AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE.

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE
NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1892.

II. RÆKKE.

7. BIND.

KJØBENHAVN.
I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL.
THIELES BOGTRYKKERI.

III

INDHOLD AF AARGANGEN

1892.

I Texten er der indtrykt følgende Afbildninger:

S. 248—249, 255—257, 270, 278—280, 282—283: Danske Oldsager fra den romerske Jernalder.

S. 309: Glaskar med græsk Indskrift.

S. 316, 319: Danske Oldsager fra den efterromerske Tid.

S. 323, 330, 339: Danske Oldsager fra Vikingetiden.

S. 332: Kort over Gravpladsen ved Riis Fattiggaard, fra Vikingetiden.

Afbildningerne S 167, 187—204, 214, 220, 222—223, 248—257, 270, 283, 332 ere tegnede af Kaptain A P. Madsen og zinkographerede i Xylograph Hendriksens Reproduktions-Anstalt; de øvrige Afbildninger S. 170—339 ere tegnede og chemityperede af Prof. Magnus Petersen.

FORSØG PAA EN TVEDELING AF KILDERNE TIL SAKSES OLDHISTORIE.

AF

AXEL OLRIK.

Indledning.

Nec Tylensium industria silentio obliteranda.
(»Glem ikke Islændingenes betydning!«
Sakse i fortalen).

Det er en gængs forestilling, at hele Sakses oldhistorie er en gengivelse af sagn, der i hans dage levede på folkemunde i Danmark. Der kunde samles ikke få forfatterudtalelser, som går i denne retning; betegnende er det således, at tre nyere historikere, der fra höjst ulige standpunkter har givet »kritiske« behandlinger af vikingetiden, er enige om at stille Sakses »danske« fortællinger og på den anden side Nordmænds og Islændinges sagaer op som de to store modsætninger i nordisk overlevering af historien. Denne opfattelse er bleven følgerigtig udformet af *den* kirkehistoriske forfatter, der i sin fremstilling af Danernes tro i hedenold skyder Eddaerne til side som norsk-islandsk digtning og i stedet bygger en dansk gudelære op af Sakses fortællinger om Balder, Hadding og Udgårdsloke[1]).

---

[1]) *Steenstrup*, Normannerne I 7. 16. 83; *Storm*, Kritiske bidrag til vikingetidens historie; *Jessen*, Undersøgelser i nordisk oldhistorie; *Helveg*, Den danske kirkes historie til reformationen I 15; *N. M. Petersen*, Saml. afhandlinger I 88, IV 20; *Bugge*, Studier I 79. 539.

Der er dog en betænkelighed ved således uden videre at fastholde hele Sakses oldhistorie som dansk overlevering; ti Sakse fremhæver i stærke udtryk Islændingenes betydning som hans hjemmelsmænd. Mange forfattere har derfor stillet sig det spörsmål, om Sakses oldhistorie ikke for en stor del skyldes islandske sagamænd, og har besvaret det med: at det kun i yderst ringe omfang eller slet ikke er tilfældet. Tidligst tager Holberg spörsmålet frem i sin Danmarkshistorie (udg. 1856, I 32): »Belangende de islandske monumenter, som Saxo beråber sig på, da vise vore nyere islandske skribentere, at han har ikke set dem, efterdi han i ingen ting har fulgt dem.« Sakses bestemte udtalelse og P. E. Müllers videnskabelige forskninger bringer en del forfattere i dette århundrede til at udtale sig med mere forbehold. N. F. S. Grundtvig, der stod denne kritiker nærmest, vover sig ikke længere end til: »Man er imidlertid ikke uden föje blevet opmærksom på den Arnold Islænder, som Saxo selv berömmer for hans oldkyndighed, kun er det urimeligt at søge hjemmelen hos ham for hvad Saxo giver bedre eller anden besked om, end alle de Islændere, vi kende« (Nordisk mythologi, 1832, s. 190). Velschow opgör derimod Islændingenes påvirkning således, at nogle småsagn, der genfindes i islandsk literatur, er alt hvad Sakse har modtaget af sagamændene[1]); en lignende udtalelse findes hos P. G. Thorsen[2]). Et mere selvstændigt bidrag til forståelsen af Sakses indledning yder Rosenberg i »Nordboernes åndsliv« (II 333): »Da han udtrykkelig betegner alle de kvad, han kender, som danske, er det ikke rimeligt, at nogen af de med vers smykkede eller öjensynlig på kvad hvilende fortællinger (i 1ste—8de bog) eller overhoved noget

---

1) Notæ uberiores, s. LXIII.

2) ». . . som, for så vidt de ikke kendes som islandske, må væsenlig have været hjemmehørende her« (Om runernes brug til skrift, 21).

betydeligere hedenskt sagn skyldes nogen islandsk sagamand.«

Disse forfatteres mening er gennemgaaende bygget på sammenligningen med den islandske overlevering om Skjoldungerne; men vort kendskab dertil er meget for ufuldstændigt til alene at bestemme alle Sakses sagn; heller ikke har nogen af forfatterne studeret de islandske kilder grundig nok. Den hele opfattelse lægger desuden spændetröje om Sakses varme lovtale over den rige islandske sagafortælling og over dens betydning for ham. »Kvadene på modersmålet« (patrii sermonis carmina) udelukker heller ikke islandsk hjemmelsmand; Sakses modersmål — ordet modsættes i denne forbindelse til latin — taltes naturligvis af alle »mænd af den danske tunge« (Danicæ vocis homines)[1]. Hvorledes man her skulde give Islændingene, hvad deres var, det var allerede forlængst påvist; men ingen ænsede det.

P. E. Müllers Critisk Undersøgelse af Danmarks og Norges Sagnhistorie eller om Troværdigheden af Saxos og Snorres Kilder fremkom i 1823 i Videnskabernes selskabs skrifter. I de følgende år udarbejdede han en række mindre oplysninger til Sakses tekst og bearbejdede derhos kildespörsmålet på ny i Notæ uberiores in Saxonem; först efter hans død udkom disse værker, 1839 og 1852. Forfatteren til »Sagabibliothek« medbragte til studiet af Sakse et fortroligt kendskab til islandsk sagnstof og sagastil i alle deres afskygninger. Følgende Sakses vink om Islændingenes betydning søgte han ved hver fortælling hos Sakse at påpege, om den skyldtes danske folkesagn eller en islandsk sagamand, og om sagamanden gav gammel eller selvdigtet fortælling til bedste. — Denne med stor skönsomhed gennemførte undersøgelse synes i påfaldende

[1]) Saxo ed. P. E. Müller s. 610. I det følgende henvises til denne udgave blot ved S.

ringe grad at være bleven tilegnet af samtid og eftertid; uden at være slået af marken ved nogen imødegåelse sank den hen i glemsel. Grunden kan måske til dels have været, at udbyttet ikke forelå i let overskuelig form, og at det afsluttende værk i tyve år henlå som håndskrift; ved siden deraf har det virket, at videnskaben fik et andet syn på sagndigtningen end som »forvansket historie«: *det* bragte mange gamle værker i glemsel. Sikkert er det, at de påfølgende menneskealdre intet har gjort for at udnytte eller forbedre P. E. Müllers resultater.

N. M. Petersen havde arvet ævnen til at forstå og oplyse Sakse ved hjælp af den islandske sagaliteratur. Han havde dybere poetisk sans, og han fik syn og digterisk fremstilling for olddigtningens sammenhæng, langt videre end hans faste tanke kunde række (först hos Svend Grundtvig trådte den opfattelse klart frem, at oldsagnene var digtninger, hvis liv udviklede sig efter egne poetiske love). N. M. Petersen savnede derimod den kritiske sans, havde derfor ingen trang til at klare sig kildernes sammenhæng. Dog kom også han, ligesom tilfældig, til at kaste lys over dette spörsmål. Ved at gennemgå Sakses geografiske forestillinger (Håndbog i den gammel-nordiske geografi I, 1834, s. 296 f.) lagde han mærke til den påfaldende store rolle, norske stedsnavne spiller i hans oldhistorie. Han drog den slutning, at Sakses kilder for en stor del var norske (og gjorde i den anledning Sakses *Tylenses* til beboere af Telemarken). Længere kom han ikke i spörsmålet; tanken voksede ikke for ham og krævede mer plads og ny muld; den var som kastet i havet. Mange år efter fandt han den igen, til sin store glæde (Den danske literaturs historie I[2] 45). Men spire kunde tanken ikke, den blev ikke levende bevidsthed for ham: sine antagne norske sagaer bruger han få blade derfra (s. 14) til at bevise, at de danske engang har haft samme digtning og kultur som den islandske!

På lignende måde er det gået tvende nulevende forfattere, *O. Nielsen* og *Sophus Bugge*, der også ved specialundersøgelser førtes ind på Sakses oldhistorie. I Sakses navneforråd har de fundet spor af en norsk eller islandsk hjemmelsmand (Arkiv f. n. fil. VI 236); men dette har ikke drevet dem til at behandle de fortællinger, hvor de norske navne forekom, som norsk-islandsk overlevering.

Således foreligger der spredte tilløb til ad nye veje at bestemme Sakses kilder. Og der kan findes endnu flere midler ved at agte på forskelligheder i religiøse forestillinger, i samfundsforhold, i den digteriske behandling af enkelte æmner. Hvad der tiltrænges, er en behandling som samler de forskellige synspunkter, sætter dem i forbindelse og prøver deres gyldighed på enhver af Sakses fortællinger: et arbejde, der ikke helmer, för den hele vang har ydet sin afgrøde. Selve det at stille spörsmålet så skarpt og enkelt »dansk eller islandsk« gör det lettere at bryde det udyrkede jordsmon. Har vi her fundet den plov der plöjer dybt nok, vil det hjælpe til i fremtiden at høste afgrøde både for sagnhistoriens studium og for kundskaben til literaturens udvikling i den ældre middelalder.

Den literaturhistoriske undersøgelse af indre kendemærker — *æmner* og *fremstilling* — må fremdeles blive den vigtigste vej til at trænge ind i Sakses kilder. P. E. Müller har smukt vist vej; men han bör naturligvis ikke binde den senere forskers opfattelse. Når vi på ny begynder arbejdet forfra, er det for det förste i tillid til, at den nu indvundne opfattelse af sagnene og de sidste slægtleds arbejde med dem tillader et fyldigere indblik i deres vækst; dernæst vil vi ikke nöjes med dette ene middel til bestemmelse, men lade flere afgörelsesmåder gå jævnsides og hjælpe eller rette på hinanden. Selve den kultur- og literaturhistoriske undersøgelse skal ikke blot hvile i det almindelige skön om lighed eller ulighed med islandske sagaer (skönt den umiddelbare følelse ingenlunde er at forkaste); men der skal i en

ganske anden grad end för fremdrages bestemte træk af islandsk eller dansk kultur, opfattelsesmåde eller fremstilling.

Et skelnemærke af en anden art, nemlig undersøgelse af *navnenes sprogformer,* er jeg bleven vist til ved O. Nielsens behandling deraf. Jeg skylder ham dog mere ideen end resultaterne.

En nöjagtig redegörelse for de danske og de islandske *optegnelser af Skjoldungsagnene* er hidtil ikke givet af nogen. Jeg meddeler derfor, så sammentrængt som muligt, en beskrivelse af hver enkelt og undersøgelse af deres indbyrdes sammenhæng. Derved sættes vi på den ene side i stand til bestemtere end hidtil at svare på spörsmålet om skrevne kilder for Sakses oldhistorie; på den anden side lærer vi, af renere kilder end man hidtil har kunnet, hvad der var dansk og hvad der var islandsk overlevering af Skjoldungsagn. Disse undersøgelsers anvendelse på Sakse fremtræder i store træk i mit afsnit om Sakses kongerække. Desuden lader de sig udnytte ved granskningen af en mængde enkelte sagn, som der kun bliver lejlighed til at omhandle kort i nærværende arbejde.

Til en senere fortsættelse af dette henviser jeg den fyldigere literaturhistoriske og tillige sagnhistoriske behandling af de enkelte sagn. Der skal jeg også komme ind på at klare visse tilsyneladende vanskeligheder ved den opstillede inddeling, og jeg håber der at vise, at det fremsatte hovedsynspunkt — forskellen mellem dansk og norsk-islandsk — viser sig indholdsrigere, jo nærmere det prøves på de enkelte sagn. Her skal jeg kun ordne Sakses sagnstof i to grupper, dansk og norrön, med henvisning til, hvor i afhandlingen hver enkelt fortælling tidligere er omtalt, eller hvor der er fremsat almindelige synspunkter, som vedkommer den.

Grænsen for Sakses oldhistorie har jeg sat ved Godfreds kamp med Karl den store (slutningen af Sakses 8de bog). Af 9de bog har jeg dog medtaget Regnar lodbroks historie, der i indhold slutter sig nær til oldsagnene.

Æmner og Stil.

§ 1. Fornaldarsagaer.

Den islandske literatur, hvormed Sakses oldsagn nærmest må sammenstilles, er *fornaldarsagaerne.* Således kaldes de efter den förste samlede udgave: Fornaldar sögur Norðrlanda útg. af C. C. Rafn, I—III, 1829—30; i selve den gamle literatur er fornsǫgur eller fornar sǫgur det fælles navn for alle fortællinger om tiden för Harald hårfager[1]. — Da det tidsrum, hvori disse sagaer førtes i pennen, strækker sig over tre århundreder (1200—1500), og da æmnernes tilblivelse ikke blot tilhører denne tid, men tillige adskillige forudgående århundreder, gör stor forskel sig gældende i fornaldarsagaernes æmner og stil.

De ældste sagaæmner er de fællesnordiske eller fællesgotiske *sagn om kongeslægter.* De er overvejende fremstillede i versform; også hvor de foreligger os i sagaform, er prosaen i mange tilfælde en gengivelse af ældre digte. Hvad der udmærker hele denne ældste digtning, er det snævre udvalg, den gör af poetiske æmner; således er kamp i og for sig upoetisk, og kun ved at indgå i betydningsfuldere menneskelige forhold griber den ind i digtningens gang. Digtningens grundæmner ud af menneskelivet er få; dens optrin lader

---

[1]) Navnet »fornsaga« benytter jeg ikke, fordi der klæber en biforestilling dertil om overleveret sagnstof (modsat *lygisaga)*; »fornaldarsaga« afgör derimod ikke spörsmålet om sagn eller enkeltmands digtning.

sig næsten altid henføre til tre grundæmner: heltens faderhævn, hans bejlerfærd og hans død. Sædvanlig fremkommer sagnets handling ved at flere af disse æmner sammenknyttes. Det betydningsfuldeste er dødsmotivet, især for slægtens hovedhelt (Sigurd Fåvnesbane, Rolv krake, Hagbard osv.); *det* giver digtningen dens tragiske grundtone. Undtagelsesvis kan erobringspolitik være genstand for fremstilling i sagaform, og da afsluttes den med en poetisk skildring af kongens død (Heidrek, Ivar vidfadme). Sammenhæng i handlingen er et grundtræk; selv de overnaturlige væsner underordner sig den: næsten kun Odin optræder, for at føre sin yndlingsslægt frem til hans mål. — Disse bestemmelser af heltesagnene er fortrinsvis uddragne af oldkvadene. Med dem stemmer følgende sagaer, der rimeligvis er nedskrevne för år 1300: Volsungasaga, Hervararsaga, Halvs saga, Rolv krakes saga og Sǫgubrot; lidt overgroede med yngre tilvækster er optegnelserne fra 14de årh.: Asmund kæmpebanes saga, Hedinsagnet i Sǫrlaþáttr og Starkadsagnene i Gautreks saga. Helt svundet er det gamle præg i Gautreks og hans sön Rolvs saga, ligeledes i meget af, hvad den os foreliggende Rolv-krakes-saga mælder om Bodvars og Svipdags ungdom.

Går vi fra denne ældre heltedigtning til Ragnar lodbroks saga, vil vi trods dens stærke påvirkning fra Volsungsagnene se stor forskel i hele planen. Ragnar begynder ikke med at hævne sin fader, lige så lidt som han har et fædreland (han kan derfor let nok göre sig til herre over al verdens lande!); om han först havde truffet Kråka og siden Tora borgarhjort, vilde ikke forandre hans liv væsenlig: så løs er sammenhængen; heller ikke hans død fremgår af det forud oplevede (han kunde lige så gærne siddet i sit rige og være bleven gammel), og med rette kan Aslog bebrejde ham det urimelige i hans Englandstog, han har intet andet svar end at han har lyst til det lykkespil. — Det, som gör skel mellem Ragnars saga og hele den tidligere heltedigtning, er

vikingelivet. Det er det, som drager de ypperste i slægten til sig: et liv i uafbrudt hærfærd, i evigt vovespil. Døden leger man med; ofte bliver derfor den ringeagtede fjende heltens undergang (Knud Danaast, Harald hårdråde, Magnus barfod); eller man trækker sig i tide ud af kamplivet, der kun er et ungdomsæventyr (således de fleste Islændinges og adskillige norske kongers deltagelse i vikingelivet). Vikingen er tidens kongeideal; derfor er det vikingelivet, der besynges i alle draper og lovkvad fra Torbjørn hornklove og Egil Skallegrimssön lige til Sturlungernes kongedraper. Og for sagadigtningen bliver dette liv æmnet, indtil roligere forhold på Island har skabt en ny ættedigtning med sammenhæng i handling og med skæbnens gang som ledende tanke — og ligesom den gamle heltedigtning med dødsmotivet til grundæmne. Vikingelivet har derimod fundet plads i det allermeste af hvad der fortælles om Islændinges kampe udenfor deres eget hjemland. Også sagnkongerne bliver en urolig skare af »hærkonger« og »søkonger« ɔ: vikinger, uden at dette har nogen hjemmel i oldkvadene; kun de temmelig unge kvad om norske konger (Vikarsbalken og kvadene i Halvs saga) skildrer dette krigerliv. — Denne tidsalder har dog også sine egne helteskikkelser, alle Nordmænd, sædvanlig ikke konger men kæmper, der ved en række dristige gerninger vinder sig ry. Vikingetog, tvekampe og jættedrab tillægges dem i stedse större mængde; således opstår sagnene om Ketil hong, Romund Gripssön o. s. v. fremfor alle om Orvarodd. Vel er sagaerne om disse personer först nedskrevne senere, Orvarodds saga henimod år 1300, de andre först i 14de årh.; men gennem en række literære vidnesbyrd kan vi følge disse sagnhelte noget længer tilbage i tiden, bl. a. ved stamtavler, der viser, hvor gærne Islændingene i 12te, 13de årh. vilde nedstamme fra dem. Det er os af interesse at vide, hvilke af disse sagaer der på Sakses tid har været kendte på Island eller i dets nabolande; følgende sagnhelte nævnes os i den ældre literatur: *Ketil hong* og

hans sön *Grim loddenkind* (Landnáma, Egilssaga); *Ån buespænder* (Landn., Vatsdœlasaga); *Romund Gripssön* (Málsháttakvæði, Sturlungasaga, Landn.); *Asmund* med skibet *Gnod* (Málsh.). En saga om *Sorle den stærke*, der vandt drageskibet Skrauti, har vel allerede da været optaget i Hedinsagnet; skjalden Einar Skulasön (omkr. 1140) kalder skibe for háskrautar, og lejlighedsvis forekommer dette navn hos Sakse (i Erik målspages saga, skrevet Scrøter). *Orvarodds* navn findes ikke i de ældre skrifter, men de i hans saga og andensteds bevarede kvad oplyser os om sagaens udvikling i middelalderens förste del. Derimod nævnes andre sagnhelte, om hvem vi nu ikke har sagaer (Nidjung og jætten Branding i Málsháttakvæði). Undertiden yder de literære vidnesbyrd ikke blot et navn, men også efterretninger om sagaens indhold; således hedder det i Egilssaga (kap. 61): »Arinbjørn gav Egil det sværd, som hed Dragvandil . . . Det sværd havde Ketil høng ejet og brugt det i holmgange, det var hvast som intet andet sværd.« I disse få ord er i virkeligheden indholdet af Ketil høngs saga karakteriseret: flere bedrifter, af hvilke den ene er lige så god som den anden; forfatteren til Egils saga kunde gærne have kendt netop de samme to tvekampe, som Ketil høng kæmper i den os foreliggende saga, men det kan lige så vel være andre; ti i disse sagaers natur ligger det, at de enkelte bedrifter kan tages bort eller göres om, uden at det gör forskel på den øvrige saga; og de er så lidt udprægede, at de vanskelig huskes gennem århundreder. Langt tydeligere er omtalen af en fornaldarsaga i Sturlunga ([2] I 19), hvor der nævnes et par sagaer, som skal være fortalte ved Olavsgildet i året 1119: »Rolv af Skalmarnæs fortalte sagaen om Hrongvid viking og Olav lidsmannakonge og Tråen bærsærks höjbrud og Romund Gripssön, og dertil mange viser. Det var denne saga, kong Sverre morede sig over og kaldte slige ‚lyvesagaer‘ de morsomste; og dog kan folk regne sin æt tilbage til Romund Gripssön. Denne saga

havde Rolv selv sat sammen.« Forfatteren[1]) har altså kendt en saga om Romund Gripssön, der indeholdt omtrent alle de samme afsnit som den os foreliggende Romundssaga[2]); og desuden har Sturlungasagas forfatter den mærkelige efterretning, at sagaen er digtet af navngiven mand i 12te årh.s förste halvdel. Endnu to bemærkninger meddeler han os: kong Sverre kaldte sagaen for en morsom »lyvesaga«, medens flere Islændinge lagde vægt på, at Romund dog var historisk person. Her står to modsatte opfattelser af vikingsagnene overfor hinanden, den historiske og den æventyrlige. Hvilken af dem der er ved at sejre, ser vi let nok, når sagaen er vilkårlig digtning af enkeltmand, og når den fortælles videre, skönt man kender dens oprindelse. Heltesagnene opfattes altså som æventyr; det historiske grundlag skydes helt til side, mens man stræber at göre dem så interessante som muligt ved voldsomme kampe og uhyggelige optrin med dødninger og alskens overnaturlige væsner. Men æventyropfattelsen begynder også på ny at skaffe sammenhæng i handlingen. *Elskovsmotivet* dukker op igen, ikke som i olddigtningen for at føre helten frem på hans tragiske livsbane, men som selvstændigt motiv: at vinde den elskede mø trods alle modstandere bliver selve sagaens indhold. Et eksempel herpaa har vi i Romunds kærlighed til kongesøsteren Svanhvit, der endog danner en slags ramme om alle hans bedrifter. Til virkelig at blive hovedæmne når elskovsforholdet dog först i 13de årh. (Fritjofssaga). En særlig form deraf — nærmest sluttende sig til den gamle valkyrjetro — er det, at helten tilbringer en del af sin ungdom hos et overnaturligt væsen, som siden beskytter ham i alle farer; dette forekommer sparsomt i de ældre islandske sagaer, almindelig i de yngre sagaer og flere

---

[1]) I 13de årh.; jfr. Cederschiöld, Kalfdråpet s. 17.

[2]) Hvorvidt oldsagnet om Helge og Kåra allerede da har været optaget i sagaen, skal jeg ikke afgöre.

gange hos Sakse. Men *forholdet til det overnaturlige* kan også blive ledende tanke i sagaerne, ikke paa den måde at man ubetinget tror på nornernes dom og Odins råd som grund-loven for al menneskevirken; nej vikinglivets fri kraftudfoldelse, anerkendelsen af hvad det enkelte menneske kan udrette, troen på »egen kraft og styrke« har nedbrudt den gamle overbevisning; og når guddomsstyrelsen kommer frem igen, er det ikke som umiddelbar tro, men som problem: en Orvarodd, en Fritjof vil selv råde for sin skæbne, men böjes af de höje magter, som han forgæves har trodset (således også flere Islændinge fra landnamsmændene Ingolv og Hjörleiv og længer ned i tiden).

Under sin videre udvikling skyder den æventyrlige fornaldarsaga alt objektivt historisk hensyn til side og danner sig selv nye personer; således går den over fra at være fremstilling af gamle sagn til helt at være »lyvesaga«. Det tidligste eksempel er Fritjofssaga fra 13de årh.; den har endnu en tilsyneladende troværdighed i sin skildring af personer og statsforhold. Men i 14de arh. mylrer der lyvesagaer frem; de fleste af sagaerne i Fornaldarsögur II. og III. bind hører hertil. I disse sene digtninger bliver begivenhederne endnu voldsommere og urimeligere, deres skueplads er ofte fabellandene, Indien og Serkland. De iblandes med æmner lånte fra ridderdigtning og folkeæventyr: kongedøtre bortførte af trolde, mennesker omskabte i jætteham. Selve de ældre sagaer er först førte i pennen i 14de årh. og bærer i nogen grad præg af deres nedskrivningstid. Dog har de fleste af dem temmelig godt bevaret deres oprindelige indhold, således Orvarodds, Ketil høngs, Romund Gripssöns; om Sorle den stærke har vi både den gamle Sǫrlaþáttr i Flatøbogen og den i 15de årh. sammenlavede Sǫrla saga sterka; om Asmund huskes kun hans ophold hos den døde fostbroder og hans tog på skibet Gnod, disse afsnit er indlemmede i den sent opdigtede »Egil den enhåndedes saga«, med hvis øvrige indhold de dog intet har at göre. Grim

loddenkinds saga har derimod fået et i den ældre digtning ukendt hovedæmne, et omskabt menneskes forløsning, og hører derved hen under de *yngre fornaldarsagaer.* På en redegörelse for disses handling og sagnhelte skal jeg ikke komme nærmere ind, da de sikkert ikke når tilbage til Sakses tid. Derimod findes der ofte enkelte træk og undertiden hele afsnit, som er oplysende for Sakses fortællinger; disse enkeltheder må være lån fra ældre fornaldarsagaer, som nu er tabte eller foreligger i anden skikkelse. Til denne ret omfangsrige literatur hører foruden Rafns samling adskillige trykte og utrykte sagaer og rímur, — der dog kun er nye opkog på det sædvanlige lille forråd af æmner. Til de ældre fornaldarsagaer hører derimod meget af Landnámas og Islændingesagaernes beretninger om islandske ætters forfædre för landnamstiden.

Fornaldarsagaerne tilhører ikke Island alene. Der er vidnesbyrd om, at såvel de vestlige øer som Norge har haft del i dem; og endnu foreligger der et stort sagastof i *norske* og især i *færøske folkeviser.* Heri findes en del af de på Island kendte oldsagn, vikingesagn og æventyrsagaer; desuden møder der mange nyopfundne æmner, der står på udviklingstrin med Islands yngste sagaer. Af denne viseliteratur ses det tydelig, at den norröne fornaldarsagadigtning ikke er Islændingenes særeje, men at de kun har udformet den nærmere og ført den i pennen. Dette er os af vigtighed at vide, for så vidt Sakse kan have hørt nogle sagn af sagafortællende Nordmænd, eller islandske sagamænd har meddelt ham hvad de har lært i Norge. Men selv om vi ikke skulde spore ligefrem norsk påvirkning hos Sakse, er det godt at vide, at fornaldarsagaerne tilhører et större landområde og derfor kan have vist större afvigelse i de mundtlig overleverede former, end den blot islandske overlevering vilde kunne give dem, og end vi nu kan se i én eller höjst to islandske opskrifter af den enkelte saga.

I det følgende stilles da spörsmålet om Sakses kilder: dansk eller *norrön* fortælling? Til grund for undersøgelsen lægges dog de islandske sagatekster; de er jo i prosaform og står gennemgående på et lidt ældre trin i udviklingen. Fra norsk og færøsk visedigtning skal jeg derimod på forskellige steder fremdrage enkelte træk, der viser særlig lighed med Sakse. Förs når det er slået fast, hvilke af Sakses fortællinger der er norröne fornaldarsagaer, kan spörsmålet »norsk eller islandsk« tages frem til prøvelse.

Fornaldarsagaerne står ikke ene i norrön literatur; men der er overgangsformer til de andre arter af sagaer. Den nærmeststående gruppe danner den store mængde sagaer eller småfortællinger (þættir) om Nordmænds eller Islændinges oplevelser, der på en eller anden måde er knyttede til den norske konge. Deres æmner er for en stor del efterligninger af fornaldarsagaernes; at oprede dette nærmere vilde for störste delen være gentagelse af hvad der alt er sagt. Særegent for dem er det, at kristendommen spiller en rolle i en del af dem, og at forholdet til kongen ofte indtager en væsenlig plads. Undertiden virker de tilbage på fornaldarsagaerne; således er Gjafarefssaga efter sin plan og persontype at henføre til þættir fra historisk tid. — Et par af Sakses fortællinger slutter sig nær til denne gruppe.

Andre arter af sagadigtningen, for eksempel de islandske slægtsagaer, kan man en gang imellem kaste et blik til for at følge et enkelt æmne eller en bestemt opfattelse. Også er det godt at mindes, hvor meget den ene literaturarts udvikling gavner den anden i retning af komposition, ævne til at udnytte de éngang fremførte personer og i måden at afmale på.

---

§ 2. *Danske sagn.*

Vikingetiden, der i Norge og på Island fremkaldte både skjaldedigtningens og sagafortællingens blomstring, synes ikke at have haft en sådan virkning i Danmark. Til en kraftig literaturbevægelse mærkes der intet. Man havde jo også andet at tage vare: medens Brage den gamle og Egil kvad for norske hövdinger, udlagde Hårek vor förste kirkegrund og Harald »vandt alle Daner kristne«. Digtningens glanstid falder ikke i denne brydningsperiode, men först da kristendommen har slået rod: under Valdemarerne med folkevisedigtningen. Oldsagnsoverleveringen i Danmark er naturligvis en forberedelse til visedigtningens udfoldelse; men den sent tilblevne folkevise kan ikke have haft den umiddelbare virkning, som vikingesagaen øvede på den norröne overlevering. Skal direkte påvirkning göre sig gældende, må det være fra en bestående literaturform.

Dog först et par indledende bemærkninger, för jeg søger at bestemme oldsagnenes udviklingsbane; ti det er ikke let uden brug af Sakses rige skatte at tegne et billede af deres liv i Danmark. Af egenlige optegnelser har vi næsten kun Svend Ågesöns og Lundeårbøgernes korte skildringer at holde os til. Men ligesom vi kan se fornaldarsagaerne i deres sammenhæng med sagaens almindelige udvikling, kan hele den ældre danske literatur kaste lys over vore oldsagn. Af Sakses historiske beretninger får vi forestilling om dansk prosafortælling i det 12te årh.; i folkeviserne møder vi den poetiske opfattelse og behandling; heller ikke folkesagn og æventyr bör lades uænsede. Selv den fjærnere literatur kan yde oplysende enkeltheder, og til vurdering af tidens hele literære stræben bör den afgjort tages med; vandt forskeren ikke andet derved, han kunde dog opnå selv at føle tidens pulsslag rent umiddelbart.

Det vil let falde i öjnene, at lige så tydelig som den islandske overlevering omdannes i retning af romanen, går

den danske udvikling mod en helt anden grundform: folkesagnet. Selv på Svend Ågesöns temmelig skematiske udtog kan vi kende, at personer og handling er langt mindre sammenslyngede end i den islandske overlevering. Og det, Lundeårbøgerne bringer os, er en samling rene og skære folkesagn, ét om hver konge, fortalte med folkelig lyst til at få tilfældig kendte småtræk med og til at få det mest konkrete udtryk for sin tanke (Hjarvard var konge »fra morgen til prim« [klokken ni]); hvert sagn er knyttet til en höj, et stedsnavn eller andet minde, der var til for samtidens daglige bevidsthed (»hans datter var Åsa, om hende siges der mange ordsprog«); en prøve på skæmtesagn er fortællingen om hundekongen. — Denne kilde, der vist er omtrent samtidig med Sakse, viser omdannelsen til folkesagn længere fremskreden end hos selve Sakse. Denne udvikling fortsættes videre, som vi ser af Ryårbøgernes sagn; og den fuldendes, idet oldsagnene helt taber sig i det almindelige folkesagnsstof: i nydanske sagn om jætter eller røvere kan en gang imellem en oldtidshelt genkendes [1]).

Denne tilböjelighed til at forme sig efter folkesagnets fremstillingsmåde genkendes også i den historiske overlevering. Lad os tage en skildring, der er skreven på Sakses egen tid, valgt ud af Vederlagsrettens slutning: »Siden hug Agge tvær, bryde i Varde, Æsge Ebbesön hjemme hos Vide staller i Byrg under kong Niklas' arm; da vilde kongen og kongsmændene lade tage Agge, men Vide vilde ej lade ham tage og stod for og bød bøder og gav løfte for dem med den hjemmel, at også Kristjern Svendssön havde bødet; og de bøder blev udredte hos Bo Ketilsön i Lem; siden er mange bøder bødede med dette som hjemmel.« I dette eksempel, taget af den eneste *danske* fremstilling af historien fra ældre middelalder, ses forskellen fra sagaerne meget

---

[1]) Jfr. mine »Tre folkesagn«, Dania I 136 ff.

tydelig: en Islænding vilde begyndt med at fortælle, hvad udestående Agge havde med Æsge; den danske fortæller går lige løs på hovedoptrinnet og giver i få raske træk den hele situation, da Vide staller »stod for« mod den opbragte konge og hans mænd og hindrede blodhævnen; — og det hele har sin tilknytning til fortællerens tid, det huskes som hjemmel for, at manddrab i Vederlaget kan bødes med penge. Samme forkærlighed for det enkelte optrin fremfor handlingens hele sammenhæng kendes i höj grad i Sakses fremstilling af samtidshistorien, så vel som i folkeviserne, der bl. a. netop foretrækker et *optrin* til visens begyndelse fremfor en *episk* redegörelse som sagaernes.

Forkærligheden for det usammensatte optrin kan vi nærmere bestemme efter sagnets handling og skueplads. Handlingen skal danne et klart billede for anskuelsen: den må øves af få personer; den må indeholde en enkelt hurtig eller endnu hellere noget dvælende gerning, en alt for omskiftende handling tillader ikke forestillingsbilledet at danne sig; mødet må ikke være blot samtale, men skal knyttes til en sanseforestilling, helst en meget konkret: Rørik, der kaster ringene til kæmpen på det andet skib, således at ringbundtet synker i søen (og han får navn derefter), Bjarke, der sætter foden op på en træbul for bedre at få hug på Agnar, — disse skikkelser er typiske for folkesagnsmåden at fremstille på. Selv det i rum udstrakte vil sagnet gærne forme til noget mere anskueligt: sagnkongen Olavs erobringsrige udtrykkes hos Svend Ågesön i de ord, at han undertvang alle omliggende lande lige til syv dages vej på den anden side Donav; og et utrykt dansk folkesagn (i Resens atlas) fortæller at hövdingen Huno udvandrede fra Møn med en krigerskare og ikke vilde standse, för han »fik hængt sit skjold på Roms port«. — Medens personerne kun karakteriseres gennem selve optrinnet, forudsættes skueplads og baggrund at være bedre kendte; fortællingen er ofte, som de egenlige folkesagn næsten altid er, knyttet til et bestemt

sted, hvis skikkelse eller navn har sin oprindelse derfra (den egenlige stedfæstelse); eller den bevæger sig helst på et kendt landområde, — fuldstændig modsætning til Islændingenes lyst til at fortælle æventyr fra fjærne lande. Et udslag af den danske overleverings lyst til at göre alt hjemligt er det, at oldsagnenes kongeætter omdannes til grene af den danske kongestamme (Jarmunrik, Siklingerne), at man stadig lader oldkongerne kæmpe for det danske riges tilværelse, og at man knytter sine forestillinger om retsskikke til dem. Dette er en hjemliggörelse i interessernes verden, en gennemførelse af folkesagnets princip: at lade ethvert minde stå i forhold til noget for alle let kendeligt i samtiden. Nu var samfundsordningen en hovedopgave for den ældre middelalder; sagnkongerne måtte da underkaste sig denne rigsénhed og samfundets interesser, om de ikke skulde forsvinde. Denne omdannelse i forbindelse med den almindelige tilböjelighed til at opløse oldsagnene i folkesagn giver en mængde af Sakses sagn en fra Islændingenes meget forskellig skikkelse.

En del af Sakses sagn kan helt sættes i klasse med de danske folkesagn; andre har större omfang, noget kunstigere bygning og indholdsrigere æmner, men viser dog så mange af folkesagnets karaktermærker, at vi derpå kender deres væsensslægtskab med de andre. At opklare dette nærmere skal jeg til sin tid komme ind på; her følger et lille bidrag dertil.

---

§ 3. Anvendelse af personer og personnavne.

I islandske sagaer optræder sædvanlig et temmelig stort antal personer, f. eks. nævnes i sagaen om Egil Skallegrimssön 311 mennesker ved navn (sagaens slægtrækker medregnede). I fornaldarsagaerne er tallet ikke nær saa stort, men dog ret betydeligt; således optræder i Romund Gripssöns saga (kun 15 oktavsider) 26 personer. I danske optegnelser af oldsagn,

ligeledes i danske folkesagn og viser, findes i sammenligning hermed langt færre personer.

Gennemgår vi de större kongesagn hos Sakse, finder vi en del, som har meget få personer: Rolvs, Vermunds, Amleds historier, Starkads optræden hos Helga og hos Ingild. Andre derimod mylrer af navne, såsom Haddings, Hoders, Frodes, Fridlevs saga, Starkads ungdomsbedrifter, Ole den frøknes, Ømunds og Regnars sagaer. Af de mindre sagn er nogle udpræget personfattige: Rørik; Ørvendel; Sigrid og Oder; Alv og Alvhild. I mange andre sagn stiller forholdet sig ikke så tydelig, at de uden videre kan henføres til en af de nu nævnte grupper.

Undertiden kommer nye personer til midt i fortællingen og griber ind i handlingen uden nogen ydre foranledning. Navnlig er der nogle helte, der såsnart de giver sig på krigstog, altid møder krigere, som slutter sig til dem. Dette gælder om Hadding, Hvirvil (S. 178), Frode (V. bog), Starkad, Ømund og måske flere. Dette genfindes almindelig i fornaldarsagaer.

I nogle af Sakses fortællinger navngives de optrædende personer kun i ringe grad. Tager vi således hans Amledsagn for os, finder vi næsten kun navn på hovedpersonerne, Amled og Fænge; Skotlandsdronningen navngives, men Englandskongen, der spiller en ikke lille rolle, optræder uden navn, ligeså hans dronning og hans datter; Amleds fosterbroder og hans fostersøster er også navnløse, og ret betegnende omtales hans moder, der én gang er navngiven som Gerntha, stadig i det følgende kun som »Amleds moder«. Allerede dette må være nok til at vise, at Sakse ikke har fået denne fortælling fra islandsk overlevering; ti dér er man ivrig nok efter at give alle personer navn og vil helst også nævne hele deres slægt med det samme. I de middelalderlige fornaldarsagaer navngives endogså sædvanlig overnaturlige væsner som jætter, jættekvinder, dværge, udyr o. s. v. Den danske folkelige overlevering danner den

stærkeste modsætning dertil: folkevisen nöjes ofte med at betegne sine personer efter deres hjemsted eller efter deres forhold til visens hovedperson (Opsalkongen; Havbors kær moder; hr. Villemand og hans væne mø o. s. v.), og det er særlig sjældent, at den betegner overnaturlige væsner nærmere end som »den vilde dværg«, »jætten af grönnen ø«. Det samme gælder vore folkesagn og de andre danske folkeminder; et tydeligt indtryk heraf får man ved at sammenligne danske æventyr med islandske. Fuldstændig på samme standpunkt står Sakses fortælling om Oder og Sigrid; hverken jætten, der bortfører hende, eller den jættekvinde, hun tyr til, nævnes ved navn, saa lidt som den svigefulde tærne, den foregivne brud eller Oders moder. Flere unavngivne personer findes i Sagnene om Rørik (Venderkongen, Venderkæmpen, den danske kæmpe), Uffe (Sakserkongen og hans sön, Sakserkæmpen) eller Snjo (herremanden). Når Sakse S. 291 omtaler »ni jarlesönner, hvoraf Angantyr var den yperste«, men S. 250 nævner det samme brødrekuld ved navn og tillige kender deres fader, må vi i förste tilfælde formode dansk, i andet tilfælde islandsk kilde. Dette resultat skal vi siden få stadfæstet ad andre veje. Regnar lodbroks frille bondedatteren skal vi efter dette tilskrive den danske overlevering, medens hans tre navngivne hustruer ikke behøver at stamme sammestedsfra.

Vi kan komme spörsmålet endnu nærmere på livet. Hele den islandske sagafortælling — og fornaldarsagaerne mindst lige så meget som de andre — har en forkærlighed for *opramsning* af personnavne, for på én gang uden nærmere karakteristik at nævne en hel flok af brødre eller samvirkende personer. Dette hænger vel fra först af sammen med, at samtiden og de nærmeste omgivelser afgav så rigt et æmne for den islandske sagafortælling, her kendte man jo i forvejen alle de optrædende personer; måske også, at folkene i den spredt bebyggede egn vænnede sig til strængere at lægge mærke til hver enkelt i flokken. Den danske over-

levering giver sig derimod ikke af med at nævne personer, der ikke optræder handlende (enten det nu nærmest er af forkærlighed for de mest enkelte optrin og forestillingsbilleder, eller fordi den tættere befolkning og landsbybebyggelsen vænnede folk til at se mennesker optræde i flok, hvor de enkelte ikke bemærkedes så meget). Denne undgåen af navneopregninger finder vi ikke blot i vore oldsagnsoptegnelser, men det samme møder i Sakses historiske bøger, både i samtidshistorien og hvor let tilgængelige kilder kunde skaffe ham navnene på fortidens historiske personer f. eks. de krigere, der faldt i St. Albans kirke. Den eneste gang han begynder på en opregning, er da han — sikkert efter norsk-islandske kilder — omtaler Jomsvikingesamfundet: »Blandt dem var Bo, Ulv, Karlsæmne, Sigvald og mange andre, som det vilde være *for kedeligt* at opregne enkeltvis« (S. 480). Da også folkeviserne fuldstændig deler denne uvilje mod den törre opramsning af personer, viser denne forskel mellem dansk og islandsk fremstilling sig som gennemgående, og ethvert sted hos Sakse, hvor navneoptællinger forekommer, tör vi da udpege som beslægtet med islandsk overlevering:

12 Arngrimssönner (S. 250).
12 brødre -bjørn (Fridlevs saga, S. 260).
5 Finnssönner (Fridlev den hvates saga, S. 178).
Frodes lydkonger (S. 239—40).
Ole den frøknes lydkonger (S. 373).
Ole den frøknes drabsmænd (S. 392).

Også for oldkvadene gælder dette skelnemærke. I islandsk overlevering haves ikke blot særlige navneremser (þulur), men længere optællinger indlemmes i oldkvadene: Rolvs-kæmperne i Bjarkemål, Halvs-bærsærkerne i Utsteins og i Hrok den svartes kvad, Hjalmars følgesvende i hans dødskvad (i Orvaroddssaga) o. s. v., störst af alle navnerækkerne er den i Starkadskvadet, der gengives i Sǫgubrot. Dette sidste kvad må da også i den form, hvori Sakse har det, stamme fra norrön overlevering. Hans Bjarkemål, som ikke inde-

holder kæmpernes navne, må derimod være dansk. Starkads kvad til Ingild (S. 310), der vogter sig for at komme ind på en optælling af Hakes kæmper, peger også mod dansk overlevering.

---

§ 4. Krige.

Kamp er en fælles virksomhed for alle Sakses sagnhelte; men de fører den på ulige måde. Nogle kæmper kun en sjælden gang, medens andre næsten altid er ude på tog. Disse sidste er: i I. bog Gram og Hadding, i II. Frode og Helge Haldanssön, IV. Fridlev den raske og Frode den frøkne, V. Frode, VI. Fridlev (Hjarnebane), VII. Haldan bjærggram, Harald hildetand og Ole den frøkne, VIII. Ømund, IX. Regnar lodbrok. Af disse hærkonger gör Helge og Haldan tog i deres stillings medfør; Sakse nævner dem nemlig som »konger over søen«, medens han lader deres brødre råde for Danmarks land. Alle de andre gör deres tog af blot lyst til krigerlivet, ɔ: for tilhørernes morskabs skyld. De peger ved deres æmne hen til vikingelivet som deres ophav, og de hører i literaturudvikling hen til de islandske fornaldarsagaer.

En modsætning til disse vikingekonger danner de fredeligere drotter, som kun kæmper en enkelt gang og da mod Danernes nærmeste naboer og gamle modstandere. Mod Tyskerne strider Skjold, Uffe, Dan (S. 177) og Frode Sværtingsbane; mod Sverig: Rolv krake, Vermund, Huglek og Snjo; mod Venderne: Rørik og Jarmunrik; mod alle tre folk kæmper Helge. Lidt længer ud i verden når Amled (til England og Skotland), men ikke for krigsfærds skyld; Amleds fader Ørvendel og kong Frode den frøkne (S. 176) kæmper bægge i tvekamp med norske konger.

Kampen mod Tyskerne indtager den störste plads blandt disse krige; fire danske konger kæmper alene mod dem, og

dertil kommer »søkongen« Helge som den femte. Men her er det mærkelige, at Tyskerkampe aldrig interesserer Islændingene; Uffe kender de end ikke af navn, Dan kender de som stor hærkonge, men véd intet om hans Tyskerkrig; om Helge kendes hans oplevelser i Saksland, men ikke, at han skal have kæmpet der for det danske riges skyld; Frodes modstander Særting flyttes fra Saksland (hvor Sakse og Starkads dødskvad hensætter ham) til Sverige. Ingen islandske optegnelser af Skjoldungsagn kender til kampe i Tyskland, og berøringerne med Tyskland i andre oldsagn (Hervararsaga, Ásmundar saga kappabana) er ubetydelige og bærer ikke mindste præg af en folkekamp. I modsætning dertil er alle danske krønikeskrivere stærkt optagne af forsvaret for Danmarks sydgrænse, og netop i fremstillingen af oldtiden træder dette forhold i allerforreste række, både i Lundeårbøgerne, Svend Ågesön, Ryårbøgerne og Runekrøniken; Dans og Uffes grænsekampe göres til de ypperste af alle Danmarks fortidsminder. — Undertiden udkæmpes folketvisten i en tvekamp, hvor den sejrende gör modstandernes folk skatskyldigt under sit (Uffe, Skjold, Starkad, Rørik, Snjo); eller det opfattes, som i alt fald hele folkets ære står på spil i tvekampen (Frøvins sönner i Vermundsagnet). Slige stærke udslag af nationalfølelse er naturligvis udelukkede fra fornaldarsagaerne, hvor kun den enkelte hövdings interesser eller æventyrlyst er drivfjederen for handlingens gang. Derimod kan dette motiv følges tilbage i gotisk digtning: Uffes grænsekamp omtales af en oldengelsk skjald, og i Langobardernes sagn spiller slige tvekampe en stor rolle; det hører hjemme overalt hvor der er en heltedigtning med stærkt nationalt præg. Dets hyppige forekomst og mange afændringer hos Sakse viser, hvor stærkt fædrelandsfølelsen øvede sin indflydelse på den tids danske digtning; vi er i nærheden af Holger Danskes og Svend Feldings tid.

§ 5. *Skueplads.*

Det er mærkeligt, at *de* danske konger, der har lyst til krigstog, særlig gærne drager til Norge. Kun sjælden er det for at underlægge sig det (Frode i V. bog), undertiden for at hævne frænders død (Hadding, Regnar lodbrok), men oftere blot for at finde lejlighed til kamp (Fridlev, Ole den frøkne, Ømund, Harald hildetand, Regnar). Grunden hertil kan ikke søges i mindet om, at de danske konger engang har haft herredömmet i dele af det sydlige Norge; ti det vesten- og nordenfjældske spiller mindst lige så stor en rolle.

Det er også mærkeligt, at så mange helte i den danske sagnhistorie hører hjemme i Norge. Derfra kommer Erik målspage; og Starkad lever der sit ungdomsliv, skönt alle senere bedrifter knytter ham til Danmark og Sverig. Kong Hoder opfostres i Norge af Gevar, ligeså Ole den frøkne, der har den norske kæmpe Ån bueskytte til fosterfader.

En tredje mærkelighed er det, at alle danske konger, til hvis giftermål der knytter sig æventyrlige eller novelleagtige begivenheder, henter deres brud i Norge: Hadding og Regnild; Hoder og Nanna; Frode og Alvild; Fridlev og Frøgerd; Ole den frøkne og Æsa; Ømund og Æsa; Regnar og Ladgerd; kun Amled bliver gift i Skotland.

Har man först fået öje for den rolle, Norge spiller i alle vikingekongernes liv, så forstår man med det samme skuepladsen for deres bedrifter: en stor mængde af dem øves i Norge, andre i Sverig, især i dets nordlige halv-norske egne; mod Bjarmer og Finner kæmpes der mer end mod Ester og Kurer; til Vender, Friser og Franker rækker krigstogene næsten slet ikke, men England, Skotland og Irland hjemsøges stadig, og Orknøerne underlægges et par gange den danske konge (Frode og Regnar).

Grunden er utvivlsomt, at vi har at göre med norrön overlevering, der bevidst eller ubevidst søger at drage alle begivenhederne indenfor sine sædvanlige enemærker; Skjoldungerne har mättet föje sig efter fornaldarsagaernes norske yndlingshelte.

---

§ 6. *Stedfæstede sagn.*

Et endnu bestemtere vidnesbyrd end handlingens almindelige skueplads er det, når der nævnes mindre betydelige stednavne, eller når fortællingen indeholder efterretninger, som kun har interesse for en enkelt egns indbyggere. Dette gælder i særlig grad om sagn, der forklarer oprindelsen til et navn eller til et naturforhold på det enkelte sted. Af sådanne stedsagn kender Sakse en hel række danske og norske:

Danske stedfæstelser.

Ro: Roskildia S. 80; *Helge:* Thorø 80.
Balder: (Baldersbrönd 120; Balders höj 125); *Bo* (Bohöj 132); *Hoder:* (Horsens 122)[1]).
Amled: (Ammelhede med Amleds gravhöj 161).
Fridlev: (Hurrildshavn 179).
Uffe: (Rensborg 604).
Frode: Vera pons 256.
Hjarne: (Hjarnø 264, Hjarnehöj 265).
Starkad: Roljung, med den sten der bar mærke efter Starkads sæde 294.
Hagbard: sinus Hamundi 341; (Hagbards-höj 345; Hagbards-by og Sigersted 346); monti vadoque nomen reliquit 348; (Helkær 348); Walbrunna 349; Haconis bustum 350.
Harald hildetand: (Haderslev 362; klippe i Bleking 11. 361).
Regnarssönnerne: höjene ved Slesvig 463.

Til de danske stedfæstelser slutter sig også navnene på en vendisk ø og en tysk by:

Hidin: Hithinsø 242.
Starkad: Hanøfra 282.

Ingen af alle disse stedfæstelser kendes i islandsk overlevering; og det er i sig selv lidet rimeligt, at de skulde være kendte af fremmede; en af dem er tilmed sproglig umulig i norsk-islandsk (Horsnæs af Hoder). I danske

---

[1]) I klammer sætter jeg danske tydninger af Sakses latinske betegnelser.

kilder udenfor Sakse nævnes derimod flere af stedfæstelserne (Ro, Helge, Starkad), og deres mængde stemmer med den danske overleverings forkærlighed for stedsagn. — Derimod kan den danske overlevering ikke have rummet følgende *norske stedfæstelser:*

Balder: (Balders-våg 119).
Frode den frøkne: (Frode-ø 176).
Erik den målspage: höjene ved havnen Ømi 222; (Gunthjovshöj 242).
Frode: stendynger i Helgeland 246; Frothonis petra, med den henlagte guldring 247.
Fridlev: (ormelejet 271).
Harald hildetand: Stikla og Rusila 365.
Ole den frøkne: (Hjælleskata 372).

Desuden hører hertil vistnok også »Frøcasund« (S. 266 jf. 265) i Fridlevs saga. Flere gange nævnes desuden lidet kendte norske navne: Rennesø i Erik målspages saga (S. 205. 230), »Addarnes« i Fridlevs (271), Gølerdal i Regnar lodbroks (442).

Stednavnene og stedsagnene er så faste holdepunkter for undersøgelsen, at når en fortælling indeholder både danske og norske stedfæstelser, må Sakse have sammenarbejdet en dansk og en norrön kilde. I reglen er det ret let at adskille disse to bestanddele (Hjarne-Fridlev, Frode, Harald hildetand, Regnar); kun i Baldersagnet er norske og danske tilknytninger slyngede så stærkt i hinanden, at man i alt fald ikke opreder forholdet ved förste gennemlæsning.

---

§ 7. Det overnaturlige.

Sammenligner man Sakses fortælling om Rolv krake med de islandske fremstillinger af hans historie, må man lægge mærke til, at den mest gennemgående forskel på dem er, at den islandske overlevering har et overnaturligt element i hvert eneste afsnit: Odins besøg på Upsalsfærden, Skulds

trolddom, Bodvars optræden i bjørneham; i Sakses fremstilling af de samme optrin findes intet af alt dette; selv i hans Bjarkemål er Bjarkes dobbeltgængeri forsvundet. Også i hans fader Helges historie savnes overnaturlige væsner helt; vi finder intet, der svarer til Skulds fødsel ved en ellepige eller til de lejlighedsvis indflettede drömmesyner og volver. Skjoldungernes nedstamning fra guderne kendes ikke, Skjold har heller ikke Gevjon til hustru, men en almindelig kongedatter Alvild. Frodefreden henlægges ikke til den allerældste tid, har ikke en mytisk grund (de guldmalende jættemoer) og derfor heller ikke et helt mytisk ophør. Medens fornaldarsagaerne er gennemvævede med forestillinger om åbenbarelser, overnaturlige væsner og trolddomsmagt, viser en stor mængde af Sakses sagn en afgjort arbejden bort fra disse æmner. Denne opfattelsesmåde deles af selve Sakse; atter og atter kommer han med forundringsudbrud, når den sædvanlige naturorden brydes, og han er så fremmed for alle disse overnaturlige forestillinger, at han ofte ikke kender Odin i hans forklædninger, og når valkyrjeflokken ved nattetid rider ud at opsøge helten og kalde ham til stordåd, — undrer sig over disse pigers dristighed til at færdes alene (S. 27. 69. 73).

Hvor stærk end den rationalistiske tankegang er i mange af Sakses oldsagn, — ret en modsætning til de islandske fornaldarsagaer, der vist alle uden undtagelse indeholder hyppig indgriben af overnaturlige magter, — så findes der dog hos Sakse fortællinger, der snarest overgår de æventyrligste af Islændingenes fornaldarsagaer i mængden af overnaturlige optrin, sådanne er Haddings, Hoders og Torkel adelfars sagaer; og en hel del andre står fuldt på höjde med Islændingenes.

Disse to grupper af fortællinger kan ikke have levet indenfor samme overlevering; ti de forudsætter en gennemgribende forskel i mytologi og overtro hos det folk, der skal frembringe eller bevare dem. De to grupper må repræsentere

forskellige kulturer; og dette skelnemærke har den interesse, at det kan anvendes på hele Sakses sagnstof. Fordelingen bliver[1]):

Uden det overnaturlige:	*Overnaturlige:*
Dan	Gram
Humble og Loder	Hadding
Skjold	Frode
Helge	Hoder
Rolv krake	Frode den frøkne
Rørik	Fridlev den hvate
Ørvendel	Erik målspage
Amled	Frodes død
Vermund og Uffe	Fridlev
Huglek	Starkads ungdom
Dan	Starkads bærsærkkamp
holmgang på Samsø	Haldan bjærggram
Hjarne	Sigrid og Oder
Frodes Sakserkampe	Harald hildetand
Ingild	Ole den frøkne
Alv og Alvild	Starkads død
Hagbard	Ømund
Haldan den stærke	Jarmunrik
Snjo	Torkel adelfar
Gave-Ræv.	Regnar lodbrok.

Denne deling i grupper falder på de allerfleste steder sammen med den udskillelse af danske og norröne sagn, som ad andre veje kan foretages. De to eneste fortællinger, der intet overnaturligt har, men af andre grunde må henvises til norrön oprindelse, er sagnene om Orvarodd og om Gave-Ræv. Havde vi sagaen om den förste fuldstændigere end Sakses korte udtog, vilde den sikkert ligesom den på Island skrevne Orvaroddssaga indeholde en mængde overnaturlige træk. Gave-Rævs saga, som er i stil med islandske skæmtesagn (þættir) om historiske personer, har efter sit

---

[1]) Man jævnføre listen i næstsidste § »resultater«.

[2]) I fortællingen om Ømund indskrænker det overnaturlige sig til drömmesyner, i Ole den frøknes saga til spådommen om hans død.

æmne ikke brug for det overnaturlige. — Af de fortællinger, hvor det overnaturlige forekommer, er den langt overvejende del fornaldarsagaer, og når der tages hensyn til disses omfang og til deres mængde af overnaturlige optrin, bliver det kun et forsvindende lille bidrag, danske sagn yder: stedsagnet fra Baldersbrönd fortæller om bröndens tilblivelse, sagnet fra Baldershöj om höjbrydernes uheld, det sællandske stedsagn om Frode der blev stanget ihjel af søkoen, stedsagnet fra Roljung om stenen der bærer mærke af Starkads legem, sagnet om Starkads død indeholder det træk at hans legem kan knuse drabsmanden.

Alle disse sagn er småsagn, og deres enkelte brud på naturens orden har sædvanlig sidestykker i nyere danske folkesagn. Af de större fortællinger med overnaturlig indgriben er der to, som jeg af andre grunde ikke kan antage for fornaldarsagaer: Jarmunriksagnet indeholder et enkelt overnaturligt motiv (der også stemmer med nulevende danske folkesagn; se næste §), Sigrid og Oder færdes mere i troldenes verden, men rigtignok nogle meget menneskelignende trolde[1]).

I det hele og store må det altså siges, at gruppedelingen efter det overnaturlige falder sammen med deling efter norsk og dansk oprindelse; men i det enkelte træffes blandt sagn, der indeholder *lidt* overnaturligt, også nogle danske sagn, og rent undtagelsesvis træffes nogle af de mindste norröne sagn, der *intet* overnaturligt indeholder. Grunden, hvorfor vi ikke når noget absolut resultat, er den, at spörsmålet er stillet for almindeligt. Vi vil derfor give det en bestemtere adresse ved at rette det mod de enkelte forhold, hvor det overnaturlige træder i forbindelse med menneskeverdenen.

---

[1]) At dette sagn indeholder stærkere eksempel på rationalisme end noget af de andre, idet det er en omdannelse af trylleæventyr, kommer jeg endnu til at skylde beviset for.

§ 8. *Odin.*

Når man kender til, hvor ofte i Islændingenes sagaer Odin optræder i forklædninger og under andre navne, så vil man let genkende ham en række steder i Sakses fortællinger. Han er den enöjede gubbe, der lærer kong Hadding at fylke sin hær, han kommer som »Uggerus« til kong Frode og Erik målspage under Hunekampen, som »Rostarus« kommer han til Sigurd orm-i-öje, han kalder sig ligeså »Rosterus«, da han forklædt som smed bejler til Rind, og i Brunes skikkelse ægger han Harald hildetand og Sigurd ring op mod hinanden[1]). For os er Odin let nok kendelig; også de navne, hvorunder han optræder, tjæner ikke til at skjule ham for os, men til at åbenbare os hans rette væsen, ti Yggr, Hroptr[2]) og Brúnn er på Island kendte som Odins navne. Men således er det ikke for Sakse; han véd kun et par gange (ved Rind og ved Harald hildetand)[3]) hvem han har at göre med, ellers betages han af uforstående studsen, hver gang han møder den höje enöjede gubbe og ser hans overnaturlige magt. Denne Sakses ikkeforståen er et meget vigtigt vidnesbyrd om sagnenes hjemsted; sagaernes fortæller forudsætter stadig i sin fremstilling en tilhørerkreds, som er med, såsnart den får et enkelt karaktertræk eller tilnavn for Odin; men når Sakse, som har et större kendskab til oldsagn end nogen anden i tiden har haft, ikke forstår disse antydninger, så forudsætter sagnet en helt anden tilhørerkreds, og denne tilhørerkreds er da Islændinge eller Nordmænd.

---

[1]) S. 40-41, 52-53; Uggerus 238; Rostarus 446; Rosterus 127; Bruno 374. 387. 390.

[2]) Bugge, Studier I 533. 539.

[3]) I Starkads og i Harald hildetands ungdom (S. 276. 361) forekommer Odin også; men da der ikke göres rede for disse optrins enkeltheder, kan de ikke bruges til sammenligning.

Et forhold, som kunde göre sit til, at Sakse ikke kender Odin, er at Odin overalt i disse sagn kommer gående, således som han altid gör i islandsk overlevering. Alle os bevarede danske sagn om Odin tænker sig ham ridende (Vonsjægeren, Jon Opsal, bjærgmandens ridt)[1]; således optræder han også i Bjarkemål (S. 107), og det er rimeligt, at dansk folketro i den ældre middelalder fortrinsvis har tænkt sig ham sådan. — Her har vi atter et træk, der peger bort fra dansk og til islandsk overlevering.

En eneste gang hos Sakse optræder Odin i eget navn og med sin guddomsvælde (superveniens ... supera virtute, S. 415), da han kommer Jarmunrik og hans danske til hjælp mod de fremtrængende »Helespontiere« og Gudruns trolddom. Men sådan optræder Odin aldrig i Islændingenes fortællinger, og alle de alene på Island bevarede oldkvad kender heller ikke anden måde for Odin at åbenbare sig på end uansélig og i forklædning. Her står vi sikkert overfor en århundreder gammel norsk-islandsk opfattelse, — som Sakses Jarmunrik-sagn ikke følger. — Endnu i én henseende må vi dvæle ved dette optrin. »Under kampen åbenbarede Odin sig«, siger Sakse »midt blandt krigerskarerne på Danernes side, som han altid havde været faderlig og huld, og med guddomsvælde løste han deres tryllebundne syn«. Odins hjælp er altså ikke, som i hele den islandske overlevering, fremkaldt af en særlig interesse for den enkelte helt, men den hænger sammen med hans forkærlighed for det danske folk, som han i farens stund kommer til hjælp. Dette genfindes i nyere dansk folketro, på Møn fortælles om Gøde Opsal: »Når Møn en gang kommer i fare og er nærved at

[1]) S. Grundtvig, Danm. gl. folkev. III 910; Gl. danske minder II st. 55. 425. III 27—36; Thiele, Folkesagn [2]II 113-23; E. T. Kristensen, Jyske folkeminder VI st. 77—78. Bjærgmandens ridt, se E. T. Kristensen VI st. 35, jf. IV st. 30-31.

falde i fjendens hænder, da skal han komme sine betrængte landsmænd til hjælp, og da må fjenden være hvem han vil: Mønboerne skulle dog nok sejre over ham«[1]).

---

§ 9. *Aserne som et jordisk folk.*

Foruden alle disse sagn, hvor Odin kommer som åbenbarelse af en höjere guddomsmagt, har Sakse også flere fortællinger, hvor Odin eller andre guder står menneskene langt nærmere i vilkår, deltager i deres kampe og får jordiske børn. Snart møder enkelte af aserne på denne måde, snart optræder de som et eget folk eller statssamfund. Först vil vi betragte de enkelte guders optræden; den afgiver det overskueligste æmne for vor undersøgelse.

Sakse fortæller (S. 176), at kong Frode den frøkne på Frodeø ved Norge kæmpede med kong Frøger, der var sön af Odin, og som af guderne havde fået i gave, at han skulde være usårlig undtagen for den, der tog af det støv, Frøger under kampen trådte på. Denne af guderne (sikkert af Odin) givne usårlighed minder i höj grad om vikingen Framar, Ketil høngs modstander: þat hafði Óðinn skapat Framari, at hann bitu eigi járn (Fas II 132). Der er det mærkelige ved disse fortællinger i modsætning til dem, der omtaltes i forrige afsnit, at Odin ikke hjælper fortællingens helt, men hans modstander: altså opfattes han som en ond vætte; og når Odins magt ikke gör udslaget, er digtningen fra en tid, da man ikke troede på aserne, men tværtimod fordömte dem. — Denne Odins hjælp kan da også vise sig så meget bestemtere, idet han selv og aserne kommer tilstede og kæmper mod fortællingens helt. Således kæmper i Sakses Hodersaga »Odin, Tor og gudernes usårlige flok« med i Balders hær, som ellers består af jordiske krigere;

---

[1]) Gl. danske minder II st. 425. Thiele, Folkesagn [1]I 98. [2]II 192.

men de slås på flugt da fortællingens helt hugger skaftet af Tors kølle (S. 118). Hertil svarer det færøske kvæde Ålvur kongur (Hammershaimb II nr. 1): påkaldt af den onde kong Asmund kommer Odin til stede og fælder kong Halv, men for Rok den svartes vældige hug forsvinder han ned i jorden. Dette optrin har affødt et par scener i yngre færøske viser (Justinjall og Hilmar, Føroyjakvæði 73. 68), hvor selve fortællingens helt tvinger Odin til at synke i jorden for sine vældige hug (af sværd eller kølle). Hos Islændingene findes ikke noget rent ud tilsvarende; sagamændene havde for stor poetisk interesse for Odins magt, til at de lod ham overvindes direkte (men Orvarodd hærjer Odins hov); derimod har vi en islandsk fornaldarsaga, der viser samme forskydning af valkyrjeforestillingen som ellers af Odins optræden: Romund Gripssön fælder Helge den frøkne trods hans valkyrje Kåras hjælp i slaget (Fas II 375). Denne digtning er ganske mærkelig: vi se her fornaldarsagaen — i sin helt Romunds skikkelse med hans tillid til egen styrke og kæmpende for at vinde den blot jordiske kongedatter — slå den gamle heltedigtning og dens religiøse opfattelse (Helge Haddingskade og Kåra) ihjel.

I Sakses Frodesaga nævnes Frøger som Odins sön. Dette er videre udvikling af den i islandsk literatur modende forestilling, at Odin er helteætternes stamfader. På samme trin i udviklingen står kun et par af de yngste fornaldarsagaer: i Gautreks saga bejler Starkad og Asator til samme mø (Fas III 32), og i Egils og Asmunds saga fortæller en jættekvinde, at Tor har ligget hos 18 jættesøstre og med den yngste, hende selv, fået den i sagaen optrædende jættepige (Fas III 390). Langt nærmere berøringspunkt findes dog i selve Sakses værk, hvor Odin ved Russerkongens datter Rind bliver fader til Bo. På dette punkt har altså den på Island nedskrevne overlevering knap holdt skridt med Sakses fortællinger i at nærme guder til mennesker; men vi skal snart se punkter,

hvor Sakse er gået langt videre end her, og hvor islandske sagaer og andre norröne kilder følger ham.

Sakse fortæller i 9de bog, at kong Frø (ɔ: Freyr) i Sverig fælder Regnar lodbroks morfader, kong Sigurd i Norge, Regnar drager imod ham, og ved hjælp af skjoldmøen Ladgerd fælder han drabsmanden i slag. Netop selvsamme træk, at Regnar nedlægger en kong Freyr (i Flandern), findes i Krákumál. Også i en islandsk fornaldarsaga er kong Freyr i Sverig blandt de optrædende personer; Sturlaug bliver hans landeværnsmand (Fas III 631). At Fröj er den af aserne, der tidligst kommer til som jordisk konge at optræde i heltesagnene, er naturligt nok: det er Yngve-Fröj, Upsalaættens stamfader, der er flyttet fra sin plads i sagntidens begyndelse ned blandt andre sagnhelte. På Island føres udviklingen aldrig videre; i en færøsk vise optræder derimod Odin på samme måde: i *Óðin í Åsgörðum* (Føroyjakvæði nr. 79) fortælles, at kong Gaute på Uplandene udæsker kong Odin i Asgård til tvekamp og fældes af ham, men at Gautes sön hævner det ved at fælde Odin. Også i denne digtning kæmper altså en af aserne som jordisk konge mod fortællingens helt, og fældes af ham.

Af de her fremførte træk af asers jordiske deltagelse i kampene tilhører ikke andre den særlig islandske sagafortælling end kong Fröjs sene og afblegede optræden i Sturlaugs saga. Udenfor Island kan vi følge denne opfattelse i de færøske kvæder, i Krákumál (der er digtet i Norge eller i hvert fald udenfor Island) og i de nu omtalte sagn hos Sakse. Hvor hører disse Sakses sagn da hjemme? Ja det er så heldigt, at de bægge knytter sig særlig til norske stednavne, det ene til en »Frodes ø« ved Norge, det andet til Guldalen. Altså synes den hele opfattelse at være overvejende norsk; i sin oprindelse hænger den vel sammen med norske folkesagn om, hvorledes Olaverne overvandt Odin og Tor.

Det er dog ikke blot over Frode den froknes og Regnar lodbroks kampe, at de her sammenstillede træk kaster lys. De får en ny betydning, idet vi derigennem vinder et synspunkt for Sakses Baldersagn. Det, der skiller hans fremstilling af sagnet fra alle andre, er jo först og fremmest *de* to punkter, at aserne optræder ind med blandt de jordiske mennesker, og at de kæmper mod fortællingens helt. Disse to punkter, der hidtil har været de værste anstødssten for forståelsen, viser sig nu som de træk, der giver sagnet plads blandt en række lignende digtninger, men vel at mærke som den indholdsrigeste digtning af dem alle. Når derfor de andre sagn kaster lys over Baldersagnet, kan det til gengæld klare os adskilligt dunkelt i disse. Vi har således undredes over, at kong Frøger gjordes til Odins sön, når hans slægtskab med aserne dog ikke spillede större rolle; men ved Baldersagnet forklares det: ligesom Balders usårlighed kommer af hans guddomsbyrd, således lader man samme ævne hos Frøger have netop samme grund. I anledning af disse to sagns overensstemmelse kan her måske peges på, at de bægge er stedfæstede på Norges vestkyst.

Inden vi fortsætter denne sammenligning mellem Sakses fortællinger og den norröne literatur, vil vi, for at have fast grund under fødderne, först klare os, hvorvidt den *danske opfattelse* af de hedenske guder byder tilknytninger eller ikke. Vore historiske skrifter, fraregnet Sakse, kender slet intet til oldtidens guder; og selv om kildernes tavshed ikke er noget stærkt bevis for spörsmålet i sin almindelighed, kan dog to ting fastslås som rimelige: at man ikke har opfattet guderne som væsner, der havde plads i den almindelige historie, og at man ikke kendte noget til, at helteslægterne (i alt fald Skjoldungætten) nedstammede fra dem. Dette sidste støttes i höj grad ved, at Sakse vel kender Odin som den, der »altid faderlig havde taget sig af de danske« (se forrige §), men intet véd om danske kongers nedstamning fra ham. Af folkevisernes træk fra den gamle gudeverden

er ingen ejendommelige for danske viser, og den danske overlevering er ofte mere fordunklet end de andre nordiske landes; således påkalder den danske Genselinsvise »Ulf og Asmer Grib«, medens en svensk vise nævner »Oden Asagrim« (DgF I 222), og i Torsvisen göres Asgård om til »Havsgård«[1]). En tredje kilde har vi i nyere danske folkesagn og folketro; her findes svage minder om Tor (troldenes frygt for torden) og klarere om Odin (se forrige §); hans optræden viser altid hans guddomsvælde, men i ydre henseende er han ordnet ind blandt »bjærgmænd« eller jævnstillet med »ellekongen«, »klintekongen«; noget gudesamfund eller blot så meget Valhalsminde som i det norske åskoreid findes ikke.

Det förste sted, hvor Sakse gör rede for sin opfattelse af *aserne som et eget samfund*, er, da han ved begyndelsen til Haddings historie (S. 35) finder lejlighed til at oplyse os om, hvilke tre slags »troldmænd« der har været til i gamle dage. »De *förste* var folk af overnaturlig tilblivelse, som man i oldtiden kaldte jætter (gigantes); de overgik mennesker langt i störrelse. Den *anden* slags udmærkede sig ved spådomsævne. De stod tilbage for de forrige i legemsstörrelse, men overgik dem des mere i snille. Med jætterne kæmpede de længe, til de sejrede og underkuede hele jætteætten; og ikke blot vandt de herredömmet herved, men også navn af guder. Bægge ætter var stærke i synsblændelser og i at omskabe sig selv eller andre i fremmed ham. Men det *tredje* kuld, der opstod ved bægge de tidligeres sammenblanding, svarede hverken i legemsstörrelse eller sjælsævner til sine fædre; dog opfattedes også de som guder af de trylleblindede mennesker«. — At Sakse ved de to förste kuld eller ætter (genus) har ment jætter og aser, er åbenbart nok; hvem han tænker på ved det tredje kuld (alfer? eller vaner?), er

[1]) Derimod findes »Asgålen« i en utrykt norsk opskrift af denne vise. — Jeg forbigår her Svend Vonveds vise og Svejdalsvisen, der vel indeholder gamle mytiske forestillinger, men ikke kender en gudeskare eller bestemte guder.

ikke så klart: han har næppe fået ret fat ved sin hjemmelsmands ord, eller han har lagt en falsk systematik ind i dem. Hovedpunktet i opfattelsen er de tre kuld af overnaturlige væsner, af hvilke aserne har fortrængt de ældre jætter fra landene og så er blevne dyrkede af menneskene. Også danske folkesagn véd, at der en gang har været »kæmper« i landet, og at de er blevne uddrevne; men dette tilskrives menneskene selv f. eks. i et af E. T. Kristensens jyske folkesagn (III, nr. 75), hvor kæmpekonen kommer hjem med plov, og og karl i sit forklæde, og manden siger dertil blot: »Det skal du lade gå igen, for det skal fordrive os andre«. Den danske folketro kendte jo ingen væsner, der kunde stå på menneskenes side i striden mod kæmperne. Derimod findes noget, der svarer til Sakses fremstilling, i det norröne sagn om Tors møde med Olav Tryggvesön (Saga Óláfs Tr., Kria 1853, s. 44): »Her boede længe riser og stort folk«, fortæller Tor, »men så kom der sygdom iblandt dem, til der ikke var flere tilbage end to store kvinder; men da menneskene tog at bygge her, havde de deres nød med kvinderne, indtil de tog den udvej at påkalde dette røde skæg; og det hjalp, for jeg dræbte kvinderne med min hammer«. I denne fortælling møder vi jætternes udryddelse fra det siden af mennesker beboede land; asernes samlede indvandring kendes derimod ikke. Derfor bliver det nødvendigt at fremdrage de islandske vidnesbyrd derom. Den tidligste udtalelse i denne retning er hos Are den frode, som i sin Íslendingabók nævner »Yngvi Tyrkjakonungr« som Upsalaættens stamfader. Lidt bestemtere udtrykkes denne forestilling i Langfedgatal: »Voden, ham kalder vi Odin; fra ham nedstammer de fleste konger i den nordlige del af verden; han var Tyrkekonge, han flyede hid for Romerne«. En yngre bearbejdelse af Langfedgatal (13de årh.) lader ham i overensstemmelse dermed nedstamme fra Troja. Indvandringen får vi endelig nærmere rede på i Snorres Heimskringla fra omkr. 1230 og i den noget yngre fortale til Edda. Denne sidste, som ud

af Langfedgatals stamtavler søger at skabe en samlet fremstilling, meddeler omtrent følgende[1]): Odin og hans hustru forudser, at de i nordlandene skal opnå ære som intet andet sted; han drager da fra »Tyrkland« ledsaget af et helt folk; overalt hvor han kommer, æres de som guder; i Saksland dvæler han længe og giver et rige til hver af sine tre sönner Veggdegg, Beldegg og Sigge, siden drager han nordpå og giver sin sön Skjold land (»det hedder nu Jylland, men kaldtes da Reidgoteland«), videre til Sverig, hvor kong Gylve overlader ham sit land; dér bygger han Sigtun og indsætter der tolv hövdinger, siden sætter han sönnen Sæming til at råde for Norge. En temmelig lignende beretning har Snorre kendt; men han har tillige sin egen hypotese, at Aserne har navn efter Asien og at Tanakvísl (Don) egenlig skal hedde Vanakvísl, og han henlægger derfor Asgård »i Asien øst for Tanakvísl«; bagved Snorres heraf fremgåede skildring kan vi dog i hans udvandrersagn (Ynglingasaga k. 5) genkende hovedtrækkene af Formáli's beretning. Snorre lader det begynde med, at Odin »havde store ejendomme« i Tyrkland; således taler naturligvis intet virkeligt sagn, ti sagn giver sig ikke af med jordegodsfortegnelser; det er historikeren Snorre, som vil göre lidt ud af sagnet om Odins hjemsted i Tyrkland, som han ikke vil optage i sin helhed. Om Odins tog fortælles, at han underlægger sig en stor del af Saksland og sætter sine sönner til at tage landet vare (således taler Snorre; det virkelige sagn har naturligvis ladet ham have visse bestemte sönner, der fik rige, ligesom i Formáli).

---

[1]) Forfatteren af Eddas *Formáli* benytter den tekst af Langfedgatal, hvor Odin stammer fra Troja; Langf.s stamtavler har han kendt i en fyldigere skikkelse end den, hvori de foreligger i den trykte tekst (Hauksbók, SRD I 2), omtrent som i den utrykte AM 20 fol. (jf. nedenfor § 23). På enkelte uvæsenlige punkter har Formáli desuden benyttet Heimskringla, fra hvilken også alle senere islandske hentydninger til asernes vandring er påvirkede (SRD II 34; Fas III 592).

Siden drager Odin nordpå og bosætter sig for en tid i Odinsø på Fyn; senere får han Sverig og bor i Sigtun; sine tolv hovgoder giver han bosteder, deriblandt Upsal til Fröj.

Sakses Baldersagn giver os en skildring af gudernes hjemsted, som frembyder flere mærkelige ligheder med disse islandske sagn. Guderne danner et statssamfund, hvor Odin vel står i spidsen, men en kreds af andre guder (collegium) står ham nær i magt og anseelse (i Baldersagnet kan de endog afsætte Odin og vælge en ny formand — Oller — og kalde ham for Odin). Gudernes fælles bosted (Asgård) er et fjærnt sted, som for Islændingene er Tyrkland, og som Sakse betegner ved navnet Byzantium. Bag dette græske navn må der gemme sig et nordisk, vel aller snarest Islændingenes »Asgård« eller måske »Tyrkland« eller dog i alt fald et navn fra samme egne, grænsen af Evropa og Asien. Til selve gudernes indvandring hentydes der i Sakses Baldersagn: gudehövdingen Frø (Frø deorum satrapa, S. 120) bosatte sig i Upsal, hvor han ombyttede den gamle blotskik med menneskeofringer. Senere (S. 131) drager den fra »Byzantium« fordrevne Oller til Sverig og dyrkes som gud (i Ullaraker?), indtil »Danerne« fælder ham.

Også et andet gudesagn forekommer hos Sakse, han indfører det lejlighedsvis i Haddings historie (S. 43). Det handler ligesom Odinsagnet i Balders historie om, at Odin forlader gudernes bolig og at en anden (Mit[h]othin, ligesom Oller i Baldersagnet) indtrænger i hans plads, men atter fordrives af Odin og på flugten fældes. Hvor dette sagn henlægger gudernes bolig, er ikke ret tydeligt; der tales om Odins dyrkelse både i Upsal og i Byzantium; atter her finder vi altså de to historiserende holdepunkter. Måske har vi et tredje i Fyn (Pheonia), hvortil Mid-odin flygter, og hvor han dræbes og pæles ned i en mose; også Snorre lader jo Odin opholde sig på Fyn; men muligvis er det kun hans egen forklaring af stednavnet Óðinsey.

Så meget er vist, at det er en for Islændingene og for Sakses hjemmelsmænd fælles forestilling, at aserne er en slags jordiske væsner, der har hjemme et sted langt i øst eller syd, som indvandrer til Norden og som navnlig bosætter sig i Upsal. Hele denne opfattelse har ikke nogen tilknytning i dansk folketro; derimod hænger den sammen med en række tidligere fremhævede træk i islandsk og færøsk overlevering og i nogle af Sakses fortællinger, der særlig er knyttede til Norge: hvor guderne i optræden nærmer sig til at være jordiske væsner.

---

§ 10. *Jætternes fostersönner.*

Et venligt forhold til jætterne omtales i oldkvadene som yderst foragteligt (Helg. Hund. I 43). Folkeviserne tager vel forholdet op til digterisk behandling, men det er kun for at vise, at hos trolde og vætter kan mennesket umulig hente sig lykke. Derimod ser mange norsk-islandske prosadigtninger med mildere öjne på de overnaturlige væsner: pagt med dem bringer mennesket held; og navnlig er der en række fortællinger om helte, der har tilbragt en del af deres ungdom i jætternes fjældbolig. Det tidligst nedskrevne af disse sagn er sagaen om at Harald hårfager løste jætten Dovre af lænker og siden i fem vintre opfostredes i Dovrefjæld, til han arvede riget; til afsked lover Dovre altid at være ham nær i strid [1]).

Hermed kan man sammenstille Sakses fortælling om Hadding, der efter faderens død gives til opfostring til jætten Vagnhoved, og senere hen, da Hadding i kampen påkalder sin gamle hjælper, viser han sig på kamppladsen og strider med i Haddings hær (S. 34. 45). Men desuden har Sakses

---

[1]) Harald Dovrefostres saga i Flateyjarbók I 564; Fagrskinna: Ágrip; Bárðar saga Snæfellsáss k. 1.

Haddingsaga et derfra afvigende æmne: jættens datter Hardgrep lokker Hadding til elskov; siden da han drager ud at vinde sit fædrenerige, følger hun ham på vej og hjælper ham at kæmpe mod trolde, men hun bliver selv sønderrevet af dem. Dette elskovsforhold mellem ungersvenden og den jættemø, han bor sammen med, genfindes i ikke få af fornaldarsagaerne. Nærmest ved Haddings saga ligger Ketil høngs saga: Ketil er på fiskefærd og drives til havs af en storm, han kaster sine bøtter med smör over bord, da kommer der op en hval, som giver båden læ for uvejret; han når land og bliver vel modtaget af jætten Brune, der lader ham ligge hos sin datter Ravnhild, faderen skjuler dem for de andre jætter ved at brede en oksehud over dem; om våren drager Ketil bort, Brune giver ham våben til afsked; Ravnhild føder sönnen Grim loddenkind. Her er kærlighedsforholdet til jættedatteren kommet frem, men endnu ikke så udviklet som i Sakses fortælling. Nærmest ved Sakses Haddingsaga ligger en fortælling i den yngste redaktion af Orvarodds saga: jætten Hildir redder Odd fra en grib og fører ham til sin hule; dér giver han ham — i den tro, at han er et lille barn, — til sin datter Hildegunn at opfostre sammen med jættens nyfødte sön, hun lader Odd ligge i seng hos sig; senere følger Hildir ham på vej. I de fleste yngre fornaldarsagaer har derimod forholdet til jættemøen helt fortrængt jætten som fosterfader: helten kommer til jættehulen, kæmper med jætten og fælder ham, men skænker jættekvinden livet (Halvdan Branefostres saga, Sorle den stærkes saga), eller det er selve jættekvinden, som hjælper ham mod jætten (Hjalmters saga); siden bor han hos hende i hulen og yder hende hjælp mod andre jætter; ved afskeden giver hun ham våben og lover ham hjælp i nød. Disse digtninger, hvor der forudsættes stadig krig mellem menneskeverden og jætteverden, er næppe helt upåvirkede af middelalderlige æventyr om trolderanede menneskers befrielse; dette gælder i langt höjere grad om sagaer, hvor en

til trold omskabt kvinde forløses ved heltens kærlighed (Illuge Gridarfostres saga, Grim loddenkinds saga). Det er måske denne æventyrpåvirkning, som er skyld i, at fostringsforholdet træder i skygge. Som minde om den rolle, det har spillet, finder vi navnene Illuge Gridar*fostre*, Halvdan Brane*fostre* (jf. Harald Dovrefostre); men kun hos Sakse finder vi dette forhold levende bevaret, at jættedatteren kræver ungersvendens elskov, efter at hun har opfødt ham lige fra de spæde år. — I én islandsk saga findes fostermoderforholdet bevaret; men der er elskovsforholdet og jættevæsenet opgivet. I Herrøds og Boses saga svarer Budla, Boses amme, til de beskyttende jættekvinder; hun — ligesom de — giver våben og kommer pludselig til stede under kampen. Dette er værd at mærke sig, fordi vi også i en saga hos Sakse finder denne menneskelige tillempning af det overnaturlige motiv: Erik den målspage vågner og ser fjenderne stå over sig med dragne sværd; han »kalder da på sin stemoder [Kråka], som hun fordum havde påbudt ham at göre når han var i fare«, og straks falder hans skjold ned fra bjælken og dækker ham (S. 222). Denne Kråkas overnaturlige indgriben er i Sakses fortælling ikke foranlediget ved noget træk i det foregående; end ikke hendes »påbud« er nævnt; den er — poetisk set — en urimelighed. Ganske det samme træk har vi dog i en af de yngste islandske fornaldarsagaer (Sorle den stærkes saga, Fas III 441), hvor en af sagaens bipersoner er kastet til jorden og da — uden at dette træk ellers er motiveret — kalder på sin fostermoder og derved vinder overhånd. Både Sakses Eriksaga og den islandske Sorlesaga forudsætter en hel række af digtninger, hvor de overnaturlige fostermødre kommer til hjælp. I én henseende er dog sagaen fra det 15de årh. videre fremskreden end Sakses fortælling; fostermoderens hjælp er ikke hovedmotiv men et udmalende træk, ti den af fostermoderen hjulpne kæmpe bliver i næste öjeblik fældet. Dog allerede hos Sakse i 12te årh. finder vi hoved-

punktet, at dette grove brud på handlingens virkeligheds-præg ikke behøver at motiveres ɔ: at vi er inde i den æventyrligste og vilkårligste fornaldarsagastil.

Fælles for alle de her fremdragne lighedspunkter mellem Sakses sagaer og den islandske literatur er det fortrolige samliv mellem mennesker og de overnaturlige væsner, hvad enten det er aser eller jætter. Dette er en forskel fra dansk folketro, hvor det er en grundsætning, at man skal lade alle vætter leve deres eget liv i fred; at blande sig ind i det på den ene eller den anden måde kan næppe føre til noget godt. Langt skarpere træder dette frem i folkeviserne: i havet bor der en verden af »havfruer« og »trolde«, som altid vil menneskenes undergang, på landet bor »de vilde elver og dværge«, de vil gærne leve sammen med menneskene, men hvor det sker, bliver det enten dværges eller oftere menneskers undergang.

---

§ 11. *Elskov.*

Elskovsforholdet bliver til ulige tider og hos forskellige folk genstand for de forskelligste opfattelser og fremstillinger. Oldtidens opfattelse i heltedigtningen er stærkt greben af dets alvor; elskov kalder helten frem til hans opgave, indvier ham til stordådslivet og fører ham frem til døden, den sidste og störste prøve i menneskelivet. Flere af Sakses oldsagn viser denne tankegang, særlig de der er bevarede i oldkvad; herhen hører kvadet om Regnar og Svanhvit, sagnet om Hilde der opægger Hiden, kvadet om Hagbard og Signe. I et par af Sakses sagn er elskov bleven hovedmotivet, således at sagnet ender med de elskendes forening: sagnene om Oder og Sigrid og om Alv og Alvild; men de står dog olddigtningen nær, det er — ligesom med Brynhild

og Sigurd — selve forholdet imellem dem, der er digtningens æmne; og har vi end ikke heltedigte, der omhandler samme æmne, fremstiller et af gudekvadene den samme tanke (Fröjs kærlighed til Gerd). Disse sagn kan da være fra oldtiden, men muligvis er de först udformede i middelalderen; æmnet viser stor lighed med folkevisedigtningen. Her må man lægge mærke til, hvor nær folkevisernes opfattelse af kærlighed ligger olddigtningens. Det er ikke blot så, at det særlig er elskovskvadene, der findes omstøbte i middelalderlig form (Hagbor, Brynild, Åge og Else, Svejdal); men det er de samme hovedtræk fra olddigtningen, vi møder i hele folkevisedigtningen: *elskovsforholdet som grund til alle livets alvorligste optrin* og *elskovens kamp opfattet ikke som en kamp fra de elskendes side udad, men som en kamp mellem dem selv indbyrdes.* Ved disse hovedtræk står Danmarks middelalderlige digtning i en umiddelbar forbindelse med oldtiden, hvor Island kun har en langt svagere tilknytningstråd.

Hvad var da Islændingenes opfattelse af elskovsforholdet? hvorledes greb det ind i deres liv? Sagaerne besvarer det således: manden kæmper for at vinde møen trods ydre modstand, hun sidder tavs og venter på udfaldet. I ingen kvinde lever dette elskerindebillede tydeligere end i Helga den fagre, den stille svane, der ser ned til ørnenes kamp om hende — og efter de to modstanderes fald flyver bort med den nytilkommende høg —, hun der sagaen igennem ikke mæler og selv dør tavs. Slig er alle sagaernes elskerinder (Gudrun danner en undtagelse; hendes og Kjartans skæbne lå så nær ved Brynhilds og Sigurds, at oldsagnet kunde hæve deres liv til poetisk værd); först som hövdingekvinde optræder den islandske viv handlende og villende (Bergtora, Halgerd, Unn den dybsindede). Grunden til den islandske opfattelse af kvinden har vi fortrinsvis i vikingelivet, som adskilte Islændingene fra de tidligere århundreder. Det var vikingelivet, der ikke tillod kvindernes liv at udfolde sig i de tilvante former; nogle af dem brod da sam-

fundsskrankerne og blev krigere[1]), de allerfleste kunde ikke hævde deres stilling. Fordi vikingelivet kuer kvinden, kommer hun også i alle fornaldarsagaer til at indtage en endnu mere tilbagetrukken stilling end i Islændingesagaerne. Ret betegnende er det förste vikingesagn, hvor vi møder hende, sagnet om Regnars ormekamp: Tora ser fra sit bur, at en mand fælder udyret, men hun véd ikke, hvem han er. I Regnar lodbroks kærlighedsforhold kan vi da iagttage alle træk, der udmærker vikingetidens elskovssagn: 1) elskovsforholdet er løsrevet fra andre æmner; kærlighedens mål er nået i digtningen, når helten får den mø, han kæmper for; 2) midlet er et rent ydre, at overvinde et udyr; 3) elskovsforhold gentager sig i heltens liv. Vil man have et andet eksempel, er der kong Olav Tryggvesöns ungdomsliv som viking, hans ægteskab med Venderdronningen Geira og med den engelske jarleenke Gyda, som han vinder ved at dræbe vikingen Alvin[2]). Hos Sakse er der en hel række fortællinger, hvor konger kæmper for at vinde en mø, og når hun er vunden er historien ude. Vilkåret for at få hende er undertiden at dræbe et udyr (Ladgerd og Tora i hans Regnarsaga); men oftere gælder det at overvinde en jætte eller bærsærk, som vil rane møen (Gram mod en jætte for at vinde Gro, Hadding redder ligeså Regnild, Ole den frøkne fælder kæmperne Snjall og Hjald, og Haldan bjærggram udfrir Torild fra bærsærken Grim). Dette motiv, at en vild kæmpe vil med vold ægte en mø, hvis ikke nogen overvinder ham i holmgang inden en vis frist, er almindeligt i fornaldarsagaerne, f. eks. findes det en række af gange i Ketil høngs og Grim loddenkinds saga. Også småtræk i disse fortællinger hos Sakse genfindes i islandsk literatur: kongedatteren Regnild i Haddings saga går rundt på tinge og giver agt på hver enkelt for at vælge sig en ægtefælle, lige-

1) Steenstrup, Normannerne I 273. 19.
2) Heimskringla 142. 149; Odd munk, Óláfssaga s. 14.

som Gyda i Olav Tryggvesöns saga. — At høre om helte, der vandt den attrårede mø, må have været en særlig fornöjelse for sagamændenes tilhørerkreds, siden man ikke har nok i ét kærlighedsforhold for hver helt. For at tilfredsstille denne lyst må heltenes hustruer ofte dø unge; men undertiden forlader helten sin viv, og hun finder sig, med mærkelig mangel på skinsyge, i at han ægter en anden kvinde (dette gælder f. eks. om jættekvinder, heltene i deres ungdom står i elskovsforhold til) eller rettere: deres skinsyge eller harme griber ikke ind i digtningens gang; digteren bryder sig ikke om kvindens vilje. Til disse forhold svarer en række fortællinger hos Sakse: kong *Gram* ægter först sin fostersøster, men efter at have vundet Gro forskyder han sin förste viv, og ligeledes Gro bliver forskudt, da han bejler til Signe; *Frode* forskyder Hamunda og ægter siden Alvild; *Fridlev* tager Jurid til frille på selve sin bejlerrejse til Frøgerd, siden forskyder han hende men får hende gift med en af sine kæmper; Regner forskyder Ladgerd og vinder så Tora, og efter hendes død ægter han Svanlog[1]); også Amleds dobbeltægteskab skulde nævnes i denne forbindelse, dersom Amledsagnet ikke i så meget havde sin egen måde at opfatte elskoven på, hvad der snart skal omtales. Denne lette måde at tage forholdet på er ligeså fremmed for dansk følelse i middelalderen — således som vi kender den af folkeviserne — som den var for olddigtningen; i folkeviserne måtte alle disse skilsmisser give anledning til voldsomme sammenstød. — Lysten til at høre om kærlighedsforhold med lykkelig slutning kunde også tilfredsstilles på en anden måde: ved ikke blot at gifte hovedpersonen, men også bipersonerne. Erik målspages saga hos Sakse får i løbet af kort tid ikke blot sin helt gift, men også hans broder Roller og kong Frode. Ligeledes ægter kong Ømund Æsa og gifter

---

[1]) Hans fjærde viv er den danske bondedatter, men hende vil vi ikke give fornaldarsagaerne skyld for (§ 3).

hendes søster (som ikke för har været nævnt i sagaen) med sin styresmand Ømod. Dette minder om alle de yngste fornaldarsagaer og dermed beslægtede digtninger, hvor dobbelt eller tredobbelt bryllup hører med til sagaens rigtige slutning[1]). Ganske ligeså findes det tredobbelte bryllup i Sakses Fridlevsaga. Dobbelt bryllup findes dog også to steder i Sakses Siklingsagn, som ikke kan stamme fra norrön overlevering: Oder forsoner Sigrids fader ved at give ham sin søster, og da Alv ægter Alvild, får Borkar hendes tærne Gro. Her har den danske overlevering så småt begyndt på den slutning, der er stående motiv i islandsk digtning; også i danske folkeæventyr findes dobbeltbryllupet undertiden, dog næppe ret ofte. Bægge Siklingsagnenes dobbeltgiftermål er slet ikke indarbejdede i handlingen eller knyttede til dens sædvanlige personer; deri tör vi se et vidnesbyrd om, at de er nye i sagnet. Det ene af dem skyldes ikke den blotte giftermålslyst, men er et forsøg på at knytte Harald hildetands stamfader til Siklingætten.

Den mest påfaldende form for dobbeltbryllup er det, at kongen ved sit nye giftermål giver sin forrige hustru eller frille til en af sine tro mænd; dette forekommer ikke mindre end tre gange i Sakses fortællinger: Gram ægter sin fosterfader Roars datter, men giver hende siden »som lön« til Besse, denne har nemlig hjulpet ham at vinde Grams nye brud Gro; da Fridlev har ægtet kongedatteren Frøgerd, gifter han sin frille Jurid som oprejsning med Ån bueskytte (S. 272); mærkeligst er dog Rollers giftermål: da Frode vil forskyde sin dronning, der er overbevist om hor, råder Erik målspage ham til hellere at gifte hende med Eriks

---

[1]) Dobbelt bryllup f. eks. Fas III 232-33. 403. 658-60; Isl. þjóðsögur II 334. 360; Riddararímur s. 56-57. Tidligst findes dobbeltbryllup i den ældre Eddas prosastykke om kong Hjorvard. Tredobbelt bryllup: Fas III 185-86. 359. 452. 517. 554. 590.

broder Roller (S. 217). Her har den novellistiske lyst til at lade så mange af sagaens personer som muligt få hinanden helt gjort det af med den etiske opfattelse af ægteskabet.

Foruden disse digtninger, hvor bryllupet kommer som en nærmest tilfældig slutning på sagaen, er der andre fortællinger, hvor kampen for den elskede mø, som han til sidst vinder, knytter heltens forskellige bedrifter sammen. En sådan er sagaen om Romund Gripssön, der udfører en række storværker i kong Olavs tjæneste for endelig som lön at få hans søster Svanhvit. Samme motiv findes i kæmpen Arngrims Finne- og Bjarmekampe for at få kong Frodes datter; denne lille fortælling udgör et selvstændigt afsnit (S. 248—49) af Sakses store saga om Erik målspage og kong Frode. Romunds saga karakteriseres af islandsk overlevering i 13de årh. som en lyvesaga fra 12te årh., og der kan næppe være tvivl om, at samme dom passer fuldt ud på Sakses Arngrimsaga. I det hele synes elskovsforhold som ramme for andre begivenheder at tilhøre lyvesagaerne (Fritjofs saga o. fl.).

Til Fridlevs nysnævnte bejlefærd til Frøgerd knytter sig følgende lille fortælling om Olavs (ɔ: Ole den frøknes) fødsel (S. 271): »På sin søfærd lå han en gang for vindstille og gik da i land for at skaffe underhold; han blev gæstfrit modtaget af en mand, der hed Grub, og holdt bryllup med hans datter, som fødte ham en sön ved navn Olav. Lidt senere fik han Frøgerd ...«. Denne fortælling synes måske noget ubetydelig, men den har dog interesse, for det förste ved at det er en af de store sagnheltes fødsel, der skildres således, og dernæst fordi denne situation ret ofte kommer for i den islandske literatur: kongen kommer på sin færd til en bondegård og får med bondens datter en sön. I sin typiske form findes den i Jómsvíkingasagas skildring af Harald blåtand og Söm-Æsa og i Herrods og Boses saga (tre gange gentaget!), lidt mere udviklet er den

i Ån buespænders saga[1]). Saadanne optrin i digtning og historisk fremstilling kan henføres til Islændingenes realistiske lyst til at få alt med. Den danner en stærk modsætning til Sakses tavshed om sådanne æmner; også folkevisen tier her stille.

Hvad der giver dette poetisk værdiløse motiv en vis interesse, er, at en ny opfattelse arbejder sig frem i det. I olddigtningen er *det*, som kvinden kræver af sin bejler, stordåd; legemlig skönhed som vækkende kvindens elskov findes kun hos trælle (Hervararsaga k. 8). I senere fornaldarsagaer råder samme opfattelse; legemsskönheden tages kun en enkelt gang op som æmne og da blot for at vrages (Fas II 471).

Ligesom vi i Fridlevs besøg hos den norske bondedatter finder et almindeligt sagatræk, har Sakse en noget lignende fortælling, der minder om folkeviserne. Regnar lodbrok, fortælles der, blev forelsket i en dansk bondes datter, men faderen, der anede hans hensigt, vogtede sin datter strængt; klædt i kvindedragt kom Regnar da til gården, blev tagen i tjæneste og boede med i datterens bur. Siden da hun skulde føde, vidste hverken de andre eller hun selv, hvem der kunde være fader til barnet; på grund af dette sære forhold førte de hende for Regnars domstol, og Regnar tilstod da leende, at han selv var faderen, og bød, at den sön hun fødte skulde kaldes Ubbe. — En folkevise om dette

1) Jómsvíkingasaga k. 17 (Fms XI 52); Fas III 209. 219. 226; II 340. 344. Jf. Håkon hærdebreds fødsel (Heimskringla 740); Bjærgulv og Hilderid (Egils saga Skallagr. k. 7); møllerdatteren i den norske folkevise om Hugaball (Bugge nr. 5; Landstad nr. 8). Beslægtede er til dels skildringerne af menneskers besøg i jætters bolig og elskovsforholdet til jættedøtre (§ 9). — Ligheden med dens svensk-danske folkevise »Den fortryllende sang« (DgF 243) er derimod uvæsenlig. Denne vise har egenlig ikke elskovsforholdet til æmne (end sige nogen söns fødsel); den handler om den lykke, malkepigen gör ved sin sang: »Dankongen tog hende udi sin favn, gav hende guldkrone og dronningnavn«.

æmne kendes nu ikke og har vel aldrig været til; dog minder den hele behandling i slående grad om vor visedigtning. Elskeren, der i kvindeklæder skaffer sig adgang til den elskede, forekommer ofte i folkeviser (DgF I 271); kvindens svangerskab, der i oldtiden har været helt udenfor digterisk behandling, bliver nu benyttet til poetisk situation; men endnu stærkere mindes vi om viserne ved det skæmtende præg og ved slutningen, der helt nöje svarer til de viser, hvor Dankongen (eller Dankongens sön) tilstår at han er den omspurgte elsker (DgF 245. 263 jf. 274—80). Her er vi helt igennem på folkevisens grund.

Endnu har vi Amledsagnet tilbage at omtale. Ikke fordi det har en særlig ædel opfattelse af kærligheden, eller fordi elskov spiller nogen særlig stor rolle. Det mærkelige er den fra oldtidens helteliv stærkt afvigende skildring af kærlighed. Den i Amledsagnet rådende opfattelse er udtrykt i de ord, Fænges rådgiver udtaler: at mennesket heftig styrter sig ind i elskov, og driften dertil er så voldsom, at den ikke kan töjles ved snille. Denne dom passer ikke blot på hvad den nærmest udtales om: da kvinden sendes at friste Amled; den karakteriserer også Hermuntruds elskov, både da hun pludselig bliver indtaget i Amled ved at se hans bedrifter afbildede på skjoldet, og da hun lover at dø med ham men siden ganske tilfreds »går over i sejrherrens favn« (ti »kvindetro står ej på fast fod, der skal kun lidet til at undergrave den«). Selv Amleds engelske viv, der tilgiver ham hans utroskab og redder hans liv fra hendes egen fader, har intet af den store kærlighed, fordi digteren ikke har tro på kærligheden som löftende magt. Den eneste form af kærlighed, han kender, er den som kan give bratte omskiftelser og intëressante situationer i hans novelle, — den stærke fornuftstridige attrå. Dette er ikke blot enkeltmands syn; det er Sakses samtid eller nærmeste fortid, der er i færd med at klare sig en elskovsopfattelse, der snart

efter, fæstnet og lutret, giver sig udtryk i visesang om den lange attrå, om elverdans og de ramme runers magt.

Overfor disse nye strömninger kæmper heltedigtningen for *sin* opfattelse; Hagbardsagnet fremstiller i den usle Hildegisel en bejler, som ikke har andre fortrin end de legemlige; i en af Starkadsdigtningerne straffes den sanselige kærlighed i guldsmedens person, der vil lokke Helga; selv en kvinde, skjoldmøen Alvild, vrager den bejler, der blot indtages af hendes skönhed (s. 55). Hvor stærkt bejlerens legemlige fortrin var blevne hovedsagen i hans samtids opfattelse, derom vidner Sakses alvorstaler, at manddomsdåd og sjælsdannelse er elskerens ypperste egenskaber (S. 112. 339); hvorledes den fornuftløse elskovsattrå styrter i undergang, fremstiller han i Balders skikkelse, hvis karakter vi helt tör kalde Sakses egen skabning. På dansk grund (både i Sakses egne tildigtninger og i selve folkesagnene) ser vi opfattelserne kæmpe med hinanden; selve oldsagnene göres til kampens skueplads. — I islandske sagaer forekommer denne modsætning mere sparsomt. Den eneste gang den træder klart frem, er da Æsa den fagre foretrækker Asmund kæmpebanes arrede hænder med de mange på vikingetog vundne guldringe for Eyvinds glatte, vantedækkede hænder (Fas II 471); motivet taber sig snart i sammenligning mellem en gammel og en ung kriger (Hrok den svartes kvad i Halvssaga) og glider derfra over i lovprisning af fornuftgiftermålet (Gautrek og Ingeborg, Fas III 60). Heltekærligheden består vel fremdeles i fornaldarsagaerne, men kun som en del af det poetiske inventar; af den med samtiden nærmere sammenhængende literatur lærer vi, at den ikke længer var drivkraft for digtningen; og i fornaldarsagaerne glider den langt mere sanselige opfattelse af kærligheden så småt ind, uden at der göres nogen kraftig modstand. Den islandske fornaldarsaga følger i de andre literaturgrenes spor, mens de danske sagn selv må forarbejde alle indtrykkene fra det omgivende liv.

§ 12. Skjoldmøer.

Allerede i oldkvadene er der en mærkelig blanding af *beundring* og *uhygge* i opfattelsen af skjoldmøernes væsen. Under digtningens senere udvikliug er det derfor at vente, at den ene eller den anden af disse sider vil vinde overhånd; hvilken af dem der skal sejre, vil nærmest afhænge af tidens forestilling om kvindens liv og hendes vilkår i samfundet.

Vil vi kende Islændingenes opfattelse af skjoldmøerne, giver selve de islandske ættesagaer tydelig oplysning: hist og her finder vi en antydning af, at skjoldmøer endnu forekom i Islands sagatid, men digtningen gör dem aldrig til sine æmner; den eneste gang en saga skildrer os en kvinde i hærklæder, er da Torhild Vodleenke, klædt i mandsbrog, med hjælm på hovedet og økse i hånden, vader ud i søen for ved trolddom at skaffe sig Gudmunds fremtidsskæbne at vide (Ljósvetninga saga k. 21). Denne skildring rører ved det afgörende punkt i Islændingenes opfattelse: kvinden i mandsdragt og med våben er dem modbydelig, den er dem umenneskelig, ligesom trolddom er det. — Denne uvilje i opfattelsen af skjoldmøer gör sig gældende i fornaldarsagaerne: Svenskekongens datter Torborg er ellers en klog og væn mø, men hun er så overmodig, at hun får sig hird, klæder sig som mand og lader sig kalde »kong Torberg«, og hun spotter og lemlæster enhver, der bejler til hende eller blot kalder hende for en kvinde, indtil Rolv Gautrekssön fanger hende og hun indvilliger i at blive hans hustru (Fas III 73—104). Dronning Olov er hos Snorre og hos Arngrim Sakserkongens viv, som Helge fatter elskov til, i den yngre Hrólfssaga-kraka er hun en herskesyg skjoldmø af samme art som Torborg, digteren finder glæde i hendes ydmygelse. Endnu en herskelysten kongedatter er Hild i Reidgoteland, der strider med sin broder om riget, indtil Harald hildetand sætter grænse for hendes overmod (Sǫgubrot i Fas I 375;

det manglende må udfyldes i lighed med Sakse 362). Nogen velvillig skildring af skjoldmøer findes ikke i fornaldarsagaer, derimod vel en vis novellistisk benyttelse af dem til interessante situationer (Brynhild sidder på brudebænk i hjælm og brynje, Fas III 195!).

I folkevisen bliver skjoldmømotivet udviklet fyldigt og mangesidigt. Skjoldmøens egenlige krigerliv findes kun i Hagborvisen; i alle de andre viser skal der et særligt menneskeligt forhold for at give kvinden våben i hånd: hun udfrir sin broder eller fæstemand, hun værger egen ære, hun kæmper for sin gamle fader eller drager i brynje for at hævne hans død[1]). Gennem alle disse optrin træder den gamle skjoldmøskikkelse snart stærkt, snart svagere frem; derved skabes en række overgangsformer, som forbinder skjoldmømotivet med tidens daglige liv og kvindens almindelige kår: *så* fortrolig har middelalderens digtning levet sammen med skjoldmøforestillingen og har lagt sine egne interesser i den.

Af *Sakses* fortællinger er der flere, som nævner skjoldmøer. Således forekommer et par norske skjoldmøer, Stikla og Rusla, snart enkeltvis, snart bægge sammen (Fridlev den hvates, Frodes, Harald hildetands og Ømunds sagaer). I reglen hører vi ikke andet om dem, end at de altid bliver overvundne (hvilket ikke tyder på, at fortælleren har særlig meget tilovers for dem): en enkelt gang får vi at vide, at skjoldmøen vil fortrænge sin broder fra riget, da den danske konge kommer ham til hjælp, — altså samme optrin som vi nylig forefandt i islandsk overlevering. Dette optrin har vi også i Harald hildetands historie, hvor Sakses Asmund og hans ældre søster svarer til Hildir og Hild i Sǫgubrot. Af Bråvallakvadets skjoldmøer er de to kun komne med for at slås ihjel af de helte der har forfatterens sympati: Visna får hånden afhugget af Starkad, og Vebjorg falder for

[1]) DgF 20 A 30. 185-197. 183. 218.

Torkel Telebos pil (S. 388); deres skæbne er altså ligesom Stiklas og Ruslas. Den tredje Bråvallaskjoldmø, Hede, sættes af Ring til dronning i Danmark (på nær Skåne, som Ole den frøkne får), men Ole indskrænker hendes herredömme til Jylland (S. 391—92). Hvor vi skal henføre dette sagn, er ikke straks klart; det at skjoldmøen hæves på den danske trone, passer bedst til dansk overlevering, og Hedes danske kongedömme nævnes udtrykkelig i Lundeårbøgerne (SRD I 227); at støde hende fra den passer derimod bedre for en islandsk sagamand. En skjoldmø Sæla bliver på vikingfærd fældet af Ørvendel (S. 138); hun kunde efter det gærne være islandsk, hun mangler dog uelskværdigheden. — Tilbage har vi nu to skjoldmøer, *Alvild* og så hendes datter *Gyrid*, der kæmper for at værge sit barn, den unge Harald hildetand. Fortællingen om denne sidste lyder (S. 361): Haldan holdt på Sælland strid med Vesete, en vældig kæmpe, han faldt, og hans folk begyndte at flygte; da kastede hans hustru Gyrid, der for at værge sin spæde sön var med i kampen i mandsklæder, sig vældig ind i kampen og stred, til hendes barn var båret bort til den nære skov. Således er sagnet hos Sakse; det minder om folkevisernes skildring af kvinder, som for at redde en af deres nærmeste kaster sig ind i kamp; men dette optrin ligger den gamle skjoldmøforestilling endnu fjærnere: i folkeviserne deltager ungmøen i kamp, her er det den fuldvoksne kvinde, der kæmper for sit barns redning[1]). *Alvilds* vikingefærd er ved förste öjekast et ægte oldtidsbilled uden nogen middelalders-overmaling.

---

[1]) Ikke alle ser dog på Gyrids manddomsfærd med samme öjne, og derfor har en eller anden fortæller af sagnet hængt en spotteglose ved: Da den lille Harald blev båren bort fra slaget, — hedder det — ramtes han af en pil i bagen »så han fik mere skam end skjul af sin moders omhu«. Men det siger sig selv, at hovedbilledet, Gyrids kamp mod forfølgerne, ikke er udsprunget fra den slags forestilling. men fra beundring for kvindelig dådskraft.

Men ved nærmere eftersyn opdages dog træk af en nyere tids forestillinger. Jeg tænker herved ikke på sådanne småtræk, som at kong Sivard sætter de dræbte bejleres hoveder på stager (det hører snarere hjemme i æventyr end i oldsagn), men i selve Alvilds handlemåde er den nyere tanke lagt ind. Hendes grund til at afvise Alv og drage bort på vikingetog er, at hun — som Sakse med bly ærbødighed siger — ikke vil vide af den bejler, der »uden at spörge om sjælsadel lod sig drage af hendes indsmigrende skönhed«. Så ringe forandring fra en Hervars eller en Visnas kampliv dette kan synes, så er der i virkeligheden sket en hel svingning med skjoldmøforestillingen: der er et mål udenfor kamplivet, som driver hende til at forlade kvindens sædvanlige kår. Selv om det udtrykkelige elskovsmål skyldes Sakses egen opfattelse, har sagnet dog en lignende tanke ved at lade hende drage ud som skjoldmø for at unddrage sig bejleren. Vi er her inde på folkevisens opfattelse: skjoldmølivet søges ikke for sin egen skyld, det fremkaldes af andre forhold.

Der er et enkelt lille optrin, der mere end noget andet minder om folkevisernes kvinder, der af lejligheden drives til at øve skjoldmødåd. Da Starkad åbner dören til Helges brudekammer, fører Helge et hug mod hans pande, og hæver sværdet til et endnu stærkere, da Helga springer til og værger sin fosterfaders hoved ved at holde skjold for; skjoldet kløvedes ned til håndfanget, Starkads liv var frelst, og han havde set, at det ikke var umandighed der havde holdt Helge borte fra at give møde (S. 296). — Hvor fremmed er ikke sådan en dåd for sagaernes kvinder?

Alvild, siger Sakse, fik flere andre møer med, der havde samme lyst som hun selv; med dem kom hun til en vikingeflok, der havde mistet sin hövding og som nu valgte hende i stedet. Siden fortæller Sakse, at da Alvs mænd fik öje på Alvilds krigere, »undrede Danerne sig over, hvor velskabte og fint byggede deres modstandere var«. Denne flok

af møer, der fulgte Alvild i krig, har sit sidestykke dels i Ryårborgernes sagn, at i Bråvallaslaget skal der have kæmpet 300 *skiælmør* i Haralds hær med Hede til mærkesmand, dels i folkeviserne (DgF 187. 188) hvor de kæmpende kvinder aldrig har svende til følge men kun møer. Nærmest ligger visen om stolt Ellensborg, der skærer sine møers hår og giver dem ridderklæder, for at de skal drage med til Østerland at finde hendes fæstemand, »så satte hun sig selv til styre, hendes møer til åre at ro« (DgF 218). Hele denne opfattelse er forskellig fra de islandske sagaers og fra oldkvadenes, hvor skjoldmøerne aldrig optræder flokkevis. Et spor af denne vistnok ældre opfattelse har vi hos Sakse, når Alvild (ligesom Hervar) vælges til hövding af en vikingeskare, hvis fører lige er død; men i de rigere udmalte træk følger Alvildsagnet den danske opfattelse. Den samme forestilling eller en lignende gör sig gældende, når det i Hagbardsagnet (S. 349) fortælles, at i slaget ved Alsted stred både de sællandske mænd og kvinder mod Hakes krigere.

---

§ 13. Bærsærker; at døve sværd; holmgangsskik.

Under omtalen af skjoldmøer er det berørt, at Islændingene har en særlig forkærlighed for i sagaer at omtale ældre kulturforhold, der i påfaldende grad afveg fra fortællerens samtid. Disse ældre forhold tjæner sædvanlig ikke til hovedæmne for nogen saga, men de bruges til at göre fremstillingen interessant.

Dette gælder mere end noget andet om *bærsærkerne.* De forekommer ikke i middelalderen; men i oldtiden optræder de hyppig nok, både i fornaldarsagaer og Islændingesagaer; den nærmere udmaling af »bærsærksgangen« var et effektnummer, som sagamændene ret ofte gav til bedste. Hos Sakse er det Haldan bjærggrams saga, der byder os et par sådanne skildringer: »Denne Sivald havde syv sönner,

så tryllekyndige, at de ofte blev grebne af en voldsom rasen, og da brölede de vildt, bed deres skjolde itu, slugte gløder og fór gennem ild; deres vanvid kunde ikke standses på anden måde end enten ved lænker eller ved mandedrab« (S. 326). Og lidt efter optræder kæmpen Hardben på samme vis, da Haldan møder ham i tvekamp: »Da greb raseriet ham; han bed den øverste skjoldrand sønder, han nedsvælgede gloende kul, han løb gennem ild, og til sidst gik hans rasen så vidt, at han nedhuggede seks af sine egne kæmper« (S. 328). Således skildrer også sagaerne ytringerne af *berserksgangr*: at tude som hunde, at bide i skjoldrandene, at *vaða eld* og i raseri at dræbe sine egne mænd[1]); når Haldan bægge gange fælder bærsærkerne med kølle, passer det med Islændingenes forestillinger om bærsærkernes usårlighed. Holmgang med en bærsærk, for at fri en kvinde fra ham, forekommer ofte i Islændingesagaer, men endnu hyppigere i fornaldarsagaerne.

Også et andet sted hos Sakse forekommer bærsærker, nemlig Anganter og hans ni brødre, der kæmper mod Starkad. Her finder vi dog ikke en samlet fremstilling af bærsærksgangen, men kun det ene træk, at da de ser Starkad, »tuder de som galne hunde«; fortælleren af sagnet har næppe kendt hele rækken af bærsærksgangens ytringer[2]). Dette stemmer nærmest med middelalderlig danske forestillinger,

---

[1]) Hervararsaga 206; Ynglingasaga k. 6; Kristnisaga k. 2 o. s. v. Jf. afhandlingen om *berserksgangr* i den arnamagn. udg. af Kristnisaga. — At *sluge gløder* er endnu stærkere ytring af bærsærksgangen, end der findes i nogen islandsk saga. Hermed kan dog sammenstilles det træk i rimerne om Asmund flagðagæfa, at Torgerd Holdatroll sluger gloende jærnnagler (Ísl. þjóðsögur I 176; denne fortælling har flere berøringspunkter med bærsærksgangen).

[2]) Mærk den forsigtige måde, hvorpå Sakse fremfører beretningen (i modsætning til hans senere udforlige skildring i Haldan bjærggrams saga): sunt qui eos venienti athletæ sævientium canum exemplo oblatrasse penhibeant (S. 292).

hvor bærsærksgangen ikke kendes som en sygdom med bestemt navn, bestemte ytringer og knyttet til enkelte menneskers natur; den er et raseri, som kan bryde frem hos forskellige, når ydre eller indre bevægelser fremkalder den (Erik ejegod hos Sakse S. 607; DgF 25 Hævnersværdet, 206 Vellemands vanvid, 329 Ebbe Skammelsön).

I forbindelse med bærsærkerne står de tryllekyndige holmgangskæmper, der øver alskens uret, i tillid til, at de ved deres blik kan *døve sværd* og derfor er uovervindelige. Også dette træk forekommer i Haldan bjærggrams saga: Haldan møder kæmpen Grim i holmgang for at udfri kongedatteren Torild fra ham; han drager sværdet; »men da han anede, at det var døvet af hans modstanders blik, kastede han det til jorden og drog et andet«, hvormed han da fældte Grim (S. 328). Dette er netop samme træk som i Gunlaugssaga fortælles om Gunlaug ormstunges kamp med den engelske holmgangskæmpe, i Svarvdølasaga om Torsteins kamp mod bærsærken Molde for at redde jarledatteren Ingeborg[1]). En anden måde at skuffe den ægdøvende jætte findes i en af Starkads ungdomskampe: han skjuler sværdet med skind, så det ikke skades af Visins blik (S. 280).

»Den sejrende Haldan — fortsætter Sakse — lod den overvundne løskøbe sin rest af liv«. Heri genfinder vi den islandske holmgangsskik, at den overvundne skal *leysa sik af holm*. Men mærkeligt er det, at Sakse et andet sted fortæller om lige det modsatte: Da kong Koller møder Ørvendel i tvekamp (S. 137), foreslår han, at den sejrende skal jorde den dræbte, men om han lemlæster modstanderen — hvad der er værre ulykke end selve døden —, skal han give ham i bod ti mark guld. Hvorledes er nu denne opfattelse fremkommet, der går stik imod alt hvad vi ellers kender fra oldtiden? Den knytter sig til den i hele sproget stedfindende udvikling, refleksivformens overgang til passiv betydning:

[1]) Jf. Heinzel. Beschreibung der isl. saga I 50.

oldsprogets *at leysask af holm*, at løse sig af holm, blev i ældre dansk til *at losæs af holm*; og dette forstod man, som om en anden (modstanderen) skulde løse den overvundne af holm. Igennem denne sproglige tilfældighed åbenbarer sig dog den ridderlige tænkemåde, hvoraf Sakse og hans samtid i så höj grad er opfyldte. Det er i en tankegang som Esbern snares og Absalons, at de gamle sagn bliver ridderlighedens forbilleder.

---

§ 14. Fostbroderskab og dets indstiftelse.

Fostbroderskab spillede ikke nogen fremtrædende rolle i middelalderens virkelige liv; men for Islændingenes sagaer er det yndlingsæmne. Islandske ættesagaer handler gærne om de ved opvækst forenede fostbrødre. I fornaldarsagaerne træder helten frem med en eller oftest flere fostbrødre til ledsagere (de tjæner til baggrund for hovedfiguren, ligesom de udvalgte kæmper i olddigtningen om Rolv, Halv o. s. v.), de er oftest vundne på vikingetǫg, ligesom fornaldarsagaerne på mange andre punkter tager vikingetidens liv til æmne. Den lejlighed, hvorved fostbroderskabet sluttes, er enten en styrkeprøve (i idrætter eller i kamp) hvorved de to kæmper viser sig lige stærke, eller det sker idet sejrherren skænker den overvundne fjende livet. Dette sidste motiv synes at tilhøre en tid, da ridderlighed har gennemsyret digtningen; det forekommer förste gang i Sǫrlaþáttr fra 14de årh. (samt Sǫrlasaga) og ellers i de senest opdigtede fornaldarsagaer (Torstein Vikingsön, Egil den enhåndede). Mærkeligt er det, at det aldrig forekommer i nogen saga som eneste fostbrodermotiv, men altid kun som afveksling fra den anden måde at vinde fostbrødre. Endnu skal det kun bemærkes, at fornaldarsagaerne ikke altid beretter nöje om fostbroderskabets höjtidelige indvielse; flere af dem lader heltene kun slutte *félag*, men omtaler dem dog i det følgende som fostbrødre. — Kong

Fridlev (i beg. af Sakses sjæte bog) ledsages på samme måde af to fostbrødre, Bjørn og Ån. Den förste af dem har han vundet ved at fælde elleve røvere men at give ham, den tolvte, livet. De nærmere omstændigheder derved er, at Fridlev skåner den sårede Bjørns liv og lader ham helbrede og så da han er helbredt slutter fostbroderskab med ham[1]); altså ganske som i Sǫrlaþáttr k. 4. Senere kæmper Bjørn gentagne gange med den norske kæmpe Ån bueskytte uden at nogen af dem bliver sejrherre, indtil Fridlev får dem til at »ombytte had med venskab«. Her har vi altså det andet af de gængse fostbroderskabsoptrin; og vi finder et træk deraf, som mange gange kommer igen i fornaldarsagaerne: det er ikke kæmperne selv, men en af deres ledsagere, der foreslår at ombytte fjendskabet med venskab. De vage ord, at Fridlev gjorde Ån og Bjørn til venner og selv tog Ån til våbenfælle (recepto in commilitio), minder om fornaldarsagaernes vaklende betegnelse for broderskabets indgåelse. Agter vi på den måde, hvorpå Sakses Fridlevsaga fordeler rollerne mellem Fridlev, Bjørn og Ån, viser sig den störste overensstemmelse med Þorsteins saga Víkingssonar: Torstein drager ene ud og møder fem modstandere, han dræber dem alle på nær Bele, som han kaster til jorden og skænker livet, om han vil være hans fostbroder; senere møder de på søtog vikingen Angantyr, som Bele kæmper tvekamp med, indtil Torstein foreslår at de alle tre skal være fostbrødre. Bægge sagaerne holder hovedhelten udenfor den sidste kamp, hvor der ikke er så megen ære at vinde som i förste. Ligheden kan have sin grund i et særligt slægtskab; men den kan også forklares af, at bægge sagaerne står på omtrent samme trin i literaturudviklingen. — Også kong *Hadding* får sig en vikingefostbroder: da han vandrer ene om, kommer en enöjet gubbe — Odin — og skaffer ham i fostbroderskab med »vikingen« Liser, som han så drager på

[1]) S. 263: sub sacræ obtestationis pignore collegam adscivit.

krigstog med[1]). Således går det også Orvarodd i den islandske saga: han vandrer ene i skoven; der kommer Raudgrane (Odin) til ham og forer ham til vikingerne Gardar og Sirner og lader ham indgå fostbroderlag med dem; siden følges han med dem först på vikingetog og siden mod trolden Ogmund, på hvem han skal hævne sin dræbte fostbroder Tord. Således fortælles der i den yngste bearbejdelse af Orvarodds saga; altså har Haddingsagaen ligesom Fridlevs saga berøringspunkter netop med de yngste fornaldarsagaer. Et optrin i Haddings saga må høre hen til fostbrodervedtægterne, skönt det ikke nævnes som sådant: Svenskekongen Hunding vil ikke overleve sin ven kong Haddings død. Tilsvarende optrin findes i Vatsdølasaga (k. 23 og Landn. III 5): Eyvind og Gaut dræber sig for ikke at overleve deres ven Ingemund. Sakses udførligste fortælling om fostbrødre er den i hans store Frodesaga indflettede beretning om Asmund, der efter løfte opholdt sig i gravhöjen hos sin døde fostbroder. Den samme fortælling haves på islandsk (Fas III 376); og vi kan desuden kende Islændingenes interesse for kulturforhold: det er jo selve opfyldelsen af fostbroderpligten, som er digtningens æmne. — Alle disse optrin hos Sakse genfindes altså træk for træk i den islandske literatur.

Fostbroderskabets virkelige brug var ikke forsvundet i Danmark; endnu findes der folketro om at »sværge sig sammen i liv og død« (Dania I 32), og i folkeviserne forekommer »stalbroderlag« oftere, enten det er mænd (eller kvinder) der blot er opvoksede sammen, eller det er »svorne stalbrødre«[2]). Deres indbyrdes forhold er den simple gensidighed, den ene er ikke hovedperson der skal have den anden til baggrund; hvorledes de er blevne stalbrødre, bryder digtningen sig ikke om at fortælle, den har ikke

[1]) S. 40: Lisero cuidam piratæ solenni pactionis jure conciliat. Da det er förste sted, hvor Sakse nævner fostbroderskabet, tilföjer han: Siquidem icturi fædus veteres vestigia sua mutui sangvinis aspersione perfundere consveverant.

[2]) DgF 3 (B 15). 77 (A 21). 112. 197 (A 7 f).

sagaernes interesse for fostbroderlag som kulturhistorisk mærkelighed; det er kun når særlige forhold fremkalder dets brud, at det forekommer i digtningen. På dette standpunkt står også Sakses *Amledsagn*, hvor Fænge og den engelske konge »havde indgået en pagt med hinanden, at den ene skulde hævne den anden« (S. 155), og hans fortælling om *Hiden og Hogne* (S. 239): »Hogne lover Hiden sin datter, og de sværger hinanden til, at om nogen af dem falder for sværd, skal den anden hævne hans død«. I dette sidste sagn mangler det fostbroderoptrin (styrkeprøven), som findes i den tilsvarende islandske saga (Sǫrlaþáttr); fostbroderskabet opfattes som blevet til ganske naturlig uden nogen usædvanlig begivenhed. Således forholder det sig også i oldkvadene med Sigurds og Gjukungernes fostbroderskab; dér er anledningen til fostbroderskabet den samme som i Hidensagnet: fostbroder-eden tjæner til yderligere bekræftelse af svogerskabsforholdet.

For ikke at forbigå noget optrin, der ligner fornaldarsagaernes fostbroderskabsstiftelse, skal her nævnes endnu et par steder hos Sakse: *Hidensagnet*, der har et fostbroderskab uden forudgående fostbrodersituation, har lidt efter en tvekamp med benådning — ganske i stil med fornaldarsagaernes fostbroderoptrin — men ikke endende i et fostbroderskab! *Hagbardsagnet* (S. 338) begynder med, at Sigarssönnerne og Håmundssönnerne møder hinanden på vikingetog, kæmper sammen til solnedgang og slutter fred den næste dag, Hagbard drager hjem med Sigarssönnerne til Danmark. Her har Sakses Siklingsagn, der efter sine stedfæstelser og sagnform må tilhøre dansk overlevering, et motiv der ser ud som en dæmpet anvendelse af fornaldarsagaernes fostbrodersituation. Samme sagn anvender tvende gange dobbeltbryllup, som vi ellers kun kender i Sakses norröne sagaer; også heri fandt vi en afdæmpet eller udvisket anvendelse af et fornaldarsagamotiv. I selve de vigtigste optrin har disse sagn ingen lighed med norrön digtning; men i den

nærmere udmaling er det, som fortællingen drog næring af fornaldarsagaernes æmneforråd uden dog helt at have sin rod i denne forestillingskreds. Den nærmere forståelse af dette forhold hører hen under den særlige behandling af Siklingsagnene. Her må det være nok at pege på den flygtige lighed, — men vi vil kun benytte de utvetydige optrin som försterangs bestemmelser af dansk eller norrön digtning.

§ 15. *»Navnefæste«.*

Blandt fortidssædvaner, som mindedes på Island, var også den skik, at den som gav en anden navn (ikke blot døbenavn men også tilnavn) skulde lade en gave følge med. Blandt de sagasteder, hvor *navnefæste* omtales, er det bedst kendte fortællingen om Rolv, der siger til Vögg: »Du har givet mig navn, at jeg skal hedde Krake; men det er brug at gave følger navngivningen; da du nu ikke har en gave, jeg kan tage imod, så må den nok give, der har«, tog en ring af hånden og gav Vögg[1]). Denne begivenhed omtaler også Sakse, men han fortæller den anderledes (S. 88): »Dette navn (krake) optog Rolv som et hædersnavn og gav Vigge som tak en mægtig guldring«. Grunden til Sakses afvigende beretning kan ikke være hans ukendskab med navnefæste-skikken; ti senere fortæller han, at kong Gøter giver Erik tilnavnet »den målspage«: Erik beder da om en gave sammen med navnet, kongen giver ham skibet Skrøter (S. 192). Dette sidste sagn kender altså denne navneskik, medens den er fremmed for Sakses Rolvsagn.

§ 16. *Hedensk gudsdyrkelse.*

Når vi omtaler Islændingenes interesse for ældre kulturforhold, må vi ikke glemme den opmærksomhed, de skænker

[1]) Sn. Edda I 392; Fas I 86; Arngrim Jonsson k. 12.

den *hedenske gudsdyrkelse i Upsal*, f. eks. Ynglingasagas skildring af hvorledes Fröj indrettede hov i Upsal. Denne interesse genfindes i nogle af de længere fornaldarsagalignende fortællinger hos Sakse: i Haddings saga (S. 50) indstifter kong Hadding den årlige ofring, som Svierne kalder Frøblot; i Hoders og Balders tid kommer Frø til Upsal og indfører mandeblot (S. 120); en tredje efterretning af samme art findes i Haldan bjærggrams saga, at Svierne holdt Haldan for den store Thors sön og blotede til ham (S. 324). Blotene i Upsal med deres göglerlege, hvorved Starkad væmmedes, nævnes i fortællingen om Hugleks fald, som vi både har hos Sakse (S. 278) og i en nöje med ham stemmende islandsk beretning (Ynglingasaga k. 25; jf. Arngrim k. 9). Derimod kender jeg ingen islandsk hjemmel for, at der fra Upsal gaves orakelsvar, som i Sakses fortælling om Harald hildetands fødsel (S. 360), der også af andre grunde næppe er islandsk. Et træk, som også kendes hos Islændingene, haves derimod i en lille beretning hos Sakse, hvori ingen ved umiddelbar betragtning skulde se en hedensk skik. I Haddings saga (S. 46) fortæller Sakse, at den faldne kong Asmund blev höjlagt ved Upsal, og at hans hustru Gunnild, som ikke vilde overleve ham, gennemborede sig selv og blev lagt i höj med ham. Vi kunde længe undre os over, hvorfor denne Upsaladronning, der ellers slet ikke nævnes med et ord i sagaen, skal have så storladen en dødsmåde, sidestykke til Brynhild, Signe eller Ingeborg, — hvis ikke en med Sakse samtidig islandsk forfatter, Odd munk på Tingøre, i sin Olav Tryggvesöns saga havde givet følgende lille efterretning: »Det var lov hos Svierne, at når kongen døde, skulde hans hustru sættes i höj med ham[1])«. Nu forstår vi sagaens efterretning, at dronning Gunnild blev lagt i höj med sin faldne husbond; at hun dræbte sig selv af sorg, er da Sakses egen forklaring. Atter finder vi — ligesom ved

---

[1]) Óláfs saga Tryggvasonar. Kria 1853. s. 7; Flateyjarbók I 88.

Odinsskikkelsen — det forhold, at Sakse slet ikke har fattet det mytiske i optrinnet, som sagamanden i tillid til sine tilhøreres forståelse er gået let hen over som noget velkendt.

---

§ 17. *Personer fra islandske sagaer.*

Ikke få personer fra den norsk-islandske forestillingskreds genfindes blandt bipersonerne i Sakses större fortællinger. Således kæmper Regnar lodbrok mod en *Matullus*, hersker over Finmarken (S. 453); han er den samme som *Mǫttull Finnakonungr*, en dunkel baggrundsfigur, der skimtes i Islændingenes historiske forestillinger på höjst forskellig tid: snart som stamfader til landnamsmænd, snart som Olav den helliges samtidige. I Baldersagnets *Cuso*, hersker over Finner og Bjarmer, er allerede tidligere (P. E. Müller, S. 116) genkendt *Gusir Finnakonungr*, som forekommer i sagaerne om Ketil høng og hans slægt[1]). Kuses svigersön, kong *Helge* på Hålogaland, er ligeledes kendt af Islændingene som mytisk hersker. *Thorias longus*, Jæmternes og Helsingernes konge (S. 239), der ligesom flere andre overvindes af Frodes hærførere, er *þórir helsingr* i Heimskringla, Helsinglands förste mytiske beboer. Til ingen af disse personer er der i islandsk overlevering knyttet udformede digtninger; interessen for dem beror alene på, at de er stamfædre eller personifikationer for folkestammer eller landsdele. Men hvorledes skulde danske sagn interessere sig for disse nordlige egne, som ligger så langt udenfor deres rækkevidde? — Endvidere træffer vi nogle af de islandske skjaldes tallose søkonger. Ole den frøkne, hedder det hos Sakse (S. 373), underlagde sig 70 søkonger, *inter quos Biruillus, Huiruillus, Thoruillus*

---

[1]) Cuso (*Kusi eller *Kusir) ved siden af Gusir skyldes vel lån fra forskellige lappiske dialekter (om vekslen af k og g i forlyd se V. Thomsen, Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske s. 35).

quoque, Nef et Onef, Reduarthus, Randus atque Erandus. Det synes næsten, som Sakse har hørt en hel ramse *(þula)* med søkongenavne af lignende art som den, vi har i Snorra Edda (I 546—48), og i denne genfinder vi netop en del af navnene: Birfill, Virfill, Hnefi, Eynefr og måske Randvér; de tre navne, der ikke genfindes, ser temmelig forvanskede ud, eller de kan tilhøre en ramse, der er lavet sammen for selve dette sagns skyld, altså sidestykke til ramserne i Vikarsbalkr, Hjalmars dødskvad (i Qrvarodds saga) og Asbjørn prudes dødskvad. Også *Ræwil* og *Mæwil*, der kun møder på søen som hövdinger over Frodes flåde (S. 239), genfindes i Eddas *þula* og hører vel til i en eller anden ramse eller i digtersproget. Den måde, at tage de løsrevne søkongenavne og flikke historie af dem, minder om »Hversu Noregr bygðisk«; men også fornaldarsagaerne kan göre det samme: Torstein Vikingsöns saga indfører således som biperson en kong Refill, sön af søkongen Mæfill.

Foruden alle disse dådløse konger møder der også op heltene fra enkelte fornaldarsagaer. Den norske kæmpe *Ano sagittarius*, som Fridlev og Bjørn støder sammen med i Norge (S. 269), er ingen anden end fornaldarsagaernes Án bogsveigir; og selve skildringen af Åns på hinanden følgende sikre skud er et slags sidestykke til et optrin i Áns saga (Fas II 357). Den kong *Odd* på Jæderen (Jathriæ regulus Oddo, S. 393), som hjælper Ømund mod kong Ring, kan ikke være andre end den berömte sagnhelt Orvarodd. Vel kender den islandske prosafortælling ham ikke som hørende hjemme på Jæderen, men et vers i sagaen nævner ham *Oddr af Jaðri*, og i Bråvallakvadet optræder *Oddr viðfǫrli af Jaðri.* Et lignende lån er skibsnavnet *Skrøter* i Erik målspages saga; det tilsvarende islandske navn Skrauti findes i Sorle den stærkes saga (samt en hentydning i Halvdan Branefostres). Det betydeligste lån fra norske heltesagn er dog det i Frodes historie indflettede optrin, hvor *Asmund* er höjsat hos sin døde fostbroder; ti her har

vi et stykke af en saga om en norsk oldhelt fuldt færdigt flyttet ind i en dansk konges historie. Sakses fortælling om Asmund og Asvid er det samme sagn, som i mere æventyrlig skikkelse foreligger os i *Egils saga einhenda* fra 14de årh. I denne forbindelse må vi også nævne kong *Asmund*, »fra hvem de norske konger roser sig af at nedstamme og således tæller deres ættetal tilbage til hans fader Haldan« (S. 329). Som P. E. Müller har bemærket, må denne Haldan være Halvdan den gamle, om hvis æt der fortælles i Hyndluljóð, Hversu Noregr bygðisk og Snorra Edda; nogen Asmund kendes dog ikke hverken der eller i andre islandske slægtregistre som hans sön eller på anden måde som de norske kongers stamfader. Der kan dog næppe være tvivl om, at den her forherligede kong Asmund (hvad allerede P. E. Müller har gættet; Notæ ub. 194 jf. 164) er den nysnævnte höjsatte kong Asmund, Gnoðar-Asmund; denne sagnhelt er nemlig ikke blot så bekendt, at han ofte nævnes, men de islandske fornaldarsagaer vil netop gærne knytte andre sagnslægter til ham: efter Egils og Asmunds saga er han fader til Årmod, der dræbtes af Starkad; ifolge Grim loddenkinds saga og Romund Gripssöns saga var han derimod fader til Olav lidsmannakonge og havde desuden en datter Dagny, gift med Ingjald Asmundssön og altså fostermoder for Orvarodd; endvidere kan det nævnes, at andre sagnhelte, Illuge Gridarfostre og Egil den enhåndede, göres til hans fostbrødre. Efter Sakses oplysning, at de norske konger nedstammede fra Haldan og Asmund, må vi altså tro, at i 12te årh. fornaldarsagaerne har gjort Gnoðar-Asmund til heltenes stamfader på lignende måde, som 14de årh.s sagaer samler sig om Ketil høng og de andre »Hrafnistu-menn«.

De tre norske helte, som giver gæsteroller i Sakses danske kongesagn, Gnoðar-Asmund, Ån bueskytte og Orvarodd, er netop af dem, som det blev fremhævet om, at de i 12te årh. var mest yndede hos Islændinge og deres nærmeste naboer

(s. 9—10). Der manglede blot, at også Sorle den stærke kom på sit drageskib og Ketil høng med sine Finnepile (Gusisnautar)! Ja i steden for Sorle møder vi i alt fald hans skib Skrauti, og hvis Guse-pilene ikke er der, træffer vi i alt fald selve kong Guse som *Cuso Finnorum princeps.* Så er rækken næsten fuldtallig af de fornaldarsagaer, som vi véd har været til på Sakses tid!

---

§ 18. *Beskrivelse af personer.*

Hidtil har vi holdt os til *indholdet* af Sakses kilder; den ydre *form* er bleven så stærkt ændret ved Sakses latinske genfremstilling, at dens oprindelige udseende ofte unddrager sig vort blik. Dog må vi vente, at en så ejendommelig fremstillingsmåde som den islandske sagastil ikke helt kan udviskes. Fremfor alt kendes den på de udførlige beskrivelser af de optrædende personers ydre, der er udviklede med fin iagttagelsesævne i Islændingesagaer og derfra overføres til alle andre arter af fortælling. Den omfattende beskrivelse er ejendommelig for sagaerne; når oldkvadene vil skildre en person, sker det kun ved et enkelt træk (»ude stod Hodbrodd med hjælm på hoved«); denne fremstillingsmåde genfindes i folkeviserne (»ind da kom den liden smådreng, var klædt i kjortel rød«). I oldkvadene kan også findes skildring ikke af en persons udseende, men af den handling, han øver samtidig med at han taler (»fod mon han røre, meget mon han tale«), noget som folkevisen har udviklet endnu stærkere (»kongens sön ganger i gårde, og leger han med sit sværd«; »mælte det Svend af Vollerslov, han stoder op muld med fod«); visesangerne må lige så tydelig have forestillet sig enhver bevægelse, der ledsager talen, som Islændingene så den optrædendes legemsskikkelse. På nærmere udmaling indlader oldkvadene sig meget lidt (dette gælder dog ikke förste kvad om Helge Hundingsbane)

og folkeviserne slet ikke, lige så lidt som danske folkesagn og æventyr gör det. Og hvad der er endnu vigtigere: Sakses samtidsskildringer indlader sig ikke på nogen skildring af personernes ydre; det skal da være rent lejlighedsvis — foranlediget ved en historisk begivenhed — at vi høre f. eks. at Valdemar var smuk. Når da de udførligere personbeskrivelser møder op i oldsagnene, kan det ikke være dansk fortællestil; men sagamændenes norröne fremstilling skinner igennem.

Den eneste nærmere skildring af dragt findes i fortællingen om *Harald hildetand*, der i tillid til sin usårlighed drager til Norge med et eneste skib og uden hærklæder: »Han gik i strid iført purpurkjortel og med håret sammenholdt af et guldvævet hovedbånd«[1]). Gennem Sakses udtryk kan vi formelig høre sagamandens ord: *Haraldr konungr var svá búinn, at hann hafði silkikyrtil rauðan en gullhlað um hǫfði.* — En beskrivelse af legemets udseende får vi i *Ole den frøknes* saga, der hvor kongedatteren Æsa af det hvasse blik kender ædlingen i bondedragten: »Da afdækkede han sit hoved, og alle studsede over hans store skönhed; han havde gult hår og meget fagert[2])«. I denne sidste lille bemærkning lægger sagamandens ævne til fyndig karakteristik sig ypperlig for dagen; men også den förste del — hvor kongens skönhed kendes i dens virkning på andre — hører hjemme i den islandske sagastil; vi genfinder den i alt fald ordret og i den samme forbindelse i Rolv Gautreksöns saga, der hvor han træder ind i hallen for at bejle til Torborg (Fas III 87): *Hrólfr gekk innarr fyrir hásætit . . . allir menn, þeir sem inni sátu, undruðusk vǫxt ok vænleik Hrólfs konungs.* — Den störste skildring er dog beretningen om, hvorledes

---

[1]) S. 362: Commisso prælio purpurea amictus lacerna, mithraque auro variata capillitium redimitus in hostem progreditur.

[2]) S. 371: detecta fronte avidius omnium in se oculos eximio pulchritudinis admiratione deflexit. Flava quippe cæsarie nitentique capillitio erat.

Regnarssönnerne modtog efterretningen om deres faders død (S. 461—62): Ivar blev rolig ved at se på legen, Sigurd stødte et spydskaft gennem sin fod uden at ænse smærten, og Bjørn krystede en tærning, så blodet sprang af fingrene. I den islandske Ragnarssaga findes dette optrin med små afvigelser. Derimod vil man næppe finde noget tilsvarende i nogensomhelst dansk digtning: sjælsrørelsernes legemlige ytringer fremføres vel ofte nok i folkeviserne, men kun som akkompagnement til udtalelsen i ord; de göres ikke til hovedudtryk for dem.

Når Odin optræder under maske, får vi gærne nogle beskrivende træk: »en olding af overmenneskelig störrelse« (S. 446, Rostar i Regnars saga), »så langt ud over menneskelig alder, at ingen kunde sige hvor gammel« (S. 238, Uggerus i Frodes Hunekamp), »en enöjet gubbe« (S. 40, Haddings saga), »en höj enöjet gubbe i grov kappe« (S. 363, Harald hildetand), en olding der står på stranden og vinker med sin kappe (S. 52, Haddings saga). Alle disse træk hører jo netop Odinsskikkelsen til i Islændingenes forestillingskreds, ikke mindst den lange kappe (jf. f. eks. betegnelsen *heklumaðr* i Nornagestsþáttr k. 5). Men ved dette sidste optrin vil dog netop den der kender sagaerne studse; ti Odin hyller sig naturligvis i kappen og bruger den ikke til at vinke med. Vanskeligheden er dog ikke så svær at løse: oldingen i kappen tilhører fornaldarsagaen; men at han vifter med den, er Sakses tilføjelse, naturligvis en ubevidst tilføjelse; ti sådan måtte han efter sin — og sin tids — måde at se på uvilkårlig forestille sig den kaldende gubbe på næsset.

Der er et andet lille træk, som det vil være interessant at se i denne forbindelse. Sagnet afmaler os, hvorledes jætten har handlet ilde med kongedatteren *Sigrid*, som han har bortført til sine fjælde: »Men jætten havde således knyttet og sammenslynget hendes hår, at det knap var muligt uden saks at få de sammenfiltrede lokker fra hinanden«. Dette sted er det værd at fæste sin opmærksomhed

på, fordi det danner modstykke til en skildring, der oftere findes i islandske sagaer og æventyr, af hvorledes en mo findes i jættevold: hun sidder i et sidekammer i fjældet, lænket og ved sit lange hår bundet fast til stolens lænner; scenen udmales så nærmere, med hvor svag og forgrædt hun er, eller med at hun har de bedste retter stående foran sig, men — bunden — ikke kan nå dem[1]). Disse to fremstillinger af samme situation er da mærkelige derved, at den islandske giver alt hvad man i det enkelte öjeblik kan iagttage; Sakses sagn vil også skildre det for öjet synlige, men skildrer det igennem den handling det fremkalder. Dette danske sagn deler altså fuldstændig folkevisernes forkærlighed for at fremstille bevægelsen, ikke Islændingenes lyst til at vise tilstanden.

Der findes i Sakses oldhistorie flere udførlig berettede tvekampe, Bjarkes med Agnar (S. 87), Ørvendels med Koller (S. 136) og Starkads med Hama (S. 282); ingen af disse har de hos Islændingene yndede skildringer af kæmpernes udrustning. Uffes rustning i Sakserkampen får vi vel nöje beskreven, men ikke på islandsk vis ved en samlet afmaling af hans udseende, men ved at vi *i handlings form* modtager hele beretningen om hans udrustning. Islændingene vil gærne give deres helte så mange og så mærkelig udseende våben som muligt; de fleste af Sakses fortællinger deler ikke denne lyst; kun Haddings saga lader sin helt kæmpe med et våben, der af Sakse betegnes snart som et krumsværd, snart som et remspyd (S. 45—46), og som vel skal være et oldnordisk *atgeirr, bryntroll* eller *kesja.* Til de mærkelige tvekampsvåben hører også Grams, Orvarodds og Haldan bjærggrams køller. Andre udmalinger af udrustningen forekommer ved Starkads og Haldan bjærggrams kampe med tryllekyndige bærsærker (§ 13).

Foruden de til særlige optrin knyttede beskrivelser findes

---

[1]) Bárðar saga Snæf. k. 15; Fas III 213; Ísl. þjóðs. II 358.

undertiden en almindelig karakteristik, hvormed en person føres frem. Således hedder det om Ole den frøkne, at da han var femten år gammel, udmærkede han sig ved styrke og mod, og havde dertil så hvast et syn, at hans fjender måtte vige for det (S. 368). Beskrivelse af væsen og alder tilhører netop sagastilen.

Om nogle heltes barndom giver Sakse oplysninger, skönt den ikke indeholder noget mærkeligt optrin. Der nævnes fosterfædre for Gram, Hadding, Hoder og Olav (S. 27. 34. 110. 272); ved Gram og Hoder fortælles desuden, i hvilke idrætter den unge helt uddannede sig; om Olav mældes kun, at han var tre år, da han blev given Ån bueskytte til opfostring. Af alle disse beretninger har kun Hoders opvækst betydning for heltens senere liv, nemlig ved kærlighedsforholdet til Nanna. I Grams ægteskab med sin fosterfader Roars datter har vi tilsyneladende samme forhold; men for hans senere historie er det ligegyldigt, og den overflødige hustru bringes kun løselig i forbindelse med en af sagaens bipersoner (s. 47). Haddings fosterfader Brache har alene det hværv »at sejle over til Sverig« med ham til den jætte, der bliver hans virkelige fosterfader. Olavs (ɔ: Ole den frøknes) fosterfader har intet at göre med hans historie. Disse beretninger om heltenes ungdom indeholder ikke selvstændige optrin og tjæner i reglen heller ikke til at indlede sagaens følgende handling; de skal blot give en bredere, mere virkelighedstro skildring af heltens person, — ligesom tilsvarende skildringer i islandske sagaer. De enkelte træk er også de samme som hos Islændingene: fosterfædre, idrætter og heltens alder på et eller andet tidspunkt. De bevislig danske sagn tier om kongernes barndom; ved sin förste stordåd — undertiden i den heroiske tolvårs-alder (Skjold, Dan) — træder helten frem på scenen.

Med disse skildringers norröne oprindelse stemmer det, at de to af fosterfædrene er ligegyldige bipersoner (§ 3), og at de andre to er norske hövdinger (s. 24).

Ikke blot enkelte personer skildres hos Sakse, men hele folkeslags ejendommelige optræden udmales: Vendernes udrustning i Bråvallakvadet (S. 379), Finners og Irers væbning og kampmåde i den store Frodesaga (S. 248. 254). Den förste af disse skildringer tilhører utvivlsomt Sakses kilde (jf. Fas I 379). De to andre kunde tænkes tilsatte af Sakse; men ser vi, hvor mærkelig fattig hans historie er på folkeskildringer, dér hvor vi allersnarest skulde vente at finde dem, i beretningen om hans samtids kampe med Vender og andre hedenske folk, viser det sig, hvor lidet sådanne iagttagelser lå for ham og hans landsmænd. Det er da ikke tilfældigt, at Sakses oldhistorie heller ikke har kulturskildringer af de folk, som Danerne kom i berøring med, men af et par folkeslag, for hvis kultur Islændingene røber særlig interesse.

Således lader sagaens forskellige midler til personskildring sig påvise hos Sakse. Dog forekommer de langt sparsommere end i den islandske literatur. Dette er en naturlig følge af at Sakses fortællemåde helt er hans egen vis og langtfra må opfattes som en nöjagtig gengivelse af hans kilde. En anden grund dertil er det sikkert, at sagastilen på Sakses tid næppe var så stærkt udviklet som den senere blev, og navnlig må den realistiske skildring först være opstået i de sagaer, der mest havde hjemligheds- eller samtids-præg, og derfra være indført i sagn om fortidsheltene. Nævnes kan det også, at vi i færøske og norske viser finder kendelige minder om sagastilens beskrivelser (dog knap så fremtrædende som i Sakses fornaldarsagaer); dette viser, at en vis grad af beskrivelse må være brugt i de norröne lande også af andre end de rent islandske sagamænd.

---

§ 19. Lausavisur.

Man har ofte nok talt, som om alle Sakses latinske vers gengav virkelige oldtidskvad. Men såsnart nogen vil danne sig en forestilling om, hvorledes disse gamle kvad skal

se ud, så vil han ikke blot støde på vanskeligheder, men stå overfor en hel række af umuligheder. Løsningen er allerede påpeget af P. E. Müller: digte, der tagne for sig giver mening, er »oldkvad«; de digte, hvor prosa er nødvendig til forståelse af situationen, er »lausavísur« hvormed en islandsk sagamand udsmykker sin fortælling. I det hele og store rammer denne adskillelse det rigtige; men hvor der foreligger lidt vanskeligere tilfælde, trænger vi til en finere dirk at åbne med. Anvendt på Sakse bestemmer den nemlig kun syv digte til at være virkelige oldkvad:

Svanhvit og Regner, S. 68-72.
Bjarkemål, S. 90-108.
Hunekampen, S. 231-33. 237.
Starkads guldsmedkvad, S. 287-90.
Starkad hos Ingild, S. 303-318.
Starkads Bråvallakvad, S. 376-91.
Starkads dødskvad, S. 397-405.

I mange af de mindre digte vil dog enhver, der kender lidt til den gamle heltedigtning, finde optrin, der fuldstændig hører hjemme i oldkvadene. Sakses kilder må da være rester af kvad, der ellers er opløste i prosa. Hertil hører kvadene om Hagbard (S. 339—46), Gros og Besses samtale (S. 27—29), Haldans og Hildegers kvad (S. 356—60). Også Hjarnes mindevers over Frode er en strofe af et glemt oldkvad i stil med Røkstenverset og Tjodolvs Ynglingatal; og *måske* har vi brudstykker af virkelig gamle kvad i Gros og Grams samtale S. 27—29, Besses vers S. 31 og Grams S. 33—44, samt Oders bön til Sigrid S. 332.

Tilbage har vi da Sakses andre digte, i alt en snes stykker:

Haddings saga: Hardgrep bejler til Hadding, S. 36-38.
En til live tryllet dødning, S. 38-39.
En enöjet gubbe (Odin), S. 40-41.
Asmund ved sin söns død, S. 44-45.
En natlig stemme i de danskes lejr og en anden i de svenskes, S. 47-48.
En ulykkespående kvinde (jættekvinde), S. 49.

Haddings og hans hustrus samtale, S. 53-55.
Haddings døde hustru advarer ham i drömme, S. 57.
Frodes saga: en røst råder Frode at dræbe en drage, S. 60-61.
Erik målspage: Greps og Eriks trætte, S. 198-202.
Gøtvars og Eriks trætte, S. 210-211.
Frodes saga: Asmund i gravhöjen, S. 245-6.
Fridlevs saga: tre syngende svaner, S. 266.
Fridlev til jætten Hidin, S. 267-68.
Fridlev til kong Åmund, S. 268-69.
Haldan bjærggrams saga: Haldan til Sivald og hans syv sönner, S. 327.
Ole den frøknes saga: kæmpen Grims og hans faders forbandelser, S. 369-70.

Prøver vi at tænke os disse digte som brudstykker af större kvad, ser vi straks, hvor umuligt det er. Her mangler så fuldstændig den optrinnets anskuelighed, der udmærker oldkvadene. Og hvad nytte skal det göre, at tænke sig de nærmest foregående og efterfølgende begivenheder sat i vers: de allerfleste af disse kvad er jo ukendte varselrøster, dødninger, syngende svaner og lignende overnaturlige væsner; kvadets virkning beror netop på, at det som åbenbaring fra en anden verden bryder fortællingens jævne gang. Alle disse pludselig indgribende væsner har olddigtningen såre liden brug for, medens Islændingenes sagaer, både de æventyrlige og de historiske, gærne fører dem frem. Det er en ting, som hænger sammen med sagatiden og vikingelivet, at alle de vætter, som för holdtes i ave af Tors hammer og Odins spyd, de har med den synkende gudetro fået ganske anderledes fri tumleplads. — Heller ikke de kvad, som krigerne kvæder under kampen (Asmunds i Haddings saga; Fridlevs og Haldan bjærggrams kvad; og versene i Ole den frøknes saga) slutter sig til olddigtningens fremstillingsmåde; oldkvadene giver sig jo kun lidt af med egenlige kampskildringer. En væsenligere forskel er det, at selve disse vers ikke indeholder nogen beretning eller tankeudveksling, men er rent lyriske udtryk for had, foragt eller hævnlyst. Mellem dem og oldkvadene ligger skjaldepoesiens udvikling

og hele dens brud med den tilvante livsopfattelse. Der måtte til: den tid og de mænd, som troede på egen magt og styrke, för der i digtningen fremkom denne bevidste dvælen i sin egen stemning, disse selvstærke følelsesudbrud, som kendes i Egil Skallegrimssöns og Eyvind skaldaspilders kvad. Denne lyrik ud fra egne oplevelser må have brudt sig vej i folkets tankeliv, för også sagaen tager den op for i den at få det stærkest mulige stemningsudtryk til sine mest bevægede optrin.

Denne sammenhæng mellem den lyriske skjaldedigtning og de i fortællingen indstrøede lausavísur er det værd at holde fast ved. Ti også for Danmark står de to forhold i allernöjeste forbindelse: at det ingen skjaldekunst har at opvise — i alt fald ikke noget, der svarer til de islandske skjaldes værker, — og at i alle de danske oldsagn og historiske fortællinger, som er opbevarede os, findes ingen indflettede lausavísur; först gennem folkevisen skabes en lyrisk digtart; og först da møder vi i folkesagn og æventyr — meget sparsomt — korte lyriske udbrud, hvis ophav (sædvanlig endogså i egenligste betydning) er at søge i folkevisen. En sådan fortælling som Sakses Haddingsaga, der næsten helt er kædet sammen af lausaviser, er da vidt forskellig fra dansk digtning; og sikkert har heller ikke de andre sagaer, hvor lignende digte forekommer, hjemme i Danmark.

Det eneste digt, der minder om lausavísur, men findes i en fortælling, jeg af andre grunde har henført til danske sagn, er Oders bejlen til Sigrid (S. 332). Måske det dog er brudstykke af et större kvad. Ret i stil med islandske sagavers falder det heller ikke; en skjald og sagamand vilde snarere lade Oder kvæde om, hvorledes lyset brændte Sigrid ned i hånden.

Blandt lausaviserne har jeg opført et par digte, der ikke som de andre er blotte stemningsudtalelser, men som i en anden henseende ligner versene i islandske sagaer. Det er

skændeversene i Erik målspages saga. Disse gensidige spottevers har talrige sidestykker i islandsk literatur; særlig svarer Gotvars og Eriks samtale til en oftere forekommende situation: en kvinde gör en lidet høvisk bemærkning til en mand, og han giver et endnu plumpere svar (se versene i Grettes saga s. 170 og i Ån buespænders saga, Fas II 343).

Nærmere at bestemme versemål eller stilistiske ejendommeligheder i Sakses lausaviser er næppe muligt, fordi hans gengivelser er så fri. Kun af et enkelt strofepar, Haddings og hans hustrus samtale, haves den oldnordiske tekst i Snorra Edda (I 94) som Njords og Skades vekselkvad; og det er vel samtalens oprindelige plads at stå som lausaviser i sagnet om Skades giftermål, ti i Haddings saga er de helt løsrevne fra sammenhæng med prosafortællingen. Her er verseformen et af oldkvadsversemålene; men rimeligvis har lausavisernes form i Sakses ligesom i de islandske fornaldarsagaer snart været oldkvadsversemål og snart skjaldedigtningens. En enkelt ejendommelighed i den metriske form kan dog påvises ved at agte på en egenhed i et par af Sakses gengivelser af nordiske vers. I den til liv vakte dødnings tale (S. 38, Haddings saga) og i Asmunds kvad ud fra gravhöjen (S. 245, Frodes saga) findes begyndelseslinjerne gentagne to gange, först midt i digtet og siden som slutning. At Sakse her har villet give noget, der svarede til en bestemt metrisk form i de nordiske vers, kan der ikke være tvivl om. P. E. Müller gætter på, at det er et stev eller omkvæd; men da de pågældende digte næppe oversætter mere end en enkelt nordisk strofe hvert, synes denne gætning ikke meget sandsynlig; og selv om der var flere strofer, var her næppe nogen grund til at bruge stev. Her må opmærksomheden særlig fæstes på, at det bægge gange er i dødningtale, at denne gentagelse forekommer; ti i den islandske literatur (både i de gamle sagahåndskrifter og i nyere æventyr) bruges *gentagelse af slutlinjen* i dødningers,

varslers og lignende overnaturlige væsners kvad. — Da intet tilsvarende kendes i dansk, bliver dette et vidnesbyrd mere om islandsk oprindelse.

Sproglige bemærkninger.

§ 20. Lydforhold.

I Sakses navneforråd haves der et ikke lille nordisk sprogstof; men for at udnytte dette kræves der en omhyggeligere tekstkritik, end nogen af de foreliggende udgaver byder os. Jeg skal uden at gå nærmere ind på enkeltheder antyde de to hovedveje, ad hvilke den bedre tekst kan vindes. Den ene er at drage de med Sakse beslægtede kongerækker (nærmere omtalte i dette arbejdes fjærde hovedstykke) ind med i tekstkritikken; den anden går ud på i selve Pariserudgaven at påpege först udgiverens og dernæst det til grund liggende håndskrifts forhold til Sakses tekst. Udgiveren, Kristjern Pedersen, må bære ansvar for et lille antal stærke moderniseringer af tilnavne og indstrøede nordiske ord (krage, slyngebond, hyldetand; her findes de rette former i kongerækkerne: kraki, slangenbøghi, hildetan); men det egenlige navneforråd står uforandret, höjst er et par stedsnavne læmpede lidt (Gudlandia). Det håndskrift, Kr. Pedersen havde for sig, var, som Sakses sidste udgiver (Saxo ed. Holder s. IX) siger, »et særdeles godt håndskrift«. Enkelte småændringer i skriften har skriveren tilladt sig (f. eks. Skyoldus mod Angersbrudstykkets Scioldus) deriblandt en eneste gang *dh* for *th*; altså er håndskriftet ikke ældre end slutningen af 13de årh.[1]). Kun undtagelsesvis er små

[1]) Jfr. Ingifridh i Lunds liber daticus (6. maj) og lignende former spredt i de ældste lovhåndskrifter. — Den pågældende form hos Sakse, *Scarchdhus*, er en forvansket form; måske har håndskriftet haft *ch* underprikket, så der skal læses

sproglige ændringer løbne skriveren i pennen (disse tre: V*o*ldemarus, Si*e*landia, Ethasco*ug*) og det kun i temmelig daglige ord. I det hele hører Pariserudgavens fejl til skrivefejl og ikke til de vilkårlige ændringer.

De nordiske navne hos Sakse fremtræder stadig i en slags dansk sprogform, selv om de bæres af Nordmænd. Således er overalt *ei*, *au* og *øy* ombyttede med *e* og *ø*; og velkendte navne eller navnedele har fået dansk form: Regnerus, Regnaldus, Regnilda, aldrig Ragn- eller Rogn- som i norsk; Hithinus, Hythin for Heðinn (selv om en norsk jætte i Fridlevs saga S. 266). Spredt forekommer dog *norsk-islandske sprogformer*, som er undgåede Sakses sædvanlige tillempning:

1) Norsk **jó** for dansk **iu**: *Rost[h]iophus* (S. 126, Baldersagnet), *Gunthiouus* (S. 242, Frode fredegods saga), *Liotarus* (S. 372, Ole den froknes saga); jf. isl. Hrossþjófr, Gunnþjófr, Ljótr. For de to förste navne er den norske oprindelse så meget sikrere, som *thiuf* aldrig forekommer i dansk navnedannelse[1]). Sakse har måske med vilje undgået formerne *thiuf* og *liutær* på grund af deres nedsættende betydning (»tyv« og »styg«).

2) **U-omlyd** udelades oftest, men findes i et begrænset antal ord[2]), der til dels falder sammen med de tilfælde, hvor

---

Scardhus. Da g har *Starkus*, har den fælles forskrift for bægge vel haft *Scarthus*, hvor efter tidens skrivebrug *c* let kunde læses som *t* og omvendt.

[1]) Norsk -þjófr er folke-omtydning af engl. -þeów (Bugge i Arkiv f. nord. fil. VI 225-36).

[2]) *Bolvisus* (= bǫlvísi), *Hoginus* (= Hǫgni, jf. d. Hogni og Hagni), *Hothbrod(d)us* (= Hǫðbroddr), *Karlhofthus* (jfr. Karlhǫfði, jf. d. Svarthofthe), *Lotherus* (= Hlǫðr), *Sorlus* (jf. Sǫrli), *Biorn* (jf. Bjǫrn, Biorn, Biorn), *Hotherus* (= Hǫðr), *Scioldus* (= Skjǫldr, Skiold). — Uomlydte former findes i Angul, Matullus, Aruaroddus, Gunuara o. s. v.

den også er bevaret i dansk. Udanske former er dog Bråvallakvadets *Webiorga* (= Sǫgubrots Vébjǫrg) og *Hiorthuar* (= Hjǫrvarðr); til den sidste svarer det uomlydte Hiarthuarus (hos Sakse) og Hiaruarth (i Lundeårbøgerne). Webiorga er uomtvistelig norsk-islandsk, da dansk for kvindenavnsendelsen *bjǫrg* altid har *burg*.

3) Norsk-isl. **-olfr** for dansk **-ulfr** findes i *Vitolfus* (S. 323—4, navn på Haldan bjærggrams tryllekyndige forsvarer), der er samme ord som det islandske jættenavn Vitt- el. Viðolfr[1]). Derimod Thorulf, Isulfus, Radulfus efter dansk udtale.

Undertiden er navnenes sidste halvdel bleven afsleben i dansk, men bevaret i norsk islandsk:

4) **vǫr** skal i dansk hedde *var*. Denne form findes dog kun i Aswar, indført i Lunds liber daticus midt i 12te årh. (25. jan.); allerede i næste menneskealder skrives Aswor (lib. dat. 27. jan.). Oldn. Gunnvǫr findes derimod kun i den afslebne form Gunnur (Lunds lib. dat. og dødebog) eller Gunner[2]). Når hos Sakse *Gunuara* er heltinden i Erik målspages saga, er det et afgjort vidnesbyrd om norrön oprindelse; og *Gotuara* i samme saga bekræfter det end mere.

5) **Þórr** findes i *Arthorus*, konge på Nord- og Sondmøre i Erik målspages saga (S. 239), svarende til norsk Arnþórr. Dansk har i lignende forhold -dor (Andor, Findor, Ketildor, Meghindor).

6) **seti.** *Wesetus*, en hövding der fældes af Harald hildetand, svarer til norsk-isl. Véseti; i dansk forekommer kun de sammentrukne former Vesti, Visti[3]). Dette står i

[1]) Hyndlulj. 33, hvor nyere udgivere retter **FrW**s Viðolfr til Sakses Vittolfr (= Victolfi **U**).

[2]) Denne afslibning kendes måske endnu tidligere. Midt i 11te årh. havde hertug Richard af Normandiet en hustru Gunnor »af ædel dansk byrd« (Steenstrup, Normannerne I 275).

[3]) Efter O. Nielsen er navnene Vesti og Hasti opståede af Véseti og háseti (Oldd. personnavne 116; jf. dog Lundgren,

strid med de literaturhistoriske grunde, hvorefter vel den störste del af Harald hildetands historie tilhorer norrön overlevering, men den förste del — hvor Veset optræder — bl. a. i kraft af sin sammenhæng med det forudgående Haldansagn må være af dansk oprindelse. Denne form kan da forklares, enten af at Veseti endnu har levet ved siden af Vesti i dansk (ligesom i svensk), eller af at Sakse har indsat normalformen (ɔ: den norsk-islandske), eller muligvis af at Sakse har sammenarbejdet dansk og norrön overlevering i fremstillingen af samme begivenheder.

7) **Angantýr** i norsk-isl. svarer til oldtysk Angandeo[1]). I olddansk kan vi vente enten Angantír eller Anganþér (mulig med de afslebne former Angander eller Angantér[2])). Hos Sakse forekommer *Angantir* (S. 260), *Angaterus* (S. 291) og *Anganturus* (S. 294[3])). Denne sidste form indeholder et utvetydigt vidnesbyrd om, at Sakse har benyttet norröne overleveringer, da *týr* (Sakses *u* har som så ofte lydværdien *y*) i dansk skulde hedde *tír*. Formen Angantir kan enten være dansk eller en tillempning af en norsk form (på samme måde som Sakses Hythin af norsk Heðinn). Angaterus er sikkert fejlskrevet, rimeligvis for Anga*n*terus. Denne form, som forekommer i et Starkadsagn, der er kraftig stedfæstet i Danmark og tillige på andre måder viser sin danske oprindelse, må være den danske form af navnet; Anganturus i samme fortælling må da være påvirket af en andenstedsfra kendt norrön overlevering af navnet. Så vidt vi ved, kan Sakse ikke have kendt nogen anden form af det fra andre

spår af hednisk tro s. 58). Formerne holst og drost, af holtseti og dróttseti, er derimod gåede gennem holtze og drotze (se Kalkars ordbog) og skyldes en senere tids udvikling.

[1]) Jf. Heinzel, Über die Hervararsaga 80.

[2]) Jf. isl. Egþér—Egðir og Hjalmþér—Hjalmtér.

[3]) Ryårbogerne har på tilsvarende sted til de to sidste Anganturus og Angaturus.

kilder end sagnet om holmgangen på Samsø. Når han i dette sagn skriver Angantir, er det da et forsøg på at overføre Angantýr til en slags dansk sprogform.

8) **Guthorm** er navn på tvende bipersoner i Sakses Haddingsaga. Det er norsk-isl. Guttormr, Goðormr; dansk har den sammentrukne form Gormr[1]).

9) **Hiarni** og **Hiarrandi.** Hjarne må have været et almindeligt navn i Danmark, siden flere stednavne ere opståede af det (O. Nielsen 45). I norsk-islandsk er Hjarne ukendt; derimod har norsk et ret almindeligt navn, som ligner det, Hjarrandi. Hertil kommer, at Sakses Hiarnus som oldtidsskjald svarer til Hjarrandi (Heorrenda, Hôrant) i tyske og oldengelske former af Hjadningesagnet, og tillige minder om isl. Hjarrandaljóð[2]). Når Sakse da har en Hiarnus (S. 258) som dansk konge og en Hiarrandi (S. 250) blandt Arngrimssönnerne, må den förste tilhøre dansk, den anden norsk overlevering.

Foruden disse forskelligheder findes der også hos Sakse vaklen på andre punkter, uden at det med sikkerhed kan henføres til modsætning mellem dansk og nork kilde: **ví** og **vé** findes bægge, det förste i Wiberga og Wiby, det sidste i *Wemundus* (Alvildsagnet) og *Webiorga*, *Wegthbiorg* (Bråvallakvadet; Sogubrots Vébjǫrg). Disse sidste former kan være norsk-islandske, men de kan også være skånske; ti i skånske sprogmindesmærker skrives altid Vesti, Wemundus, Wemundehogh, medens det i Jylland og på øerne hedder Wisti, Vymundenæs[3]). — **tt** for opr. **nt** findes i Regnarsagaens *Dunvattus* (S. 444, jf. isl. Dúnvǫttr i Sturl. [2]I 383[7]) og *Matullus* (= Mǫttull Finnakonungr, s. 65). Den förste form kan dog være jysk eller ødansk; men formen *Mattul (med *u* i endelsen) kunde i Danmark kun findes i Skåne, hvorfra jeg

---

[1]) Guthormus som navn på en dansk konge i 9de årh. (Sakse 465 og oversigtstavlen s. 100) stammer fra fremmed kilde (Adam, Lundeårbøger).

[2]) N. M. Petersen, Danm. hist. i hedenold I[2] 188; Rosenberg, Nordb. åndsliv I 339; jf. Symons i Paul, Grundriss d. germ. phil. II, 1, 53.

[3]) Jf. O. Nielsen, Oldd. personnavne 105. 108.

ikke kender denne overgang[1]. — **Ollerus** i Sakses Baldersagn er isl. *Ullr*; de to former forholder sig til hinanden som isl. *sonr* og *sunr*[2]. I dansk findes overgangen fra *u* til *o* (såkaldet *a*-omlyd) aldrig i *u*-stammer og er i det hele (undtagen i jysk) temmelig sjælden; da Sakses danske Baldersagn er stærkt stedfæstet i Sælland, skulde vi vente, at hans danske kilde var sællandsk overlevering, hvad den i alt fald næppe kan være. — **Kort selvlyd bortfalder** efter lang selvlyd i de ældste danske skrifter, men er som hovedregel bevaret i norsk-isl. Hos Sakse falder denne forskel dog ikke sammen med hans kilders hjemsteder. I Bråvallakvadet finder vi *Bo*, *Ro*, *Roldar* (Sogubrots Búi, Hrói, Hróaldr) og i samme kvad *Roa* (genstandsf.); vi finder ikke blot *Roarius* (ɔ: Hróarr) i hans norröne Gramsaga, men også en kong *Roe* i det danske Helgesagn.

Der forekommer hos Sakse en del former, der ikke kan forklares som blot normalisering af norsk-islandsk udtale. Således har Bråvallakvadet *Sambar, Ambar, Skumbar, Grombar, Findar* (Sǫgubrots Sámr og Fiðr [ɔ: Finnr]; men jævnsides dem Grimar og Gromer, Sǫg.: Grímr, Glúmr); endvidere *Eyl* (Sǫg.: Egill) og *thruwar* (Sǫg.: þrjúgr). Desuden findes i Helgesagnet *Eyr* (vistnok = isl. Ægir; også hos Sakse Eydora = isl. Ægidyrr) og i Starkads ungdomstog *Suibdauus* (= Ynglingasagas Svipdagr). At Sakse giver disse former uden normalisering, derfor har vi en borgen i, at han ikke giver dem i latiniserede former. For nogle former kan vi nærmere påpege dialekten; Bråvallakvadets Sambar o. s. v. er af skånsk oprindelse; *Amlethus* forudsætter en jysk form med svækket selvlyd svarende til skånsk Ambluþe, Amlodhe (i kongerækkerne **eh**; § 25) isl. Amlóði; på lignende måde forholder det sig med Amledsagnets *Undensakre*,

---

[1]) Jf. *mattel* i Eriks sæll. lov 2, 1; *vat* og *mattel* i Molbech, Diallex.; formen *vat* ell. *våt* i landene vest for Øresund bekræftes ved mundtlig meddelelse fra P. K. Thorsen. Skånske lov har *vantæ* (Schlyter 142² og 218¹ uden var.).

[2]) Formen Ollar for Ullar finder Lundgren »möjligtvis« i det svenske kvindenavn Olladysa (Spår af hednisk tro och kult i fsv. personnamn 12).

på hvis udtydning jeg dog ikke skal komme ind her. Det her påpegede sproglige forhold kan dog ikke umiddelbart lægges til grund for bestemmelse af overleveringens hjemsted. For Bråvallakvadets vedkommende kommer vi nemlig i den stærkeste strid ikke blot med vægtige literære grunde, men også med det nylig vundne sproglige resultat (Webiorga). Den eneste udvej er, at kvadet er norsk, men at Sakse har hørt det af en Skånings mund. På lignende måde må det forholde sig med ramsen af Arngrimssönnerne, hvis norröne oprindelse fremgår både af literære grunde (se bl. a. § 3) og af sproglige (Hiorthuar s. 80, Hiarrandi s. 82, Aruaroddus s. 90): Angantir, Hiarthuuar og Hiorthuar er isl. Angantýr, Hervarðr, Hjǫrvarðr, men lempede efter danske former *Tir og Hiarthwar. Altså er nogle af Sakses norröne overleveringer nåede til ham gennem en dansk fortæller og i en noget fordansket form[1]).

---

§ 21. *Navneordenes böjning.*

Sakse giver de allerfleste navne latinske endelser, dog med et vist hensyn til den danske form: for hankönsord svarer hans endelse *-us* sædvanlig til den stærke böjning i nuværende dansk og *-o* til den svage; dog beholder mange navne den forud for Sakse gængse latinske form (f. eks. Sven*o*), og flerstavelsesnavne får kun den lettest håndterlige endelse *-us* (Bemonus = isl. Beimuni). Undertiden lader Sakse navnene stå i rent nordisk skikkelse, især hvis de kun forekommer en enkelt gang (f. eks. i de længere opregninger S. 250, 260 og i Bråvallakvadet).

---

[1]) Nogle navne har så afvigende former, at de næppe kan stamme fra norsk; således det nysnævnte Amlethus. Hertil hører måske også Gerutha (S. 138, Amledsagn) og Sygrutha (S. 329, Siklingsagn), der må indeholde en afsleben form af -þrúðr.

Rent undtagelsesvis gemmer der sig i læ af det latinske *-us* et nordisk nævneformsmærke *-er* f. eks. *Starcatherus* (= Starkaðr), *Hotherus* (= Hǫðr). Nu kunde man tro, at i disse få navne har Sakse kendt nævneformsmærket, men ikke i noget af de andre. Men denne slutning vilde være forhastet, da vi först må prøve den på et pålideligere sprogstof end Sakses latiniserede. Der er her to kendsgerninger at holde fast ved: den ene, at nævneformsmærket kunde bruges i almindelige navne noget ind i Sakses egen levetid (Lundenekrologets Hildrathr, Gunwatr, Ulfr, Øndr[1])); den anden, at nævneformsmærket forekommer spredt i alle de danske kongerækker, som er beslægtede med Sakse, men til dels har de det på andre steder end hos ham og heller ikke indbyrdes på samme sted. Dette kan vistnok forklares deraf, at de historisk overleverede navne bliver mindre slidte end det daglige livs navneforråd. Hermed kan sammenstilles, at i håndskrifter af skånske lov fra slutningen af 13de årh. har det juridiske sprog holdt på nævneformsmærket i *þiufær* (Wimmer, Navneordenes böjning s. 19). Endnu en ting må påagtes: kongerækkerne har nævneformsmærket, hvor det netop ikke findes hos Sakse, i flerstavelsesord og især efter visse almindelige endelser som -und og -ing; (også i Lundenekrologet indtager flerstavelsesord en fremragende plads[2])). Dette vækker formodning om, at Sakse har hørt nævneformsmærket brugt i en del navne, men at han med vilje ikke har taget hensyn til det i sin latiniserede form.

Måske vi kan komme spörsmålet nærmere på livet for Sakses vedkommende. Han nævner en dansk konge Ingellus. Denne svarer til isl. Ingjaldr. At *d* allerede i tolvte årh. skulde være faldet bort efter *l*, synes helt utroligt; og i danske

---

[1]) Blandinger udg. af universitetsjub. samfund I 75. Jf. Lunde domkapitels gavebøger ved C. Weeke s. 66. 166. 303.

[2]) Også Øndr ser ud som oprindeligt flerstavelsesord (oldn. Eyvindr?).

kilder findes det bevaret, ikke blot hos Svend Ågesön (Ingild), men selv i en hel række af de på Sakse grundede kongerækker (Inggiæld **ae(h)**, Ingeld **bc**, Ingæld **d**, »Ingila« **c**). Formen uden *d* har Sakse da rimeligvis selv lavet, og det kan være gået således til: den danske forudsætning for Ingellus er *Ingjældær*, ejef. *Ingjælz*; dette har han opfattet, som om det böjedes i lighed med f. eks. *aldær*, ejef. *alz*, der havde stammen *all*; altså tildelte han det stammen Ingjæll og i latinsk form Ingellus. På samme måde hænger det vistnok sammen med Hiallus, der er den islandske Hjaldr (denne form er sikret ved rim *Hjaldr á búð til kalda* og *Hjaldr, eru vig til sjaldan*[1])). Atter her har Sakse fjærnet lydforbindelsen *-ldr*, der i hans øre sikkert lød som en skånsk dialektform, og indsat som antagen almindelig dansk form *-ll*. Han har altså, samtidig med at han latiniserede navnene, lavet et slags dansk rigssprog; udprægede dialektformer findes kun, hvor navnene meddeles i dansk form (Bråvallakvadets Sam*b*ar, Grum*b*ar osv.); det hedder *Sampsø* (S. 250), men *Samsa insula* (S. 936. 968).

Hvis denne opfattelse af Sakses sproglige behandling er rigtig, vil man se med andet blik på de nævneformer, der forekommer hist og her:

Angantir (S. 250; = Angantýr).
Anganturus, *Angaterus* (S. 291—94, Ingildsagnet; jf. Angantýr).
Collerus (S. 136, Ørvendelsagnet; jf. Kollr).
Egtherus (S. 248, Frodes saga; S. 328, Haldan bjærggrams saga; jf. Eggþér, Egðir).
Æyr (S. 81, Helgesagnet; jf. Ægir).
Glomerus (S. 239, Frode fredegods saga; jf. Glúmr ell. Glaumr).
Glumerus (S. 46, Haddings saga; jf. Glúmr).
Hotherus (S. 110, Hoders saga; = Hǫðr),

[1]) Landnáma 327. Jf. Halfssaga k. 4 (med Bugges note); i Flateyjarbók I 25 er vel *jmalldz* skriverens læsefejl for *ſniallz*. — Oftere siges der urigtig, at Sakse kender en svagtböjet form Hiali. Det grunder sig på S. 370, hvor der står *Scati et Hiali* [læs: Hialli] *fratrum* som ejeform.

Ler (S. 81, Helgesagnet; jf. Hlér).
Liotarus (S. 372, Ole den froknes saga; jf. Ljótr).
Lotherus (S. 22; = Hlǫðr).
Ollerus (S. 130, Hoders saga; = Ullr).
Rollerus (S. 191, Erik målspages saga; jf. *Hrollr[1])).
Rosterus (S. 127, Hoders saga; = Hroptr).
Rostarus (S. 446, Regnars saga; = Hroptr).
Starcatherus (S. 273; = Starkaðr).
Svibdagerus (S. 33, Haddings saga; jf. Svipdagr).
Uggerus (S. 238, Frode fredegods saga; = Yggr).

Muligvis findes der også gamle böjningsendelser i de endnu uforklarede navne Fiallerus, Hatherus, Liserus, Lokerus.

Hvorledes Sakse har opfattet disse navnes *-er* eller *-ar*, får vi et vink om ved at fæste opmærksomheden på et enkelt navn, som de lærde ikke er nåede længer med, end til at göre store öjne over, at det ser så »østerlandsk« ud. *Olimarus* har for Sakse naturligvis været et lige så godt navn som Ingimarus og Valdemarus; men vore dages videnskab vil næppe kendes ved *oli-* som navnedannende led. Sagen er blot, at vi ikke skal skille Oli-marus, men O-lim-arus; da viser det islandske Eylimi på vej: vi har her slet og ret den tilsvarende stærktböjede form *Eylimr, *Ølimær, hvor Sakse har opfattet nævneformsmærket som del af stammen. Ligeledes må han i Hotherus opfatte -er som del af ordet selv, når han lader Horsens have navn efter Hoder ligesom Haderslev efter Hader; og Starkader har han vel taget for sammensat af »stærk« og »Hader«. I Starkads navn er vistnok -er fastvokset i hele den danske overlevering; ti kongerækkerne efh (se § 25), som forudsætter, at hans navn er velkendt, bruger alle formen Starkathær. Der kan da næppe være tvivl om, at Sakse i alle disse navne har opfattet -er som en del af stammen. Omvendt vakler han mellem

[1]) Et *Hrollr svarer til oldht. Hruodil; i Norden kendes det ellers kun hos Geatekongen Hrêðel i Bjovulfskvadet (Müllenhoff, Beovulf 16).

Regnerus og Regno (ɔ: Regin) som navn paa samme person (S. 192. 199).

Den samme forklaring må da anvendes på hele den øvrige række af former, hvor vi vel ikke kan bevise dens rigtighed, men hvor vi dog kan påpege forhold, som gör Sakses misforståelse forklarlig. For det förste bæres de fleste navne med nævneformsmærke af bipersoner, som kun nævnes en enkelt eller ganske få gange; her kunde Sakse let vakle i, hvad der var stamme og hvad der var endelse. Dernæst vil den læser, som har fulgt, hvad der blev udviklet i forrige afsnit, have lagt mærke til, at det overvejende antal af disse navne forekommer i de fortællinger, der henvistes til norrön kilde. Overfor en Islænding eller Nordmand havde Sakse ikke samme vejledning af ordets betoning som i sine landsmænds udtale; og når det da ikke var navne, han kendte i forvejen, kunde han let fare vild. Med hensyn til dette sidste punkt er det værd at mærke sig, at blandt de omtalte navne findes tre gange Odinsnavne, som Sakse slet ikke har kunnet gennemskue (s. 30). — Denne antagelse af en norsk kilde, som Sakse kun mangelfuldt forstod, hjælper os også over en vanskelighed: I Haldan bjærggrams saga, i en fortælling, der så sikkert som nogen er af norrön oprindelse, nævnes (S. 328) »kong Hathers datter Torild« (Hatheri reguli filiam Thorildam); oftere end denne ene gang forekommer hans navn ikke. Her behøver vi nu ikke at opstille et ellers ukendt norsk Haðr eller Haðarr; vi kan nöjes med det kendte Hǫðr, ejef. Haðar, og indsætte dette i fortællingen; Sakses hjemmelsmand har altså sagt *dóttir Haðar konungs*, og Sakse har opfattet *Hather* som et navn uden kasusböjning (ligesom *fathær* i hans eget mål). — Et lignende forhold har gjort sig gældende i alle de andre ord, som Sakse har fra norrön kilde. Undtagelse danner kun Svibdagerus, hvor Sakse (jf. Dagus og Svibdavus) godt har vidst, at *-er* ikke hørte til stammen; men den længere form har måske i almindelighed lydt ham mere velklingende, eller

måske har ordrytmen fra Starcatherus lokket den efter sig? Det er vanskeligt at gribe Sakses tanke i flugten, når den kun er et rent öjeblikkeligt huskud.

Det mindre antal navne med nævneformsmærke, som vi af ikke-sproglige grunde må tilskrive dansk overlevering, er: Starcatherus, Hatherus (?), »Angaterus«, Eyr, Ler, Lotherus, Collerus og Fiallerus (??). Alle var de paa Sakses tid forsvundne af den levende brug og kendtes kun af historisk overlevering. Ved Starkather har vi sandsynlighed for, at det overalt i dansk overlevering har bevaret sit -er. Ved Ler har vi derimod den afvigende form Læ i Lundeårbøgerne; men da opfattelsen af personen er helt anderledes, må den udgå fra en anden overlevering, altså fra en anden egn af Danmark. At sådanne former kunde findes i dansk, stadfæstes af følgende overlevering, som er bevaret andensteds[1]). I året 1355 stod syv vendsysselske selvejerbønder (en af dem var over 100 år gammel) for kongens retterting i Ålborg og vidnede om, hvad de havde hørt af deres forfædre: at en forlængst afdød dansk konge (hans navn mindedes ikke) havde en gang på jagt gæstet hos en bonde Torkel Skarpe i Orn og da givet ham græsningsret til Skagen, og hans fæhyrde Thronder var den förste, som bygte hus på Skagen mark og derfra drev fiske. I dette folkesagn findes navnet Thronder, som ikke må forlede os til at opstille et ellers ukendt oldn. *Þrándarr, da Þrándr (egl. et tilnavn »en trøndsk mand«) aldrig i nordisk indgår som led i den systematiske navnedannelse ved sammensætning eller afledning; i dansk kunde dette så meget mindre ske, som navnet ikke vides at være brugt i Danmark uden denne ene gang. Netop det, at navnet Þrándr kun kendtes fra denne ene person (måske en indvandret Nordmand, vel aldrig en hærtagen trøndsk træl?), gjorde at nævneformsmærket bevaredes og i tidens løb voksede fast.

---

[1]) Suhm, Historie af Danm. XIII 828 jf. 306.

Således kan de sproglige mærkeligheder godt bringes i samklang med de literaturhistoriske resultater. Men bemærkes må det ved samme lejlighed, at i denne sidste undersøgelse er de andenstedsfra hentede resultater optagne med som led, så der ikke af böjningsformerne lader sig opstille særlige bevisgrunde, men vi bruger dem til et anden rangs bevis eller kontrollerende hjælpemiddel.

Ejeformsmærket *-ar* findes hos Sakse kun i ét personnavn *Aruaroddus* (S. 250; = Ǫrvaroddr) og i tre stednavne, alle i Norge: *Addarnes* (S. 271, Fridlevs saga), *Gølerdal* (S. 442, Regnars saga; = Gaulardalr ved Trondhjem), *Litharfulki* (S. 220, Erik målspages saga; = Hlíðir)[1]. At alle disse stednavne er at søge i Norge, røber allerede, hvad overlevering vi har at göre med; og dermed stemmer det også, at de alle findes i fortællinger, der på mange måder viser deres norröne oprindelse. Men også ad sproglig vej kan vi nå til samme mål. Ti af ejeformsendelsen *-ar* var på Sakses tid -*r* forsvundet; vi finder i Lundenekrologet kun ejeformer som Esbiorna, Gunnuru (Blandinger I 75), og lignende former hos Svend Ågesön[2]. Hvor fremmed endelsen -ar var hos Sakse, ser vi tydeligst af, at han indsætter den i *Litharfulki*: dette navn skal sikkert (P. E. Müller, S. 220) være landskabet *Hlíðir*, Lister, ved Norges sydspids; men det burde hedde **Hlíða-fylki!*

---

[1]) Hertil hører måske også den nysnævnte *Hatheri reguli filia Thorilda* (S. 328; Haldan bjærggrams saga); se ovenfor s. 88.

[2]) Kongerækken a (SRD I 15—16) har *Hothar filius Hothbroddar* og *Sywardus filius Ømunder*. Hothbroddar opfatter O. Nielsen som ejef. (Blandinger I 83); men skriveren selv må have opfattet disse former som nævnef., jf. *filius Olaf*, *filius Haldan* o. s. v.

§ 22. *Navneforråd.*

At sige bestemt, at et navn ikke har været kendt på et givet sted, fordi det ikke findes i de os foreliggende skrifter, det kan være vel dristigt. Men når en række af ensartede navne aldrig findes i den islandske literatur, medens de er almindelige i Danmark, så turde der dog være en ikke ringe sandsynlighed at regne med. Nu er der en sådan række navne: korte navne henhørende til den svage böjningsklasse (vel oprindelig såkaldte kælenavne eller kortnavne[1])), som ikke findes i islandske fornaldarsagaer eller overhovedet i norsk eller islandsk, men som er almindelige i dansk og også findes ikke så sjælden i Sakses oldhistorie:

Aggo (S. 181 Frode fredegods saga; 377 Bråvallakvadet; 418 Langobardsagnet).
Ebbo (329 og 331 Siklingsagnene; 406 Jarmunriksagnet; 418 Langobardsagnet).
Keto (162 Vermundsagnet).
Sibbo (406 Jarmunriksagnet).

På disse punkter må vi derfor formode dansk kilde. For navnene Kæte, Sibbe og Ebbe stemmer det med de ad andre veje vundne resultater. — Når en dansk kæmpe i Bråvallakvadet og en dansk hövding lige i begyndelsen af Frodes saga nævnes Agge, så svarer det til, at islandske sagaer med forkærlighed bruger Áke som navn for danske bipersoner i sagaerne; således findes det både i fornaldarsagaer (Asmund kæmpebanes saga, Fas II 467, og Rolv Gautreksöns, Fas III 185) og i anden islandsk digtning (Egils saga Skall. 142, Morkinskinna 62, Knytlinga k. 34). Om Sakses hjemmelsmand har sagt Aggi eller Agi (jf. Ǫzurr

---

[1]) Jf. Lundgren i Arkiv III 225—7 og Spår af hednisk tro och kult i fornsv. personnamn (Upsala 1880) s. 1; Vígfússon. Dictionary s. XXXIV—V; Starke, Kosenamen bei den Germanen.

Agason, dansk mand, Heimskringla 201) eller ligesom de andre slet og ret Áki, kan vi næppe afgöre med sikkerhed; det er os heller ikke af så stor vigtighed at vide dette som at lægge mærke til, at navnet fortrinsvis bruges om danske bipersoner; vi står da her for den enkelte sagamands forsøg på nærmere at gennemføre sin digtnings lokalfarve. I stærk modsætning dertil bæres i sagnene om Siklinger, Jarmunrik og Snjo de særlig danske navne af betydeligere personer, som sagnet snarest har haft gennem længere overlevering.

Som med Agge forholder det sig også med *Ubbe* og *Uffe*. De er almindelige i Danmark, men bruges ikke af Nordmænd og Islændinge. Hos Sakse finder vi dem dels hos hovedpersoner i nogle utvivlsomt danske sagn (S. 134 Røriksagnet, 454 Regnarsagnet, 161 Vermundsagnet) dels hos bipersoner i de som norröne udpegede digtninger (Ubbo S. 72 Frodes saga, 366 Bråvallakvadet; Uffo 48 Haddings saga). Også i islandske opdigtede sagaer forekommer disse navne en sjælden gang og da kun hos bipersoner (Ufi Fas II 441; Ubbi i Mágus saga, foruden Bråvallakvadets Ubbi fríski i Sǫgubrot og hos Sakse). Hverken Islændingene eller Sakses fornaldarsagaer kender disse navne fra det virkelige navneforråd eller fra berömte sagnhelte; navnets anvendelighed til bipersoner beror på dets sjældenhed og dets fremmede præg: Ubbe er i Frodesagaen dansk, i de andre kilder Tysker; Uffe er bægge steder svensk, såvel i Haddings som i Torstein Vikingsöns saga.

Hertil hører også kong *Roe* i Helgesagnet (Islændingenes Hróarr); men dette navn brugtes ikke på Island, dog i Norge og på Færøerne. Den tilsvarende længere form Roar, der er sjælden i dansk, findes hos Sakse i Gramsagaens Roarius, der af andre grunde må være efter norsk kilde. — *Vigo* (Vermundsagnet) og *Viggo* (Rolv-krake-sagnet; Islændingenes Vǫggr) hører efter bygning til kortnavnenes gruppe, men de er ellers ukendte i Danmark (Vígi findes i Kormaks saga og Dipl. Norv.).

I de islandske fornaldarsagaer er navneforrådet temmelig rent nordisk. I yngre fornaldarsagaer møder vel enkelte navne i latinsk form eller med et vildfremmed udseende; men tyske navne findes blandt Fornaldarsögur's henimod tusend personnavne kun nogle få gange, og det er de mest gængse tyske navne og kun i sagaer fra 15de årh.[1]). Hos Sakse findes lige så mange tyske navne, til dels sjældne navne, som næppe nogensinde har været kendte på Island:

Henricus[2]) saksisk kongesön (Grams saga).
Herminthruda[3]) dronning i Skotland (Amledsagnet).
Hildegisleus, fornem tysker (Hagbardsagnet).
Syricus, tysk konge (Helgesagnet)[4]).

Kun et eneste af disse, Henrik, forekommer i en fortælling, som jeg af andre grunde har regnet med til Sakses fornaldarsagaer; og dette navn var fra historien velkendt som navn på tyske konger, så det let vandt indgang. Alle de andre navne forekommer i fortællinger, som af andre grunde må henvises til dansk oprindelse; og brugen af sjældnere tyske navne peger da netop på det samme. Særlig henledes vor opmærksomhed på Herminthrud som navn på en skotsk dronning. En islandsk saga havde sikkert givet hende et

---

[1]) *Gonguhrólfs saga:* Heinrekr og Engilbert, konge og greve i Saksland; *Sturlaugs saga:* Heinrekr Sturlaugsson; *Illuga saga Gríð.:* Hermann.

[2]) Pariserudgaven (S. 44) nævner også en svensk kongesön Henricus; men det er en skrivfejl for Hericus (= Erik g).

[3]) Hermuthruda P; Hermintruda g.

[4]) *Sirik* fandtes i 15de årh. i Danmark, men vist som nyindvandret; Adam af Bremen har af kong Svend Estridsön hort om en dansk kong Sigerich ved år 900 (måske han har tillempet et dansk navn [Sigtrygg?] efter tysk). På Sakses tid har navnet næppe været kendt i Danmark, men havde i danske oren en afgjort tysk klang. — *Hildegisel* kendes ellers kun som gotisk og frankisk; er det indkommet i Hagbardfortællingen fra boglig kilde?

keltisk navn (sådanne findes også i Sakses sagaer om Hadding, Frode og Regnar); men for danske, der ingen keltiske forbindelser havde, lå det nær at tage poetiske navne af det store navneforråd, Tyskland bød. Folkeviserne har jo senere øst rigelig af denne kilde; dér finder vi navne som Ermerig, Ermelin, Hermelin; selve Hermentrud findes i DgF 298, dog kun i den afledte redaktion. For vort Amledsagn lå det lige så nær at sætte et tysk navn, hvor det ikke vilde bruge et dansk, som det var for Shakespeare i sin Hamlet at give danske adelsmænd latinske navne[1]).

Skjoldungsagn udenfor Sakse.

§ 23. Islandske Skjoldungsagn.

Fra Island haves der to sammenhængende fremstillinger af Skjoldungslægtens historie. Den ene er *Langfeðgatal*, som kun meddeler en stamtavle[2]). Den anden er Arngrim Jonsson

---

[1]) Storm (Kritiske bidrag 113) kalder Hermintrud for et engelsk navn. Förstemann (Altd. namenbuch) kender dog ikke noget engelsk eksempel derpå, men vel på andre angelsaksiske navne som Eormenburh, Eormenhild.

[2]) Af Langfeðgatal kender jeg to bearbejdelser, der for Skjoldungrækken stemmer temmelig overens: den ældste, endnu utrykte, i A. M. 22 fol. og den yngre i Hauksbók (A. M. 415 4⁰; trykt SRD I 2 og upålidelig Corp. poet. II 522); efter det nu tabte resenske Langfeðgatal har Torfæus udgivet Skjoldungrækken (Series regum Daniæ 211—13), og en *ættartala* i Flatobogen (I 26—27) hører også til Langf. Et ættetal fra Adam (Dipl. Isl. I 504—6. III 5—8; Sn. Edda III lxxiii—iv; Flateyjarbók I 27; Biskupasögur II 417—20) er uddraget af Langfeðgatal, men for Skjoldungernes vedkommende rettet efter en anden kilde (den også af Arngrim benyttede Skjoldungasaga).

den lærdes skrift *Rerum Danicarum fragmenta, ex vetustissimis Norvegorum commentariis (sive mavis Islandorum) translata*, forfattet 1596. Værket henligger endnu i håndskrift (Bartholins samlinger på universitetsbiblioteket nr. 25) trods sin store betydning både ved hidtil ukendte efterretninger og ved at give en samlet fremstilling af den islandske opfattelse af Skjoldungsagnene. Af Arngrims kilde har vi et brudstykke tilbage (Sǫgubrot); men desuden slutter sig dertil udtog i Skaldskaparmál, Ynglingasaga, Þáttr af Ragnarssonum og en Ættartala i Flateyjarbók I 26^{7-18}; alle disse udgår sikkert fra en og samme skrevne kilde, som i Yngl. nævnes *Skjǫldungasaga*[1]).

Selvstændige behandlinger af enkelte sagn er ***Hrólfs saga kraka*** og ***Ragnars saga.*** Ragnars saga er nedskreven som anden halvdel af Volsungasaga, vistnok i sidste halvdel af 13de årh. Rolvs saga er snarest nedskreven i samme årh., men haves nu kun i en sjusket omarbejdelse med mange æventyrlige tilföjelser, foretagne i middelalderens slutning. — Hertil kommer endnu beretningen om Ivar vidfadme i slutningen af *Hervararsaga*, stamtavler over islandske ætter, der går tilbage til Skjoldungerne (Laxdølasaga, Landnáma), og endelig en del vers i *Háttalykill*, forfattet på Orknøerne af Rognvald jarl og Hall Torarensön mellem 1142 og 1158, altså den ældste kilde hvis affattelsestid kendes nöje. Flere afsnit af den islandske overleverings slægtrække genfindes desuden i de på Island nedskrevne kvad: Grottesangen, Starkads Bråvallakvad og Hyndluljóð.

De islandske optegnelser af Skjoldungsagn viser kun mindre afvigelser fra hinanden; i det hele og store optræder de som en eneste overlevering, der fastholder en temmelig indviklet stamtavle over Skjoldungætten. Denne islandske Skjold-

[1]) Jf. Vígfússon i Sturlungasaga I lxxxix—xcį og Corp. poet. I xxi. Hans opfattelse af Arngrims værk er dog næppe rigtig.

ungoverlevering har til kendemærker: 1) Skjoldungerne udgör ikke en blot kongerække, men en vidt forgrenet slægt; 2) de forskellige grene af slægten kæmper stedse indbyrdes; 3) de forskellige grene af slægten har småkongedömmer i forskellige egne. Den mest iöjnefaldende forskel fra dansk overlevering er, at gruppen Halvdan-Helge-Rolv ikke kommer foran Frodeslægten, men løber jævnsides med den.

---

§ 24. De kortere danske kongerækker.

Ligesom der er givet et overblik over den islandske overlevering, skal der nu göres rede for de danske kildeskrifter, hvor sagnkonger er medtagne. Denne undersøgelse skal dels opklare, hvad man i Danmarks middelalder mindedes af oldsagn, dels skal den retlede os i spörsmålet om Sakses benyttelse af skrevne kilder. For lettere oversyns skyld undersøger jeg först de kortere krøniker og kongerækker, der alle er forfattede för Sakses værk; derefter prøves de længere kongerækker, som kun haves i affattelser yngre end Sakse, og hvis rækkefølge og kongenavne temmelig nöje stemmer med hans.

Vil vi — udenfor Sakses værk — vide, hvad minder om oldtiden der i 12te årh. fandtes hos det danske folk, da er vi henviste til Svend Ågesön, Lundeårbøgerne og et par små fattige kongerækker. Naturligvis må vi ikke vente i kannikegård eller klostercelle at finde bedst kendskab til de gamle minder; her havde man jo indtil Absalons tid slet ikke villet vide af, at Danmark havde en fortid forud for den förste kristne konge. — Disse krøniker er sikkert alle blevne til i en mindre del af Danmark (Sælland og Skåne) og indenfor den kreds, der var påvirket af Absalon. Des mere undres vi ved at se, hvor afvigende selve grundlaget, kongernes navne og rækkefolge, er: én har mindedes ét, en anden noget andet; sjælden har de dog efterretninger, der

helt strider mod hinanden. Det, der mangler, er (lige i modsætning til Islændingene) orden og fasthed i rækkefølgen, således som Svend Ågesön tydelig udtaler det: han er bange at »skyldes for digt og lögn, når han lader konger følge på hinanden, som han har hørt, der er lang tid imellem; ikke af ladhed, men af mangel på en [god] hjemmelsmand har han forbigået mange af de ypperste«. Af de konger, Svend har forbigået, savner vi mest Harald hildetand (som overleveringen altid har möje med at få knyttet til Skjoldungslægten), dernæst kong Snjo, om hvis plads i rækken kilderne er særlig uenige; Regnar nævner han som søkonge, men giver ham ikke plads på den danske trone.

Trods forfatterens bevidste udeladelser indeholder Svends *Compendiosa regum Daniæ historia* (SRD I 43)[1]) et större antal hedenske konger end noget andet skrift, Sakses naturligvis undtaget. — Svends hjemstavn er noget ubestemt; farfaderen var Jyde, Svend har vist opholdt sig i Absalons følge i Sælland og Skåne. Hans udførligste sagn er vel snarest jyske, som han kan have hørt dem af sine förre frænder men hans værk er ikke en samling stedsagn, det er en saga om Danmarks rige. Svends mål synes at være skånsk, dog især i stednavne iblandet med vestligere dansk.

Man kunde tænke sig, at Svends kongerække for en ikke ringe del hvilede på islandske kilder. Han kender islandske skjaldekvad, hvor ordet *skjǫldungr* findes, og han optager i forvansket skikkelse Jomsvikingesagnene i islandsk form (*Palno Toki* for Sakses *Toko*); i selve hans kongerække findes Vermundus prudens = isl. Vermundr vitri (modsat Vermund blinde i nedenfor nævnte kongerækker af). Men dette sidste viser kun, at Svend kender et andet og sikkert ældre tilnavn for Vermund end den danske overlevering i 13de årh. På de afgörende punkter står Svend imod Islændingene: Frode-Fridlev-gruppen sættes efter Rolvgruppen, Vermunds sön hedder Uffe og Ingjalds Olav o. s. v. Intet af Svends oldsagn behøver at være islandsk, og de fleste må nødvendigvis være danske. Selve Svends vanskelighed ved at få

[1]) Lyschanders afskrift A. M. 33 4⁰ (H. Olrik, Konge- og præstestand I 66) har jeg ikke benyttet.

sagnene knyttede sammen tyder på, at han ikke har kendt (eller ikke har villet følge) den islandske overlevering; ti af den kunde man jo med lethed have fået en god og sammenhængende slægtfølge.

I *Lundeårbøgerne* indledes årbogsoptegnelserne til Danmarks historie med en kort saga om Lejrekongerne (SRD I 223—27). Sprogformen i navnene er ikke skånsk, som man skulde vente, men vestligere dansk; forfatteren er særlig kendt med steder i det nordligere Sælland, ikke blot Roskilde og Lejre med dets kongehöje, men dvæler også ved et sted som Skuldelef i Hornshæreth[1]).

Genealogia regum Danorum (SRD II 155) er forfattet som forsvarsskrift for dronning Ingeborg; det skyldes abbed Vilhelm i Æbelholt kloster på Sælland. Af Skjoldungerne kender han kun Dan »som Danerne har navn efter« og Varmund; resten af hans hedenske konger tilhører vikingtiden, eller de er hentede fra fremmede krøniker.

Cathalogus regum Daniæ (SRD I 13—14), der i sin nuværende skikkelse går til Valdemar den anden, begynder med navnene på ni hedenske konger. De tre sidste af disse (Frothe, Gorm, Guthorm) stemmer med abbed Vilhelm og udgår vel fra beslægtet mundtlig overlevering. Af Skjoldunger nævnes foruden Dan kun Harald [hildetand] og Ring. Et helt ukendt navn er kong Thrughi (ɔ: *, rýgir); i ovrigt lader hans konger sig med lethed indordne i Sakses kongerække.

Sammen med de korte danske kongerækker kan endnu nævnes folkevisen *Dansk kongetal* (DgF 114), som jeg anser for digtet i Sønderjylland i 14de årh. Den har indeholdt navne på »fulde fire og tyve« danske konger. I vor stærkt medtagne tekst fra 16de årh. er dog de fleste af disse vers glemte eller forvanskede; af sagnkonger nævnes der kun

---

1) Håndskrifter: *A* Fragmentum vetus; *B* Annales Lundenses til 1267 i Waitz, Nordalbingische studien V 7; *C* Annales Esromenses til 1307, hskr. fra 14de årh. (SRD). Jf. om hele denne § A. D. Jörgensen, Bidrag til Nordens historie i middelalderen s. 214—24.

Dan (»han var udi Danmark förste«), Frode, Frodegod (rettere: Frode fredegod) og lusekongen (ɔ: kong Snjo). — Kilden for denne digtnings historiske dele kan Ryårbøgerne være; men jeg regner det ingenlunde for sandsynligt. En direkte benyttelse er udelukket, ti årbøgerne kender langt flere end 24 konger. Visens sagnindhold kan allerbedst være øst af rent folkelig overlevering, og dens djærve kæmpevisestil passer ypperlig dertil.

For at se om disse forskellige kongerækker kunde føres tilbage til en fælles stamme, har jeg gjort nedenstående forsøg på at skrive de fire kongerækker op jævnsides med hinanden og udfyldende hinanden. For de tre bedste kilder lykkedes det med störste lethed; kun var kongerækkerne uenige, om Snjo skulde følge efter alle Skjoldungerne eller indskydes foran Rolv krake. Den fjærde kongerække, abbed Vilhelms skrift, måtte foruden udrensning af boglige bestanddele modtage et par mindre omflytninger for at passe til de andre; en saa grumset kilde tör vi dog ikke lade fælde dom over de andre. — Kongerækken ser da således ud:

Svend Ågesön	**Lundeårbøger**	**Catalogus**	**Vilhelm**
	Dan	Dan	Danus
Skiold			
		Thrughi	
Frothi			
Haldan	Haldan		
	Ro		
Helghi	Helhgi		
	Siwardus albus		
	Rachi		
	Snyo		
Rolf kraki	Rolf kraki		
	Hyarwarth		
	Haky		
Røkil »slaghenback«			
Frothi hin frøkni			
Wermundus prudens			Warmundus

Svend Ågesön	Lundeårbøger	Catalogus	Vilhelm
Uffi			
Dan elatus v. superbus			
Frothi senex			
Frithlever	Frit[h]lef		
Frothi hin frit[h]-gothæ et largus	Frothe largus		
Ingild	Ingyald		
Olaus	Olavus		
	Asa [1])		
	Haraldus hyldetan	Harald	
	Ring	Ring	
	Hetha		
	[Snyo]	Snyo	
		Byorn	
(Regnerus lothbroki)			
Siwardus			
Kanutus			
Frothi		Frothe	Frothe
		Gorm	Gorm
		Guthorm	Gothorm
			Frothe
			Sven
Haraldus			
Gorm løghæ			
Haraldus blaatand		Haraldus	Haraldus blatan

Når man sammenligner ovenstående kongerække med Sakses, vil det straks falde i öjnene, at det næsten altid er de samme kongenavne og på samme plads; (de få navne, som Sakse ikke har i samme forbindelse, er ovenfor fremhævede med løbeskrift). De korte kongerækker har vel tilsammen kun 39 hedenske konger, medens Sakse i samme tidsrum har henimod 70; men vi vil dog kende stammen for Sakses videre forgrenede stamtræ: alle större gruppers sammenhængende slægtsagn findes på samme plads (kun Siklingætten er endnu ikke som hos Sakse gået ind med i rækken

---

[1]) Asa nævner Sakse ikke som dronning, men som yngre søster til Ingild.

af Danmarks konger[1]); derimod ses der intet til en række løse oldsagn, som kun hos Sakse er föjede ind i Skjoldungættens ramme (Hadding, Balder, Hildebrand, Jarmunrik). Det hele forhold skal snart göres til genstand for en nærmere undersøgelse.

---

§ 25. De længere danske kongerækker.

Man taler ofte om skrevne kongerækker, som Sakse skal have haft for sig ved udarbejdelsen af sin Danmarkshistorie. Denne forestilling støtter man dels til Sakses egne udtryk, dels påpeger man kongerækker, som ligger hans ordning nær, og som han kan have lagt til grund for sin fremstilling. Det förste spörsmål lader jeg foreløbig ligge og vender mig til det sidste.

Der findes ikke få kongerækker og mindre krøniker, der væsenlig har samme rækkefølge af konger som Sakse. Samtlige disse længere kongerækker haves nu kun i affattelser, der er yngre end Sakses værk; om de stammer fra det, eller om de går tilbage til en folkelig overlevering, der ligger bag Sakse, skal nu prøves for hver enkelt af dem. Jeg betegner i det følgende de ældre, mere oprindelige tekster af kongerækker og krøniker med latinske bogstaver (**a**—**h**) og de yngre, fra dem afledte med tilsvarende græske bogstaver.

a. **Nomina regum Danorum,** kongerække til Erik Glipping (SRD I 19) uden anden latin end overskriften, findes i håndskriftet af Valdemars jordebog skreven med samme hånd som jordebogen.

b. **Brevior historia,** kongerække til Valdemar sejr (SRD I 15—18). Håndskriftet, som rimeligvis har været en lidt skødesløs afskrift fra 13de årh., haves nu kun i Arne Magnussons afskrift. Navnenes udpræget skånske former skyldes en boglig-vilkårlig omdannelse, ikke en folkelig overlevering (mærk formerne Lothar, Hothar

[1]) Lundeårbogerne har dog gjort en slags begyndelse dertil ved at sætte kong Hake på Danmarks trone.

filius Hothbroddar, Wiglath [= Vuiglet a, opr. *Vígleikr]). Fra kong Gøtrik af er der knyttet historiske oplysninger til de enkelte konger; disse historiske stykker er for största delen tagne efter Adam af Bremen, kun i slutningen fra »Roskildekronikens fortsættelse«. Desuden er kongerækken øget med to sagnkonger, som må være indkomne fra mundtlig overlevering: Bogi, sön af Skjold, og Suen Langfot, sön af Lota-Knut[1]). Mærkeligt er det endvidere, at Skjolds navn skrives *Skyld* eller *Skild*; siden forf. kender en ellers uomtalt sön af Skjold, har han måske også kendt en anden form for hans eget navn[2]).

β. **Klavs Billes rulle,** en kongerække til Kristoffer II (Danske magazin, 4de række VI 141—46). Håndskriftet, der også indeholdt en årbog til 1323, haves nu kun i to afskrifter fra 15de og 16de årh. Til grund for kongerækken ligger b; men tillige har kongerækkens forfatter flittig benyttet Ryårbøgerne (der her nedenfor skal omtales som f) især til kongernes regeringstider; lejlighedsvis er lånt fra Roskildekrøniken (Lodbroksönnerne), og en enkelt notits viser tilbage til Sakse (Haldan røthbagnæ). Sammenskriverens egen opfindelse er regeringsår for nogle konger, som ikke havde fået tidsbestemmelse i Ryårbøgerne. Helt uden boglig overlevering er kun den mærkelige efterretning, at kong Ole den frøkne ikke havde noget trin op til sit höjsæde (hic scansorium non habuit ad sellam). Vor eneste tilknytning herfor er det islandske Skjoldungsagn, at kong Åleiv ikke vilde have nogen ydre pragt forud for sine hirdmænd[3]).

Såvel a som b (med ovennævnte undtagelse) stemmer med Sakses række af konger; men endnu nöjere stemmer de indbyrdes ikke blot i kongernes orden, men også i tilnavne og i navnenes sprogformer. De har sikkert haft en fælles forskrift, som efter

---

[1]) Den sidste er måske den kong Sven, der i Catalogus (se ovenfor s. 100) følger efter kong Frode, således som han her går foran ham. Kong Bøgi kendes derimod ellers ikke, med mindre han skulde være en forkortning af Rørik slangenbøgi.

[2]) Formen Skild vilde udgå fra oldn. hensynsform *Skildi*, ligesom der indenfor samme böjningsklasse er udgået dansk vækst, dræt o. s. v. fra oldn. *vexti*, *drætti*. (Wimmer, Navneordenes böjning s. 79, forklarer disse danske former som ligedannelser med de omlydte flertalsformer, hvilket jeg kun tror er tilfældet med sön.)

[3]) De Aleifo quidem memoratur, quod nullum apparatum ab aulicis suis diversum habere voluit (Arngrim k. 5).

sprogformen at dömme har været skånsk[1]). Tilnavnene må til dels stamme fra en af Sakse uafhængig mundtlig kilde[2]).

c. Som indledning til en Valdemarsönnernes historie, skreven år 1286, findes en **Nomina et successiones regum** (SRD I 20), en kongerække med oplysninger om kongernes slægtskabsforhold og enkelte af deres gerninger. Håndskriftet, som også indeholdt Svend Ågesöns Vederlagsret og hans Danmarkshistorie, er nu tabt og kendes kun af Stephanius udgave 1642[3]). I indhold stemmer kongerækken med Sakse; kun findes enkelte tilnavne, som ikke forekommer hos Sakse, men de er lånte fra Svend Ågesön: Wermundus prudens, Gorm lokæ, Thyra Danmarkebot. — Forfatterens hensigt med sit værk må have været den, at give læserne af

---

[1]) Mærk: nævneformsendelsen i Frithleuer, Hugleker; endelsen -ung i Haddung, Hadunger (a β, »Haddynger« b).

[2]) *Frothi hin fræghæ* (den förste kong Frode); *Vermund blinde*; *Dan hin storlatnæ* (ikke om den förste kong Dan, som af Sakse betegnes som *superbus*); *Gorm hin gamlæ* (den förste kong Gorm); *Lota-Knut.* Sakses tilnavne er også så træffende oversatte, at det må være efter ægte overlevering; Frothi hin frøkne (vegetus, Saxo 176), Frithleuer huati (celer 178), Frothi hin fæmildæ (largus 273), Oli hin frøkni (vegetus 373), Gøtrik hin giafmilde (liberalis 433). — Et afvigende navn på en småkonge (*Burgar in Scania*) antyder en fra Sakses lidt forskellig overlevering om Harald hildetands forfædre; denne særlig skånske form af sagnet skal jeg komme tilbage til under omtalen af Kongetallet (d).

[3]) Det af Stephanius aftrykte håndskrift har været ungt og i det hele mådeligt: i kongerækken har det ombyttet en del kongenavne især i slutningen af den hedenske tid; i de enkelte navne findes færre skrivfejl, mærk især *Jarmundus koker* for **Jarmundreker* (jf. Jarmundrek a, Jarmunrek b, Jarmundrok β, Jarmund d[e]h). *Hildartan* er måske udgiverens rettelse for *Hilditan.*

[4]) Forfatteren skriver kongernes navne snart i latinsk form, snart i dansk: Skiold, Ingeld, Frithleph (Frithlever hos Svend), Gorm, Ennægnup, Helghi, Frothi (men Frotho, når navnet böjes), derimod: Uffo, Haldanus, Wermundus, Siwardus, Haraldus, Thyra. Ved sammenligning med Svend Ågesöns *Historia* finder man, at forf. overalt har rettet sig efter de former, som forekom der. — Ussinger (Dänische annalen s. 24) er ikke bleven opmærksom på forholdet mellem Svends historie og vor kongerække.

Svend Ågesöns Danmarkshistorie en vejledning til at finde de der omtalte kongers plads i den længere kongerække (ɔ: Sakse). Således forklares det, at han aldrig bruger mere end en linje til nogen konge, för han kommer til Valdemar Sejr; först da fortæller han kongernes historie lige så vidtloftig, som Svend har fortalt de foregående kongers. Nu forstår vi **c**'s plads i håndskriftet som et tillæg til Svend Ågesöns skrift. Således falder der lys over værkets plan og tillige over dets enkeltheder: dets omhu for slægtskabsforhold er fremkaldt ved, at Svend har sat det som sin opgave at undersøge sligt, men opgiver at finde rede derpå (se Svends fortale og slutn. af kap. 2, SRD I 43—48); og når Frode Fridlevsön får det ellers ukendte tilnavn *puer*, er det fordi Svend på tilsvarende sted i kongerækken nævner en Frode den gamle (*senex*) som fader til nævnte Fridlev[1]). — Foruden Svend Ågesöns Historia har forfatteren altså brugt en kongerække, der er den samme som Sakses. Nu lod det sig jo tænke, at det var et skrift, der også havde været Sakses kilde; men det har i sig selv ikke stor sandsynlighed, og heller ikke gör denne latiniserede kongerække mindste indtryk af at være förstehånds optegnelse; de gamle kongerækker plejer netop at bruge helt danske former af navne og tilnavne.

Kongetallet er en dansk kongerække med dronningnavne vedföjet. To slette afskrifter af den haves: **d** *Kununktallit* i Runehåndskriftet[2]) (c. 1300) og *δ* i A. M. 20 8⁰ (15de årh.; trykt i Rordams Hist. kildeskrifter, 2. række II 453—56); desuden er det benyttet ved affattelsen af **e** og **h**. I kongerækken genfindes hele Sakses kongerække, kun med en omdannelse på ét

[1]) *Frothi puer bonus* kunde også opfattes som *Frothi gothdreng*; men dette tilnavn kender jeg ikke for Frode. *Bonus* skal sikkert være oversættelse af *frithgothe*, ligesom det længere hen i kongerækken er oversættelse af *egothe*.

[2]) I Runehåndskriftet findes nu kun et blad deraf tilbage (bl. 97), resten må læses i Worms fejlfulde aftryk (Series regum duplex, 1642 fol.); et tekstkritisk hjælpemiddel har man i Mågens Madsens utrykte *Regum Daniæ series* (hvorom se Rørdam, Hist. kildeskr. 2. r. II 118), som også har benyttet nedennævnte (s. 107 anm. 2) yngste håndskrift af **h**.

Afskriften viser de tankeløseste overspringelser. Således kommer sætningen *Uluild het drotning hans* til at høre til kong Loder, fordi kong Skjold er sprunget over; på samme måde bliver *Thora* til Haldans dronning i steden for Helges o. s. v. o. s. v.

sted og en tilföjelse på et andet; kongernes tilnavne svarer derimod kun på et par steder til Sakse, ellers må de være øste af mundtlig overlevering[1]). Af dronningnavnene stemmer de fleste med Sakse[2]), et par af dem viser ved deres urigtige form (Harthgrepæ, Skuldæ), at de ikke er hentede fra folkemunde, men fra latinsk kilde.

De selvstændige steder i kongerækken er følgende: 1) Der hvor den gamle Skjoldungslægt er til ende, indskydes en kong *Hithin hin houæskæ* med dronningen *Hilde*; altså har Kongetallet flyttet Hjadningekampen ind med blandt danske kongesagn. 2) Sammenknytningen mellem Harald hildetand og de tidligere konger sker ved, at kong *Rægin*, der fælder (eller: er en sön af) kong Alf (Sigars sön?), med sin hustru *Radæ* har fem sönner, der hver får sin del af Danmark, deriblandt *Bukar* Skåne. I denne sidste (= *Burgar in Scania* i **a**) genkendes Sakses *Borcarus*, den nye kongeæts stamfader. — De af Sakse uafhængige dronningnavne er foruden ovennævnte: *Falta* (**h**, Falka **d**, Salta *δ*) gift med Frithlef; *Frithæ* (*δ***h**, Eriþa **d**) gift med Frithlef; *Suærtæ* gift med Ingæld; *Alogh* (**h**, Alofþ **d**, Alath *δ*) gift med Olaf Ingældssön; samt den sidste hedenske kong Frodes hustru, hvis navn kun findes i *δ* i den forskrevne form *Tybel*. Kun til et enkelt af disse navne har vi nu nöglen: navnet på Ingælds hustru Sværtæ er öjensynlig dannet efter hendes faders navn Særting. De andre navne er os ukendte; dog tör vi ikke derfor kaste vrag på overleveringen. Vi ser, at alle navnene samler sig om en bestemt del af Skjoldungrækken, om Frode-Fridlev-gruppen; her har der altså været overleveringer, som hverken genfindes hos Sakse eller hos Islændingene. Af alt dette fremgår, at Kongetallets forfatter har kendt en större sammenhængende overlevering af kongesagn: först om de gamle Skjoldunger bl. a. Rørik og Uffe, men især Frode-Fridlev-rækken; dernæst Hjadningesagnet; dernæst måske (lige-

---

[1]) Frothe hin harthe (*δ***h**, harætæ **d**); Rorik hin rakke (rake **h**, hin rask **d**); Uffi starke (**efh**); Frothe hin storlatne (**d***δ***h**); Dan hin dagfulli (**deh**); Frothe hin harthe (**dh**): Biorn iærnsithe (**dh**); Gorm hin gamlæ (**d***δ***h**; ligesom i **ab**: den förste kong Gorm).

[2]) Enkelte dronningers navne er i Kongetallet komne ind på urette plads: Nanna er bleven gift med kong Viglek i stedet for med kong Hother (to slægtled længer fremme); Æsa skulde ikke have været gift med Harald hildetand, men med hans efterfølger; Ulvild var ikke Frode fredegods dronning, men den sidste kong Frodes.

som Sakse) Siklingsagnene og efter det: sagnet om de fem småkonger, der går forud for Harald hildetand. — Gennem den beslægtede folkelige overlevering forklares bedst Kongetallets lighed med den ældste af de lange kongerækker (ab): de er bægge blevne til i Skåne i förste halvdel af 13de årh. indenfor en kreds af boglærte folk med historisk interesse og med adgang til Sakses værk.

e. **Runekrøniken.** Således kalder jeg det andet historiske stykke i Runehåndskriftet; det er nemlig ikke som Kongetallet blot en kongerække, men en kort Danmarkshistorie. Runehåndskriftets tekst røber sig her ligesom ved Kongetallet som en sjusket og ufuldstændig afskrift. — Bag den danske kronike ligger der et latinsk skrift, som det ses af formerne *af Hapero*, *Visi[n]us*, *Britanniam*, *Ællespont*. Ikke blot skönner vi heraf, at dens kilde var skreven på latin; men vi genkender Sakses klassisk-lærde system for gengivelse af nordiske navne med latinske. I 13de årh. har man altså lige så lidt som i vor tid vidst at oversætte Sakses Hellespont. — Foruden Sakse har forfatteren benyttet Kongetallet. Den eneste efterretning, der stammer fra folkemunde, er følgende sætning *ok Suerikis kunung skipaþe en rakkæ at uarþa kunung i Danmark*, som her knyttes til femkongernes tid lige för Harald hildetand.

f. **Ryårbøgerne** er skrevne i Ry kloster i Angel; den ældste affattelse går til 1288[1]). Deres oldhistorie er sammenarbejdet efter Sakse, Lundeårbøgerne og Runekrøniken; og fortællingen er udvidet med forskellige skånske og især sønderjyske folkesagn. Som N. M. Petersen har påvist (Dansk literaturhistorie ²I 96), peger et sted i kong Ingilds historie (ad acuendum nasum dicti regis = at hvættæ fornæfndæ konungs næsæ mæther; *nasus* er misforståelse af gl. d. *nesæ*, skam) på en dansk grundtekst. Denne tör vi dog ikke med N. M. Petersen søge i den os foreliggende danske oversættelse, der efter sin sprogform snarest tilhører 14de årh.s slutning; den danske grundtekst er sikkert den, der foreligger en ufuldstændig afskrift af i Runekrøniken, og

---

1) En afskrift ved en tysk skriver (Hamborghåndskriftet) er udgivet i Pertz, Monum. Germaniæ hist. scriptores XVI 492, hvor også Korners varianter er benyttede; udgaven i SRD I 148 er ubrugelig. En dansk oversættelse gjort i selve Ry kloster, haves i hskr. fra 15de årh. (trykt i Ny danske magazin V 161—94). Disse håndskrifter danner tilsammen den sydlige håndskriftgruppe; en anden tekst er benyttet i Klavs Billes rulle og hos Peder Olsön (SRD I).

som vi altså ved hjælp af Ryårbogernes latin nogenlunde kan udfylde.

g. Gesta Danorum (SRD II), et udførligt udtog af Sakse med tilföjelser efter Ryårbogerne og med Danmarks historie fortsat ned til 1342; i dette år er den rimeligvis forfattet. — Den bedste tekst af navnene ydes af den utrykte plattyske oversættelse (Stokh. K. 11 og Gl. kgl. saml. 819 fol.) Fælles for alle andre håndskrifter og oversættelser[1]) er en del skrivfejl og enkelte jyskheder (kraak for kraky, Swarting for Swerting): det er sidste gang, at mundtlig overleverede former af oldkongernes navne trænger ind i skrift.

h. Gesta Danorum på danske, et kortere udtog efter Sakse, Lundeårbogerne og Kongetallet, skrevet i skånsk sprogform omtr. år 1295[2]).

Af de her nævnte kongerækker kan altså **cegh** helt henføres til os kendte kilder. De skrifter, som mere eller mindre repræsenterer selvstændig overlevering, er **abdf**. De tre af disse er skrevne på latin, kun **d** er på dansk; men alle meddeler navnene (helt eller for största delen) i dansk sprogform. Men en gang imellem stikker latiniserede navneformer hestefoden frem. Kongetallets Skuldæ og Hartgrepæ kan ikke rettelig udgå fra oldsprogets Skuld og Harðgreip, men forudsætter latiniserede former på -a. Ungwi (**a**), Ungu (**b**) og Ungnin (**dh**) er alle lydstridige i dansk, og **f**'s Hugni er ukendt og er urigtig dannet; de lader sig kun forklare som

[1]) Uden i øvrigt her at oprede slægtskabsforholdet mellem dem skal jeg blot bemærke, at det bedste håndskrift er det rantzovske (universitetsbibl. add. 139 4⁰). Thomas Gheysmers håndskrift, som Langebek kun kendte på anden hånd (han troede, det var brændt 1728), findes i original på universitetsbiblioteket (add. 49 fol.) og er en meget slet afskrift; havde man kendt det i forrige årh., havde vi nu været fri for al den snak om Thomas Gheysmer som udtogets forfatter.

[2]) I M. Lorenzen, Gammeldanske kroniker (1887) er trykt to håndskrifter heraf (Stokh. B 77 og C 67); endnu utrykt er en afskrift fra 16de årh., *Gesta Danorum* i universitetsbibl. add. 120 4⁰, der nærmest stemmer med C 67, men på enkelte steder har bedre læsemåder end de ældre håndskrifter.

mislykkede forsøg på at give Sakses Unguinus i dansk form[1]). Sakses kong Viglecus[2]) findes i organisk form (Wighlek) i **c(d)efh**; når **a** har Vuiglet, må det stamme fra fejllæsning i en latinsk forskrift (c læst som t), **b**'s Wiglath er heller ikke noget virkeligt navn, men kun et forsøg paa at give **a**'s umulige form et lidt dansk tilsnit. Heraf fremgår det, at for de her omhandlede skrifter skyldes navnenes danske former ikke den mand, der fra först har ført overleveringen i pennen, men er en senere bearbejdelse af et latinsk grundskrift.

En sagnhistorisk prøvelse af kongerækkernes afvigelser fra Sakse tyder også på, at de er yngre. Der findes ikke et eneste træk, som indeholder en oprindeligere overlevering end Sakses; i heldigste tilfælde er de ligestillede med ham; sædvanlig røber de sig som yngre sagnformer. Dette gælder f. eks. om den störste afvigelse fra Sakse: at Kongetallet optager Hjadningesagnene i Skjoldungrækken; og så godt som aldrig har nogen af kongerækkernes indskud af kongenavne hjemmel i en ældre kilde; for **b** er de tilsatte navne utvivlsomt yngre tilföjelser, da de ikke findes i den nærbeslægtede **a**. Kongetallets mange dronningnavne synes til dels lavede efter lejligheden: Sværtings datter hedder Sværta, Fridlevs hustru hedder Frida; ingen af disse to kendes der navn på i vore andre kilder, der ellers er ret fyldige på disse punkter.

---

[1]) Denne person, stamfaderen for Siklingætten, må vel i dansk form hedde Yngun: Sakses Ung- kan have lydværdien Ung- eller Yng-; -uinus må have værdien -un, ligesom i Sakses Haquinus, ældre dansk Hacun. Dansk *Yngun (ældre *Yngvinr) har vel samme betydning som Frovinus (ags. Freáwine) ɔ: Fröjs ven. — Om bortfald af v foran endelse jf. Sakses Ungo og Ingi = Sogubrots Yngvi (i Bråvallakvadet). Endelsen -vinr synes i nordiske personnavne gennemgående at være gået over til -un (Auđun; jf. Alin og Eskin hos O. Nielsen).

[2]) **Pg** har her Vigletus (ligesom Hugletus, hvor håndskriftbrudstykket har Huglecus, = isl. Hugleikr).

Kongernes tilnavne er ofte moderniserede, så de har tabt stavrim eller fynd: *Dan hin storlatne* i **abβfh**, for det ældre *mykilláti* (som Sakse vel har kendt siden han modsætter Dan superbus til Olavus mansvetus *Óláfr litilláti*); *Vermund blinde* **f** for Islændingenes og Svends *Vermundr enn vitri*; — eller med stavrim der ikke kan tilhøre oldsproget: *Rørik hin rakke* **dh** (hvis ældre tilnavn er *sløngvanbaugi*), tilnavne *hin starkæ* og *hin harthæ* uddeles med rund hånd (**d**) på bekostning af ældre og ejendommeligere. Altså er afvigelserne fra Sakse øste af en yngre tradition end den, Sakse kendte.

Endnu er der den mulighed tilbage, at det 13de årh.s kongerækker er omarbejdelser af en ældre kongerække, der havde samme rækkefølge og samme latiniserede kongenavne som Sakse. Denne antagelse er ganske vist rent örkesløs, da den ikke tjæner til forklaring af nogetsomhelst; men dens formelle mulighed er ikke udelukket derved. Ser vi derimod på hele den literære situation, på Svend Ågesöns stærke ord om vanskeligheden af at skabe en fuldstændig kongerække, på Lundeårbøgernes og de andres famlende forsøg i oldhistorien, — så viser en altomfattende kongerække för Sakse i den ene eller anden form sig som noget yderst usandsynligt. Og når vi tager hensyn til, hvilken mængde forskelligartet — dansk og norrön — overlevering denne kongerække indeholder, vokser denne usandsynlighed i höj grad. Hvem uden Sakse kunde tilegne sig og ordne dette stof?

Modsat den her udviklede opfattelse er Gustav Storms mening, som tildeler en af kongerækkerne (**b**) en mærkelig plads i den danske historieskrivnings udvikling. I sine Kritiske bidrag til vikingetidens historie, s. 53—56, fremstiller han, hvorledes den danner slutstenen på en række forsøg, som danske historieskrivere i 12te årh. gjorde på at omarbejde Adam af Bremens efterretninger om Danmarks konger i 9de og 10de årh. med den »tendens« at fjærne svenske og Nordmænd fra Danmarks kongestol ved at »omskabe dem efter bedste ævne til gode danske mænd«: »Den roskildske forfatter har vendt sig mod den svenske konge og beholdt den norske, medens forfatteren i de lundske annaler havde tilböjelighed til at beholde Svensken og lade Nordmanden

forsvinde. *Brevior historia* [ɔ: b] har gået et skridt videre end de to förstnævnte .... de svenske og norske konger er totalt forsvundne af den danske kongerække.« Den således dannede tradition skal — ifølge Storm (s. 103) — være nået til Sakse gennem »sagnberettere«, som var »lærde klerke, der udpyntede sagnene efter sine historiske teorier«, og derved er hans behandling af 9de årh.s historie opstået. — Jeg skal ikke opholde mig over disse uskrevne klerkefortællinger, der så temmelig unddrager sig vor kontrol, heller ikke over de nu tabte uddrag af Adam af Bremen, hvorigennem den forvanskede fremstilling af historien skulde være nået til Sakse, men jeg holder mig til en virkelig tilværende kilde og prøver Storms hypotese på den. Om Brevior historia udtaler Storm, at »hele den förste halvdel indtil Godfred hviler på hjemlige sagn«, og ligeledes senere (s. 55, om Olav Gøtriksön) beråber han sig på disse. Han er altså ikke bleven opmærksom på, at den skrevne kilde for Brevior historia er **a**; han har heller ikke gjort sig det spörsmål, om Ungu og Wiglath virkelig er folkelige navne. Overensstemmelsen med Sakse er ham dog ikke ukendt, men han afviser den mærkelig let[1]. Men det er egenlig overflødigt at fore nye synspunkter ind i undersøgelsen; det er nok at prøve Storms hypotese med selve den tekst, den støtter sig på; vi skal se hvorledes krønikeskriveren er gået frem i at »ombytte de frankiske navne med, hvad han anså for ægte danske«. At han har víst en vis opfindsomhed eller rettere vovsomhed ved så rask at indsætte danske navne, der lignede Adam af Bremens kongenavne, det er vel ingen villigere til at indrömme end Storm; men hvor kan det da være, at opfindsomheden glipper helt, når det er almindelige krigere, således *Orwich Godafrith Rodulf et Inguar* ja *Inguar filius Lothbroki*, hvor Inguar ikke er rettet til Ivar, men Lothbroki, der havde plads i kongerækken, er en hjemlig form for Lodparch! og denne forskel er gennemført så nöjagtig, at Svend tveskægs fader hedder Haraldus, men hans sönnesön, der ikke blev konge i Danmark, men kun i England, Haroldus! selv hedder han kong Sven, men hans sönnesön, der ikke blev dansk konge, hedder altid Svein (ligesom hos Adam)! og Svend Estridsön hedder som dansk konge Sveno, men för sin tronbestigelse Svein!! Heller ikke har krønikemanden ændret Adams *Heidaba* til *Hethubu*, som han andensteds skriver[2]. Hermed er der vist oplyst tilstræk-

---

[1]) »Navnene og ordenen stemmer med Saxo, men da tilnavnene alle gives på dansk, er listen uafhængig af Saxo og ældre«.

[2]) Et om mulig endnu stærkere eksempel på hans afhængighed af kildernes skrivebrug er det, når Harald blåtand begraves

kelig om forfatterens stræben efter at give danske navne i dansk form. Det er denne tankeløse afskriver, der skal have fattet den plan helt at udrydde fremmede konger fra den danske trone. Vil man yderligere overtydes om, hvor mekanisk det hele er blevet til, kan man slå op på det kritiske aftryk af en del af kroniken hos Storm s. 54: det vil da falde i öjnene, hvorledes det er en allerede tilværende kongerække, hvorpå udklip af Adams Bremerhistorie er hængte fast.

Denne undersøgelse har vel ikke bragt overraskende resultater om tilblivelsen af Sakses fortællinger, men den var et nødvendigt rydningsarbejde, för vi kunde komme til prøvelsen af Sakses kongerække ud fra denne selv. For sagnhistorien har vi dog høstet småbidrag, og navnlig har vi lært at følge den folkelige overlevering trin for trin ned gennem middelalderen; og de mange småtræk af bogflids og folkesagns samvirken forener sig nu til et helhedsbillede af udviklingens gang: Tidligst forfattes de blotte kongerækker, **a** nogle år efter Sakses tid, **d** vel også op imod samme tidspunkt; da er overleveringen så rig (og pennen så uvant) at man ikke skriver op mere end grundtanken i den historiske bygning; folkets erindringer kan ved denne tid yde tilföjelser og rettelser til Sakses kongerække (**bd** og i mindre grad **a**). Lidt senere er overleveringen ikke så rig eller så sikker; man begynder med at tilföje redegörelser for slægtskabsforholdene i kongeslægten (**bcd**) og går derfra over til at meddele en kort fortælling om kongernes storværker (**efh**); i steden for at forene mundtlig overlevering med Sakse sammenarbejder man de forskellige skrevne kilder (**bcefh**β). Af disse skrifter er ét fra Sakses nære efterslægt, resten tilhorer århundredets slutning (især 1280—1300; β er fra 1313). Forbindelsen med folkesagnet er næsten helt tabt; kun i Ry klosters

---

in civitate Roskild (= apud Roskild civitatem sepultus, Adam II 26), men Knud Magnussön dræbes *Roschildis* (= Roskildekronikens fortsættelse, SRD I 386).

krønike (f) kommer Sønderjyllands hidtil lidet udnyttede sagnstof til anvendelse, dog indenfor den vedtagne kongerækkes ramme. Men således som vi møder oldsagnene der, er de allerede næsten svundne ind til stedsagn. En sidste hilsen fra folkeminderne får vi i Runekrøniken og i Klavs Billes rulle; så lægger de sig at strådø, mens udlændinge nedtramper landet. Da man efter en ny folkelig rejsning atter vender sig til fortidsminderne, er det de bogskrevne sagn man søger, og i Gesta Danorum (1342) nöjes man ikke med en huskeseddel; forfatteren stræber at udmønte hele den skat, Sakse har nedlagt i dyb og kostelig latin. Endnu et lille glimt af fortrolighed med oldsagnene skinner os i møde fra 14de årh.s sidste del. Da i 15de århundrede Gesta Danorum's fortællinger udbredtes videre gennem Rimkrøniken, var der ingen oldtidsminder tilbage.

Sakses kongerække.

§ 26. *Sakses kongerække, sammenlignet med islandske og danske kongerækker.*

(*I. bog.*) Sakse begynder sin kongerække med Dan. Således sætter også fire andre danske optegnelser Dan i spidsen for de danske konger (se s. 99). Da dette er ukendt hos Islændingene, har Sakse sikkert fulgt dansk overlevering.

De to følgende konger Humblus og Lotherus kendes ellers ikke. Da de står i forbindelse med Dan, skyldes de sikkert dansk overlevering. Og da de ikke nævnes i andre danske kilder, er det vel en temmelig enlig overlevering, der giver dem plads i den danske kongerække.

Så kommer Skjold som de senere danske kongers stamfader, ligesom hos Svend Ågesön og hos Islændingene. Men da Svend og Sakse intet véd om hans nedstamning fra Odin, giver de ham næppe denne plads efter islandsk kilde.

(*I.* og *II. bog.*) Grams, Haddings og Frodes historier høre nær sammen. Da ingen andre kilder hjælper os på vej, må vi opsætte bestemmelsen af deres hjemstavn, til vi får set nöjere på selve sagnene.

(*II. bog.*) Rolv-krake-gruppen (Haldan, Helge, Rolv) kommer så på samme tidlige plads i Skjoldungrækken, som den danske overlevering giver den, medens Islændingene sætter den efter Froderne og Fridleiverne. Selve navnene Ro og Hiarthvarus peger desuden på dansk kilde.

(*III. bog.*) Dernæst kæmper Hoder med Balder om Danmarks trone. Hverken danske eller islandske kilder kender noget til disse konger. Den eneste sagnforbindelse mellem denne fortælling og Rolvgruppen er, at Hoders fader Hodbrodd — efter Sakses mening — er den konge, Helge Hodbroddsbane har navn efter. Den eneste forbindelse med den følgende konges historie er, at Hoder, för han drager hjemmefra til den sidste kamp, beder Danerne at vælge hans sön til eftermand; men dette er for svagt et bånd til derpå at bygge antagelsen om Røriks og Hoders sagnsammenhæng, når ingen begivenheder eller forhold i Røriks kongetid knytter sig til hans fader Hoders historie.

Røriks plads i Skjoldungrækken nær efter Rolv kendes både i dansk overlevering (Svend Ågesön) og i islandsk. Snarest har Sakse hans navn af danske kilder, da tilnavnet *slanganbøgi* genfindes hos Svend Ågesön (fejlskrevet *slagenback*), medens Islændingene nærmest efter Rolv nævner Hrœrekr hnøggvanbaugi og siden som dennes sönnesön Hrœrekr sløngvanbaugi. — Rorik er hos Sakse sat i løselig forbindelse med Amledsagnet, idet han gör Gervendel og Ørvendel til Røriks jarler (men siden omtales Ørvendel som konge!); den eneste sagntilknytning er, at Ørvendel ægter Røriks datter.

(*IV. bog.*) Viglek nævnes ikke i andre kongerækker, og kun fra engelske kilder véd vi, at han hører sammen med Vermund og Uffe. Det lidet, Sakse fortæller om ham, er knyttet til Amledsagnet.

Vermund, Uffe og Dan den storladne findes hos Svend Ågesön på en lignende plads som hos Sakse, foran kongerne Frode og Fridlev. Islændingene har på samme sted Vermundr vitri, Ólafr lítilláti[1]) og Dan mikilláti. Denne islandske overlevering må Sakse have for öje, når han meddeler, at »nogle kalder Uffe for Olav og giver ham tilnavnet den omgængelige (mansvetus)«. Her søger Sakse altså at forene islandsk og dansk overlevering.

Huglek, Frode den frøkne, Dan og Fridlev den hvate findes ikke i andre kilder. Det, Sakse kender om dem, er ikke nogen större sammenhængende fortælling, men et enkelt sagn om hver, kun berettende en krigsdåd. Den formodning vækkes da, at Sakse har samlet en række løse sagn og givet dem alle plads på ét sted.

I Frode-Fridlev-gruppen (*V—VI. bog*) følges dansk og islandsk overlevering ret nöje, som det vil ses af følgende sammenstilling:

Langfeðgatal[2])	**Sakse**	**Svend Ågesön**[3])
Fróði friðsami	Frotho	Frothi senex
	Hiarnus	
Friðleifr	Frithlevus	Frithlever
Fróði frœkni	Frotho largus	Frothi hin frithgothæ et largus
Ingjaldr Starkaðarfóstri	Ingellus	Ingild
	Olavus	Olavus

Der hvor danske og Islændinge afviger fra hinanden, følger Sakse Danskerne. Hjarne nævnes ikke i andre kilder; men da

---

[1]) Således Langfeðgatal; hos Arngrim findes i steden for Óláfr lítilláti to personer: Vermunds datter Ólǫf (gift med Dan) og Aleifr, der »ikke vilde have större pragt end sine hirdmænd« (ↄ: var lítillátr; jf. s. 102), overvunden af Dan mikilláti.

[2]) Hermed stemmer Arngrim, kun bærer den sidste kong Frode ikke noget tilnavn.

[3]) Hermed stemmer Lundeårbøgerne (Fritlef, Frothi largus, Ingyald, Olavus), kun mangler den förste kong Frode.

Sakse kender et dansk stedsagn om ham, har han vel givet ham plads i kongerækken efter dansk overlevering. Sakse behøver altså ikke at have kendt eller taget hensyn til islandsk overlevering for dette stykke af kongerækken.

For det følgende afsnit (ned til Harald hildetand i *VII. bog*) er undersøgelsen vanskelig, da både danske og islandske kilder helt svigter os. Sakses fortælling om Harald, Frode og Haldan bjærggram vil vi derfor gemme til nærmere prøvelse. — Sagnene om kong Sigar og hans slægt (Siklingætten) kommer derpå hos Sakse som led i den danske kongehistorie; dette kan sikkert ikke være efter islandske kilder, da de kender Siklingerne som en egen æt og henlægger sagnets skueplads til det nordlige Norge. — Siklingsagnene er hos Sakse ved tynd genealogisk tråd knyttede sammen med fortællingen om Haldan, Harald hildetands fader. Femkongesagnet, som udgör en del deraf, er — som tidligere nævnt (s. 105) — kendt i danske kilder.

(*VIII. bog.*) Skjoldmøen Hede er i danske kilder (Lundeårbøgerne), men ikke hos Islændingene ophöjet på den danske trone.

Olo vegetus er ukendt i danske kilder, men er Islændingenes Áli enn frækni, der tilhører Skjoldungslægten (sön af Fridlev), men ikke kommer på tronen i Danmark. Det må opsættes til den særlige undersøgelse af hans saga, at påvise, ved hvilken tankeforbindelse han har fået plads nær efter Bråvallaslaget.

Ømund, ellers ukendt.

Sivard, Budle, Jarmunrik og Broder viser os Jarmunriksagnet i en fra Islændingenes meget forskellig form. At det henlagdes til Danmark, kender vi også andenstedsfra (Ryårbøgerne stedfæster det til Kullen); til at indføre sagnet netop på dette sted i kongerækken har Sakse — eller den, som för ham har gjort det — næppe haft anden grund, end at her var den ægte Skjoldungrække sluttet.

Sivald, Snjo og Bjorn. De to sidste findes også i en dansk kongerække (se s. 100) på en tilsvarende plads, nemlig som yngre end Harald [hildetand] og Ring, men ældre end Gorm. Grunden til at give den gamle frostjætte (isl. Snær inn gamli i Ynglingasaga) plads så nær ned mod den historiske tid er den samme som for foregående gruppe: nu er den gamle Skjoldungrække sluttet og Knytlingerækken ikke begyndt endnu. Lundeårbøgerne indskyder derimod kong Snjo lige foran Rolv krake, måske fordi kong Adisl forekommer i bægges historier; og Runekrøniken henlægger disse begivenheder til den opløste tid lige för Harald hildetand.

Harald kommer så på tronen (Sakse nævner ham ikke som Bjorns sön), han har der ikke andet at göre end at være fader til Gorm Haraldsön. Sakses eneste kendskab til denne er fra sagaen om Torkel adelfar.

Så kommer »Godfred eller Gøtrik« på tronen, og dermed føres vi over i et tidsrum (*IX. bog*), der egenlig ikke hører til oldhistorien. Ved siden af den folkelig danske overlevering gör sig også fremmede kilder gældende samt den af dem påvirkede kirkelig danske overlevering. Med islandsk overlevering har derimod denne tids kongerække ingen særlige berøringspunkter.

Udbyttet af hele denne undersøgelse kan vi samle i følgende sætninger:

1. Sakses kongerække stemmer i sine hovedtræk og i mange enkeltheder med danske kongerækker. Efter islandske kongerækker vides kun ét navn at være optaget (Óláfr lítilláti) og det kun som et andet navn på en dansk konge (Uffe).

2. Sakses konger, hentede fra danske kilder, kan efter sagnenes sammenhæng i indhold henføres til følgende grupper. (I klammer sættes de navne, som ikke findes i andre danske kilder).

1. Dan — (Humble — Loder).
2. Skjold.

3 a. Haldan — Helge og Ro — Rolv. 3 b. Rørik.
4 a. (Ørvendel — Amled). 4 b. (Viglek) — Vermund — Uffe — Dan storladne.
4 c. Frode — (Hjarne) — Fridlev — Frode den gavmilde — Ingild — Olav.
5 a. (Yngun — Sivald — Sigar).
5 b. (Haldan) — Harald hildetand — Ring — Hede.
6. (Sivald — Budle — Jarmunrik — Broder).
7. (Sivald) — Snjo — Bjorn.

3. Foruden denne grundstamme af navne, hentet fra dansk overlevering, findes der en del enkelte konger, som er ukendte i danske og som kun for et pars vedkommende har svage berøringspunkter med islandske Skjoldungsagn. De fleste af disse løse kongesagn er nogle af Sakses udførligste fortællinger (1. bog: Gram, Hadding; 2. bog: Frode; 3: Hoder; 7: Haldan bjærggram; 7—8: Ole den frøkne; 8: Ømund, Gorm); kun få af kongerne omtales i et kort sagn (Huglek, Frode frokne, Dan, Fridlev den hvate — alle i 4. bog). Alle de længere fortællinger og nogle af de mindre sagn er — som det i mit förste afsnit er påpeget og som det på sit sted nærmere skal godtgöres — hentede fra norsk-islandske kilder.

---

§ 27. Skrevne kilder?

Af denne korte gennemgang af hele Sakses sagnstof fremgår det, at Sakse har lagt den danske Skjoldungtradition til grund for sin oldhistorie; han har kendt den noget renere og især fyldigere, end den foreligger hos Svend og i Lundeårbøgerne. Et islandsk »langfeðgatal« (kongerække uden nærmere oplysninger) har han på et enkelt punkt benyttet men kun til at optage en variant efter. En række løsdrivende sagn har han anbragt rundt omkring i den således dannede række, efter hvor han lettest kunde få plads til dem. — Formelt udelukket er det ikke, at han kan støtte sig til nu tabte arbejder af hans os ukendte forgængere. Men frafregnet

alle andre vanskeligheder, vilde den gætning mangle noget væsenligt for at kunne gælde i videnskaben; den er fuldstændig unyttig.

En gætning om Sakses skrevne kilder er aldrig fremgået af nogen virkelig prøvelse af hans sagnhistories indhold. De løse formodninger, hvorefter man vil göre det 13de årh.s kongerækker til Sakses kilder, er alt tidligere tilbageviste (§ 21). Vi skal nu kun nævne et sted hos Sakse, hvor man mener, han selv har talt om sine forarbejder. — Om bonden Ennignup hedder det i 9de bog (S. 467): *ei quidam parum annalium periti medium in fastis locum tribuunt.* Af disse ord fremgår det, siger P. E. Müller, at der på Sakses tid har været adskillige der gav sig af med at skrive kongerækker[1]). Men den, der kender Sakses stil, bör ikke hænge sig i udtrykkene »årbøger« og »kongerækker«. At tillægge ethvert af hans latinske kulturudtryk en nordisk virkelighed går jo ikke an; hvem tror, at Sakses helte kæmpede på arenaen med sestus (S. 111), at de fik sejrens palmer eller satte diademet om deres tinding, at de slog citar, lyra og klokkespil (S. 111), at man i Upsal gav »skuespil« (S. 278), og at Lodbroksönnerne var i »teatret« (S. 461)? Hvad Sakse vil sige os, er kun dette: »Nogle folk, der ikke er ret hjemme i historien, giver ham plads i kongerækken«.

---

[1]) P. E. M., S. 467; Storm, Kritiske bidrag 102. Også ved Sakses omtale af Ingilds sönner (S. 284 og 319) finder P. E. Müller en hentydning til »gamle skrevne vidnesbyrd«. Men Sakses *antiquitas* skal sikkert ligesom hans *vetustas* (S. 398[15] jf. 303[4 n]) betyde det samme som *senectus*. At hans *perita rerum antiquitas* skal betyde »en kyndig gammel mand«, vil være indlysende for enhver, der læser stykket i sammenhæng og lægger mærke til, hvorledes det rober en gamling, som forgæves søger at opfriske de blegnende minder: quem quidam Ingelli sorore editum incerto opinionis arbitrio perhibent .... extremum dumtaxat prudentiæ ejus monitum memoria vindicavit (»et sidste minde har hukommelsen fastholdt«).

Sakses benyttelse af forgængernes arbejder i dansk oldhistorie tör vi da henvise til apokryferne. På den anden side kan jeg dog ikke tro, at Sakse har sat sig hen at skrive henimod syvti danske kongers historie uden först på papiret at have klaret sig rækkefølgen, især da det var et vanskeligt arbejde at udfinde den (hvad Svend Ågesön siger med rene ord, og Sakse selv på mange steder lader ane). En sådan kongerække kan da enten blot have været en navneopregning, eller også kan den have indbefattet oplysninger om kongernes slægtskab og bedrifter. På dette sidste kan det måske tyde, at vi på to forskellige steder finder samme genealogiske oplysning udtrykt i samme vendinger:

(*6te bog*, *S. 284.*) Ex qua filios susceptos Frothonem, Fridlevum, Ingellum atque Olavum (quem quidam ipsius sorore editum asseverant) antiquitas perhibet[1].

Incipit liber VII (*S. 319*). Ingello quatuor filios fuisse, ex iisdemque, tribus bello consumptis, Olavum solum post patrem regnasse, perita rerum prodit antiquitas; quem quidam Ingelli sorore editum incerto opinionis arbitrio perhibent.

Dog lader det sig også forklare således, at Sakse ubevidst har haft förste periode i sin erindring, da han nedskrev den anden. Et andet sted, hvor Sakse også nævner en konge og ganske tört omtaler hans gerninger, har han måske endnu snarere haft en sådan kort oversigt for sig:

Post hunc regnat Huglecus, qui Homothum et Hogrimum, Seciæ tyrannos, maritimo fertur oppressisse conflictu. Cui Frotho succedit . . . (S. 175—6).

På grund af det skitselignende i denne fremstilling ligger det nær at tro, at Sakse har glemt den udforligere fortælling om, hvem Huglek var, og hvad det var for et søslag, han kæmpede i, — hvad han altsammen huskede, da han förste gang nedskrev beretningen. — Et lignende tilfælde foreligger i 8de bog, som netop hører til de dele af Sakses værk, der menes

[1]) Tekstrettelser og tegnsætning er efter Stephanius.

at være senest udarbejdede. Efter Jarmunriks død hedder det (S. 415): *Cui Broderus parum idoneus successit in regnum.* Sakse synes slet ikke at have tænkt på, at Broder er Jarmunriks sön og at der allerede er meddelt en længere fortælling om ham; *parum idoneus* er da en karakteristik, Sakse giver ham, fordi han ikke husker noget mærkeligt om ham. Sakse synes at udskrive en kongerække sålydende (s. 415. 420): Cui Broderus [parum idoneus] successit. Post hunc regnat Syvaldus. Cujus filius Snio .... Huic successit Biorn, itemque post ipsum Haraldus rerum assequitur summam. Cujus filio Gormoni ....

Intet af alle de anførte steder indeholder dog noget strængt bevis for, at Sakse har haft en skreven kongerække liggende for sig, da han forfattede sin oldhistorie; men det er en gætning til at forklare Sakses udtryksmåde. Et ydre vidnesbyrd, der går i samme retning, har vi i Svend Ågesön, der så tidlig som omtr. 1185 »overlader det til en omhyggelig eftermand« (eller »min omhyggelige eftermand«) at udfylde rækken med de konger, Svend har forbigået. At han hermed tænker på Sakse som ordner af kongerækken, er alle enige om; og når han ikke navngiver ham her i kap. 2, således som han gör i kap. 5, har man påpeget som grund, at Sakse ved den tid endnu ikke havde fået det hværv at skrive oldhistorien.

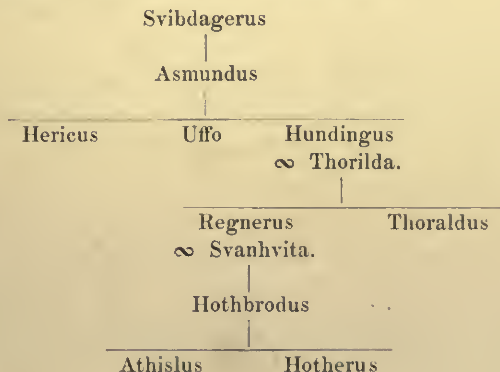
---

§ 28. Sakses svenske kongerække.

Sakses måde at få orden i Danmarkshistorien er ikke at arbejde med årstal eller blot med afstand i åremål. Alle begivenheder foregår *eodem tempore* eller *paulo post*; udtryk som *triennio* eller *septennio feriatus* er stilistiske vendinger og kommer ikke tidsregningen ved. Det er ved hjælp af slægtrækker, han får orden på stoffet; og heri bærer han sig ad ligesom mange andre islandske og danske historieskrivere i middelalderen.

Hvad der må undre os, er, at Sakse altid har fået det til at passe så godt, at han kan nævne fædre og sönner tilbage i uafbrudt linje, — skönt den samtidige Svend Ågesön netop i slægtskabsforholdene så historikerens största vanskelighed. Os tilfredsstiller Sakses kendskab dog ikke. Det strider for stærkt mod alle vore andre kilder, at den gamle Skjoldungæt skulde være uddød med Rolv krake, og at en ny kongeslægt af svensk byrd skulde være sat på tronen med Hoder Hodbroddsön, fra hvem Rørik, Vermund, Uffe og rimeligvis også Froderne og Harald hildetand da nedstammer. Den slutning, jeg udleder heraf, er, at Sakse — efter at han en gang har fastslået kongerækken — vilkårlig har gjort enhver konge, om hvem han ikke vidste andet, til sön af sin formand. Dette kunde lettest ske, når han udarbejdede kongerækken længere tid, för han nedskrev den udførlige oldhistorie. — En undtagelse fra Sakses udtrykkelige angivelse af slægtskabsforholdet danner kongerne: Huglek—Frode frøkne—Dan—Fridlev hvate (S. 175—79) og Broder—Sivald, fader til Snjo—Bjorn—Harald, fader til Gorm. På disse steder, har jeg i forrige § antaget, skinner Sakses tidlig nedskrevne kongerække igennem.

Det er ikke blot en dansk kongerække, som Sakse har tilvejebragt. Han kender også en stor del af en svensk kongerække; nöjagtigst og udförligst er begyndelsen:

Da Hoder har givet riget (vistnok både Danmark og Sverig) i arv til sin sön Rørik, lader Sakse Svenskerne losrive sig (rigtignok uden at nævne deres konge eller at meddele os noget om den således begyndte krig); og vi hører da kun i ny og næ om svenske konger (Athislus S. 162—9, Homothus og Høgrimus S. 175, Alricus S. 242). Men så løber atter den svenske kongerække parallelt med den danske: Erik den målspage fælder Alrik på kong Frodes tid; hans sön Haldan får en hustru af Frodes sön Fridlev; Haldans sön Sigurd kommer på tronen i Ingilds tid, og hans datter Ulvild ægter Ingilds sönnesön Harald; deres sön Erik arver Sverig, men fældes af sin fætter, den danske konge Haldan bjærggram; Svenskerne vælger sig da en Sigvald til konge, men også han fældes af Haldan. Samtidig med den næste danske konge optræder en Regnald, der synes at herske i Sverig (S. 330. 334); et par slægtled efter ham optræder en kong Alver, og senere bliver to af Alvers sönner fældede af Harald hildetand, der giver den tredje sön, Ingeld, sin søster til ægte, og hun føder ham sönnen Ring; hermed standser Sakses forsøg på en sammenhængende svensk kongerække.

Ved hans svenske kongerække er der det mærkelige, at slet ikke et eneste af de der forekommende slægtskabsforhold kendes fra nogen anden overlevering. Dernæst udmærker denne svenske kongeslægt sig ved sin arvelige svaghed, at når der kommer en ny konge på tronen i Danmark, så »dør Svenskekongen kort efter af sygdom«. Somme tider berettes begivenheden tört: »Ved denne tid døde den svenske konge Erik af sygdom; hans sön Haldan arvede riget« »Imens døde Sveakongen Alver og efterlod sig sönnerne ....«; men det kan også siges udførligere: »Imedens døde kong Regner i Sverig, og snart efter fik hans hustru Svanhvit af sorgen den sot, der forenede hende med hendes husbond, som hun ikke vilde skilles fra; ti det hænder jo, at kærligheden, man har haft til de levende, er så stor, at man vil følge dem i døden. Deres sön Hodbrodd blev nu konge ....« Denne måde at

skildre på tager mere hensyn til de fremstillede personlige forhold; men hovedsagen er den samme: skuepladsen göres ryddelig, når nye personer skal komme frem. Og når sygdom i så höj grad er dødsårsag, så er det ligesom i *Gesta Danorum på danske*, der skriver »han strådøde« ved alle konger, der ikke nævnes som faldne i krig.

Men hele Sakses bygning af en svensk kongeæt er os — sagnhistorisk set — uden al værdi; i hvor god tro han end har dannet den! hvilken forskerglæde må han ikke have haft, når han först under Fridlev havde en svensk kong Haldan og så under hans sön Ingeld genfandt Haldan med sönnen Sigurd og endelig derefter finder Ingelds sönnesön gift med Sigurds datter Ulvild.

Når de enkelte sagn gennemgås, viser det sig, at Hodbrodd, Adisl, Regnald og Alver tilhorer danske sagn; alle de andre har hjemme i forskellige fornaldarsagaer[1]); Haldan og Sigurd nævnes vistnok både i dansk og norsk-islandsk overlevering. Ved fordelingen af Sakses sagn mellem danske og norröne kilder er jeg altså fuldstændig i strid med Sakses slægtrække af svenske konger (ligesom med hans danske kongeslægt). Men denne hensynsløshed er ikke saa stor, som den synes at være; ti disse slægtskaber er ikke indarbejdede i Sakses fremstilling; de møder lejlighedsvis som forklaring af, at den pågældende person optræder. Hvor uvæsenlige disse tilknytninger er, ser vi netop på det eneste sted, hvor Sakse bestræber sig for at bringe personer fra forskellige sagn i nærmere forbindelse med hinanden: kong Hodbrodd — hedder det — lod Gevar fostre sine to sönner, Adisl og Hoder; men i Adisls historie findes der intet om, at han er opdraget af Gevar, og hvor det nævnes, at Hoder voksede op hos ham efter sin faders død (S. 110), findes der — endnu mere påfaldende! — ikke et ord om, at Adisl

[1]) Regner og Svanhvit tilhorer en poetisk overlevering, der vist intet har at göre med den omgivende Frodesaga.

også var der. Alle sådanne historiker-forbindelser må vi derfor overskære, for at frigöre det virkelige sagn.

---

§ 29. Den kronologiske og den mytologiske gætning om Sakses kongerække.

For at forklare sig nogle af særegenhederne ved Sakses kongerække, sammenlignet med Islændingenes, antager P. E. Müller, at han har lempet kongerækken, således at den kom til at passe så nogenlunde med visse kronologiske holdepunkter, nemlig 1) Frode fredegod ved Kristi fødsels tid, 2) Langobardernes udvandring [når?] og 3) Godfreds krig med Karl den store c. 800. For bedre at udfylde tiden mellem de to förste holdepunkter skal Sakse have ladet Frode være konge i 300 år; og for at udfylde tiden mellem Langobardudvandringen og år 800 indsætter han flere konger, om hvem han ellers intet har at berette.

Det er en temmelig stræng beskyldning at rette mod Sakse, at han skulde have opdigtet danske kongenavne. Og er da i de øvrige dele af Sakses historieværk tidsregningen behandlet med så megen omhu, at vi kan formode, at han lavede sine beretninger om for dens skyld? Nej ingenlunde! — Der gives meget simplere veje til at forklare de af P. E. Müller fremhævede omstændigheder. Det er tidligere påvist, at en af disse dådløse konger, Bjorn Snjosön, er hentet fra overleveringen, da han findes i en anden kongerække; og Broder tilhører ganske rigtig Jarmunriksagnet. De dådløse konger indskrænker sig da til Sivald, Snjos fader, og Harald, Gorms fader; dem kan sönnerne vel nok bære ansvaret for. Trehundrede år som kong Frodes regeringstid ser da heller ikke ud som en historiserende omdannelse (især da både Erik målspage og Fridlev overlever Frode); men det er snarere et virkeligt sagn, sidestykke til den islandske overlevering om, at kong Sne den gamle var konge i 300 år (Flateyjarbók I 24).

P. E. Müllers anden gætning, at Sakse har ordnet stoffet efter det mytologiske indhold, er for så vidt langt bedre, som den støtter sig til bestemte udtryk hos ham. Stedet hos Sakse, der tjæner som udgangspunkt, er det tidligere omtalte stykke, der er indskudt i Haddings saga (se s. 36), at först levede der jætter, så guder, der fordrev dem, og dernæst den tredje æt, der var sammenblanding af bægge. »Overensstemmende med denne hypotes var det at optage næst efter Dan og Skjold sagaen om Gram, hvori jotuner forekom, derpå den om Hadding, der havde så meget at skaffe både med jotuner og aser, endelig også den om Frode den förste, der begynder Sakses anden bog« (P. E. Müller s. 24). Hertil er at bemærke: de tre nævnte sagaer er allerede af sagafortælleren knyttede sammen, så hvis en af dem skulde have denne plads, måtte de alle sættes her. Nu vidste Sakse fra Bjarkemål (S. 99), at en Frode skulde gå forud for Rolv, og det var altså grund nok til at sætte disse sagn her. Men også den bemærkning, at efter Gram kaldes konger for gram, viser, at sagaens fortæller har henlagt den til en meget tidlig tid; snarest har allerede han ladet Gram følge lige efter Skjold. — Hermed vil jeg ikke nægte, at for Sakse jætternes hyppige optræden i Haddings liv hænger sammen med, at det er foregået i meget tidlig tid; men at det har været grunden til at sætte sagnet på denne plads, derom tvivler jeg stærkt. Stor indflydelse kan jætteteorien i alt fald ikke have haft på Sakses sagnhistorie; ti jætternes »langvarige kamp« med aserne og deres endelige udryddelse hører vi intet om, men jætter og aser optræder i flæng hele oldhistorien igennem (jætter sidste gang i Ole den frøknes saga, Odin endnu i Regnar lodbroks).

Nogen særlig nytte er den mytologiske gætning altså ikke til. Der er ingen rimelighed for, at Sakse skulde have opgivet sit arbejde med stamtavler for at følge denne hypotese. Nej hans arbejdsmåde er ganske som andre historieskriveres i Danmark og på Island, at bringe orden i oldsagnenes masse

ved hjælp af ættetal og begivenhedernes sammenhæng. Nedarvet stof bearbejder han på nedarvet måde; blot er opgaven for ham langt större og vanskeligere end for nogen tidligere.

---

§ 30. Danmarks politiske forhold.

I forbindelse med Sakses ordning af kongerækken ligger det nær at undersøge hans opfattelse af det danske riges stilling og at sammenstille den med den danske og den islandske overlevering.

For Sakse er oldtiden Danevældens glanstid. Danmark optræder som samlet rige, så snart der høres om det; kun en enkelt gang har man prøvet at udstykke det (femkongerne för Harald hildetand), aldrig har fremmede herrer for alvor kunnet underlægge sig det; hver gang det tegner til at Danmark skal splittes eller kues, er det kun indledning til at det rejser sig herligere end för; Danmark er en stormagt, der atter og atter tvinger naboerne til lydighed; under Frode fredegod, Harald hildetand og Regnar lodbrok hæver det sig endog til et stort erobringsrige.

Hverken danske eller islandske skrifter véd af en sådan lang glanstid for riget. Vel kender både Lundeårbøgerne og Svend Ågesön Danmark som samlet rige lige fra den förste konges tid, og de véd, at det altid har hævdet sin tilværelse tappert. Men af erobringer nævner Svend kun en eneste (»denne Olav underlagde sig alle omliggende egne og drog sejrrig syv dages vej på hin side Donav«), og i Lundeårbøgerne forekommer kun et eneste mislykket erobringsforsøg (Harald hildetands tog mod Sverig). — Den ensartede række af Danerkonger kendes derimod ikke i de islandske kilder; Skjoldungætten er ofte delt i flere grene, der samtidig er på tronen, og svarer ikke så bestemt til nogen statsdannelse: först er der småkonger, indtil Dan underlægger sig hele Danmark; siden stifter danske konger eller kongesönner nye riger for

deres slægt i Sverig og Nordhumberland; ved Rolvs død opløses selve Danmark i småriger, hvoraf der atter opstår erobringsriger, snart med de danske øer, snart med Gotlandene som hovedland, indtil Regnarsönnerne deler landet, og staterne Danmark og Sverig opstår.

Sakse følger fortrinsvis de danske kilder, idet han tænker sig Danmark som et samlet rige og Skjoldungætten som den slægt, der holder det oppe. Slægter af småkonger kender han ikke til; femkongerne er »hövdinger valgte ud af almuen« (S. 350); Ørvendelsætten er han i mærkelig uvished med, om han skal göre den til underkonger eller til jarler i Jylland (S. 135. 160, jf. s. 113). Også af en anden form for småkongedömmet, stillingen som søkonger, har han helt anden opfattelse end Islændingene, der i dem blot ser vikingehövdinger. Sakse fortæller flere gange, hvorledes riget bliver »delt« mellem to brødre, så den ene får landet, mens den anden bliver »søkonge« og drager ud mod rigets fjender[1]); mærkeligt er et sted i Harald hildetands historie, hvor han i fortællingen taler om søkonger i islandsk betydning, men i sin påfølgende forklaring giver ordet samme betydning som på andre steder[2]). Denne forestilling, at riget deles i et landkongedömme og et søkongedömme, udtrykker Lundeårbøgerne med omtrent de samme ord[3]), medens Svend Ågesön mener, at søkongenavn

---

[1]) S. 80: Qui [Helgo] diviso cum fratre regno maris possessionem sortitus o. s. v. S. 320: Quippe cum supremis fati viribus arctaretur, Frothoni et Haraldo filiis consulturus alterum terris alterum aquis regia ditione præesse, eamque potestatis differentiam, non diutina usurpatione sed annua vicissitudine sortiri jubet.

[2]) S. 367: Sed nec quisquam maris dominationem absque ejus nutu usurpare præsumpsit. Quippe quondam in Danorum republica dividuum terræ et pelagi imperium fuit.

[3]) Post cujus obitum partiti sunt regnum filii, quod in duas partes dividentes alter terras alter mare possidebat. Rexit itaque terras Haldanus . . . Helgi autem rex erat marinus (SRD I 224).

först vindes, når man har undertvunget naboerne; også han tænker sig altså søkongen som hersker over et bestemt geografisk område[1]); således underordnes oldtidens vidtflakkende søkonger under middelalderens enekongevælde.

Sakses danske erobringsrige må först og fremmest skyldes norsk-islandsk overlevering; ti netop de störste erobringssagn er fornaldarsagaer: Frodes, Harald hildetands og Regnars sagaer. Men ikke alle erobringssagn kan føres tilbage til islandsk oprindelse. Der må have været en dansk overlevering, som lod Danmarks frihedskampe ende med naboernes undertvingelse, f. eks. sagnet om Uffe den spage og de andre fortællinger om tvekamp mellem danske og fremmede, der hos Sakse altid ender med at fjenderne underlægges Danmark. Dog også uden at have noget med sagnets handling at göre møder Danmarks overvælde som Sakses kære og stadige tanke, f. eks. når efter Hoders død »Svensker og Kurer falder fra«, uden at nogen af dem spiller en rolle i den følgende tids historie; eller hvad mener man om en slutning som denne, da en dansk og en vendisk kæmpe under kong Rørik er mødte i strid for at få afgjort, om Venderne skal give de danske skat, og så bægge stridsmænd falder: »derpå faldt oprørerne til föje« — hedder det — »og gav atter skat« (S. 135)! Tanken om den danske storvælde er ham så naturlig, at selve det, at en dansk konge ikke underkaster sig nabolandet, kaster et ridderligheds skær over ham: Hadding fælder kong Uffe i Upsal, men gör hans broder Hunding til konge i Sverig, »for at herredömmet ikke skulde gå over til fremmede, men fortsættes i Asmunds æt« (S. 53).

Dette sidste træk minder om Sakses egen samtid, riddervæsenets grundlæggelse i Danmark; og vi spörger da, om der ikke gennem oldkongernes uhyre Danevælde skinner glans

---

[1]) Qui [Helghi] cum universorum circumjacentium regnorum fines maritimos classe pyratica depopulatus suo subjugasset imperio, rex maris est cognominatus (SRD I 45).

af Valdemarernes kongerige og deres store fremtidsmål. Dette spörsmål står ikke hen i det blå; ti vi kender de ledende mænds opfattelse af oldtiden. Når vi hører Absalons svar til den vendiske sendemand (S. 755) eller Esberns korstogstale på Odensemødet (SRD V 347), gribes vi af dette trosrige syn, hvor fortidslysning og fremtidsglans mødes. I Hvideslægten må da de danske erobringssagn have levet, som Sakse fortæller om Skjold, Helge, Uffe, Starkad og Jarmunrik (ti på en rodhuggen stub var ikke så stort et fremtidshåb grönnedes); dog ser vi endnu i Absalons tale mere fortidens dunkle soldis, end bestemte lysende toppe; först i Sakses værk rejses fortidsslottet lige så höjt, som fremtidsmålet er sat for Valdemartidens mænd; og det viser sig ikke i tåger, men med alle sine tinder og i hele sin farvepragt. Da har Sakse ført til bygningen ikke blot Hvideslægtens sagn og andre nære fortidsminder; men af Islændingenes æventyr om fortids storkonger rejser han borgens höjeste tårne; og hvad der endnu mangler, udfylder Sakse af sin egen fantasi, greben af Valdemartidens samlende og løftende kongevælde.

Sakses politiske opfattelse af de enkelte beretninger svarer da ikke til hans nöje poetiske forståelse af olddigtningen; han har en gang for alle dannet sit syn derpå, og det genfinder han alle vegne. Ligesom i opfattelsen af den ældre kultur falder hans synspunkt ofte udenfor digtningens eget.

Slutning.

§ 31. *Resultater.*

Til slutning skal jeg give et skematisk overblik over, hvorledes Sakses sagnstof efter de fremsatte grunde fordeler sig mellem dansk og norrön overlevering. Foruden henvisning til den tidligere omtale af hvert enkelt sagn har jeg givet korte antydninger af, hvor en beslægtet overlevering findes i middelalders-literaturen.

I. Norsk-islandsk.

1. **Grams saga** (I. bog, S. 26—34); opvækst og fosterfader (s. 72); flere giftermål (s. 46—7); mange overnaturlige væsner (s. 28); sammenhæng med Haddings saga.

2. **Haddings saga** (II, S. 34—60); norsk skueplads og giftermål (s. 24); overnaturlige væsner og lausavísur i mængde (s. 28. 40. 74—77); hedenske offerskikke (s. 64); Odins jordiske optræden (s. 30. 60); navnet Guthormus (s. 82).

3. **Frodes saga** (II, S. 61—80); broget række af vikingebedrifter, hurtig opdukkende og straks forsvindende personer (§ 3 jf. § 1); en lausavísa (s. 75); sammenhæng med Haddings saga.

4. **Hoders saga** (III, S. 111—32); Odins og asernes optræden (s. 30—40); norsk stedfæstelse (s. 26; ved siden af danske stedsagn s. 25); fosterfader og opvækst (s. 72); kong Helge og kong Kuse (s. 65); navnet Rostiophus (s. 79), Ollerus (s. 83).

5. **Frode den frøkne** (IV, S. 176—77); foregår helt i Norge, stedfæstet til en Frodeø der (s. 24. 26); Frøger er en sön af Odin og beskyttes af ham (s. 32).

6. **Fridlev den hvate** (IV, S. 178—80); interesse for Norge (s. 24); skjoldmoen Rusila (s. 53); men dansk stedfæstelse (s. 25).

7. **Erik målspages og Frodes saga** (V, S. 181—254); norsk helt (s. 24); norske stednavne og stedfæstelser (s. 26. 90); erobringsrige og krigstog (s. 22. 126); Odins hjælp (s. 30); fostermoders hjælp (s. 42); skjoldmøen Stikla (s. 53); søkonger (66. 127); navnefæste (s. 63); tredobbelt bryllup (s. 46); Tore helsing, Asmund og Skrauti lånte fra norröne sagaer (s. 65—68); folkebeskrivelser (s. 73); lausavísur (s. 75—78); sprogformer Gunvara, Gunthiovus, Arthorus (s. 79—80).

8. **Holmgang på Samsø** (V, S. 250—51); navneramse (s. 21); navnene Hiorthvar, Angantir, Hiarrandi (s. 80—82); Arvaroddus (s. 90); norsk helt. Stemmer med Orvarodds saga.

9. **Fridlevs saga** (VI, S. 259—72); Norge er skueplads; norske stedfæstelser og stednavne (s. 24. 26. 90); navneremse (s. 21); overnaturlige væsner (s. 28); lausavísur (s. 75); fostbroderskabssituationer (s. 60); bondedatteren, tredobbelt bryllup (s. 46—49); Ån bueskytte (s. 66); norsk fosterfader for Fridlevs sön (s. 23. 72). Stemmer i grundtrækkene med Arngrims Fridlevsagn.

10. **Ole den frøknes saga** (VII, S. 367—74; VIII, S. 392—93); fleste bedrifter i Norge; norsk stedfæstelse (s. 24. 26); spådom i en lausavísa (s. 28. 75); personbeskrivelse (s. 69); ramse af søkonger (s. 21. 65); navnet Liotarus (s. 79); sammenhæng med Fridlevs saga; sammenhæng med Harald hildetands saga. Stemmer til dels med Arngrim.

11. **Starkads ungdom** (VI, S. 273—81); Starkads förste bedrifter i Norge; det overnaturlige (Odins indgriben s. 28, at døve sværd s. 58); ophobning af personer og af bedrifter i mange lande (s. 19. 22). Stemmer med Gautreks saga og Ynglingasaga.

12. **Haldan bjærggrams saga** (VII, S. 319—29); norske bedrifter, norsk hustru og afkom i Norge; Gnoðar-Asmund (s. 67); bærsærksgang (s. 57); sprogformer Vitolfus (s. 80), Hatherus (s. 88).

13. **Harald hildetands saga** (VII—VIII, S. 362—91); norske bedrifter; norske stedfæstelser (s. 24. 26); Odins deltagelse (s. 30. 70); skjoldmøer overvundne (s. 53); søkonger (s. 127); personbeskrivelse (s. 69); Bråvallakvadets navnerække (s. 21) og sprogformer (Webiorga, s. 80. 84). Stemmer med Sogubrot.

14. **Ømunds saga** (VIII, S. 393—96); foregår i Norge; en norsk sagnhelt optræder (Odd fra Jæderen s. 66); skjoldmø overvunden (s. 53); dobbelt bryllup (s. 46).

15. **Torkel adelfars saga** (VIII, S. 420—33); foregår næsten helt i jætteverdenen; religiøst problem (s. 28; jf. s. 12). Torkel adelfar kendes ellers kun i norsk folkedigtning; jf. æventyrrejser til Trollabotn i norske og færøske viser.

16. **Gave-Rævs saga** (VIII, S. 433—35); islandsk helt. Gjafarefs saga i Gautreks saga (s. 14).

17. **Regnar lodbroks saga** (IX, S. 439—63); norsk byrd, norske bedrifter, norsk giftermål; erobringsrige, vikingetog (s. 19. 22. 24. 26. 90. 126); flere giftermål (s. 45 jf. 8); Odin (s. 30. 70); Matullus (s. 65. 82); personbeskrivelse (s. 70). Stemmer med Ragnars saga og Krákumál; danske kilder kender ikke Regnar på den danske trone.

II. Dansk.

1. **Dan** (I, S. 21); stamfader ligesom i danske kilder (s. 99. 112).

2. **Humble og Loder** (I, S. 21—23). Afvigende fra Hervararsaga.

3. **Skjold** (I, S. 23—25); kamp for Danmark (s. 22. 23); lovsagn. Disse sagn er ukendte på Island; ikke sön af Odin, intet overnaturligt (s. 27).

4. **Helge** (II, S. 80—83); stedfæstelse (s. 25); kamp for Danmark (s. 22); den tyske hövding Sirik (s. 93); intet overnaturligt (s. 27). Stemmer med danske kilder og afviger fra islandske.

5. **Rolv** (II, S. 83—109); intet overnaturligt (s. 27); Bjarkemål (s. 21); navnet Vigge (s. 92); intet navnefæste (s. 63). Afviger fra islandske kilder.

6. **Balder** (III, S. 120. 122. 125—26); stedfæstelser (s. 25).

7. **Rørik** (III, S. 132—35); kamp for Danmark (s. 22. 23); unavngivne personer (s. 20).

8. **Ørvendel** (III, S. 135—38); holmløsen (s. 58); Gerutha (s. 84).

9. **Amled** (III—IV, S. 138—61); dansk stedfæstelse (s. 25); navnet Amlethus er jysk (s. 83); Herminthrud (s. 93); unavngivne personer (s. 19); elskov (s. 50).

10. **Vermund og Uffe** (IV, S. 161—74); kamp for Danmark (s. 22. 23); stedfæstelse til Ejderholmen (s. 25); navne (s. 91—92); unavngivne personer (s. 20); beskrivelse af Uffe (s. 71); Uffe kendes ikke i islandske kilder (s. 114). Hele sagnet stemmer nöje med Svend Ågesön.

11. **Huglek** (IV, S. 175).

12. **Dan** (IV, S. 177); kamp for Danmark (s. 22). Lignende sagn i Lundeårbøgerne.

13. **Hiden og Hogne** (V, S. 238—42); stedfæstelse (s. 25); fostbroderlag uden foregående styrkeprøve (s. 62). [Sakses beretning er vistnok en sammenstøbning af to forskellige kilder.]

14. **Kong Frodes love** (V, S. 225—48).

15. **Frodes død** (V, S. 254—57); stedfæstelse (s. 25).

16. **Hjarne** (VI, S. 258—59. 263—65); stedfæstelser (s. 25); navnets form (s. 82).

17. **Frodes Sakserkampe** (VI, S. 272—73. 281—83); kamp for Danmark (s. 22—23); stedfæstelse (s. 25); Frodes tilnavn (s. 114). Afviger fra Arngrim.

18. **Starkad og Helga** (VI, S. 283—97); stedfæstelse (s. 25); Angaterus (s. 81); unavngivne personer (s. 21); ingen udmaling af bærsærksgang (s. 57); Helgas våbendåd (s. 55); elskov (s. 51).

19. **Starkad hos Ingild** (VI, S. 297—318); unavngivne personer (§ 3). Afviger fra Arngrim.

20. **Haldan og Sigrud** (VII, S. 329—30); Sygrutha (s. 84); Ebbe (s. 91).

21. **Oder og Sigrid** (VII, S. 330—34); navnet Ebbe (s. 91); unavngivne personer (s. 20); personbeskrivelse (s. 70); det overnaturlige (s. 29).

22. **Alv og Alvild** (VII, S. 334—37); skjoldmø (s. 54. 55).

23. **Hagbard og Signe** (VII, S. 338—50); stedfæstelser (s. 25); Hildegisel (s. 93); elskov (s. 51).

24. **Haldan den stærke** (VII, S. 350—60) og **Harald hildetands ungdom** (VII, S. 360—62); stedfæstelse (s. 25); skjoldmø (s. 54); (NB. Wesetus s. 80). Afviger fra Ásmundar saga kappabana. Nr. 20—24 hører til samme overlevering; afvigende fra islandske Siklingsagn.

25. **Jarmunrik** (VIII, S. 406—15); kamp for Danmark (s. 22); Odin som Danernes forkæmper (s. 31); Ebbe og Sibbe (s. 91). Afviger fra norsk-islandske Volsungsagn.

26. **Snjo** (VIII, S. 415—20); kamp for Danmark (s. 22. 23); stedfæstelse (S. 419); skæmtesagnet om drankeren (s. 20). Snjo som Danekonge kendes kun i danske kilder; en enkelt dansk kilde giver ham netop denne plads (s. 116).

27. **Regnars sön Ubbes fødsel** (IX, S. 450—51) **og død** (S. 454—55); Regnar og bondedatteren (s. 49); Grönsund. Ubbe kendes kun i danske kilder.

---

§ 32. Tilbageblik.

Sædvanlig opfattes hele Sakses oldhistorie som en samling sagn, der i Danmark er bevarede på folkemunde fra oldtiden af. Denne faste vedholden ved oltidsminderne, det fortrolige kendskab til den gamle gudeverden, som denne samling forudsætter, er dog meget påfaldende i den tidsalder, som indfører riddervæsenet i Danmark. Tidsalderen omkring år 1200 frembragte desuden en ny og rig udvikling af dansk digtning i folkevisens form; af andre kilder ses det, at folkevisedigtningen allerede var i gang på Sakses tid; og selve Sakses værk indeholder adskillige vink om, at oldtidens »skalde« (vates) var afløste af de nyere »sangere« (cantatores). Det vilde være mærkeligt at finde en så stærkt udviklet prosadigtning og så sammentrængt lyrik, der skal have levet jævnsides visesangen — og så pludselig være død bort uden spor; dens æmner er kun i ringe grad folkevisens æmner, bevidstheden om de gamle guder er svunden, og hele forholdet til de overnaturlige væsner et helt andet: i steden for de venlige vætter, der førte Hadding, Hoder, Regnar o. s. v. til sejr, er der i folkeviserne en elververden, skilt fra menneskeverdenen ved en dyb kløft; hver der prøver at udfylde den, sluges af den. Her at gennemgå hver enkelt forskel vilde være at gentage en stor del af nærværende arbejde. Der måtte et uhyre åndeligt spring til, for at der overfor den digtning, hvis tankegang var bunden til oldtidens forhold og som behandlede religiøse problemer i hedenskabets form, skulde

opstå en digtning, der støber selv oldsagn om i sin tids former og paa de allerfleste punkter finder nye udtryk for sine idealer. Et sådant spring eller rettere — da de to digtninger på Sakses tid går jævnsides — en sådan dobbeltbevidsthed findes ikke hos et folk.

Grundtanken i min »tvedeling« har været at udsondre fra hinanden to grupper af Sakses oldsagn: den norsk-islandske, hvis religiøse begreber og kulturforestillinger udspringer fra hedensk tid, og hvis digteriske bygning fortrinsvis skyldes vikingetidens livsopfattelse; og den danske sagngruppe, hvor gudetro og oldtidsforhold er udviskede, men hvis poetiske forbindelser med oldtidsdigtningen er levende. Gennem Sakses danske sagn hænger da folkevisedigtningen sammen med oldkvadene; og disse danske sagn fra den ældre middelalder tjæner delvis til at forberede riddertiden og dens visedigtning. Vi har set folkevisens elskov spire frem i Regnar- og Amledsagnene, dens skjoldmøopfattelse i Alvilddigtningen; ridderligheden mod den slagne fjende kom stærkt til orde i Ørvendelsagnet, og Valdemartidens kraftige nationalfølelse taler gennem en hel række sagn om kamp for Danmarks tilværelse og dets ære.

OM TIDSBESTEMMELSEN FOR DET UNGARSKE GULDFUND FRA STORE ST. MICKLOS, DEN SAAKALDTE »ATTILAS SKAT«.

AF

Prof. L. FENGER.

De fleste af dette Tidsskrifts Læsere kjende sikkert mere eller mindre godt det store Guldfund, som i Aaret 1799 blev gjort ved Store St. Micklos i Ungarn, i Nærheden af Szegedin. En Bonde fandt, ved at grave en Grube i sin Gaard eller Vinhave, en Kjedel med nogle og tyve Skaale og Kander af purt Guld. Han solgte et Par af disse til 2 græske Handelsmænd, som bragte dem til Markedet i Buda-Pest; men Tingen rygtedes, den kejserlige Regjering traadte til, og Følgen heraf blev, at Skatten havnede i Antikkabinettet i Wien, hvor den endnu gjemmes. Dens betydelige Værdi, over 14,000 Kr., som kun overgaaes af Schliemanns og Cesnolas Fund, vilde alene sikkre den en Plads mellem de mærkelige og sjældne Fund; men hertil kommer den kunstneriske og archæologiske Interesse, som er knyttet til Karrene.

De første ordentlige Afbildninger af disse fremkom i det af Antikkabinettets Direktor Arneth udgivne, store Foliováerk »Die Gold- und Silbermonumente des k. k. Münz- und Antikencabinets«, Wien 1850. Arneth maa have kjendt Kong Christian VIII fra den Tid, denne som Prinds rejste i Syden; thi han søgte gjennem ham hos de danske Oldforskere, dog

uden Held, Hjælp til Tydning af de paa Karrene forekommende formentlige Runer. Thomsen skal ifølge Arneth have yttret, »at efter hans Mening vare de omtalte Skrifttræk ikke nordiske Runer, men en med disse beslægtet Skrift, maaske en ældre Broder til vore og de saakaldte angelsachsiske Runer«.

Hvad der ikke lykkedes de danske Lærde, har en af Tydsklands mere bekjendte Runelæsere, Dietrichs, forsøgt 1866 i »Pfeiffers Germania« XI Bind, Side 177—209; men Professor Stephens har i »The Old northern runic monuments« Vol II S. 569—71 paavist det fuldstændig Uholdbare i dette Forsøg. Fundet findes beskrevet i Sackens og Kenners Katalog over det Wienske Antikkabinet, og senest har det nordiske Oldskriftsselskabs udenlandske Medlem, Hr. Musæums-Direkteur Joseph Hampel i Pest gjort det til Gjenstand for en fornyet Drøftelse, ledsaget af fortrinlige Afbildninger, i en større Monographi: »Der Goldfund von Nagy Szent Micklos«, Buda Pest 1885. Direktøren for det ene af de store Wienske Hofmusæer, Dr. A. Ilg omtaler det i B. Buckers »Lehrbuch der technischen Künste«, og endnu skal jeg nævne, at paa den her i Kjøbenhavn i 1888 afholdte store nordiske Udstilling fandtes flere af Karrene galvanoplastisk gjengivne i den østerrigske Afdeling.

Om Fundets store archæologiske Interesse ere Alle enige. Kommer man derimod til at skulle bestemme dets Alder og Herkomst, gjøre forskjellige Opfattelser sig gjældende. Dr. Ilg sætter det uden nærmere Motivering til Kejser Valens Tid (366—74), Hampel og Dietrichs et Aarhundrede senere. Arneth mener, at de 2 i en af Indskrifterne forekommende Navne Bouela og Boutaoul eller Boyta skulde kunne være 2 jazygiske Hovdinger, af hvilke den ene blev dobt i det 10de Aarhundrede. Men da han ellers anser Fundet for ældre, — fra det 5te Aarhundrede, — slutter han, at denne Indskrift kan være senere. Heri kan der dog ikke gives ham Medhold.

Selvfølgelig maa man under denne ret betydelige Usikkerhed først og fremmest spørge om, hvad der kan faaes ud af Indskrifterne, og jeg skal derfor ganske kort omtale disse.

2 Indskrifter paa flade Skaaler have byzantinske Skrifttræk. Den ene, som forekommer 2 Gange, have Dietrichs og Hampel læst hver paa sin Maade; Hampels Læsning er i »Repertorium für Kunstwissenschaft« XI Side 256 atter rettet og vistnok forbedret af Dr. Bruno Keil. Denne læser: *χϱ(ίστος) μετὰ ὕδατος αν(θϱωπους) ἀπέλυσ(ε)ν ἀ(ν)εις το ν(ε) ον πν(ευμα) ηά(ι)ον*, og oversætter: Kristus har frelst Menneskene ved Vandet, idet han deraf udsender den nye hellige Aand. Han ser følgelig i disse to Skaaler Døbeskaaler, men hævder iøvrigt, at der ikke ad epigrafisk Vej af denne Indskrift lader sig noget bestemme om Karrenes Alder.

Den anden Indskrift læses tydeligt nok: *Βουηλα ζοαπαν τεση δυγετοιγη Βουταουλ ζοαπαν ταγϱογη ετζιγη ταιση*; men af Indholdet har man hidtil med Sikkerhed kun kunnet fastslaa de 2 Navne Bouela og Boutaoul samt begges Betegnelse som Zoapan, en slavisk Herskertitel, som ikke vides at forekomme før i et af den bajerske Hertug Thassilo udstedt Dokument fra 777. Den brugtes af de sydvestlige Slaver, Kroater og Serber, af hvilke nogle indkaldtes som Hjælpetropper af Kejser Heraklius, medens andre under Avarernes Overherredømme kæmpede imod ham. Under Heraklius begyndte, som bekjendt, den store slaviske Indvandring paa Balkanhalvøen.

At Gepiderne, som Hampel tænker sig, skulde have kaldt deres Fyrster Zoapaner, foreligger der ikke det Mindste om.

Naar Hampel af de 3 andre Ord: Dygetoigé, Tagrogé og Etzigé vil gjøre Landskabsnavne, saaledes at gé skulde være en tilsat græsk Endelse, og naar han af tesé saavelsom af taisé (maaske det samme Ord) ogsaa vil gjøre et Landskab, turde dette give Anledning til adskillig Tvivl, ikke mindst naar han, for at finde disse Landskaber, kaster den første Stavelse bort af Dygetoi (Getoi?) og for Tagrogé og Etzigé kun kan henvise til Navneligheder hos Ptolemæus

eller i Trajans Fragmenter. Hvis tesé er samme Ord som taisé, synes det at ligge nærmere at tænke paa et Verbum. Hvis det er et Landskabsnavn, hvorfor har det da ikke faaet Tilsætningen gé, og hvoraf kan man vide, at alle disse Navne staa i ablativus loci?

Keil er tilbøjelig til i disse Ord at se Titler eller Betegnelser for to samtidigt regjerende Zoapaner, men om disses Tid, mener han, lader Intet sig slutte af Indskriften.

Foruden disse i Skaalernes Dekoration medoptagne, og derfor neppe senere, Indskrifter med byzantinske Skrifttræk, findes andre, for største Delen vilkaarligt anbragtes med barbariske Skrifttræk, i hvilke Dietrichs og med ham Hampel ser nordiske Runer. Disse Indskrifter kunne, forsaavidt de ere vilkaarligt anbragte, være senere, men en paa den ovale Skaal Nr. 8[1]) gaar ind i dennes Dekoration, synes altsaa at være samtidig og at tyde paa, at i alt Fald nogle af Karrene ere forfærdigede ikke fjærnt fra det Folk, som betjente sig af disse Skrifttræk.

Dietrichs mente, som sagt, at have raadet alle disse Runer, og til ham slutter Hampel sig uden Forbehold. Nordiske Runelæsere ville neppe, saa lidt som Professor Stephens, følge dette Exempel. Dietrichs læser Bogstaverne fra Højre til Venstre. Disse ere først indridsede og siden for en stor Del indpunzlede, saaledes f. Ex. Indskriften paa den ovale Skaal Nr. 8, og en kort Indskrift, som forekommer 5 Gange, nemlig paa Hornet, paa Skaalene Nr. 9 og 10, og paa Kalkene eller Bægrene Nr. 22 og 23. Dietrichs har læst Gundivakrs, som han formoder er et Navn; paa den ovale Skaal læser han: Arvik vakai vakn sel sath, som oversættes: Wache das Wachen gesättigt am Guten (?!) I begge Indskrifter findes kun faa Skrifttræk, som med Sikkerhed kunne jevnføres med nordiske Runer, om alle de andre kan kun opstilles Gisninger.

---

[1]) Hampel S. 29.

Th. Mommsen, som i „Mittheilungen der antiquarischen Gesellschaft in Zürich“, 7de Bind, Side 199—260 har givet en Sammenstilling af Runer, fundne i Schweiz, Tyrol, Steiermark og Norditalien, siger i Forbigaaende om Indskrifterne paa vore ungarske Kar, at de høre ind i en ganske anden historisk Sammenhæng end hine, og at de tilhøre en skythisk-græsk eller slavisk-græsk Kultur, hvis Spor han overlader andre Forskere at forfølge.

Man maa vistnok give Professor Stephens Ret i, at saalænge kun enkelte af de anvendte Skrifttræk med Sikkerhed lade sig bestemme, bliver disse Indskrifters Læsning saa godt som umulig.

Paa den anden Side kan man ikke nægte, at det kunde have sin Interesse, om en i disse Sager forfaren Mand vilde forsøge at paavise, fra hvilket andet Alfabet de usikkre Skrifttegn kunne være tagne, forsøge, om enkelte Ord, i hvilke sikkre Runer forekomme, lade sig læse, og endelig forsøge de sandsynligste Gjætninger om de usikkre Skrifttegns Betydning. For en saadan Undersøgelse bliver det da heller ikke uden Betydning, om Karrene kunne antages at hidrøre fra Ulphilas Tid (4de eller 5de Aarhundrede) eller fra en Tid, der ligger meget nærmere ved Cyrillus og Methodius (9de Aarhundrede).

Jeg skal imidlertid ikke opholde mig længere ved Indskrifterne. Der udfordres til disses Tydning Kundskaber i byzantinsk Epigraphik, Runelæsning og Sydslavernes ældste Historie, som jeg ikke kan være i Besiddelse af. Jeg vender mig hellere til de paa Karrene givne Billeder og Ornamenter med det Spørgsmaal til mig selv og mine Læsere: om der fra disse lader sig Noget slutte om Tid og Sted for deres Forfærdigelse?

Selvfølgelig har Hampel ikke kunnet lade denne Side af Sagen ligge. Men da han i de billedlige Fremstillinger paa Karrene ser græske Motiver blandede med orientalske, spørger han, hvor denne Blanding kan være foregaaet, og

kommer da — vel hurtigt synes det mig — til at gjætte paa Stæderne ved det sorte Havs Nordkyst. Den Rigdom, som dette Aarhundredes Udgravninger her have bragt for Dagen, og som Grev Uwaroffs »Antiquités du Bosphore

Fig. 1. Sølvkande fra Perm.

Cimmerien« og de Petersborgske »Comptes rendus de la commission imperiale d'archéologie« have lært os at kjende, har maaske til en vis Grad forlokket ham. Han henter i alt Fald en stor Del af sit Sammenligningsmateriale fra dette sidste Tidsskrifts Tavler uden at spørge om de enkelte

Gjenstandes Tid og Sted. Gammelgræske Oldsager fra 5te Aarhundrede før Christus, fundne paa Halvøen Taman, maa ligesaavel holde for som sassanidiske Skaale fra Guvernementet Perm, de gothiske Kroner fra Guerazzar og Longobarderdronningen Theodolindes Klenodier fra Monza. Uagtet Hampel vil have Karrene forfærdigede i Stæderne Nord for det sorte Hav, henter han ikke mange Gjenstande til Sammenligning fra disses Grave. Dette lader sig ogsaa

Fig. 2 Ørn fra Kanden Nr. 2.

vanskeligt gjøre, i alt Fald af hvad hidtil er offentliggjort. Naar han derimod fra det fjerne Østrusland, fra Volgas og Kamas Dale, har hentet et Par sassanidiske Skaale, da fortjener den Sammenligning, han her har begyndt at drage, sikkert at føres langt videre; thi, om nogetsteds, træffe vi den foromtalte Blanding af græske og orientalske Motiver i den sassanidiske Kunst, og Hampel vilde ved at gjennemgaa de permske Fund af sassanidiske Kar kunne have fremdraget i alt Fald eet (Fig 1): den store Sølvkande med Pehlevi-

indskriften[1]), som er af større Betydning for Spørgsmaalet om de ungarske Kars Tid og Herkomst end adskilligt andet, som han anfører[2]).

Man har da ogsaa allerede fra anden Side i disse villet se sassanidiske Frembringelser. Professor Lessing har i »Jahrbücher der preussichen Kunstsammlungen« I Side 119 i en Artikel: »Mittelalterliche Zeugdrücke« omtalt dem som saadanne og benyttet den paa Kanderne Nr. 2 og 7 forekommende Ørn (Fig. 2), der bortfører en nøgen Kvinde, og en Yngling, som giver Ørnen at drikke (Ganymed?) til Sammen-

Fig. 3. Phantastisk Rytter fra Kanden Nr. 7.

ligning med et lille Stykke fint Bomuldstøj, paa hvilket samme Fremstilling er trykket. Dette er fundet i en Grav i Quedlinburg Slotskapel, svøbt om en lille Benstump ɔ: en Relikvie, som rimeligvis er bragt hjem fra det hellige Land eller Constanstinopel (10de eller 11te Aarhundrede). Ved Sammenligning med Kanderne, som han holder for sassa-

[1]) Se Comptes rendus 1878, Side 153.

[2]) Cfr. Stephani: Die Schlangenfütterung der Orphischen Mysterien, St. Petersburg 1873, Side 5, og Comptes rendus 1878, Side 145.

nidiske, kommer Lessing til ogsaa at holde Tøjstykkerne for sassanidiske. Denne sidste Slutning turde være mindre sikker; thi Muligheden af, at man paa Korstogstiden har villet svøbe en Relikvie i et allerede flere Aarhundrede gammelt Stykke Tøj, lader sig vel ikke paa Forhaand afvise, men ligesaa sandsynligt turde det være, at vi her have at gjøre med en arabisk eller byzantinsk Farvers og Tøjtrykkers Benyttelse af et oprindeligt sassanidisk Motiv. Lessing har jo heller ikke bevist, at vi i Guldkanderne have originale sassanidiske Arbejder; de kunne være Efterligninger. Naar man sammenligner Guldkanderne med den ovenomtalte ved sin Pehleviindskrift bestemte Sølvkande, vil man lægge Mærke til, at hine ere svagere i stilistisk Henseende end denne, at Hals, Halsring, Hank og Fod hist ere mindre af een Støbning end her; men paa den anden Side maa det indrømmes, at saadanne Fremstillinger som de phantastiske Sammenstillinger af Mennesker og Løver vanskeligt kunne have deres Oprindelse andetstedsfra end fra Sassaniderne. Sassanidisk turde det Diadem være, som den paa Menneskeløven ridende Konge triumferende holder over Hovedet paa den ovale Kandes (Nr. 7) smalle Side (Fig. 3). Det er maaske ensbetydende med den fine, stivede Lærredsstrimmel, som alle Nyperserne efter Sigende skulle have været forpligtede til at binde om Hovedet hver Morgen, men som dog paa Klipperelieфferne synes forbeholdt Kongerne og deres Slægt. Det Liv i Bevægelserne, som vi finde i den ovale Kandes Figurer, har sit Sidestykke i de senere sassanidiske Relieffer.

Ogsaa det stiliserede Løvværk paa Halsen af den ene Kande (Fig. 4 og 5) er aabenbart ifølge sin Oprindelse sassanidisk. Det, som Dietrichs kalder Lilier og Hampel Lotos, er en senere Udvikling af de assyriske og gammelpersiske Palmetter, som vi kjende dem f. Eks fra det hellige Træ, Livets Træ.

Ved Siden af de ovenomtalte phantastiske og æventyrlige Fremstillinger paa vore Guldkar findes der imidlertid een, som synes at være af en mere reel og historisk Natur,

nemlig den, i hvilken en Kriger er fremstillet vendende hjem fra Kampen med en bagbunden Fange ved Siden og en Fjendes afhuggede Hoved ved sin Saddelbom (Kande Nr. 2). Rytteren har paa Hovedet en lille, spids Hjelm

Fig. 4. Ornament fra Kanden Nr. 2

(cervelière). Som det synes udgaar fra Randen af denne en af Ringe flettet Hætte (camail) og ned ad Rytterens Nakke hænger et Par lange Fjer eller, — hvad der vel er sandsynligere, — Enderne af et Baand, som er slynget om

Fig. 5. Ornament fra Kanden Nr. 2.

Hjelmens Spids. Hætten falder ned over en Ringbrynie, men om denne for Underarmenes og Skinnebenenes Vedkommende gaar over i en Skinnebeklædning eller er stukket ind i skinnebeklædte, langskaftede Handsker og Støvler, sees mindre tydeligt. Den bagbundne Fange er ogsaa iført en

Brynie, dog ikke nogen Ringbrynie, snarere en Skinne- eller Skjælbrynie. Hans Ben ere nøgne fra Knæet nedad. Baade Rytteren og Fangen have om Livet en sid Rem. Rytteren bærer paa højre Skulder en Landse, til hvilken med 3 Nagler er fæstet et lille Flag, som foroven løber ud i 2 Flige eller Tunger. Hestens Ridetøj er pyntet med Duske.

Gaa vi nu ud fra, at dette Costume er historisk, da lader der sig drage adskillige oplysende Sammenligninger paa den ene Side med de sassanidiske Fremstillinger, saaledes

Fig. 6. Rytteren fra Kanden Nr. 2.

som vi kjende disse, dels fra Klippereliefferne, dels fra de især i Rusland fundne Skaale, paa den anden Side med den europæiske Middelalders allertidligste og mærkeligste Fremstillinger f. Eks. Bayeux-Tapetet (11te Aarhundrede).

De persiske Klipperelieffer fra Sassanidernes Tid lade sig, forsaavidt de ere forsynede med Indskrifter, med Sikkerhed datere og Æren for at have læst disse sidste, dengang de endnu kun kjendtes i ufuldkomne Afskrifter, tilkommer den berømte franske Orientalist S. de Sacy, hvorfor ogsaa

P. F. Suhm paa Titelbladet til det Exemplar af Sacys »Mémoire sur diverses antiquités de la Perse«, som findes paa det kongelige Bibliothek, ikke med Urette har skrevet: »livre très savant, ou les médailles et inscriptions Persans sont merveilleusement bien expliquées«. Men Indskrifterne findes uheldigvis næsten kun ved de ældste Relieffer:

Ardeschir (216—40) se vi ved Nakschi-Roustam (Coste & Flandin IV Tav. 181 & 82), ved Nakschi Redjeb (Coste & Flandin IV Tav. 190—92 (?)), Tak-i-Bostan (Coste & Flandin I Tav. 14) og Selmas (Coste & Flandin IV Tav. 205).

Sapor I (240—71) ved Schapur (Coste & Flandin I Tav. 48—53) ved Darabgerd (Coste & Flandin I Tav. 33) og Nakschi-Roustam (Coste & Flandin IV Tav. 185—86).

Narses (292—301), ved Schapur (Coste & Flandin I Tav. 52 (?)).

Sapor II og Sapor III i den lille Grotte ved Tak-i-Bostan (Coste & Flandin I Tav. 13).

Enkelte af disse Konger have Skjælbrynier, de fleste ere iførte tynde, flagrende Klæder, som man mener af Silketoj, og have ejendommelige Hovedbedækninger: tindeformede Kroner, sammenbundne i Nakken med de ovenomtalte, stivede Lærredsbind, Kosthi. Ud af Kronen stikker foroven en kugleformet Opsats (Solkuglen), undertiden med Vinger, Halvmaane og Stjerner, altsammen Betegnelser for, at Kongen er Himlens Søn. Man har ment ved Sammenligning af disse Forskjelligheder og ved Sammenstillen med sassanidiske Mønter at kunne datere ogsaa de Relieffer, som ikke have Indskrifter, men saavidt mig bekjendt, er dette dog hidtil ikke helt lykkedes, og i alt Fald kommer man jo ud paa det Uvisse, hvor Tidens Tand har ødelagt disse Hovedprydelser.

Dette er nu tildels Tilfældet med et af de mærkeligste Relieffer, som findes paa Bagvæggen i den store Grotte ved Tak-i-Bostan (Haveporten), et i Klippen udhugget Anlæg i Nærheden af Kermanschah, i de persiske Bjerge, overfor

Bagdad og Ktesiphon (Madain). Her maa sandsynligvis fra Ardeschirs Dage have været et kongeligt Sommeropholdssted; thi Ardeschirs, Sapor IIs og Sapor IIIs Billeder findes indhuggede paa Bjergvæggen og i den saakaldte lille Grotte[1]). Men man har, antager jeg, ikke villet nøjes med denne sidste som Havesal i de skjønne Omgivelser ved Kanalen; man har villet have en større, mere pragtfuldt dekoreret, og har da hugget den store Grotte med Fremstillinger, den ene over den anden, paa Bagvæggen og store Jagtscener paa Siderne. Paa Bagvæggen er foroven fremstillet en Konge i prægtige juvel- og perlebesatte Klæder mellem en Gud og en Gudinde[2]), forneden en mægtig Kriger i Hjelm, Ringhætte med en Slags Visir, Ringbrynie med Skinner paa Underarmene og vide, flagrende Benklæder af Silkebrokade, formodentlig over en lignende Beskyttelse af Benene, paa en Hest, der er beskyttet af et Jernskaberak, sammensat af lutter smaa Skinner og prydet med Kvaster og Duske (Fig. 7). I den højre Haand har denne Kriger svunget en vældig Landse, der dog nu for største Delen er forsvundet, saa at kun Stenstrimlen, der forbandt den med Grunden, er tilbage; i den venstre Haand holder Rytteren et rundt Skjold[3]). Der skal være en mærkelig Forskjel mellem Rytterens og Hestens bredt anlagte, men lidet udførte Muskelpartier og de til det yderste udførte Detailler af Costumet og Hestens Hale, i hvilken hvert Haar sees.

Det Spørgsmaal rejser sig nu: er Rytteren den samme som Kongen ovenfor i Gudernes Selskab? Ansigtet er dækket af Visiret, og Hjelmens Prydelser forvittrede; det er altsaa vanskeligt med Sikkerhed at udtale sig herom. Men efter dette Spørgsmaal kommer et andet, ikke mindre vigtigt: »Hvem var Kongen?«

---

1) Coste og Flandin I Tav. 13.
2) Coste & Flandin I Tav. 9.
3) Coste & Flandin I Tav. 8.

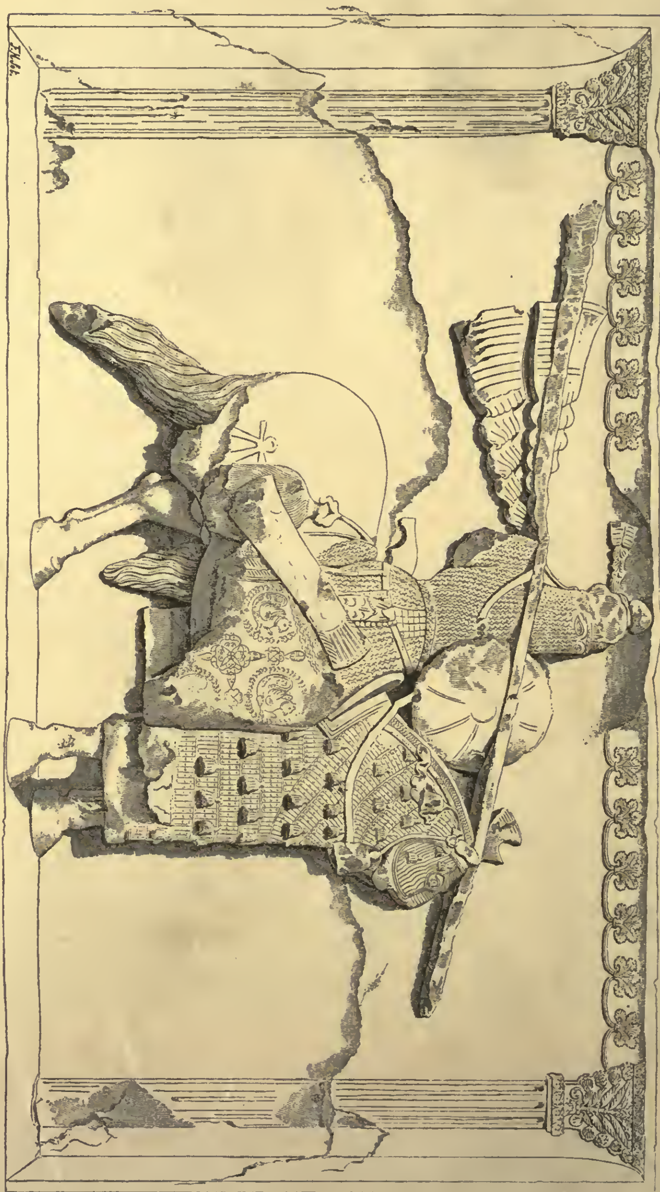

Fig. 7. Rytteren fra Tak-i-Bostan.

Herom udtalte de Sacy, stottet paa persiske Kilder, at Kongen vistnok maatte være Coesroes Parviz (590—628), da denne Fyrste ved Kermanschah byggede et Slot for den for sin Skjønhed besungne Shirin og anlagde en stor Dyrehave. Samme Opfattelse har Schnaase havt[1]). Hvorpaa Justi i hans »Geschichte des alten Persiens«, Side 193, har bygget, at den store Grotte skulde være hugget af Sapor II, er mig ubekjendt. De sirligt udarbejdede architektoniske Former i Grottens Façade og Indramningen om Rytteren staar i den stærkeste Modsætning til de grændseløs plumpe architektoniske Former i Palladserne i Firuzabad og Sarbistan, medens de have meget tilfælles med de smukke, men rimeligvis senere Kapitæler fra Bi-Soutoun og Ispahan[2]).

Modsætningen mellem Rytteren fra Tak-i-Bostan og de sassanidiske Konger paa de ældre Relieffer er saa stor, at den maa falde Enhver i Øjnene, hvorfor ogsaa Longpérier i en Afhandling, som udkom 1843 i »Annali dell' Inst. Archæol.« Side 98 har kunnet tvivle, om vi ikke her havde med en parthisk i Stedet for en sassanidisk Konge at gøre. Dette vilde forudsætte, at Ringbrynien skulde være en gammel parthisk Rustning, maaske hjemmehørende i Caucasus.

---

[1]) Geschichte der bildenden Künste III Side 315—16. Er Rytteren ikke den samme som Kongen ovenover, vilde man maaske kunne gjætte paa Coesroes berømte Feltherre Schahrbaraz eller Schariar, som førte Befalingen ved de store Indfald i Romerriget mod Jerusalem, Ægypten og Constantinopel. Dette skal jeg dog lade staa hen.

[2]) (Coste & Flandin I Tav. 17, 17bis og 27, 27bis).

Af andre Relieffer, som antageligt ere fra Sassanidernes sidste Tid, har man et ved Firuzabad (Coste & Flandin I Tav. 43), hvor 3 Ryttere, af hvilke den ene synes at have taget en Dreng til Fange, iførte Pantsersærke, forfølge og dræbe 2 andre Ryttere; Hestene ere iforte Skaberakker; 2 Relieffer fra Naktschi-Roustam (Coste & Flandin IV Tav. 183 & 184), paa hvilke Rytterne ere iførte Skjælpansere, synes ogsaa forholdsvis sene.

Dette er dog ikke sandsynligt; thi hvorvel vi ved Synet af Rytteren fra Tak-i-Bostan levende mindes Skildringen af Slaget ved Carræ og Orodes's pantserklædte Ryttere og Heste, der vare ligesaa fordærvelige for de romerske Legioner, som Nutidens taktiske Sammenspil af Artilleri og Kavalleri kan være det for vore Infanterikarreer, saa maa man efter Justinus's Skildring snarere tænke sig Partherne i Skjæl- eller Skinnebrynier end i Ringbrynier[1]).

Vi finde desuden ingen Antydning af Ringbryniens Anvendelse i Orienten saa tidlig.

Sapor I er paa en af Fremstillingerne af hans Triumf over Valerian iført Skjælbrynie[2]); paa Galerius-Buen i Salonichi se vi ikke Ring- men Skjælbrynier[3]); i de malede Grave paa Krim fra 1ste til 4de Aarhundrede have Sarmaterne kun Skjælbrynier[4]).

Varro (1. Aarh. før Christus) giver Gallerne Æren for Ringbryniens Opfindelse (Arrian Tactic III. 2, Polybius VI, 21). Hermed stemmer det, at man paa Brystningsrelieferne fra Kong Eumenes IIs Stoa i Pergamon har fundet galliske Ringbrynier afbildede[5]). Men disse ere meget forskjellige fra de middelalderlige; de bestaa af et cylinderformet Stykke Ringfletning, af hvilke den forreste Halvdel er kortere end den bageste, som desuden er forlænget med 2 Skulderstykker, der, naar Brynien var krænget paa, klappedes ned paa Brystet som Skulderklapperne paa et Pladeharnisk, og paa en snild Maade befæstedes ved Hjælp af en vandret Skinne og nogle i Skulderstykket anbragte Knapper. Denne Ringbrynie har endnu stor Lighed med Pladeharnisket og gjør et overmaade

[1]) Monumentum ipsis equisque loricæ plumatæ sunt, quæ utrumque toto corpore tegunt Justinus XI, I, 2.

[2]) Justi: Geschichte des alten Persiens, Side 184.

[3]) K. F. Kinch: L'arc de triomphe de Salonique, Pl. IV.

[4]) Stassoff: Chambre sépulchrale: Compte rendu 1872, Side 321.

[5]) Alterthümer von Pergamon I T XLIII—L og Hans Droysen: Die Balustradenreliefs s. V. III, Side 95—138.

svært og stift Indtryk, næsten som en Maatte af Jerntraad. Noget lettere og tyndere ere de Ringbrynier, som findes afbildede paa Trajansøjlen, navnlig paa dennes Fodstykke. De ligne en islandsk Nattrøje af Jern med korte Ærmer, men mangle Kutten (Camaillen), som senere tjente til Halsens Beskyttelse[1]).

Da Legionssoldaterne paa Trajansøjlen ikke bære Ringbrynier, maa disse sidste vel snarest opfattes som germanske eller galliske Rustninger; Dacerne bære dem ikke.

Ogsaa paa de fra Trajansbuen tagne Relieffer, som ere anbragte paa Constantinsbuen, forekomme Ryttere, iførte Ringbrynier.

Paa Triumfbuen i Orange skulle de ogsaa forekomme; i alt Fald siger Caristie, at de romerske Ryttere paa Atticaens Relieffer bære Ring- og Skjælbrynier; kun de sidste sees paa hans Afbildninger[2]).

Denne Triumfbue maa, som Caristie antager, være omtrent fra Antoninernes Tid og kan umuligt, som de Witte har ment, skrive sig fra det 1ste til 2det Aarhundrede før Christus.

De Ringbrynier og Rester af Ringbrynier, som skrive sig fra de danske Mosefund (3die til 5te Aarhundrede efter Kristus), svare nærmest til Ringbrynier fra Trajansøjlen og have hverken Hætte eller lange Ærmer.

Det samme gjælder om de Ringbrynier, som findes afbildede paa romerske Gravstene fra Rhinprovindserne, selv de yngste af disse[3]).

Efter hvad der altsaa er bekjendt, gaar det neppe an med Viollet le Duc[4]) at antage, at Ringbrynierne fra Bayeux-

---

[1]) Frøhner: La colonne Trajane Pl. 9, 11, 14, 15, 61, 63, 73, 81, 85, 91, 94, 97, 98, 99, 101, 125, 132, 149, 165, 175, 176, 179 og XX, XXI, XXII, XXIX o. fl.

[2]) Caristie: Monumens antiques a Orange Pl. XXI og Side 18.

[3]) Lindenschmidt: Die Alterthümer u. h. V. I, 4. Tav. 6.

[4]) Dictionaire du mobilier francais, V Side 72.

tapetet skulde være Lærredsbrynier med paasyede Ringe, eller at den egentlige Ringbrynie, som han kalder hauberc (haubert, Halsbjørg, Halsberg) i Modsætning til den mindre fuldkomne broigne (Brynie) først skulde være bleven almindelig paa Korstogstiden. Langt snarere maa man med den engelske Archæolog Hewitt[1]) antage, at Bayeuxtapetet og adskillige gamle illustrerede Manuskripters Gjengivelser af Ringbrynier lide af vedkommende Kunstners eller Kunstnerindes Mangel paa Evne til at fremstille de i hinanden flettede Ringe. Viollet le Duc har vistnok Ret i, at af de 2 Benævnelser er broigne, som Brynie, ældst. Brynie findes i alle gothisk-germanske Sprog, tidligst i Ulphilas Bibeloversættelse fra 350; desuden i Oldslavisk som Laan fra hine. Ordet er af uvis Oprindelse, muligvis i Slægt med det oldirske Bruinne ɔ: Bryst. I dette Tilfælde vilde Grundbetydningen være Brystharnisk og Ordet rimeligvis laant fra Gallerne, fra hvem de gothisk-germanske Folk jo ogsaa skulle have faaet Ordet Jern[2]). Hvis Ordet broigne, som Viollet de Duc vil hævde, nu i Fransk har Betydning af en Lærredsbrynie med paasyede Ringe, vilde der dog neppe heraf kunne sluttes noget med Hensyn til den egentlige Ringbrynies Udviklingshistorie, thi denne gaar, som vi have set, meget længere tilbage, end han har antaget.

Det franske hauberc eller haubert har sit Tilsvarende i det tydske Halsberg, det danske Halsbierk og det islandske Halsbjørg. Paa Dansk og Islandsk forekommer Ordet ikke før i det 13de Aarhundrede, men kan dog være ældre. Baade i Dansk, Engelsk og Nedertydsk skal Ordets Lydform tyde paa, at det ikke er oprindeligt, men indvandret fra Hojtydsk.

Ordets Betydning, som jo ikke kan være tvivlsom, kan ikke komme af, at Ringbrynien har udviklet sig af Hætten,

---

[1]) Ancient armour I Side 120—24.

[2]) Fredr. Tamm: Etymologisk svensk Ordbok og Fritzners Oldnorsk Ordbog.

men bevaret dennes Navn; thi, som vi have set, er Brynien ældre end Hætten, men Benævnelsen maa være opkommen paa en Tid, da den fuldtbevæbnede Rytter foruden den fuldstændige Ringbrynie med Hætten, som beskyttede Halsen, tillige bar et Læder- eller udstoppet Lærredspantser over Brynien, hvilket ansaaes for Brystets egentlige Beskyttelse. Det er vel tvivlsomt, om dette Pantser nogensinde har været helt opgivet. At en Ringbrynie ikke var noget let eller billigt Stykke at forfærdige, vil man kunne forstaa, naar man hører, at man i orientalske Ringbrynier har talt fra 42,136 til 152,208 Ringe[1]).

Det er derfor intet Under, at Ringbrynien fra først af forbeholdtes Konger og Adelsmænd, som vi se af Benævnelsen: »fief de haubert«, eller at man i hine Tider mellem Byzantinere og Persere eller Arabere, som mellem Norges stridende Partier, regnede en Sejers Størrelse efter Antallet af erobrede Ringbrynier, som man i vore Dage regner den efter de erobrede Kanoner.

Dog tilbage til vore Guldkar! Rytteren paa Kanden Nr. 2 kunde nu foruden med de sassanidiske Klipperelieffer ogsaa sammenlignes med Rytteren paa adskillige af de, som sagt, navnlig i Guvernementet Perm fundne Sølvskaale. De fleste af disse forestille Jægere. Longpérier har forsøgt at bestemme den jagende Konge paa den af Hertugen af Luynes til Pariserbiblioteket skjænkede Skaal som Coesroes Parviz. Om han har Ret heri, skal jeg lade staa hen, men sikkert synes det mig, at skulde vor Rytter ordnes ind i Rækken af Skaalernes Ryttere, da maatte han blive en af de allersidste. Man kan næsten datere disse Skaaler efter den Grad, i hvilken deres Relief bliver fladere. Hvad enten man ser paa Rytterens Dragt, den kegleformede Hjelm, Landsens Fane, der har sit Sidestykke paa Bayeuxtapetet

---

[1]) G. Klemm: Allgemeine Kulturgeschichte, VII Side 331 og Weiss: Kostümkunde Side 246.

og i de ældste middelalderlige Manuskripter, men ikke paa de sassanidiske Relieffer, eller man tænker paa den næsten flakte Ørn med Ganymed paa samme Kande, nødes man til at indrømme, at Guldkarrene maa sættes snarere efter, men i alt Fald ikke før end den sassanidiske Kunsts sidste Frembringelser (Slaget ved Kadesia 636).

Dog den Virksomhed, som var begyndt under Sassaniderne, blev ikke afbrudt ved Rigets Fald; den fortsattes i Byzanz, hvor Silkeavl og Silkeindustri vare indførte fra Sassanidernes Rige under Justinian I.

Denne Industri tog her i den nærmest følgende Tid et stort Opsving, og det kunde ikke fejle, at de sassanidiske Mønstre maatte faa en betydelig Indflydelse paa de byzantinske. Virksomheden fortsattes ogsaa i Bagdad, hvorhen Kalifatet flyttedes i 749, og hvor den sassanidiske Kunst, fjernt fra Vestens forstyrrende Indflydelser, gik umærkeligt over i den arabiske.

Her er selvfølgelig ikke Stedet til at skildre denne Overgang. Det maa være nok at sige, at Skildringen har sine Vanskeligheder, fordi saagodtsom Intet er levnet os, eller i alt Fald hidtil gjennem Tegning gjort bekjendt af den ældste arabiske Architektur i Bagdad. Moskeer og Slotte skulde have været opførte af raa Lersten med Lag af Siv eller Rør og pudsede med Kalk. Hvis saa er, kan man let forestille sig, at denne Architekturs ikke kan have været meget varig. Det ældste Monument, til hvilket vi kunne henvise for at følge den arabiske Architekturs og Ornamentiks Udvikling af den sassanidiske er Achmet-Ibn-Toulouns Moske i Kairo fra 879. Her træffe vi meget betegnende Træk, saaledes de kunstige Tinder, som afslutte Bygningen foroven, en Variation af de sassanidiske og assyriske, Pillernes Hjørnestave, en sikker sassanidisk Form o. A. m. Derimod turde det være et Spørgsmaal, om virkelig den rige Stukdekoration, som vi nu se, er saa gammel som Moskeen. Denne blev restaureret i 1297—99 af Mameluksultanen

Lagin, til Tak for, at han under en af de mange ægyptiske Palladsrevolutioner havde kunnet skjule sig i den da øde og forfaldne Moskes Minaret, og det er jo ikke usandsynligt, at Sultanen har villet gjøre Moskeen prægtigere end den var før.

I ethvert Tilfælde er det mærkeligt, at Hakem-Biamr-Allahs Moske ved Bab-el-Fotouh, paa hvilken der neppe er blevet sparet, ikke har noget Tilsvarende, og altsaa rimeligvis som de sassanidiske Palladser, vi kjende, har været dekoreret med Vægtæpper. De arabiske Historieskrivere fortælle om et umaadelig stort juvelbesat Tæppe, 300 Alen langt og 60 Alen bredt, forestillende en Dyrehave med al Slags Vildt, som blev gjort til Bytte efter Slaget ved Kadesia og skaaret i Stykker til Deling. Alis Part alene var mere end 20,000 Sølvstykker værd. Dette Pragtstykke kan neppe have været anbragt andetsteds end i den nu næsten sammenstyrtede Sal i det hvide Pallads i Madain (Tak-i-Chosrou), hvor det maatte kunne fylde alle 3 Vægge. Ville vi danne os en Forestilling om Tæppets Udseende, maa vi tænke os Sidevæggene i Tak-i-Bostan og disses Relieffer belagte med Farver.

At denne Tæppeluxus vedblev ogsaa under Kalifatet, se vi af Beretningen om en Audients, som Kalifen Moktadir (870—72) gav en byzantinsk Gesandt; der var da til Udsmykning af Palladsets Vægge anvendt 38,000 Stykker Tøj, deraf 12,500 gjennemvirkede med Guld, og til Gulvenes Belægning 40,000 Tæpper. Naar vi altsaa ville forsøge at angive det Punkt, hvor den sassanidiske Kunst ophører og den arabiske begynder, eller at forestille os de Omgivelser, i hvilke Harun-al-Raschid og Zobeide, Mamun og Burana levede, have vi ingen bevarede architektoniske Monumenter at støtte os til: vi maa hjælpe os, som vi kunne bedst, med hvad der ligger for og efter deres Tid, med Stumper af mesopotamisk eller byzantinsk Vævning, med enkelte udskaarne Elfenbens Sager eller — hvem ved det — maaske

med vore Guldkar. At datere den Slags Antikviteter, har naturligvis sine store Vanskeligheder, et Spillerum af et Par Hundredaar maa vel i Regelen tilstaas; men hvorom Alting er, have vi i de os levnede byzantinske og mesopotamiske Tøjstumper et Sammenligningsmateriale, som maaske ogsaa kunde faa Betydning for vore Kar.

Det skal dog indrømmes, at der i disse ikke ses Spor af nogen begyndende selvstændig arabisk Kunst og for Tidsbestemmelsen bliver det første Spørgsmaal da: have vi her med originale sassanidiske Arbejder at gjøre, navnlig for Kanderne Nr. 2 og 7s Vedkommende, eller maa vi i disse se byzantinske Frembringelser under orientalsk Indflydelse? For den første Muligheds Vedkommende kunde det jo ligge ikke saa overmaade fjernt at tænke sig, at ligesom Galerius, som vi se det paa Salonichibuen, brugte Dacerne til sine Kampe mod Perserkongen Narses (292—301), saaledes kunde Heraklius have brugt de med ham forbundne Slaver mod Coesroes Parviz. Bekjendt er Fortællingen om det store Bytte, som gjordes i Dastagerd, hvor man tog 300 romerske Felttegn, Masser af Kryderier, som Aloe, Peber, Sukker, Ingefær, Aromata, raat Sølv, Purpur, Silkegarn, Silkeklæder, andre kostbare Stoffer, Væg- og Gulvtæpper, Broderier, Statuer. I Dyrehaven var der 100 Vildsvin, Strudser, Antiloper, Paafugle, Fasaner, men ogsaa Løver og Tigere. I Palladset fandtes 3000 Haremsdamer, »skjønne som Maanen, duftende af Ambra«, opvartede af 12,000 Slavinder, i Staldene de 6000 Livgarderes 6000 Heste; paa Fællederne græssede 50,000 Heste, 12,000 Kameler, 8000 Dromedarer og 960 Elefanter. Hvad om vore Guldkar havde udgjort en Del af al denne Herlighed?

Dog man skal jo ikke uden Nødvendighed indlade sig paa Gisninger. De byzantinske Indskrifter paa de 3 Skaale lede da ogsaa Tanken mere hen paa Byzanz end paa Dastagerd.

Naar den umiskjendelige orientalske Paavirkning i Byzanz er stærkest, og naar den skifter Karakter, bliver mere udpræget arabisk, kan som sagt være vanskeligt at afgjøre. Ogsaa for vore Kars Vedkommende turde der være Anledning til at minde om de venskabelige Forbindelser mellem Harun-al-Raschid og Carl den Store (Kalifen sendte denne sin eneste Elefant, et pragtfuldt Telt af de fineste Stoffer, alle Slags Røgelser, 2 store Lysestager og et Vanduhr), mellem Mutassim (833—42) og Kejser Theofilos. Denne sendte sin Lærer Johannes Grammaticus til Bagdad og lod efter hans Tilbagekomst bygge et Pallads i den »brogede« arabiske Stil. Det fik Navnet Bryos el. Bryas efter Stedet, hvor det laa (*τα παλατια του Βρυαντος*) og existerede endnu paa Kejser Nicephorus Phokas Tid, som det ses af Biskop Luitprands Rejseberetning til Otto I af Tydskland (Cfr. Schlumberger: Un empereur Byzantin Cap. XIII). Schlumberger antager, at dette Slot med sin Dyrehave har ligget paa Joucha-Dagh, overfor Belgradskoven paa Europasiden af Bosporus. Ingen nyere Rejsende har, saavidt mig bekjendt, fundet Levninger af denne Bygning, som for Architekturhistorien vilde være af megen Interesse.

Byzantinske Figurer i samme Stil som de phantastiske Dyr paa vore Guldkar ere forholdsvis sjeldne og forekomme ikke i Justinian den 1stes Bygninger, hverken i Constantinopel eller i Ravenna; de maa vel være senere. Jeg kan kun henvise til et Par Exempler hos Texier og Popplewel-Pullan[1]).

Den ejendommelige lokkede Behandling af Dyrenes Haarbedækning, som findes paa Guldkarrene, gaar igjennem al arabisk Skulptur indtil Fontainen i Alhambras Løvegaard, men kan jo iøvrigt ogsaa hyppigt paavises paa christne middelalderlige Monumenter.

Arabiske Metalsager fra Tiden 740—1000 ere vistnok meget sjældne. Jeg vilde kun kunne henvise til de Spejle

[1]) Byzantine architecture Side 1 og 108.

med kufiske Indskrifter, som ere fundne i sydrussiske Grave, hvilende paa døde Kvinders Bryst. Et saadant findes afbildet i en Afhandling af C. M. Frähn i »Mémoires de l'académie de St. Pétersbourg« 5te Serie Vol VIII Side 557—68: De speculo aereo Bylariensi et Samaroviensi. Men lignende Speile findes ogsaa i Syrien og Ægypten[1]).

Mange af disse Spejle ere sikkert meget yngre, men de gaa dog tilbage paa et sassanidisk Motiv, som har været videre udviklet i Textilindustrien, saaledes at den sassanidiske Mandlove, Martichoras, er bleven symmetrisk fordobblet indenfor en cirkelrund Ramme.

Alt vel overvejet, ville vi neppe tage meget Fejl ved at sætte vore Guldkars Tilblivelse mellem Justinian den 1ste og Carl den Store, eller i det 7de og 8de Aarhundrede. At der paa denne Tid endnu fandtes store Rigdomme af ædelt Metal i Donaulandene, se vi af Eginhardts »Carl den Stores Liv« Cap. 13. Han skriver, at »Ingen Krig har skaffet Frankerne større Tilvæxt af Rigdom eller Magt end Krigen mod Avarerne; thi før den Tid kunde man næsten kalde Frankerne fattige, men her fandt de en saadan Mængde Guld og Solv i Kongeborgen og gjorde saamange Kostbarheder til Bytte i Slagene, at man virkelig kunde falde paa de Tanker, at Frankerne havde været i deres gode Ret, naar de fratog Hunnerne det Samme, som disse før med Urette havde taget fra andre Folk.«

Vi nærme os da ogsaa i Tiden til de vestlige Monumenter, som Hampel med Rette har brugt til Sammenligning, nemlig Kronerne fra Guerrazzar (Recesvinthus dode 672) og Theodolindes Klenodier fra Monza (Begyndelsen af det 7de Aarhundrede).

Denne Antagelse støttes af en anden Betragtning, nemlig den, at Gotherne paa deres Vandring mod Vest fra det sorte Havs Nordkyst bragte med sig Smagen for Ædelstene

[1]) Prisse d'Avennes: l'art Arabe, III Pl. CLXIV.

(Granater og Almandiner) som Prydelser paa Smykker og Drikkekar. Dette se vi af Skatten fra Petrossa, som man vel med Rette antager nedlagt c. 370 e. Chr. og paa de 2 Fund fra Szilagy Somlyo, navnlig det sidste, som blev gjort i 1889[1]).

Gotherne havde faaet denne Smag for Sarmaterne, som vel atter havde faaet den fra Sassaniderne eller Byzantinerne.

Det ældste Granatsmykke, som er fundet i Europa, skal være et Bæltestykke fra Wolfsheim, som gjemmes i Musæet i Wiesbaden (publ. af Cohausen). Det bærer paa Bagsiden en Pehleviindskrift med Ardeschir Babekans Navn (226—40).

Smagen holdt sig imidlertid, som vi se det paa St. Maurices Helgenskrin fra Valais i Burgund, paa Kalken fra Gourdon, paa Fundene fra Charnay og Pouhans, paa Chilperichs Vaaben fra hans Grav i Tournay (480 e. Chr.) ja selv op til Carl den Stores Tid (hans Sværd, Krone og de Bogstaver, han sendte 24 Abbedier[2]).

Uagtet vi have Grund til at antage, at den samme Smag har gjort sig gjældende i Byzanz allerede under Justinian den 1ste[3]), saa taber den sig dog efterhaanden til Fordel for Celleemaillen, som vi se det paa de 2 ungarske Kroner: Andreas den 1stes, sendt ham af Constantin Monomachos (1042—55) og St. Stephans, sendt til Kong Geysa af Michael Ducas (1059—67).

Den overdrevne Smag for Ædelstene giver sig ikke tilkjende i vore Kar. I Stedet for Ædelstenene findes Fordybninger indlagte med en Sort Emaille; ogsaa dette taler for en senere Tidsansættelse.

Men hvad Landsmand er saa Rytteren fra Kanden Nr. 2? En Perser, Araber, Byzantiner eller Sydslaver i

[1]) Fr. v. Pulszky: Denkmäler der Völkerwanderung, i Ungarische Revue, 1890 Side 81—91 og 335—54.

[2]) Lasteyrie: histoire de l'orfévrerie Side 94.

[3]) Lasteyrie: Side 63.

byzantinsk Sold paa Strejftog i Asien? Hvo kan sige dette med Bestemthed? Det vilde være en ikke uinteressant Opgave i Europas Musæer og kirkelige Skatkamre at forfølge, samle og søge at ordne de Prøver paa orientalsk og byzantinsk-orientalsk Indflydelse, som findes blandt de os levnede kunstindustrielle Gjenstande fra Tiden før Aar 1000. Udbyttet vilde vel ikke blive betydeligt i det Hele taget, men maaske vilde dog Et og Andet kunne findes til Oplysning om Fundet fra Store St. Micklos.

Gjenstande med tidlig orientalsk Paavirkning ere vistnok overordentlig sjældne i nordiske Fund og indskrænke sig maaske hovedsagelig til den af Dr. Sophus Müller i Dyreornamentiken i Norden Side 197 Fig. 80 afbildede Hængeplade fra Bjorkøgraven Nr. 464 og maaske Sølvlaaget fra Haraldsborg (11te Aarhundrede) s. V. Side 198 Fig. 81. Iøvrigt tilhører jo Nordens Handelssamkvem med Orienten over Rusland, som bevises af talrige kufiske Myntfund, en senere Tid.

MEDDELELSER FRA NATIONALMUSEETS DANSKE SAMLING.

STENALDEREN.

AF

KRISTIAN BAHNSON.

I Aarbøgerne for 1886 genoptoges de Meddelelser fra Museet for de nordiske Oldsager, som tidligere vare fremkomne dels i Oldskriftselskabets Skrifter dels i de ældre Tidsskrifter, som stode Museet nær. Formen for den nye Publikation var imidlertid for saa vidt forskellig fra den tidligere benyttede, som der ikke tilstræbtes at give en samlet Oversigt over alle Museets Forøgelser, men kun at fremlægge enkelte Grupper af det indsamlede Stof, ordnet indenfor visse Rammer. Af de senere Aars Tilvækst blev der i 1886 dels udtaget en vis Art Mark- og Mosefund fra Sten- og Bronzealderen, dels saadanne Fund fra den sidstnævnte Periode, der kunde bestemmes som hidrørende enten fra Mands- eller fra Kvindegrave. Til denne Publikation slutter sig den omfattende Redegørelse for alle Bronzealderens Fund, som Dr. S. Müller har givet i Aarbøgerne for 1891 (S. 183 ff.) som Supplement til sit systematiske Arbejde over denne Periode. Materialet fra Bronzealderen maa saaledes siges at være publiceret i betydelig Udstrækning. Det samme er ikke Tilfældet med det nyere Stof fra de øvrige Perioder. Fraset den nævnte Gruppe af Mark- og Mosefund fra Stenalderen,

som Dr. S. Müller i 1886 har udskilt som Votivfund, foreligger der ikke nogen samlet Udsigt over Fundene fra denne Periode saa lidt som fra Jærnalderen senere end den Oversigt over Museets Forøgelse, som Prof. Engelhardt gav i 1867. I det følgende skulle derfor en Del af Fundene fra det ældste og yngste forhistoriske Tidsrum fremlægges.

Siden 1868 er der fremdraget en Række af store og interessante Fund fra Stenalderen, som have afgivet det væsentligste Grundlag for Forstaaelsen af dette Tidsrum. Nogle af disse foreligge allerede for Offentligheden i Dr. H. Petersens Afhandling om Stenalderens Gravformer i Danmark fra 1881[1]), andre ere publicerede i Kapt. A. P. Madsens Værk: »Gravhøje og Gravfund fra Stenalderen« eller ville blive det inden Værkets Afslutning. Disse Fund ville ikke blive omhandlede i det følgende. Ligesaa lidt ville alle indkomne Fund, som i og for sig ere af Interesse, blive fremlagte. Hensynet til Pladsen medfører, at der kun gøres Rede for et begrænset Antal Fund, som ere typiske for de forskellige Kategorier. Den Inddeling, som er fulgt, slutter sig nær til det System, der er givet af Dr. Sophus Müller i »Ordningen af Danmarks Oldsager« I. Stenalderen, og udforligere udviklet og begrundet af ham dels i forskellige mindre Afhandlinger dels i en Række Forelæsninger i Vinteren 1891—92, som endnu ikke foreligge trykte. Redegørelsen for den vigtigste Del af Materialet vil saaledes danne et Supplement til den videnskabelige Behandling.

Den ældre Stenalder.

Ved Siden af Fundene fra Skaldyngerne, som tidligere vare de egentlige Kilder til Kundskab om den ældre Stenalder, foreligger der nu en Række Fund, hidrørende fra de ældste Indbyggeres Bopladser paa vore Kyster og ved Ind-

---

[1]) Aarbøger f. nord. Oldk. 1881. S. 299 fg.

søerne, som give betydningsfulde Bidrag til Forstaaelsen af den ældste forhistoriske Tid i vort Land. Disse Kyst- og Søfund, som tidligere kun vare fremdragne i ringe Antal, danne nu et vigtigt Supplement til Fundene fra Skaldyngerne. Begge disse Arter af Fund have i det væsentlige samme Indhold, brugte og hovedsagelig ubrugelige Sager, halvt færdige Stykker og Affald fra Tilhugningen, samt Rester af Maaltider. Forskellen bestaar alene i de Dynger af Skaller, mellem hvilke Sagerne ere aflejrede i den ene af de to Fundgrupper. Dette beror paa naturlige Forhold. Skaldyngerne findes ved de Kyststrækninger, hvor Østersen dengang levede, medens Kystfundene væsentligst hidrøre fra de Dele af vort Land, navnlig Østersøens Kyster, hvor dette Skaldyr ikke fandtes, og Søfundene fremdroges ved Aaløb og Søer i det Indre. I det følgende vil der ikke blive gjort Rede for de Fund fra Skaldynger, som ere fremdragne i nyere Tid, da det eneste betydelige Fund af denne Art, fra Dyngen ved Mejlgaard, allerede er publiceret[1]). De større Kyst- og Søfund have derimod ikke hidtil været beskrevne.

1. Ved Tørvegravning paa en Lod i den saakaldte »Vestermose« i Vester Ulslev Sogn paa Lolland fandtes i 1871 en stor Del Flintredskaber og Dyreknogler. Da Fundforholdene vare meget ejendommelige, foretog nuværende Museumsdirektør Henry Petersen paa Museets Vegne en omfattende Undersøgelse af Mosen, hvorved det største Søfund, overhovedet det største Fund fra den ældre Stenalder, som Museet ejer, blev fremdraget.

Findestedet var en Holm, der hævede sig umærkelig i Mosen, og som oprindelig maa have været en Ø, liggende i den lille Ferskvandssø, af hvilken Vestermosen senere dannedes. Holmens oprindelige Udstrækning lader sig ikke mere angive, da den til Dels var afgravet, før Undersøgelsen paabegyndtes. Den undersøgte Del indtog et Areal af c. 240

---

[1]) Aarb. 1888 S. 299 fg.

Kvadrat-Meter; men en lille Knold c. 12½ M. længere mod Syd viste, at Holmen oprindelig havde strakt sig i det mindste saa langt.

Oldsagerne laa i et bestemt afgrænset Lag, som kun var nogle faa Centimeter tykt, og som var dækket af et 47 Cm. højt Lag af Tørv og Muldjord. Deres Antal var c. 5000. Der optoges følgende Genstande:

c. 300 Skivespaltere, blandt hvilke som sædvanlig de brede Stykker (M. 14)[1]) ere de talrigste, medens de smalle (15) ere sjældne; forøvrigt findes alle Mellemformer mellem brede og smalle Stykker. Hovedmassen af Stykkerne er beskadigede i Æggen eller knækkede ved Brugen, men et ikke ringe Antal har dog en vel bevaret Æg[2]). Længden varierer i Reglen mellem 6—10 Cm.; enkelte Stykker ere større, det længste 12½ Cm. — c. 1420 Flækkespaltere (17), af hvilke en stor Del er tildannet af temmelig tykke Flækker. Gennemgaaende er Stykkerne 2—2½ Cm. lange med en Æg af 3 Cm. Bredde; det mindste Stykke er 1 Cm., det længste 5 Cm. l. — 3 Tværøkser (19) med en omhyggelig tilhugget Æg, den største af dem tillige vel hugget paa begge Bredsiderne; Længden 14—20 Cm. Foruden disse fandtes 7 Stykker af lignende Typ, 10—16 Cm. l., men paa hvilke kun Æggen er tilhugget med nogen Omhu, hvorimod Fladerne ere behandlede med grove Hug. — c. 60 Bor med alle Mellemformer mellem tykke og tynde, korte og lange (28—31). Hovedmassen 7—9 Cm.; det mindste 5 Cm., det største 14—16 Cm. — 34 Flækkebor (32). — 2669 almindelige Flækker, af hvilke enkelte ere ildskørnede, varierende mellem 2½—14 Cm.; desuden efterlodes paa Findestedet henved et halvt Tusinde smaa og itubrudte Flækker. — 225 Flækker

---

[1]) Her som i det følgende referere alle Henvisninger sig til Sophus Müller: Ordningen af Danmarks Oldsager. I. Stenalderen. København 1888.

[2]) Aarb. 1888, S. 243.

med udbuet Æg (12), indtil 9 Cm. l.; enkelte ere ildskornede og 2 tilhugne langs begge Sider. — c. 100 Flækker med indbuet Æg (13); enkelte tilhugne langs Siderne og 12 forsynede med en Skafttunge. — 60 Flækker lige tilhugne i Enden (10); den længste 15 Cm. l. — c. 100 Flækker som 9, men stærkt beskadigede i Eggene ved Brug. — 80 Blokke til Flækker, 10—13 Cm. l., det overvejende Antal af ganske uregelmæssig Form. — 46 skarpe Flintknuder (37), 4—7 Cm. — 40 Flintkugler (38) for største Delen ret omhyggelig tilhugne og med tydelige Spor af Stød paa Overfladen; 4—10 Cm. i Diam. — 24 Slagsten (39), af Granit og Kvarts med Mærker af Stød. — En oval Rullesten af lys, rød Granit, tilslebet i den ene Ende med en skarp Kant, $6^1/_2$ Cm. l. — Nakken af en slebet, gennemboret Grønstensøkse, mindende i Formen om 88 og 113. — Brudstykker af 3—4 ovale, tykke og meget flade Lerkar (41) og talrige Skaar af andre tykke Lerkar (42), ligeledes formede af en grov med skarpe Granitkorn blandet Masse. — 20 Benspidser (34), dannede enten af tynde Knogler eller, hvad der er det almindeligste, af udspaltede Dele af sværere Knogler. — 43 Slagstokke (40) af lige afskaarne Hjortetaksender, 10—18 Cm. l. — En Snes mer eller mindre beskadigede Hjortetakker, som oftest kun den nederste Del, med afsavede Grene; paa adskillige sidder et Stykke af Kraniet ved Rosenstokken.

Kulturlaget, hvori disse Sager fandtes, dækkede for største Delen Overfladen af den faste Grund paa selve Holmen, en mindre Del den tidligere, sumpede Søbred. Oldsagernes Fordeling paa Terrænet var noget forskellig. Paa selve Holmen fandtes de fleste Flintredskaber liggende spredte hist og her mellem Affald fra Tilhugningen, og paa flere Steder iagttoges en saa nøje Overensstemmelse mellem Flinten i flere nær hverandre liggende Redskaber og de omkringstrøede Fliser, at de syntes huggede af samme Flintknold paa det Sted, hvor de fandtes. Striber af Kul og Aske viste, at der har været antændt Baal paa Holmen og et Sted af-

dækkedes en lille flad Hob af Haandsten, der vare sværtede og ildskørnede, sandsynligvis et Arnested. Benredskaber og Brudstykker af Knogler fandtes kun i ringe Mængde paa denne Del af det undersøgte Terræn. Paa den gamle Bred ved Holmen laa der derimod en betydelig Mængde marvspaltede Knogler af Krondyr, Raadyr og Svin, foruden enkelte Fiskeknogler, sammen med Hjortetakkerne, de tildannede Hjortetaksender, Bensagerne og Brudstykkerne af Lerkar. Flere Steder paa Bredden var der opdynget store Mængder af Nøddeskaller, der saa ud, som om de vare rystede ud af Sække. Paa samme Maade gjorde de Lag af Aske og Kul, som saas her, Indtryk af at være rystede ud i Søen. Ved Vestenden af den undersøgte Strækning blev der truffet nogle tynde Pæle eller Kæppe, tilspidsede i Enden og nedstukne i den bløde Grund i en oval Kreds (A 1889—1970).

2. Et Fund af lignende Art, dog ikke som Vester Ulslev Fundet hidrørende fra en Indsø, men fra en tidligere aaben Kyststrækning, er optaget ved Bredden af en Ø, beliggende midt i den nu tørlagte Vaalse Vig ved Falsters nordlige Kyst. Da Udtørringen for c. 40 Aar siden paabegyndtes, blev der lagt en Dæmning tværs over den temmelig høje Ø, og Fylden toges for største Delen fra selve Øen, hvorved denne blev næsten fuldstændig sløjfet. Kyststrækningen forblev dog urørt, og her var det, ved den vestlige Side af den forsvundne Ø, at man gjorde det første store Fund af Stensager, da der i 1874 blev uddybet en Kanal og bygget en Sluse i Dæmningen (Fig. 1). Atter i 1877 blev der indsamlet en Mængde Oldsager, denne Gang noget sydligere, ved Gravningen af en Grøft langs med Dæmningen for den samme store Kanal; man havde tilfældigvis her atter truffet just den gamle Øbred. Beretningerne om disse Indsamlinger løde paa, at Oldsaglaget strakte sig i en Dybde af 2—3 Fod under den gamle Strandbred i i Vigen, og at det dækkede en Brolægning, i hvilken der var nedstukket tynde, tilspidsede Pæle. Foruden en Mængde

Dyreben, ildskørnede Sten og Nøddeskaller optoges ved de forskellige Indsamlinger følgende Oldsager: 370 Skivespaltere og tilhuggede Flintstykker af lignende Form. Hovedmassen, der er mer eller mindre beskadiget ved Æggen eller overbrudt, ligner 14; de smalle Former (15) ere som sædvanlig i disse Fund sjældnere, nogle Stykker nærme sig i Form til 18. — 195 Flækkespaltere (17), 1—3 Cm. l.; flere med beskadigede Egge. — 24 Bor, overvejende tykke og tynde (28, 30), kun enkelte trekantede Former (29), $6^{1}/_{3}$—13 Cm. l. — 18 Flækkebor (32). — 934 utilhuggede Flækker (3—14 Cm. l.),

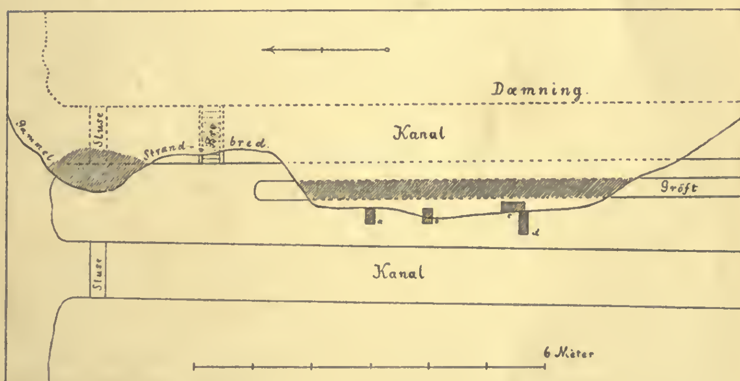

Fig. 1. (Skraveringen angiver Kulturlagets Udstrækning).

8 Flækker med skraa Æg (11), 217 med indbuet (13), 23 med udbuet Æg (12), varierende mellem 5 og 11 Cm. — c. 330 Blokke og Knuder — en tyk, sleben Hulmejsel af Sandsten, 10 Cm. l. (23) og nogle Brudstykker af Skifer med løst indridsede Linjer og Trekanter paa Overfladen, som det synes af en glattet Spydspids eller et lignende Redskab. — 34 Slagstokke af Hjortetaksender (30), 9—13 Cm. l. — 34 tilspidsede Dyreknogler, overvejende som 34, indtil 14 Cm. l., foruden en Del Skaar af Lerkar, marvspaltede Knogler, tilspidsede Grene og Kul.

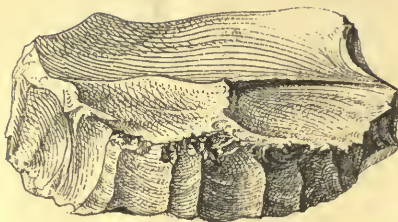
I 1878 foretog nuværende Museumsdirektør Sophus Müller paa Museets Vegne en Undersøgelse af Findestedet, hvorved der blottedes nogle endnu urørte Pletter af den gamle Øbred (a-d), tilsammen c. 17 Kvadrat-M. store. Bredden viste sig at være dækket af en uregelmæssig Brolægning af Stene, 31—63 Cm. i Diam., mellem hvilke der laa mindre Stene. Nedstukne mellem disse fandtes paa 5 Steder lodret staaende Pæle — ubarkede Grene eller unge Stammer — som kun ragede lidt op over Stenbroen, men gik c. 30 Cm. ned i den bløde Grund. Til Dels under og i Stenbroen, men navnlig ovenpaa denne laa en betydelig Mængde Affald fra Tilhugningen af Redskaber, større og mindre afhuggede og revnede Flintstykker — i alt optoges 2—3 Skæpper af saadant Affald — og derimellem laa 13 store Spaltere, 20 Knuder, 60 utilhugne Flækker og 4 Flækkeskrabere med udbuet eller lige Æg. Desuden fandtes der mange Nøddeskaller, liggende samlede i smaa Bunker, ildskørnede Stene og en Mængde Dyreknogler.

Oldsaglaget var dækket af et 63—80 Cm. tykt Lag af Skaldyr, Grus, Ler og Sand, naturlig aflejret af Vandet og dannende Bunden i den nu udtørrede Vig. Spredt saavel i dette Lag som paa Overfladen af den nuværende Eng i den udtørrede Vig findes et ikke ringe Antal Affald og Redskaber af samme Art som paa Stenbroen; disse Stykker ere skyllede af Vandet i kortere eller længere Tid og ligesom de Rullestene, der forekomme hist og her, efterhaanden aflejrede i Sandet. Overfladen af den gamle Strandbred, paa hvilken Stenbrolægningen er anlagt, ligger nu 1,33 M. under dagligt Vande, og det synes saaledes, at der siden den ældre Stenalder maa være foregaaet en Sænkning af Strandbredden. (A. 1990—2016, 3089—3110, 3461—71).

3. Til Fundet fra Vaalse slutter sig et lille Fund fra en Boplads ved Klosterskovgaard i Elmelunde Sogn paa Møen. Ogsaa her har Befolkningen i den ældste Tid levet paa en Strandbred, som senere er bleven dækket af Sand-

og Tørvelag. Oldsagerne, af hvilke kun 4 Skivespaltere, en Knude samt nogle Flækker og Affald fra Tilhugningen opbevares i Museet som Prøver paa Fundet, optoges dels i en Eng, der fra Klosterskovgaard strækker sig ned til Stranden, dels paa en Skrænt Syd derfor. De laa i et faa Centimeter tykt Lag af Strandsten, der var dækket af et 13 Cm. tykt Lag af fint Sand, paa hvilket det 20 Cm. tykke Tørvelag hvilede.

4. Et af de største og i flere Retninger interessanteste Fund af denne Art, som er fremdraget i nyere Tid, hidrører fra det indre af Kolding Fjord tæt udenfor Byens Havn. Men desværre frembyde Fundforholdene her saa mange Særegenheder og ere tilmed i Aarenes Løb blevne saa forstyrrede, før en Undersøgelse har kunnet finde Sted, at Tydningen af Fundet er yderst usikker. Ved Opmudringsarbejder i Fjorden er der fra Tid til anden fremkommet en overordentlig stor Mængde Stensager, Potteskaar og Dyreknogler, liggende i en Dybde af 1—3 M., især paa en enkelt Grund i den ydre Havn, ikke fjærnt fra Aaens tidligere Udløb. Gennem en Aarrække har Skomagermester Martin Møller i Kolding indsamlet alt, hvad der paa denne Maade er kommet for Dagens Lys. Da Fundet i 1888 erhvervedes af Nationalmuseet bestod det af 1018 Stykker (777 Stensager, 136 Redskaber af Ben- og Hjortetak, 105 Skaar af Lerkar). Blandt disse fandtes: 185 Skivespaltere, gennemgaaende 8—9 Cm. l., men varierende mellem 4 og 14 Cm.; som sædvanlig ere de brede Former (14) langt de talrigste, af de smalle fandtes kun c. 30. Næsten alle bære Spor af Brug, mange ere beskadigede ved Æggen eller knækkede. — 34 Ret- og Tværøkser (18—19), deriblandt flere særdeles vel tilhuggede Stykker. — Den interessante lille Skivespalter med Rester af det Træskaft, i hvilket den har været indsat (afbildet og beskrevet i Aarb. 1888, S. 259 og 1890, S. 313). — 8 Bor som 28—29, 6½—15 Cm. l. — 4 Flækkebor (32), 4½—8½ Cm. — En stor Del Flækker, hvoraf 17 med udbuet,

Fig. 2.

12 med indbuet Æg og 14 lige eller skraat tilhugne Stykker. — 16 Blokke, varierende fra 6—14 Cm., de fleste uregelmæssige (som 8), men enkelte som 7 med regelmæssige Afspaltninger over hele Overfladen. — En stor Mængde større Dele af Flækkeblokke, baade Overdele og Sider, som ere afslagne for at fjærne uheldige Partier i Blokkene, der hindrede Udspaltning af Flækker (Fig. 2, jvfr. S. M. 7—9). — 39 Flintknuder (37) og c. 20 Flintkugler med Spor af Stød over hele Overfladen, 5—12 Cm. i Diam. — En stor Mængde større og mindre Flintstene med et naturligt Hul og raat tilhuggede Kanter, mulig anvendte som Sænkestene. Karakteristiske for dette Fund ere de talrige Hjortetakker og Redskaber af dette Materiale. Af Økser som 24 med Nakken dannet af Takkens Rodende fandtes 10, foruden nogle Brudstykker. Saavel Ret- som Tværøkser ere repræsenterede; mange af dem ere ødelagte i Æggen eller opskærpede. Den længste er 32 Cm. l. med en Diameter af 5—6 Cm. — 7 Økser have Form som 25. — To lange Takker som Fig. 3 med afskaarne Grene og stærkt tilskrabet Overflade, gennemborede henimod den ene Ende; maaske en Slags Skafter til Stenøkser. — Et lignende Stykke, paa hvilket den ene Halvdel af Takken er afspaltet gennem Stykkets hele Længde til Gennemboringen. —

Fig. 3.

16 Hjortetaksender, 10—25 Cm. l., omdannede til Slagstokke, som sædvanlig lige afsavede forneden og med en Flis afspaltet pan Spidsens Underside. — Af ubearbejdede Takker opsamledes 13 Rosenstokke med en eller flere Takker afsavede og 17 større Takker, afsavede ved Rodenden og til Dels udhulede i Spidsen. — Desuden fandtes to Skulderblade af et større Pattedyr (Fig. 4), af hvilke der er taget Materiale til Bensager. Andre Knogler ere spaltede eller gennemsavede paa langs, Ledenderne ere afhuggede eller afsavede og paa flere Steder er der udskaaret Splinter. To Vildsvinetænder, som optoges, have ligeledes været bestemte til Redskaber (145); paa den ene var der dannet en Slags Æg. — Endvidere indeholder Fundet Skaar af Bunden og Randen af grove, tykke Lerkar som 42 — i det mindste af 6 saadanne Kar fandtes der Rester — foruden Brudstykker af flere Kar som 41. Sammen med Oldsagerne optoges en meget stor Mængde Affald fra Tilhugning af Stensager, Østers- og Muslingeskaller. Med det øvrige blev der afgivet til Museet en Del uforarbejdede Dyreknogler, opsamlede under Opmudringsarbejderne paa Findestedet. Af Herluf Winges Undersøgelser er det fremgaaet, at disse Knogler ikke have nogen Betydning for Fundet, idet der mellem dem foruden Datidens

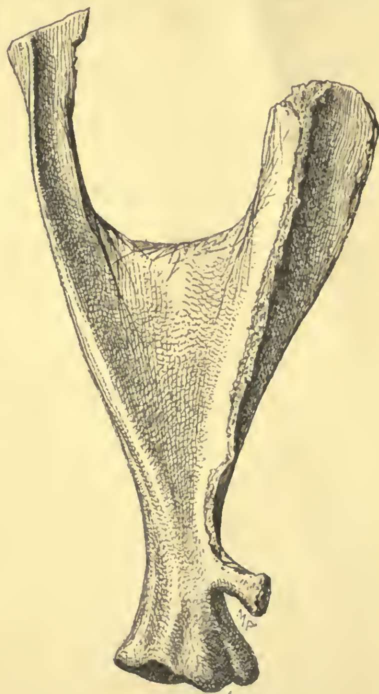

Fig. 4.

Fauna findes repræsenteret Dyr, som først optræde i Danmark i langt senere Tider.

Det maa bemærkes, at der undertiden er opmudret svære Pæle fra samme Sted, hvor Oldsagerne laa, men heller ikke disse have kunnet vejlede til en Forklaring af de oprindelig Forhold paa den Boplads, fra hvilken Oldsagerne hidrøre. (20231—36, 21991, A 70—71, 135—44, 8581—667).

Den yngre Stenalder.

Tidligere betragtede man kun Skaldynger og de beslægtede Kyst- og Søfund som Efterladenskaber paa den ældre Stenalderbefolknings Bopladser; de Fund fra det yngre Afsnit, der i deres Sammensætning mindede om disse Fund, bleve derimod opfattede som Værksteder for Tilhugningen af Stenredskaber. Opdagelsen af Skaldynger, udelukkende med Rester af Vaaben og Redskaber som dem, der findes i Dysser og Jættestuer, og Paavisningen af, at der i disse Dynger fandtes Knogler af Tamdyr, som ikke forekomme paa nogen af den ældre Stenalders dækkede Bopladser[1]), førte til den Opfattelse, at ogsaa de med de ældre Kyst- og Søfund ganske overensstemmende Fund fra Strand og Sø, der hovedsagelig indeholdt Redskaber fra den yngre Tid, i Virkeligheden hidrøre fra de Steder, hvor Stenalderens Folk i senere Tider havde boet. Nogle af disse Bopladser have allerede været beboede i den ældre Stenalder og indeholde enkelte Redskaber fra denne Tid ved Siden af de Genstande fra den yngre Periode, som udgøre Hovedmassen og give Fundet dets særegne Karakter. Andre Bopladser synes derimod først at være benyttede i den yngre Stenalder og indeholde kun Sager af samme Art, som findes nedlagte i Gravene.

5. Et Fund af den sidstnævnte Art gjordes paa en Mark ved Bakkebølle i Nærheden af Vordingborg. Til forskellige Tider har Museet herfra modtaget Sendinger af

---

[1]) Se Aarb. 1888 S. 310 fg.

Stensager og i 1878 undersøgtes Findestedet af Museumsdirektør Henry Petersen. Under Nr. A 3215—52, 3410—30, 4011—13 er der i Museet optaget: En Økse som 55 eller 59, kun sleben paa Bredsiderne og med en ny, raat hugget Baneende, paa hvilken ses stærke Spor af Stød. — Nakke-enden af en firsidet Økse som 60 og Midtstykket af en Smalmejsel, sleben paa alle Sider. — En Del Ægender af Smalmejsler, fladere og bredere Økser. — En Sandstensøkse som 71, 19 Cm. l. — 75 runde Skrabere som 146, alle yderst raat og uregelmæssig tilhugne, samt 21 smaa Skrabere af paafaldende ringe Størrelse (1—3 Cm. i Diam.), de fleste cirkelrunde og tilhugne om hele Randen; en er dannet af en Spaan af et slebet Redskab. — c. 40 Flækkespaltere som 17, $1^1/_2$—$3^1/_2$ Cm. l., af hvilke 6 ere huggede af slebne Redskaber. — c. 50 større og mindre Bor af alle Former, blandt hvilke de tynde og Flækkeborene (30 og 32) ere talrigst. — Over 100 Flækker, enkelte noget tilhugget langs den ene Side, andre skraat tilhugne for Enden, kun en enkelt med indbuet Æg. — c. 40 Flintknuder (37), omtrent 5 Cm. i Gennemsnit, 23 Slagsten, dannede af mindre Rullesten, en større, raat tilhugget Kugle med Mærker af Slag og en lille rund Tilhuggersten (199) af Sandsten med en flad Fordybning paa begge Sider. — Endvidere optoges en stor Mængde Forarbejder til Redskaber, Spaaner af slebne Redskaber og andet Affald fra Tilhugningen, der viser, at Forarbejdelsen af Flintsagerne har fundet Sted paa Bopladsen. I Forbindelse med disse Sager opsamledes omtrent en halv Snes yderst raa, uformelige Flintstykker, af hvilke nogle have en skarp Kant, der synes at have været benyttet. De ligne noget Flækkespalterne, men mangle disses Særkender, nemlig Afspaltningsfladen og den paa særegen Maade dannede Æg.

Oldsagerne ere opsamlede paa et bestemt Terræn, c. 140 M. fra Strandbredden, paa et Sted, hvor Marken danner en Fordybning; midt i denne paa et Omraade af c. 6,30 M. i Firkant fandtes samtlige Sager i en Dybde af c. 50 Cm.

under Overfladen, men aftagende op imod Kanten af Fordybningen, hvor Genstandene laa mere pletvis. Mellem dem optoges en Del hovedstore eller aflange Granitsten, der mulig har været brugte som Underlag ved Udspaltning af Flintblokkene. Egentlige Ildsteder kunde ikke paavises, men der fandtes ikke faa ildskørnede Flintstykker og paa et enkelt Sted nogle Kul.

6. En anden af den yngre Stenalders Bopladser er fremdraget paa den aabne Strand langs Kysten af den saakaldte Ørespids, der strækker sig i sydlig Retning ud fra den lille Ø Omø i Store Belt. Hvis Betegnelsen Værkstedfund skulde anvendes paa noget af de kendte Fund fra denne Tid, maatte det være paa dette; thi blandt de opsamlede Sager fandtes kun Brudstykker af to færdige Stykker, en Økse som 55, sleben paa Bredsiderne, og en tyk Økse som 59. Alle de øvrige Sager vare ufærdige og hidrøre fra Forarbejdningen. Blandt disse fandtes: 17 Blokke (8—14 Cm. l.), især som 7 med brede og ret regelmæssige Afspaltninger. — 8 Knuder og en Kugle som 38 med mange Spor af Slag. — 3 flade Strandsten med Indhak i Siderne til Fastbinding. — 83 Forarbejder til Økser og Mejsler af den yngre Stenalders Form paa forskellige Stadier af Tilhugning. Hovedmassen ere firkantede som 206, fra 12—27 Cm. l., sandsynligvis Forarbejder til flade, firsidede Økser, et enkelt synes at være Forarbejde til en Spydspids. — 73 andre tilhugne Stykker af ubestemmelig Form og en stor Del Affald.

Genstandene laa spredte over en Strækning af 100 Skridts Længde langs med Ørespidsens to Sider, nærmest ved Havstokkens Overgang til Grønjord og synes udskyllede af Jorddækket langs Strandkanten. Paa flere Steder bemærkedes det, at Sagerne laa samlede pletvis mellem Granitsten. (A. 6007—28.)

7. Fra Kyststrækningerne ved Store Bælt og dets forskellige Indvande skal endnu nævnes et udækket Bopladsfund fra Lindø i Lindelse Nor paa Langeland. Stenalders-

folket har levet her paa denne lille Holm, hvor man paa en Mark, omkring i Plovfurerne, har opsamlet en Del Stensager. Ved et Besøg af Direktør Henry Petersen paa Stedet i 1876 fandtes især et ret anseligt Antal (c. 100) Skrabere, af hvilke de fleste ere runde (146), kun enkelte langagtige og konveks tilhuggede. Endvidere 50 Flække uden nogen Tildannelse og c. 50 med konveks Tilhugning, 13 Cm. lang. En Del Flintknuder og uregelmæssigt tilhugne Flintstykker. 5 Kugler med Spor af Stød, mulig anvendt ved Forarbejdelsen af Stensager, og Brudstykker af 3 Slibesten. Som sædvanlig i disse Fund vare fuldt færdige og brugelige Redskaber sjældne. Af saadanne Stykker optoges: en paa Bredsiderne sleben firsidet Økse (59), der gentagne Gange er opskærpet. — En lille Økse, afbrudt i Baneenden og stærkt ildskørnet. — 7 Brudstykker af slebne Økser, hovedsagelig som 55 og 59 og to Fragmenter af store, flade Økser, der ere groft tilhugne og synes at have været anvendte til Knusning. Da Findestedet er forstyrret ved fortsat Pløjning, kunde man ikke vente at finde Ildsteder paa Bopladsen, men der optoges nogle Skaar af meget grove Lerkar. (A. 2718—44.)

8. Paa det saakaldte Knudsbjærg i Sennels Sogn ved Thisted — en Bakke, der i Oldtiden har været en Halvø mellem en Vig af Limfjorden og selve Fjorden — har der været en Boplads, som synes at have været benyttet allerede i den ældre Stenalder, men som dog væsentligst hidrører fra den yngre Periode og synes — at domme efter den store Mængde Genstande, som er optaget der — at have været beboet i lang Tid. Ved Opbrydning af Hede finder man Masser af Flintsager i en Dybde af 15 Cm. under Lynglaget. I adskillige Aar har Lærer Rose i Thisted foretaget Udflugter med Skolebornene til dette Sted for at opsamle Oldsager, og Udbyttet af disse Ekskursioner har i Reglen været meget betydeligt. Af den ældre Stenalders Former fandtes kun faa Stykker, nemlig 4 Økser som 18—19 med særdeles velbevaret Æg og 3 lignende, som ere

overbrudte. Fra Stenalderens yngste Del hidrører derimod: c. 60 Økser af Form som 46, de fleste mere eller mindre beskadigede, nogle kun i Brudstykker. — Omtrent et lige saa stort Antal Økser af andre Former, hovedsagelig som 55 og 59, foruden nogle Forarbejder til saadanne Redskaber, men enkelte som 60 og 65 og nogle hulslebne som 52. En Del af disse Økser ere kun tilhugne, de fleste dog slebne paa Bredsiderne; mange ere tilhugne paany eller opskærpede ved Slibning. Kun yderst faa ubeskadigede Genstande ere optagne; Hovedmassen er enten Brudstykker eller i alt Fald ubrugelige, stærkt ødelagte Stykker. Det samme er Tilfældet med de andre Former. Blandt disse findes henimod en halv Snes tilhugne eller slebne Smalmejsler som 126, c. 50 temmelig tarvelig tilhugne Spyd og Dolke som 162 og 164, enkelte som 166—67 og 171, og henimod 40 Forarbejder til saadanne Vaaben; endvidere 7 Spidser til Kastespyd og Pile. Af de halvrunde Save (139) vare 6 omtrent fuldstændige, men der fandtes Brudstykker af Forarbejder paa forskellige Stadier af Fuldendelse til c. 30 andre. Af runde Skiveskrabere (146) er der opsamlet c. 70 Stykker, medens Skrabere med Skafttunge kun ere repræsenterede ved enkelte Stykker. Foruden de nævnte Forarbejder til forskellige Redskaber, indeholder Fundet mange Vidnesbyrd om, at der er foregaaet en Tilvirkning af Stensager paa Bopladsen, idet der er optaget c. 30 Blokke, blandt hvilke 8 som 7 med regelmæssige Afspaltninger; 110 Flækker, hvoraf nogle med udbuet Æg eller med Tilhugning langs Siderne, samt en stor Mængde Spaaner til Dels af slebne Redskaber. Endelig fandtes 25 Knuder og Kugler med Spor af Stød. (A. 4194—4269, 5257—85, 6721—48, 6923—31.)

Medens de Fund, der vise, at Befolkningen i den yngre Stenalder ligesom i den ældre Tid har haft sine Bopladser paa Kysterne langs Danmarks Fjorde og Bælter, ere ret talrige, er der kun fremdraget yderst faa Fund fra Indsøer.

9. Det eneste større Søfund fra denne Periode, som kendes, fremkom i 1872 ved Udtørringen af Rosborg Sø i Mønsted og Daugbjerg Sogne og indsamledes af Redaktør Arthur Feddersen. Ligesom i Vester Ulslev var Findestedet ogsaa her en lille Holm, 300 Skridt i Omkreds, der ligger i Søens vestlige Del og tidligere har staaet under Vand. Efter de fundne Oldsager at dømme, synes Stedet at have været beboet allerede i den ældre Periode af Stenalderen, idet man der har fundet 3 Skivespaltere (14) og nogle raat tilhugne Flintstykker, der synes at være Forarbejder til Spaltere, foruden 9 Flintbor som 28 og 30, 8 Knuder og en af de slebne Grønstensøkser med rund Nakke og runde Sider (23), som forekomme sammen med den ældre Stenalders Former. Af yngre Former fandtes: 2 slebne, tyknakkede Økser (59), af hvilke den ene i Oldtiden paany er tilhugget, 2 Spydspidser som 151 og 2 overbrudte Spydspidser som 161, c. 30 Flækker fra 4—13 Cm. l., enkelte tilhugne langs Siderne, 7 med konveks Tilhugning i Enden (12) og 32 Skrabere (146); desuden c. 35 afsprungne Stykker af slebne Stensager. Endvidere optoges 3 Slagstokke af Hjortetak og en Del spaltede Knogler af Hest, Okse, Faar eller Ged, Svin og Hjort [1]).

Flintsagerne og Knoglerne fandtes dels i Holmens øverste Lag, dels dybere ved nogle Pæle, som i to Rækker vare nedrammede i Sandbunden, den ene strækkende sig fra Holmens østlige Spids og hen over dens højeste Del, den anden dannende en Bue langs den sydlige Rand. Pælene stode c. 1—1,25 M. dybt og vare meget medtagne; nogle vare raat tilspidsede forneden. Omkring dem fandtes talrige Levninger af Træstokke, en Mængde forkullede Træstykker og Dyreknogler.

Ogsaa i den østlige Del af Søen, c. 29 Meter fra den nuværende Bred, fandtes 20 Pæle staaende i to med Bredden parallele Rækker, 6,25 M. l. med en indbyrdes Afstand af

[1]) Aarb. 1889, S. 319.

3,15 M. De vare nedrammede i den faste Bund og omgivne med et 2 M. højt Dyndlag, der havde bevaret dem. Ogsaa mellem dem fandtes Knogler af Okse og Faar, men ingen Flintsager. (A. 1445—65.)

Fra Mark og Mose er der vel i de senere Aar fremdraget adskillige samlede Fund af Stensager, men disse skulle ikke her nærmere omhandles, da der ikke siden Dr. Sohpus Müllers Artikel i Aarb. 1886 er gjort noget Fund af denne Art, som ved sit Indhold eller ved Fundforholdene har frembudt noget væsentligt nyt. Vi vende os derfor til Gravfundene.

I. Den første Gruppe af disse, som hidrører fra de smaa, sædvanlig fritstaaende eller kun til Dels dækkede Runddyssekamre, er kun lidet talrig. Grunden hertil kan dog ikke søges i, at Grave af denne Art overhovedet ere sjældne. Tværtimod er der f. Eks. i de 18 sjællandske Herreder, som ere undersøgte antikvarisk, paavist mere end 300 Runddysser. Naar saa faa Fund fra disse Grave ere indkomne til Museet, skyldes det uden Tvivl, at de smaa Runddyssekamre, af hvilke mange tilmed ere sammenstyrtede, let sløjfes, uden at man skænker de faa Sager, som i Reglen udgøre Fundet, nogen Opmærksomhed. I Kapt. Madsens førnævnte Værk er der afbildet et saadant Fund fra Hjortegaardene ved Jægerspris [1]). Blandt de øvrige, som foreligge med paalidelige Oplysninger om Fundforholdene, skal her gøres Rede for følgende, som alle hidrøre fra Jylland.

10. Paa en Sandknold i den saakaldte Horsemose (Ørum S., Galten H., Randers A.), 60 Skridt fra det faste Land, var der anlagt en Runddysse, omkring hvilken Mosen var vokset op, saaledes at Mosejorden udvendig naaede 68 Cm. op paa Dyssens Randsten. Gravkamret var rhombeformet, dannet af 4 Sidesten med en Tærskelsten og en

---

[1]) l. c. Tab. IV.

kort Indgang, der paa den ene Side bestod af 1, paa den anden af 2 Sten. Bunden, som laa omtrent 1,10 Cm. under Mosens Overflade, var belagt med flade Sten. Saavel Kammer som Gang var dækket med en Overligger. I Fylden, som bestod af Sand, fandtes samlet paa eet Sted tæt indenfor Tærskelstenen en gennemboret Økse af ukarakteristisk Form, 2 Flækker, et Fragment af en Ravperle som 254, nogle Ravperler af uregelmæssig Form og et naturligt, gennemboret Ravstykke tilligemed Kul og Spor af Træ. (A. 7107—9.)

11. Et fritstaaende, polygont Dyssekammer udgravedes ved Gjerum (Horns H., Hjørring A.) paa flad Mark. Overliggeren var sprængt og bortført; Siderne bestode af 5 noget indad hældende Sten med et Mellemrum, der dannede Indgangen. Kamret var anlagt Ø.—V. med en Længde af 2½ M. og halvt saa bredt; Højden var 1,57 M. Det havde indesluttet mindst 2 Lig, ved hvilke der var lagt en paa alle Sider sleben Økse som 55, en gentagne Gange opskærpet Spydspids eller Dolk som 164 eller 165, en gennemboret Stenkugle, et raat tilhugget Flintredskab, nærmest af Form som et trekantet Bor, to Ravperler af uregelmæssig Form, et Par nærmende sig 251 og et fladt Ravstykke som 253 kun gennemboret langs Siderne; endelig nogle smaa Brudstykker af et tykt, gult Lerkar. (A. 1383—89).

12. Foruden disse skal endnu omtales et Gravkammer af en noget anden Art, der ikke stemmer med den almindelige Type af Dyssekamre, idet Sidestenenes Antal overgaar de sædvanlige 4—5, men som dog nærmest slutter sig til disse.

Det var beliggende paa Katbjærg Mark, (Mariager Landsogn), hvor der desuden findes to Jættestuer, og synes ikke at have været dækket af nogen Høj. Gravkamret var nedgravet i Jorden, saaledes at Sidestenene kun naaede lidt op over Overfladen. Kamret dannede en Rektangel (3,61 M. l., indtil 2 M. br., 1,40 M. h.) opført af 9 Sidesten, som sædvanlig tættet med mindre Fliser i Mellemrummene, og med en 63 Cm. br. Aabning i Sydsiden, der

var lukket ved en Pakning af store, flade, kantstillede Sten. Dækstenene manglede. Bunden bestod af Grus og Sand, og paa denne fandtes i et Lag af indtil 22 Cm. Tykkelse en Hulmejsel som 66, en Sandstensøkse med Skafthul som 107 og en lignende Økse med en sleben Flade paa Oversiden; to 14 Cm. l. Spydspidser (162) og to Pilespidser 175; 3 Flækker, en gennemboret Kugle af Lerskifer af Form som 121 og et Brudstykke af en Ravperle (251?) samt nogle Skaar af Lerkar. Forskellige Steder optoges ildskørnede Sten og Kulstumper; af Lig kunde der ikke paavises noget Spor. (A. 9731—42).

II. Fra Runddysserne vende vi os til Langdysserne med eet eller flere smaa, sædvanlig rektangulære Kamre. Mindesmærker af denne Art ere endnu talrigere end Runddysserne — i de nævnte sjællandske Herreder paavistes saaledes over 500 — og fra dem foreligger en Række af vel oplyste Fund. Foruden de af A. P. Madsen afbildede Fund fra St. Rørbæk og Bogø[1]) anføres her følgende:

13. En stærkt forstyrret Langdysse i Ølstykke (Ø. H., Frederiksborg A.), fra hvilken alle Sidesten vare bortførte, indesluttede kun eet Kammer. Dette var rektangulært, bygget af 4 store Sten, der vare nedgravede i den oprindelige Grund, saa at kun Overkanten naaede op i Højde med Jordoverfladen, og dækket med en enkelt Overligger. Gravrummet var ved mindre Sten gjort saa tæt, at kun lidt Jord fra Højen var sivet ned i det. Bunden var dækket med et Lag knust Flint og paa det havde der været antændt et Baal, fra hvilket et tykt Kullag over hele Bunden hidrørte. I Graven havde der kun været nedlagt 1 Lig, med Hovedet i Syd, og ved dets Fødder, som det synes, var der nedsat to Lerkar, et graabrunt Kar som 229 med vertikale Striber om Bugen og et mørkt Kar som 230. Halsen havde været afbrudt i Oldtiden og fandtes ikke i Graven.

[1]) Tab. VII, XXXXI.

I det ene Kar var der noget Jord og derimellem Knokkelstumper af et Menneske, der rimeligvis ere indbragte af et Dyr, som har rodet om i Graven. Oprindelig have de ikke været nedlagte i Karret. (A. 9680—1.)

14. En Langdysse med to Kamre undersøgtes ikke langt fra den foregaaende i Gandløse By og S. (Ølstykke H., Frederiksborg A.). Dyssen, der tilligemed 3 andre Stenaldersgrave laa paa en flad, jævnt skraanende Mark med Retning Ø.—V., var til Dels ødelagt, idet en stor Del af Randstenene vare bortførte, men havde haft en Længde af c. 20 M. og en Bredde af c. 7,44 M. Kamrene vare som sædvanlig paa Sjælland rektangulære og i dette Tilfælde anlagte i modsat Retning af Dyssen. Størrelsen kan ikke nøjagtig angives, da Gravene til Dels vare forstyrrede; af den østlige var kun 1 Sidesten og en Endesten tilbage. I det vestlige Kammer, der var bedst bevaret, synes Længden at have været henimod 3 M. og Bredden 1,77 M. Bunden, der bestod af fint gult Sand, var dækket af et Lag Flintskærver, over hvilket der i den nv. Del af Kamret var udbredt et Lag Menneskeben af 31—47 Cm. Tykkelse, hidrørende fra Individer, der mulig have været begravede i siddende Stilling. Man stødte først paa Kranier og siden paa de andre Knogler. Endnu tydeligere fremtraadte Sporene af den siddende Stilling i den nordlige Ende af Kamret, hvor der fandtes 3 Kranier med lige store Mellemrum ovenpaa de andre Skeletdele. De optagne Knogler viste, at der havde været begravet 4 fuldvoksne Individer, en ung Mand eller en Kvinde og et ca. 10 Aar gammelt Barn. Ved Knoglerne fandtes 3 Dolke eller Spydspidser som 162 og 64 og et Brudstykke af en vel tilhugget Dolk med Haandtag (167?) en Polersten som 205, en ringformet Ravperle samt Brudstykker af et kopformet Lerkar og af et Hængekar. Knokkellaget, i hvilket der fandtes mange Kulstumper, var belagt med flade, runde Sten og derover var der fyldt Jord i c. 1,50 M. Højde. Fyldens Overflade var

atter belagt med store, flade, omhyggelig sammenpassede Sten. (A. 2062—68.)

15. Som et Eksempel paa et Fund fra en Langdysse med 3 Kamre, som disse forekomme paa Øerne, skal nævnes et Mindesmærke i Skebjærg, Tullebølle S. paa Langeland. Alle 3 Kamre havde været rektangulære og vare anlagte i modsat Retning af Dyssen; kun det østligste af dem var bevaret. Det var bygget af 4 Sten, der havde en Flade vendende ind imod Gravrummet; men manglede Dæksten. Paa Gulvet, der var regelmæssig brolagt med Rullesten, fandtes stærke Spor af Ild og her optoges 4 Økser som 59, den ene opsleben, og et Brudstykke af en lignende, en flad Økse som 60, en paa alle Sider sleben Smalmejsel (126), en oval Sandsten, flad paa Oversiden, rund paa Undersiden og forsynet med en Rille (196), og Skaar af Bunden af et groft forarbejdet Lerkar, der sammen med et andet Kar, som ganske smuldrede hen, var nedsat i Gravens sydlige Ende. Af Ligene, som havde været begravede i dette Kammer, fandtes ingen Rester. Dyssen var af ret anselige Dimensioner, Længden i NV-SØ 36,40 M., Bredden 7,85 M. (A. 4060—68.)

16. Blandt de jydske Fund skal først omtales en Langdysse med et enkelt Gravkammer ved Kikkenborg (Hammer S., Kjær H.) N. f. Aalborg. Dyssen laa paa en Bakke med Retning NV-SØ og var 44,5 M. l., 11 M. br. Gravkamret var anlagt i Nærheden af Dyssens nordlige Ende og var rektangulært (3 M. l., 1,20 M. br. og indtil 1,40 Al. h.), dannet af 2 Sten i hver Side og 1 for hver Ende; Dækstenen var borttaget. Paa Bunden, der som sædvanlig var brolagt med Sten af forskellig Størrelse, sporedes nogle stærkt opløste Rester af Knogler, der dog vare tilstrækkelige til at vise, at der havde været nedlagt et Lig, hvilende paa højre Side med Benene krummede og optrukne. Ved dette var der nedlagt en Flintøkse med opsleben Æg (55), en paa Bredsiderne sleben Økse (59), en tresidet Ravperle, gennemboret paa Midten (52), et andet, ligeledes

trekantet Ravstykke, gennemboret paa langs og Brudstykker af forskellige Ravperler. Sagerne vare dækkede af et henimod 1 Al. tykt Lag af gult Bakkesand og Strandsand. (A. 9595—99.)

17. En anden Langdysse med eet polygont Gravkammer undersøgtes paa en Hede ved Blegbrøndgaardene (Bejstrup S., Ø.-Han Herred). Dyssen var kun c. 13 M. l. i Ø.-V. og 7 M. bred, kranset af ret anselige Randsten paa indtil c. 2 M. Højde, den ene Endesten med indgnedne skaalformede Fordybninger paa den indadvendende Flade. Kamrets Form var femkantet (c. 1,50 M. i Diam. og omtrent samme Højde); mod Syd antydede to lave Sten en Indgang. I det nø. Hjørne laa nogle hensmuldrede Tænder som de eneste Rester af det Lig, der her havde været begravet, og spredte omkring i Kamret fandtes en flad, kun tilhugget Økse med opskærpet Æg (62), en sleben Økse som 59, en Hulmejsel, paa hvilken man har paabegyndt en ny Tilhugning (68), 6 Flækker og en Del Ravperler, nemlig 17 som 264 og Brudstykker af 3 andre med ny Gennemboring, 1 som 263, og 22 rørformede som 254, foruden Fragmenter af 4 lignende, samt 11 Hængesmykker af ubestemmelig Form. Desuden optoges 3 Skaar af et uornamenteret Lerkar. (A. 3349—64).

18. En 29 M. l. Langdysse ved Skræm ligeledes i Ø.-Han Herred omsluttede to Gravkamre af rektangulær Form. Det vestligste var dannet af en kolossal Sidesten i hver Langside og en anselig (c. 1,80 M. h.) Endesten mod Ø., der var stillet skraat imod Sidestenene. Den modsatte Endesten var derimod ganske smal og kun 63 Cm. h., og udfor denne var der ved to Sten, lavere end Kamret, dannet en kort Indgang. Kamret var 2,66 M. l. (1,39 M. br., 1,77 M. h.). Bunden bestod af fastbrændt Sandler. Indholdet af Graven var yderlig fattigt, idet der kun fandtes to Flækker, den ene som 12, et Flintbor som 28, og 2 Flintknuder, men

intet Spor af Lig. Hist og her i den stenblandede Fyld optoges smaa Kulstumper.

Heller ikke i det andet Kammer, i Dyssens modsatte Ende, der var lidt mindre end det førstnævnte og bygget ganske som dette, fandtes der noget Spor af Lig. Derimod var Gravgodset noget rigere, idet der foruden en Økse som 60 og Skaar af to stregeprydede Lerkar fandtes en Del Ravsmykker, nemlig et tykt, uregelmæssig kugleformet Stykke, gennemboret som en Perle, tre prismatiske og 2 aflange, fra Enden gennemborede Stykker (254), to mindre af lignende Art og nogle Fragmenter, to Perler (251) og et Brudstykke af et Stykke som 257. (A. 3328—40).

19. Den saakaldte Humsterhøj, en c. 32 M. l., henimod 9 M. br. Langdysse ved Skærvad (Ginnerup S., Nørre H., Randers A.) indeholdt ligeledes 2 Gravkamre. Det ene, som laa ved den sø. Ende af Dyssen, var ødelagt før Undersøgelsen fandt Sted, og deri var fundet to flade Økser med opskærpede Ægge (60), 3 Brudstykker af en sønderslaaet, gennemboret Økse som 103, en rund paa Midten gennemboret Perle som 269, en hammerformet Perle (263) og nogle Fragmenter af Perler af ubestemmelig Form — alle af Rav foruden et tildannet Ravstykke af ukendt Bestemmelse. Paa Midten hævede Jordvolden sig til en lille Høj (15,88 M. i Diam.), der dækkede et Kammer af skæv, femsidet Form; det var bygget af 4 Sidesten (3,5 M. l., 2,4 M. br., 1,2 M. h.) med en c. 3 M. lang Gang, dannet af 2 Par Sten, der strakte sig i skraa Retning umiddelbart ud til Randstenene. Paa Overfladen og den ene Sideflade af den store Rullestensblok, der dannede Overliggeren i Kamret, var der indgnedet 7 skaalformede Fordybninger. Kamret havde tjent til Gravsted for ikke faa Individer. Paa den med ildskørnede Skærver belagte Bund var der udbredt et Lag af tæt sammenpressede og fuldstændig opløste Knogler, dækkede af nogle haandstore Sten. Over dem var der lagt et nyt Lag af lignende Beskaffenhed, og højere oppe i Fylden

optoges et Kranium og Rester af nogle Skeletdele af eet Individ.

Det synes, at man er vedblevet at begrave i dette Gravsted til henimod Stenalderens Slutning; thi ved de sidstnævnte Knogler fandtes en c. 1½ Cm. l. cylindrisk Bronzerør, (S. Müller, Bronzealderen, Fig. 63) og Brudstykker af 1—2 lignende, og ved det øverste af de kompakte Knokkellag optoges 3—4 saadanne Perler, der helt hensmuldrede ved Berøringen. I det dybere Lag fandtes kun Stenalderssager, nemlig et Spyd, hugget af et krumt Flintestykke, og to Brudstykker af Spydspidser, en Økse (59) og en Flække, 7 Ravperler som 254, 256—57 og 264 foruden nogle Fragmenter af Perler af ubestemt Form, Skaar af et Lerkar med Zigzagprydelser og det øverste Stykke af Halsen til et flaskeformet Kar (230), et Brudstykke af en lille, spaltet Knogle, der er afslebet i Randen og mulig har været benyttet som Pren, foruden to andre smaa spaltede Knogler. Ogsaa i den yderste Ende af Gangen fandtes Rester af et Skelet og ved det en cylindrisk Ravperle. (A. 4092—118.)

20. I den saakaldte Horsemose paa Stenvad Hede i Glæsborg S. (Nørre H., Randers A.) var der c. 50 M. fra det faste Land anlagt en Langdysse med Retning NV.-SØ. Den hvilede paa et Lag hvidt Sand, der laa 63 Cm. dybere end Mosens nuværende Overflade, og bestod af en særegen Art lysegult Sand, der først findes en Fjerdingvej fra Dyssen. Denne, der var 47 M. l. og indtil 7 M. br. omsluttede 3 Kamre. Længst mod NV. var der af 2 Sidesten og en Endesten bygget en Stenkiste (c. 1½ M. l., ½ M. br. og 1 M. h.), aaben mod SV. og dækket af en stor flad Overligger. I det løse Sand, der dannede Fylden i Kisten, fandtes 34 Ravperler, dels af Form som 251 og 254, dels flade runde Ravstykker, der vare gennemborede paa Midten eller ved Randen, og en Skive som 262.

Omtrent 3 M. sydligere fandtes det andet Kammer, der var noget mindre end det foregaaende og bygget af 4 flade Sidesten, der syntes at være udkløvede af samme Blok, og 2 flade Dæksten. Paa Bunden, der var belagt med Flintskærver, stode 3 Lerkar som 228 og 229, prydede med indridsede, vertikale Linjer og trekantede Figurer, og Brudstykker af et lignende.

Den tredje Kiste, bygget c. 6 M. længere mod Syd end den foregaaende, var den største af dem alle (c. 2½ M. l.), men indeholdt intet. (A. 8278—85).

III. Som sædvanlig have Jættestuerne ydet de talrigste Fund. I de senere Aar har Museet haft Lejlighed til at udgrave adskillige af disse Mindesmærker, hvorved dets Materiale er blevet forøget med en Række righoldige Fund. Flere af disse ere allerede publicerede gennem Afbildningerne hos A. P. Madsen — 6 fra Sjælland, 1 fra Lolland og 2 fra Bornholm [1]) — og i Dr. Henry Petersens Tab. I i Aarb. 1881; de skulle saaledes ikke omtales her. Blandt den øvrige Række forelægges som Eksempler paa Fund fra de forskellige Landsdele et Antal af de bedst oplyste Fund.

Et ejendommeligt Fund fremdroges af Kapt. A. P. Madsen i en overpløjet Høj ved Vellerup i Horns Herred, Frederiksborg A. Højen, der var 28,8 M. i Tværmaal, 3,14—3,77 M. h., dækkede en anselig Jættestue. Det aflange, ovale Kammer, der havde Retning SSV.-NNØ. var, som Fig. 5 viser, bygget af 15 Sidesten (c. 7 M. l., 2,35 M. br.), hvis Mellemrum vare udfyldte med flade Fliser, og for at forhøje Gravrummet var der ovenpaa Sidestenene stablet større og mindre Sten, der tjente som Underlag for de 5 Dæksten. Højden var paa denne Maade bleven 1,77—1,81 M. Gangen udgik mod Ø.-SØ. i en Længde af c. 2 M., men har sandsynligvis oprindelig været længere. Rundt omkring paa

[1]) Tab. VIII—XIV, XVIII—XXI, XXV—XXVIII, XXXXIII—IV, XXXXVI.

Bunden af Kamret fandtes Rester af Skeletter, rimeligvis af 6—7 Individer, og disse vare dækkede med et Lag stenblandet Jord, der naaede en Højde af 63—79 Cm. I dette fandtes mod N. i Kamret et Økseblad som 59 med op-

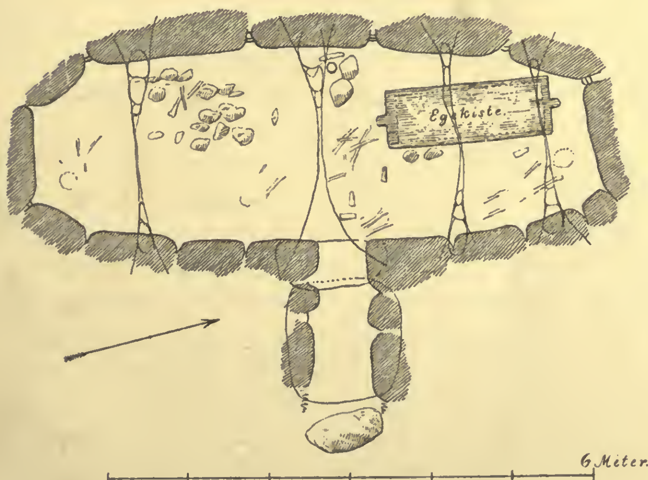

Fig. 5.

skærpet Æg, en Økse af samme Type afbrudt i Baneenden, en ligeledes overbrudt, i Æggen opskærpet Økse som 60, en sleben Hulmejsel med beskadiget Æg (63). I Kamrets sydlige Del laa en Grønstensøkse med afstumpet Æg (72) og 3 forvitrede hammerformede Ravperler (263). Ved Bagvæggen

ud for Gangaabningen var der nedsat et sort Lerkar som 219 og ornamenteret ganske som dette tilligemed et Kar som 223. Paa forskellige Steder i Fylden optoges Skaar af sorte og graa Lerkar med Stregeornamenter som 219.

Det ejendommeligste Forhold ved denne Grav var imidlertid det, at der i den nordlige Del af Kamret var bleven nedsat en Egekiste fra Bronzealderen. Gennem Gangen kan denne ikke være bragt ind; men det synes, at man for at kunne anbringe den, har aftaget den ene Dæksten, der endnu, som det vil ses af Tegningen Fig. 5, ligger noget uregelmæssig. Desværre blev denne Kiste ødelagt før Undersøgelsen af Kamret og kun en Paalstav (SM. II 38) og nogle Fragmenter af en Bronzedolk bevaredes af Indholdet. Efter de indsamlede Oplysninger at dømme synes Kisten at have været bygget ganske som de øvrige Egekister fra Bronzealderen, men at have været temmelig lille; Længden har næppe overgaaet 2 M. (A. 9816—34. B. 4409—10.)

22. I en Høj ved Medelbygaard i Aarby S., Arts H., har ligeledes Bronzealdersfolket begravet deres døde i en Stenalders Grav. Denne er en Jættestue, omgiven af en flad Jordhøj — c. 15 M. i Diam. — der har naaet lidt over Sidestenenes Overkant. Ved Museumsassistent Boyes Undersøgelse af Højen var Jættestuens Dæksten, der havde hvilet paa Fliser ovenpaa Sidestenene, sprængte og laa nedstyrtede i Kamret. Dette var ovalt, bygget af 14 Sidesten, 5,20 M. l., 2,25 M. br. med en Højde af 1,50 M. Bunden var belagt med flade Sten og dækket af et Lag stærkt brændte Flintsten. Herpaa laa en Række ubrændte Skeletter i udstrakt Stilling med Hovederne i NØ. og ovenpaa dem, adskilt ved et Lag Fliser, en anden Række Skeletter i samme Stilling og Retning. Ialt synes der at have været nedlagt omtrent 20 Individer i Gravkamret. Mellem dem fandtes: 3 Økser som 55 og en som 60, flere med opskærpet Æg — et enkelt Stykke er skørnet af Ild — et Brudstykke af en Skraber, en Slagstok af Hjortetak, en Hvæssesten af Skifer,

en cylinderformet Ravperle (254) og nogle Skaar af Lerkar, der ere prydede med Zigzaglinjer og indtrykkede Trekanter. I Fylden fandtes smaa Dynger af brændte Knogler i en Dybde af 33—63 Cm. og ved dem laa en Bronzenaal af ubestemt Form.

I SSØ. udgik fra Kamret en Gang, der var sat af 8 Sidesten, i en Længde af 4,15 M. med en Bredde af 63 Cm. og en Højde af indtil 1,20 M. Ogsaa her fandtes Levninger af flere ubrændte Skeletter og ved et af dem en Økse som 59. (A. 6143—52.)

23. Den saakaldte Jættehøj i Slangerup Landsogn (Lynge—Frederiksborg H., Frederiksborg A.) havde i sin østlige Side indesluttet to Gravkamre, af hvilke det sydligste, en Jættestue, var sløjfet, før der af Museumsassistent V. Boye i 1890 foretoges en Undersøgelse af Højen. I den nordligste Jættestue var Dækstenen delvis blottet. Gravkamret var sekskantet med Retning NNV.—SSØ. og bestod af 8 Sten, der vare stillede tæt sammen. Mellemrummene mellem dem vare udfyldte med flækkede Graastensfliser, og paa Overkanten af Sidestenene var der lagt store, flade Sten, paa hvilke Overliggeren hvilede. Denne, der var 2,6 M. l., dækkede ikke hele Kamret; sandsynligvis har der været en mindre Dæksten over den sydlige Ende. Rummet var 3 M. l., 1,86 M. br. paa Midten og 1,9 M. h. I Døraabningen var der lagt en kantstillet Flise, c. 15 Cm. h., som Tærskelsten, og sandsynligvis har en flad, tyk Sten, der laa ovenpaa Fylden, tjent som Dør.

Bunden af Kamret var brolagt med hovedstore Sten og dækket med et Lag smaa hvidbrændte Flintskærver, hvoriblandt Brokker og Striber af Kul. I dette Lag fandtes Rester af stærkt oploste Skeletter, af hvilke nogle have stærke Spor af Brand; andre ere endog helt forkullede. Tæt ved Tærskelstenene laa Levninger af et Skelet i udstrakt Stilling med Hovedet i Ø., og ved det fandtes to Flækker, den ene med Tilhugning i Enden, en lang Ben-

perle, dannet af et Stykke af en Rørknogle, og en tilsleben Hjørnetand af et Svin (145). Nord for dette var der nedlagt et andet Skelet i samme Stilling med Benene vendende i VSV. og ved det en Hjørnetand af en Hund. Sydlig i Kamret fandtes Dele af et Skelet, der synes at have været nedsat med Ryggen mod Sidestenene, og ved det laa en Pilespids med Skafttunge (174). Tæt ved Endestenene i NNV. optoges Knogler af et Lig tilligemed en Pilespids med Skafttunge (174). Rester af et andet Lig, ved hvilket der var nedlagt en Hjørnetand af et Svin (145), fandtes i Nærheden af den nordlige Sidesten i Bagvæggen. Endnu sporedes paa forskellige Steder i Laget andre Skeletter og ved disse var der nedlagt en Pilespids med Skafttunge og takket Æg (174), en Tværpil (17) dannet af et slebet Redskab, Brudstykker af en Benpren, af 4 økseformede (264) og en hammerformet (263) Ravperle samt 2 rørformede (264) og 2 ringformede Ravperler. Laget, i hvilket Skeletterne laa, var dækket af Fliser, ovenpaa hvilke der var fyldt Jord og Sten indtil 15 Cm. fra Dækstenens Underflade.

Gangen, der udgik i sydvestlig Retning i en Længde af 2,5 M., var dannet af 2 Sten i hver Side, til Dels udfyldt i Mellemrummene med flade Graastensfliser; den var 52—92 Cm. br. og indtil omtrent 1½ M. h., helt fyldt med Jord, men uden Dæksten. (A. 9796—812.)

24. En Modsætning til dette paafaldende fattige Fund danner Gravgodset i to Jættestuer i Kulby (Finderup S., Løve H., Holbæk A.). Jættestuerne vare anlagte i en Langdysse, der oprindelig havde haft en Udstrækning i NV.—SØ. af 47 M. med en Bredde af 7,85 M., men ved Kapt. A. P. Madsens Undersøgelse i 1888 var saavel en Del af Dyssen som af Kamrene ødelagt. For c. 10 Aar siden vare en Endesten og nogle af Sidestenene i det sydlige Gravkammer bortførte, og kort før Undersøgelsen sprængtes alle Stenene i det nordlige Kammer, saa at kun een Sidesten bevaredes, ligesom ogsaa Halvdelen af det sydlige Kammer

ødelagdes. Det havde været anlagt c. $5^1/_2$ M. fra Dyssens nv. Ende, nedgravet omtrent 70 Cm. under Markens Overflade, og havde haft en Længde af omtrent 6 M. med en c. 2,75 M. l. Gang i NØ. Da det ryddedes, fandtes deri en stor Mængde Stensager, men de vare før Kapt. Madsens Ankomst til Stedet sammenblandede med en Del Sager, som vare fundne ved Ødelæggelsen af Halvdelen af det sydlige Gravkammer. Dette var bygget c. 2,10 M. fra Dyssens ssø. Ende med Retning SSØ.—NNV. og var af rektangulær Form. Bagvæggen havde bestaaet af 9 Sten, af hvilke de 4 vare bortførte; den modsatte Væg, fra hvilken Gangen udgik, var dannet af 8 Sten. Dækstenene vare borttagne. Kamret var c. $8^1/_2$ M. l., 2,20 M. br. og 1,57 M. h. Fra den østlige Side udgik Gangen, der var c. 3,20 M. l., med to Karmsten, omtrent 94 Cm. fra Døren, mellem hvilke Gangen havde været lukket med en flad Sten.

Ved Undersøgelsen af den tilbagestaaende Del af det sydlige Kammer viste det sig, at der under Fylden var ét Lag af Oldsager og Skeletter i 33 Cm. Højde over Bunden. Skeletterne vare saa tæt sammenpakkede, at der alene i denne Del af Kamret antages at have været nedlagt omtrent 30 Lig. Knoglerne laa i det hele i stor Uorden; dog kunde enkelte hele Skeletter forfølges. Ved den østlige Væg laa saaledes et Skelet i udstrakt Stilling med Hovedet i Syd; over Brystet var der lagt en Spydspids, ved Siden to Flintøkser (59) med opslebne Ægge og ved Halsen 3 større Ravperler. Ved et Kvindeskelet i udstrakt Stilling laa ved Hals- og Brystpartiet en halv Snes Ravperler, deriblandt 4 hammerformede, 2 ring- og rørformede. I det nordlige Hjørne var der nedlagt et Lig i sammenbøjet Stilling og tæt derved laa et Skelet i udstrakt Stilling med Hovedet i NV. Ogsaa Gangen havde været brugt til Begravelse; i Nærheden af Døraabningen fandtes et sammenbøjet Skelet og derved en Flække og en Smalmejsel, og henimod Enden af Gangen Knogler af et yngre Individ.

I begge disse Kamre havde der været nedlagt en stor Mængde Stensager, af hvilke enkelte vare blevne solgte, før Museets Udsending kom til Stedet, medens følgende Sager erhvervedes til Nationalmuseet: 43 Økser som 59—60, indtil 31 Cm. l., for største Delen kun slebne paa Bredsiderne; mange ere knækkede, andre paany tilslebne — c. 30 tynde Økser som 55, slebne dels paa Bredsiderne, dels paa alle Sider — 22 Smalmejsler som 126, af hvilke flere ere overbrudte — 3 gennemborede Økser som 94 og en som 92. — 11 Spydblade af Form som 160 — en Pilespids med Skafttunge som 174, dannet af et slebet Redskab, en Flækkespalter (17), ligeledes tilhugget af en Flis af et slebet Redskab — en stor Mængde Flækker, henimod halv andet Hundrede — en Benmejsel som 127 — nogle og 80 Ravperler som 263 og 264 og Brudstykker af saadanne; et Stykke som 265 — en stor Del Skaar af forskellige Lerkar (A. 8305—57).

25. Blandt de sjællandske Fund fra de senere Aar skal endnu omtales et ret righoldigt Fund fra en dobbelt Jættestue i den saakaldte Børnehøj, c. 22 M. i Diam., 2,10 M. h., i Himmelev By og Sogn (Sømme Herred, Københavns A.). Den østligste Jættestue havde et aflangt Kammer, dannet af 11 Sidesten med Retning SV.—NØ. (4,70 M. l., 2,10 M. br., 1,50 M. h.), fra hvilket der mod Øst udgik en 5,33 M. l. Gang, bygget af 11 Sidesten og med 2 Karmsten omtrent 2 M. fra Kamrets Aabning. Bredden var 50—78 Cm. Dækstenene vare borttagne før Undersøgelsens Begyndelse.

Kamret, hvis Bund paa flere Steder var belagt med flade Fliser, var fyldt med stenblandet Jord lige op til Dækstenene. Efter Resterne af Kranier at dømme, havde der været begravet mindst 16 Individer i Gravkamret. Resterne af dem saavel som Oldsagerne laa i et stærkt sammenpresset Lag af Rullesten og Fliser og vare dækkede med et 63 Cm. tykt Lag faststampede Flintskærver. Ved forskellige Lejlig-

heder har der været tændt Ild i Gravkamret; overalt var der stærke Spor af Brand, saa vel paa de fleste Flintsager som paa enkelte Knokkeldele, og rundt om dem laa mange smaa Brokker Trækul. Resterne af Skeletterne, der vare stærkt opløste, fandtes oftest ved Sidestenene i Kamret. Gravgodset ved hvert Lig var meget sparsomt. Ved et Skelet, der optoges ved den vestlige Sidesten i den nordre Væg, laa Egenden af en sleben, ildskørnet Smalmejsel (126), to afbrudte Flækker og Skaar af mindst 6 Kar med Stregeornamenter i forskellige Mønstre. Tæt derved var der ved et Lig nedlagt en Flækkespalter (17), en Flække og en Ravperle samt Skaar af mindst 12 ornamenterede Lerkar, medens et andet Lig ved den nordre Væg kun havde faaet nogle Skaar af et uornamenteret Kar med sig i Graven, og Liget ved Siden af en paa alle Sider sleben Smalmejsel (126), der var sprungen af Ilden. Ved Resterne af et Skelet, der var nedlagt udstrakt midt i Kamret, laa en Hjørnetand af en Tamhund, og 3 Individer, der vare begravede i den østlige Del af Kamret, havde faaet med sig: et lille Hankekar med rund Bund og 2 Ører (nærmest som 231, men meget raat formet og uden Ornamenter), en overbrudt, paa Bredsiderne sleben Smalmejsel (126), Skaftenden af en Flintkniv, en gennemboret Hjørnetand af en Hund, en hammerformet Ravperle og en stor Del Skaar af Lerkar med indridsede Ornamenter.

Ogsaa Gangen havde været benyttet til Begravelse. I Nærheden af Indgangen til Kamret laa Resterne af et Lig og ved det Brudstykker af 2 Smalmejsler og en Økse som 62, en Flække, tilhugget som Skraber og nogle Skaar af Lerkar.

I den vestlige Jættestue var Kamret mindre end i den foran nævnte, bygget af 10 Sidesten (4 M. l., indtil $1{,}_{88}$ M. br. og $1{,}_{72}$ M. h.), men uden Dæksten. Kamret var helt fyldt med Jord og Sten som i den østlige Jættestue, men

Ligene vare kun begravede i den vestlige Del, som det synes nedsatte op ad Sidestenene; ogsaa her iagttoges svedne Knogler. Ved et Lig i Midten fandtes en Flække, en ved Eggen sleben Smalmejsel, en Pilespids med Skafttunge (174), en hammerformet Ravperle, en Dyretand og 4 Skaar af Lerkar.

Fra Kamret udgik Gangen i sydøstlig Retning, men ikke parallel med den anden Jættestues Gang; paa to forskellige Steder, i en Afstand af c. 2 M. og c. 4,30 M. fra Døraabningen, var der opstillet et Par Karmsten. Tæt udenfor Indgangen laa Resterne af et ubrændt Lig og ved dette fandtes 3 Flintøkser med Slibning paa Bredsiderne (62) en Smalmejsel (126), 12 Flækker, af hvilke een er tilhugget med en Række smaa Slag langs Kanten, nogle Skaar af mindst 4 forskellige, ornamenterede Kar og flere Dyretænder. (A. 6937—83.)

26. Fra Lolland hidrører et Fund fra Nøbbet Vesterskov (Horslunde S., Nørre H.). En stor Høj med fritstaaende, indtil 1 M. h. Randsten, omsluttede to Gravsteder. Det ene var et fritstaaende Gravkammer af uregelmæssig Form (c. 3,25 M. l., 1,57 M. br., c. 1,25 M. h.), bygget af 8 Bæresten med 2 Overliggere. Noget lavere i Jordhøjningen end det nævnte Kammer var der bygget en Jættestue med 9 Bæresten (2,19 M. l., 1,26 M. br.) og en ganske kort, næppe 1 Meter lang Gang. Dækstenene vare bortsprængte før Undersøgelsen. Paa Bunden af Gravkamret, der var belagt med hvidbrændte Flintskærver, fandtes 3 Lig, der sandsynligvis alle have været begravne i siddende Stilling, men kun et af dem var saa vidt bevaret, at dette med Sikkerhed kan siges. Ved det ene af Ligene var der nedlagt en Smalmejsel, sleben paa Bredsiderne, med ufuldstændig Baneende og stærke Spor af Ild, en 18 Cm. l. Spydspids (162), 3 Flækker, af hvilke den ene er tilhugget langs Siderne og i den ene Ende samt en Flintspaan, tilhugget som en Skraber; endvidere et ufuldstændigt Ben-

redskab, et Fragment af en Ravperle af ubestemmelig Form og Skaar af et mindre Lerkar. Ved et andet Lig fandtes en 10 Cm. l. Spydspids af Flint og en Ravperle. Kamret har i Broncealderen været benyttet til Begravelse; paa et Sted var der nedsat et Lerkar fra denne Periode, fyldt med brændte Ben og paa et andet Sted laa en Dynge brændte Ben.

I Gangen, hvis Gulv laa noget højere end i selve Gravkamret, optoges en Økse (62), men forøvrigt iagttoges ikke her Spor af Lig. (A. 2698—705).

27. Paa 19de Selvejergaard i Aaker S. paa Bornholm udgravedes en Jættestue, der indtil Sidestenenes Overkant var omsluttet af en Høj af 15,70 M. Diameter. Kamret var ikke ret stort (4,40 M. l., 1,88 M. br.) og dækket af 2 Overliggere, i hvis Overflade der var indgnedet enkelte skaalformede Fordybninger. Det var i en Meters Højde fyldt med Jord og Sten og her, især ned imod Bunden, fandtes enkelte spredte Ben, hist og her smaa Stykker Trækul og en Del Oldsager. Hovedmassen af disse bestod af Ravperler, nemlig omtrent 60 Stykker som 263 og Brudstykker af henved 100 lignende, omtrent 30 som 264, foruden Brudstykker af i det mindste 35 saadanne Perler, 12 cylinderformede, 8 runde og 2 smaa ringformede Perler og 10 ufuldstændige Ravstykker, gennemborede i den ene Ende. Det øvrige Gravgods udgjordes af en Økse som 60, og Baneenden af en lignende (59); 4 Pilespidser med Skafttunge (174); omtrent 30 almindelige Flækker, 3 Flækker med konveks Tilhugning og 4 Flækker, der ere udspaltede af slebne Økser; 5 til Dels slidte Skifersten, og 3 Stykker af samme Stenart, som 204, indtil 8½ Cm. l.; endelig Underdelen af et groft Lerkar uden Ornamenter og Skaar af i det mindste 8 forskellige Kar af ubestemmelig Form. Ogsaa i det nederste Lag af Gangens Fyld optoges nogle Ravperler og Flækker. (A. 5774—803.)

28. Noget forskelligt fra det sædvanlige Gravgods i Jættestuerne er Indholdet af en Gangbygning ved Hasmark i Norup S. paa Fyn. Kammeret, der før Undersøgelsen var blottet ved Bortgravning af Jordhøjens Fyld, var »pæreformet«, bygget af 4 Sten i hver Side og een Sten for hver Ende, med Retning V.—Ø. (3,45 M. l., 1,42—2,3 M. br.). Gangen, der bestod af 3 Par Sidesten, udgik i Ø.; dens Bund var brolagt med større, flade Sten i et regelmæssigt Lag, og midt i Gangen dannede en tynd Flise ligesom en Dør.

I Kamret var største Delen af Bunden dækket med et c. 31 Cm. tykt, fast Lag af Menneskeben. Hvor det var tykkest, laa Benene i stor Uorden paa kryds og tværs over hverandre og i flere Lag, adskilte fra hverandre ved vandret liggende Sandstensplader. De forskellige Skeletdele laa saa splittede og sammenblandede, at de umulig alene ved Sammenskydning af Jordfylden i Graven kunne være komne i denne Uorden. Kun to Skeletter i den øverste Del af Laget laa i nogenlunde Orden med Hovederne imod en af de vestligste Sidestene paa Nordsiden og de øvrige Knokkeldele mod Syd. Ved Hovedet af det ene af dem stod et slet formet Lerkar (223), hvis Bund var dækket af et tykt sort Lag. Medens disse to Skeletter utvivlsomt hidrøre fra sammenhængende Lig, der ere nedlagte i udstrakt Stilling, fandtes omtrent i samme Højde som dem et tredje Kranium liggende alene paa en saadan Maade, at det tydelig nok er hensat for sig, adskilt fra Kroppen. Svarende til Ligenes Nedlægningsmaade var Oldsagernes, der fandtes enkeltvis spredte i Laget og blandede med Skeletdelene. Gravgodset var ikke meget righoldigt og de Økser, som ellers almindelig forekomme i Jættestuerne, mangle ganske her. Der fandtes foruden det omtalte Lerkar kun en paa begge Sider sleben Dolk, en 27 Cm. l. Dolk eller Spydspids (161), 2 hele Spydspidser og 3 Brudstykker som 161—63 og Skaftenden af et Kastespyd med to Modhager (133). (A. 8491—92.)

29. Paa Uggerslev Mark (Skam H., Odense A.) undersøgte Kapt. A. P. Madsen i 1892 en større Jættestue (Fig. 6). Det rektangulære Kammer, hvis Længderetning

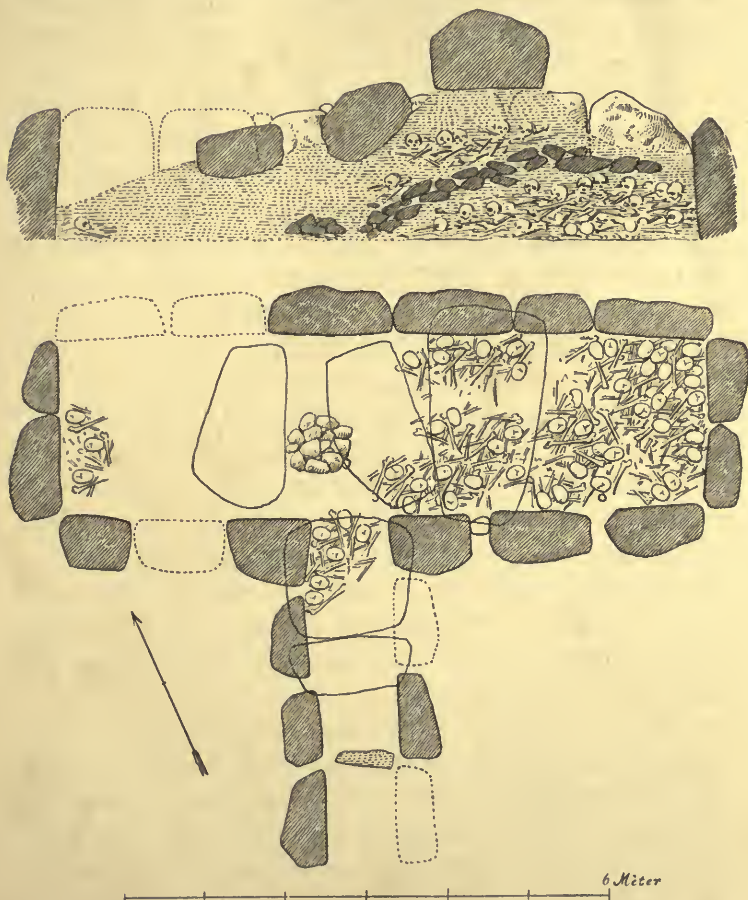

Fig. 6.

var ØSØ.—VNV., havde oprindelig været bygget af 6 Sten i hver Side og 2 for hver Ende, og havde rimeligvis været dækket med 5—6 Overliggere, af hvilke dog kun een laa

paa sin oprindelige Plads, medens to vare væltede ned i Kamret. Fra den sydlige Side udgik en nu c. 4 M. l. Gang, der var dannet af 3 Sten i hver Side, men vistnok oprindelig har været længere. Kamrets Længde var 15,20 M., Bredden 2,45 M., men noget smallere mod Enderne, og Højden c. 1,60 M.

Hele den Del af Kamret, som laa Øst for Indgangen, var fuldtpakket med Skeletter af Lig, der havde været begravede i siddende eller sammenbøjet Stilling. Knoglerne laa mellem hverandre i den største Forvirring — alle Kranierne med Issen vendende opad — og dannede et Lag af 80 Cm.'s Tykkelse. Dette var ved et Lag større og mindre Sten adskilt fra en anden Gruppe af Knogler i den øverste Del af Gravkamret, hidrørende fra Lig, der havde været begravede paa samme Maade som de tidligere nævnte. I den vestlige Halvdel af Graven fandtes kun paa to Steder Rester af Lig, det ene lige foran Indgangen, hvor man under en Stendynge stødte paa en Del Knogler, der gjorde Indtryk af at være skovlede eller skrabede sammen; Kranier fandtes ikke. Mellem Knoglerne optoges Brudstykker af en Slibesten. Det andet Sted var i den vestlige Ende, hvor der var Rester af 3 Skeletter, der havde været begravede i siddende Stilling og ved dem fandtes en Benmejsel som 127 samt nogle faa Flintflækker.

I den østlige Del af Gravkamret ved de der nedlagte Skeletter fandtes følgende Genstande: 35 Benmejsler (127), dannede af Radius af Uroksen eller Tamoksen; 3 Mejsler af Hjortetak (136); 3 slanke, tyknakkede Retøkser (60); 5 Retmejsler (126) tilligemed en Del Brudstykker af Eg- og Nakkeender; en tyknakket Hulmejsel (128); en Mejsel (135) og en tyknakket Hulmejsel (128); to Flækkespaltere (17) og c. 150 Flækker og Brudstykker af saadanne; 22 Prene (192) dannede af tilspidsede Mellemhaands- og Mellemfodsben af Faar eller Ged og 4 af Ben af Graagaas, Svane og Trane; 11 Hugtænder af Vildsvin (145), alle mere eller

mindre beskadigede; 2 gennemborede Hjørnetænder af en Hund og 3 Fortænder af et Vildsvin; 10 Slagstokke af Krondyrtak (40) og nogle Hjortetaksender. Endvidere optoges nogle Ravperler — 3 hammerformede (263), 3 flade økseformede (264) og et Hængesmykke som 265; endelig to kopformede Lerkar (223) og en Del Brudstykker af mindst 12 Lerkar af ubestemmelig Form. (A. 11,125—202.)

I Jylland have Undersøgelserne af Stenalderens Grave i det hele været mindre talrige end paa Sjælland. Dog foreligge ogsaa herfra flere righoldige og vel iagttagne Fund.

30. Med Hensyn til Gravgodsets Art ligner et Fund fra den saakaldte Jordhøj i Katbjærg (Mariager vestre Landsogn, Onsild H.) det foran nævnte Fund No. 28. En $3,_5$ M. h. Høj, der havde en Diameter af 21—24 M., omsluttede en Jættestue, der var dannet af 7 Sidesten, stillede i en uregelmæssig Syvkant, og dækket med to større og en mindre Overligger. Som sædvanlig vare alle Aabninger mellem Sidestenene udfyldte med flade Fliser; i det sydvestlige Hjørne var der mellem to af Sidestenene dannet en Slags Niche (31 Cm. br. og dyb), der bagtil var lukket med flakte Fliser. (Kamret var $2,_6 \times 3,_5$ M. i Diam. Højden c. 2 M.). Gangen, der udgik i sø. Retning, var dannet af 6 Sten i den ene, 5 i den anden Side og havde en Længde af $5,_8$ M. ($0,_{63}$ M. br., $1,_3$ M. h.).

I Kamret fandtes ingen Fyld, men hele Oldsaglaget var dækket med et gult pulveragtigt Lag, der rimeligvis var nedsivet fra Højfylden. Igennem hele Oldsaglaget fandtes Kulbrokker, Kulstøv og Træsmuld[1]), og paa forskellige Steder fandtes større og mindre Stykker af Birketræsplanker indtil 1 M. Længde. Dette var især Tilfældet i den nø. Del af Gravkammeret, hvor der var nedlagt en overbrudt Spydspids som 161, 21 Cm. l., og paa Bunden nedsat

---

[1]) Ved Docent Rostrups Undersøgelse viste Kul og Træsmuld sig at hidrøre fra Birk, Fyr, Hassel og Eg.

et graat, uornamenteret Lerkar (224) og to Fragmenter af lignende Kar, samt i den vestlige Del, hvor Brudstykker af Stammer og Planker laa paa kryds og tværs. En af Stammerne langs med den vestlige Side synes at have hvilet med sin ene Ende i Nichen; ved den fandtes en Del Brudstykker af tynde Planker. I denne Del af Gravkamret optoges en ophugget Dolk med firsidet Fæste (171), 2 Spydspidser (160 og 161), den ene med savtakket Rand, og Halvdelen af en lignende, stærkt medtaget af Ild, et graat Lerkar (225) med løst indridsede Stregeornamenter under Randen, et Kar som 227 med Striber og to Rækker bølgeformede Ornamenter under Randen, Siden af et lignende Kar, ornamenteret med 8 krusede Striber, og Skaar af et uornamenteret Kar.

Af Knokkelrester fandtes kun meget faa Spor og tilmed i saa stærkt opløst Tilstand, at det ikke kunde afgjøres, om de hidrørte fra Mennesker eller Dyr.

I Gangen, der var fyldt med mørk Lyngjord, fandtes en c. 18 Cm. l. Dolk (171). (A. 9683—708.)

31. Paa samme Mark som Jordhøj laa en anden Høj, Ormehøj, der ligeledes omsluttede en Jættestue. Som Nr. 30 undersøgtes den af Museumsassistent V. Boye. Kamret var ovalt (c. 5 M. l., 2,15 M. br. paa Midten), havde Retning N.—S. og var opført af 3 Sten i hver Side og 2 for hver Ende. Siderne vare forhøjede ved store flade Sten ovenpaa Bærestenene, saaledes at Højden i Kamret paa sine Steder var omtrent 2 M. Dækstenene vare til Dels ødelagte, kun over den nordlige Del vare to tilbage. Indenfor det egentlige Gravkammer var der af 3 Sidesten og de to tilstødende Bæresten i Hovedkamret bygget et lille femsidet Rum, dækket af en stor flad Sten og ligesom det store Kammer belagt i Bunden med større og mindre, omhyggelig sammenpassede Fliser.

Begge Kamre vare fyldte med Jord til Dækstenene. I det mindre Rum fandtes kun et gennemboret Ravstykke

uden bestemt Form; spredt omkring i Hovedkamret i et Lag af 31 Cm. Tykkelse, der ikke indeholdt Spor af Knogler, men større og mindre Stykker Trækul af Eg og Birk, optoges en Del Flintsager, der stemme overens med de i Jordhøj fundne, for saa vidt der kun fandtes et paa Bredsiden slebet Økseblad som 55, medens det øvrige Gravgods bestod af: to Spydspidser indtil 27 Cm. l., nærmest som 162, den ene med slebne Pletter paa begge Sider; 3 lancetformede Dolke eller Spydspidser, nærmest som 164—65, og et Brudstykke af en lignende; tre Pilespidser som 177 og 179, den ene med takkede Rande, og en tværægget Pil (17); et fladt Køllehoved som 122 og et Par Flækker, tilhuggede med smaa Slag langs den ene Kant. Endvidere fandtes en tyk, hammerformet Ravperle (263) og Brudstykker af flere mindre Perler som 261 og 263, et Ravstykke, nærmest som 253 og en ringformet Perle af Rav, foruden Skaar af i det mindste 3 Lerkar. (A. 9709—30.)

I østlig Retning udgik en henimod 4 M. l. Gang, dannet af 4 Sten i hver Side, inderst dækket af en Overligger og yderst lukket med en flad Sten; der fandtes i den kun nogle Skaar af Lerkar. (A. 9709—30.)

32. En paafaldende Fattigdom præger Gravgodset fra en Jættestue ved Ilsø i Fly S. (Fjends H., Viborg A.). Bægge Gravkamre vare firkantede (omtrent 3 M. l. og 2½ M. br.), hvert af dem bygget af 12—13 Sidesten, dækket med 4 Overliggere og belagt i Bunden med Fliser. I det nordlige var der begravet 3 Lig, det ene i siddende Stilling op ad Sidestenene, de to andre liggende; men kun ved de sidstnævnte var der nedlagt nogle faa Genstande, nemlig et Økseblad som 59 og en konkavt tilhugget Flække ved det ene, en flad, gennemboret Ravperle ved det andet. Endnu mindre righoldigt var Gravgodset i det sydlige Kammer, hvor der fandtes Rester af en Del opløste Skeletter, hvis Antal ikke kunde bestemmes. Her var der nemlig kun nedlagt en Ravperle som 267, Halvdelen af en af de flade

økseformede Perler som 264 tilligemed nogle Brudstykker af flere lignende, to Flækker og en gennemboret Rullesten.

Gangen fra det nordlige Gravkammer, der udgik i østlig Retning og var dannet af 7 Par Sidesten, dækket af 6 Overliggere, havde ogsaa været benyttet til Begravelse. I det mindste 3 Individer havde været nedlagte der, og dem havde man medgivet to Brudstykker af Økseblade, 3 Flækker og nogle Fragmenter af et Lerkar med indtrykkede Ornamenter. Gangen fra det sydlige Kammer indeholdt ingen Skeletter, kun en overbrudt Flække. Den var noget kortere end den nordlige (3.30 M. mod 4,70 M.), bygget af 6 Par Sidesten med 5 Overliggere, Tærskelsten og en stor flad Sten som Dør. (A. 7006—23.)

IV. Den sidste Gruppe af Stenalderens Grave udgøres af de smalle, aflangt firsidede Stenkister, lukkede med flade Dæksten og dækkede af en Jordhøj uden Stenkreds om Foden. I Forhold til Dysser og Jættestuer forekomme Grave af denne Art sjældent, og Museet har kun modtaget et ringe Antal Fund herfra, alle hidrørende fra Sjælland. Som bekendt betegne Stenkisterne Stenalderens Slutningstid og slutte sig til de store Kister med ubrændt Lig fra Bronzealderens ældste Afsnit. I to af de nyere Fund, som her skulle beskrives, er der fundet utvivlsomme Vidnesbyrd om, at denne Gravform er bleven benyttet paa en Tid, hvor Befolkningen allerede havde begyndt at gøre Bekendtskab med Bronzen, idet Smaasager af dette Metal ere fundne i Graven i Forbindelse med Stensager.

33. I den nu sløjfede Brydhøj i Svedstrup (Ølstykke S. og H., Frederiksborg A.) fandtes c. 7 M. fra den sydlige Rand en dobbelt Kiste med Retning NV.—SØ.[1]) Den østlige var bygget af 6 Sten i den ene Side, og sandsynligvis har der været et lignende Antal i den anden, men flere af dem vare bortførte, hvilket ogsaa var Tilfældet med største

[1]) A. P. Madsen Gravhøje og Gravfnnd fra Stenalderen. Pl. V.

Delen af Dækstenene; ialt synes der at have været 5—6. Længden var c. 3,15 M., Bredden c. 47 Cm. og Dybden c. 63 Cm. Heri fandtes et Skelet i udstrakt Stilling med Hovedet i Vest og ved det en vel tilhugget Flintdolk som 170 og et Spyd som 160. Som Fortsættelse af denne Kiste og med Endesten fælles med denne var der anlagt en anden Kiste, lidt større end den foregaaende, dannet af 7 Sten i hver Side og 6 Dæksten. Ogsaa her var der nedlagt et Lig paa Ryggen i udstrakt Stilling med Hovedet i Øst og den venstre Arm bøjet ind over Kroppen; men der fandtes ingen Oldsager. (A. 6695—96.)

34. I en Høj paa *Roskilde* Mark i Sømme Herred (Københavns A.) var der af 14 Sten (6 i hver Side og 2 for Enderne) bygget en rektangulær Stenkiste af ret anselige Dimensioner (c. 3,15 M. l., over en Meter bred og dyb), brolagt i Bunden med Graastens Fliser (Fig. 7). Den havde tjent til Gravsted for adskillige Lig. Et af dem var nedsat i den nv. Ende af Kisten ovenpaa det tynde Lag Fyld, som dækkede Bunden, og ved det var der nedlagt en Flintdolk som 164 og en Polersten (205), afbrudt i den øverste Ende. I omtrent en Meters Afstand fandtes et andet Skelet, der aabenbart ligesom det første havde siddet med Overkroppen oprejst og Knæene noget optrukne. Resterne af de andre Lig fandtes dels midt i Kisten, dels ved Væggene, bægge Steder laa Knoglerne spredte og i stor Uorden; kun et enkelt Sted tydede Benenes Leje paa, at de hidrørte fra et Lig, som havde været begravet i siddende Stilling. Imellem Knoglerne fandtes et Brudstykker af et kopformet Kar uden Ornamenter og Hjørnetanden af et Vildsvin. (A. 6376—80.)

35. Et Fund af ganske lignende Art gjordes i en Høj ved *Bispebjærg* Mølle i Brønshøj Sogn, tæt udenfor København. Ved Vejanlæg var Højen gennemskaaret, hvorved man havde ødelagt den sø. Ende af en rektangulær, af 13 Sidesten bygget Kiste (Fig. 8). En eller to Dæksten vare blevne borttagne, men tre større og en mindre vare

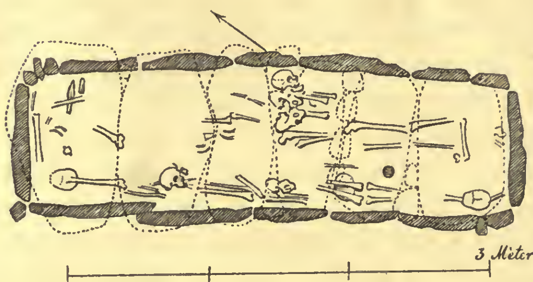
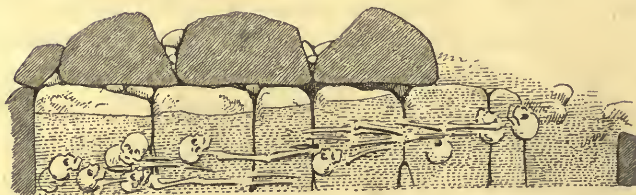

Fig. 7.

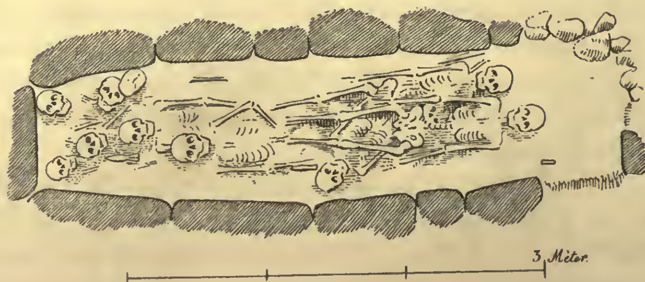

Fig. 8.

tilbage og paa Undersiden af den midterste af disse fandtes 44 indgnedne skaalformede Fordybninger. Kisten var lige til Randen fyldt med Jord og indeholdt Rester af 11 Skeletter, de 6 liggende udstrakte tæt over hverandre i den sø. Halvdel af Kisten, de andre sammenhobede i den nv. Ende, som om de vare skubhede til Side for at skaffe Plads til andre Lig. Imellem disse fandtes en vel tilhugget Dolk som 157 og Skaar af et lyst, grovkornet Lerkar; en anden Dolk (som 170) var nedlagt ved et af de udstrakte Skeletter. Andre Sager havde ikke været nedlagte i Kisten, men Fylden indeholdt en Del Affald fra Tilhugningen af Stensager og derimellem en Spalter og en Flintflis tilhugget som Bor.

Højen var ogsaa af Bronzealderens Folk benyttet til Gravsted. En oval Stenlægning oveni Højen, indenfor hvilken der var ophobet en Dynge Haandsten, indeholdt en Paalstav (SM. II. 38) en Meisel (SM. II. 143) med Levninger af Træ, en oval Sværdbælteknap med Spiraler (SM. II. 37) samt Brudstykker af en lille Bronzedolkeklinge med Nitnagler, Grebspidsen af en Kniv, den øverste Del af en Syl og Spiralen af en Fibula (SM. II. 69). (A. 6985—90. B. 3815—19.)

36. Fra en Tid, hvor Kendskabet til Metallet var begyndt at trænge ind i Landet, hidrøre to Fund fra Stenkister med Spor af Bronze. Det ene blev gjort i en lille Kiste (1,40 M. l.) i Tomten af en Høj i Bjærge (Vester Flakkebjærg H., Sorø A.). Graven var bygget af 4 Sidesten, hvis kløvede Flade vendte ind imod Kammeret, og som var dækket med to flade Overliggere. I en Dybde af 70 Cm. fandtes her opløste Knogler af 3 Individer, hvis Kranier laa tæt samlede i den nv. Ende, og mellem dem fandtes to smukt tilhuggede Dolke som 164 og 167, den ene med afbrudt Spids og en stor Del Skaar af et groft Lerkar med isprængte Granitkorn af Form som 223. Dybere nede, under og imellem de Sten, der i 2—3 Lag dækkede

Kamrets Bund, laa atter Rester af Skeletter og enkelte af disse havde en grønlig Farve, der hidrørte fra en lille Bronzearmring, dannet af en tynd, glat Bronzestang med en Diam. af 5 Cm. og en anden Genstand, af hvilken kun et lille ubestemmeligt Stykke Bronze var tilbage. (A. 6003—6.)

37. Det andet Fund af denne Art gjordes i en Stenkiste i en Høj ved Hejnstrupgaard, (Taagerup, Kirkerup S., Sømme H., Københavns A.). Indeni Højen, der havde en Diam. af 24,8 M., en Højde af c. 4 Meter, var der af middelstore Sten, der vare stillede paa Kant, dannet to Stenkredse. I Midten af den inderste dækkede en Stendynge en mandslang Kiste, der var bygget af 4 store flade Sidesten og to Endesten uden nogen Overligger. Paa Bunden laa et Skelet i udstrakt Stilling med Hovedet i V., dækket af et Lag tynde Fliser. Ved Nakken laa en Dolk som 164—165 og tæt ved Ansigtet Brudstykker af en Spiralfingerring af Bronzetraad.

Kistens østlige Endesten dannede den vestlige Sidesten i en anden Kiste, der havde Retning N.—S. Denne var bygget af 4 flade Sidesten, men manglede Endesten og Overligger. Paa Bunden, der var belagt med flade Fliser laa et Skelet paa Ryggen med Armene udstrakte langs Siden. Ved højre Haand var der nedlagt en smukt tilhugget Kniv. Udenfor Kisten, i Stendyngen, som dækkede den, fandtes paa flere Steder opløste Skeletdele, hidrørende fra senere Begravelser. (A. 9779—86.)

JERNALDEREN.

AF

CARL NEERGAARD.

I Sammenligning med de to ældste, forhistoriske Perioder, Stenalder og Bronzealder, frembyder Jernalderen en rigere Vexlen af Gravskikke og Gravformer. Medens Nedlæggelse af Ligene ubrændte gjennem hele Stenalderen var den eneraadende Begravelsesmaade, og medens denne bevaredes i Bronzealderens ældste Afsnit for kun lidt efter lidt at afløses af Ligbrand, se vi derimod indenfor Jernalderen disse to Gravskikke næsten overalt gribende ind i hinanden. Denne Skiften er ikke blot afhængig af Tiden; den er ogsaa betinget af Rummet, saa at vi ganske samtidig med en fuldt udviklet Ligbrand i Jylland kunne paa Sælland møde Exempler paa Jordfæstelse uden Ligbrænding. Ogsaa fra den enkelte Landsdel foreligge adskillige Vidnesbyrd om, at de to Gravskikke for et længere eller kortere Tidsrum have hersket Side om Side med hinanden.

Til denne hyppigere Skiften Gravskik svarer en lignende Vexlen af Gravformerne. Indenfor samme mindre Jernaldersafsnit kunne de brændte eller ubrændte Lig snart fremdrages af Hoie, snart fra flad Mark eller fra store, stensatte Kamre. Det synes, som Datidens Mennesker have valgt Gravens Form med Henblik dels paa ældre Skikke, der vare nedarvede fra forudgaaende Perioder, dels paa nye, med fremmede Kulturer indførte.

Endelig præge lokale Forskjelligheder paa mange Punkter Oldsagerne, Eiendommeligheder, der dog ikke alene bunde i, at Industrien ofte har taget Sigte paa ganske uens Former i de forskjellige Egne af Danmark, men ogsaa og hovedsagentlig deri, at fremmede Paavirkninger i høiere Grad have berørt den ene Landsdel end den anden. Handelsforbindelser spillede jo overhovedet gjennem hele Jernalderen en overordentlig Rolle. Først Spor af Tènekulturen og Import af rent romerske Fabriksgjenstande, saaledes som vi kjende dem i vor ældre Jernalder. Dernæst Indflydelser fra den Kultur, som de nærmest Norden boende barbariske Folkeslag havde erhvervet gjennem Berøring med Romerne, en Strømning, der ligeledes stærkt afspeiler sig i vore Jernalderssager. Og sluttelig Paavirkninger fra de kristne Riger i Vesten, fra Rusland og arabiske Lande østen det kaspiske Hav, navnlig som Følge af Nordboernes Vikingetog.

Vil man derfor under større Synspunkter betragte Jernalderen, maa man stedse regne med disse lokale Eiendommeligheder og uensartede Kulturstrømninger; thi først saaledes erholdes et sandt Billede af denne Hedenskabets sidste, store, ca. fjortenhundredaarige Periode.

I det Følgende skulle vi da paa Basis af den danske Samlings nyere Forøgelser og nogle enkelte Fund fra Landets Provindsmuseer [1]) betragte Udviklingsgangen indenfor Jernalderen. Publicationen, der gaaer tilbage til Aarene nærmest efter Fremkomsten af Prof. Engelhardts sidste Arbeider [2]), og hvori paa vanlig Vis søndres mellem Gravfund, Mark-

---

[1]) En ganske særlig Tak har jeg her at bringe Overretssagfører Alb. Reeh, i Bestyrelsen for det historiske Museum i Aarhus, og Lærer R. C. Andersen, Inspecteur ved den historiske Samling i Randers, for mange og værdifulde Oplysninger om Fund i disse to Samlinger.

[2]) »Skeletgrave paa Sælland og i det østlige Danmark«, Aarb. for nordisk Oldkynd. 1877. — »Jernalderens Gravskikke i Jylland«, Aarb. f. nord. Oldkynd. 1881.

og Mosefund, samt enkeltfundne Oldsager, omhandler de fleste betydeligere og videnskabelig brugbare Jernaldersfund fra hele Danmark, dog med Undtagelse af dem fra Bornholm. Naar Materialet herfra ikke er medtaget, skyldes dette, at selv nye Fund alt ere tilgængeliggjorte gjennem Kmhr. E. Vedels forskjellige Skrifter om Øens Forhistorie[1]).

1. Førromersk Jernalder.

Medens den førromerske Jernalder alt længe har foreligget ret fyldig belyst for Bornholms Vedkommende gjennem den store Række Brandpletter, som i de sidste Decennier ere fremdragne her, har samtidig Kulturafsnittet kun været svagere repræsenteret i hele det øvrige Danmark. Hverken fra Jylland, Fyen eller Sælland med hosliggende Øer kjendtes for en halv Snes Aar tilbage et saa anseligt Materiale, at man paa Grundlag deraf erholdt en blot nogenlunde klar Forestilling om den Periode, da Tènekulturen gjorde sine Indflydelser gjældende[2]). Smaa Urnegrupper eller isolerede Urnegrave kjendtes da kun i meget ringe Antal; Brandpletter svarende til de bornholmske vare, afseete fra et Par fyenske[3]), endnu ikke iagttagne i det øvrige Danmark, og

---

[1]) De i det Følgende anvendte Forkortelser i Henvisningerne ere: Aarb.: Aarb. for nord. Oldkyndighed og Historie. — Mest.: Mestorf, Urnenfriedhöfe in Schleswig-Holstein, Hamburg 1886. — Sehested: Sehested, Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm, Kbhvn. 1878. — Unds.: Undset, Jernalderens Begyndelse i Nordevropa, Kristiania 1881. — VBO.: Vedel, Bornholms Oldtidsminder og Oldsager, Kbhvn. 1886. — W.: Worsaae, Afbildninger af Gjenstande i det kgl. oldn. Museum, Kbhvn. 1859.

[2]) Undset: Jernalderens Begyndelse i Nordevropa, p. 365 ff. Engelhardt i Aarb. 1881, p. 80 ff.

[3]) Fra Langaa, Langaa Sogn, Gudme Herred, Svendborg Amt. Se Dr. Henry Petersen, Vognfundene fra Deibjerg Præstegaardsmose, Kbhvn. 1888, p. 3 og 41 ff.

de enkeltvis i Mark og Mose fundne Oldsager vare faa eller paa Grund af deres ensartede Præg lidet oplysende. I det Hele kunde de da foreliggende Fund blot lade ane Tilstedeværelsen af en Overgangsperiode mellem Bronzealder og Jernalder, hvor Bronzen vedblivende anvendtes til visse Arter Sager og Smykker, samtidig med at andre forarbeidedes af det nye Metal, Jernet; et nærmere Billede af denne Overgangstid gave de derimod ikke.

Heri have imidlertid nyere Fund bragt en delvis Forandring. Vognene fra Deibjerg Præstegaardsmose og Bronzekjedelen fra Langholmen ved Hillerød have hver for sig kastet et interessant Streiflys over Kulturafsnittet, og samtidig have adskillige senere Fund fra Brandpletter og Urnegrave givet en god Forestilling om Periodens Gravskikke. Og de Vidnesbyrd, som dels grav-, dels enkeltfundne Oldsager da afgive, ere, at der nu med stor Bestemthed kan udskilles en et Par hundredaarig Kulturperiode efter Bronzealderens Ophør (i det 4. Aarh. f. Chr. F.) og inden Begyndelsen af det paa romersk Kultur hvilende Jernaldersafsnit (omkring Chr. F.). Betones skal det dog strax, at det fraseet Bornholm rigtignok kun er for Jyllands Vedkommende, at Tilstedeværelsen af et saadant Kulturafsnit ret lader sig paavise, og at, selv naar Talen er om denne Landsdel, neppe stort mere end Periodens almindeligere Karakter med fuld Sikkerhed kan fastslaaes; Enkelthederne her kunne blot svagere gribes, og først kommende heldige Fund ville være i Stand til klart at belyse dem[1]).

---

[1]) De af Dr. Undset (Jernalderens Begyndelse i Nordevropa, p. 365 f.) nævnte Fund fra Jylland, hvor Bronzealderssager skulle være forekomne i Forbindelse med romerske Jernalderssager, anseer jeg ganske sikkert for sammenblandede og videnskabelig ubrugbare. Alle høre de til Museets ældste og slet oplyste Materiale, og de formentlige Vidnesbyrd om nær Berøring mellem Bronzealder og romersk Jernalder i Jylland, de aflægge, ere ingensinde bekræftede ved senere systematiske og omhyggelige Undersøgelser.

Gravfund. Ligbrændingen er den raadende Gravskik i den senere Del af Bronzealderen. De Afdøde lægges paa Baalet, og Benene opsamles herfra for at gjemmes enten i smaa, stensatte Kister eller i Urner, i begge Tilfælde dog saa godt som stedse skærmede af en stor, kunstig Jordhøi. Med den gryende Jernalder indtræder imidlertid en Forandring heri. Ligbrændingen lever vel endnu videre, men Jordhøien, der havde været tidligere Aarhundreders uundværlige Dække for Graven, falder ofte helt eller i al Fald delvis bort som Følge af Paavirkninger fra den i sydligere evropæiske Lande opdukkende Skik, at de benfyldte Urner henstilles i store Mængder under flad Mark (»Urnemarker«). Fra Mellemevropa og Nordtyskland kjendes mangfoldige Exempler herpaa, men ogsaa op igjennem Sønderjylland spores kraftige Virkninger af denne nye Strømning. I Holsten er den saaledes repræsenteret bl. a. ved de store, førromerske Jernaldersgravmarker ved Dockenhuden, Sülldorf, Borgdorf, og Drage, og fra Slesvig kjendes lignende, men mindre, fra Over Jersdal, Øen Sild og Perbøl.

Det skal dog bemærkes, at paa flere af de førromerske Gravpladser i Holsten (Tinsdahl, Gudendorf, Jarsdorf, Hindorf og Schönweide) og Sønderjylland (Meilby Mark og Uldal) vare Lerkarrene ikke som ellers nedgravede i ca. 1 m. Dybde under Jordens jevne Overflade, men hensatte med Mundingen omtrent i Jordskorpen og skærmede hver af en af Sten eller Jord dannet rund Forhøining, der i Marken tegnede sig som en Tue paa 35 cm.—1,50 m. Høide og 1—11 m. Tværmaal. Ved Uldal var dette Forhold ret fremtrædende, idet Tuerne bestode af mindre, i en Runding paa een Meters Tværmaal og i to Lag sammendyngede Haandsten, og forelaa Forhøiningerne her i saa stort Antal, at de af dem optagne Sten vare tilstrækkelige til at danne et 1 m. hoit og ca. 100 m. langt Markdiges ene Side [1]).

[1]) J. Mestorf: Urnenfriedhöfe. V. Boye: Arkæologiske og ethnographiske Meddelelser, XIX. — Ialt sex Tuer ved Uldal

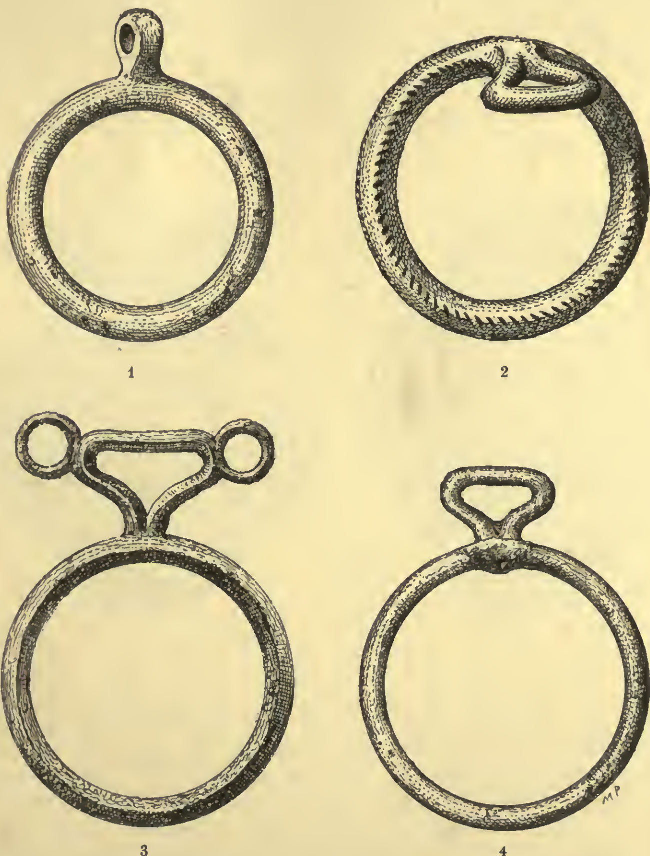
I saadanne Tuer kunde man fristes til at se Vidnesbyrd om, at Urnemarkskikken ved sin Ankomst her i Norden ikke overalt havde Kraft nok til strax fuldstændig at fortrænge Jordhøien, som havde Aarhundreders Ælde. Denne spillede endnu adskillige Steder for stor en Rolle i vore hedenske Forfædres Opfattelse af Gravlæggelse og Gravfred til ganske at kunne afskaffes, og om end i noget ændret Skikkelse lever den derfor hist og her en Stund videre.

For Danmarks Vedkommende er det især i Ribe—Veileegnen, at vi skulle træffe mange Minder fra denne ældste Jernalder, hvor den toppede Bronzealdershøi er svundet ind til en større Tue. I Modsætning til Smaahøiene i Slesvig (Uldal), der næsten udelukkende bestode af Haandsten, ere de norden for Kongeaaen saa godt som helt af Jord eller Grus, og have de et Tværmaal af 3—9 m. og en Høide af 35 cm. til 1 m. En Gruppe paa nogle og tyve saadanne Tuer undersøgtes af Kapt. A. P.

---

undersøgtes systematisk af Dyrlæge Schmidt i Haderslev og Museumsassistent V. Boye, hvilken sidstnævnte godhedsfuldt har stillet sine Optegnelser om Fundene til min Disposition. Alle sex Tuer dækkede hver over sit Lerkar, og vare disse nedsatte i ca. 15 cm. Dybde under Høienes Bund; Haandsten vare stablede op omkring Karrenes Sider, medens flade Sten laa under Karrene og over dem som Laag. Oldsager fandtes kun i de tre af Karrene, der alle vare fyldte med brændte Ben. Af det ene optoges saaledes en Bronzering med to Øskener i samme Plan som Ringen, to Øskener anbragte herimellem paatværs af Ringen og med en lille Jernnagle gaaende gjennem de to sidstnævnte Øskener; samt Fragmenter af to Jernnaale, den ene med Hoved som Mest. pl. II, fig. 17. De to andre Kar, af hvilke det ene var lukket med et Laag af Ler, indeholdt hver to Jernnaale som Mest. pl. II, fig. 17 og pl. IV, fig. 10. I ganske tilsvarende Tuer skal der før her være fundet flere Jernnaale af ovenciterede Former (hyppigst parvis, en enkelt Gang forbundne ved en lille, fin Jernkjæde), samt et Par Bæltehager af Jern af trekantet Form og med paalagte, ganske smalle Bronzebaand langs Kanterne.

Madsen i *Skads Sogn* [1]). Ved Udgravningen viste hver sig at dække over et Lerkar (eller Skaar deraf), fyldt med

brændte Ben og nedsat i ringe Dybde, snart helt frit, snart skærmet paa Siderne af nogle faa Sten og med en Sten som Laag over Mundingen; kun en enkelt lille Høi gav

[1]) Se Aarb. f. nord. Oldk. 1891, pag. 315.

Fig. 1—4. Øskenringe af Bronze, 1—2 i $^1/_1$ St., 3—4 i $^2/_3$ St. Mus. Nr. 9272, B 4719, 20476 og B 2159.

tre Urner staaende i Række fra Nord til Syd med ca. 35 cm. Mellemrum. Lerkarrene ere gjennemgaaende store og omhyggelig forarbeidede, af stærkt rundbuget Form med kort, vid Hals og hyppigst med to Ører anbragte ved Overgangen fra Bug til Hals; under Ørene er stundom indridset et Ornament af et Par til begge Sider udgaaende og under hinanden concentrisk anbragte Halvbuer, et Ornament, der i

5

6

mere eller mindre tilsvarende Skikkelse særlig synes at høre hjemme i den førromerske Jernalder (se fig. 6)[1]. De fleste af Urnerne indeholdt kun brændte Ben, men i enkelte

[1]) Ornamentet forekommer saaledes ret jevnlig paa Lerkar fra den nedenfor pag. 216 omtalte Gravplads ved Aarre. Paa et Kar fra den førromerske Jernaldersgravmark ved Sülldorf og paa fire Lerkar fra Gravpladsen ved Pinneberg (Altona) findes fremdeles et noget tilsvarende Ornament i ophøiet Relief (Mest. pl. II, fig. 9 og pl. III, fig. 11). Jfr. ogsaa det ophøiede, bugtede Ornament paa Lerkarret fra St. Magleby paa Amager (Aarb. 1881, pag. 93, fig. 13).

Fig. 5—6. Lerkar fra Gravpladsen ved Aarre. 1/5 St. (Se p. 216).

opdagedes tillige Oldsager; saaledes laa i eet Kar Brudstykker af en tynd Jernring, i et andet en Øskenring af Bronze (som fig. 4)[1], i et tredie to Bronzeperler og i et fjerde tre smaa Bronzeringe med en lille Knop foroven, muligvis Resten af en Øsken eller en Støbetap (C 6532).

Førromerske Jernaldersgrave af ganske samme Art kjendes ogsaa fra andre nærliggende Egne[2]. I Tjæreborg Sogn var saaledes paa en uopdyrket Hedelod 27 smaa Høie, og efter Sigende skal der paa de tilstødende, men nu under Ploven lagte Marker have været mange flere, der i Tidernes Løb ere sløifede. Fra Brøndum Sogn foreligge Oplysninger om tre Tuegrupper, den ene af disse omfattende ca. halvhundrede bevarede og mindst ligesaa mange forsvundne. I Billum Sogn laa et enkelt Sted tretten lave Høie, i de fleste af hvilke der, som ogsaa i de forannævnte, ved Udgravningen fandtes Urner med brændte Ben og undertiden med Brudstykker af Jernnaale eller Jernringe[3]. Og endelig

---

[1]) Om Øskenringene, hvis Bestemmelse endnu ikke er ganske klar, se Frk. J. Mestorf i Verhandlungen d. Berlin. Gesellschaft für Anthropol., Ethnol. und Urgeschichte, 1882, pag. 255 ff.; Urnenfriedhöfe in Schleswig-Holstein, pag. 94 f. og Mittheilungen des anthropologischen Vereins in Schleswig-Holstein, Kiel 1891, 4. H.. pag. 33 ff.

[2]) Aarb. 1891, pag. 306, 319 og 321.

[3]) Alt fra ældre Tid har der vel i Nationalmuseet foreligget lignende Fund »fra Høie«; men disse Høies Udseende og Størrelse er dog aldrig nærmere angivet, saa at det nu kan afgjøres, om vi ogsaa i dem maa se Tuer eller ei. I en Høi paa Mörrup Mark, Tørrild Herred, Veile Amt, fandtes saaledes en Urne med brændte Ben, hvorimellem laa en Øskenring som fig. 4 og to Jernnaale med Bøining paa Stilken tæt under Hovedet; dette dannes af en flad, rund Jernskive, over hvilken er hvælvet en Plade af Bronzeblik (C 74). To Øskenringe med Øsken paatværs (fig. 1), samt to mindre Ringe uden Øsken fandtes i en Høi i Tykhøie Krat, Gadbjerg Sogn, Tørrild Herred, Veile Amt (9272). Af en benfyldt Urne optoges i Forbindelse med en Bronzenaal med treleddet Hoved (som Sophus Müller: Ordning af

har Kapt. A. P. Madsen fornylig i Aarre Sogn paatruffet endnu en, og det meget betydelig Gravplads, der oprindelig har talt henved et Tusinde Smaahøie; et stort Antal af disse var dog i de allerseneste Tider ved tilfældige Gravninger blevet forstyrret, men for en systematisk Undersøgelse henlaa endnu 262 Tuer[1]). Atter her var det navnlig store, velforarbeidede Kar, der fremdroges, dels stærkt rundbugede, dels noget toppede og hyppig med to Ører og det ovennævnte Ornament af Halvbuer indridset øverst om Bugen (fig. 5—6). Gravgodset bestod væsentligst i Øskenringe og Jernnaale med Bøining paa Stilken tæt under det runde Hoved (som Mest. pl. II, fig. 17 og pl. IV, fig. 10)[2]).

Alle disse Smaahøie, hvis Undersøgelse væsentligst skyldes Kapt. Madsen, ere Minder fra en vistnok forholdsvis kortvarigere Tid, der i enkelte Henseender har eiendommelige Træk at opvise. Først Gravgodset. I Modsætning til Gravene fra ældre Perioder, da der ofte ved de brændte Ben nedlagdes kostbarere Sager eller i al Fald Gjenstande af meget forskjellig Karakter, staa Gravene fra Ribe—Veile-egnen, og da ogsaa de samtidige Grave fra Slesvig og Holsten, med deres overordentlig fattige Udstyr. Der er en paafaldende Ensartethed udbredt over dette, idet det stedse

---

Danmarks Oldsager, Bronzealderen, fig. 309) en Øskenring som fig. 4; Urnen stod i en Høi paa Veien Mark, Veien Sogn, Malt Herred, Ribe Amt (20814). Endelig stammer den fig. 3 afbildede Øskenring fra en Høi ved Langeskov, Folding Sogn, Malt Herred, Ribe Amt (20476).

[1]) Fra Aarre Sogn havdes i Forveien i Museet en Øskenring (fig. 4), om hvilken det hed, at den var funden i en Urne, der stod i en lille, rund Forhøining paa Gunderup Mark; altsaa en Forhøining utvivlsomt af ganske samme Art som de her beskrevne Tuer (B 2159).

[2]) En nærmere Redegjørelse for Fundene fra Aarre-Gravpladsen vil komme til at foreligge fra Kapt. A. P. Madsens Haand. — For enkelte Meddelelser om de førromerske Jernalderstuer er jeg Kaptain M. megen Tak skyldig.

er Sager af en ganske bestemt Art, næsten udelukkende Øskenringe og Jernnaale, som findes medgivne de Afdøde; men Forklaringen herpaa ligger meget nær, og indeholdes den ogsaa i de bornholmske Brandpletter fra den førromerske Jernalder. Det synes, som har der en Tid lang efter Bronzealderens Ophør raadet en særegen Gravskik, i Følge hvilken den Afdøde kun fik med sig enkelte af de faa Sager, der i hans levende Live havde været nødvendige til at sammenholde Klædningsstykkerne om Kroppen. Paa Bornholm var det da saaledes hovedsagentlig Bæltehagen og Fibulaen, undertiden tillige Bronze- eller Jernnaalen, i Ribe—Veileegnen Øskenringen og Jernnaalen og i Sønderjylland Naalen, Bæltehagen eller Øskenringen.

Gruppens eiendommelige Karakter fremgaaer dernæst af Lerkarrene. Vi omtalte foran, hvorledes det navnlig var rundbugede eller noget toppede Urner, der fremdroges, og at disse ved Overgangen fra Bug til Hals oftest ere eller rettere have været forsynede med to Ører; thi i fleste Tilfælde sidde af dem kun nogle ubetydelige Rester igjen. At Hankene blot ved Uheld eller Tidernes Ugunst skulde være afstødte, vilde ikke med nogen Ret kunne gjøres gjældende overfor den store Række omhyggelig optagne og ellers særdeles vel bevarede Kar. Naar begge Lerkarrenes Ører, undertiden dog kun det ene, saa overordentlig ofte mangle, maa dette aabenbart være noget mere end en ren Tilfældighed; det er utvivlsomt, at der heri afspeiler sig en bestemt Skik, enten nu Grunden til denne skal søges i, at Karrene oprindelig vare Huskar, hvis nye Anvendelse som Gravurner man vilde betegne ved de afslaaede Ører, eller den blot er Led af en større Ceremoni ved Urnens Nedsættelse i den lille Høi. En Skik er det, hvad yderligere fremgaaer af, dels at de tilbagesiddende Rester af Ørerne enkelte Gange gjøre Indtryk af at være afglattede, dels at Manglen af Ører ogsaa i større Omfang er konstateret paa førromerske Jern-

alderslerkar fra Holsten[1]). Paa en stor Mængde af de toørede Urner fra Dockenhuden og Sülldorf vare saaledes snart begge Ører, snart kun det ene borte, og Brudfladerne undertiden omhyggeligt afpudsede. I en Urne, der optoges af en Tue ved Schönweide, fandtes endog ovenpaa de brændte Ben de afslaaede Ører, og disse sammenlagte saaledes, at de dannede en Ring; en anden Gang opdagedes de under de brændte Ben paa Urnens Bund[2]).

Medens Tuegravene med Øskenringe og Jernnaale endnu, saavidt vides, kun foreligge fra sydligere Egne, er der derimod især op over hele den nørrejyske Halvø gjort førromerske Jernaldersfund af en noget anden Art og hyppig med et noget andet Indhold. Ligene ere vedblivende brændte og Benlevningerne nedlagte i eller ved Lerkar, men disse findes hensatte dels under flad Mark enkeltvis, eller i mindre Grupper (ganske som paa de nordtyske Urnemarker), dels i Siderne af Høie fra ældre Kulturperioder, dels endelig samlede i Brandpletter. Ogsaa Gravgodset har ofte et andet Præg, idet der ved Siden af Fund udelukkende med Øskenringe haves Fund med Vaaben, Fibulaer og Spænder, Oldsagformer, der aldrig optræde i Tuerne.

Af Fund, som i Henseende til Indhold slutte sig nær til Tuegravene, men ere forskjellige fra disse ved de Omstændigheder, hvorunder Lerkarrene fremdrages, skulle vi nævne eet fra *Stauning,* Bølling Herred, Ringkjøbing Amt. Mellem brændte Ben og Skaarene af flere Lerkar laa her i en Sandgrav under flad Mark to Fragmenter af en tynd, firkantet og rundbøiet Bronzestang, muligvis hørende til en

---

[1]) Mestorf: Urnenfriedhöfe. pag. 22, 61, 68 og 100.

[2]) Ogsaa i Norditalien synes at have hersket en lignende Skik. I al Fald fortæller Gozzadini om den af ham undersøgte Gravplads ved Villanova, der tilhører den allerældste Jernalder, at paa de ganske vist færre Lerkar, der havde to Ører, var det ene oftest slaaet af (Gozzadini: La nécropole de Villanova, Bologna 1870. pag. 15).

Spiraloprulning eller en Øskenring, samt tre ganske smaa Øskenringe (som fig. 1) og et lille Stykke fladt Jern, gjennemboret i det ene Hjørne. I denne Sandgrav er der oftere før fundet benfyldte Urner i fragmenteret Stand, staaende i 1 m. Dybde paa et Lag Ahl og ikke sjeldent indeholdende Øskenringe af Bronze eller Fragmenter af mindre Jerngjenstande, bl. a. Naale (C 6291 og C 6749).

Under en større Sten optoges i *Læborg Sogn*, Malt Herred, Ribe Amt, en med brændte Ben fyldt Urne, omsat af fire flade Sten og med den nævnte store Sten som Laag; oven i Karret laa en Øskenring, hvis Øsken er dannet paa ganske samme Maade som paa fig. 3 (B 3309). — Syd for *Slagelse*, Sorø Amt, fandtes, rimeligvis under flad Mark, en Urne med brændte Ben og mellem disse en lille Ring med Øsken paatværs som fig. 1 (B 849). — Endelig stamme fire Øskenringe (som fig. 4) fra *Veirum Sogn*, Sønderlyng Herred, Viborg Amt. Paa et af Naturen dannet, høit Sted i Marken, i Bunden af en Plovfure og under en flad Sten laa Ringene (af hvilke den ene dog ikke er kommen til Stede) i et med brændte Ben fyldt Hul af ca. 35 cm. Tværmaal; hvorvidt der har været Lerkarskaar til Stede eller ei, lader sig nu dog ikke afgjøre (C 6868).

Urnefund fra flad Mark med flere forskelligartede Sager, Vaaben og Fibulaer, haves fra *Ulbjerg*, Viborg Amt. I den fig. 7 afbildede Urne, der optoges af et lille »Stenkammer« paa flad Mark, og som var dækket af en tynd Stenflise, laa blandt brændte Ben to ensdannede Jernfibulaer med Knop paa den Naaleskeden bærende Ende og med bevægeligt, bueformet Led foran Bøilen (fig. 9)[1]); endvidere et

[1]) Nærmest som Tröltsch: Fund-Statistik der vorrömischen Metallzeit im Rheingebiete, Stuttgart 1884, pag. 6.12 og H. Hildebrand: Bidrag til spännets historia, 1872, I, fig. 88 og 94. — Det bevægelige, bueformede Led foran paa Ulbjergfibulaerne er sikkert kun en misforstaaet Gjengivelse af de mellemevropæiske Tènefibulaers Spiralvinding, idet Traaden

lille Bronzehjul med sex Eger og en gjennemboret Udvidelse af Fælgen til Ophængning (som Aarb. 1876, pag. 294 fig. 45), samt to smaa, stærkt forbukkede Skiver, dannede af en spiralrullet Bronzetraad og med en lille Øsken paa Midten — vistnok oprindelig havende dannet en Dobbeltspiral som den fig. 10 afbildede. Dette Fund skyldes en Gave fra Bogholder Thomsen i Viborg (C 6266).

Om et Fund fra *Tjele,* Viborg Amt, foreligger der vel ikke nærmere Oplysninger, men sandsynligvis har dog det

7 8

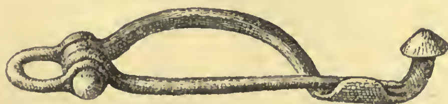
lille Hankekar af Ler (som Aarb. 1875, pag. 86 fig. 53) indeholdt Gravgodset. Dette bestaaer af en kortere Spydspids af Jern med ophøiet Midtribbe hen ad det brede Blad;

---

paa disse fra den ene Ende af Spiralcylinderen er lagt i en Bue frem foran Bøilen for paa den anden Side paany at kunne oprulles til Spiral og til Slut trækkes ud til Naal. Denne Spiralcylinder med Buen foran giver Naalen Spændkraft. saa at den slutter ned i Naaleskeden; paa Ulbjergfibulaerne have Naalene derimod ingen Spændkraft.

Fig. 7. Lerkar fra Ulbjerg. 1/6 St. C 6269.
Fig. 8 Lerkar fra Møldrup. 1/6 St. C 6649.

Brudstykker af nogle ubestemmelige Bronze- og Jernbeslag, samt fem smaa, runde Jernskiver med riflet Bronzerand, fremstaaende Tap paa den ene Side og et overbrudt, fladt Jernstykke paa den anden. Maaske har der over Jernskiverne været hvælvet en Plade af Bronzeblik, og Stykkerne have da i fuldstændig Skikkelse været Naale af noget lignende Art som de hos Unds. pl. XXVII, fig. 12 og Mest. pl. II, fig. 19 afbildede (C 6222).

9

10

Fra Toppen af Sten- eller Bronzealdershøie skrive de følgende tre Fund sig. Et vaseformet Lerkar uden Ornamenter eller Øre (fig. 8) fandtes i en Høi ved *Møldrup*, Vorladegaard Sogn, Aarhus Amt. I Karret laa mellem brændte Ben et Brudstykke af en Jernnaal med lille, kuglerundt Bronzehoved, samt en Dobbeltspiral af flad Bronzetraad, paa hvis Bagside ved smaa gjennem Spiralernes Midte gaaende Jernnagler er fæstet et fladt Jernbaand, der for begge Enderne er omboiet som en Øsken (fig.

Fig 9. Fibula fra Ulbjerg. $^2/_3$ St C 6266

Fig 10. Dobbeltspiral fra Møldrup. $^2/_3$ St. C 6650.

10)[1]. Paa Jernbaandet sidder fastrustet en Jernring af 6 cm. Tværmaal; ikke gjengivet i Afbildningen (C 6649).

Ved *True*, Braband Sogn, Aarhus Amt, stod frit i Udkanten af en Langdysse en benfyldt Urne; denne indeholdt et rundt Bronzespænde af Hovedform som Aarb. 1881, p. 83 fig. 1, men kun med fire Skiver, samt et Par Bronzefragmenter, maaske af et Armbaand eller af en Halsring. Tilligemed nævnte Lerkar, der var af en grov, rødbrændt og grusblandet Masse, optoges ogsaa ubetydelige Skaar af et andet, med blank, sort Overflade (C 6652).

I Toppen af »Guldhøi« ved *Vester Vamdrup*, Anst Herred, Ribe Amt — hvilken Høi i Bunden indeholdt Egekister fra Bronzealderen — fremdroges af Museumsassistent V. Boye et stort, mod Bunden tilspidset og noget fragmenteret Lerfad, i hvilket mellem brændte Ben laa et Ringspænde med bøiet Torn, af Hovedform som fig. 24. Spændet dannes af en paa Undersiden flad, paa Oversiden rund og tværriflet Bronzestang, hvis to Ender ikke helt støde sammen (C 6699).

Som Exempel endelig paa Brandpletter kan nævnes et Fund, der af Museumsdirecteur Dr. Sophus Müller gjordes ved *Sønder Badbjerg*, Ulsted Sogn, Aalborg Amt. I en lav, naturlig Hoining,

[1]) Jfr. hermed en lignende Dobbeltspiral med Jernbaand paa Bagsiden fra en Høi ved Addit i Silkeborgegnen (Sehested: Arkæologiske Undersøgelser 1878—81, p. 140, pl. 27 fig. 5).

Fig. 11. Lerkar fra Sønder Badbjerg. $^1/_6$ St. C 5461.

der tilsyneladende var dannet af Flyvesand, stødtes paa en halv Snes Brandpletter i en indbyrdes Afstand af 1—2 m. De bestode af 35—65 cm. vide Huller, anlagte i Sandet til en Dybde af ca. 1 m. og fyldte med Rester af Ligbaalet. Indholdet, der sædvanlig viste sig i 65 cm. Dybde, var hyppigst kun brændte Ben, Urneskaar og Kulstumper; men i enkelte forekom tillige nogle forsætlig ødelagte og af Rust stærkt angrebne Jernstykker, ofte af ubestemmelig Form. Een Brandplet gjemte saaledes, foruden Dele af en grov Urne, Skaar af tre mindre, eet- og toørede Kar af en tynd, fin Lermasse, samt nogle ubetydelige Jernstumper. I en anden Brandplet laa ved Skaar af to fine, smaa Kar og af to meget raa med plump Rand Fragmenter af en halvrund Jernkniv og en eenegget Jernkniv med Grebtunge. Tvende andre Brandpletter indeholdt ligeledes ved Lerkarskaarene eeneggede Jernknive. Mængden af brændte Ben og Urneskaar var yderst variabel i de forskjellige Grave; Skaarene laa tæt sammenpakkede og blandede mellem Knoklerne, saa at det bestemt kan siges, at intet af de mange Lerkar har været nedlagt fuldstændigt.

Side om Side med disse Brandpletter og i kun ringe indbyrdes Afstand fandtes nedsatte i det løse Sand fire hele, større Urner. Den ene, af Form omtrent som fig. 12, rummede blandt de brændte Ben et sammenbøiet, eenegget Jernsværd, en Kniv med Grebtunge, der forneden har to Flige til at fastholde Skaftet, et krumt Knivsblad, samt en

Fig. 12. Lerkar fra Sønder Badbjerg. 1/6 St. C 5460.

mindre Spydspids af Jern med Midtribbe langs hen ad det temmelig brede Blad. Ganske tilsvarende var Gravgodset i den anden Urne (fig. 11); her bar imidlertid baade Sværdet, Landsespidsen og den eeneggede Kniv Vidnesbyrd om forsætlig Ødelæggelse. Det tredie Kar var ganske blottet for Oldsager, medens det fjerde (fig. 12) indeholdt en lille Urne med raat indprikket Stregedekoration. Endelig fremdroges fra denne Gravplads endnu eet sammenbøiet, eenegget Jernsværd, en, som det synes, smalbladet Landsespids, en Kniv med langt, vredet Haandtag og flere stærkt forrustede Jernsager, blandt hvilke Brudstykker af en Fibula med tilbagebøiet Spids, af nogle Beslag og en Kniv. Da disse Sager imidlertid optoges før den systematiske Undersøgelse, kunde der blot skaffes den Efterretning om dem, at de laa sammen »under en Del Knokler« (C 5448 og C 5884).

Større Mark- og Mosefund. En noget lignende Ensartethed som den, vi saae raadende i Gravgodset fra Smaahøiene i Ribe—Veileegnen, ville vi gjenfinde indenfor enkelte større Mark- og Mosefund, der Tid efter anden ere fremdragne paa den jyske Halvø, og som da ogsaa meget nøie slutte sig til Fundene fra Tuegravene. Det er nogle Fund, væsentligst af Øskenringe, Arm-, Haandleds- eller Fingerringe, aldrig derimod med Tènefibulaer eller Tènevaaben.

Fra *Falling Mose,* Hads Herred, Aarhus Amt, stammer det ene Fund. Af denne Mose er der efterhaanden optaget ikke mindre end ca. 250 Øskenringe; en stor Mængde af disse indlemmedes i Læge Linnemanns Samling i Horsens, en Del i Samlingen paa Rathlousdal, og kun 103 findes nu i det historiske Museum i Aarhus. Næsten alle de her opbevarede (101) ere som fig. 1, med Øskenen paatværs af Ringen, der snart er af firkantet, snart af rundt eller fladt Gjennemsnit; kun to have Øskenen stillet som paa fig. 4, og er den ene af dem 5,2 cm. i Tværmaal, medens Størrelsen ellers er fra 2,3 til 3,7 cm. Ikke saa faa Ringe bære stærke Slidmærker helt oppe ved Øskenen og i denne, de fleste paa ganske samme

Sted, som have de været baarne paa ens Vis; deres ringe Størrelse i Forbindelse med Øskenens Stilling synes at angive, at de have haft en noget anden Bestemmelse end Øskenringene som fig. 4, om end de alle sikkert have været en Art Smykker[1]). Med Øskenringene skal fremdeles være fundet tre smaa, under en Trekant sammenstillede Bronzeringe, nærmest som Sophus Müller: Ordning af Danmarks Oldsager, Bronzealderen fig. 223.

I den historiske Samling i Randers gjemmes et noget lignende Fund fra *Lyngaa*, Sabro Herred, Aarhus Amt. Paa en lille Plet fandtes, ca. 25 cm. under Overfladen af en nu udtørret Dam, atten Øskenringe, de ti af Form som fig. 4, de otte som fig. 1. Størrelsen varierer mellem 2,2 og 4,6 cm. Sammen med dem optoges her endvidere sex spiralformede Armringe, hver med 1¼—2¼ Omgange og dannede af en hyppigst linseformet Bronzestang, der løber noget spids til for begge Enderne, hvor den er prydet med indpunzlede Tværlinier (fig. 21). Fremdeles indeholdt Fundet to lignende Armringe uden Ornamenter; en lille Ring, 4 cm. i Tværmaal, dannet af en tynd Bronzestang, hvis Ender ikke naa helt sammen; fem smaa Fingerringe af Bronze og endelig en Art Øskenring eller Hjul med to korsvis gaaende Stænger indenfor Ringen (6 cm. i Tværm.). Ved Bronzegjenstandene sporedes tillige en Del Potteskaar, hvad der leder Tanken hen paa, at et Lerkar oprindelig har omsluttet Sagerne[2]).

Ringe dannede og ornamenterede paa ganske tilsvarende Vis som fig. 21 havdes alt i Forveien i Forbindelse med Øskenringe — i et ældre Fund fra en Mose ved *Sal*, Houlbjerg Herred, Viborg Amt —, og maa de saaledes siges at være ret typiske for den førromerske Jernalder. I det nævnte Mosefund ere Ringene koblede sammen i hverandre

---

[1]) I Følge velvillig Meddelelse af Overretssagfører A. Rech i Aarhus, hvem Oplysningerne om dette Fund skyldes.

[2]) Godhedsfuldt meddelt af Lærer R. C. Andersen i Randers.

til tre Bundter, hvert Bundt bestaaende af en større Bronzering (Arm- eller Halsring), paa hvilken hænge mindre Ringe, Haandleds-, Finger- og Øskenringe. For de to Bundters Vedkommende ere de mindre Ringe igjen fæstede i hverandre, saa at det Hele derved faaer Udseende af Kjeder med flere Led. Den store Bronzering bærer i det ene af disse to Tilfælde en Haandledsring ganske som fig. 21, en Art Øskenring eller Hjul, som det fra Lyngaafundet, med to korsvis gaaende Stænger indenfor Ringen og med fire Øskener langs Randen[1]), en lille Fingerring, en Øskenring som fig. 1 og fire som fig. 4. I den ene af disse hænger igjen en mindre Bronzering, i denne atter een og saaledes fremdeles, ialt under Øskenringen sex mindre Ringe dannende en Kjede paa fire Led; de fleste af Ringene, der have et Tværmaal af 4—5 cm., ere formede som Spiraler paa 1¼ Omgange. Ved det andet Bundt er der paa den store Ring fæstet to mindre, af hvilke den ene bærer fire smaa glatte Bronzeringe. Det tredie Bundt endelig bestaaer kun af een stor Ring, hvorpaa to Øskenringe med Øskenen paatværs som fig. 1, tre glatte, smaa Ringe og to af Spiralform med 1¼ Omgange (7375, 8063 og 8314).

Smaa Mosefund og enkeltfundne Oldsager. Først disse er det, som ret skulle give os en Forestilling om, hvor rigt artikuleret Oldsagstoffet i den førromerske Jernalder har været. Ganske vist er det hovedsagentlig Smykkesager, vi her møde, sjeldnere derimod Vaaben og Redskaber; men

---

[1]) At disse eiendommelig formede Øskenringe eller Hjul have tjent som en Art Smykker, synes at fremgaa af et ganske tilsvarende Stykke fra Schweiz, som er afbildet hos Gross: Les Protohelvètes, Berlin 1883, pl. XXIII, fig. 33. Saavel i de tre af de fire Øskener som ogsaa paa den mellem disse værende Del af Ringen hænge smaa, aflangt hjerteformede Hængedupper og Smaaringe, hvorved Stykkets Bestemmelse som Smykke synes givet. Se endvidere Bronzehjul afbildede ibidem pl. XVIII og pl. XXIII.

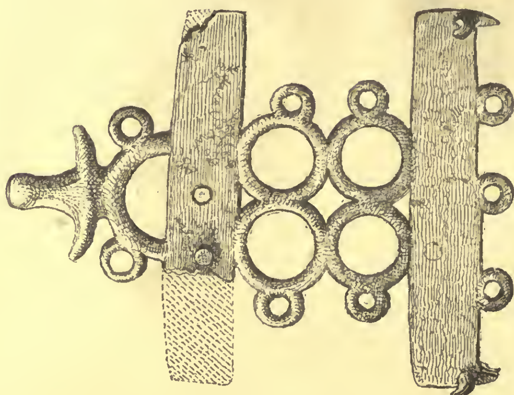
den eiendommelige Smagsretning, der raadede i den ældste Jernaldersepoke, viser sig dog saa kjendelig i Smykkesagerne, at Periodens Særpræg, hvad Oldsagformer angaaer, lader sig gribe og fastholde. I det Følgende skulle saa godt som alle de ny-indkomne Gjenstande fra den førromerske Kulturperiode blive berørte, efterdi dette Afsnit af Jernalderen hidtil har foreligget langt sparsommere repræsenteret end de senere. En yderligere Anledning hertil turde ogsaa ligge deri, at flere af nedennævnte Oldsagformer ikke tidligere have været kjendte eller omtalte som hjemmehørende i den førromerske Jernaldersperiode.

Af Vaaben skal nævnes et særdeles velbevaret Tènesværd fra en Mose ved *Lindholmgaard,* Uvelse Sogn, Frederiksborg Amt. Den flade Grebspids, der forneden afsluttes med det eiendommelige, buede Bronzebeslag, ender foroven i en Sølvkugle med en lille Bronzedup; paa det nu manglende Træfæste har der været anbragt to ovale, baandformede Beslagstykker af Bronze, prydede med ophøiede Zikzaklinier. Skeden, der som sædvanlig bestaaer af to tynde Jernblikplader, af hvilke den enes Kanter ere bøiede over den andens, har to Øskener for Bæreremmen og ender nu i en lige afskaaren Bronzedupsko (C 6131).

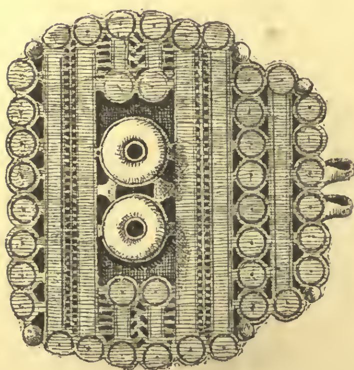
»Tutulusformede« Spænder (som Aarb. 1868, p. 127 fig. 17—18) med Øsken og Krog paa Bagsiden til Jernnaalen og hyppigst forekommende parvis eller i et Antal af fire sammen[1]), ere for nogle Aar siden fremdragne af en Mose ved *Korup,* Bregnet Sogn, Øster Lisbjerg Herred, Randers Amt. Under Tørvegravning fandtes her fire saadanne Spænder af gjennembrudt Arbeide, de to meget større end de to andre. Paa Bagsiden af de større findes Øsken og Krog, paa Bagsiden af de mindre kun Øsken; hængselformede Udvæxter paa Randene vise, at Stykkerne

[1]) Om disse Spænder og deres formentlige Oprindelse se Oscar Montelius: Tidsbestämning inom bronsåldern, p. 157—61.

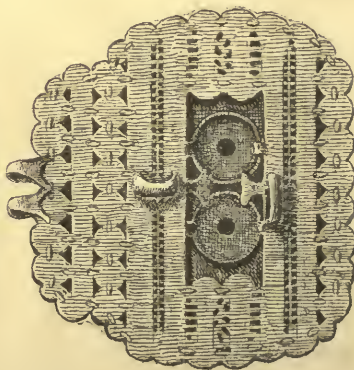
have været baarne to og to, en større og en mindre hægtede sammen som angivet ved fig. 17—18. Uden Tvivl have

13

14

15

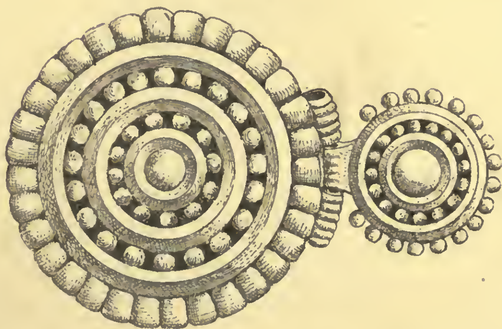
Sæt af denne Art ofte været brugte parvis som en Slags Brystspænder, og have de da muligen været forbundne

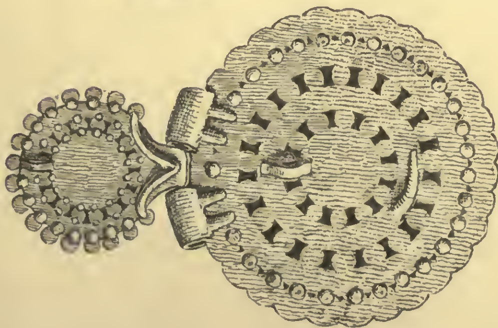
Fig. 13. Bronzespænde uden Oplysn. om Findested. 2/3 St. C 6415.
Fig. 14—15. Forside og Bagside af et Spænde af Bronze fra Pindals Kro. 1/3 St. Mus. Nr. B 3387.

ved en Kjede, der var fæstet i de smaa Spændeskivers Øsken; i Forbindelse med Spænderne fra Korup optoges

16

17—18

Fig. 16. Bronzefibula uden Oplysn. om Findested. ²/₃ St. C 4355.
Fig. 17—18. Forside og Bagside af et Sæt »tutulusformede« Bronzespænder fra Korup. ¹/₂ St. Randerssamlingen.

nemlig henved 400 smaa Perler, dannede af ca. 0,5 cm. høie, sammenrullede Bronzebaand; trukne paa en Snor

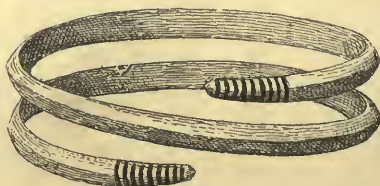

Fig. 19. Bronzefibula fra en Mose ved Rødkjær. $^2/_3$ St. C 3932.
Fig. 20. Beslagstykke fra Tissø. $^2/_3$ St. C 6546.
Fig. 21. Haandledsring fra Lyngaa. $^2/_3$ St. Randerssamlingen.
Fig. 22—23. Naale fra Erridsø og Rosted. $^2/_3$ St. C 5045 og C 5077.

bliver dennes fulde Længde ca. 1,60 m. (Opbevares i den historiske Samling i Randers) [1].

Ved Siden af de »tutulusformede« Spænder maa nævnes nogle store, af stærkt gjennembrudte Bronzeplader dannede Spænder, der hyppig synes at have været brugte parvis. Op fra en flad Bronzeplade, der udgjøres dels af aflangt firkantede Baand, dels af runde Skiver, hæver sig omtrent ved Midten af Stykket et lille Parti, bestaaende enten, som paa det fig. 14—15 afbildede Spænde, af to runde Skiver eller ogsaa af en hel, lille Bøile. Et Punkt og en Cirkellinie — et for vor førromerske Jernalder karakteristisk Ornament — ere anbragte paa Oversiden af alle Skiverne, der findes i een Række flere paa den Side af det ophøiede Parti, hvor den ene Spændehalvdel skal hægtes ind i den anden. I et enkelt Tilfælde ere Sammenstødspunkterne mellem Skiverne indbyrdes og mellem disse og de aflangt firkantede Baand forstærkede paa Bagsiden ved smaa, i Støbningen paalagte Knopper. Til Spændernes Anbringelse tjener en paa Bagsiden fæstet Øsken og Krog, hvori har gaaet en Jernnaal. To og to have de været forbundne enten, som fig. 14—15, ved et Charnier eller ved en i en Øsken gribende Krog. Af saadanne Bronzespænder foreligger eet fuldstændigt Exemplar (de to Halvdele hver 9 cm. lange og 8,6 cm. brede) fra en Mose ved *Lille Torum,* Viborg Amt (C 283), og eet ufuldstændigt — det fig. 14—15 afbildede — fra en Mose ved *Pindals Kro,* Ods Herred, Holbæk Amt (B 3387).

Gjennem den meget virksomme Bestyrelse for det historiske Museum i Aarhus er endelig et noget lignende Bronze-

---

[1]) Ogsaa et tilsvarende Fund fra Bornholm af to større og to mindre »tutulusformede« Spænder (Mus. Nr. 6488) viser disse baarne sætvis, en stor og en lille sammen og forbundne med hinanden ved et Charnier. — Fundet fra Gallerhøi ved Maribo (Aarb. 1868, p. 125), hvori bl. a. er fire lignende, runde Spænder, indeholder ogsaa en betydelig Mængde, af sammenbøiede Bronzebaand dannede Perler.

spænde modtaget. Ogsaa dette bestaaer af to aflangt firkantede Plader, der i Midten ere forbundne ved en Boile og foroven og forneden afsluttes ved tre i en svagt buet Linie stillede, runde Skiver. For Ydersiden af hver af de to aflange Plader findes ligeledes tre runde Skiver. De fire Grupper af Skiver, der saaledes fremkomme, synes indbyrdes at have været forbundne ved smalle — nu dog næsten helt manglende — Bronzebaand, hvorved Stykket faaer et afrundet og symmetrisk Udseende og i Form en Del minder om de »tutulusformede« Spænder (fig. 17—18). Det er fundet ved *Vraa,* Agri Sogn, Mols Herred, Randers Amt (C 6827).

Som et Spænde maa utvivlsomt ogsaa det fig. 13 afbildede Bronzestykke opfattes, der for den ene Ende løber ud i et hornet Dyrehoved; de fire store, i Midten sammenstillede Ringe danne en svagt buet Flade. Paa Bagsiden af Stykket findes Rester af Øsken og Krog. Uden Oplysning om Findested (C 6415).

Fibulaerne ere repræsenterede ved een af Bronze fra *Rødkjær Mose,* Vindum Sogn, Viborg Amt (fig. 19); det runde Midtparti er prydet med stærkt ophøiede, concentriske Ringzirater, medens kraftig profilerede Knopper afslutte de to Arme (C 3932). En noget tilsvarende Bronzefibula er funden i Mose ved *St. Havelse,* Frederiksborg Amt; Midtpartiet er dog her rhomboidalt og bærer fire korsstillede Bukler (C 6094). Paa Undersiden af begge disse Stykker er Øsken og Krog til nu manglende Jernnaale. Uden Oplysning om Findested er endelig fra Grosserer Lassons Samling indkommen den fig. 16 afbildede Fibula med tre flade, runde Skiver, hvorpaa Punkt og Cirkelzirat, foroven paa Bøilen; Spiralvinding og Naal fattes (C 4355).

Hvorledes Naalene vare beskaffede i den førromerske Jernalder, have vi alt seet ved Omtalen af Fundene fra de sydjyske Smaahøie; men foruden dem kjendes dog flere andre Typer, enten med stort, kegledannet Hoved (som Aarb. 1881, p. 92 fig. 10) eller med korsformet Hoved (fig. 22)

eller med lille, rundt og knopformet Hoved (fig. 23). Af førstnævnte Type, der ogsaa specielt er kaldet den »holstenske Naal«[1]), kan nævnes Exemplarer fra en Mose ved *Farsø*, Farsø Sogn, Gislum Herred, Aalborg Amt, og fra Generaldirecteur Holsts Samling, den sidste dog uden Oplysning om Findested (B 3073 og B 4646). En Bronzenaal med rundt, pladeformet Hoved, hvorfra udgaa tre korsstillede, kegledannede Spidser, foreligger fra en Mose paa *Damsgaardens* Jord, Erridsø Sogn, Veile Amt (C 5045), og endelig ere Naale med en rund, lille Knop til Hoved og riflet Overparti af Stilken optagne af en Mose ved Rosted (Ribeegnen) og af en Høi ved Bindeballe, Randbøl Sogn, Veile Amt (C 5077 og C 6087)[2]). Som det typiske Træk for alle de førromerske Jernaldersnaale, hvad enten disse ere af Bronze eller Jern, kan nævnes den Bøining, der findes paa Stilken hyppigst lige under Hovedet; at denne Bøile har været bestemt til at skulle vende udad, frem mod Beskueren, bliver indlysende, naar hensees til, at der ofte paa dens Forside, og kun paa denne, findes Stregornamenter.

Halsringene fra den førromerske Jernalder vil der ikke være Anledning til at komme nærmere ind paa. I en Afhandling (»Nogle Halsringe fra Slutningen af Bronzealderen og fra den ældste Jernalder«) i Nordiske Fortidsminder I, p. 19 ff. har Dr. Sophus Müller alt behandlet Gruppen og meget indgaaende paapeget de enkelte Trin i Udviklingsgangen indenfor de forskjellige Ringtyper. Her

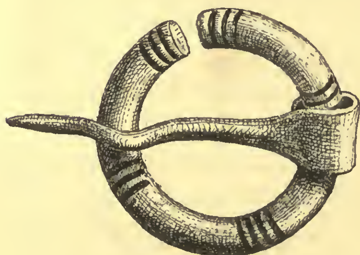
---

[1]) Undset: Jernalderens Begyndelse i Nordevropa, p. 277.

[2]) Naar der i det store, med Thorsbjergfundet samtidige Fund fra Vingsted Molledam ved Veile endnu forekommer en ganske lignende Bronzenaal med Bøining paa Stilken og knopdannet Hoved, opfatter jeg dette som en ren Tilfældighed. Paa samme Sted, hvor den førromerske Jernaldersnaal kom til at ligge, henlagdes i Folkevandringstiden Jernvaabnene, og saaledes skete det, at i ny Tid ældre og yngre Sager optoges ved Siden af hverandre.

skal det da blot nævnes, at der foruden de p. 24 anførte eiendommelige, »krondannede« Halsringe (som pl. V fig. 3) endnu er fremdraget een saadan, fra en Mose ved *Roved,* Anst Herred, Ribe Amt (B 4371).

Til den førromerske Jernalder maa uden Tvivl ogsaa henregnes nogle smaa Ringspænder som det fra Vester Vamdrupfundet alt omtalte (p. 222), dannede af en rund eller noget fladtrykt Bronzestang, hvis Ender ikke ganske naa sammen; paa Ringene, hvis Overside er tværriflet eller tværstribet snart over det Hele, snart kun paa enkelte Steder, sidder en Torn af en eiendommelig bøiet Form (fig. 24)[1]. Fire Exemplarer med bøiet Torn ere fornylig fremkomne, det ene fra en Mose paa *Hedegaards* Mark ved Veile, det andet fra Generaldirecteur Holsts Samling, uden Oplysning om Findested, og de to sidste endelig fra en Mose i *Lille Torum,* Viborg Amt, i Forbindelse med en stor, aaben Halsring, dannet af en rund Bronzestang (C 5374, C 6424 og C 5216).

24

Sluttelig skal der kun omtales det fig. 20 afbildede Beslagstykke, der er fundet i *Tissø* ud for St. Fuglede i Arts Herred, Holbæk Amt. Paa et lavt, kegleformet Fodstykke er anbragt Forparten af et hornet Dyr, der bagtil ender i en flad, krummet Spids, og hvis to Forben have været fæstede paa Keglefladen. Øienhullerne have formentlig fra

[1]) Om Ringspænderne og deres Oprindelse se J. Mestorf i Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte 1884, p. 27—30.

Fig 24. Ringspænde fra Hedegaard. 1/1 St. C 5374.

først af været udfyldte med Glasflus. I Stil svarer dette ret mærkelige Stykke, som rimeligvis kun er en Del af et større Hele, ganske til Dyrehovederne paa Bronzefibulaen fra Søften ved Aarhus og paa Bronzekjedelen fra Langholmen ved Hillerød[1]). Dette Beslagstykke er skænket Museet af Proprietær C. F. Lund til Aldersro (C 6546).

De sidste ti Aar have saaledes ydet ikke uvæsentlige Bidrag til Oplysning om Jernalderens første Begyndelse her i Landet. Som det dog vil være fremgaaet af det foran publicerede Materiale, skriver dette sig næsten udelukkende fra Jylland, og kun et Par ganske enkelte Fund stamme fra Sælland. Fraseet Bornholm bliver det da blot for Vestdanmarks Vedkommende, at de nye Fund i Forbindelse med de alt tidligere kjendte for os tegne Billedet af denne ældste Kulturepoke, hvor Jernet begynder at optræde som sideordnet Materiale med Bronzen til Redskaber, Vaaben og Smykker. Men stort mere end et klart Hovedindtryk af Perioden give de dog neppe, og de Enkeltheder, der ved nærmere Betragtning synes at tyde paa en Tidsforskjel indenfor Fundene, maa optages med al den Varsomhed, som et i visse Henseender ringere og delvis tilfældig sammenbragt Materiale stedse kræver anvendt.

Ved Behandlingen af de ny-indkomne Fund saae vi, hvorledes der i det væsentlige kunde skjelnes mellem to større Hovedgrupper, paa den ene Side Fund i Sydjylland fra Tuer, undertiden dog ogsaa fra flad Mark, karakteriserede ved Øskenringe og Jernnaale, paa den anden Side Fund

[1]) Dr. Henry Petersen: Vognfundene fra Deibjerg Præstegaardsmose, p. 40 f. — Man kunde her maaske minde om det romerske Jernaldersfund fra Veirupgaard, Marslev Sogn, Odense Amt, hvor der i en Bronzekjedel bl. a. fandtes to smaa Fuglefigurer af Bronze, hver fæstede paa et Beslag; det ene af disse er sammenbøiet, medens det andet har en aflang, pyramideformet Skikkelse og er prydet med Dobbeltstreger. Opbevares i Museet i Odense. (Afbildede og beskrevne i Aarb. 1868, p. 343 fig. 2—3).

med mere forskjelligartet Indhold, Tènefibulaer og Tènevaaben, fra flad Mark eller Udkanterne af ældre Høie. Mellem disse to store Grupper er der enkelte Forskjelligheder. Selv af et flygtigt Blik vil det fremgaa, at Tènesagerne, Vaaben og Fibulaer, ere ganske ukjendte i Tuerne, idet der aldrig sammen med Øskenringe og Jernnaale — end ikke i de Tilfælde, hvor disse fremdroges fra flad Mark — er iagttaget Vaaben eller Fibulaer [1]).

At Grunden hertil ene skulde søges i en Forskjellighed i de herskende Skikke, saaledes at kun Øskenringe og Naale maatte nedlægges i Tuerne, Fibulaer og Vaaben derimod aldrig, er usandsynligt. Langt snarere er det saa, at denne Eiendommelighed beroer paa en Tidsafstand mellem Tuerne og Gravene med Tènesager, og skulle vi da se, at Tuerne gjennemgaaende maa formodes at have et ældre Præg end Gravene med Fibulaer og Vaaben. Ikke alene vidner jo selve Tuen, Overgangsleddet mellem den toppede Bronzealdershøi og Urnemarken, om, at den i det væsentlige repræsenterer et noget tidligere Trin i Rækken af Gravformer end Urnegraven under flad Jord; men ogsaa de i Tuerne optrædende Oldsager, især Lerkarrene, pege i lignende Retning. En stor Del af disse ere af Former, der med faa Variationer ogsaa findes indenfor Bronzealderen. Baade til de store, toorede Kar af Form som fig. 5, til de rundbugede med anseligere Hals og til de høie, skaalformede vil der kunne paapeges nogenlunde tilsvarende Stykker blandt den yngre Bronzealders Lerkar. Om Berøring med denne Periodes sidste Halvdel synes fremdeles et Fund fra en Høi paa Veien Mark (p. 216 Anm.) at fortælle, idet en Øskenring som fig. 4 her optoges af et Lerkar sammen med

[1]) Jfr. hermed Frk. Mestorfs Udtalelse (Urnenfriedhöfe, p. VI), at saavidt hende bekjendt ere Naale af Jern eller Bronze med Bøining paa Stilken (pl. II, fig. 16 og 19 og pl. III, fig. 6) i Holsten aldrig forekomne sammen med Tènefibulaer.

en Naal af allerseneste Bronzealderstype. Ogsaa i Fundet fra Falling Mose foreligger ved Siden af Øskenringene et af tre Ringe sammenstillet Stykke, der enkelte Gange er paatruffet med yngre Bronzealderssager.

Paa den anden Side drages Fibula- og Vaabengravene ved de i dem optrædende Urner ned mod den romerske Jernalder. De toørede Kar fra Ulbjerg og Skrillinge (C 3293) svare i Form meget til romerske Jernalderskar fra Gravpladserne ved Broholm og Oregaard paa Fyen (fig. 35 i denne Artikel og Sehested, pl. XXIX fig. 26a); Hankekarret i Tjelefundet kan ganske jevnføres med jyske Kar fra nævnte senere Kulturperiode, og det samme gjælder ligeledes det store Lerfad i Fundet fra Vester Vamdrup og det mod Bunden noget tilspidsede Kar fra Hornum ved Horsens (Aarb. 1881, p. 95 fig. 4). Ogsaa Tènefibulaerne afgive Vidnesbyrd om en forholdsvis noget senere Tid, idet de, som Dr. Undset har fremført, med deres plumpe og buttede, støbte Former maa henregnes til Tènetidens yngste[1]).

Er det imidlertid saa, at Tuegravene og Vaaben-Fibulagravene skrive sig fra noget forskjellige Tider[2]), være dermed dog ingenlunde sagt, at disse to Fundgrupper skulde repræsentere to over hele den nørrejyske Halvø udbredte Kulturlag. Mangelen af et i enhver Henseende tilstræk-

---

[1]) Jernalderens Begyndelse i Nordeuropa, p. 372.

[2]) Ogsaa Frk. Mestorf seer i Fund, hvori optræde Naale med Boining paa Stilken tæt under Hovedet, samt Bæltehager, ældre Fund end dem med Tènefibulaer (Urnenfriedhöfe p. VI). Jfr. hermed en Artikel af Prof. Montelius, der endog mener indenfor den førromerske Jernalder at kunne sondre mellem tre Perioder, af hvilke den første er repræsenteret ved Fund uden Tènefibulaer. Ligeledes han regner saadanne førromerske Jernaldersgravpladser i Holsten som dem ved Dockenhuden og Sülldorf, hvorfra væsentligst kun haves Bæltehager, Jernnaale og Ringe, men ingen Tènefibulaer, til den førromerske Jernalders tidligste Frembringelser (Svenska fornminnesföreningens tidskrift, VIII, p. 140 ff.).

kelig stort Oldsagsstof bliver her følelig, og ihvorvel Antagelsen om forskjellige Kulturlag indenfor den ca. 400aarige, førromerske Jernalder ingenlunde er usandsynlig, saa er den dog i al Fald for nærværende Tidspunkt noget usikker. Saalænge Tuerne optræde saa lokalt som i Ribe- og Veileegnen[1]), og saalænge beslægtede Gravfund under flad Mark med Øskenringe kun kjendes i et Par Tilfælde fra Mellemjylland, vil Spørgsmaalet neppe fuldt tilfredsstillende kunne løses. Muligt er det dog, at nu da Opmærksomheden først engang ved Kapt. Madsens Undersøgelser er henledet paa Tuerne, saadanne ogsaa ville vise sig høiere oppe i Jylland; thi lave og uanselige, som de ere, og skjulte ude i Lynghederne, som de ligge, have de kun altfor længe været ganske upaaagtede Mindesmærker fra den fjerne Oldtid. Udenfor Gravene forekomme desuden de Tuerne karakteriserende Øskenringe selv helt op til Jyllands Nordspids, om end her ganske sporadisk, og de vidne saaledes om, at i al Fald Dønningerne af den Kulturbølge, der førte Øskenringene ind over Landet, ere naaede frem over det Meste af den jyske Halvø. Under en stor Sten paa Mygdal Mark, Vennebjerg Herred, Hjørring Amt, laa en Øskenring som fig. 2 med fremadbøiet Øsken (6851); og to Øskenringe (som figg. 1 og 4) optoges i Forbindelse med en Spiralarmring, en tyk, lille Ring og nogle Spiralsnoninger af Bronze mellem en Kreds af mindre Sten i Siden af en Banke paa Jegindø i Limfjorden (B 1741)[2]).

---

[1]) Ved Grønneskov (Broholm) paa Fyen laa vel en Del lave Jordhøie af noget lignende Art som Tuerne i Ribeegnen; men af de benfyldte Urner optoges her blot Bronzealderssager. Kun paa Bunden af en enkelt Høi, der endda beskrives som en overpløiet (?) og ikke som nogen Tue, henstod en med et ophøiet, dobbeltspiralformet Ornament prydet Urne, hvori en Jernnaal med Bøining paa Stilken (Sehested, p. 104 og pl. XXII fig. 11 a—c).

[2]) Af Øskenringe kjendes, foruden de mange i Texten ovenfor og længere fremme nævnte, endnu følgende:

Smaa, med Øskenen paatværs, som fig. 1: En fra Jellinge-

Naar saaledes en yderligere Forøgelse af Oldsagstoffet fra den førromerske Jernalder er nødvendig, for at Spørgsmaalet om kronologiske Forskjelligheder ret vil kunne løses, er dog i ethvert Fald det alt nu existerende Materiale rigt nok til Belysning af eet Punkt, nemlig til en Sammenstilling af de arkæologiske Fænomener i Jylland, Fyen og Sælland med dem paa Bornholm. Allerede Dr. Undset har i sit ofte citerede Værk om Jernalderens Begyndelse i Nordeuropa (p. 441) haft Opmærksomheden henvendt paa dette Punkt, idet han paapegede flere Forskjelligheder indenfor Materialet fra nævnte to Fundgebeter. Senere Fund have end mere præciseret dette. Uoverensstemmelsen viser sig ikke alene i Gravskikkene derved, at Brandpletter særlig ere fremtrædende paa Bornholm, medens de ellers i Danmark spille en ganske betydningsløs Rolle i Forhold til Urnegrave i Tuer, under flad Mark eller i Kanten af gamle Høie. Den røber sig ogsaa i selve Oldsagerne, af hvilke nogle ere ka-

---

egnen (25888). Fire smaa (den ene med to Øskener i 1 cm. Afstand) fra en Mose ved Paderup, Christrup Sogn, Sønderhald Herred, Randers Amt (i den hist. Samling i Randers). Tre uden Oplysning om Findested (B 4717 og uden Nummer; den tredie i det historiske Museum i Aarhus).

Med Øskenen i Plan med Ringen, som fig. 4: En fra Skodborghus, Malt Herred, Ribe Amt (12189). En fra Ringkjøbingegnen (25887). En fra Viborgegnen (15213). En uden Findested i Aarhus-Museet. En i Grosserer J. Jørgensens Samling, Grenaa. To i den historiske Samling i Randers, og to i den antikvariske Samling i Ribe, de fire sidstnævnte uden Oplysning om Findested.

Med Øskenen stillet i Vinkel mod Ringen, som fig. 2: Tre uden Oplysning om Findested (B 4718 og B 4719; den tredie i det historiske Museum i Aarhus).

Ialt foreligger der fra Danmark ca. 325 Øskenringe, af hvilke kun tre ere fra Sælland, medens hele Resten er funden i Jylland. (Oplysningerne om Øskenringene i Provinsmuseerne skyldes velvillige Meddelelser af Overretssagfører Albert Reeh, Aarhus, Lærer R. C. Andersen, Randers, og Adjunkt Herman Lassen, Ribe).

rakteristiske for det ene, andre for det andet Fundomraade. Til de allerhyppigst forekommende Gjenstande i de førromerske Brandpletter paa Bornholm høre saaledes Bæltehagerne, en Oldsaggruppe, der aldeles ikke kjendes fra Nørrejylland eller Øerne[1]). Omvendt optræde her adskillige Former, Øskenringe, »holstenske« Naale, store Bronze- og Ringspænder, smaa Bronzehjul og lignende, til hvilke ingen Sidestykker haves paa Bornholm. At Grunden hertil udelukkende skulde være at søge i, at kun visse bestemte Gjenstande som Fibulaer, Bæltehager, Knive og Lerkar nedlagdes i de bornholmske Brandpletter, medens andre i det daglige Liv brugte Sager som Øskenringe, Ringspænder og »holstenske« Naale aldrig medgaves de Afdøde her, fordi Gravskikken ikke vilde det saa, er neppe troligt; en saadan Forklaring kan blot gjælde for Vaaben, ikke for Smykke- og Toiletsager.

Uligheden mellem det bornholmske og det øvrige danske Materiale bekræftes end yderligere, naar Blikket rettes paa de Oldsaggrupper, der ere fælles for begge Fundomraader. Medens de bornholmske Tènefibulaer overveiende ere af Jern, ere de fra Jylland og Øerne hovedsagentlig af Bronze. Lerkarrene hist ere af simplere Masse, raaere og plumpere Former og gjennemgaaende mindre end her, hvor vi jevnlig møde endog sirligt forarbeidede Kar[2]). Den tak-

---

[1]) I Holsten forekomme derimod Bæltehagerne overordentlig hyppigt; fra hver af de store Gravpladser ved Dockenhuden og Sülldorf haves saaledes ikke mindre end henholdsvis ca. 30 og 50 Bæltehager. I Slesvig optræde de derimod kun sporadisk, og de ere her, som da ogsaa i Holsten, oftest af Former, afvigende fra dem paa Bornholm.

[2]) Kun de spandformede Kar synes at være fælles for begge Fundomraader. I al Fald nævner Kmhr. E. Vedel (Bornholms Oldtidsminder og Oldsager, p. 102), at der ofte i de ældste Brandpletter findes Skaar af store, grove Lerkar, der ved en forsogt Sammensætning have vist sig at være spandformede. Det afbildede Exemplar (fig. 213) har dog ikke Ører, hvad de jyske altid have.

kede Bronzehalsring (W. 219), som vi navnlig kjende den fra Jylland, enten lavet af en massiv Stang eller svær, hulstøbt, er paa Bornholm i det hidtil ganske vist eneste kjendte Exemplar, fra Dyndalsgaarden, Rø Sogn (fig. 25), blevet til en Ring af et fladt, noget indadskraanende Bronzebaand.

I alle de hernævnte Forhold ligger der et utvivlsomt Vidnesbyrd om, at Kulturpaavirkningerne i den førromerske Jernalder, hvad ogsaa Dr. Undset har antydet, ad tvende Veie maa være indkomne til Danmark. Gjennem Holsten

25

og Slesvig naaede Kulturbølgerne fra Egnene omkring Elben og Rhinen frem til den jyske Halvø, hvorfra de bredte sig videre mod Øst, tilsyneladende dog svagere og svagere, alt efter som de fjernede sig fra Udgangspunktet. Sælland og Laaland-Falster, delvis ogsaa Fyen, synes blot i ringere Grad berørte af den nye Kultur. Til den bornholmske Tènetid ere Forudsætningerne derimod at søge i østpreussiske Lande, i Egnene omkring Floderne Weichsel og Oder.

Naar Forholdene da stille sig saa, at den førromerske Jernalder paa Sælland og Laaland-Falster blot er repræsenteret ved et færre Antal grav- og enkeltfundne Oldsager, maa Spørgsmaalet blive, om en ligesaa bestemt udpræget, fyldig og langvarig Overgangsperiode mellem Bronze- og Jernalderen som den fra Jylland og Bornholm kjendte maa antages at kunne spores paa nævnte Øer.

Fig. 25. Halsring fra Dyndalsgaarden. 1/2 St. B 4372.

Tilfældighed spiller vel altid en stor Rolle ved Erhvervelsen af det arkæologiske Materiale. Grave og Oldsager kunne i nogle Egne lade vente længe paa sig, før de foreligge, uden at dette dog stedse behøver at være et Tegn paa, at de overhovedet ikke ville komme for Dagens Lys. Med nogen Grund kunde her ogsaa henpeges paa, at det langt videre fremskredne Agerbrug paa Øerne alt maa have udslettet mange Spor just af den Slags Grave under flad Mark, vi her eftersøge, medens saadanne i jyske Hedeegne have været Gjenstand for en forholdsvis langt ringere Ødelæggelse. Fund fra Øerne vilde følgelig være sjeldnere og sparsommere. Paa dette Punkt bør derfor Fremtiden rettest afventes, inden en endelig Dom fældes. Kun skal det bemærkes, at det i al Fald for den sydlige Del af Sællands og for Laaland-Falsters Vedkommende maatte være ganske naturligt, om den ældste Jernaldersperiode her vedblivende viste sig svagere repræsenteret. Af de seneste Undersøgelser over Bronzealderen er det fremgaaet, at dette Kulturafsnit har holdt sig noget længere i Sydsælland og paa Laaland-Falster end i de øvrige Dele af Riget[1]), og foreligger der tilmed et Par Fund, som netop synes at tyde paa, at Bronzealderen endnu levede her samtidig med, at den begyndende Jernalder var trængt ind i Jylland og paa Bornholm — større Fund af Bronzealderssager, hvorimellem optræde et enkelt førromersk Jernaldersstykke. I Skraaningen af et større Bakkestrøg paa Antvorskov Hovedgaards Mark, Slagelse Herred, Sorø Amt, fandtes ved Gravning af Draingrøfter fem Bronzealdersringe (de to vredne), to Celter og en Øskenring som fig. 4, Ringene liggende paa hverandre ovenpaa Celterne; og i kort Afstand herfra optoges endnu een Øskenring i Forbindelse med en Bronzenaal og en firkantet Bronzestang. Alle Sagerne paa Øskenringene nær tilhøre den yngre Bronzealders yngste Periode (B 1074). En førromersk Jernaldersfibula laa

---

[1]) Dr. Sophus Müller i Aarb. 1891, p. 191.

fremdeles sammen med en Halsring og en Smykkeplade af Bronze under en Sten ved Skovby, Halsted Sogn, Laaland; ogsaa disse sidstnævnte to Gjenstande skrive sig fra Slutningen af Bronzealderen (B 2157). Se Fundfortegnelsen over Bronzealdersfund, i Aarb. 1891, p. 252 Nr. 641 og 653.

Adskillige ere de Spørgsmaal vedrørende den førromerske Jernalder, som saaledes staa uløste hen. At vi dog her staa overfor en Kultur, der skylder galliske Folkeslag i Vest- og Mellemeuropa sin Oprindelse, turde være hævet over al Tvivl. Men ligesaa sikkert er det ogsaa, at der i Norden ikke alene er foregaaet en selvstændigere Behandling og Udvikling af de fremmede Motiver, men at ogsaa meget af det, der ved første Blik kunde tage sig ud som importeret Gods, er Værker af hjemlige Kunstneres Hænder. Mange ere de af vore førromerske Jernalderssager, til hvilke end ikke Forudsætningerne kunne søges mod Syd, og som udenfor Norden høist kun foreligge fra Nordtyskland, saaledes adskillige Halsringe, de store Bæltespænder, de »holstenske« Naale og lignende. Men ogsaa Tènesagerne have et eget, nordisk Tilsnit; Dr. Undset fremhæver med Rette, hvorledes der for Tènefibulaernes Vedkommende kan tales om en egen jysk Type med plumpe og buttede, stobte Former. Ja endog Tènesværdene røbe i al Fald delvis den hjemlige Haandværkers Arbeide; medens alle de schweiziske Sværd ere bestemte til at bæres i en øverst paa Skedens Side ved to Nagler fæstet Boile, have vore Sværd to Øskener, anbragte paa hver sin Kant af Skeden og skraat under hinanden; ligeledes synes vore Sværd og Sværdskeder forneden at være lige afskaarne, medens paa de schweiziske Stykker Klingen og Skeden hyppigst løber noget spids til[1]). I saa-

---

[1]) V. Gross: La Tène, un oppidum helvète, Paris 1886, pl. II, IV og VII passim. — Ogsaa den hos Mestorf: Urnenfriedhöfe, pl. IV fig. 13 afbildede Skede til et Tènesværd (rimeligvis fra Slesvig) har de to Øskener for Bæreremmen.

danne Træk fristes man meget let til at se Vidnesbyrd om en i al Fald delvis indenlandsk Fabrikation.

2. Romersk Jernalder.

Gravfund. Den samme Fordeling af Oldsagstoffet i Vest- og Østdanmark, som vi sporede i den forrige Periode, ville vi, om end ikke i helt saa stor Udstrækning, gjenfinde, naar vi vende os til Gravfundene fra den romerske Jernalder (og kun til disse). Medens den jyske Halvø har mange og anselige Fund at opvise fra de nærmeste Aarhundreder efter Chr. F., og medens Fyen i denne Henseende indtager en lignende Stilling, er det et forholdsvis tarveligere Udbytte, man erholder ved at gaa til Sælland med hosliggende Øer. Naar Antallet af større og mindre jyske Gravfund i Nationalmuseet nu beløber sig til ca. halvandethundrede, eies derimod af sællandske og laaland-falstringske kun ca. tredive, en Sum, der selv med Henblik paa Landomraadernes ulige Størrelse er vel ringe. Baade af denne Grund og efterdi Gravfund og Gravformer have et uensartet Præg i de enkelte Dele af Danmark, vil det være naturligst at betragte Jylland, Fyen og Sælland hver for sig. Først saaledes ville Forskjellighederne ret træde frem, og først derigjennem vil det lykkes, naar de tre Fundgebeters indbyrdes kronologiske Stilling er rigtig tydet, at finde Nøglen til Forstaaelsen af Udviklingsgangen og i det Hele taget af Kulturen i vor romerske Jernalder. Nogle Antydninger hertil skulle i det Følgende forsøges givne.

A. Jylland. Et almindeligt Udsyn over Forholdene i Jylland i den her omtalte Periode viser, at Gravfundene væsentligst kunne henføres under tre store Hovedgrupper, alt efter som de ere gjorte i Høie, under flad Mark i Urner, der oftere have været samlede i større Antal (»Urnemarker«), eller i mandslange, stensatte Kamre. Af alle tre Arter har Museet i de senere Aar erhvervet oplysende Fund.

I. Hvad Høifundene angaaer, lader det sig paa Grund af den ofte noget tilfældige og usagkyndige Maade, hvorpaa de ere fremkomne, ikke med Bestemthed afgjøre, hvorvidt de alle skrive sig fra Høie, der først ere opkastede i Jernalderen, eller om de ikke i mange Tilfælde maa ansees for at hidrøre fra Begravelser i Stenalders eller Bronzealders Høie. De Mindesmærker, der udelukkende skrive sig fra den romerske Jernalder, ere uanseligere, ca. 1,25—2 m. høie Rundhøie med et Tværmaal af 10—19 m. Oldsagerne, der undertiden ere forsætlig bøiede eller ødelagte, fremdrages enten af benfyldte Urner, der snart findes hensatte løse i Høifylden, snart ere skærmede af en lille, stensat Kiste, eller de ere nedlagte mellem smaa Stendynger. Sjeldnere ligge de brændte Ben i Bronzekar, -Fade og -Skaale (»Kjedelgrave«).

Paa Basis af Oldsagerne kan der stundom skjelnes mellem Mands- og Kvindegrave, idet Mandens Udstyr fornemmelig bestaaer af Vaaben, Kvindens af Fibulaer, Guldberlokker og lignende mindre Smykkesager. Den førstnævnte Art Grave er saaledes repræsenteret ved et Fund fra en Høi ved *Østerbølle,* Viborg Amt, i hvilken der af en Urne optoges en Skjoldbugle af Jern med kort, afbrudt Spids (VBO fig. 82), en Spydspids (op. cit. fig. 73), en Jernkniv med lang Grebspids, et Brudstykke af en lignende, samt to halvrunde Knive og et Jernsøm til Skjoldbuglen (C 6517). — Næsten tilsvarende var Udbyttet fra en Høi paa *Kokspang* Mark, Hostrup Sogn, Ribe Amt; her fandtes et itubrudt, eenegget Jernsværd, en spids Skjoldbugle, hvis Overdel var meget stærkt fragmenteret, Halvdelen af en Jernkniv med Grebtunge og en Jernsax som W, fig. 363 (C 5196). — I »Galgehøi« (5 × 30 m.) ved *Maarup,* Hanning Sogn, Ringkjøbing Amt, laa mellem nogle store Sten, 65 cm. under Høiens Top, Brudstykker af et Jernsværd og en overbrudt Spydspids med Midtribbe. Ca. 1,25 m. nordøst herfor, i samme Dybde, optoges ligeledes under en Stenbunke et Hanke-

kar[1]) med vandret Øre og indridsede Stregeprydelser nærmest Bunden, Brudstykker af en Urnebund, samt et graat Lerkar, hvori var nedstukket et Lerbæger (C 6044).

Fra en Mandsgrav hidrører ogsaa et Fund, som gjordes ved *Lyngby*, Sønder Herred, Randers Amt. I den sydvestlige Udkant af en lille Runddysse fandtes nedsat løst i Høifylden et stort, rundbuget Lerkar af Hovedform som fig. 27; ovenpaa de brændte Ben, som fyldte Urnen halvt, laa et sammenbøiet, tveegget Jernsværd med lang Grebspids, der foroven afsluttes med en lille Knap af Jern. I en Kreds omkring Karret var der henstillet sex andre, alle kun jordfyldte; to af disse ere Hankekar, to ere Hankekopper, eet har nærmest Form som et Bæger (fig. 26, men uden Øre), og eet er skaalformet (i Grosserer J. Jørgensens Samling, Grenaa).

Typisk for Fundene fra Kvindegravene er eet fra en Høi, »Hulhøi«, paa *Hedensted* Mark, Veile Amt. 30 cm. under Toppen af Høien, der hævede sig indtil 5 m. over den omgivende Mark, stod en Urne med en »askelignende« Masse, og i denne laa en lille Guldberlok (W, fig. 377), to baandformede Fibulaer M 1[2]), af Jern og Bronze, samt en Jernkniv med spids Grebtunge (C 6664).

Nogen Bestemmelse af Ligenes Kjøn kan derimod ikke gives for de følgende to Funds Vedkommende, da der sammen med Lerkarrene ikke fandtes andre Oldsager. En Høi paa *Fjelsted Hede*, Mariager Landsogn, Randers Amt, dækkede over lille Kiste af flade Sten, i hvilken henstode tre benfyldte Urner; den ene af disse er vaseformet med lille

[1]) Her som i det Følgende betegne vi med Ordet Hankekar Urner af Form som Aarb. 1875, p. 86, fig. 53—54; Lerskaale ere som Aarb. 1881, p. 125, fig. 2, Lerfade som fig. 31 i nærværende Artikel, Hankekopper som Aarb. 1875, pl 4, fig. 7, Lerbægre som fig. 29 i denne Artikel og endelig Lervaser nærmest som Aarb. 1881, p. 125, fig. 3.

[2]) Hvor Talen er om Fibulaer og Bronzekasseroller, betyder henholdsvis M 1—6 og M 1—3 de i Aarb. 1874, p. 339—40 og ibid. p. 354—56 omhandlede Former.

Øre, den anden er aaben og lav, medens den tredies Form paa Grund af dens fragmenterede Stand ikke nærmere kan bestemmes (C 6077). — En Lerskaal med lodret Øre, et vaseformet Lerkar og et Hankekar med Mæanderprydelser fandtes i Resterne af den saakaldte Klæhøi paa *Ramten Hede*, Ørum Sogn, Randers Amt; Urnerne stode samlede i Nærheden af Høiens Midte og angives kun at have indeholdt Jord, men ingen brændte Ben (C 5433).

Som et Høifund maa muligvis ogsaa det Fund betragtes, der af Premierlieutenant D. Bruun gjordes ved *Balle*, Todbjerg Sogn, Randers Amt. Lige i Udkanten af en svagt kjendelig Høi (nu kun ca. 50 cm. høi og ca. 12 m. i Tværmaal) fandtes ni Lerkar ved Siden af hverandre; i det ene af dem har vistnok et tiende ligget. Blandt Karrene skal nævnes et meget stort, nærmest vaseformet, med Mæanderprydelser om Bugen, to store skaalformede, tre bægerformede, samt et Par Hankekar. Urnerne, der næsten alle forefandtes i Skaar, have rimeligvis staaet ca. 15 cm. under den oprindelige Jordoverflade. Jorden ovenover Karrene var delvis afdækket før Undersøgelsen, hvorfor det ogsaa kun med tilnærmelsesvis Sikkerhed kan angives, at Karrene have staaet indenfor Høiens Fod. Alle Urnerne vare jordfyldte; brændte Ben iagttoges ikke, derimod fandtes ved Siden af Karrene en lille, eenegget Jernkniv (C 6758).

II. Ikke sjeldnere end denne Gravform er den anden, vi dernæst skulle beskæftige os med, Urnegraven under flad Mark. Allerede i den førromerske Jernalder have vi, skjønt mere sporadisk, truffet Exempler paa den; men først i nærværende Periode af Jernalderen er det, at den ret bliver almindelig, om den end aldrig naaer den store Fylde og Udstrækning som i sydligere Lande, Nordtyskland og det Meste af Mellem- og Sydeuropa.

Fundene fra Bjergelide og Bollergaarde ere de betydeligste og bedst oplyste af denne Art, vi kjende fra Jylland; til dem slutter sig imidlertid en hel Række større eller min-

dre Fund, alle med det samme Særpræg, Urner nedgravede paa jevn Mark indtil en Dybde af ca. 1 m., sjeldnere omgivne af Stensætning eller dækkede over Mundingen med en flad Sten. Stundom staa mange Kar samlede paa eet Sted, stundom findes kun et enkelt; men hvad enten der kun er eet Kar, eller der findes flere Side om Side med hverandre, er Begravelsesmaaden dog væsentligst den selvsamme, og Fund af enkeltstaaende Urner og af større Urnegrupper maa derfor rettest betragtes under eet.

En større Urnemark synes at have foreligget ved *Haarby*, Venge Sogn, Aarhus Amt. Paa en Plet, omtrent 5 m. i Kvadrat, fandtes en Mængde Sten og deriblandt Skaar af omtrent tyve Lerkar, der vare søndertrykkede af de omgivende Stenes Vægt. Urnerne stode i en Dybde af 15 til 65 cm. under Jordfladen, oftere i smalle Lag Kul og Benstumper; mellem Skaarene laa en Fibula af Sølv og en af Bronze, begge som Aarb. 1875, pl. 4 fig. 3; endvidere en lille Sølvhægte, samt en glat Guldberlok. Lignende Urneskaar fandtes ogsaa et andet Sted paa Marken, kun ca. 9 m. fra foregaaende Gravplads (C 6102).

Ved *Selkjær*, Kastbjerg Sogn, Randers Amt, fandtes fem Urner, af hvilke dog kun den ene, med 3 Ører om Bugen, indeholdt brændte Ben, medens de andre vare jordfyldte og nærmest maa opfattes som Biurner. Af disse skal særlig nævnes en Hankekop, Skaar af et Lerfad og det fig. 26 afbildede, lille, bægerformede Kar med Øre (C 6030). — Under flad Mark ved *Vonsild*, Veile Amt, fandtes et Par benfyldte Urner; i den ene laa to Drikkehorns-

Fig. 26. Bægerformet Lerkar fra Selkjær. 1/3 St. C 6031.

beslag af Udseende som Oxehoveder (VBO, 199) med nogle dertil hørende stangformede Led af Kjeder, en flad Guldperle bestaaende af to tynde, halvkugledannede Skaller med uddrevne Smaaknopper, Halvdelen af en lignende, nogle ubestemmelige, smaa Jernsager, samt sandsynligvis endnu een Guldperle med Øsken. Det andet Kar indeholdt foruden en Klump Jern, hvori kan skjelnes en lille Jernring, een hel Jernkniv og et Fragment

27

af en anden (C 6241). — Tre Fibulaer (Aarb. 1875, pl. 4 fig. 3), af hvilke een bærer kjendelige Spor af at have været paa Baalet, optoges af en meget stor, benfyldt Urne (fig. 27) i Kanten af en Sandgrav ved *Eskelund Kro,* Brørup Sogn, Ribe Amt. Den nederste Halvdel af Karret, der har eet Øre, er prydet med Rækker af horizontale og vertikale Streger, som rimeligvis ere frembragte ved Hjælp af en Kam. Stregornamenter af denne Art synes kun at forekomme i den romerske Jernalder (C 6187).

Fig. 27. Lerkar fra Eskelund. 1/5 St. C 6187.

Medens de to sidstnævnte Fund utvivlsomt hidrøre fra Kvindegrave, er en Mandsgrav kommen for Dagens Lys ved *Hevringholm*, Vivild Sogn, Randers Amt. I 65 cm. Dybde paa en Mark stode to benfyldte Lerkar, og i disse laa to Skjoldbugler af Jern med kort Spids (VBO, fig. 82), et Brudstykke af et sammenbøiet, tveegget Jernsværd, samt en Landsespids, ligeledes af Jern (C 6035).

III. Den eiendommeligste Art Grave fra den romerske Jernalder er imidlertid de store, stensatte Kamre, som vi navnlig møde i Jyllands nordligere Egne. Det er anselige, $1{,}_{75}$—$3{,}_{25}$ m. lange Kister, hvis Bredde varierer fra $0{,}_{65}$—2m. og hvis Høide er fra $0{,}_{50}$—$1{,}_{60}$ m.; Siderne dannes af flade Sten eller af større eller mindre Kampesten, som ere stablede ovenpaa hverandre, medens flade Sten udgjøre Kisternes Dække. Kun sjeldnere mangler dette helt. Hyppigst findes Kamrene fritliggende i naturlige Banker i ringe Dybde under Jordsmonnet, men undertiden ere de skærmede af et omliggende Stenlag og opkastede Høie. I Kisterne er kun tre Gange paatruffet brændte Ben[1]); ellers have Ligene altid været nedlagte ubrændte, hvad ogsaa Kamrenes betydelige Længde noksom lader formode.

At denne Gravform udelukkende hører hjemme i den romerske Jernalder, er hævet over al Tvivl. Prof. Engelhardt, der først udskilte Stengravene, i hvilke Lerkar er det overveiende Gravgods, som en egen lille Gruppe, antog dog, at de maatte henføres til Mellemjernalderen, idet han særlig fæstede Opmærksomheden paa et Fund fra Stenholt ved Viborg, hvor nogle smaa Guld-, Sølv- og Jernsager angaves fundne med ti Guldbrakteater i »en stensat Kiste«[2]). Men dette Fund afgiver intetsomhelst sikkert Udgangspunkt for en Tidsbestemmelse; ikke blot foreligger der ikke nogen Oplys-

---

[1]) Fundene fra Gjottrup (Mus. Nr. 12319), Vanggaard (C 5422) og Gjerumgaard (C 312).

[2]) Aarb. for nord. Oldkynd. 1875, p. 90.

ning om, at det var af en mandslang Kiste, at Sagerne fremdroges, men selve disses Karakter svarer ikke til Fundenes i de nordjyske Gravkamre. Først og fremmest findes der i Stenholtfundet ingen Lerkar; thi det er dog deres store Antal, som næst Gravkamrenes eiendommelige Udseende ret mærker disse som en egen lille Gruppe. Der er, som vi skulle se, ellers en saadan Ensartethed i Gravgodset fra Kisterne, at Stenholtfundet vilde gjøre unaturligt Brud derpaa, om atter det skulde henregnes til denne Gruppe.

Mod Engelhardts Tidsbestemmelse har ogsaa Dr. Undset gjort Front, idet han valgte Oldsagerne til Udgangspunkt og paaviste deres rent romerske Karakter[1]). Fibulaerne høre udelukkende hjemme i den ældre Jernalder; Lerkarrene svare i Form og Ornamentik ganske til dem, vi kjende fra andre romerske Jernalders Grave i Jylland, og Jernsagerne, Sværd, Skjoldbugle og Kniv, pege i samme Retning. At alle disse Former, som Engelhardt maatte antage det for at sandsynliggjøre sin Mellemjernalderstheori, skulde have holdt sig uforandrede gjennem adskillige Aarhundreder i den nordlige Del af Jylland samtidig med, at yngre Typer vare stærkt i Brug i sydligere Egne, er alt andet end naturligt, især naar hensees til, at Fibulaen, den Gjenstand, der dog mere end nogen anden er udsat for hurtig at skifte Karakter efter de vexlende Moder, her kun er repræsenteret ved en eneste Type. Det er den store, baandformede Fibula M 1 med Spiralvindingen saa godt som altid fastholdt til Bøilen ved en lille, ombøiet Krog (af Form som Aarb. 1875, pl. 4 fig. 3), der stedse gaaer igjen i Fundene fra de jyske Stengrave. Ogsaa indenfor Lerkarrene er der den selvsamme Ensartethed; der er visse Typer, som atter og atter optræde, saaledes den lille Hankekop, Hankekarret, den flade Lerskaal, Lerfadet, Bægeret, det rundbugede Kar som fig. 32, det mod Bunden tilspidsede Kar (Aarb. 1875, pl. 3 fig. 2) og

---

[1]) Undset: Jernalderens Begyndelse i Nordeuropa. p. 390.

det ægformede (l. c. pl. 3 fig. 1). Ornamentiken vidner ogsaa om nær Sammenhæng mellem Urnerne; Mæanderprydelser, Zikzakbaand, Stjerne- og Fodsaalfigurer, samt stregefyldte Trekanter og Halvbuer ere Dekorationer, som gjenfindes paa Hovedmassen af Karrene fra Stengravene. Ensartetheden er paa alle Punkter saa stor, at det ikke kan antages, at vi her skulde staa overfor Sager, der alle have levet uforandrede gjennem flere Aarhundreder.

Føies hertil endelig, at en saadan stensat Kiste fandtes under en Høi, i hvis Top der stod et romersk Jernalders Urnefund (se p. 261), vil det indrømmes, at de nordjyske Stenkamre med Sikkerhed kunne henregnes til denne Periode.

Saadanne Grave kjendtes i 1881, da Engelhardt udgav sine Studier over Gravskikkene i Jylland, fra ialt 20 forskjellige Lokaliteter[1]). Til dem er der i senere Aaringer føiet andre 16 (paa et enkelt af disse sexten Steder, Børglum Klostermark, fandtes ikke færre end syv Kamre ved Siden af hverandre), saa at Gruppen nu foreligger overmaade smukt repræsenteret. Det vil derfor synes naturligt ogsaa for disse Funds Vedkommende at prøve en Sondring mellem Mands- og Kvindegrave for ret at kunne vurdere Gravskikkens hele Karakter. Fra en foreløbig Bestemmelse unddrage dog alle de Fund sig, hvor Gravgodset ene bestaaer i Lerkar, idet saadanne ligesaa vel have været medgivne Mænd som Kvinder. Oplysning om Ligenes Kjøn foreligger hellerikke gjennem anatomiske Iagttagelser, idet Skeletdelene hyppigst have været helt opløste af Fugtighed og Ælde, og ved Undersøgelsen af de faa Grave, hvor dette ikke var Tilfældet, er Opmærksomheden desværre kun een Gang rettet paa

---

[1]) Om Fundet fra Gjettrupgaard (Aarb. 1875, p. 88) kan nu, efter at det er kommet i Museets Eie (C 6106), bemærkes, at der foruden de alt af Engelhardt nævnte Stykker, Sølvfibulaen, de to halvrunde Knive og Lerkarrene, endnu stammer herfra en lille Jernkniv med krumt og spidst Blad, og hvis Haandtag danner et aflangt Øie, samt tre Lerkar.

Spørgsmaalet mandligt eller kvindeligt Individ. Vi ere saaledes her som ved Høi- og Urnefundene blot henviste til de Data, de nedlagte Bronze- og Jernsager selv kunne afgive; men Resultatet bliver dog ikke tvivlsomt. Forholdene stille sig saa, at hvor Vaaben, Sværd, Spydspids eller Skjoldbugle, forekommer, der har endnu aldrig været Kvindegravenes mest karakteristiske Stykke, Fibulaen. Sammen med den findes derimod udelukkende mindre Smykkegjenstande, Naale og Fingerringe af Sølv eller Bronze, hvilke Sager med stor Sikkerhed kunne siges at have tilhørt Kvinder [1]). Fælles for begge Kjøn er dog Guldfingerringen og den eenegget smalbladede Jernkniv med Grebspids [2]).

Herefter kan blandt Museets nyere Forøgelser nævnes som stammende fra en Mandsgrav et Fund fra *Gjellerup Sogn,* Hammerum Herred, Ringkjøbing Amt. I en 2,50 m. lang og 2 m. bred Kiste af haandstore Sten fandtes Skaar af henved ti Lerkar, af hvilke det største stod i Midten, medens de fleste andre vare hensatte deromkring — en pynteligere Opstilling, hvorpaa vi alt kjende et Exempel fra en lignende

---

[1]) Herefter stamme saaledes fra Mandsgrave de ældre Fund fra Vammen, Snevre, Rostrup, Troldkjær og Thy; fra Kvindegrave Fundene fra Skavtved (i al Fald for det ene Ligs Vedkommende), Bjergsted, Gjøttrup og Nørre Rævdal.
I det Hele foreligger der fra stensatte Gravkamre ikke anden Art Gravgods, foruden Lerkarrene (og en lille »Jernfil« ? og en »Jernsyl« ?), end de ovennævnte Sager. Kun fra et »stensat Gravkammer« i en Høi paa Monbjerg Mark, Østbirk Sogn, Aarhus Amt, haves Brudstykker af to Bronzekasseroller (M 1), der fandtes siddende inden i hinanden: den ene bærer Fabrikantstemplet P CIPI POLIBI F (C 162). Dette Funds Henførelse til de nordjyske Stengrave er imidlertid tvivlsom, efterdi der kun fandtes eet Lerkar, og Gravkamrets Udseende ikke nærmere er oplyst.

[2]) Halvrunde Jernknive høre vistnok ene hjemme i Fund fra Mandsgrave (jfr. Vedel: Bornholms Oldtidsminder, p. 75). Dog forekomme de i Fundet fra Gjettrupgaard sammen med Fibula (muligvis derfor her Mands- og Kvindelig).

Stengrav ved Nørrevingstrup. Eet Lerkar stod fremdeles ved Kamrets Side 1 m. høiere oppe i Kamret, og var dækket med en Jernskjoldbugle som Aarb. 1875, pl. 2 fig. 10; muligvis har der her været nogle flere Jernsager (C 6188).

Fra en Mandsgrav er ifølge en anatomisk Bestemmelse ogsaa det Fund, som af Overretssagfører A. Reeh og Kapt. G. Smith, i Aarhusmuseets Bestyrelse, gjordes i et Gravkammer ved *Elev,* Aarhus Amt. Paa et Underlag af Ler var der i en Grusbanke opført to Kister i Retningen Ø.—V., brolagte i Bunden med smaa Haandsten og omsatte paa de tre Sider med ca. 50 cm. høie, kantstillede Sten. Dæksten fandtes ikke. I det ene af Kamrene laa et Skelet, der efter de bevarede Dele at dømme skjønnedes at have været af en høi, ældre Mand; han laa paa venstre Side med optrukne Knæ og med høire Ben ovenpaa venstre, Hovedet i Vest og Ansigtet dreiet mod Nord. Bag Hovedet stode i en Række et Hankekar med Mæanderprydelser, et ægformet Kar med Øre, et Lerbæger (fig. 29), samt en lille Hankekop og to Kar, der begge vare ødelagte. Fra Kamrets sydøstre Hjørne optoges desuden et Lerfad (fig. 31) med en indvendig omtrent i Fadets halve Høide fremstaaende og rundtløbende, ornamenteret Kant; i Fadet laa den fig. 28 afbildede, ovale Lerskaal med Zikzakmønstre, og tæt herved stod Karret fig. 30, ved hvis Side fandtes Skinneben og to Fodrodsben af et Faar (C 6319).

Fra en Kvindegrav hidrører et Fund fra *Flade,* Horns Herred, Hjørring Amt. I en ca. 2 m. lang Stenkiste, der ikke var dækket med Overliggere, fandtes Kronen af to Tænder, samt en Række Oldsager, hvoraf Størsteparten dog først opdagedes senere i den af Kamret udkastede Jord. Urnerne ere repræsenterede ved fem Hankekar, af hvilke eet har et stort, korsdannet Ornament i Bunden, samt ved Brudstykker af fire andre, forskjellige Lerkar. Desuden fandtes en Bronzefibula (som Aarb. 1875, pl. 4 fig. 3), en Bronzenaal med fladt, rhomboidalt og gjennembrudt Hoved, en

28

29

30

31

Fig. 28—31. Lerkar fra Elev. 1/3, 1/4, 1/4 og 1/6 St. C 6319—24.

Fingerring af Sølv og een af Bronze, Halvdelen af en Sølvperle, en grøn Glasperle, et Fragment af en eenegget Jernkniv og et lille Stykke Læder (C 6548).

Noget tilsvarende var Indholdet af et Gravkammer ved *Nørre Rævdal,* Gjerum Sogn, Horns Herred, som undersøgtes af V. Boye. I en naturlig Banke, Bjerghøi kaldet, fandtes tre stensatte Kister; fra den ene af disse hidrører en Guldfingerring, en baandformet Sølvfibula, samt to sorte Lerkar (C 1545); den anden var helt tom, hvorimod den tredie indeholdt en Sølvfibula ganske som M 1 (fig. 1 b) med gjennembrudt Naaleskede, en Fingerring af Guld, to Sølvnaale med skiveformet Hoved, en lille Jernkniv med krumt Blad, samt Brudstykker af flere sorte Lerkar. Kamret, der bar Spor af tidligere delvis at være undersøgt, var dannet af store Sten, ovenpaa hvilke atter laa to eller tre Lag mindre. Det havde oprindelig været dækket med tre Overliggere og var i indvendigt Maal 3 m. langt, 0,75—1,15 m. bredt og 1,25 m. høit (C 5819 og C 5839).

Fra *Vanggaard* i Gjerum Sogn er et Fund fra en Kvindegrav. Kamret, der var anlagt under flad Mark, maalte 2 m. i Ø.—V., var 1,25 m. bredt og 1,10 m. høit. I en Række langs dets sydlige Side og umiddelbart indenfor Indgangen stode to større, ornamenterede Lerkar som fig. 32, det ene med Mæanderprydelser, to smalbundede (Aarb. 1875, p. 87 fig. 55), et Hankekar og to Hankekopper, samt et lille, sort Lerkar med dybe, lodrette Furer ned ad Siden. Ved Urnerne, af hvilke nogle indeholdt brændte Ben, laa en Bronzefibula (Aarb. 1875, pl. 4 fig. 3), en lille, tynd

32

Fig. 32. Lerkar fra Vanggaard. 1/5 St. C 5422.

Bronzering, Brudstykker af en eenegget Jernkniv og af et ubestemmeligt Jernredskab (C 5422).

Sikker Oplysning om Ligenes Kjøn afgive derimod ikke de følgende Fund. Ved *Brødløs,* Mariager Sogn, Randers Amt, laa en Gravhøi (9 m. i Tværm., 2 m. høi), som indesluttede et stensat Kammer. Dette var $2{,}_{10}$ m. langt, $1{,}_{10}$ m. bredt og høit. Siderne dannedes hver af fire større Sten, hvorover mindre Sten vare stablede, medens Dækket udgjordes af tre flade Overliggere. Kisten, som laa i Længderetningen Ø.—V., var indtil sin halve Høide fyldt med mørk Muldjord, hvori fandtes nogle Rester af Ben. Langs den søndre Væg stode paa Bunden et stort, vaseformet Lerkar, et Lerfad med to Ører, tre Hankekar, en lille Hankekop, samt en halvrund og en eenegget Jernkniv; førstnævnte Kniv tyder maaske paa Mandsgrav (C 4757). — En anselig Række Lerkar stammer fra en stensat Kiste ved *Hjermitslev,* Tolstrup Sogn, Børglum Herred. I Kamret, hvis Størrelse angives til kun 1 m. i Kvadrat (!), fandtes et stort, graat Lerkar som fig. 32 med Mæanderprydelser, et sort Hankekar, to mindre, sorte Kar, af hvilke det fig. 33 afbildede har Stjerne- og Fodsaalfigurer, to noget spidsbundede Kar (Aarb. 1875, p. 87 fig. 55), en fragmenteret Lerskaal, et noget lignende Kar med vandret Øre, to smaa Hankekopper, samt endelig et lille Lerbæger. Karrene dels stode ved Siden af hverandre, dels vare de nedsatte oveni hverandre, og alle vare fyldte med Jord. Af Oldsager opdagedes kun et lille Stykke Bronze, som dog var ganske fortæret af Ir (C 6065).

33

Ved Foden af en nu næsten helt nedploiet Høi fandtes

Fig. 33. Lerkar (med Bund) fra Hjermitslev. 1/3 St. C 6069.

under flad Mark ved *Onsild*, Onsild Herred, Randers Amt, et mandslangt Gravkammer i Retning Ø.-V.; over det nordvestre Hjørne af Kamret, der var sat af mellemstore Sten, laa som Overligger en Kværnsten. Skeletdele bemærkedes ikke i Graven, derimod fandtes her, nedsatte ved Siden af hverandre, et Lerfad, et Hankekar, en Lerskaal, samt Brudstykker af tre forskjellige Lerkar (C 4962).

I en 2,50 m. lang, 1,25 m. bred og 30 cm. høi, stensat Kiste, som afdækkedes tæt under Jordens Overflade ved *Robstrup,* Grenaa Gammel Sogn, Randers Amt, gjordes et lignende Fund. Midt i Kamret, der laa i Retningen NØ.-SV., stod et anseligt, rundbuget Lerkar af Hovedform nærmest som fig. 27, med Mæanderprydelser om Bugen og lodrette Stregornamenter ved Bunden; stillede i en Kreds omkring dette Kar fandtes fremdeles to Lerbægre, en Hankekop, samt Brudstykker af to Lerkar, af hvilke det ene vistnok har været et Fad. Ubrændte Ben sporedes i Kisten, navnlig mod Nord; mellem dem laa en lille, eenegget Jernkniv (C 6786).

Ca. 30—50 cm. under Markens Overflade fandtes ved *Børglum Kloster,* Hjørring Amt, syv stensatte Kister, 2,50 til 3,25 m. lange og 1 m. brede; af dem optoges et ægformet Lerkar (som Aarb. 1875, pl. 3 fig. 1), fem Hankekar (de to med Mæanderprydelser), tre Hankekopper og en stor Lerskaal. Den nærmere Fordeling af Karrene i de forskjellige Grave er ikke oplyst, ligesom det hellerikke vides, om der fandtes ubrændte Lig (C 5493).

Da de tre Hovedgravformer, vi i det Foregaaende nærmere have betragtet, maa antages at have spændt over en Periode paa et Par hundrede Aar (ca. Chr. F.—300 Aar efter Chr. F.), kunde det synes naturligt at undersøge, hvorvidt de betegne forskjellige Udviklingstrin indenfor den romerske Jernalder, eller om de blot skyldes uensartede og lokale Udviklinger. Til Afgjørelsen heraf er der særlig eet Punkt, som viser os Vei, nemlig en Betragtning af de tre Fundgruppers geografiske Fordeling.

Medens de 70—80 Høifund, der nu haves i Museet, hidrøre fra hele Jylland, ere derimod Fund fra de to andre Gravformer væsentligst indskrænkede til mindre Omraader af dette. Urnegrave under flad Mark foreligge saaledes nu fra ca. 30 forskjellige Lokaliteter, af hvilke 3 ligge i Sønderjylland, 6 i Ribe Amt, 9 i Veile Amt, 1 i Ringkjøbing Amt, 2 i Aarhus Amt, 6 i den sydlige og østlige Del af Randers Amt, 2 i Viborg Amt, medens kun 1 i Hjørring Amt og ingen i Aalborg og Thisted Amter. Urnegravene synes saaledes i det væsentlige at tilhøre den sydlige Halvdel af Jylland. Derimod optræde stensatte Gravkamre med rigt Udstyr af Lerkar kun i de nordligere Amter, hyppigst i Hjørring, Thisted og Aalborg — ikke mindre end 15 Fund, omtrent Halvdelen af Nationalmuseets, ere fra Jyllands to nordligste Herreder, Horns og Vennebjerg —; længere sydpaa kjendes kun færre af denne Art Fund, to fra Hobroegnen, eet fra Grenaa, eet fra Ringkjøbingegnen og tre fra Aarhusegnen[1]).

Denne Gruppering af Fundene fra Høi, Urnemark og Stenkiste er saa eiendommelig, at den utvivlsomt maa kunne afgive en Basis for Undersøgelsen af nævnte tre Gravformers gjensidige kronologiske Stilling. Det skal da bemærkes, at der synes at være et vist Forhold mellem Stenkisterne og Urnemarkerne, idet de i rumlig Henseende supplere hverandre: hvor hine ere i Aftagende, der begynde disse at vise sig, og omvendt. Meget rimeligt er det derfor, at Forskjelligheden i Gravenes Udseende kun hidrører fra, at Gravskikken har antaget et væsentlig andet Præg i Jyllands

[1]) Fra Gravpladsen ved Bjergelide (syd for Horsens) kjendes vel ogsaa et Par mandslange, stensatte Kister under flad Mark; men i al Fald i den Henseende adskille de sig fra de nordjyske, at Lerkar, som ere det karakteristiske Udstyr for Gravkamrene her, ganske mangle i Bjergelidekisterne. Yderligere Fund af denne Art fra Sydjylland maa derfor afventes, inden noget bestemt lader sig udtale om Gravkamrene med ubrændt Lig i Horsensegnen.

nordlige Del end i dets sydlige. Som i den førromerske Jernalder vedblev man her og i Tilslutning til Forholdene i endnu sydligere Egne at brænde Ligene og at hensætte Lerkarrene med de brændte Ben under flad Mark. Nordligere i Jylland, hvor Urnemarkerne ikke i nævneværdig Grad spores, herskede derimod — ved Siden rigtignok af Nedsættelse af benfyldte Urner i Høie — Skikken at lægge Ligene ubrændte i anselige Gravkamre, hyppigst beliggende under flad Mark, sjeldnere derimod dækkede af Høie.

Antagelsen om Urnemarkernes og Stenkamrenes Jevntidighed støttes, naar hensees til de her optrædende Oldsager. Fibulaerne ere af samme Typer i Urnegravene og Stenkisterne; Lerkarrene have delvis samme Former hist som her, og denne Overensstemmelse gjælder ogsaa andre Oldsagstyper, Sværd, Skjoldbugler, Smykker og lignende.

Ligesaalidt som Stenkister og Urnemarker saaledes som Helhed betragtede formentlig kunne henføres til to forskjellige Tider indenfor den romerske Jernalder, ligesaalidt vil en Tidsafstand kunne paapeges mellem Fund fra nævnte to Gravformer og fra Høie. Ikke alene svare atter her Oldsagerne paa det nøieste til hverandre, men ogsaa af den Grund maa Høifundene være jevntidige med Fundene fra de andre Gravformer, at det er dem, der udfylde det store Rum af Vestjylland, hele Ringkjøbing Amt og den nordlige Del af Ribe Amt, fra hvilke Egne romerske Jernaldersfund ellers næsten ere ukjendte, og hvor disse dog ikke kunne savnes.

Nogen Indvending mod denne kronologiske Bestemmelse foreligger ikke deri, at der saaledes hævdes en Samtidighed mellem Grave med og uden Ligbrand. Betones maa det i det Hele, hvad utvivlsomt ogsaa tilstrækkelig vil fremgaa af dette som af senere Afsnit, at de skarpe Grænser, man oftere før — paa Basis af et langt tarveligere Materiale — har ment at kunne drage mellem Ligbrænding og Skeletbegravelse i Jernalderen, saaledes at de skulde karakterisere hver sin Kulturepoke, ingenlunde ere tilstede. Forskjel i

Gravskik maa siges at betyde lidet, idet Ligbrænding og Skeletbegravelse skyde sig ind i hinanden. At Gravskikkene derfor ikke kunne lægges til Grund, og at man ikke maa antage Høifundene for ældre og de nordjyske Skeletgrave for yngre, derpaa have vi ogsaa et godt Bevis i et lille Fund fra »Smørhøi« paa Gjettrupgaards Hede i Refs Herred. Oven i denne Høi, som dækkede et stensat Gravkammer med ubrændt Lig (se p. 252, Anm.), fandtes nedsat en Urne, i hvilken mellem brændte Ben laa en Bronzefibula som Aarb. 1875, pl. 4 fig. 3 og en lille Hængedup af Bronze, altsaa et udpræget romersk Jernalders Høifund med brændt Lig ovenover og senere end en ligeledes romersk Jernalders Skeletgrav i et mandslangt, stensat Kammer (C 6116).

Vil man derfor nærmere studere, hvad der karakteriserer Kulturperioden i dens ældste, og hvad i dens yngste Skikkelse, maa Blikket rettes paa hver enkelt af de tre Gravformer og indenfor dem tidligere og senere Fund udskilles. Til slig en Undersøgelse frembyder det foreliggende Materiale dog formentlig ikke mange sikkre Holdepunkter paa Grund af Ensartetheden baade i Fundenes Sammensætning og indenfor Oldsagformerne; og kun af een Oldsagsgruppe, Lerkarrene, tør man maaske vente, gjennem et nøiere Studium, at erholde Oplysninger om kronologiske Forskjelligheder. For deres Vedkommende vil dog et langt fyldigere Materiale end det, Nationalmuseet nu raader over, være nødvendigt, for at Resultaterne ret kunne blive sikkre, og det saa meget mere, som Tilstedeværelsen af Lokalforskjelligheder indenfor Karrene vanskeliggjør Opfattelsen af Tidsafstande.

B. Fyen. Den temmelig store Variation i Gravformer, vi have mødt paa den jyske Halvø, ville vi ikke spore, naar vi vende os til Fyen. Her er det saa godt som udelukkende fra Grave under flad Mark, at vi skulle hente vort Kjendskab til den romerske Jernalder, og Uensartetheden mærkes kun i Gravskikkene, alt efter som Ligene ere nedlagte brændte

(Brandpletter eller Urnegrave), eller de blot ere jordfæstede. Høifund synes meget sjeldent at skulle forekomme[1]).

Urnerne optages snart enkeltvis, snart dog samlede i større Grupper, saaledes som vi have lært dem at kjende gjennem Kammerherre F. Sehesteds Undersøgelser paa Møllegaardsmarken ved Broholm, Svendborg Amt.

Blandt Fund fra enkeltstaaende Urner skal nævnes eet fra *Gjerup*, Brahetrolleborg Sogn, Svendborg Amt. I en Grusbanke, 50 cm. under dennes Overflade, fandtes et stort, mørkt Lerkar, fyldt med Aske og Benstumper og dækket foroven af en større Sten, medens mindre vare stablede op omkring Karrets Sider. Dette indeholdt en tragtformet, fragmenteret Skjoldbugle, en Spydspids og en halvrund Kniv, alt af Jern. Ikke langt herfra fandtes adskillige Brandpletter, hvori Skaar af Lerkar, samt Kul og Aske, men ingen Oldsager af Jern eller Bronze (C 5206). — En lignende Mandsgrav

---

[1]) Med Vedtegningen »Høifund« opbevares i Museet kun et Fund fra Bederslev, Skam Herred, hvor en Bronzefibula og to Spydspidser af Jern opgives at stamme fra en Høi, der nu er udlagt til Grusgrav (16730 og 16747). Endvidere et Fund fra Vellinge, Skam Herred, med to romerske Bronzekasseroller M 1 og Brudstykker af een, der synes at være som M 2; disse Sager siges at hidrøre fra Levningerne af en Høi, der kun bestod af et Spadeslag Jord (C 128). Endelig ere tre baandformede Bronzefibulaer fundne i en Urne med brændte Ben, som stod »ved Foden af Digerhøi« i Vester Hæsinge, Salling Herred (C 1798). Men disse Fund ere faa og upaalidelig oplyste og kunne intet sikkert vise med Hensyn til Gravenes nærmere Udseende i Høie.

Hvis man turde betragte de arkæologiske Forhold ved Broholm som nogenlunde typiske for Fyen, vilde man let fatte Mangelen her af Høie i den romerske Jernalder. Thi de fleste Fund, der stamme fra Slutningen af Bronzealderen, ere ved Broholm gjorte i ganske smaa, lave Høie, netop store nok til at kunne dække over de benfyldte Urner. Overgangen herfra til at nedsætte Lerkarrene i Jordskorpen er meget let forstaaelig. Jfr. saaledes hermed Forholdene i den førromerske Jernalder i Jylland.

kjendes fra *Gultved,* Kværndrup Sogn, Svendborg Amt; her laa dog det tveeggede, i Oldtiden sønderbrudte Jernsværd, de to beskadigede Spydspidser, Skjoldbuglen og Fragmentet af Skjoldhaandtaget ikke, som ellers, mellem de brændte Ben i Urnen, men under denne (C 3574).

En Kvindegrav er fremkommen ved *Nybøllegaard,* Hillerslev Sogn, Svendborg Amt; i en Urne med brændte Ben laa en baandformet Bronzefibula nærmest som Aarb. 1870, pl. 7 fig. 5 og en Hængedup af Bronze som Aarb. 1872, pl. 8 fig. 3 (C 4767). — Fra *Moderup,* Særslev Sogn, Odense Amt, foreligger ogsaa et Fund fra en Kvindegrav; det rundbugede Lerkar indeholdt foruden brændte Ben og nogle Dyreknokler to Fibulaer (Aarb. 1875, pl. 4 fig. 3), en lille Jernkniv med krumt Blad og vredet Haandtag, der ender i et rundt Øie, en Jernfingerring, samt to Brudstykker af en Jernnaal. Som Dække over Karret, der stod ca. 65 cm. dybt i en Grusgrav, var lagt en omvendt, lille Lerskaal. Et andet Lerkar var et Par Aar tidligere fundet i kort Afstand fra det her nævnte (C 5758).

Som stammende fra Kvindegrave kan fremdeles nævnes de følgende to Urnefund. Det ene er fra *Brenderup Sogn,* Vends Herred, Odense Amt; ca. 1 m. under Jordens Overflade stod et toøret Lerkar (vistnok som fig. 35), indeholdende et ganske lille, urtepotteformet og et vaseformet Lerkar — om Bugen af hvilket sidstnævnte er et Zikzakornament. I disse to Smaakar laa mellem brændte Ben en Bronzefibula som Aarb. 1875, pl. 4 fig. 3, en halvmaaneformet Jernkniv, samt Fragmenter af endnu een Jernkniv (C 4348). — Paa Dyssebjerg ved *Saaderup,* Skjellerup Sogn, Vinding Herred, Svendborg Amt, gjordes det andet Fund; ved Pløining traf man her et meget stort Lerkar, hvori der foruden »noget Rust og adskillige smaa, hvide, runde Sten« laa en kugleformet Berlok af tyndt Guldblik, en Sølvfibula som Aarb. 1875, pl. 4 fig. 3 og een af Bronze som Aarb. 1874, p. 339 fig. 1 a. Paa samme Del af Dyssebjerget er

der tidligere gjort Urnefund, ligesom et saadant ogsaa er fremdraget fra en anden Mark ved Saaderup (C 3228).

Fund fra Grave med ubrændt Lig ere i det sidste Decennium ligeledes komne for Dagens Lys, saaledes bl. a. fra en Grusgrav paa en Bakketop, *Esterbølle Bjerge* kaldet, i Særslev Sogn, Odense Amt. Ved Liget laa her en Spydspids af Jern med en kraftig Ribbe hen ad Bladet, en eenegget Kniv med Grebspids, samt et Hankekar med brede, vandrette Baand under Randen (C 4785)[1]).

Men et fyldigere Billede af Perioden erholdes først egentlig gjennem de store Gravpladser, hvor Urnerne staa Side om Side med hverandre, og hvor der ogsaa findes Brandpletter, samt en sjelden Gang ubrændte Lig. Gravgodset her har dog et noget forskjelligt Præg fra det i enkeltstaaende Urner, idet Vaaben fuldstændig mangle. En saadan Gravplads er afdækket ved *Skrillinge,* Kauslunde Sogn, Odense Amt. I en længere Aarrække havde man her fundet adskillige Lerkar, som dog strax efter Fremdragelsen ødelagdes, og det Udbytte, Gravpladsen nu har ydet, er derved blevet langt ringere end ellers kunde have været Tilfældet. Mindst 30 Grave vides saaledes paatrufne og Indholdet af dem forsvundet[2]).

---

[1]) Tæt herved fandtes i ca. 1,25 m. Dybde en 1,50 m. lang, 1 m. bred og dyb Grav, hvis Sider bestode af Rullesten, der tilsyneladende vare stablede løst ovenpaa hverandre og byggede paa et Underlag af fint Grus. I Rummet indenfor Stenvæggene fandtes Dele af et Menneskeskelet, samt Skaar af et Par Urner. Nogen sikker Tidsbestemmelse for dette Fund lader sig imidlertid ikke give, da Urneskaarene ikke ere komne i Museets Eie, men Sandsynligheden er dog for, at ogsaa det skriver sig fra den her behandlede Periode eller maaske fra en lidt senere.

[2]) Eieren af Lodden har endvidere fortalt, at han som Skoledreng med sine Kammerater ofte har moret sig med at pille Urner frem i en tidligere offentlig Sandgrav, der mod SV. grænsede op til hans egen Lod.

Underlaget for den næsten helt flade Mark er fint, hvidt Sand; ved at borttage dette havde Eieren i en Dybde af ca. 1 m. fundet alle Lerkarrene, der stode i mørke Pletter, i de fleste Tilfælde omlagte og dækkede foroven med større eller mindre Sten. Brændte Ben var i det Hele en Sjældenhed; kun eet Lerkar mindedes Eieren at have fremdraget med Bensmuler, ellers vare disse i Tidernes Løb helt opløste i det fugtige Sand.

En nærmere Forestilling om Gravpladsens Beskaffenhed erholdt man dog først gjennem de af Dr. Henry Petersen ledede Undersøgelser, som godtgjorde, at ubrændte Lig og en Art Brandpletter her forekom Side om Side. 16 Grave undersøgtes systematisk; de nærmere Fundomstændigheder for disses Vedkommende ere følgende:

Grav 1. Paa Bunden af en 1,10 m. dyb, 2 m. vid Fordybning stode mellem tre Sten en Lerskaal og et lille Hankekar; umiddelbart ved Siden af førstnævnte laa et Urneskaar, medens der oven i den Jord, som fyldte sidstnævnte Kar, fandtes nogle ubestemmelige Jernfragmenter, blandt hvilke dog kunde skjelnes Dele af en fin Ring. I Toppen af denne Plet, kun i et Spadestiks Dybde, laa Brudstykker af mindst to Lerkar, hvis Form ikke kan angives.

2—6. Fem Pletter, 1,25—2,25 m. vide; de to indeholdt hver en Lerskaal og et Hankekar, den ene af dem tillige en Jernkniv; i den tredie, som havde en Længde af 2,25 m., laa i 1,25 m. Dybde Størstedelen af et ubrændt Menneskekranium, medens der af den fjerde kun fremdroges et lille, ubestemmeligt Jernfragment. I den femte, mørke Plet laa en Dynge Haandsten og midtveis derunder, 1,35 m. dybt, to Lerskaale i en indbyrdes Afstand af 0,35 m.

7—8. I en rektangulær, 1,10 m. lang, noget hvælvet Stenhob fandtes ved dennes ene Hjørne to Kar (det ene en Lerskaal) sammentrykkede af de overliggende Sten; under Skaarene laa en Synaal af Bronze. Et Lerbæger med Øre fremdroges af en mindre, kegleformet Stendynge.

9—10. To Stenlægninger. Den ene indeholdt intet, hvorimod der i den anden fandtes et Hankekar, en ganske lille Lerkrukke, en Jernkniv, samt Fragmenter af en trind Bronzenaal. Denne sidste Grav begrænsedes af to parallele, 1,40 m. lange Rækker, dannede af flere jevnsides og ovenpaa hverandre lagte Haandsten; Retningen var NV.—SØ., Bredden 70 cm. Ovenover denne Grav sporedes i 60 cm. Dybde sammenlagte Sten og derimellem tre Stykker af et Lerkar, samt et lille, brændt Ben; om disse stode i Forbindelse med den dybereliggende Grav, kunde dog ikke afgjøres.

11. 1,40 m. dybt stødtes paa et uopgravet, fast Sandlag, hvorover Gravens mørkere Fyld tegnede sig med en Bredde af 1 m. Paa Sandlaget laa en lille, oval, plan Dynge af ganske smaa Sten, der utvivlsomt har afgivet Hvileplads for det her jordede Ligs Hoved. I saa Tilfælde har ved dets høire Skulder staaet et Hankekar og ved dets venstre Side, ca. 50 cm. nedenfor Hovedet, ligget en nu sammenrustet Kniv og Naal af Jern.

12—16. To Pletter med mørkere Jord, uden Oldsager, samt tre »Brandpletter«. Af disse sidste var den ene tom, i den anden laa en mindre Knokkel, paa hvilken sad et Stykke paasmeltet Jern eller Glas, og i den tredie fandtes foruden brændte Ben og to Stykker ildskjørnet Flint Brudstykker af flere Lerkar (Lerskaal og Lerkrukke), der laa spredte i forskjellig Høide, ligefra 35 cm. under Jordens Overflade, samt Halvdelen af en Bronzefibula M 1.

Foruden disse Fund foreligger endnu fra samme Lokalitet en større Række Sager, som ved tilfældige Gravninger efter Sand ere komne for Dagens Lys og i Aarenes Løb indsendte til Museet. Den nærmere Fordeling af Oldsagerne angiver hosstaaende Skema [1]).

---

[1]) Skrillingefundet er indført i Museets Protokoller under Numrene C 3431, C 3440, C 3695, C 3711, C 4652, C 4999, C 5412, [C 5574], C 6037 og C 6577.

Hankekar	Lerskaal	Lerbæger	Hankekop	Andre Lerkar[1])	Fibula	Jernkniv	Andre Sager	Fundforhold
1	1	»	»	Fad	»	»	»	F. 60 cm. dybt »staaende indeni hinanden, det mindre i det større«.
»	»	1	»	Vase	»	1	Jern-fragment	Jernsagerne laa mellem Karrene, der stode 15 cm. fra hinanden.
»	»	»	1	1. S. af 1	»	»	»	Grav, hvori mange og store Sten.
»	»	»	»	»	1 (M 1)	»	»	Foroven i en Plet, uden Sten eller Ben.
»	1	»	»	»	»	»	Lille Bronze-ring	Plet. I Bronzeringen fandtes et grønligt farvet Fingerledsstykke af en Menneske-haand.
1	»	»	»	»	»	»	»	Stod 60 cm. dybt.
1	1	»	»	»	»	»	»	F. under hinanden (Lerskaalen underst) med 15 cm. Mellemrum.
»	»	»	»	S. af 1	»	»	»	Brandplet, 1,10 m. i Diam.
1	1	»	»	»	»	»	»	F. i en Grav af 1 m. Dybde.
1	»	»	»	S. af 1	»	»	»	Hankekarret fundet i en 1 m. l., 50 cm. br. og 60 cm. dyb Grav i Retning N—S. Ovenover denne fandtes det andet Kar.
»	»	»	»	S. af 1	1 (M 1)	»	»	1,40 m. l, 1,10 m. br. og 1 m. dyb Grav i Retning Ø—V, i hvilken en Mængde større og mindre Sten.
1	»	»	»	»	1 (M 1)	»	Ubestem. Jernsager	1,75 m. l., 1,10 m. br. og 1,25 m. dyb Grav i Retning Ø—V.
1	»	»	»	S. af 1	»	»	do.	1,60 m. l., 1,05 m. br. og 1 m. dyb Grav i Retning Ø—V.
1	1	»	»	»	»	»	do.	1,75 m. l., 1 m. br. og 1,10 m. dyb Grav.
S. af 2	»	»	»	S. af 2	1 (M 1)	1	»	1,40 m. l., 1,10 m. br. og 1,25 m. dyb Grav med større og mindre Sten. Maaske brændte Ben.
1	»	»	»	»	1 (M 1) 1 (M 2)	1	Jernnaal	1,25 m. l., 1,10 m. br. og dyb Grav i Retning Ø—V.
»	»	1	»	»	»	»	»	1,25 m. l., 1 m. br. og 1,25 m. dyb Grav, i Bunden belagt med større Sten.
»	1	»	»	»	»	»	»	1,60 m. l., 1,10 m. br. og dyb Grav.
»	»	»	1	1	»	»	»	1,20 m. l., 65 cm. br. og 1 m. dyb Grav.
1	»	»	»	S. af 1	»	»	»	1,40 m. l., 1 m. br. og 1,25 m. dyb Grav.
»	1	»	»	»	»	»	»	65 cm. dyb Grav.
1	»	»	»	»	»	»	»	1,10 m. l., 70 cm. br. og 1 m. dyb Grav i Retning Ø—V.
»	»	»	»	1	1 (M 1)	1	»	Karret stod i 1 m. Dybde; indeholdt brændte Ben og Oldsagerne.
4	»	»	»	»	»	»	»	1,50 m. l., 1,40 m. br. og 1,10 m. dyb Grav. Stode i en Række fra Ø—V.

[1]) »S.« angiver Skaar af Lerkar.

Som det vil fremgaa af denne Fundliste og af de i det Foregaaende meddelte Oplysninger, er det blandt Urnerne hovedsagentlig Hankekar og flade Lerskaale, disse undertiden med lodrette Ører i Stedet for de almindeligere vandrette, samt et Par enkelte Gange Lerbægre, som atter og atter forekomme i Skrillingefundet. Der er en saadan Ensartethed ikke alene indenfor Lerkartyperne, men ogsaa i den paa disse anvendte Ornamentik, tre eller fire flade, vandrette Baand om den øverste Del af Bugen, at man faaer Indtrykket af her at have med et Fund at gjøre, der kun har spændt over en forholdsvis kortere Tid.

Medens vi saaledes ved Skrillingefundet have staaet overfor Sager, der udelukkende høre hjemme i den romerske Jernalder, skulle vi i nedennævnte Fund fra *Oregaard*, Ore Sogn, Odense Amt, møde Grave, der fra den romerske Periode af Jernalderen strække sig langt ned i Folkevandringstiden [1]). Gravpladsen, hvis Undersøgelse skyldes Dr. Henry Petersen, fulgtes over en Strækning paa ca. 65 m. Længde i NØ—SV og paa ca. 16 m. Bredde; omtrent Halvdelen af den var imidlertid bleven forstyrret ved ældre Gravninger, og man havde da paatruffet henved 30 Grave, fra hvilke erhvervedes to benfyldte Urner, samt en Del Perler af Glas og Mosaik. Ialt fremdroges her ved den systematiske Undersøgelse 15 Brandpletter, 7 fritliggende Hobe brændte Ben, rensede for Kul og Aske, 71 Urnegrave, samt et Par formentlige Ildsteder.

Brandpletterne havde en Dybde af ½—1 m. og rummede Skaar af indtil tre Lerkar, om de fleste af hvilke det med Sikkerhed kunde siges, at de ikke havde været nedlagte fuldstændige, da gjennemgaaende hvert Kar kun var re-

---

[1]) Baade for Helhedens Skyld og fordi en skarp Grænse mellem Gravene fra romersk Jernalder og Folkevandringstid neppe lader sig drage, er Gravpladsen behandlet udelukkende i dette Afsnit.

præsenteret ved et ringe Antal Skaar. Formerne lade sig saaledes vanskelig angive, men det synes hovedsagentlig at have været grovere Urner, ofte med Øre paa Siden. Mellem Skaarene fandtes brændte Ben i større eller mindre Mængde og desuden en sjelden Gang Oldsager; saaledes laa i een Brandplet en Jernfibula, i en anden en Jernkniv og nogle Jernstykker, »der kunde se ud som værende af et Sværd«, og i en tredie en glatsleben, lille Sten[1]).

Blandt de fritliggende Hobe med brændte Ben, rensede for Kul og Aske, maa særlig nævnes een, der rummede fire Lerkar; disse, af hvilke mindst to nærmest have Form som Hankekar, vare pynteligere nedlagte, saa at de omtrent dannede et Kors, de to hvilende paa Siden med Bunden mod hinanden, de to med Mundingen vendt nedad. Det ene Kar indeholdt en oval Sten, og ved Siden af det optoges en lille Lerkugle. Imellem og over Karrene fandtes brændte Ben — hvoriblandt Knokler af en Drøvtygger — og over dem igjen som Dække talrige Lerkarskaar, en Nedlægningsmaade, som gjenfandtes ved de fleste andre Grave af denne Art. I de fem Benhobe laa fremdeles Jernsager, i de fire Grave Kniv og Syl, eller Ring, Kniv og Syl; i den femte var derimod Jernet saa fortæret, at intet kunde siges om dets oprindelige Bestemmelse. Hvor der fandtes Lerkar, vare disse hovedsagentlig dannede enten som Bæger, Skaal eller Hankekar.

---

[1]) Uden at ville fremsætte nogen Tydning af saadanne Smaastenes Anvendelse skulle vi dog her ikke undlade at minde om de i næsten samtidige Urnemarker ved Müglitz i Mähren og Rossitz i Bøhmen forekommende glatslebne Smaastene, der af v. Sacken ansees for Slyngestene, samt om de noget lignende »Eiersteine« fra Urnemarker navnlig i Posen (f. Ex. ved Zaborowo), hvilke Virchow opfatter nedlagte mellem de brændte Ben som Repræsentativer for Fødemidler (Undset: Jernalderens Begyndelse, p. 87 f.). Fra den førromerske Jernaldersgravplads ved Aarre haves ogsaa et Par kuglerunde Smaastene.

34

35

36

37

38

Fig. 34—38. Lerkar fra Oregaard, fra romersk Jernalder og Folkevandringstid. 1/4, 1/4, 1/4, 1/5 og 1/6 St.

Større Interesse frembyde imidlertid Urnegravene. Hyppigst vare Karrene med de brændte Ben, blandt hvilke tillige jevnlig forekom Dyreben, nedsatte enkeltvis i ca. 1 m. Dybde; men undertiden var der over deres Munding som Laag lagt Skaar af et andet Kar, eller der var medgivet Biurner eller endelig en sjelden Gang nedlagt et ganske lille Kar i selve Hovedkarret. Medens det i de fritliggende Hobe med brændte Ben hovedsagentlig var Hankekar, Bægre eller Skaale, der forefandtes, er det indenfor Urnegravene væsentligst andre og stærkt varierede Former, der møde os. Saaledes skal nævnes stærkt rundbugede Kar med ganske lille Rand og to Ører (fig. 35) — en udpræget fyensk Type, der sikkert har sin Forudsætning i lignende, men slankere, toørede Kar fra den førromerske Jernalder (jfr. fig. 7 og et ganske lignende, førromersk Jernalderskar fra Skrillinge; C 3293). Fremdeles store Kar med ganske snever Munding og skarpt udbøiet Hals (fig. 38), lignende Kar, men med større Munding (fig. 37), lave Kar med vid, lige opstaaende Overdel (som Sehested, pl. XXX fig. 30), smaa, skarpt-bugede Kar som fig. 36 — de to sidste Typer oftere med et Ornament bestaaende af en større Fordybning, hvorom smaa ere stillede i en Kreds —, og endelig en Række krukkeformede og hankeløse Kar, som med deres grove og slet behandlede Lermasse og deres fuldstændige Mangel paa Ornamentik danne en skarp Modsætning til de andre Oregaardskar, der saa godt som alle udmærke sig ved net og sirligt Arbeide og undertiden ved anselig Størrelse.

Kun i 22 Tilfælde fandtes Gravgods nedlagt, og bestaaer dette væsentligst i Fibulaer, Ben- eller Jernkamme, Jernknive og Glas- og Mosaikperler. En enkelt af Fibulaerne er af den sædvanlige, romerske Jernalderstype; ellers ere de af Former, som kun mødes i Folkevandringstiden. Paa en af Benkammene, der næsten altid forefandtes i fragmenteret Stand, er indridset et Hagekors. Den nærmere Fordeling af Gravgodset fremgaaer af omstaaende Tabel.

Lerkar[1])	Fibula	Benkam	Jernkam	Jernkniv	Bronzekniv	Jernsyl	Jernsax	Jernspænde	Glas- og Mosaikperle	Andre Sager
fig. 35 ..	1 (M 1a)	1	»	»	»	»	»	»	»	Hængedup af Bronze.
1 ubestem.	»	1	»	»	»	»	»	1	»	Glatsleben Sten, Dyreben.
1 S XXXII, 39	»	1	»	1	»	»	»	»	»	
1 AU XX, 1; fig. 36; 1 lign. S XXVIII, 22 c..	»	1	1	1	»	»	»	»	»	
1 lign. S XXXIII, 48	»	1	»	»	»	»	»	»	»	
1 S XXVII, 20	»	1	»	»	»	»	»	»	»	Dyreben.
fig. 38; Skaar af 1 ubestem.	»	1	»	»	»	»	»	1	»	Drikkehornsbeslag af Bronze.
1 stort rundbuget uden Øre, nærmest som fig. 37	»	»	»	1	»	»	1	»	»	Dupsko af Jern, 4 Fragm. af Br.-Ring, Dyreben.
fig. 37	Bøile af 1	»	»	1	»	»	»	»	»	Oval lille Sten, Bronzenaal.
1 lign. S XXX, 33a og Skaar af 1	»	»	»	1	1	»	»	»	»	Br.-Spænde som Thorsbjf. pl. 11, 65.
Skaar af 1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	
1 AU XVIII, 2	»	»	»	»	»	»	»	»	3 K.[2])	Dyreben.
1 lignende AU XV, 7	»	1	»	»	»	»	»	»	»	
1 ubestem.	3 (M 3)	1	1	»	»	1	»	»	1 K.[2])	Dyreben.
1 ornam. som fig. 36; 1 lign. AU XIX, 2; 1 ubest.	»	1	»	1	»	1	»	»	»	Dyreben.
1 fig. 34?	»	1	»	»	»	»	»	»	»	
1 fig. 34; lavt, aabent Kar; Skaar af 2	»	»	»	»	»	1	»	»	»	4 smaa Sten.
1 fig. 34	2 (M 3)	»	»	»	»	»	»	»	»	
fig. 34	1 (VBO, 145)	»	»	»	»	»	»	»	»	
1 fig 34	»	»	»	»	»	»	»	»	»	Lille Br.-Ring.
1 fig. 34 og 1 fint, sort Kar med Hals	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2 Stkr. ubestem. Bronze, Dyreben.
1 fig. 34	»	»	»	»	»	1	»	»	2	Brudst. af smaa ubest. Bronzesager.

1) Med »S« betegnes Sehested: Oldsager fra Broholmegnen, med »AU« Sehested: Arkæologiske Undersøgelser; hvor intet staaer foran Figurhenvisningen, sigtes til Afbildningerne i nærværende Artikel.

2) »K.« angiver sammensmeltet Klump af Glas- og Mosaikperler.

Blot af et flygtigt Blik vil det fremgaa, at der indenfor de enkelte Grave fra Oregaard er større Uoverensstemmelser, Forskjelligheder, der ikke alene spores i Gravformerne, idet vi baade have med Brandpletter, med fritliggende Benhobe og med Urnegrave at gjøre, men som ogsaa vise sig i Oldsagerne. Snart er det Gjenstande fra romersk Jernalder, der fremdrages, snart Sager med aldeles utvetydigt Præg af Folkevandringstidens Kultur. For ret at vinde Klarhed over disse Forskjelligheder og for i al Fald med nogenlunde Sikkerhed at kunne udsondre ældre og yngre Fund fra hverandre, vil det være nødvendigt her at rette Blikket paa den af Kmhr. Sehested undersøgte Gravplads ved Broholm, en Gravplads, der paa saa godt som alle Punkter stemmer overens med Oregaardsgravpladsen.

Ogsaa ved Broholm opdagedes baade Brandpletter og Urnegrave, hine dog i langt ringere Antal end disse; af 381 Grave vare kun de 95 Brandpletter. En Tidsafstand mellem nævnte to Gravformer fremgaaer vel ikke af deres indbyrdes Beliggenhed, idet de synes paatrufne blandede mellem hverandre; men voveligt er det dog næppe at antage, at Brandpletterne gjennemgaaende røbe en noget ældre Kulturperiode end en Del af Urnegravene, idet de ikke synes at strække sig saa langt ned i Tiden som disse.

At Udviklingsgangen maa antages at have været denne, fremgaaer af et Blik paa Oldsagformerne. Hvor der i Brandpletterne ved Siden af Lerkarrene er nedlagt Fibulaer, der have disse paa nogle ganske enkelte Undtagelser nær et ældre Præg; det er saaledes kun den store, baandformede Fibula M 1, vi her møde, medens Urnegravene ofte gjemme yngre Typer, ikke alene Varianter til M 1 og M 2, men endog M 3 og M 4. I een af Urnegravene ved Broholm fandtes fremdeles henved 20 sorte og hvide Spillebrikker; i nogle andre laa Skaar af Glasbægre og smaa, spandformede Jernhængeprydelser som de fra Nydam-, Thorsbjerg-, Vimose- og Nordrupfundet kjendte, alt sammen Oldsager, der

kun høre hjemme i Folkevandringsperioden og saaledes vise, at Urnegravene paa Fyen have strakt sig langt ned i Tiden, langt ud over det Tidspunkt, da man paa Sælland havde faaet en fuldt udviklet Skeletbegravelse.

Om Oregaards Brandpletternes Alder lader sig vel intet sikkert udtale, idet disse hyppigst vare ganske blottede for tidsbestemmende Oldsager; men under Henblik paa Forholdene ved Broholm er det dog rimeligst at antage, at ogsaa Brandpletterne fra Oregaard saavelsom de fritliggende Hobe med brændte Ben, rensede for Kul og Aske, her hidrøre fra en forholdsvis ældre Periode. Af Benhobene var det, foruden nogle faa Jernsager, særlig Hankekar, Skaal eller Bæger, der optoges, Lerkar, hvis Tid udelukkende falder indenfor den romerske Jernalder.

Til dette Kulturafsnit maa fremdeles henregnes Urnegravene med de rundbugede, toørede Kar (fig. 35). Et Vidnesbyrd herom foreligger for Oregaardsgravpladsens Vedkommende deri, at det just var af et saadant Kar, at den eneste romerske Jernaldersfibula, der overhovedet kjendes herfra, optoges. Ogsaa gjennem Broholmfundet støttes denne kronologiske Bestemmelse, idet Kar af nævnte Type ikke mindre end nogle og tyve Gange ere paatrufne i Brandpletter og, hvor Fibulaer forekom, da sammen med M 1, aldrig derimod sammen med M 3 og M 4.

Som Exempel paa Urner fra Folkevandringstiden skal blandt Oregaardskarrene nævnes de smaa, skarptbugede (fig. 36) [1]), endvidere nogle lave Urner med lige opstaaende Overdel (nærmest som Sehested, pl. XXX fig. 30) [1]) — to

---

[1]) Den paa disse Kar hyppig anvendte Ornamentik af zikzakstillede Streger og større eller mindre indtrykkede Punkter kjendes ogsaa fra andre Lerkar, hvis Henførelse til Folkevandringstiden er uomstødelig. Se saaledes Karrene i Nordrupfundet (Nordiske Fortidsminder I, pl. III fig. 4—5), i det nedenfor beskrevne Fund fra Vridsløsemagle og i Sneumgaardfundet (Aarb. 1873, p. 317, fig. q—r).

Lerkartyper, der ogsaa i Broholmfundet ved de sammen med dem forekommende Oldsager ere bestemte som henhørende til Folkevandringstiden —; fremdeles et lille Kar med fladt udstaaende Haandtag i Stedet for Øre (som Aarb. 1873, p. 316, fig. o—p) [1]) og endelig de grove, hankeløse Kar uden Ornamenter (fig. 34); ganske vist vare disse i ikke mindre end ca. 30 Tilfælde helt blottede for Gravgods, men i to af de syv Urner af denne Art, som indeholdt Oldsager, laa Fibulaer af Folkevandringstidens Typer, hvorved den kronologiske Bestemmelse synes given (C 4994 og C 5078).

C. Sælland og Laaland-Falster. Medens Skikken at nedlægge Ligene ubrændte kun har spillet en forholdsvis temmelig ringe Rolle indenfor den romerske Jernalder paa Fyen, træffe vi derimod paa den østdanske Øgruppe, Sælland, Møen og Laaland-Falster, adskillige Vidnesbyrd om, at simpel Jordfæstelse har hersket her fuldt saavel som Ligbrand. Af syv nyere Fund fra dette Omraade vides saaledes de fire at være gjorte ved ubrændte Skeletter.

Grave med brændte Lig ere repræsenterede ved et Fund fra *Hillested,* Fuglse Herred, Laaland. I en Grusgrav, spredt i hvilken fandtes en Del større og mindre Skaar af ornamenterede Lerkar, samt brændte Ben, konstateredes Tilstedeværelsen af fem Grave, de fire i en indbyrdes Afstand af 0,65—2,50 m. De tre vare almindelige Urnegrave, med Lerkar fyldte med brændte Ben og nedsatte i ca. 65 cm. Dybde under Jordens Overflade. Det ene Kar, som er 17 cm. høit, rummede tillige en Bronzefibula M 1 og nogle Jernfragmenter; ved Siden af den anden, kun 8 cm. høie Urne optoges mellem brændte Ben en Bronzefibula M 1 b, og i den tredie, noget større Urne, der var skærmet af en Del

[1]) Ganske tilsvarende Kar kjendes desuden kun i tre Exemplarer, alle fra Ribeegnen og stammende fra Folkevandringstiden (to i Sneumgaardfundet og eet i Kisbølfundet).

mindre Sten, laa tre Bronzefibulaer, alle som M 2, samt en krum Jernkniv og nogle Brudstykker af Jern. Men Interessen knytter sig dog særlig til de to andre Grave. 30 cm. under sidstnævnte Lerkar var saaledes en lille, med sortblandet Jord fyldt Plet, af hvilken fremdroges en fragmenteret Bronzefibula M 1; Benrester iagttoges vel ikke her, men det synes dog utvivlsomt, at denne Grav maa opfattes som en Brandplet — sikkert det første Vidnesbyrd om denne Art Graves Existens paa Sælland og Laaland-Falster i den romerske Jernalder [1]. En Brandplet har aabenbart ogsaa den femte Grav været, en 80 cm. dyb og 30 cm. vid Fordybning, i hvilken mellem brændte Ben laa en Bronzefibula M 1 (dog uden Tværkam paa Bøilen) og et Brudstykke af en Jernnaal [2]. (I Stiftsmuseet i Maribo).

Af megen Betydning er ligeledes et Fund fra *Spjellerup* Præstegaards Mark, Faxe Herred, Præstø Amt, da det er et af de faa Minder om, at Skikken med forsætlig Ødelæggelse af Gravgodset ogsaa har hersket paa den sællandske Øgruppe i den romerske Jernalder. Ca. 15 cm. under Jordens Overflade fandtes mellem Sten en Del sammenbøiede og halvsmeltede Brudstykker af en Kasserolle med tyk Rand og fliget Haandtag og af en Si (nærmest som M 2); fremdeles et noget forbukket Drikkehornsbeslag med Rester af en Bronzekjede, der er fæstet til en i en lille Øsken gaaende Ring;

---

[1]) Fra Bronzealderen kjendes derimod nogle faa Brandpletter fra Brændtebjerg ved Bromme, Alsted Herred, Sorø Amt (Vedel: Bornholms Oldtidsminder og Oldsager, p. 149 Anm.).

[2]) Uden dog paa Grund af Materialets Lidenhed at ville drage nærmere Slutninger skulle vi ikke undlade at bemærke som en Eiendommelighed ved denne laalandske Gravplads ligesom ved de store fyenske, at i Brandpletterne kun findes de ældre Fibulaer M 1, i Urnegravene derimod ogsaa de yngre Former M 1 b og M 2, hvad der kunde tyde paa hines større Ælde end disses. Karakteristisk er det, at den ene af Brandpletterne ved Hillested netop var anlagt under en Urnegrav og altsaa var tidligere end denne.

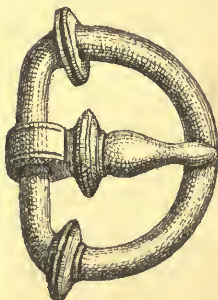
et sammenbanket, cylinderformet Bronzebeslag, hvori tre smaa Nagler, ligeledes til Drikkehornet (Mundingen); et bøiet, tveegget Jernsværd; en overbrudt Spydspids, i hvis Dølle der var indstukket to sammenbankede Guldfingerringe; Fragmenter af en vreden Sølvring (maaske til Halsen) med en lille Knop for Enden, og af et Lerkar. Ved Sagerne laa nogle, sandsynligvis brændte, Benstumper (C 5501).

Som hidrørende fra en Brandgrav maa ogsaa opfattes et lille Fund, der gjordes ved *Kulhus,* Draaby Sogn, Frederiksborg Amt. Af en Høi fremdroges her et lille Lerkar med fremspringende Knop til Øre, i hvilket skal have været Fragmenter af en eenegget Jernkniv, Halvdelen af en Bronzefibula med flad, baandformet Boile (lignende M 1 a eller M 1 b), Skeden til en anden Fibula med Jernnaal (samt to Brudstykker af en Bronzealdersfibula som W. 228, hvilke dog maa være feilagtig indblandede i Fundet, da det afgaves fra en Privatsamling, hvori det længe havde været opbevaret). Ved Lerkarret saaes fremdeles nogle Lerskaale, hvilke dog gik i Stykker (C 4217).

Fra en Grav med ubrændt Lig stammer derimod et Fund, der gjordes ved *Strøby,* Stevns Herred, Præstø Amt. I en Grusgrav, der var anlagt paa et høit Sted af en Bakke, optoges nogle Menneskeknokler, samt Rester af Kraniet af en mindre Drøvtygger. Ved Liget laa en romersk Bronzekasserolle M 1, Mundings- og Endebeslag til to smaa Drikkehorn, en lille Bronzenaal med kraftig profileret Hoved og et vaseformet Lerkar med under Midten stærkt udbuet Side og en ophøiet Linie ved Halsen. Ca. 65 cm. ovenover denne Grav fandtes endnu en Del Menneskeben, maaske Rester fra en anden Grav (C 5400).

Bronzekasserolle M 2 og Drikkehornsbeslag til to Horn, det ene med tre Led af Kjeden, fandtes i en Grusgrav ved *Cathrinedal,* Stege Landsogn, Moenbo Herred, rimeligvis ved to ubrændte Skeletter. I Forbindelse med dem laa fremdeles en Hængedup af Bronze (VBO, 161), det lille Bronze-

remspænde fig. 39, to ensdannede Sølvnaale med korsformet Gjennemboring af Hovedet (W, 373), en Guldberlok (W, 378), et Fragment af en Jernsax og to Lerkar uden Øre (det ene Kar vaseformet), samt to Ryghvirvler af en Fisk. Ved en senere Afgravning af det omliggende Terrain fandt Dr. Sophus Müller ca. 3 m. nordfor denne Grav og omtrent 1 m. under Jordoverfladen et velbevaret Skelet, helt blottet for Gravgods. Liget laa paa Siden i Retningen Nord til Syd med Hovedet i Nord; høire Arm var bøiet op mod Hovedet, venstre udstrakt med Haanden om venstre Knæ; Benene vare trukne ind til Kroppen (C 5015).

39

Ret vigtigt er ogsaa et Fund fra *Stangerup*, Maglebrænde Sogn, Falster Nørre Herred. Ved at tage Mergel fra et høitliggende Punkt af en Mark stødtes i 50 cm. Dybde paa to Grave uden Spor af Stensætning. I den ene fandtes et romersk Bronzefad af Form fuldstændig som fig. 40; Palmetterne under Hankbeslagene mangle ganske vist nu, men tydelige Mærker angive, at saadanne oprindelig have været tilstede; under Bunden ere otte smaa, indslaaede Punkter (maaske Fabriksmærke) [1]. Desuden laa i denne Grav, og skærmet

[1]) Jeg benytter her Leiligheden til at gjøre opmærksom paa, at de Forskjelligheder i Formen af Bronzefade fra ældre og yngre Tider, som før paa Grund af Fadenes store Sjeldenhed ikke kunde iagttages, nu med stor Sikkerhed ere paaviselige. Bronzefade, som have deres største Diameter ved Mundingen, og hvis Sider ere stærkt indadskraanende, kunne henføres under følgende tre Former.

Form 1. Bredt udkravet og skarpt nedadbøiet Rand med uddrevet Ægstavornament; to bevægelige Hanke i massive og bredt profilerede Hankbeslag, hvorunder Palmetter. Større, huul Fod, i hvis Side indvendig findes con-

Fig. 39. Bronzeremspænde fra Cathrinedal. 1/1 St. C 5018.

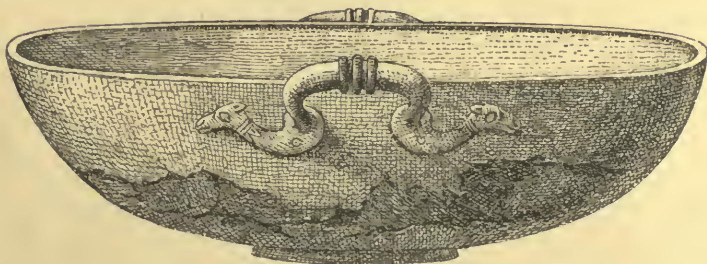
af Fadet, en Kasserolle M1 med inddreiede Kredse indvendig til Betegnelse af Maal, samt den fig. 43 afbildede, romerske

---

centriske Ringzirater, derimod ikke i dens Bund (fig. 40). Forekommer kun i romersk Jernalder og i følgende Fund:

40

41

Stilling, Hammerum, Byrsted, Balslev, Langaa (Sehested, p. 174 og pl. XXXVII, fig. d) og Stangerup.

Form 2. Indboiet, tyk, lille Rand. Vistnok to paaloddede eller paanittede og saaledes ubevægelige Hanke, der for Enderne ere dannede som Dyrehoveder og paa Midten have tre rundtløbende og ophøiede Kamme. Mindre Fod, i hvis Bund fremstaaende concentriske Ringe (fig. 41). Forekommer i eet romersk Jernaldersfund og i et andet, hvis Tidsbestemmelse er tvivlsom (maaske dog ogsaa romersk

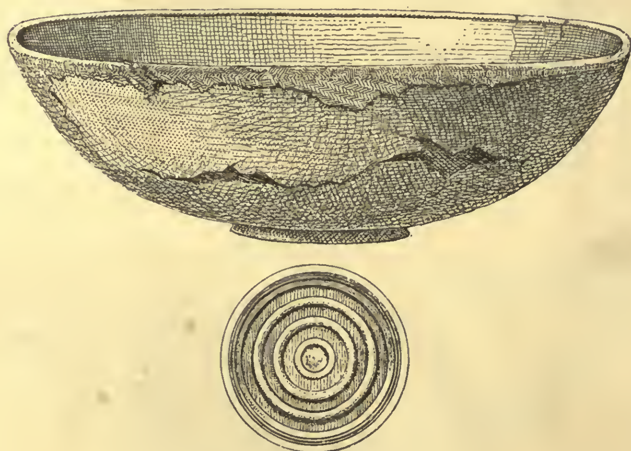
Fig. 40. Bronzefad fra Hammerum. 1/5 St. C 2815.
Fig. 41. Bronzefad fra Nørre Broby. 1/4 St. 5232.

Bronzekande med trefliget Munding og en Hank, der foroven er prydet med et noget raat udført Løvehoved og bagtil

---

Jernalder). Disse to Fund ere gjorte ved Skjolde (i en Høi ved Skjolde, Bjerge Herred, Veile Amt; findes, efter velvillig Meddelelse af Overretssagforer A. Reeh, i det historiske Museum i Aarhus) og Norre Broby.

Form 1—2 forekomme meget jevnlig paa romersk Grund og ere rent romerske Fabrikater. Se Museum Etruscum

Gregorianum, pl. LX — Hanke med Palmetter — (godhedsfuldt meddelt af Museumsassistent Chr. Blinkenberg) og Real Museo Borbonico IV, pl. XXVIII og V, pl. XXVII.

Form 3. Indbøiet, tyk, lille Rand, under hvilken paa Fadets Yderside stundom findes et Par inddreiede, rundtløbende Linier. Ingen Hanke. Lille Fod med concentriske Ringzirater i stærkt ophøiet Arbeide (fig. 42). Forekommer kun i Folkevandringstiden og i følgende Fund: Odder (fra en Høi ved Odder, Hads Herred, Aarhus Amt, efter Sigende sammen med en Mosaikperle; findes i Følge Meddelelse af Overretssagfører A. Reeh i det historiske Museum i Aarhus), Aarslev, Gunderup og Varpelev.

Fig. 42. Brønzefad (og Bund) fra Varpelev. 1/4 St. C 3078.

ender i en Løvefod [1]). Den anden Grav, der laa i 8 m. Afstand fra førstnævnte, indeholdt foruden nogle sorte Lerkarskaar og Halvdelen af en Bronzesax (VBO, fig. 181) en romersk Bronzeskaal uden Ornamenter eller Øre, 7,5 cm. høi, 21 cm. i Tværmaal over Mundingen og med ganske svage, concentriske Cirkellinier indvendig i Bunden; samt en lille Kasserolle M 1, paa hvis Haandtag læses (om end noget utydelig) det ret jevnlig forekommende Fabriksmærke CIPI POLIBI (muligvis P CIPI POLIBI F) [2]). I begge disse Grave siges enkelte Menneskeben paatrufne, i den ene endog

---

Form 3 er maaske en provindsielt-romersk Form, som er opstaaet paa Grundlag af Form 2. Se Lisch: Römergräber in Meklenburg, Schwerin 1870, p. 34 og pl. I fig. 2 og Rygh: Norske Oldsager, Christiania 1885, fig. 349.

Desuden kjendes, men kun fra Folkevandringstiden, nogle Bronzefade med omtrent lodrette Sider, enten uden Fod og med to bevægelige Hanke, som Aarb. 1873, p. 304, fig. 9 (Vallobyfundet og det under Folkevandringstiden her omtalte Fund fra Donbæk) eller med Fod og tre bevægelige Ringe, som Nordiske Fortidsminder I, pl. III fig. 11 (Nordrup). For sidstnævnte Fads Vedkommende jfr. Grempler: Der I. Fund von Sackrau, Berlin 1888, pl. IV fig. 1—3 og Der II. und III. Fund von Sackrau, pl. V fig. 6—7, samt Lorange: Samlingen af norske Oldsager i Bergens Museum, Bergen 1876, p. 72.

[1]) Ganske tilsvarende Kander af Bronze eller Ler forekomme overordentlig hyppig i Fund fra Italien. Real Museo Borbonico indeholder saaledes mange Afbildninger af dem; se dog navnlig IV, pl. XLIII og X, pl. XXXII. Jfr. ogsaa Mus. Etrusc. Gregor., pl. III, IV og VI. Lignende Bronzekander, fundne udenfor Italien, ere afbildede hos Lissauer: Die prähist. Denkmäler der Prov. Westpreussen, Leipzig 1887, pl. 4 fig. 22 og hos L. Lindenschmit: Das röm. germ. Central-Museum, Mainz 1889, pl. XXV fig. 19 og 25.

[2]) Jfr. Dr. S. Müller i Aarb. 1874, p. 357, 375 og 388; Prof. Montelius i Svenska fornminnesföreningens tidskr. VI, 251. Jahrbücher des Vereins von Alterthumsfreunden im Rheinlande, XC, p. 37 og 38; Archæologia, London, 41, p. 325 ff. og pl. XV; Einfeld: Ueber einige, in Hannover gefundene, römische Bronzearbeiten, 1856, p. 47—50.

Rester af en Hjerneskal, og utvivlsomt er det da, at vi her have med Skeletgrave at gjøre. Dette fremgaaer ogsaa af, at Dr. Henry Petersen ved en senere Undersøgelse af Findestedet i nogen Afstand fra de her nævnte Grave opdagede en tredie med ubrændt Lig. Skelettet laa frit i Jorden i Retningen Nord til Syd, med Hovedet i Nord; det hvilede paa høire Side, med høire Haand bøiet op mod Hovedet, medens venstre støttede paa Hoften; Benene vare sammentrukne. Oldsager fandtes vel ikke ved dette Skelet, men rimeligvis er det dog fra samme Tid som de to andre (C 4396)[1]).

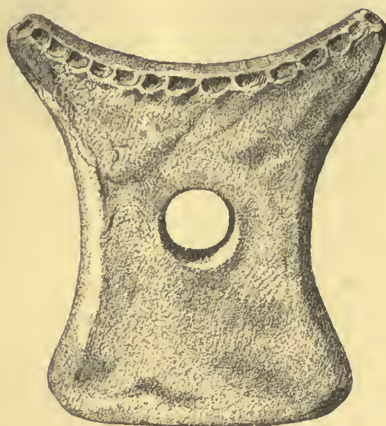
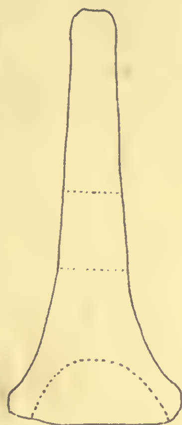
Fra en lille Gravplads er endelig et Fund fra *Sallerup* Mark, Kjøng Sogn, Præstø Amt. 65 cm. dybt i en Grusbakke laa Skelettet af en ældre Kvinde i en noget sammenbøiet Stilling, med Hovedet mod Nord; ved det optoges to Bronzefibulaer M 2. I Nærheden skal man tidligere være stødt paa 5—6 andre Skeletter (C 5044).

Af større **Markfund udenfor Grave** eller af større **Mosefund** har Museet ingen erhvervet i den senere Tid; derimod skulle vi nærmere omtale et Par **enkeltfundne Oldsager**, der paa Grund af deres temmelig enestaaende Art frembyde ikke saa ringe Interesse. Det er nogle Lerbukke af Form, som hosføiede Figurer udvise, med concav

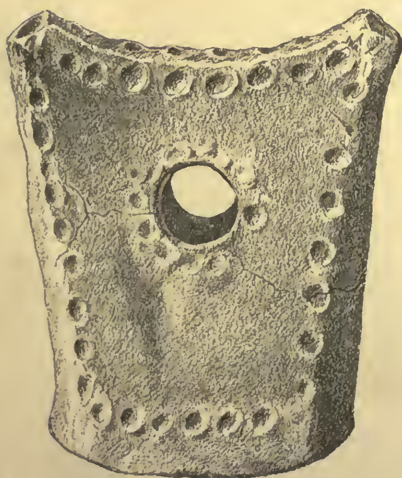
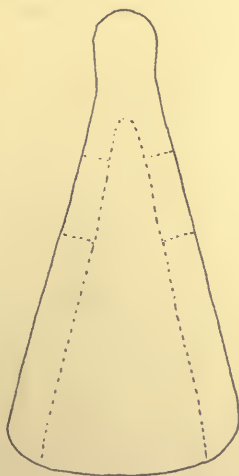
[1]) Desuden fandtes her to sortblandede Pletter, den ene 2 m. vid og 50 cm. dyb, med ildskjornede Sten og en Oxekjæbe; den anden, ca. 5 m. vid, indeholdende grove Lerkarskaar, samt Knokler af Hest, Oxe, Faar og Svin.

Fig. 43. Bronzekande fra Stangerup. $^1/_3$ St. C 4397.

Rand foroven, der løber ud i to mere eller mindre tydelige Spidser. De foreligge i 5 Exemplarer. De to, som have

44

45

Fig. 44—45. Lerbukke fra Retholt Mose. $^1/_8$ St. C 6191 og C 5854.

en Høide af 17½ cm., ere hule indvendig og prydede med raat udførte Zirater, enten tre Rækker Negleindtryk ned ad hver Bredside og een ad hver Sidekant eller, som paa fig. 45, runde Fordybninger langs Kanterne, ovenpaa den concave Rand og omkring Hullet, hvormed alle disse Lergjenstande omtrent paa Midten ere forsynede. De tre andre Stykker, af hvilke det ene rigtignok kun haves i stærkt fragmenteret Stand, ere helt massive og svagt fordybede i den forholdsvis bredere udstaaende Fod. Ornamenter findes sparsomt eller slet ikke paa disse, der have mere indbuede Sidekanter og ere 15 cm. høie (fig. 44).

Hvad disse Lergjenstande, der bestaa af en temmelig grov Lermasse, have tjent til, er Tvivl underkastet. Den Omstændighed, at de bære stærke Brandspor og ofte ere sværtede sorte navnlig paa den concave Rand og paa den nederste Kant af Hullet, kunde synes at tyde paa, at de have været benyttede som en Slags Ildbukke, enkeltvis eller parvis, i sidste Tilfælde maaske forbundne ved en Stang, der har gaaet gjennem Midterhullerne [1]).

---

[1]) »Ildbukke« af Former mere eller mindre svarende til de her omtalte og afbildede kjendes ogsaa fra Udlandet. Ved Lengyel i Ungarn fandtes saaledes nogle 9,5—25 cm. høie og 25—33 cm. lange Lerbukke, der foroven for hver af de to smalle Ender løbe ud i en eller to horndannede Spidser, alt efter som Stykkernes Bredde bliver mindre opad, eller den er lige stor overalt (Wosinsky: Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel, Buda-Pest 1890, 2. H. p. 29 ff. og pl. XXVIII fig. 206—12). Have saadanne Bukke kun to Spidser ialt, ere disse blevne til meget store, indadbøiede Horn, der oftest ere afsluttede med et Dyrehoved (Mittheil. der anthropol. Gesellschaft in Wien, Bd. XXI, p. 145, fig. 178—79, p. [74], fig. 13, pl. V fig. 12—13 og pl. VI fig. 5 og 9; Archæologiai Értesitö, 1891, p. 60 (i Følge velvillig Meddelelse af Dr. Sophus Müller); Wosinsky, pl. XXXVII fig. 287 og pl. XXXVIII fig. 300). Disse Lergjenstandes Bestemmelse som Ildbukke (»ikke til dagligt Brug, men ved Begravelsesfester«) er først fremsat og nærmere ud-

Alle fem Stykker hidrøre fra Egnen nord for Limfjorden. De to (en hul og en massiv) ere fundne sammen i Forbindelse med et tooret Lerkar (nærmest som fig. 35) i *Retholt Mose,* Vraa Sogn, Børglum Herred, fra hvilken Mose det andet hule Exemplar ligeledes stammer. Af de massive Bukke er den ene funden i en Mose i *Hundelev,* Jelstrup Sogn, Vennebjerg Herred, den anden (sammen med Skaar af to Lerkar) i *Gundestrup Mose,* Horby Sogn, Dronninglund Herred (C 1477, C 5854 og C 6190).

Foruden disse skal af enkeltfundne Stykker endnu kun nævnes et ret karakteristisk Drikkehorn, udskaaret af Kohorn (som Aarb. 1886, p. 239, fig. 12), fra en Mose paa *Staunsholt* Overdrev, Farum Sogn, Frederiksborg Amt, — et Stykke, hvis Henførelse til den romerske Jernalder dog ikke er ganske sikker. Under Hornets Rand findes et smalt, ophøiet Baand, langs henad hvilket slynge sig to bugtede Linier. Den bagerste Del af Stykket er udskaaret paa Oversiden som en smal, med ophøiede Baand prydet Plade, og den ender i en dobbelt Knop, der minder om de paa Drikkehornene fra denne Periode ellers anvendte Bronzebeslag. Hornet er 33 cm. langt (C 5475) [1].

---

viklet af Dr. Rudolf Meringer (Mittheil. der anthropol. Gesellschaft in Wien, Bd. XXI, p. 144—45) overfor det tidligere antagne, at de vare Hoved- og Halspuder eller Idoler. Ogsaa en Del af disse udenlandske Lerbukke bærer paa flere Steder kjendelige Spor af Brand.

Om derimod de fra de schweiziske Pælebygningsfund velkjendte »Mondbilder« af Ler eller Sandsten staa i nogen Forbindelse med Ildbukkene, eller om Ligheden mellem dem kun er rent tilfældig, kan være Tvivl underkastet; dog skal det her bemærkes, at enkelte af Ildbukkene med lange, indadbøiede og dyrehovedformede Horn i Stedet for de jevnligere forekommende fire flade Ben ligesom »Maanebillederne« have en forneden noget udadbøiet, cylinderdannet Midterfod.

[1]) Af denne Slags Drikkehorn uden Bronzebeslag haves i Museet ialt 5 Exemplarer, alle fra Sælland. De fire andre ere fundne parvis, dels i Holmegaards Mose, Fensmark

Ved Behandlingen af de romerske Jernaldersfund og af de under næste Periode omtalte have vi fulgt den kronologiske Inddeling, som dels Dr. Sophus Müller gjennem en Betragtning af Oldsagernes typologiske Udvikling, deres Herkomst og Fundforhold har paapeget i Afhandlingen »En Tidsadskillelse mellem Fundene fra den ældre Jernalder i Danmark« (Aarb. 1874, p. 335 ff.), dels Dr. Undset har tiltraadt og yderligere støttet i sit store Værk »Jernalderens Begyndelse i Nordevropa«. Den af Prof. Engelhardt hævdede Samtidighed mellem paa den ene Side Ligbrand i Jylland fra vor romerske Jernalder og paa den anden Side Skeletgrave paa Sælland fra vor Folkevandringstid — en Theori, der rigtignok ogsaa fremkom paa Basis af et meget ufuldstændigt Materiale — er saa fyldig imødegaaet af Dr. Undset, at kun nogle faa Bemærkninger paa dette Punkt sikkert ville være nødvendige.

Det skal saaledes anføres, at naar Dr. Undset i nævnte Værk fra 1881 kunde udtale, og med Rette, at der ganske vist paa Sælland og Laaland-Falster for en stor Del manglede Materiale fra den romerske Jernalder, er dette Forhold nu meget ændret. Af Gravfund foreligger der vel kun ca. 30, men hertil maa dog fremdeles føies et omtrent lige saa stort Antal Mark- og Mosefund med Bronzekar, Kasseroller, Smaastatuer og andet, saa at den samlede Sum af større og mindre, østdanske Fund fra denne Periode beløber sig til henved 60[1]). Paa den anden Side staar Jylland med sine ca. 150 Gravfund og sine 20 Mark- og Mosefund; men naar hensees til de to Landomraaders ulige

Sogn, Tybjerg Herred, Præstø Amt, dels i en Mose paa Knabstrup Mark ved Holbæk (C 5551 og C 261).

[1]) Her er endda ikke medregnet Fund af en enkelt Fibula, en enkelt Jernkniv, Naal, Guldberlok eller lignende, af hvilken Art Fund fra Sælland og Laaland-Falster i Museet haves ca. 30—40.

Størrelse, bliver Forskjellen i Antallet af Fund fra de to Gebeter dog ikke særlig paafaldende.

Desuden maa det bemærkes, at den romerske Jernalder paa Sælland formentlig ikke har været af slet saa lang Varighed som i Jylland. Kulturen er, som indkommen til os væsentligst gjennem Paavirkninger fra sydvestlige Egne af Mellemevropa, trængt frem paa den jyske Halvø, er derfra naaet over til Fyen og har sluttelig gjort sin Indflydelse gjældende paa Sælland, — uden at dog dermed skal være sagt, at ikke ogsaa enkelte, maaske lidt senere Paavirkninger over Meklenburg kunne have naaet Sælland og Laaland-Falster. Som Følge deraf turde det synes ret naturligt at antage, at Kulturen først lidt sildigere har faaet fast og varigt Fodfæste paa Sælland end i Jylland.

Et Vidnesbyrd herom foreligger ogsaa, hvad alt Dr. Sophus Müller har paapeget i ovennævnte Afhandling, deri, at de romerske Jernalderssager fra Østdanmark gjennemgaaende bære et noget yngre Præg end de tilsvarende i Vest. Fibulaen M 1 forekommer saaledes nu kun tre Gange paa Sælland og Laaland-Falster (Fundene fra Kløvested, Ramsø Herred (16160), Hillested, Laaland, og Kjeldbylille paa Møen (C 2287)), hvorimod Varianterne til M 1 (M 1 a—1 c) og navnlig M 2 optræde hyppig. For de romerske Kasserollers Vedkommende lader en saadan Betragtning sig vel ikke gjøre gjældende, idet ældre og yngre Former ikke lade sig paavise. Men karakteristisk er det dog at se, at Kasserollerne M 1 paa Sælland hyppigst findes nedsatte i Høie og, hvor Oplysning haves om Gravskikken, da med brændte Ben, medens de kun een Gang kjendes ved ubrændt Lig (det forannævnte Strobyfund). M 2 er derimod paa Sælland endnu aldrig iagttaget i Høie, i Skeletgrav i eet Tilfælde (Fundet fra Cathrinedal).

Her ere vi naaede til et andet Punkt, Spørgsmaalet om Gravskikken i den romerske Jernalder paa Sælland og Laaland-Falster. Ved Omtalen af de ny-erhvervede, øst-

danske Fund have vi seet, hvorledes Nedsættelse af Ligene ubrændte under flad Mark, den Skik, der skulde blive den raadende i Østdanmark gjennem hele Folkevandringsperioden, allerede i den romerske Jernalder — som da ogsaa i Jylland og sporadisk paa Fyen — herskede her ved Siden af Ligbrænding; alle de betydeligste Fund ere endog gjorte ved ubrændte Skeletter. Hvor Ligbrænding derimod er anvendt, er Gravgodset gjennemgaaende noget fattigere, og optages det snart fra Høie, snart fra flad Mark.

Hvorvidt Skeletbegravelsen nu skyldes fremmede Paavirkninger (fra Syd?) eller den blot er Resultatet af en hjemlig Udvikling kan være nogen Tvivl underkastet; dog skulle vi i denne Sammenhæng ikke undlade at nævne, at der ogsaa fra Slutningen af Bronzealderen kjendes Exempel paa, at Lig ere jordfæstede ubrændte under flad Mark. Ved Heininge (Slagelse Herred), paa samme Sted, hvor tidligere var fundet en lille Jernkniv ved et Skelet, optoges ca. 1 m. under Jordens Overflade fire Skeletter i en indbyrdes Afstand af 1,25—2 m. De tre af dem vare ikke udstyrede med noget Gravgods, hvorimod der ved det fjerde fandtes en af et fladt Bronzebaand dannet Spiralarmring paa fire Omgange, samt to smaa Ringe af en tynd, spiraloprullet Bronzetraad, sidstnævnte liggende paa hver sin Side af Hovedet (B 3619). Ganske vist er dette Fund sikkert det eneste af denne Art, som endnu foreligger; men herefter kunde det i al Fald synes, som Nedlæggelse af Ligene ubrændte sporadisk har fundet Sted paa Sælland alt i Slutningen af Bronzealderen.

Der er desuden saameget mere Grund til at fæste Opmærksomheden paa dette Fund, som det ikke er det eneste, der kunde synes at tyde paa Sammenhæng mellem Bronzealder og ældste Jernalder paa Sælland. Hovedparten af de ganske vist faa, førromerske Gjenstande og en stor Del romerske Sager, navnlig Bronzekar, Kasseroller og Smaastatuer, optages nu af Mark eller Mose, hvor de utvivlsomt

have været hen- eller nedlagte i Følge visse religiøse Forestillinger, der særlig raadede i Bronzealderens senere Perioder. Ogsaa disse Fund synes saaledes at fortælle om direkte Paavirkninger fra Bronzealderen.

Endnu skal det dog indrømmes, at de arkæologiske Fænomener paa Sælland i de første Aarhundreder efter Chr. F. langtfra tegne sig med den Tydelighed og Skarphed som i Jylland. Men eet staaer fast, at der ligesaavel hist som her har hersket en paa romersk Kultur hvilende Jernalder; kun at den paa Sælland formentlig har spændt over et lidt kortere Tidsrum end i Jylland.

3. Folkevandringstiden.

Fundene fra Folkevandringstiden foreligge nu i saa stort Antal, at det maa synes naturligt indenfor dem at prøve en Søndring mellem en ældre og en yngre Gruppe. Allerede Prof. Engelhardt nævner vel i sin Afhandling »Skeletgrave paa Sælland og i det østlige Danmark« (Aarb. 1877) en tidligere og en senere Gruppe. Men da han i denne sin Undersøgelse ikke anerkjender Tilstedeværelsen af nogen romersk Jernalder paa Sælland, blive ogsaa hans Bevisrækker og Resultater paa mange Punkter forskjellige fra dem, der efter den her fulgte kronologiske Inddeling kunne vindes af Materialet. Prøven maa derfor anstilles endnu en Gang. Thi først naar den er gjort, vil man have Midlerne i Hænde til ret at vurdere Sammenhængen mellem den romerske Jernalder og Folkevandringstiden og til at se Forbindelsen mellem disse to Kulturperioder.

I sin ofte citerede Afhandling fra 1874 nævner Dr. Sophus Müller som de for Perioden eiendommelige Hovedformer af Fibulaer fire: tre smaa Typer med kort eller lang Naaleskede eller med Knopper og Plader paa Bøilen, samt een større med halvrund og aflang firkantet Plade foran og bagved Bøilen (M 3—6). Til dem slutte sig endvidere den store,

hagekorsformede Fibula (W 395), en Fibula som Nord. Fortidsminder I, p. 2 fig. 2 og een med Antydning af Plade, nærmest som Aarb. 1877, p. 371 fig. 27; vi kalde disse to sidstnævnte henholdsvis M 3a og M 5b.

Det indbyrdes kronologiske Forhold mellem Typerne blev da ikke udredet. Dels var Materialet temmelig ringe, og Resultaterne maatte saaledes blive usikkre; dels interesserede det lidet i den Sammenhæng at prøve yderligere Periodeinddelinger, eftersom det blot gjaldt om at paapege en Tidsafstand mellem en romersk Jernalder og en Folkevandringsepoke. Senere har imidlertid Prof. Montelius i en lille Afhandling om »Runornas ålder i Norden«[1]) og fornylig i en anden Artikel, »Öfversigt öfver den nordiska forntidens perioder«[2]), optaget Spørgsmaalet, idet han har søgt at udrede Fibulaernes arkæologiske Alder og dermed givet enkelte Holdepunkter for en Sondring mellem Fundene fra Folkevandringsperioden. Idet vi henvise til disse hans to Afhandlinger, skulle vi nu nærmere udforme og støtte de spredte kronologiske Bestemmelser, der her bleve givne.

I det foregaaende Afsnit have vi ved Omtalen af Fundene fra Oregaard og Broholm seet, hvorledes den lille Fibula M 3, enkelte Gange ogsaa M 4 og M 5, optræde i Urnegrave paa de samme store Gravpladser, hvorfra ogsaa romerske Jernaldersfibulaer fremdrages[3]). Den Omstændighed, at Fibulaer fra romersk Jernalder og Folkevandringsperiode her foreligge i Grave af samme Art og med samme Gravskik, godtgjør, at M 1—2 og M 3—4 i Tid maa grænse op til hinanden. Ligesom det nu er M 3, der typologisk betragtet nærmest er knyttet til de ældre Former M 1—2, saaledes er det ogsaa hovedsagentlig den, og ikke nogen af de

---

[1]) Svenska fornminnesför. tidskr. VI, p. 252 ff.

[2]) Ibid. VIII, p. 144 ff.

[3]) Jfr. hermed det nedenfor beskrevne Fund fra Skovsgaard og Fundene fra Espe og Nybølle, hvor Fibulaer M 3 fandtes i benfyldte Urner.

andre Fibulaer fra Folkevandringstiden (fraseet da M 4 og M 5), som møde os i den fra den romerske Jernalder kjendte Gravform, Urnegraven. Hverken M 5b eller M 6 ere nogensinde optagne af benfyldte, under flad Mark hensatte Lerkar. Derimod vil det utvivlsomt indrømmes, at disse sidstnævnte Typer, navnlig M 6, pege ned mod Slutningen af Folkevandringsperioden, idet det er dem, som danne Grundlaget for de rigt ornamenterede Mellemjernaldersfibulaer (W 428—429). Dette bliver desuden saa meget mere sandsynligt, naar vi se, at der i det rige Fund fra Broholm Hovmark, Svendborg Amt (Nord. Tidsskr. f. Oldk. 2, 184 ff.), som tilhører Mellemjernalderen, endnu optræder en Fibula nærmest som M 6 (W 425). Jfr. Meilbyfundet p. 316.

En Tidsforskjel fremgaaer ogsaa af, at der i adskillige større Gravfund kun foreligger de her som væsentligst ældre betegnede Fibulaer M 3, M 3a og M 4, samt de hagekorsformede, derimod ikke de for yngre anseete M 5b og M 6[1]). Fundene fra Valløby, Nordrup, Vængegaard, Gunderup, Bennebo, Grumløse, Nestelsøgaard, Havnelev (se p. 303), Sorø, Lumbsaas, Vridsløsemagle (p. 303), Rebild, Snastrup, Stoustrup og enkelte andre Fund have saaledes kun ydet ældre Former; og at Mangelen af de oftest kostbare Fibulaer M 6 ikke skyldes en Fattigdom hos de jordfæstede Personer, viser Gravenes gjennemgaaende særdeles rige Udstyr tilstrækkelig. Hertil vilde det unægtelig svare, om ogsaa for de yngre Typers Vedkommende en lignende Isolerthed kunde paapeges. Naar dette dog ikke altid er muligt, og naar der oftere sammen med yngre Fibulaer findes een eller to ældre (saaledes Fundene fra Nyrup, Skjørringen, Storeskov (p. 306), Sanderumgaard II (Aarb. 1877, p. 374 ff.) og Gudumholm

---

[1]) Om M 5 bør regnes til den ældre eller til den yngre Gruppe, lader sig paa Basis af de nu kjendte Fund neppe med Sikkerhed afgjøre; snarest skulde vi dog antage, at den tilhører en Overgangsperiode.

(p. 307), behøver deri dog ikke at ligge noget Bevis mod Rigtigheden af den her paapegede kronologiske Inddeling, men kun et Vidnesbyrd om, at ældre Former have holdt sig endnu en Stund ved Siden af yngre. Folkevandringstiden omfatter jo kun et Par Aarhundreder (det fjerde og det femte), og meget naturligt synes det da, at vi i Grave fra Begyndelsen af Periodens senere Halvdel (kort efter Aar 400) møde ældre Typer i Forbindelse med yngre. Disse sidste alene have i Fundene fra Kvarmløse[1]) (p. 306), Sanderumgaard I (Ant. Ann. IV, 157 f, Mus. Nr. DCCCXCVIII), Torpegaard (p. 300), Aarslev, Lime og Kisbøl[2]).

Det er imidlertid ikke nok under Henvisning til, at nogle Fibulaer saaledes pege op mod den romerske Jernalder, medens andre bygge Bro med Mellemjernalderen, at opstille en Kronologi for Gravfundenes Vedkommende. Flere Oldsaggrupper maa medinddrages i Undersøgelsen, før Tidsforskjellen ret kan siges begrundet. Idet vi da nu benytte det alt vundne Resultat til Udgangspunkt, skulle vi prøve, hvorvidt en Sondring mellem en ældre og en yngre Gruppe ogsaa lader sig gjennemføre paa andre Omraader.

Provindsielt romerske Fabrikgjenstande af Bronze, Fade, Kar, Spande, Kasseroller og Sier, optræde i en stor Del Fund, mangle derimod helt i andre. Aarsagen hertil kunde ganske vist ligge i en Uenshed i de jordfæstede Personers Formuesomstændigheder og gjør det ogsaa i mange Tilfælde, men dog ingenlunde i alle. Samlede Fund af en Sølvfibula (M 6), et Glasbæger, en Nøglering og en anselig Mængde Glas- og Ravperler kunne ikke paa Grund af manglende

---

[1]) De to Fibulaer M 6 fra Kvarmløse vise ogsaa ved de fra den underste Plade udskydende Dyrehoveder deres nøie Forbindelse med Fibulaerne fra Mellemjernalderen.

[2]) Som Rest af et lille, samlet Fund maa muligvis ogsaa opfattes Fundet fra Baastrup Mose (Veile Amt) med en Fibula M 6; i al Fald hedder det, at sammesteds tillige fandtes »nogle store Naale, hvilke dog strax bortkastedes« (8477).

halvromerske Gjenstande siges at hidrøre fra Fattigfolksgrave. Saadanne kjendes altfor godt med kun en lille Jernkniv, en Jernfingerring eller et Lerkar. Langt snarere maa Grunden for adskillige Funds Vedkommende søges deri, at Importen af halvromerske Sager er ophørt ved Midten af Perioden, hvorfor Fund uden Fade, Spande, Kasseroller og Sier saaledes ofte maa pege ned mod Mellemjernalderen; fra dette Tidsrum — den nationale Gjenfødelsesperiode, som Engelhardt har kaldet det — kjendes jo overhovedet ikke nævnte, halvromerske Gjenstande[1]).

At Forholdet virkelig er dette, fremgaaer ogsaa af, at hvor Fibulaer optræde i Forbindelse med provindsielt romerske Bronzevarer, der er det de ældre Former, M 3—4 og de hagekorsformede; yngre Typer sammen med Fade eller Spande af Bronze haves kun i Fundene fra Sanderumgaard II, der maa henregnes til Overgangstiden mellem ældre og yngre Periode, og fra Aarslev[2]). At dog Karrene i dette Fund, som staaer paa Grændsen til Mellemjernalderen, ere arkæologisk ældre, bliver indlysende, naar hensees til, at det ene

[1]) [Dette støttes ved at hense til Forholdene paa Bornholm. Kasseroller og Sier vistnok som M 3 optræde her kun i yngste Brandpletter (Slamrebjerg 40, 48 og 67 og Grødeby E), derimod aldrig i de væsentligst noget senere Grave med ubrændte Lig. E. Vedel: Bornholms Oldtidsminder og Oldsager, p. 101. Da Brandpletternes Ophør af Kmhr. Vedel sættes til Aar 400 e. Chr. F., det Tidspunkt, som efter vor Formening ogsaa danner Grænsen mellem den ældre og yngre Folkevandringsgruppe, svarer denne Tidsbestemmelse for Kasserollerne og Sierne saaledes ganske til den af os ovenfor antagne.]

[2]) Naar der i Fundet fra Himlingøie I (Nydamfortegnelsen Nr. 45) haves en Fibula M 6 i Forbindelse med Kasserolle, Si, Bronzespand og Sølvbægre, da afgiver dog dette intet bestemt Holdepunkt. Oldsagerne ere kun Tid efter anden indsendte til Museet, uden at der vides noget om, hvorledes Stykkerne høre sammen. — Som mindre oplysende citeres derfor dette Fund i det Følgende i Parenthes.

Kars Side er lappet med en paanittet, lille Plade, et Vidnesbyrd om, at Stykket har været i Brug gjennem et længere Tidsrum, inden det nedgravedes[1]).

Glasbægrene støtte ligeledes Rigtigheden af den her paapegede, kronologiske Inddeling. Fraseet et Par Former med mere eller mindre buede Sider eller med fremspringende Ribber fra Bunden op ad Siden (W, 316 og VBO, 298), hvilke Glas paa Grund af større Sjeldenhed og sparsomme Oplysninger her ikke medtages[2]), er der navnlig fire Typer, som ret karakterisere Fundene fra Folkevandringstiden. Det er Drikkehornet; det lille Glaskar med lodrette Sider, lav Fod og oftest prydet med paamalede Figurer (Nord. Fortidsminder I, pl. I); endvidere Bægret med Fod og paalagte Glastraade i uregelmæssige Mønstre (l. c. pl. II fig. 2) — hvortil her ogsaa henregnes en lille Vase med tilsvarende, paalagte Mønstre — samt endelig det ved Bunden hyppigst afrundede Bæger, hvorpaa indslebne Ovaler (W, 318).

Forholdet mellem Typerne er saa, at medens adskillige Fund vise os de tre første som jevntidige, ere disse derimod

---

[1]) Ogsaa Træspandene synes særlig at tilhøre den ældre Periode; dog forekomme de, om end meget sporadisk, ogsaa i Fund fra det senere Afsnit af Folkevandringstiden.

[2]) Dog skulde vi være tilbøieligst til at antage, at disse Kar væsentligst tilhøre den ældste Periode af Folkevandringstiden; i al Fald er det i de Par Tilfælde, hvor de ere fremdragne som Led af større Fund, sammen med Sager af den ældre Folkevandringsgruppe, at de forekomme. Glaskar med fremstaaende Ribber op fra Bunden haves saaledes i et Fund fra en Banke ved Alsted Mølle, Sorø Amt, i Forbindelse med en Bronzespand (CCLXXXIV), og fra Lundergaard, Jetsmark Sogn, Hjørring Amt, i Forbindelse med Bronzespand, Træspand og to Lerkar (i det hist. Museum i Aalborg; efter velvillig Meddelelse af Lærer L. Hedelund). En Glasskaal som W 316 foreligger i et Fund fra Lille Værløse, Kjøbenhavn Amt, sammen med Guldring og Bronzebeslag til en Træspand (8300); og en lignende Skaal opgives funden i Nordsælland med en Del Glas- og Ravperler og en Sølvfibula nærmest som M 3a (C 4263).

endnu aldrig iagttagne i Forbindelse med Form 4. Deraf synes det utvivlsomt at fremgaa, at der er en Tidsforskjel mellem Glaskarrene, og, som vi skulle se, maa Form 1—3 antages at være ældre end Form 4. Fundforholdene afgive Vidnesbyrd i denne Retning, idet Glaskar af Typerne 1—3 i større, samlede Fund kun haves i Forbindelse med ældre Fibulaer og endvidere med Bronzefade, Kar og Kasseroller, aldrig derimod med yngre Fibulaer. Drikkehorn forekomme saaledes i Fundene fra Himlingøie II (p. 302) og i de mindre oplysende Fund fra Sperrestrup (17159) og (Himlingøie I). Af Form 2 haves malede Kar i Fundene fra Varpelev I (19674), Thorslunde og Nordrup (i disse Fund i henholdsvis tre, tre og to Exemplarer; se Annaler for nord. Oldkyndighed, 1861, pl. I—II, Aarbøger f. n. O. 1871, pl. X—XII, og Nord. Fortidsm. I, pl. I); umalede Kar fra (Himlingøie I) og vistnok ogsaa Næsby. Form 3 optræder ligeledes i de hernævnte Fund fra Nordrup og (Himlingøie I); desuden fra Kongsted Tornemark (p. 304), Valløby, Vængegaard og Sandlynggaard[1]), alle Fund, der efter Fibulaerne og de provindsielt romerske Sager maa henregnes til den ældre Gruppe.

Vende vi os derimod til samlede Fund, hvori Glasbægre af Form 4, da ere disse kun i eet Tilfælde paatrufne i Forbindelse med Bronzefad, Varpelev II (Aarb. 1877, p. 354 ff. og 366), et Fund, der dog maaske maa betragtes som stammende fra en Overgangstid. Ellers foreligge tilsvarende Glasbægre kun i de efter andre Oldsager at dømme yngre Fund fra Nyrup, Skjørringen, Høirup og i det mindre oplysende Fund fra Merløsegaard[2]).

---

[1]) Fund fra en Skeletgrav ved Sandlynggaard, Stenlille Sogn, Merløse Herred; indeholder Skaar af et grønligt Glasbæger med paasmeltede Buelinier, en Bronzefibula som VBO, fig. 271, en Benkam og nogle Lerkar (C 6203).

[2]) Til Støtte for Rigtigheden af den her opstillede Kronologi indenfor Glaskarrene skal anføres, at den ikke alene næsten

Af Naale haves to Hovedtyper, een med fladt, rhomboidalt Hoved, hvori korsstillede Huller, og een med trefliget, ligeledes med smaa Huller forsynet Hoved, hvortil der undertiden er fæstet smaa, halvmaaneformede Hængeprydelser i tynde Kjeder (Aarb. 1877, p. 367 fig. 23)[1]). Endnu foreligge Naalene vel kun i færre Exemplarer, men det synes dog, som lader der sig paavise en Tidsforskjel mellem dem. Typen 1 møde vi saaledes i Fund af den ældre Gruppe, Broby (p. 304), Horsetofte og (Himlingøie I)[2]). Naale af Typen 2 foreligge derimod blot i Fundet fra Varpelev II og ellers i de yngre Fund fra Nyrup, Høirup og Aarslev.

Til disse forskjellige Bestemmelser kan endvidere føies, at Sølvbægre med uddrevne Figurfremstillinger i et Baand under Randen (W 314) kun forekomme i den ældre Periode (Valløby, (Himlingøie I) og Nordrup). Guldarmringe som Aarb. 1873, p. 299 fig. 12, med brede Ender dannede som Dyrehoveder, hidrøre ligeledes fra Folkevandringstidens Be-

---

fuldstændig falder sammen med den af Prof. Engelhardt ad anden Vei paapegede (Aarb. 1871, p. 445 ff.), men at den ogsaa bekræftes gjennem Fund fra Bornholm. Glaskar med paasmeltede, ophøiede Linier (Form 3) ere tre Gange fremdragne paa Bornholm, og da i yngste Brandpletter (Kannikegaard 262 og 284 og Slamrebjerg 46); E. Vedel: Bornholms Oldtidsminder og Oldsager, p. 101. Bægre af Typen 4 foreligge kun i eet Exemplar fra en Strandgrav ved Kobbeaa, en Gravform, som med sine ubrændte Lig og sine Oldsager, der minde om dem fra de sællandske Skeletgrave fra Folkevandringstiden, utvivlsomt tilhører en senere Tid end Brandpletterne (Aarb. 1890, p. 87).

[1]) Desuden haves i Nestelsøgaardfundet en tredie Slags Naal med Hoved af drevet og forgyldt Sølvblik. Kun dette ene Exemplar kjendes. Aarb. 1880, p. 208 fig. 4.

[2]) En noget lignende Haarnaal med aflangt, ovalt og fladt Hoved, hvori smaa Huller, er paa Bornholm (Kannikegaard, 183) funden i en stensat Kiste ved ubrændt Lig sammen med bl. a. to Fibulaer M 3 a og een nærmest som M 5. Ogsaa dette Fund støtter saaledes Antagelsen om, at Naaletypen I tilhører den ældre Periode af Folkevandringstiden.

gyndelse (Valløby og Thorsbjerg), hvilket ogsaa er Tilfældet med Guldarmringe som Aarb. 1877, p. 353 fig. 3 (Donbæk (p. 306) og Varpelev II)[1]) og maaske ligeledes med Guldfingerringe med udslaaede, dyrehovedformede Ender (Thorsbjerg, Nordrup og (Himlingøie I)).

Udelukkende fra den yngre Periode ere de knoppede Nogleringe (Aarb. 1881, p. 135 fig. 4), som haves i Fundene fra Storeskov (p. 306), Lime og Kisbøl.

Alle de hernævnte Resultater, som ere naaede gjennem en Betragtning af Oldsagernes Udvikling og Forekomst, erholde desuden en betydningsfuld Støtte, naar Møntfundene medinddrages i Undersøgelsen. Ganske vist er det saa, at enkelte Mønter, navnlig Antonin-Denarerne, have været længere i Omløb end andre, og at nogle have et stærkt slidt Præg, medens andre et ganske nyt; men disse Forskjelligheder ere dog ingenlunde store nok til i særlig Grad at kunne virke forstyrrende. »De nordiske Møntfund«, skriver da ogsaa Prof. Engelhardt (Aarb. 1871, p. 437 Anm.), »ere i det Hele saa, at man med temmelig stor Sikkerhed kan benytte deres Angivelser.«

Ordnede efter Mønternes omtrentlige Prægningsaar kunne da Møntfundene fra Folkevandringsperioden grupperes saaledes:

Bennebo: Sølvmønt fra Antoninus Pius, præget mellem 145 og 147.

Nordrup: Sølvmønt fra samme († 161).

Gunderup: Sølvmønt fra Lucius Verus († 169).

Vimose: Sølvmønt fra Faustina junior († 175).

Thorsbjerg: 37 Sølvmønter; ældste fra Aar 60, yngste fra 194.

---

[1]) Om disse to Ringtypers indbyrdes kronologiske Forhold har der hersket forskjellige Meninger. Se: Hildebrand i Svensk Månadsblad 1873, p. 24 ff. Sophus Müller i Aarb. 1880, p. 222 Anm. Engelhardt i Aarb. 1873, p. 301. E. Ekhoff i Göteborgs och Bohusläns Fornm. II, 219 ff. Sikkert er sidstnævnte Type (Aarb. 1877, p. 353, fig. 3) den ældste.

Nydam: 34 Sølvmønter; ældste fra 69, yngste fra 217.
Varpelev II: Guldsolidus fra Probus († 282).
Nyrup: 2 Sølvmønter fra Constantin den store († 337) og 1 Guldsolidus fra Flavius Constans († 351).
Aarslev: Barbarisk Efterligning af en Guldmønt fra Geta († 212) eller en senere Keiser.

Mønterne spænde saaledes over et Tidsrum af et Par Hundrede Aar, hvad der svarer til, at Folkevandringsperioden hos os maa antages at have strakt sig gjennem to Sekler, fra ca. 300—500. Overensstemmelsen bliver endvidere saa meget desto større, naar vi se, at den Gruppering af Fundene, der paa Basis af Oldsagernes Udvikling og Forekomst her er foretaget, nøie falder sammen med ovenstaaende Møntskala. Til den ældre Gruppe med de provindsielt romerske Bronzesager, Fibulaerne M 3—4 og de hagekorsformede høre Mønterne, hvis Prægningsaar falde i det første og særlig det andet Aarhundrede. Mønterne fra det fjerde Aarhundrede optræde derimod i Fund af den yngre Gruppe, medens Guldsolidus'en fra det mellemliggende Aar 282 ogsaa ganske rigtig stammer fra et Fund, der paa Grund af sine halvromerske Kar i Forbindelse med yngre Glasbægre og yngre Naal er henregnet til Overgangstiden.

Paa dette Punkt vil det sikkert ikke være uden Interesse at rette Blikket paa Folkevandringstidens Gravskikke i de forskjellige Dele af Landet. Paa Sælland ere Ligene i Tilslutning til den Skik, der alt saaes raadende her i den romerske Jernalder, stedse nedlagte ubrændte under flad Mark eller sjeldent i lave Hoie; paa Fyen og i Jylland kunne vi derimod meget ofte træffe Oldsagerne ved brændte Ben, ganske som Tilfældet er i den romerske Jernalder.

Ved Omtalen af de store Gravpladser ved Oregaard og Broholm have vi saaledes seet, hvorledes en Del af de benfyldte Lerkar herfra efter deres Form og Ornamentik maa henregnes under Folkevandringstiden, og at der flere Gange af Urnerne er fremdraget Fibulaer som M 3, M 4 eller M 5.

Nævnte Fibulatyper foreligge desuden med Ligbrand i et Fund fra Espe, i det nedenfor beskrevne Fund fra Skovsgaard (p. 305) og i et Fund fra Galgebakken ved Nybølle, Salling Herred (C 3957); her optoges af et med brændte Ben fyldt Lerkar to Fibulaer M 3, een som M 5, samt nogle Smaasager af Bronze. For Jyllands Vedkommende skulle vi af Fund fra Folkevandringstiden med Ligbrand omtale følgende. Ved Oxvang stod i en Høi en Bronzespand sammen med en Urne med brændte Ben, begge omgivne af en fælles Stensætning. Flere af Bronzesagerne fra en Høi ved Gaardsted bære stærke Spor af Ilds Indvirkning. To Træspande — hvilken Oldsaggruppe dog, som tidligere anført, mindre sikkert kan henregnes til den ældre Gruppe alene — foreligge i Forbindelse med brændte Ben, den ene fra en Brandplet ved Sneumgaard, den anden fra en Høi ved Vesterlem. Og endelig er en Del Lerkar med den for Folkevandringstiden eiendommelige Ornamentik af zikzakstillede Streger og større og mindre fordybede Punkter fundet med brændte Ben i Høie eller under flad Mark. Eet Kar stammer saaledes fra en Høi ved Skibet, Tørrild Herred (med Spillebrikker og Kam), tre ere fra Vindelev, Nørvang Herred, eet fra en Høi ved Vester Brønderslev, Børglum Herred, og eet fra en Høi ved Dollerup, Anst Herred (med Spillebrikker og Benkam). Om der derimod i to Lerkar af Folkevandringstidens Type, det ene fra en Høi ved Rindom, Hind Herred, det andet fra en Høi i Skiveegnen, er fundet brændte Ben, vides ikke; begge Kar have en større, rund Fordybning, hvorom smaa ere stillede i en Kreds.

Som det vil sees, foreligger der fra Folkevandringstiden i Jylland og paa Fyen mange Vidnesbyrd om Fund med Ligbrand, Side om Side med Fund ved ubrændte Skeletter, noget, der turde have sin Grund dels deri, at Ligbrændingen i den romerske Jernalder spillede en overordentlig stor Rolle i Vestdanmark og paa Fyen og saaledes kunde blive i Brug i den næste Kulturperiode, dels i at denne Gravlæggelsesmaade maaske fandt Støtte i Forhold i Holsten og Slesvig,

hvor Oldsagerne fra det fjerde og femte Aarhundrede særdeles hyppig fremdrages af benfyldte Urner[1]).

Bemærkes maa det dog, at de i Vestdanmark og paa Fyen gjorte Fund med Ligbrand fra dette Kulturafsnit af Jernalderen næsten udelukkende tilhøre den ældre Periode, medens derimod de ganske vist færre, samlede Fund fra den yngre Periode ere optagne ved ubrændte Lig eller undertiden, i Jylland, fremdragne af Moser, hvor de sikkert have været nedlagte i Følge samme religiøse Skik, som vi navnlig skulle se raadende i Mellemjernalderen. Atter paa dette Punkt synes der saaledes, i al Fald efter det nu foreliggende Materiale at dømme, at være en Forskjel mellem den ældre og den yngre Periode af Folkevandringstiden; men muligt er det dog, at et yderligere forøget Oldsagstof vil vise, at Ligbrændingen i Jylland og paa Fyen endog har strakt sig ned i den yngre Periode, saaledes som det er sikkert, at denne Gravskik i Jylland endnu anvendtes i Vikingetiden og tildels vel ogsaa i Mellemjernalderen.

Naar meget da tyder paa, at der kan udskilles et ældre og et yngre Afsnit indenfor Folkevandringstiden, lader der sig dog herimod reise een Indvending, den nemlig, at i de ganske vist faa Tilfælde, hvor anatomiske Iagttagelser af Ligenes Kjøn foreligge, er det kun ved Kvindeskeletter, at Fund af den yngre Gruppe ere gjorte[2]). Det synes at gaa med de brede, bøileformede Fibulaer M 6 som med de hage-

---

[1]) Fra Slesvig nævne vi saaledes exempelvis Fund fra Over Jersdal, Bodum, Dotmark, Esmark og Esperstoft (Mestorf: Urnenfriedhöfe in Schleswig-Holstein).

[2]) Ved et Skelet under flad Mark paa *Torpegaards Mark*, Sønder Næraa Sogn, Aasum Herred, laa der ganske vist en Fibula med lille, trekantet Plade bag Boilen, som M 5 b, og det ganske alene uden andre Fibulaer eller Oldsager. hvad altsaa nærmest tyder paa Mandsgrav (C 6543). Men da Fundet gjordes af Usagkyndige, er den Mulighed ikke udelukket, at der kan have været endnu een Fibula. Nærmere Slutninger om eller af dette Fund tør saaledes neppe drages.

korsformede, at de blot have været Kvindesmykker[1]), idet de endnu aldrig, hvor paalidelige Efterretninger haves om Ligenes Kjøn, ere fundne nedlagte i Mandsgrave[2]).

Men denne Indvending har dog kun lidet paa sig. At Mangelen af Bronzefade, Kar og Kasseroller i de her som yngre betegnede Fund ikke skyldes den Omstændighed, at vi have med Kvindegrave at gjøre, fremgaaer tydelig deraf, at nævnte provindsielt romerske Sager i den ældre Periode saavel ere Kvinders som Mænds Udstyr; Kasserollerne ere jo endog særlig medgivne Kvinder. Glaskar af Form 1—3 kjendes ligeledes baade fra Mands- og Kvindegrave, og ogsaa Glasbægre af Form 4 ere fremdragne af en Mandsgrav (Overgangsfundet Varpelev II). Snarest er det saa, at en Del af de Fund, hvor der ved Liget kun fandtes nedlagt et yngre Glasbæger, en Jernkniv, en Benkam eller et Lerkar, ofte ere at anse for stammende fra Mandsgrave fra den senere Periode. Ved Skjørringen optoges saaledes foruden det alt omtalte Lig med Glasbægret af Form 4 endnu to Skeletter, og ved det ene af disse et Lerkar, samt tre Dobbeltperler. Høirupfundet gjordes ved flere Lig, uden at man er i Stand til at oplyse, hvilke Sager der laa i hver enkelt Grav; fra denne Lokalitet er der ialt tre Glasbægre med indslebne Ovaler og en Del Perler af Glas og Mosaik, foruden den trefligede Sølvnaal.

At de yngre Mandsgrave fra Folkevandringstiden dog ogsaa maa være tarvelig udstyrede, er i og for sig meget

---

[1]) Det paa Himlingoie-Fibulaen M 6 med Runer indridsede Ord *Hariso* er ogsaa et Kvindenavn.

[1]) Af denne Grund ere Spillebrikkerne ikke medtagne i den foranstaaende Betragtning over Folkevandringstidens Oldsager, idet de kun haves fra Mandsgrave (alle af den ældre Periode). Sølvbægrene W 314 og Spiralarmringene af Guld kjendes endnu vel ogsaa kun fra Mandsgrave; men dels ere disse Oldsager hidtil meget sparsomt repræsenterede, dels er Sandsynligheden for, at kommende Fund ville vise os dem ligesaavel i Kvinders som i Mænds Eie.

forstaaeligt; tænke vi os de provindsielt romerske Bronzesager, Guldarmringene, Sølvbægrene og Spillebrikkerne borte fra Fundene af den ældre Gruppe, er det gjennemgaaende kun faa og simple Sager, der blive tilbage. Denne Bemærkning gjælder forsaavidt ikke alene Mandsgravene fra den yngre Periode, men kan ogsaa udstrækkes til delvis at omfatte de samtidige Kvindegrave. Det lader sig nemlig ikke nægte, at Fund fra det yngre Afsnit af Folkevandringsperioden tilsyneladende foreligge i ringere Antal end fra det ældre. Grunden hertil er dog utvivlsomt kun at søge i, at de yngre Fund paa Grund af et mindre rigt artikuleret Materiale ofte vanskelig lade sig erkjende. Naar der i Kvindegravene mangler den kostbare Sølvfibula M 6, Glasbægret med indslebne Ovaler, den trefligede Naal og Nøgleringen, og naar der i Mandsgravene blot optræder en Jernkniv eller et Lerkar, kan det ikke afgjøres, om slige Fund skulle henregnes til den tidligere eller den senere Gruppe, ihvorvel Sandsynligheden er for, at et stort Procentantal af dem just skrive sig fra sidstnævnte. Der vil saaledes heller ikke fra denne Kant kunne reises nogen Indvending mod Rigtigheden af den her paapegede Kronologi.

Efter de i det Foregaaende vundne Resultater kunne da som Exempler paa Fund fra Grave fra det **ældre Tidsrum** følgende nævnes blandt Museets nyere Forøgelser.

Ved Afgravning af en Banke ved *Himlingøie*, Bjeverskov Herred, Præstø Amt, stødte nogle Arbeidere i ca. 80 cm. Dybde paa en Del Oldsager, der laa i en Række fra SV—NØ, og som utvivlsomt have været Gravgodset for eet Lig, skjøndt Benlevninger overhovedet ikke iagttoges. Længst mod Sydvest fandtes Skaar af et mindre, sortagtigt Lerkar; derefter kom en lille Træspand med Bronzehank og Bronzebeslag og endelig, ved Siden af en Guldfingerring med aflang, bred Plade foran, et velbevaret Drikkehorn af gjennemsigtigt, grønt og skraariflet Glas; under Mundingen er dette belagt med flere Rækker gule Glastraade (W, 328). I

Forbindelse med disse Sager optoges tillige en stærkt fragmenteret, hagekorsformet Bronzefibula, to Brudstykker af en tynd, rund Sølvnaal, hvis Hoved mangler, en lille, gjennemboret Bronzekugle og 51 Perler, af hvilke een er af Rav, 27 mosaikindlagte, og Resten af klart, gjennemsigtigt Glas (C 3243).

Ca. 65 cm. dybt under Jordskorpen fandtes paa en Mark i *Havnlev,* Stevns Herred, Præstø Amt, en noget fragmenteret Bronzekasserolle med Si (M 3), to smaa Sølvfibulaer M 3 a, en større Fibula M 4 med toppede Buler af forgyldt Sølv paa Bøilen, en lille Guldfingerring med to ophøiede Baand langs Randen og en Benkam. Om Fundforholdene vides blot saameget, at man paa det Sted, hvor Oldsagerne laa, havde truffet en stor Mængde Haandsten, der synes at have udgjort et Dække over Liget; Rester af dette sporedes dog ikke (C 5868 og C 6080).

Sikker Underretning haves derimod om nogle Fund, som gjordes ved *Vridsløsemagle,* Sengeløse Sogn, Smørum Herred, Kjøbenhavn Amt. Paa temmelig høit Terrain var i en Grusbanke anlagt to Grave, begge i Retningen N—S. Den ene indeholdt i en Dybde af 1,40 m. Skelettet af en midaldrende Person, der hvilede paa Ryggen i udstrakt Stilling, med venstre Arm bøiet op paa Brystet. Bag ved Hovedet, der pegede mod Nord og ligesom hele Skelettet var dækket med et Stenlag, stod et ornamenteret Lerkar (nærmest som Nord. Fortidsminder I, pl. III fig. 5), hvoraf optoges Underkjæben af et lille Svin; endvidere laa her en Benkam, dannet af 6 Stykker, der sammenholdes ved to med Bronzenagler forsynede Benplader, og et sort Lerkar, med Bunden i Veiret. Ved Ligets høire Nøgleben fandtes en Sølvfibula M 3 a, paa høire Haands ene Finger sad en Ring, dannet af en enkelt, tyk Guldtraad, og ved Fødderne stode tre Lerkar, hvoraf eet af Form som ovenciteret. — 7 m. syd for denne Grav var den anden, der i en Dybde af 1,25 m. rummede et Barneskelet, vistnok af en Pige.

Liget, som her fandtes nedlagt i stærkt sammenbøiet Stilling, paa venstre Side og med Hovedet mod Nord, var tildels fortæret af Fugtighed og Ælde, saa at kun Kraniet, Laar-, Skinne- og Lægbenene, samt den ene Overarmsknokkel endnu sporedes. Bagved Hovedet optoges en Benkam og nogle Skaar af et lille Lerkar; paa Nøglebenenes Plads laa foruden en Bronzefibula M 3 et Par Glasperler, medens den øverste Del af Brystet har været prydet med en Kjede af nogle og tyve Glasperler, fire smaa Spiraler af en tynd Bronzetraad og en Bronzefibula M 5. — Fra samme Gravplads stammer endvidere et større, med stregefyldte Trekanter dekoreret Lerkar, der fandtes 1,70 m. øst for sidstnævnte Lig; Benlevninger bemærkedes vel ikke her, men det er dog utvivlsomt, at ogsaa dette Kar hidrører fra en omtrent samtidig Grav (C 6227 og C 6252).

Ved et paa Siden liggende Skelet fandtes under en flad Sten i Toppen af en Banke nær *Broby,* Alsted Herred, Sorø Amt, en Sølvnaal af Typen 1, med rhomboidalt Hoved, hvori korsstillede Huller, Brudstykker af en Bronzefibula (Engelhardt: Thorsbjergfundet, pl. 4 fig. 5), Spiralen til en Sølvfibula, samt sex Perler af Rav, to af Glasmosaik og to af spiralvunden Bronzetraad (C 6088).

Fra *Kongsted Tornemark,* Faxe Herred, Præstø Amt, haves ogsaa et Fund fra denne Tid. Ved at tage Fyld i en temmelig stor, naturlig Banke, Søhøi kaldet, stødte man under nogle Sten paa en lille Træspand med Bronzebeslag og Bronzehank. Fund af nogle Mennesketænder viste, at Skelettet maa have ligget i Retningen NØ—SV, med Hovedet i SV. Bag dettes Plads optoges et sort, skarpbuget Lerkar, og ved dets høire Side et tyndt, blaagrønt Glaskar af Form som Nord. Fortidsminder I, pl. II fig. 2, med paasmeltede Traade i uregelmæssig trekantede Mønstre. Træspanden har staaet lidt nedenfor Hoften. Uvist hvor, fandtes i denne Grav to smaa Brudstykker af Randen til en Kasserolle, samt Spidsen af en Jernkniv (C 4797).

Medens alle de nævnte Fund stamme fra Sælland og ere gjorte ved ubrændte Lig, skulle vi i et fyensk Fund fra *Skovsgaard*, Espe Sogn, Svendborg Amt, møde Urnegrave svarende til de senere Grave fra Oregaard og Broholm. 45—60 cm. under Jordens Overflade stode ved Skovsgaard fjorten mindre Lerkar; nogle af disse ere skarpbugede, mindende i Formen om fig. 36 og med den selvsamme Ornamentik af zikzakstillede Streger og en større Fordybning, hvorom smaa ere stillede i en Kreds; et Par Urner ere rundbugede, uden Øre og Ornamenter, nærmest lignende fig. 34; een er aaben og lav, og to have meget vid Munding, den ene tillige fem aflange Knopper om Bugen. De ti Lerkar, — som alle stode hver for sig med Undtagelse af to, af hvilke det ene var lagt over det andet —, indeholdt kun brændte Ben eller Sand, medens der af de fire andre fremdroges Oldsager. Saaledes laa i een Urne (rundbuget, uden Øre og Ornamenter) en Del Brudstykker af et tyndt Bronzekar, et mindre Fragment af et Randbeslag af Bronze, en Benkam, en massiv Bronzeperle (Tenvægt), tre halvt smeltede Glasperler, et Stykke af en Mosaikperle og tre Draaber smeltet Glas. I et andet Kar (som Sehested, pl. XXVI fig. 15 b) var der en Jernkam med halvrund Overdel, hvori halvmaaneformede Gjennembrydninger, to smaa Jernknive, Dollen til en Spydspids og en lille Klump sammensmeltede Glasperler. Benkam, Glasperle, samt Fragmenter af en Bronzefibula (som Engelhardt: Thorsbjergfundet, pl. 4 fig. 5) og af en tynd Bronzetraad laa i et tredie Kar (som Sehested, pl. XXVIII fig. 22 c), medens et fjerde (stort, rundbuget) indeholdt en Bronzefibula som forannævnte, et Stykke af en Mosaikperle og to Klumper Glasslagger (C 4057).

Fra den nordlige Del af Jylland skal anføres et Fund, der paa flere Maader minder om det ganske samtidige, af Engelhardt beskrevne Fund fra Valløby (Aarb. 1873, p. 285 ff.); hvad Graven angaaer, svarer denne i Form og Indretning til de ligeledes i Nordjylland saa hyppig fore-

kommende, stensatte Gravkamre fra den romerske Jernalder. I en Høi (21 m. i Tværmaal og 5 m. høi) ved *Donbæk,* Gjerum Sogn, Hjørring Amt, stod i Retningen Ø—V en 3¹/₄ m. lang, 1 m. bred og dyb Kiste, hvis Sider og Ender dannedes af store Haandsten, medens flade Sten udgjorde Dækket; Bunden var belagt med Træplanker, hvorpaa Liget hvilede. I Kisten fandtes, foruden Levninger af en Dyrehud og to forskjellige Slags Tøier af fin Vævning, en lille Træspand med Bronzebeslag og Hank, et noget fragmenteret Bronzefad med bevægelig, lille Hank (som Aarb. 1873, p. 304, fig. 9), en Armring af Guld (som Aarb. 1877, p. 353, fig. 3), en rund, paa Midten gjennemboret Benskive, en sammenrustet Jernklump, hvori Rester af en Kniv, og to mindre Lerkar. Noget længere oppe i Høien og parallelt med den nævnte Kiste var en anden og tilsvarende, dog kun 1,60 m. lang, 65 cm. bred og ganske uden Dæksten. Af denne optoges to mindre Lerkar, i eet af hvilke laa en fragmenteret Jernsyl. Skeletdele bemærkedes vel ikke her, men utvivlsomt har dog Liget ogsaa i denne Kiste været nedlagt ubrændt paa Træplankerne i Bunden (C 5793).

Et Fund fra det yngre Afsnit af Folkevandringstiden foreligger fra *Storeskoven,* Kirke Hvalsø Sogn, Kjøbenhavn Amt. Paa et Lag Sand laa, 1 m. dybt, Rester af et Kvindeskelet. Ved dette optoges, foruden Knokler af et Faar, en Bronzefibula M 6, en hagekorsformet Fibula med Guldbelægning og een nærmest som VBO fig. 321; endvidere en knoppet Nøglering af Bronze, et Træskaft med Bronzebeslag i begge Ender (til Syl eller Kniv), 40 Perler af forskjelligfarvet Glas, samt en Del Brudstykker af tre forskjellige Lerkar (C 5024 og C 6050).

I en Sandbanke ved *Kvarmløse,* Tølløse Sogn, Holbæk Amt, fandtes i en Dybde af 1,60 m. svage Levninger af et Skelet, som var dækket af en 90 cm. lang og 65 cm. bred Sten. Ved Liget optoges foruden et Lerkar, der ganske smuldrede hen, to store, tildels forgyldte Sølvfibulaer M 6,

omtrent som Svenska fornminnesföreningens tidskrift, VIII, p. 150, fig. 27; fra Oversiden af den nederste Plade, umiddelbart under Bøilen, løbe paa begge Exemplarer to Dyrehoveder ud. Fremdeles laa i Graven et halvmaaneformet Hængesmykke af Guld som Aarb. 1866, p. 332, Nr. 5 [1]), en Træspand med Bronzehank og korsformede Bronzeører, 91 Ravperler, samt 4 større og 46 mindre Perler af gult og brunt Glas; disse, som laa i en Række fra N—S, vare omgivne af et brunligt Stof, formentlig Tøi, der dog var helt opløst (C 6733).

Under Kulegravning paa et lille Høidedrag, *Gudumholm* kaldet, Romdrup Sogn, Aalborg Amt, fandtes ca. 1 m. dybt i Jorden uden Spor af Stensætning og blot dækket af et kridtlignende Lag et Skelet i tilsyneladende bøiet Stilling; Hovedet vendte mod Vest. Af Oldsager laa her en Sølvfibula M 6; en tilsvarende af Bronze; to smaa Bronzefibulaer M 3; fire Bronzeringe dannede af en ganske tynd Traad, hvis Ender ere snoede om hinanden; to smaa, sværere Bronzeringe; fem Hængedupper bestaaende af en tynd, lille, trapezformet Bronzeplade med en Ring; 14 Ravperler; 198 Glasperler; en rund, noget fladtrykt, lille Kugle af en kridtlignende Masse; Fragmenter af en Benkam; en Synaal og forskjellige Brudstykker af Bronzenaale; et lille, noget fragmenteret, dobbeltragtformet Hængesmykke af Sølv som Rygh: Norske Oldsager, fig. 281; Rester af en Træspand med Bronzebeslag; en tveegget Jerndolk og Stumper af et

---

[1]) Ganske lignende haves i Fundet fra Brangstrup, der paa Grund af sine mange Mønter, af hvilke de yngste ere fra ca. 350 e. Chr., ligeledes tilhører en senere Del af Folkevandringstiden. Jfr. endvidere de halvmaaneformede Hængeprydelser paa Naalene fra Folkevandringstiden af Typen 2, der ogsaa skrive sig fra Kulturafsnittets sidste Del. Om Halvmaanerne se endelig Dr. Grempler: Der II. und III. Fund von Sackrau, Berlin 1888, pl. III, fig. 10—17. Halvmaanerne synes her at have dannet en Halskjede.

sort Lerkar. Hvorledes Sagerne have været anbragte ved Liget, kan ikke med Sikkerhed afgjøres; dog formodedes det, at de to Fibulaer havde ligget paa Brystet, Perlerne om Halsen, Dolken ved Siden og Træspanden samt Lerkarret staaet ved Fødderne (C 4636).

Til den yngre Periode (maaske endog til et endnu senere Afsnit af Jernalderen) maa endvidere blandt de **enkeltfundne Oldsager** henregnes et Bæger af svagt grønligt Glas med ganske lav, lille Fod (fig. 46). Ved et riflet Baand er det delt i to Felter; i det nederste findes fire slebne Ovaler i Relief, medens det øverste bærer følgende, indslebne, græske Indskrift *ΠΙΕ ΖΗCΑΙC ΚΑΛΩC* (πίε ζήσαις καλῶς ɔ: drik, og Du leve herlig) [1]). Karret fandtes nedlagt mellem Sten i Udkanten af en større Høi, »Blikshøi« kaldet, paa *Vorning* Mark, Viborg Amt (C 4784) [2]).

---

[1]) Værd at lægge Mærke til er det ogsaa, at medens romerske Indskrifter forekomme ret hyppig i den romerske Jernalder og to Gange (de store Mosefund ikke medregnede) i Folkevandringstidens ældre Afsnit (paa den samiske Lerskaal i Valløbyfundet og et Glasbæger i Varpelevf. I), kjendes saadanne ikke fra Kulturperiodens yngre Afsnit. I dette optræde derimod græske Indskrifter (paa Glaskarret fra Fundet Varpelev II og paa Krystalkuglen i Aarslevfundet). Tyngdepunktet for det romerske Rige var omtrent samtidig flyttet fra Røm til Byzans.

[2]) Dr. Sophus Müller har godhedsfuldt henledet min Opmærksomhed paa en ganske ligelydende Indskrift paa et Glasbæger fra Köln, som findes omtalt i Jahrbücher des Vereins von Alterthumsfreunden im Rheinlande, V, p. 320, pl. XI—XII. Ogsaa forekomme Indskrifter som πίε eller πίε ζεσες eller blot ζεσες paa Glas- og Lerkar i udenlandske Museer. Se under »Inschriften« i de to Registre til nævnte Jahrbücher.

I Form som ogsaa i Udstyrelse med de fire ophøiede Ovaler og det af indslebne Længdefurer dannede, riflede Baand svarer Glasbægeret fra Vorning ganske til et ligeledes grønligt Glasbæger fra en Høi paa Tuvbakken i Klep (Stavanger Museum), som er beskrevet og afbildet i Aarsberetn. fra Foreningen til norske Fortidsmind. Bevar. 1882,

Uvist derimod om fra den ældre eller den yngre Periode er et lille **Mosefund** fra *Illemose,* Rynkeby-Kjølstrup Sogn, Odense Amt, som til forskjellige Tider og fra forskjellige Lodder af Mosen er indkommet til Museet. Paa en Strækning af 15 m. Længde og 4 m. Bredde optoges i en Dybde af 1 m. under Overfladen et tveegget Jernsværd med Grebtunge, der ender i en lille Bronzeknap, og hvorpaa sidde to forbukkede Blyringe (Engelhardt: Nydamf., pl. 7, fig. 16); Klingen er stærkt forhugget i Eggen og bøiet paa to Steder. Fremdeles optoges en bøiet og forhugget Spydspids med Kredse og Punkter indlagte med Sølv, og en lignende med kort Skaftdølle (som Engelhardt: Vimosef., pl. 14, fig. 5—6); to Spydspidser med Modhager (som Vimosef., pl. 14, fig. 18), af hvilke den enes Spids er sammenrullet, og endelig fire beskadigede eller fragmenterede Skjoldbugler, de to af Jern (halvkugleformet og som Vimosef., pl. 5, fig. 10), de to af Bronze (l. c., pl. 5, fig. 5). En lignende, stærkt sammenbanket Bronzeskjoldbugle fandtes et andet Sted i Mosen i 1,25 m. Dybde »nærved et Hestehoved«. Fremdeles opgives en lang Spydspids (Vimosef., pl. 14, fig. 2) funden sammen med to andre Spydspidser ved fem Menneskekranier, og uden nærmere Oplysninger haves fra Mosen en Spydspids med Modhager (Vimosef.,

46

---

p. 144 f. og pl. III, fig. 19. Paa den græske Indskrifts Plads findes paa det norske Glasbæger en Række ophøiede, blaa Figurer; ogsaa de fire Ovalers Kanter ere indbrændte med blaat.

Fig. 46. Glasbæger fra Vorning. 1/2 St. C 4784.

pl. 14, fig. 19), en halvkugleformet Skjoldbugle af Jern, et Skjoldhaandtag af Bronze (Vimosef., pl. 5, fig. 13) og et sammenrullet Bronzebaand med udtunget Rand, hvori Nagler til Befæstelse paa et Skjold. Efter Oplysninger, som senere ved Findestedet indhentedes af Dr. Henry Petersen, skal der endelig fra denne Mose hidrøre et tveegget Jernsværd, en Spydspids og en større Mængde Ben af Mennesker og Dyr, navnlig Heste. I Karakter svarer saaledes dette lille Fund nøie til de store Fund fra Thorsbjerg, Nydam, Vimose og Kragehul (C 4732, C 4780, C 5373 og C 5552).

Sidstnævnte Fund er efter Fremkomsten af Engelhardts Publication (Kragehul Fundet, 1867) blevet betydelig forøget. Ved to senere stedfundne Udgravninger, som begge ere ledede af Prof. Engelhardt, er der her fremdraget et sammenbøiet, tveegget Jernsværd, en Sværdskede af Træ, nogle Dupskoer og andre Beslag til Sværdskeder, ca. 40 mere eller mindre fragmenterede Spydspidser, et Par Pilespidser af Ben, et Par Jernknive, nogle Rembeslag og Remspænder, en flad, rund Benskive, en Mængde tildels ornamenterede Landsestager af Asketræ, en noget afbrudt Langbue, nogle Stykker af Egetræs Skjolde, to Lædersko og en Del hyppig ufuldstændige Lerkar m. m. (C 2239 og C 3125).

Efter denne Paavisning af Folkevandringstidens første Skikkelse og i det hele taget af Forbindelsen mellem den romerske og denne Kulturperiode maa man se paa Landets Befolkning i den ældre Jernalder med noget andre Øine, end Prof. Engelhardt gjorde det. For ham, der troede Bronzealderen paa Sælland umiddelbart afløst af Folkevandringstiden, maatte der unægtelig stille sig en Vanskelighed ved at forklare Overgangen fra den ene til den anden af disse to Perioder. Der var jo en saa skærende Uoverensstemmelse som vel muligt. Hist nordiske Bronzesager, Begravelse i Høi og Ligbrænding; her derimod importerede Fabriksgjenstande, Keisermønter, Grave under flad Mark og

ubrændte Lig. Selv en livskraftig, af halvromersk Industri paavirket Kulturstrømning kunde umulig med eet have fremkaldt disse Forskjelligheder, der yderligere bleve iøinefaldende, naar det toges i Betragtning, at Folkevandringskulturen optraadte med kjendelig Styrke paa et saa lille Omraade som den sydøstlige Del af Sælland. Andre Momenter maatte utvivlsomt have medvirket, og under Henpegen paa de store Folkebevægelser, der næsten samtidig foregik trindt om i Mellemevropa, opstilledes da den Theori, at Skeletgravene vare Minder fra en lille, gotisk Stamme, der efterhaanden var bleven forsprængt op til det høie Norden og her havde sat sig fast navnlig i Sydsælland [1]). I Sammenhæng dermed tolkedes fremdeles de store Mosefund fra Thorsbjerg, Nydam, Vimose og Kragehul som Vidnesbyrd om disse Nybyggeres Udbredelseslyster; de fortalte om stedfundne Kampe paa Fyen og i Jylland mellem Goterne og Landets egne Børn, Germanerne, om førstnævntes tilbageslaaede Indfald, hvorefter deres Vaaben og Redskaber af Seirherrene vare henlagte som Takoffer til Guderne. Det Kulturbillede, de vaabenløse, gotiske Nybyggergrave paa Sælland oprulle for os, vilde saaledes blive fuldstændiggjort gjennem de jyske og fyenske Mosefund.

Som sagt, det var Skeletgravenes Talrighed paa Sælland, der i Forbindelse med den formentlige Hiat mellem Bronzealder og Jernalder avlede Nybyggertheorien. Men ingen af disse to Betragtninger synes efter den betydelige Forøgelse, Oldsagstoffet siden Fremkomsten af nævnte Hypothese har modtaget, at være holdbar. Grunden til, at Grave og Gravgods optræde med langt større Fylde i Østend i Vestdanmark lader sig dels søge deri, at Folkevandringstidens Kultur hovedsagentlig maa antages at være naaet frem til os ad en sydøstlig Vei, over Meklenburg og

---

[1]) Engelhardt i Aarb. 1873, p. 318 og 1877, p. 398. Worsaae i Aarb. 1872 p. 393 ff.

Pommern. Derfor foreligge Fundene fra denne Epoke forholdsvis sparsommere repræsenterede i Jylland og paa Fyen end paa Sælland, noget der dog ganske svarer til, at den romerske Jernalder er bedst repræsenteret i Jylland, fordi Kulturen da navnlig indkom sydvest fra.

Dels er Aarsagen til, at Gravgodset gjennemgaaende er langt rigere paa Sælland end i Jylland og paa Fyen, maaske for en stor Del at søge deri, at Gravene hist kun indeholde ubrændt Lig, her derimod oftere ere Urnegrave. Thi som det vil være fremgaaet af Fundene med brændt Lig fra den romerske Jernalder og i det Hele fra de fleste Kulturperioder, hvor Ligbrænding hersker, er det overveiende færre og smaa Sager, der findes nedlagte ved de brændte Ben. Mange af de i de sællandske Skeletgrave optrædende store, kostbare Gjenstande kunne saaledes godt have været tilstede i Jylland og Fyen, men ere blot paa Grund af den her raadende Gravskiks Karakter ikke medgivne de Afdøde. Dermed fjernes Uoverensstemmelsen paa dette Punkt.

Hvad fremdeles Hiaten mellem Bronzealder og Folkevandringstid angaaer, have nyere Fund og Undersøgelser vist, at en saadan ikke existerer, idet der ogsaa paa Sælland og Laaland-Falster har hersket en romersk Jernalder analog med den i Jylland og paa Fyen. Heller ikke Gravlæggelsesmaaden i Østdanmark vidner om noget Spring. Omformningen af den yngre Bronzealders Skik, brændte Ben i Høi, kan her forfølges Trin for Trin og ganske jevnt, indtil den i Folkevandringstiden er bleven den fuldt udviklede Skeletbegravelse. Ligbrænding og Nedsættelse af Urner i Høi strækker sig saaledes paa Sælland og Laaland-Falster fra Bronzealder ned i romersk Jernalder og afløses alt i denne Periode af Skeletbegravelse under flad Mark; de samme romerske Sager, som forekomme ved brændte Lig, kunne ogsaa iagttages ved ubrændte. Intetsteds er der nu, som da Nybyggertheorien opstilledes, springende Overgange; intetsteds mangle nu saadanne Led i Udviklingskjeden, som

nødvendiggjøre Indførelsen af Nybyggerkolonier. Den Omstændighed endelig, at Skeletgravene foreligge i størst Antal fra Præstø Amt, er heller ikke af Betydning her; den kunde meget vel tænkes blot at bero paa, at dette Distrikt i høiere Grad end andre har været Knudepunktet for Handelsforbindelser med Syden, eller at det har naaet en større Betydning og Magtstilling [1]).

De arkæologiske Forhold i Folkevandringstiden paa Fyen og i Jylland støtte ogsaa i ganske særlig Grad Antagelsen om, at der ikke har fundet nogen voldsom Brydning Sted mellem to fjendtligsindede Stammer. Her i Vestdanmark, hvor de langvarige Kampe skulde have staaet mellem Indfødte og Fremmede med nye Sæder og Skikke, maatte man jo absolut vente at spore Krigens Virkninger i Grave og Oldsager. Men dette er ingenlunde Tilfældet. Jevnt og rolig glide Oldsagerne fra romerske over til halvromerske, og Gravskikkene følge Trop dermed. Paa Urnemarkerne ved Broholm og Oregaard hvile Side om Side Manden med romerske og Manden med halvromerske Sager, og begges Lig ere brændte blevne nedlagte i Urner. Ogsaa i Jylland begravedes Ligene i Folkevandringstiden meget ofte paa ganske samme Maade som i de foregaaende Aarhundreder. Men dette Træk, som før paa Grund af et langt tarveligere Materiale ikke har været til at iagttage, er i denne Sammenhæng af stor Betydning, idet det tydelig nok fortæller baade om Overensstemmelse i Religion og om nært Ven- og Slægtskab mellem den ældre og den yngre Befolkning.

Er Folkevandringskulturen da blot indkommen paa Grund af livlige Handelsforbindelser, fatter man særdeles vel Udviklingsgangen. Det sydøstlige Sælland var Centret, hvorfra Udbredelsen af den nye Kultur hovedsagentlig fandt Sted, saaledes at den, paa fredelig Maade, bevægede sig

---

[1]) Jfr. Engelhardt i Aarb. 1871, p. 440 f. og Dr. Sophus Müller i Aarb. 1874, p. 392 Anm. 3.

længere og længere vesterpaa, over til Fyen og til Jylland. I Vestdanmark havde Kulturbølgen dog ikke Kraft nok til strax fuldstændig at kunne beseire Ligbrændingen, som her havde mange Aarhundreders Ælde, og derfor lever denne Skik, Side om Side rigtignok med enkeltvis forekommende Skeletbegravelse, en god Stund videre i disse Dele af Riget, understøttet maaske ogsaa i sin Bestaaen af Forhold i Sønderjylland, hvor Ligbrændingen selv langt ned i Tiden var den raadende Gravskik.

4. Mellemjernalderen.

Have vi i det Foregaaende væsentligst øset vore Kundskaber om Jernalderens forskjellige Kulturepoker af Gravfundene, maa vi ved Mellemjernalderen søge andensteds hen for at erholde et Billede af denne nye Tid, da Kulturstrømningerne hovedsagentlig udgik fra det byzantiske Rige og frankiske og angelsaxiske Lande. Thi naar undtages fra Bornholm kjendes Gravfund saa godt som ikke fra hele det øvrige Danmark i det sjette til det ottende Aarhundrede, vel fordi Skikken at medgive de Afdøde Brugs- og Smykkegjenstande i Graven nu næsten helt var ophørt (som da ogsaa i mere eller mindre Grad paa Bornholm). Med Bestemthed lader det sig derfor ikke afgjøre, om Bisættelse af Ligene ubrændte eller om Ligbrænding har været den raadende Gravlæggelsesmaade nu. Paa Bornholm herskede i denne Periode disse to Skikke Side om Side med hinanden, og muligt er det da, at noget lignende har været Tilfældet i det øvrige Danmark, og at Forholdene her i Mellemjernalderen saaledes ganske have svaret til dem i foregaaende Kulturperioder, hvor vi ofte have seet Ligbrænding og Skeletbegravelse skyde sig stærkt ind i hinanden. Som Exempel paa Grave med ubrændte Lig vilde man maaske her kunne fremføre en Del af de ret hyppige Fund, hvor Skeletter, helt blottede for Oldsager, fremdrages af Grusgrave; en Tidsbestemmelse

lader sig vel neppe for disses Vedkommende med Sikkerhed give, men ikke usandsynligt er det dog, at en Del af dem just tilhører denne Periode. Vidnesbyrd om Ligbrænding foreligger derimod i et lille Fund fra *Jerslev,* Børglum Herred, Hjørring Amt, hvor der i en mindre Høi (1½ m. h. og 13½ m. i Tværmaal) fandtes et aflangt, pladeformet Bronzespænde med den eiendommelige, sølvlignende Belægning paa Oversiden. Spændet er af stærkt gjennembrudt Arbeide, dannet som en i et »S« bøiet Dyrekrop og med Hoved for begge Ender (nærmest lignende W, fig. 413). Det optoges 1,25 m. dybt i Høien lidt vesten for dennes Midte ved brændte Ben og nogle faa Urneskaar (C 6828)[1]).

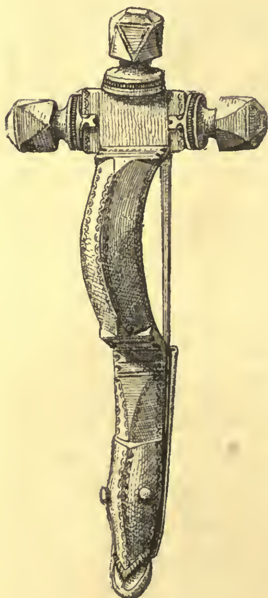
Som Følge af denne næsten fuldstændige Mangel paa sikkre Gravfund fristes man til at antage, at de religiøse Forestillinger nu, da nationale Eiendommeligheder stærkere end før i Jernalderen gjorde sig gjældende, have antaget et noget modificeret Præg, og ikke usandsynligt er det da, at det i denne Periode af Jernalderen — som ogsaa i de foregaaende og i den efterfølgende — har været en almindelig udbredt Skik alt i levende Live at nedlægge i Jord eller Vand kostbare Sager i den Tro, at man saaledes vilde komme til at nyde godt af dem i det Hinsides.

Slige **Mark- og Mosefund** fra Mellemjernalderen optræde i særlig stort Antal, og ihvorvel de med deres næsten udelukkende Indhold af Smykkesager kun give et temmelig eensidigt Billede af Perioden, fortælle de dog tydelig nok om den Kultur, der da raadede her i Landet.

---

[1]) I Forbindelse med dette Fund kan maaske ogsaa nævnes et andet, fra en Høi paa Nykirke Mark ved Horsens. To Lerkar indeholdt, foruden en Del sammensmeltede Klumper af Bronze, Glas og Glasperler og foruden en Række Fragmenter af Bronze, Stykker af een eller to korsformede Bronzefibulaer med Dyrehoved bagtil (som fig. 47) og af to smalle, baandformede Bronzefibulaer, der ligeledes ende i langstrakte Dyrehoveder. Sagerne bære Spor af Ilds Indvirkning. (C 691).

Et saadant Markfund, som dog synes at staa paa Overgangen fra Folkevandringstid til Mellemjernalder, er det, som gjordes ved *Meilby,* Brorstrup Sogn, Aalborg Amt. Under Grusgravning i en Banke opdagede nogle Arbeidere en Urne med bred Hals og i Nærheden af denne en noget fragmenteret Sølvfibula nærmest som M 6. Paa dens øverste, firkantede Plade, hvoraf nu kun Halvdelen er tilstede, er fæstet en lille Dyrefigur, medens den nederste, der er prydet med indslagne Trekanter og har Spor af Forgyldning, bærer et paaloddet, firføddet Dyr. En tutulusformet Sølvplade, af hvilke ialt to haves herfra, og tynde Sølvtraade have utvivlsomt siddet paa den stærkt hvælvede Bøile. Fremdeles fandtes her Bøilen af en lignende Sølvfibula, een hel Bronzefibula og Fragmenter af en anden, der begge bagtil ende i et Dyrehoved (som fig. 47), en lille, dobbeltragtformet Sølvgjenstand (som Rygh: Norske Oldsager, fig. 281), nogle smaa Sølvrør, hvori endnu sidde Uldtraade, samt 8 Glasperler. Alle Oldsagerne paa Urnen nær have efter Arbeidernes Udsagn ligget i et »lille Skrin«, der stod ca. 65 cm. under Jordens Overflade, omgivet med Muldjord. Benlevninger omtales ikke, hvorfor Fundet her er behandlet som Markfund (C 5811)[1].

47

[1]) Ved en senere Undersøgelse bemærkedes i den samme Grusgrav en omtrent 65 cm. dyb og bred lille Kule, fyldt med Muldjord, hvorfra hidrøre Skaarene af en lille, lysegraa Urne

Fig. 47. Bronzefibula fra S. Andrup, Viborg A. 2/3 St. C 5776.

Paa den store Sølvfibula fra Meilby med de paasatte Figurer møde vi endnu ikke den eiendommelige Dyreornamentik, som præger Mellemjernalderens Smykker. Den spores først paa en Række Guld-, Sølv- eller Bronzefibulaer, der ofte forekomme ved Siden af Guldbrakteater, saa jevnlig, at man med Føie kan udskille Fund af disse to Oldsagtyper i Forbindelse med hinanden som en egen lille Gruppe.

Fra *Kjellers Mose*, Estvad Sogn, Ringkjøbing Amt, stammer et saadant nyere Fund. Her laa en noget itubrudt og fragmenteret, svagt forgyldt Sølvfibula (som Montelius: Sveriges forntid, Atlas, fig. 441, men uden Dyrehoveder ved Begyndelsen af den nederste Plade); 5 Brakteater, af hvilke de to ere ganske ensdannede med Fremstilling af en Fugl, der bider sig i Benet, de to som Stephens: Handbook of the oldnorthern runic monuments, p. 179 fig. 37, og den ene som Atlas f. nord. Oldkynd., fig. 166; desuden to smaa Fingerringe, dannede af en spiralvunden, tynd Guldstang paa 2½ Omgange og tolv forskjelligfarvede Glasperler, hvoraf een af Mosaikmasse (C 5221).

Nær sluttende sig hertil er et Fund fra en Mose ved *Darum*, Ribe Amt, i hvilken der i Forbindelse med en flad, rød Glasperle og Guldbeslaget til en Sværdskede (Montelius, Atlas, fig. 419 a), dekoreret paa Forsiden med opløste Dyrefigurer, fandtes 13 Brakteater, af hvilke de fleste bære længere Runeindskrifter. De 9 ere af Type nærmest som Aarb. 1870, pl. 16, fig. 5, men uden den paa denne Afbildning gjengivne Kreds af Hoveder; een Brakteat fremdeles er som Stephens: Handbook, p. 166, fig. 1, en anden som Atlas f. n. O., fig. 100, men med Fuglefigurer anbragte under det firbenede Dyr; en tredie er prydet med enkelte opløste Dyremotiver, der i Midten danne en korsformet Figur, og en fjerde, paa hvilken der har været indsat en nu udfalden Sten, bærer

---

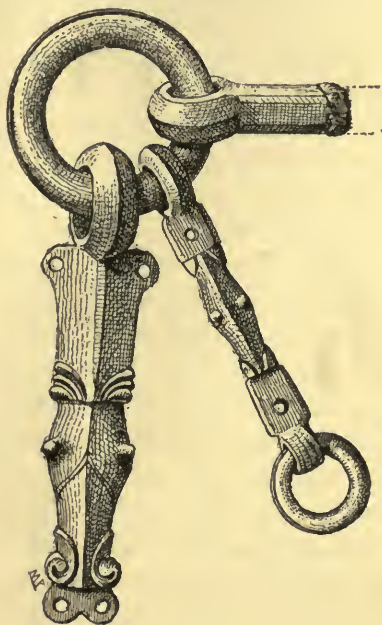
med kort Hals og kraftig ophøiede Ribber om den øverste Del af Bugen, samt en Klump forrustet Jern.

over det Hele en Dekoration af concentriske Halvkredse og indslagne Trekanter (C 5227).

Enkeltfundne Oldsager. De nævnte og adskillige lignende Fund fortælle tydelig nok om de store Rigdomme, der efterhaanden gjennem Handelsforbindelser og Krigstogter vare komne i Nordboernes Eie og nu udnyttedes paa forskjellig Maade til kostbare Smykker. Guldet var i denne Periode som ogsaa i de foregaaende tillige det Metal, der hovedsagentlig traadte i Stedet for de hos os endnu ikke prægede Mønter, og formet snart i aflange Stænger, Barrer, snart i spiralvundne Smaaringe, tjente det som Byttemiddel i den daglige Handel Mand mellem Mand. Saadanne Betalingsgjenstande, hyppigst afhuggede for Enderne, ere i de senere Tider ret jevnlig fundne, og maa de væsentligst henregnes til Mellemjernalderen, om end adskillige allerede kunne skrive sig fra Folkevandringstiden. Af Barrer skulle vi nævne en 8 cm. lang fra en Mark ved *Venslev,* Sorø Amt (C 6239), og to 10,7—11,5 cm. lange, fundne sammen paa en Mark ved *Stjær,* Aarhus Amt; den ene af de to sidstnævnte, som begge ere ottekantede, er i Oldtiden tildels gjennemhugget og derefter overbrudt (C 4373). Betalingsringe, hyppig af noget sølvblandet Guld og med 1³/₄—4 Spiralvindinger, ere nylig fremdragne enkeltvis fra Marker ved *Hakkerup*, Præstø Amt, *Oustrup*, Falster Nørre Herred, *Skydebjerg,* Odense Amt, *Langaa* og *Gudme*, Svendborg Amt og *Skals*, Viborg Amt (C 5468, C 6145, C 5517, C 4817, C 4608 og C 5471).

Som det fremgaaer heraf, er det væsentligst Smykke- og Guldfund, der repræsentere Mellemjernalderen. Dog kjendes ogsaa, om end i langt ringere Antal, Brugsgjenstande, og blandt disse skulle vi særlig nævne et noget fragmenteret Bronzebidsel fra en Skrænt ved Gaarden *Hessel,* Lovns Sogn, Aalborg Amt (fig. 48). Paa en sluttet, trind Bronzering, der er 5¹/₂ cm. i Tværmaal, hænge tre Bronzestykker, af hvilke det korteste er et Fragment af Mundbiddet, medens af de to lange, der ere formede som Dyrehoveder i samme

Stil som Fibulaen fig. 47, den ene har været fæstet paa Tøilen og den anden maaske fastholdt Remmen til Hovedtøiet. Et Fragment af et tilsvarende Bronzebidsel, nu dog kun bestaaende

48

af Ringen og det med tre Rækker indlagte Sølvringe prydede Tøilebeslag, er fundet i *Hellum Bakker*, Hellum Sogn og Herred, Hjørring Amt (C 4354 og C 1737).

5. Vikingetiden.

Det er eiendommelige Vidnesbyrd, Gravgodset fra de fire tidligere Jernaldersperioder aflægger om de Sæder og Skikke, ja endog, kunde man fristes til at sige, om de religiøse Forestillinger, der herskede i Aartusendet efter Bronzealderens Ophør. Næsten med hver ny Kulturepoke af Jernalderen

Fig. 48. Bronzebidsel fra Hessel. 1/2 St. C 4354.

synes Gravgodset, især det fra Mandsgravene, mere eller mindre at have skiftet Karakter[1]). Snart viser det os Manden som den til Kamp udrustede Kriger med Sværd, Spyd eller Øxe, snart som den fredelige Husfader, hvis fornemste Sager, paa Kvindevis, var Smykker og kostbart Husgeraad.

I den Del af den førromerske Jernalder, som er karakteriseret ved de sydjyske Tuer, lader der sig ikke paavise nogen Forskjel mellem Mands- og Kvindegraven; det er udelukkende Toiletsager, aldrig derimod Vaaben, som fremdrages fra denne Tids Grave. Først de noget senere Fund fra flad Mark, fra Brandpletter eller i Siderne af Sten- eller Bronzealdershøie røbe Uoverensstemmelse mellem Mandens og Kvindens Gravgods, idet han har Tènesværdet, hun derimod Smykkerne med sig. Denne Forskjel træder atter frem i den romerske Jernalder, særlig i Jylland, mindre paa Fyen, idet de store Urnemarker her gjennemgaaende kun indeholde faa og ubetydelige Smaasager. Det synes, som er der ikke nogensinde i Mandsgrave fra denne Periode ved Siden af Sværd, Skjoldbugle, Øxe eller Spydspids iagttaget Fibulaer, hvorimod der sammen med disse væsentligst kun optræder andre Smykkegjenstande, Naale, Berlokker, Perler, Fingerringe, Hængedupper eller lignende.

Billedet af Krigeren i Modsætning til den huslige Kvinde skifter helt Karakter med Folkevandringstiden. Smykkesager og Husgeraad blive da fælles baade for Manden og Kvinden. Fibulaer ligge nu lige saavel ved Skeletter af Mænd som af Kvinder, kun med den Forskjel, at de i disses Grave hyppigst optræde i flere Exemplarer, medens de i hines aldrig med fuld Sikkerhed kjendes i mere end eet[2]). Det synes fremdeles, som have nu de importerede, halvromerske Fabrik-

---

[1]) De følgende, almindelige Bemærkninger gjælde kun Forholdene i Jylland, paa Fyen og Sælland, ikke derimod dem paa Bornholm.

[2]) Se Prof. Engelhardt i Aarb. f. n. O. 1877, p. 386 ff.

gjenstande, Glasbægret, Bronzespanden, Kasserollen, Sien og Fadet paa Grund af deres mere kostbare Art fortrængt Vaabnene, idet Spor af disse, og det endda kun svage Spor, blot i et eller to Tilfælde ere konstaterede i Grave fra det fjerde og femte Aarhundrede.

For Mellemjernalderens Vedkommende lader der sig ikke udtale noget om Gravgodsets Art i Mands- og Kvindegrave, idet Oldsager saa godt som aldrig i denne Periode med Sikkerhed ere fremdragne af Grave.

Først med Vikingetiden møder os igjen den store Uoverensstemmelse indenfor Gravgodset hos Manden og hos Kvinden. Nu mere end nogensinde er det Vaabnene, det tveeggede Sværd, den bredbladede Øxe eller Spydet med den lange, undertiden rigt ornamenterede Dolle, som karakterisere Mandsgravene, medens Kvindegravene væsentligst kun indeholde skaalformede Spænder, Hvæssesten, Glas- og Mosaikperler eller Nøgler, Tegnet paa den husmoderlige Værdighed. At Forholdene i dette yngste Jernaldersafsnit dog ogsaa maa være saa, er i og for sig meget forstaaeligt. Det er Vikingetiden, vi nu befinde os i, Aarhundrederne, da vore Forfædre med Vaaben i Hænde opsøgte fremmede Lande og paa fjerne Kyster grundlagde deres Smaariger. Den krigerske Aand, som hvilede over Norden i Hedenskabets allersidste Tider, maa nødvendigvis paatrykke den yngre Jernalder et eget Præg i Modsætning til de ældre Kulturafsnit, da Berøringen med fremmede Folkeslag væsentligst bestod i fredelige Handelsforbindelser. Gravene maa være Stedet, hvor denne krigerske Færd særlig afspeiler sig, saa meget mere som efter Asalæren den nordiske Viking fuldt kampudrustet skulde komme til Valhal for blandt Odins Kæmper at fortsætte sit Krigerliv. Sværdet, Spydet og Øxen bleve da nødvendige Følgesvende i Graven.

Gravfund. Vil man nøiere undersøge, under hvilke Skikke og i hvilken Art Grave Vikingetidens Befolkning stededes til Jorden, bliver Resultatet ikke altid ganske fyldest-

gjørende. Baade foreligge Fund fra Grave endnu kun forholdsvis sparsomt repræsenterede, og Oplysningerne om de nærmere Fundforhold ere oftere af den Beskaffenhed, at de ikke kunne kaldes fuldt ud tilfredsstillende. Et skarpt og nøiagtigt Billede af de Gravformer og Gravskikke, som vare de herskende i den yngre Jernalder, kan derfor paa nærværende Tidspunkt ikke tegnes.

Særlig gjælder dette for Sællands og Fyens Vedkommende. Vel synes de faa, herfra kjendte Fund at vise, at de Afdøde — i Tilslutning til den i foregaaende Aarhundreder hyppigst herskende Skik — ere jordede ubrændte; men bestemte Regler med Hensyn til Gravenes Udseende frembyde disse Fund sikkert ikke. Der træffes baade Grave under flad Mark ganske som i Folkevandringstiden og formentlig ogsaa i Mellemjernalderen, og der træffes Grave i Høie, snart mere overligt i Fylden, snart saa dybt som paa Bunden af dem; i begge Tilfælde synes Jordmonumenterne dog væsentligst at tilhøre ældre Kulturperioder.

Af Fund fra Mandsgrave fra Øerne kan blandt Museets nyere Forøgelser nævnes eet fra en Høi paa *Valdbygaard Mark,* St. Mikkels Landsogn, Sorø Amt. Lidt over Bunden af Høien (2,50×19 m.), som delvis undersøgtes af Kmhr. E. Vedel, fandtes en større Brolægning af Haandsten og herunder, hvilende umiddelbart paa den oprindelige Jordflade eller paa et Lag Haandsten, et ubrændt Lig i Retningen Ø.—V. med Hovedet i Vest. Ovenpaa Brolægningen laa en Skjoldbugle af Jern med noget toppet Overdel, samt en bredbladet Jernøxe, og af den udkastede Jord optoges senere Fragmenter af en eenegget Jernkniv og en Hvæssesten af Skifer — Sager, der dog oprindelig utvivlsomt have hørt sammen med Øxen og Skjoldbuglen. At vi her staa overfor et Fund fra en i ældre Tid opført Høi, fremgaaer af, at der i Høiens Udkant blev paatruffet en Urne og fire Hobe brændte Ben, hvorimellem laa en Dolk, to Knive, en Pilespids, to Syle, en Dobbeltknap og en Naal, alt af Bronze. Selv hist og

her paa Brolægningen sporedes Rester af Bronze, et enkelt Sted endog en hel Stribe, »der tegnede sig i Form af en Dolk« (C 3795).

Et Exempel paa Fund fra Kvindegrave foreligger fra *Vindinge,* Tune Herred, Kjøbenhavn Amt. Under flad Mark optoges her i ca. 35 cm. Dybde og umiddelbart paa fast Lerbund et Skelet. Ved dette laa tre Jernnøgler, de to endende i to, den tredie i een ombøiet Krog; fremdeles en lille Jernkniv med Grebspids, Fragmenter af et lille, krumbøiet Jernredskab og et aflangt, fladt Stykke Skifer (en Hvæssesten?), gjennemboret i det ene Hjørne (C 5046).

49

Ved Benlevninger var det efter Sigende ogsaa, at der i en Grusgrav under Grevskabet *Lerchenborg,* Aarby Sogn, Holbæk Amt, i 65 cm. Dybde optoges to dobbeltskallede, skaalformede Spænder, begge med forgyldt Dækplade og fem gjennembrudte Knopper. Mellem Spænderne, som vare nedlagte med Randene mod hinanden[1]), laa en Fibula (?), dannet af en aflang, firkantet, paa Midten stærkt buet Sølvplade med paaloddede

50

[1]) En ganske tilsvarende Nedlægningsmaade af skaalformede Spænder, hvorimellem Smykkesager, kjendes ogsaa fra Norge i et Fund fra Gaarden Haugen i Hedrum Præstegjæld, Jarlsberg Amt (Aarsberetn. fra Forening. til norske Fortidsm. Bevaring, 1870, p. 81).

Fig. 49. Sølvfibula (?) fra Lerchenborg. 1/1 St. C 6193.
Fig. 50. Sølvhængesmykke fra Lerchenborg. 1/1 St. C 6199.

Knopper, Traade og Spiralvindinger (fig. 49); endvidere tre sammenbøiede Sølvtraade med Oprulning foroven til Anbringelse paa en Snor og med paasiddende Perler af Glas eller Mosaik; to dobbeltkegleformede Perler dannede af en oprullet Sølvtraad, og een lignende, paa Undersiden flad; en Sølvperle med paalagte Filigrantraade (W, fig. 468); en 26 cm. lang Sølvkjede med Øsken og Ring i den ene Ende; en tynd, oprullet Sølvtraad; en i Midten og ved Randen gjennemboret, rund, lille Sølvplade, dekoreret paa Forsiden med Baandslyngninger, der ere indlagte med Niello (fig. 50); 36 Perler af Glas og Mosaik, samt fire Sølvmønter, de to kufiske, den tredie en Efterligning af Carl den stores i Dorestad prægede Mønter og den fjerde af Ludvig den fromme, gjennemboret til Ophængning (C 6192).

Det er saaledes kun tarvelige Oplysninger om Vikingetidens Gravformer, de østdanske Fund afgive. Noget anderledes stille Forholdene sig dog for Jyllands Vedkommende, idet Fundene herfra baade ere til Stede i større Mængde, og de arkæologiske Fænomener med mere Regelmæssighed synes at gjentage sig fra det ene Fund over i det andet. Hvad Gravskikkene angaaer, lader det sig bestemt paavise, at Ligbrænding og simpel Jordfæstelse have hersket Side om Side med hinanden, førstnævnte Skik dog tilsyneladende stærkest repræsenteret i nordlige Egne af Halvøen. Ligene vides med fuld Sikkerhed endnu aldrig at have været nedlagte under flad Mark[1]); stedse ere de dækkede af en kunstig

[1]) Under Regulering af en Markvei ved *Laanum*, Smollerup Sogn, Fjends Herred, Viborg Amt, fandtes ved et ubrændt Lig to enkeltskaalformede Spænder (som Rygh: Norske Oldsager, fig. 647) og et fladt, rundt Bronzespænde (af Form nærmest som Aarb. 1890, p. 17, fig. 6), fra hvis øverste Plade, der er forgyldt og prydet med fire Dyrefigurer, hæver sig i Midten en gjennembrudt Knop, dannet af tre sammenslyngede Dyrefigurer med fritopstaaende Hoveder. Der nævnes vel ikke her nogen Hoi, men maaske en saadan inden Markveiens Anlæggelse dog har været til (C 6523).

Jordhøi, hvis Dimensioner dog ere yderst variable, idet den snart, og hyppigst, er ganske lav og lille, snart har naaet en overordentlig anselig Størrelse. Rimeligvis er der ofte en vis Forbindelse mellem den sociale Stilling, den Afdøde havde beklædt, og Mindesmærkets Omfang, idet Folk, der efter Gravgodsets kostbare Karakter maa formodes at have tilhørt Høvdingeklassen, væsentligst ligge i de mægtige Jordhøie, medens de lave, smaa Høie oftest kun rumme faa og ganske prunkløse Sager, som have disse tilhørt jevnere Personer. Men foruden saadanne, i den yngre Jernalder opkastede Høie haves dog ogsaa mangfoldige Vidnesbyrd om, at Jordmonumenter fra ældre Kulturperioder (navnlig fra romersk Jernalder) ere blevne benyttede, og at man i disse endog har gravet Ligene saa dybt ned som til Bunden; selv Folk, der efter Gravgodsets Art at dømme have været velstaaende, ere ofte jordede i gamle Høie.

Ligene ere snart nedlagte i selve Høifylden, enten løst eller paa Brolægninger af mindre Sten; snart ere de omsluttede af store Trækamre eller Trækister, der oftest ere nedgravede et betydeligt Stykke (1—1,50 m.) under Høienes Bund i det naturlige Jordlag. Stundom gaa fremdeles Fundberetningerne ud paa, at Ligene have hvilet paa »Træbaarer«, noget der dog ret beseet maaske kun er et Udtryk for sammensunkne Kister. De Afdøde ere saa godt som altid nedlagte med Hovedet i Vest, saa at de kunde skue frem mod den opgaaende Sol[1]).

Som den jevnere Befolknings Grave maa sikkert de ansees, i hvilke der ved Skeletdelene kun optages et eller to Stykker Vaaben, et Par skaalformede Spænder eller nogle Perler. Af Fund fra Mandsgrave kan saaledes nævnes eet fra

[1]) Medens Orienteringen af Hovedet i Vest er den gjennemgaaende Skik i den yngre Jernalder ikke alene i Jylland, men ogsaa paa Fyen og Sælland, træffes derimod paa Bornholm en herfra afvigende Skik, idet Ligene hyppigst ere nedlagte med Hovedet i Nord.

Dolmer, Grenaa Gammel Sogn, Randers Amt. Paa Bunden af en lav, lille Høi (kun ca. 65 cm. høi) fandtes en Brolægning af Haandsten, og ovenpaa denne ved brændte Ben en Jernøxe med endnu bevarede Rester af Træskaftet (C 6835).

Rimeligvis fra en Kvindegrav stammer et Fund, som gjordes i en anden lav Høi ved *Dolmer,* beliggende i kun 16 m. Afstand fra forannævnte. 1,40 m. under Høiens Bund sporedes Trædele, der laa i et 4 m. langt og 2,50 m. bredt, mørkt Muldjordlag, dette omgivet af den naturlige Undergrund, lysegult Grus. Ved Undersøgelsen viste det sig, at Trædelene maatte hidrøre fra en formentlig Trækiste, der i Tidernes Løb var ganske formøsket og sammensunket, og hvis Størrelse derfor kun tilnærmelsesvis kunde angives; Længden har rimeligvis været ca. 2½ m., Bredden 1,60 m. og Høiden 0,50 m. Kisten, der stod i Retningen Ø.—V., var dannet af indtil 3 cm. tykke Planker, der sammenholdtes ved talrige Klinknagler, lange Søm og Beslag, dannede af flade eller vinkelbøiede, 2—4 cm. brede Jernbaand. At bemærkes fortjener det, at medens Klinknaglerne fandtes i stor Mængde langs alle Kistens Sider, forekom derimod de lange Søm blot ved de fire Hjørner og Beslagene tværs hen over Kisten, midt paa hvilken endvidere laa stærkt forrustede Levninger af en ganske tynd Jernplade. For begge Ender af Kisten laa fremdeles en Jernring, den ene lidt større end den anden (7½ og 6 cm. i Tværmaal), begge med tydelige Rester af Krampen, hvormed de havde været fæstede i Træet. Af Benrester iagttoges intet Spor; derimod fandtes midt i Kisten en lille, eenegget Jernkniv og en hvid Mosaikperle (C 6836). [1])

---

[1]) At saadanne med Jernklinknagler iblandede Trælag under Bunden af Høie hyppigst maa ansees for sammensunkne Trækister, derom foreligge adskillige Vidnesbyrd fra yngre Jernaldersfund. Vi minde særlig om den ene af Kongehøiene ved Jellinge, i hvis Gravkammer der i den østlige Ende stod »et næsten opraadnende Træskrin, lignende en

En egen Gruppe indenfor Fundene fra Mandsgravene udgjøre de med Sværd eller Øxe i Forbindelse med Ridetøi, Stigbøiler, Bidsel, Remspænder eller Sporer. Der aabenbarer sig i dem en bestemt Skik, en bestemt Forestilling om, at Krigeren kampudrustet og til Hest skulde komme til Odin, og at i hans Gravgods Stigbøilerne da lige saa lidt maatte

---

rund Kuffert, 2 m. langt; det var tættet med Haarfletninger i Bunden og sammensat med Klinknagler. Deri sad paa Siden to Jernringe. Laaget bestod af to halvrunde Fjæle, hvorimellem var Læg af Haar. Uden paa Skrinet var Spor af Lærred, samt et meget lille Stykke af en smal Liste, som lignede tyndt Sølv« (Finn Magnusen og Chr. Thomsen: Efterretninger om Mindesmærkerne ved Jellinge, Kbhvn. 1823, p. 35 f.). Der foreligger saaledes her en bestemt Efterretning om Tilstedeværelsen i Vikingetiden af Træskrin, hvis enkelte Bestanddele sammenholdes ved Jernnagler, og som ere forsynede med Metalbeklædning paa Ydersiderne, samt to Jernringe (disse ere i Jellingefundet senere urigtigen blevne opfattede som Rester af et Bidsel; J. Kornerup: Kongehoiene i Jellinge, Kbhvn. 1875, p. 22).

Med Jellingekisten ganske ensdannede Trælag kjendes (foruden fra Dolmer) ogsaa andensteds fra. I Hvilehøi ved Randers, som undersøgtes af Prof. Engelhardt, fandtes ca. 80 cm. nede i det faste, gule Lerlag under Høiens Bund et aflangt, firsidet Trælag, ca. 2 m. langt, hvoraf der optoges mange Jernklinknagler, nogle buede Jernbeslag og, omtrent midt paa Længdesiderne, to Jernringe. Et aflangt, firsidet Trælag med Klinknagler, Jernsøm, vinkelbøiede Beslag, dannede af Jernbaand, og to Jernringe blev ligeledes paatruffet under Bunden af en Langhoi ved Høistrup (Vester Han Herred, Thisted Amt); og fornylig have Overretssagfører A. Reeh og Kapt. G. V. Smith, i Aarhusmuseets Bestyrelse, i en Høi i Sporup Sogn, Gjern Herred, Aarhus Amt, fundet et lignende, mandslangt Trælag, indeholdende mange Klinknagler og Jernsøm, flade eller vinkelbøiede, med Sølvbelægning prydede Jernbeslag, samt to Jernringe og en Hvæssesten af Skifer. (Fundet opbevares i det hist. Museum i Aarhus; velvilligst meddelt af Kapt. Smith).

Om Trælagene fra Hvilehøi og Høistrup udtalte i sin Tid Prof. Engelhardt, at de snarest maatte opfattes som Ligbaarer, hvorpaa de Afdøde havde hvilet. Ganske vist

mangle som det tveeggede Sværd eller den bredbladede Øxe; Hesteknogler findes hyppig sammen med disse Jernsager. Gruppens særegne Karakter turde ogsaa fremgaa af Findestederne. Thi skjøndt yngre Jernalders Stigbøiler, Øxer og Sværd hver for sig kjendes fra hele Danmark, synes det efter det hidtil foreliggende Materiale at dømme kun at være i et smalt Bælte, der fra Randersegnen strækker sig over Viborg og Skive ud paa Mors, at Grave med baade Vaaben og Ridetøi optræde[1]).

---

var Træet begge Steder som Følge af Ælde og Fugtighed helt sunket sammen til flade, kun nogle faa Centimeter tykke Lag, saa at tilsyneladende intet med Sikkerhed kunde siges om deres oprindelige Form og Udseende. Enkelte Smaatræk er der dog, som utvivlsomt kunne blive veiledende. Paa flere af Træstykkerne fra Hvilehøi sees en fordybet Rende, som havde deri oprindelig været nedstukket Sidebrædter — eller med andre Ord, som staa vi her overfor en Kistes Bund med Spor af tilhørende Sidevægge. I samme Retning peger ogsaa den stadige Forekomst af de brede, vinkelbøiede Jernbeslag, hvis Nytte ved Ligbaarer synes temmelig ringe. Fremdeles skal det anføres, at Kniven og Perlen fra det foran nævnte Dolmerfund laa midt i det ca. 4 cm. tykke Trælag, saaledes som de netop maatte gjøre det, naar Kistens Laag var sunket ned paa dens Bund. Og endelig kan det tilføies, at det hedder sig, at der i Bjerrehøi, Fly Sogn ved Skive, stod en af Egeplanker tømret, 2 m. lang Kiste, »beslaaet med Jern« (hvori yngre Jernalderssager), samt at en lignende sporedes i St. Kongshoi, Ørding Sogn paa Mors (Aarb. 1881, p. 145 f.). Jfr. fremdeles hermed Anmærkningen paa næste Side.

[1]) Saadanne Fund foreligge (foruden fra de to ovenfor p. 329 og 330 nævnte Steder) fra Hadbjerg, Galten Herred, Randers Amt (Mus. Nr. 4854); Hersom, Rinds Herred, Viborg Amt (4796); Velds, Sonderlyng Herred, Viborg Amt (11518); Thorshøi i Ramsing Sogn, Rødding Herred, Viborg Amt (10916); St. Kongshøi i Ørding Sogn paa Mors, Thisted Amt (C 1634); Kammerhøi ved Sindbjerg paa Mors (privat Eie) og Viborgegnen (3080). Desuden kjendes endnu eet tilsvarende Fund med Sværd, Spydspids og Stigbøiler fra den mystiske Lokalitet Hemstofte (Fundet er overgaaet til Museet

To saadanne Fund ere i det sidste Decennium indkomne til Museet. Det ene skriver sig fra en Høi ved *Fly,* Fjends Herred, Viborg Amt. I den østlige Ende af Høien, der var af aflang Form ($1,_{25}$—$3,_{25}$ m. høi og 40 m. lang) laa nedgravet paa Bunden et Skelet i udstrakt Stilling, omgivet af sandblandet Muld. Hovedet vendte i Vest. Ved Ligets høire Side, men noget derfra, optoges en Jernstigbøile (W, fig. 482), der saavel paa Bøilen som paa Rempartiet foroven bærer Spor af Forgyldning; ved Ligets venstre Side fandtes et tveegget Sværd (W, fig. 495) med Tværstang og tredelt Knap for Haandtaget, og ved Sværdets Od en lille, i den ene Ende gjennemboret, firkantet Hvæssesten af Skifer. Ved Fødderne laa Mundbiddet til en Hest, en Hank og 14 Stykker Ringe til en Træspand, der har haft et Tværmaal af ca. 26 cm.; endvidere en rund Plade med bevægelig Øsken, som maaske ogsaa har hørt til Spanden, og endelig et Fragment af et halvrundt Remspænde, samt nogle smaa Beslagstykker — alt af Jern. I den samme Høi var for en Del Aar tilbage fundet endnu eet ubrændt Lig og derved nogle »sorte Potter«, en »Sabel« og et Jernbidsel — Sager, der saaledes i Karakter ganske svare til dem i Vaaben-Ridetøisgravene; nærmere Oplysninger om dem mangle (C 5874)[1].

I en Høi ved *Hald,* Ørslevkloster Sogn, Viborg Amt, gjordes det andet Fund. Paa Bunden af Høien stod et

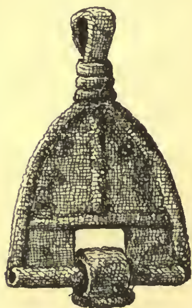
---

fra Fr. VII's Saml.). Om de fleste af de hernævnte Fund se Engelhardt i Aarb. 1881, p. 140 ff.

Kun fra Hesselagergaard paa Fyen haves vel et Fund, der nærmer sig noget de alt anførte, idet der i en Grusgrav fandtes to Stigbøiler, Fragmenter af et Bidsel, af et Spænde og en Spore; men den fuldstændige Mangel paa Vaaben drager dog en bestemt Grændse mellem dette Fund og dem fra Randers-Viborgegnen (6942).

[1]) I denne Høi har der endvidere været to i Retningen Ø.—V. jevnsides stillede »Trækister«, af hvilke optoges flere »Metalnaale«, samt nogle Glasperler — utvivlsomt et Fund ligeledes fra Vikingetiden.

Gravkammer fra Stenalderen med Flintsager. Længere oppe i Høien over Kamrets sydvestre Del fandtes et tveegget Jernsværd med flad, halvrund Knap for Fæstet, kort Tværstang og Levninger af Træskeden, som har været afsluttet med en Bronzedupsko af gjennembrudt Arbeide, forestillende en Fugl. 1 m. under Sværdet, i den øvre Del af Gravkamret, optoges der en Spydspids med kort, tyk Dølle; endvidere to Jernstigbøiler (W, fig. 482) med firkantet Plade foroven, hvorpaa Sølvbelægning fastholdt ved to Rækker smaa Nagler med hvælvede Hoveder; to noget trekantede Jerngjenstande af ukjendt Bestemmelse, med Øsken foroven og Udskæring med en bred, bevægelig Ring forneden (fig. 51)[1]; et Jernbidsel; fem halvrunde Jernspænder med Spændetorn og et Fragment af Bøilen til et sjette; Halvdelen af en mindre Jernring, anbragt i et Beslagstykke af et fladt Jernbaand; en lille Jernbøile med flad Plade, muligvis en Slags Skyder; Brudstykker af et Jernbeslag, der har været belagt med en Guld- eller Sølvplade og prydet med ophøiede Ornamenter; nogle Fragmenter af forskjellige Jernsager, deriblandt af en Spore; og endelig en lille, i den ene Ende gjennemboret Hvæssesten af Skifer. Rester af Liget iagttoges ikke (C 6298).

51

Saa godt som alle de i det Foregaaende nævnte jyske Fund fra Vikingetiden ere, hvor Oplysninger haves om Gravskik, gjorte ved ubrændte Skeletter. Af desto mere Interesse er det da, navnlig i Egnen nord for Limfjorden, endnu at kunne møde kjendelige Spor af Ligbrand. Paa Bunden

[1]) I det fra Viborgegnen indsendte Fund af ganske samme Art og Indhold og fra samme Tid fandtes tre, maaske fire lignende Stykker, dog stærkt fragmenterede (3080).

Fig. 51. Fra Hald. $^2/_3$ St. C 6302.

af mindre Høie, snart af rund, snart af langagtig eller trekantet Form, findes brændte Ben, enten spredte mellem Kullag eller henlagte paa Brolægninger af Sten og oftest i Forbindelse med Skaar af grove, sorte eller rødlige Lerkar. Paa og mellem Høiene, der hyppigst ere omsatte med Randsten, findes undertiden Bautasten.

Hvorledes en saadan større Gravplads (paa hvilken dog ogsaa ubrændte Lig sporadisk forekomme) nærmere er beskaffet, have de af Prof. Engelhardt paa Høistrup Mark i Tommerby Sogn, Vester Han Herred, Thisted Amt, foretagne Undersøgelser tydelig vist. Et godt Supplement hertil yder nu en anden større Gravplads i Torslev Sogn, Dronninglund Herred, Hjørring Amt, hvis Undersøgelse skyldes Museumsinspecteur Kr. Bahnson.

Paa *Riis Fattiggaards* Mark ligger i Hovedretningen Ø—V en Gruppe paa over 100 Høie, af hvilke nogle dog ere saa smaa, at de vanskelig lade sig skjelne fra de lave, naturlige Tuer, hvormed Terrainet er opfyldt, medens andre, især i Gravpladsens Udkanter, ere 16—19 m. i Tværmaal og 3—4 m. høie. Hyppigst ere de af rund og toppet Form; men desuden findes mange aflange Høie, hovedsagentlig med Længderetning NØ—SV (5—8 m. lange, 1,25—3,75 m. brede og 0,40—1,65 m. høie), omsatte ved Foden med en Række større Sten, og endvidere nogle trekantede Høie med stærkt indbuede Sider; disses fremskydende Spidser, som ere 6—8 m. lange at regne fra Høiens Centrum, hæve sig indtil 3 m. op mod dette. Ogsaa Trekanterne ere almindeligvis begrænsede af Randsten (fig. 52).

Ved den systematiske Undersøgelse, inden hvilken kun een Høi var aabnet, gjennemgravedes ialt 47 Høie. De 16 af disse vare snart ganske tomme — hvilket navnlig var Tilfældet med de trekantede —, snart dækkede de blot over et tyndt Lag Kul og brændte Ben; i Resten, de 31, fandtes brændte Ben og Oldsager, der som stedse i denne Slags Høie kun bestode af mindre Gjenstande, især fragmenterede

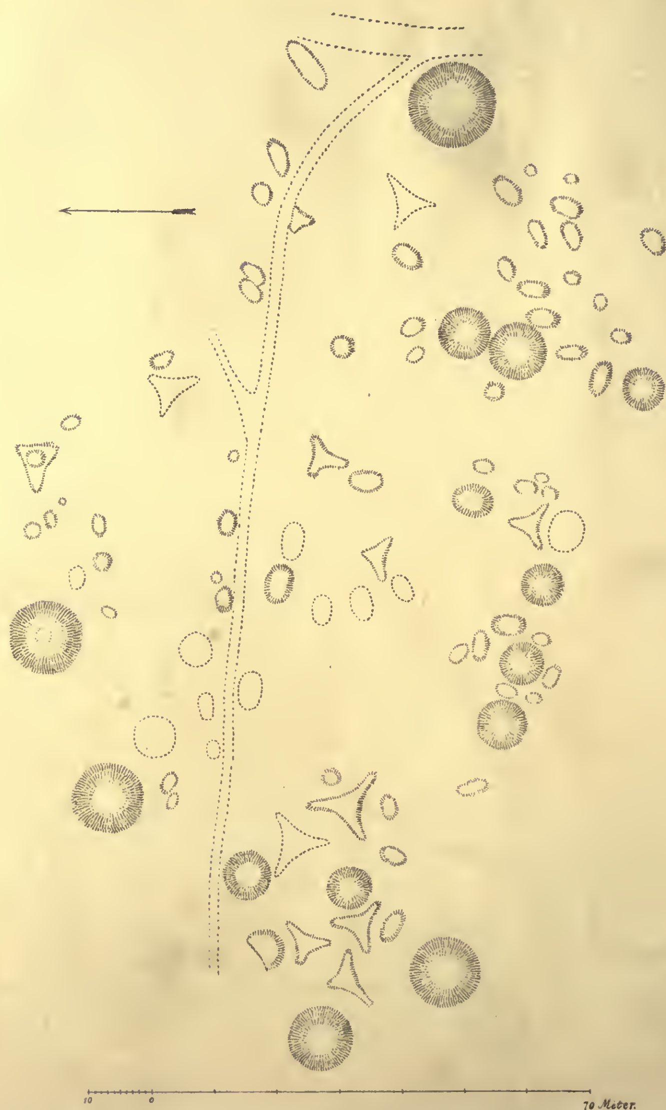

Fig. 52. Kort over Størsteparten af Gravpladsen ved Riis Fattiggaard. De med punkterede Linier afsatte Høie ere de ved Undersøgelsen i 1884 udgravede.

Lerkar, Jernklinknagler, Spindesten, smaa, skaalformede Spænder, Jernknive, samt Glas- og Mosaikperler. Kun af een Høi optoges nogle faa ubrændte Ben, medens saadanne i flere Tilfælde forekom paa Høistrupgravpladsen. Den nærmere Fordeling af Oldsagerne fremgaaer af omstaaende Oversigtstabel [1]).

Større Gravpladser i Udseende svarende til den her beskrevne paa Riis Fattiggaards Mark og til den fra Høistrup synes ogsaa at foreligge andensteds, navnlig i Egnen nord for Limfjorden. I Hørby Sogn, Dronninglund Herred, har vesten Kirken været en meget stor Gruppe Høie, af hvilke nu dog kun ca. 30 ere bevarede; disse ere stundom saa smaa, at de vanskelig lade sig skjelne fra de mange naturlige Tuer i Terrainet, men hyppig have de et Tværmaal af 3 m. og en Høide af 1,25—1,60 m.; kun en enkelt er 13 m. i Tværmaal og ca. 3½ m. høi. Nord for Hørby Kirke ligger fremdeles en anden Gruppe, nu bestaaende af 17 Smaahoie. Ved Janum i Svenstrup Sogn, Øster Han Herred, findes 11 meget smaa Hoie, samt en Langhøi, og fra Lerup Sogn kjendes en Gruppe paa 33 Høie, af hvilke ikke saa faa kun ere 1 m. høie og 7—11 m. i Tværmaal [2]). En Udgravning af disse forskjellige Mindesmærker vil utvivlsomt vise, at ogsaa de dække over Kullag med brændte Ben og Smaasager af Jern eller Bronze.

---

[1]) Fundet er indført i Museets Protokol under Nr. C 4609, C 5335 og C 5518. Undersogelsen er foretaget i 1884 og 1886.

[2]) Kr. Bahnsons og Dr. Henry Petersens Indberetninger til Nationalmuseet om antikvariske Undersøgelsesreiser i Dronninglund og Øster Han Herreder.

Jfr. hermed Fundet fra nogle smaa Hoie ved Aasted, Vester Han Herred; af disse optoges Perler af Glas og Mosaik, samt Brudstykker af en Hvæssesten og af Lerkar. Ogsaa fra Hoie ved Andrup paa Mors og paa Nyholms Udmark, Hørby Sogn, Dronninglund Herred, Hjørring Amt, stamme lignende Fund med Hvæssesten, Jernnagler og Lerkarskaar (Aarb. 1881, p. 150 og 154 Anm.).

Skaalformet Fibula	Benkam	Spindesten af Ler	Jernnaal	Jernkniv	Klinknagle	Glas- og Mosaikperle	Lerkar	Andre Sager	Fundforhold
»	»	1	1 Fr.	»	»	3	»	Ubestem. Jern	Aflang Høi; i et 1 m. l. Kullag med br. Ben, dækkede af tre store Sten.
»	»	»	»	»	»	1	»	»	Rundhøi (1,85 m. × $7^1/_2$ m.); i en 1,85 m. l., 1,15 m. br. Stenkiste.
»	»	»	»	»	»	»	Sk. af 1	»	Rundhøi (90 cm. × 5 m.); nedlagte midt i Høien og dækkede af en lille Stendynge; under denne en Plet med Aske, Kul og smaa Ben.
1	»	»	»	»	2	18	»	»	Rundhøi (50 cm. × 3,50 m.); mellem brændte Ben paa Bunden
»	»	»	»	»	»	»	Sk. af 1	»	Aflang Høi; mellem Kul og br. Ben under en Stendynge.
»	»	1	»	»	»	»	Sk.	»	Aflang Høi; paa Bunden, mellem Kul og br. Ben.
»	»	1	»	»	»	»	»	»	Aflang Høi; Stendynge i Midten med Kulstumper.
»	1	»	»	1	»	»	1, Sk. af 2	Jernhank og ubestem. Jern	Rundhøi (1,85 m. × 9 m.). 18 cm. under Toppen Jernkniven og Jernhanken. 1,55 m. dybt Urnen indeholdende br. Ben og Kammen; over Urnen Aske- og Kullag med Ben og Urneskaar.
»	»	»	»	»	»	»	»	Fr. af Jernspænde	Aflang Høi; i Kullag med brændte Ben.
»	»	»	»	»	flere	»	Sk. af 1	Aflang firkantet Jernspænde og Br.-Klump	Aflang Høi; i Midten Stenrække, der skilte mellem to Grave med br. Ben; i den ene Spændet og Urneskaarene, i den anden Naglerne og Bronzeklumpen.
»	»	»	»	»	»	»	»	Ubestem. Jern	Aflang Høi; i Kullag næsten uden Ben; 3 Sten i Række i Midten.
»	»	»	»	»	1	1	»	»	Aflang Høi; paa Bunden, i tyndt Lag Aske og br. Ben

»	»	»	»	»	»	5	»	Ligearmet Br.-Fibula og Jernklump m. Glasperle	Aflang Høi; paa Bunden, i Askelag med faa ubrændte Benstumper.
»	»	»	1 Fr.	»	»	1	Sk. af 1	»	Aflang Høi; under to store Sten, i en Bunke br. Ben.
»	»	»	»	»	»	»	Sk. af 1	Flad Rullesten og ubestem. Jern	Aflang Høi; i Midten tre Sten og ved den midterste af disse Urnen med br. Ben og Rullestenen; nord for Stenen br. Ben og Jernet.
»	»	»	»	»	»	1	»	»	Aflang Høi; paa Bunden, i et Lag Kul og br. Ben.
»	»	»	»	»	»	»	Sk. af 1	Fr. af Jern og Br.	Lav, aflang Høi; paa Bunden, i et Lag Kul og br. Ben.
»	»	»	»	1	»	»	Sk. af 1	»	Rundhøi (1,40 m. × 5 m.); under en halv Snes store Sten, i et Lag gul Tørveaske med br. Ben.
»	»	»	»	»	»	»	Sk.	Fr. af Br. og af Jernkroge	Aflang Høi; paa Bunden, i et Lag br. Ben.
»	»	»	»	»	»	»	Sk. af 1	Ubestem. Jern	Aflang Høi; i Kul- og Askelag med br. Ben.
»	»	»	»	»	»	»	Sk. af 1	»	Lav, rund Tue (2,50 m. i Tværm.); Urnen uden br. Ben; disse i et Lag paa Bunden af Høien.
»	»	1	»	»	»	»	»	»	Lav Tue (16 cm. × 2,50 m.).
»	»	»	»	»	2	1	Sk. af 1	»	Lille Tue (25 cm. × 3,10 m.).
1?	»	»	»	»	»	»	»	Br.-Klumper og Fr af Jern	Aflang Høi; i et Lag br. Ben paa Bunden.
»	»	»	»	»	»	»	Sk. af 1	»	Lav, rund Tue (25 cm. × 1,55 m.); paa Bunden, i et Lag br. Ben.
1 Fr.	»	»	»	»	1	1	Sk.	Br.-Klump	Aflang Høi; paa Bunden, i et Lag br. Ben.
»	»	»	»	»	flere	»	»	Hvæssesten af Skifer og Fr. af Jern og Træ	Rundhøi (2,50 m. × 12 m.); i Midten en Dynge Haandsten, der naaede ned til Bunden; her et Lag Kul, Aske og br. Ben, og deri Sagerne.
»	»	»	1 Fr. af Br.	»	1	»	»	Remspænde af Br.	Rundhøi (1,55 m. × 5 m.); paa Bunden Sandlag, derunder br. Ben og Sagerne.
»	»	»	»	»	»	»	Sk. af 1	»	Rundhøi (1,55 m. × 6,50 m.); paa Bunden, i et Lag Kul og br. Ben.
»	»	»	»	»	»	»	Sk. af 1	Jernbeslag til Trækasse	Aflang Høi; i et tyndt Lag Kul og br. Ben.

Disse Grave i mindre Høie med Smaasager af Jern og Bronze, brændte Ben og Kullag ere af en ret eiendommelig Art og svare ikke ganske til de fra den yngre Jernalder ellers kjendte, saa at man vel maa spørge om, hvorvidt særlige Forhold have betinget deres Fremkomst. Med Hensyn til dette Punkt antog Prof. Engelhardt (Aarb. 1881, p. 144 og 156) at de to uensartede Gravskikke i Vikingetiden, Ligbrand og Skeletbegravelse, kun tydede paa en Standsforskjel hos de Afdøde, saaledes at hin repræsenterede den lavere Klasses, den folkelige Skik, medens denne Stormandsætternes. Dette indeholder dog kun en stærkt betinget Sandhed. Ganske vist lader det sig ikke nægte, at Brandgravene gjennemgaaende røbe stor Fattigdom paa Oldsager; men Aarsagen hertil turde ligesaavel være at søge i Gravskikkens særegne Natur som i Armod hos de Afdøde. En Lokalfordeling som den, at socialt laverestillede Folk da væsentligst skulde have boet nord for Limfjorden, hvorfra Brandgravene især kjendes, medens høierestillede syd for, er utænkelig, saameget mere som der fra alle foregaaende Jernaldersepoker haves mange Vidnesbyrd om, at Befolkningen i det nordligste Jylland netop har indtaget en endog særdeles fremragende Plads [1]).

---

[1]) Naar Engelhardt i Forhold ved den af ham udgravede Hvilehøi nær Randers søger en Støtte for sin Theori om Ligbrænding som Almueskik, da turde dette være urigtigt. Ganske vist blev der flere Steder i Udkanten af Høien truffet Urner med brændte Ben; men disse ere ikke, som af ham antaget, »omtrent samtidige med eller kun lidt yngre end Kvindegraven under Høiens Bund.« Saavidt skjønnes kan af Urneskaarene, har eet Kar oprindelig haft Bægerform, et andet Skaalform, altsaa været af Typer, der kun kjendes fra den romerske Jernalder. Sandsynligvis staa vi da atter her overfor det i den yngre Jernalder ret almindelige Forhold, at en ældre Høi paany er blevet benyttet som Dække over en Grav. Et Bevis herpaa se vi ogsaa deri, at Trækisten med Kvindeliget ikke laa under

Ligesaalidt kunne vi med Worsaae (Nordens Forhistorie, 1881, p. 185) antage Smaahøiene for hovedsagentlig opkastede over Kvinder; thi atter saaledes vilde vi møde den samme unaturlige Lokalfordeling, her af de to Kjøn, norden og sønden Limfjorden. Desuden afgiver den Omstændighed, at Vaaben næsten fuldstændig mangle i Fund fra Smaahøiene — et Punkt, hvorved disse ogsaa skille sig fra vore andre, yngre Jernaldersfund — intet Bevis for, at vi kun have med Kvindegrave at gjøre. Tværtimod have vi jo i enkelte tidligere Jernaldersafsnit seet, at Sværd, Skjoldbugle, Spydspids eller Øxe stundom ikke optræde i Grave, end ikke hvor Gravene ligge samlede paa store, fælles Gravpladser, og hvor Mænd saaledes maa være jordede ligesaa vel som Kvinder. Vi minde om de førromerske Brandpletter paa Bornholm og de sydjyske Tuer, hvorfra Vaaben ikke kjendes; fremdeles om de rigt udstyrede, sællandske Skeletgrave fra Folkevandringstiden og om Urnegravene ved Skrillinge, Oregaard og Broholm, i hvilke Vaaben saa godt som heller ikke forekomme [1]).

Snarest synes det saa, at Ligbrændingen i Vikingetiden kun er at opfatte som værende en Fortsættelse af den i Folkevandringstiden og maaske ogsaa i Mellemjernalderen i Jylland delvis raadende Gravskik, og at dens fyldigere Til-

---

Høiens Midte, men noget længere mod Nord. Den oprindelige Hovedgrav turde maaske den 1,25 m. lange og 0,65 m. høie under Høiens Centrum beliggende Stendynge have været, hvilken imidlertid ikke gav noget Udbytte ved Undersøgelsen; snarest skulde vi antage, at denne Brolægning maa tilhøre den romerske Jernalder.

[1]) Ogsaa fra Udlandet kjendes mange Exempler paa, at Gravskikken ikke har villet Vaaben ved de brændte Lig. Exempelvis skal det her blot nævnes, at af de 170 Urnegrave fra den ældre Jernalder, som undersøgtes ved Maria Rast i Steyermark, indeholdt ikke en eneste Vaaben. Vildledet heraf har man da ogsaa troet i disse Urnefund udelukkende at skulle se Kvindegrave.

stedeværelse nordpaa i Jylland da blot skyldes en lokal Mode. Bemærkes maa det dog, at Forhold i Norge og de ligeoverfor Nordjylland liggende Dele af Sverige, Halland og Bohuslän, hvor Ligbrændingen i det yngste Jernaldersafsnit spillede en overordentlig stor Rolle, muligvis ogsaa kunde tænkes at have indvirket paa Forholdene i Egnene norden Limfjorden, og at dette saaledes kunde være en Grund til Brandgravenes større Hyppighed ved Jyllands yderste Spids. Ogsaa i Norge og de nævnte svenske Provinser findes den samme Art Grave med brændte Ben, spredte i Kullag, som vi have mødt dem ved Høistrup og navnlig Riis Fattiggaard, de samme aflange og de samme trekantede Høie, oftest omsatte ved Foden med Stenkredse[1]).

Mark- og Mosefund. Billedet af Kulturen i den yngre Jernalder præciseres kjendelig gjennem Mark- og Mosefundene og de enkeltfundne Oldsager. Rundt om i Søer og gamle Havstokke fremdrages Sværd med Sølvbelægning paa Knap og Tværstang, bredbladede Øxer, Spydspidser og sølvindlagte Stigbøiler. Om Handelsforbindelser med fjerne Lande vidne Fund af Værdimetal, navnlig Sølv, som fremdrages fra Mark eller Mose, hyppigst samlede i større Mængder. Dels bestaa disse Fund af fuldstændige Smykker, runde Spænder, Arm-, Haandleds- og Fingerringe, Ørenringe, Perler eller Kjeder med Hængesmykker i Form af Guden Thors Hammer; dels indeholde de Barrer, Stumper af Ringe og andre Smykker, overhuggede eller itubrudte for at tjene som Betalingsgjenstande.

---

[1]) Om Høiformerne, særlig de trekantede, i Norge, Halland og Bohuslän se bl. a. Rygh i Aarb. 1877, p. 139 ff. Nicolaysen: Norske Fornlevninger, Kristiania 1866, Register, under »Trekanter«. Aarsberetn. fra Foreningen til norske Fortidsm. Bev. 1873, p. 113 og 1879, p. 69 og 72. Hallands fornminnesföreningens årsskrift 1868, p. 171 og 187. Bidrag til kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen II, p. 175, III, p. 506 ff., IV, p. 465 ff. Sjöborg: Samlingar för nordens fornälskare, Stockholm, I—II.

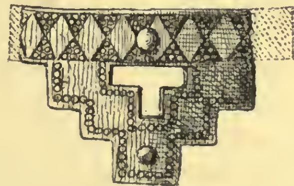
Blandt saadanne Fund kan nævnes eet fra *Erridsø*, Veile Amt. Ved Draining paa en lavtliggende Mark optoges

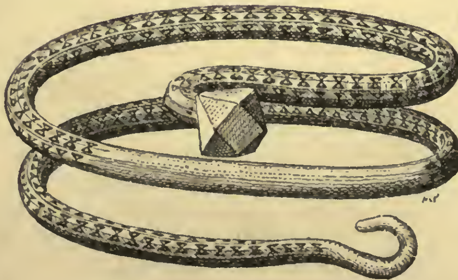
54

55

56

53

Fig. 53. Sølvarmring fra Erridsø. ½ St. C 5329.
Fig. 54. Korsformet Hængesmykke fra Tolstrup. ¹/₁ St. C 6670.
Fig. 55. Sølvørenring fra Tolstrup. ¹/₁ St. C 6675.
Fig. 56. Sølvbeslag fra Graagaard. ¹/₁ St. C 5866.

i et Spadestiks Dybde fem svære, tildels sammenbukkede Sølvbarrer og fire Spiralarmringe af Sølv, bestaaende af runde eller kantede, oftest ornamenterede Stænger, som for Enderne afsluttes med ottekantede Knopper eller simpelt ombøiede Kroge; fig. 53 (C 5329).

Fremdeles maa omtales et Fund, der gjordes under Anlæget af Løgstørbanen ved *Tolstrup*, Aalborg Amt. Her fremdroges et stort, rundt Spænde dannet af to ovenpaa hinanden lagte Plader af Sølvblik og prydet med Filigranarbeide i Form af sammenslyngede Dyr (som Montelius: Atlas, fig. 582). Paa Stykkets Bagside er en Naal i Charnier og Naaleskede; tillige har der været en lille Ring, aabenbart tjenende til Spændets Anbringelse paa en Kjede. Endvidere optoges Halvdelen af en rund Sølvplade, hvorpaa der er indgraveret fire sammenslyngede Dyr; eet helt og nogle fragmenterede, med Filigrantraade prydede Sølvhængesmykker, bestaaende af et i en aflang Øsken endende Kors, hvis tre Arme ligeledes have Korsform (fig. 54)[1]; to hele og tre halve Sølvperler; en lille Ørenring med ubetydelige Rester af smaa, fine Kjeder (fig. 55); en Armring dannet af et bredt, fladt Baand med indslagne Ornamenter; en lille Hængeprydelse; to Barrer; Fragmenter af forskjellige flettede og snoede Ringe — alt af Sølv —; samt to smaa, røde Glasperler, der utvivlsomt, fæstede paa simple Ringe af tynd Sølvtraad, have tjent som Ørenringe (C 6668).

---

[1]) Korsformede Hængesmykker af ganske samme Art som dem fra Tolstrup kjendes ogsaa fra Nordtyskland; de have her været forbundne flere sammen til en Halskjede (Der Goldschmuck von Hiddensö im Provinzialmuseum zu Stralsund. Berlin 1881, pl. I—III). — I et Lerkar fra Østra Herrestad i Skaane laa ved et trefliget Spænde og nogle Sølvsager et Hængesmykke af Sølv, der noget minder om de her behandlede korsformede; de korsformede Figurer ere dog paa det svenske Stykke erstattede med flere simpelt udskydende Spidser (Kgl. Vitterhets, Historie och Antikvitets-Akademiens Månadsblad, 1882, p. 108, fig. 59).

I Forbindelse med et rundt Sølvspænde (W, fig. 418) af samme Art som det fra Tolstrup nævnte optoges af sid Jord paa *Graagaard Mark,* Haderup Sogn, Ringkjøbing Amt, Brudstykker af et lignende Spænde, Halvdelen af en Sølvperle, et Par mindre, svagt buede Sølvbeslag (maaske til Spande) med T formet Gjennembrydning (fig. 56), 11 større eller mindre Barrer, 35 firkantede og 17 runde Stænger hørende til Armringe, to Bundter fin Sølvtraad, fem Stykker af brede Armringe, en Del Stumper af forskjelligartede, flettede Ringe og af Mønter, samt en lille Lap Tøi, der muligvis i fuldstændig Skikkelse har tjent til Dække udenom Sølvsagerne (C 5865 og C 6096).

Den ret hyppige Forekomst i denne Art Fund af Mønter, ikke alene tyske, angelsaxiske og kufiske, men ogsaa enkelte danske og svenske, viser os, hvor langt nede i Tiden vi nu befinde os. Fra gjennem mangfoldige Aarhundreder at have været et Land, der hovedsagentlig kun traadte i venskabelig Forbindelse med omboende, fremmede Nationer og tiltuskede sig deres Industriprodukter, var Danmark efterhaanden blevet et Rige, der selv førte an, og hvis Befolkning nu med Vaaben i Hænde opsøgte de Folk, hvem før kun fredelige, danske Handelsmænd havde gjæstet. Danmark var traadt ind paa Historiens Skueplads.

BISKOP VALDEMAR OG DEN DANSKE KRONE.

AF

HANS OLRIK.

Eftertiden har vanskeligt ved at forme og fæstne sin dom over *de* politiske personer, som dristig kaster sig mod strömmen, men under deres higen mod gøglende luftsyner knuses af den hårde virkelighed. Hvor én ser ædel begejstring for ideerne, vejrer en anden kun egenkærlig magtsyge; gribes én af det storladne ved den ånd, som tör trodse til det yderste, harmes en anden på det samfunds vegne, som har været truet med undergang.

Sådant et »modsigelsens tegn« er biskop Valdemar af Slesvig, denne mörke jætteskikkelse ved tærskelen til Danmarks lyseste og lykkeligste tid. Såre forskellig lyder opfattelserne af ham: en forkæmper for hierarkiet; en karaktersvag person, kun bold for andres rænkespil; en politisk æventyrer uden anden lov end sin egen lidenskab; endelig — en Slesvig-holstener!

Den förste af disse opfattelser er fremkommen paa dansk grund[1]), men er såre forfejlet. Ikke det mindste tyder på, at biskop Valdemars rejsning mod den danske konge er et forspil til den store »kamp imellem scepteret og krumstaven«. Den slesvigske bisps grove brud på kirkeloven, fremfor alt hans antagelse af kongenavn og hans voldsomme trods mod

---

[1]) A. Crone, Valdemar Knudsen (Odense skoleprogram 1848), forordet.

pavestolen, gör ham så uskikket som muligt til at være de kirkelige interessers håndhæver. — Den anden opfattelse er bleven gjort gældende af Usinger i hans »Deutsch-dänische Geschichte 1189—1227« (s. 63). Til grund for dette syn på biskop Valdemars personlighed ligger den kendsgerning, at han til forskellig tid har været i de forskelligste lejre. Men dette behøver ikke at være tegn på svaghed. Valdemars uböjelige viljekraft viser, at han ikke var et svagt redskab for andre. Hans urolige omtumlen på den politiske skueplads har sin årsag i en hensynsløshed, der ikke vragede noget middel for at nå til målet, en magtsyge, der ikke kendte til grænser, og et had, der voksede om kap med ulykke og modgang. Han var en æventyrer, der vovede alt for at vinde, fantastisk i sine planer, dæmonisk i sin trods mod de sejrende magter. Dette er den tredje opfattelse af biskop Valdemars hele færd, tegnet med energiske træk af Georg Dehio[1]). Her er afvist enhver tanke om, at den ærgerrige bisp kæmpede i nogen höjere idés tjeneste; alene hans utæmmelige lidenskab er nøglen til forståelse af hans stormløb og fald. Denne opfattelse havde udsigt til at samle alle stemmer om sig, da nylig den fjerde opfattelse pludselig dukkede frem i håb om at omstyrte den. Denne nyeste karakteristik foreligger i gymnasiallærer dr. Chr. Godts afhandling, »*Bischof Valdemar von Schleswig und die Cistercienser von Guldholm*« i Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte XXI (udgivet for 1891) s. 137 ff. Danske læsere vil sikkert med interesse give sig i lag med dr. Godts bidrag til forståelse af en af vor Middelalders mærkeligste skikkelser, men tillige straks føle sig tilskyndede til væsenlige indvendinger mod hans opfattelse og vurdering af den voldsomme bisp.

---

[1]) Waldemar, Bischof von Schleswig, Erzbischof von Bremen, i Hist. Zeitschrift, herausgegeb. von H. v. Sybel, XXX 222 ff. Geschichte des Erzbistums Hamburg-Bremen II (Berlin 1877) s. 109 ff.

»Auf ewig ungeteilt!« Den statsretlige forbindelse mellem Sønderjylland og Holsten, der udviklede sig under Valdemar IIs efterkommere, har sin spire længere tilbage. »Schon lange vor dem Tode Waldemar's II hatte sich bei den Herrschern in Schleswig die Tendenz zur Selbständigkeit und zur Erhebung gegen die Könige von Dänemark geregt. Ein Beispiel davon ist eine Episode aus der Geschichte des Bischofs Waldemar von Schleswig.« — Således begynder dr. G. sin afhandling. De andre eksempler på slesvigske »herskeres« stræben mod selvstændighed för den store Valdemar IIs død bliver han os imidlertid skyldig[1]), og selve ytringen om, at biskop Valdemar arbejdede hen imod den slesvig-holstenske tanke, begrundes egenlig ikke nærmere. Fremstillingen går snarest ud på at mildne dommen over den oprørske biskops forhold til den danske krone. På spörgsmålet »skyldig eller uskyldig?« svarer den tyske gransker som biskop Valdemars sagfører: *non liqvet* (s. 182.) Til dette personlige forsvar for sin helt knytter dr. G. en undersøgelse om Guldholm klosters forhold, hvori han søger at vise, at hele Cistercienserordenen stod på bispens side og först efter hans fald blev vunden af hans fjender. Denne opfattelse af Valdemars person og de danske forhold turde imidlertid være et fejlsyn.

Lad os til begyndelse tage et overblik over efterretningerne om biskop Valdemars liv för den store katastrofe, hans oprør og fangenskab.

Valdemar var en uægte sön af Knud Magnussön, født efter faderens drab ved blodgildet i Roskilde, i slutningen af 1157 eller måske först i begyndelsen af 1158. Om hans uægte byrd kan man ikke tvivle; vor hjemmel er her Valdemar IIs og pave Innocentius IIIs breve. I kong Valdemars brev til paven (1205) gives der imidlertid den nærmere

---

1) Heller ikke i »Untersuchungen über die Anfänge des Herzogtums Schleswig« I-II (Jahresberichte des kgl. Christianeums zu Altona 1891-92) har dr. Godt anført noget, som taler derfor.

oplysning, at han efter Knuds bratte død var født af en kvinde, om hvem man bestandig havde tvistet, hvorvidt hun havde været Knuds frille eller ikke[1]). Da biskop Valdemars proces snart derefter stod på, hævdedes det endog fra dansk side, at han var avlet i dobbelt ægteskabsbrud. Det kunde tænkes, at disse beskyldninger mod den fjendske biskop var opdigtede af den danske styrelse, der vilde have paven til at erklære ham uværdig til at beklæde nogen bispestol. Imidlertid må vi lægge mærke til, at pave Innocentius, som havde hørt begge parter, troede paa sandheden af beskyldningerne. Når han beklagede, at man ved Valdemars valg til biskop havde lagt dølgsmål på, at han var »spurius«, og blot havde sagt, at han var »naturalis«[2]), så faldt denne udtalelse endog som en bebrejdelse tilbage på den danske regering, der i sin tid havde ønsket Valdemar gjort til biskop og derfor havde fortiet den sande sammenhæng med hans fødsel[3]). At der virkelig har været en sådan plet ved biskop Valdemars uægte byrd, er da så godt som vist.

---

[1]) Innocentii Epistolæ VIII, 192; Opera (Mignes Patrologi bd. 214—17) II sp. 769.

[2]) Innocentius's breve til dronning Maria af Tyskland og kong Valdemar II i Danmark (1208): Ep. X, 209. XI, 10; Opera II sp. 1316. 1346. — »*Spurius*« kaldtes den, hvis byrd var usikker, i det man ikke havde vished for, hvem der var hans fader. Det kan betyde et barn, avlet i ægteskabsbrud, men det behøver i og for sig ikke at være tilfældet. I hvert fald stod »spurius« dybt under »naturalis«, slegfredsönnen.

[3]) Adskillelsen mellem de 2 klasser af uægte børn havde teoretisk ingen betydning. da uægte byrd overhovedet siden mødet i Clermont 1095 som en »irregularitas e defectu natalium« havde været hindring for kanonisk indvielse. Praktisk, i spörgsmålet om dispensation, kunde adskillelsen imidlertid have stor betydning (jfr Hinschius, Kirchenrecht I 12). Dispensation opnåedes ikke lige let af alle, og mindst af dem, hvis herkomst skyldtes et brødefuldt forhold; kanonisk ret hævdede nemlig stærkt, at forældres brøde nedarvedes

I sit brev om biskop Valdemars forhold fortæller kong Valdemar II fremdeles paven, at trods det tvivlsomme i hans byrd — tvivlen om, at Knud var hans fader, har dog næppe været stor — havde Valdemar I i håb om himlens lön godkendt ham som Knuds sön, optaget ham i kongehuset og behandlet ham som sit eget barn. Denne fremstilling er troværdig nok. Valdemar I's pagt og svogerskab med den myrdede Knud måtte göre ham til naturlig værge for hans sön, der ovenikøbet var opkaldt efter ham. Vi véd også, at Knuds anden uægte sön, Nils, havde ophold ved kong Valdemars hof.

I ung alder blev Valdemar Knudsön bestemt for præstestanden. Intet tyder på, at han under tvang er slået ind på denne vej, og hans senere kirkelige iver viser, at han ikke har trællet under et fremmed åg. Men på den anden side har det uden tvivl været klog politik af kong Valdemar og hans rådgivere, når de satte den begavede yngling til bogen. Dette skridt har hørt til de midler, hvorved Valdemar I vilde sikre Danmark for sin æt. Det skulde senere vise sig, at end ikke bispevielsen gjorde Knuds sön uskadelig som kongsemne. Hvor meget farligere vilde han ikke have været uden den!

For at göre den unge Valdemar dygtig til bispegerningen og ivrig for kirkeligt opsving lod man ham studere i Paris. Den berömte abbed Stefan i St. Genovefas kloster skildrer senere det indtryk, han har fået af den danske kongesön: han har beundret den gammelkloge modenhed hos ynglingen og hans værdighed, som var han alt biskop; han har måttet sande, at han trods sin höje byrd havde ydmygt og behageligt væsen, og at han var sleben som en Franskmand, så at

---

paa börnene: Decretum Gratiani c. 10 og 13. Dist. LVI (Friedbergs udg., sp. 222 f.). Derfor er det altså, at paven klager over, at man i Rom ikke havde fået ordenlig besked, da der søgtes om dispensation for Valdemar.

man ikke følte sig stående overfor en Nordbo[1]). Da den franske abbed i samme brev søger at få biskop Valdemar til at hjælpe St. Genovefas kirke med bly til taget, rummer hans lovprisning måske nogen smiger; men der kan ikke være tvivl om, at den unge Valdemars optræden virkelig har været værdig og indtagende. Ved sine personlige egenskaber kunde han jo også senere vinde støtte og hjælp til sine farlige vovestykker, og han synes endog en tid trods sin store brøde at have gjort et vist indtryk på pave Innocentius III.

Hvornår Valdemar blev biskop i Slesvig, véd vi ikke med sikkerhed. Dr. G. sætter det ligesom Usinger og Dehio til 1184; men det er ikke rigtigt. I »Exordium Caræ Insulæ« vilde de tyske granskere have kunnet finde Valdemar som Slesvigbisp den 27. Aug. 1183 bevidne biskop Svens testamente til Øm kloster samt kongens og ærkebispens stadfæstelse af dette testamente[2]). Ja, allerede den 1. April 1182 ses Valdemar som biskop i Slesvig at have stadfæstet abbed Tobias og klosterbrødrene i Væ i besiddelsen af nogle tidligere skænkede bol, hvortil han nu lægger nogle andre for sin broder Nils's sjæls skyld[3]). Han har altså styret Slesvig bispedömme allerede i Valdemar I's levetid. Denne konge har rimeligvis til trods for hans ungdom indsat ham Juni 1179, efter at biskop Fredrik var druknet på et Vendertog. Bispevielsen har Valdemar dog först fået senere, da han nåede den kanoniske alder, de 30 år. I de omtalte breve og endnu i kong Knuds privilegiebrev fra slutningen af 1187 kaldes han derfor ikke »episcopus«, men »electus«.

---

[1]) Stephani Tornacensis Epistolæ ed. Cl. du Molinet (Paris 1679) s. 221 f.

[2]) S. r. D. V 250. 251.

[3]) Langebeks diplomatarium: indholdsangivelse af et brev, som har været blandt de bartholinske samlinger A (brændte 1728) sammen med andre oldbreve, Væ vedrørende (jfr. indholdsfortegnelsen Ny kgl. saml. 1127 4to).

Vi går let hen over forskellige træk af biskop Valdemars kirkelige styrelse, som ikke vedrører hans forhold til den danske krone. Det skal blot i forbigående nævnes, at han sendte provst Sven som ombud til det kirkemøde, Absalon ved midsommertid 1187 afholdt i Lund for at gennemføre ensartet gudstjeneste[1]), og at han var gavmild overfor klostrene. Overdrivelse var det dog, når den falske gravskrift i Lokkum gjorde ham til grundlægger af 3 klostre i Danmark. Kun Guldholm var hans værk. Men vi har set, at han betænkte Væ kloster i Skåne med jordegods, og vi har et senere vidnesbyrd om, at han skænkede Lygum kloster bispetienderne af Bylderup sogn[2]). Derimod beror det vistnok på misforståelse, når den sællandske årbog (S. r. D. II 629) lader ham være stifter af Ås kloster i Halland; thi dette kloster blev först grundlagt 2 år efter, at han var bleven fængslet. Ligeledes har man med urette ladet biskop Valdemar få del i grundlæggelsen af Slesvig domkapitel; dettes oprindelse skyldes sikkert kong Valdemars store gaver, der allerede blev skænkede i biskop Fredriks tid[3]).

Större betydning for os har Slesvig stifts retsforhold til den danske krone i Valdemars bispetid. Den 20. Nov. 1187 udstedte kong Knud et privilegiebrev for »sin kære frænde Valdemar, udvalgt biskop af Slesvig«, og alle hans

---

[1]) Hamsforts optegnelser S. r. D. I 282. VII 167. 190. 221. H. har haft et oldbrev for sig, men året 1188 må vistnok være fejllæsning. Valdemar kaldes nemlig »electus«, men han var den gang »episcopus«, hvilket han allerede kaldes i pavebrevene af 9. Maj 1188. Altså er det fra för 1188. Vi må da holde os til 1187, hvilket findes i den ældste, nu bevarede optegnelse, Essenbækårbogen, S. r. D. II 524.

[2]) S. r. D. VIII 182. 197 (sidstnævnte sted må Wilhelmus rettes til Waldemarus).

[3]) Hasse, Schlesw.-Holst.-Lauenb. Regesten und Urkunden I 69 f. En enkelt vending i gavebrevet sigter måske netop til domkapitlet: omnia integre conserventur *eorum, pro qvorum sustentatione collata sunt*, usibus profutura.

efterfølgere: i kraft af sine kongepligter og af hensyn til stiftets tidligere trængsler tager han ham så vel som alle hans eftermænd, hans folk og gods i sin beskyttelse, og på hans bön fritager han alle bispesædets bryder og landboer for al kongelig tynge og giver ham i alle måder fuld kongelig ret over dem[1]). Så stor var denne kongegunst, at end ikke Absalons ærkestift nød så udstrakte privilegier; dér havde immuniteten endnu de grænser, Knud den hellige havde sat, idet kongen havde ret til ledingsbøder og fredkøb, vistnok også til »redskud«[2]). Det fortjener også at fremhæves, at da Valdemar I den 6. Febr. 1180 gav Odense stiftskirke fuld immunitet, skete det kun derved, at munkene som vederlag afstod en del jordegods og lovede at holde 10 køretöjer rede, når kongen kom; Slesvigbispen må derimod ikke udrede et sådant vederlag. — Absalon har del i kongens venlige holdning overfor biskop Valdemar. Han medundertegnede Knuds privilegiebrev, stadfæstede bispens overenskomst med stiftsfolkene om tiendeydelsen[3]) og bidrog ved sin autoritet til, at han fik pavelig stadfæstelse på tienderetten.

Det ypperste bevis på den danske regerings tillid til, biskop Valdemar var det dog, at kong Knud midlertidig lod ham bestyre det sønderjydske hertugdömme. Kong Valdemar II er her vor hjemmelsmand. I sit brev til paven fremstiller han, hvorledes hans broder Knud ikke vilde fravige deres faders gerninger, men gjorde sig til arving i at vise deres frænde kærlighed, ja viste ham endnu större velvilje ved til en tid at overlade ham det hertugdömme, som han selv

[1]) Thorkelin, Dipl. Arnemagn. I 58 f.

[2]) Se Knud Valdemarsöns privilegiebrev fra 1186: Liljegren, Dipl. Suecanum I 122.

[3]) Thorkelin I 60 f. Vore regester (I 60) henfører urigtig brevet til 1186. Da Valdemar ikke kaldes electus, men episcopus. er brevet yngre end Knud Valdemarsöns privilegiebrev og snarést at henfore til 1188. Dette er undgået dr. G.s opmærksomhed (s. 145).

(Valdemar II) skulde have, men på grund af umyndighed endnu ikke kunde styre; til overflod havde Knud udstyret sin fætter med len og hædershverv. — Denne verdslige magt har gjort biskop Valdemar svimmel. Snart greb han efter mere og styrtede sig derved i ulykken.

Inden vi fra dette blik på den berömte biskops tidligere historie går over til det store brud mellem ham og den danske konge, må vi endnu dvæle lidt ved forholdet mellem de to navner og frænder i den förste tid, de levede side om side i Sønderjylland. Det må betones, at bispens oprør ikke fulgte så snart efter den unge Valdemars overtagelse af hertugdömmet. De tyske granskere sætter hertug Valdemars tiltrædelse til 1191, hvorved denne begivenhed må komme i mere umiddelbar forbindelse med biskop Valdemars fjendtligheder. Men formodningen om, at den unge hertug netop det år blev erklæret myndig, mangler hjemmel. Imod sådanne gisninger sætter vi årbøgernes klare ord under 1187: Dux Valdemarus II miles factus est VII Kalendas Januarii (2. Juledag)[1]). Dermed er ment, at da trådte Valdemar i sin broders tjeneste som hans lensmand. Det stemmer med hans egne ord til paven, at han havde fået hertugdömmet og sin fædrenearv, så snart han havde tilbagelagt barneårene (annis infantiæ iam transcursis); thi da har han været 18 år. Når Valdemar II videre i sit brev til pave Innocentius III hævder, at hertugdömmet var hans ret, da er hans fremstilling ikke ensidig og vrang. Hans farfader, hans fader og hans halvbroder Kristoffer havde haft denne stilling för ham. Fremfor alt havde han allerede længe ført hertugtitlen, således som man ser det af oldbreve fra 1183[2]). Dermed havde

[1]) Valdemarsårbogen S. r. D. III 261. — Ryårbogen, Lundeårbogen, den sællandske årbog og årbogen 1130—1254 (Pertz's Scriptores XVI 404. Nordalb. Studien V 49. S. r. D. II 622. Danske saml. 2. række IV 365), der alle har 1188, har vistnok regnet årets begyndelse fra Julens begyndelse.

[2]) Biskop Svens testamente osv. S. r. D. V 250. 251. Dr. Buchwalds angreb på disse dokumenter (Zeitschr. d. Gesellsch.

han også krav på hertugdömmet. Thi der var kun én hertugværdighed; Sønderjyllands hertug, dux Jutiæ, var tillige dux Daniæ. Biskop Valdemar kan derfor umulig have smigret sig med, at han bestandig skulde styre hertugdömmet, lige så lidt som det kan have overrasket ham, at kongens broder nu blev hertug ikke blot af navn, men tillige af gavn. Omtrent samtidig nåede han selv kanonisk alder og modtog endelig bispevielsen. På vielsesdagen prædikede han over det ord: »Intet er skjult, uden at det skal blive åbenbaret«, — hvad man senere fra dansk side fremstillede som varsel om hans skæbne.

Der er ikke noget, som tyder på, at de to Valdemar'er fra först af har været fjender. At de kunde handle i fællig, lagde sig i alt fald for dagen overfor de sydlige naboer.

Ærkebiskop Hartvig II af Bremen havde avet de genstridige Ditmarskere og idömt dem en uhyre pengebøde; forbitret herover nyttede det trodsige marskfolk spændingen mellem Danmark og Tyskland og gav sig ind under den danske konge. Arnold af Lybek (III, 22) fortæller, at Ditmarskerne overgav sig til biskop Valdemar, som ved sit stifts midler og sit omfattende arvegods var en såre rig mand; straks efter siger han imidlertid, at de blev lagte til det danske rige, og senere (V, 8. 22) bruger han udtryk i samme retning. Har Ditmarskerne da særlig henvendt sig til bispen, var det af kirkelige grunde: de havde hidtil stået under kirkelig höjhed, og når de nu tjente St. Peter i Slesvig, ligesom de för havde tjent ham i Bremen, mente de, deres sag var god nok. Men det kirkelige er kun påskud; i virkeligheden giver de sig ind under den rask opblomstrende danske magt, ganske ligesom et borgerparti i Lybek få år efter arbejdede på at få denne stad under kong Knuds overhöjhed (Arnold V, 12). Der kan altså ikke være tale om, at disse begivenheder har

für Schl.-Holst.-Lauenb. Gesch. VIII 50 f.) er tilbagevist af rigsarkivar A. D. Jorgensen, Årb. f. nord. oldk. 1879, s. 116 f.

skaffet biskop Valdemar et selvstændigt herredömme, en småstat ved Danmarks grænse. Både hertug og bisp optræder da også sammen for at sikre Danmark den nye forbindelse: da grev Adolf III, der havde hjulpet Hartvig II mod Ditmarskerne, var draget på korstog (1189), faldt de mandstærke ind i Holsten og tvang Adolfs stedfortræder til at stille gisler for, at han og den fraværende greve ikke vilde fejde mod Ditmarskerne eller foretage sig noget andet mod kong Knuds rige[1]).

I de förste år synes de to frænder i Sønderjylland da at have været enige. Bruddet mellem dem har vistnok fundet sted i begyndelsen af 1191. Det eneste, vi her kan holde os til, er kardinal Cinthius's sendelse til Danmark. Mens Arnold af Lybek (V, 23) kun i almindelighed siger, at han blev sendt hertil »i nogle vanskelige ærinder«, fremhæver den samtidige »Translatio sancti Bernwardi« med rene ord, at hans opgave havde været at stifte fred mellem »fyrsterne« i Danmark, fordi de lå i voldsom strid med hinanden[2]), ligesom også pave Cølestinus IIIs breve om biskop Valdemars løsladelse antyder, at Cinthius har haft mæglerhverv. Striden mellem de to Valdemar'er har da uden tvivl været hovedgrunden til kardinalens sendelse. Til bestemmelse af tidspunktet for hans virken i Danmark tjener et brev fra Cølestinus III af 31. Dec. 1191, hvorved paven giver ham

---

[1]) Dr. G. siger (s. 156), at denne begivenhed tendentiøst er indsmuglet af Arnold. Men jeg véd ikke, hvad tendensen skulde være. Fordi det senere tog til Holsten (1194) i flere danske og tyske kilder kaldes de danskes förste hærfærd i dette land, behøver man ikke at udslette det af Arnold omtalte tog. Når dette nemlig ikke mindedes i kronikerne som det förste, kan det vel skrive sig derfra, at den danske hær den gang slet ikke mødte modstand og ikke kom i kamp.

[2]) Leibniz. Scriptores Brunswicensia illustrantes I 469.

fuldmagt til sammen med ærkebiskop Peder af Upsala og biskop Jerpulf af Skara at jævne grænsetvisten mellem Linkoping og Vexiø bispedömmer[1]). Endvidere véd vi, at Cinthius på hjemvejen fra Danmark förstt gæstede Bremen, dernæst en tid lang opholdt sig i Hildesheim og endelig kom tilbage til Rom i slutningen af året 1192[2]). Hans mæglingsforsøg er da snarest at henføre til slutningen af 1191.

Vanskeligt er det at komme til klarhed over frændestridens oprindelse. Vore kilder er væsenligst stridsindlæg; begge parter vil retfærdiggöre deres sag. At den historiske beretning er iklædt aktstykkets form, forøger kun fremstillingens subjektivisme, og denne må granskeren med opmærksomhed søge at vejre. Dette har dr. G. forsömt overfor pave Cølestinus's breve om biskop Valdemars sag, for hvilke han lader alt andet vige; men da paven rent ud siger, at hans fremstilling af sagen hidrører fra biskop Valdemar[3]), må hans ord om striden også være partifarvede. Cølestinus skriver nu både i brevet til den danske præstestand (23. Dec. 1192) og i det senere brev til kong Knud, at allerede för biskop Valdemars fængsling havde kongens broder med vold revet borge, torper, gods og anden ejendom fra bispen og hans bispesæde og dristet sig til utallige overgreb overfor ham[4]). At der har været en sådan strid, vil man vel næppe tvivle om; bispens flugt fra Danmark får derved sin rette baggrund. Men når biskop Valdemar fortier årsagen til striden og fremstiller sig som den forfulgte uskyldighed, da taler sandsynligheden stærkt imod ham. Alt tyder på, at den förste og

---

[1]) Liljegren, Dipl. Suecanum I 124.

[2]) Arnold V, 11. 23. Translatio Bernwardi, anf. st. Jfr. Lüntzel, Geschichte der Stadt u. Diöcese Hildesheim (1858) I 186 ff. Godt s. 146 f.

[3]) Ex parte siquidem venerabilis fratris nostri Waldemari Slewicensis episcopi nostris est auribus intimatum, quod etc. Hasse I 95 f.

[4]) Hasse I 90 f. 95 f.

störste fejl er at søge hos *ham*. Hvorfor skulde vel hertug Valdemar overfor sin navne have slået ind på en adfærd, helt modsat den, som hans broder Knud og ærkebiskop Absalon hidtil havde vist? Og *kunde* han skille sig fra den danske regering? Nej, overfor bispen sér vi da også den danske regering göre sig til ét med hertug Valdemar; men ingen vil dog tro, at en kraftig styrelse lader sig lede af luner, så at den forfølger en mand, som den hidtil har hædret, og gör det uden nogen foranledning fra hans side. Men tör man end læsse den störste del af ansvaret på den ulykkelige biskops skuldre, bliver det dog vanskeligt at udfinde, hvori hans brøde fra först af har bestået. Thi også de kongeligsindede indlæg står tavse om denne förste strid. Det kan tænkes, at den ærgerrige biskop snart har mærket, at han måtte træde i skygge for den unge hertugs kraftige og overlegne personlighed, og det har vakt hans avind. Måske har han da yppet strid om gods eller om grænsen for bispens og hertugens rettigheder. Rimeligvis har han allerede nu knyttet underhandlinger med Danmarks fjender; en så mægtig sammensværgelse som den, han dannede, er i alt fald ikke et öjebliks værk. Umuligt er det da ikke, at man har haft anelse om hans rænker, har mærket antydninger af mislige forbindelser med udlandet, uden at man dog endnu havde beviser for landsforræderi imod ham, og så har man søgt at göre ham uskadelig ved at beslaglægge hans gods for således foreløbig at sikre sig mod fjenden indenfor landets egne grænser.

Mens vi således ikke véd noget bestemt om biskop Valdemars förste fjendtlige skridt mod den danske styrelse, kan vi derimod nu følge hans færd og hans udvikling skridt for skridt. Först må man lægge mærke til hans trods mod den pavelige legat, hvilket dr. G. (s. 159) er gået mærkelig let hen over. I sit brev til kong Knud skriver pave Colestinus, at kardinal Cinthius »aldeles ikke undskylder bispen, da han endog har vægret sig ved at lyde hans bud«. Derved

falder der et helt andet lys over biskop Valdemar end ved den fremstilling af sagen, som han selv havde givet paven. Cinthius har virkelig, som den samtidige »Translatio sancti Bernwardi« vil vide, mæglet forlig; men den voldsomme bisp har dristet sig at trodse hans mægling, ligesom hans magtsyge senere drev ham til vild trods mod den store pave Innocentius III. Deraf kan man slutte, at legatens voldgift ikke er falden ud til gunst for biskop Valdemar, og deri tör man atter søge et nyt bevis for, at retten ikke har været på hans side. Thi legaten vilde sikkert på forhånd være venlig overfor bispen og mistænksom overfor den verdslige magt; i alt fald vilde han ikke tage parti mod en af kirkens mænd, hvor han ikke var nødt til det.

Samtidig gjorde biskop Valdemar et danskfjendtligt skridt: med støtte af kejser Henrik VI, Danmarks uven, lod han sig vælge til ærkebiskop i Bremen. Denne begivenhed, som sikkert må være foregået i 1191, kendes kun fra Arnold af Lybek (V, 21). Da intet af oldbrevene omtaler dette ærkebispevalg, holder dr. G. det for uhistorisk, en tendentiøs opdigtelse af biskop Valdemars fjender (s. 148 ff.). Denne påstand er dristig. Arnold, der ender sit værk med biskop Valdemars anmasselse af ærkesædet Bremen i 1207 og følgende år, og som har oplevet de begivenheder, han skildrer, skulde af partilidenskab for Danmark have fundet på denne fortælling om bispen eller ladet sig den binde paa ærmet, når andre diskede op med den! Nej, Arnold er en rolig iagttager, der vel også her har haft kendsgerninger at støtte sig til. Han siger, at Bremerne udførte forskellige ting i Valdemars navn og lod slå mønt med hans billed og omskrift; rimeligvis har han da selv set sådanne mønter. Lad os imidlertid kaste et blik på dr. G.s indvendninger mod Arnolds beretning: At Valdemar lod sig vælge til ærkebisp i Bremen, måtte være kurien imod, eftersom den godkendte den landflygtige ærkebiskop Hartvig II; en ombytning af bispedömmer uden pavens samtykke vilde tilmed være en brøde af den groveste art; det vilde da være

umuligt, at Cølestinus III i brevene om biskop Valdemars fangenskab ikke skulde have påtalt det i steden for blot at være ivrig for hans løsladelse, og Cølestinus's færd vilde komme i alt for skrigende modsætning til Innocentius IIIs, da han stod overfor det samme tilfælde; det skulde heller ikke være forståeligt, at den danske konge i sit kæremål til Innocentius III vilde have undladt at fremkomme med en så vægtig beskyldning, mens han ellers søgte klagepunkter nok. — Jeg vil tage denne sidste modgrund först. Blandt Valdemar IIs beskyldninger mod biskop Valdemar var »apostasia«. Dr. G. indrömmer selv (s. 150), at det muligvis må forklares som frafald fra bispedömmet; men i så fald har den danske konge jo ikke forsömt dette klagepunkt. Foretrækker man at tage »apostasia« i betydningen »frafald fra præstestanden«, så at det peger hen på bispens antagelse af kongenavnet, har den danske styrelse ganske vist ikke brugt Valdemars ærkebispevalg som klagepunkt; men hint brud på kirkeloven måtte også stille det andet aldeles i skygge, det var en uhørt forbrydelse, og rimeligt var det, at *staten* lagde al vægt på *den*. Man kan vel endelig uden for stor dristighed lade ordet »apostasia« rumme begge slags frafald, hvorved dr. G.s sidste indvending i alle tilfælde må bortfalde. — Og dernæst pave Cølestinus's tavshed om biskop Valdemars lovbrud! Her må det fremhæves, at pavebrevene egenlig blot går ud på en skarp indsigelse mod den krænkelse af kirken, at man uden pavens minde holder en biskop i hårdt fængsel; paven vil derimod ikke tvætte biskop Valdemar ren for skyld, ja siger endog udtrykkelig, at kardinal Cinthius ikke har kunnet give ham noget godt skudsmål. Bispens trods mod den pavelige legat var dog en grov forseelse, værre end hans valg til ærkebiskop; men selv denne formastelse berøres kun i forbigående, al vægten lægges på den verdslige magts forsyndelse mod kirkens lov. — Dr. G.s sammenligning mellem de to pavers færd i den bremiske ærkebispesag vilde i hvert fald ikke have synderligt at sige:

da Cølestinus skrev, var biskop Valdemar nemlig en elendig stakkel, syg og smægtende i hårdt fængsel; men da Innocentius tordnede løs imod ham, var han fri og frank, dumdristig trodsende pavens bud. — Endelig er der en mulighed, som dr. G. ikke har tænkt sig. Hvoraf véd man egenlig, at biskop Valdemar ikke har søgt pavens tilladelse til at overtage Bremen, efter at klerus havde valgt ham til ærkebisp? Der er jo ikke noget i vejen for at antage, at han på dette punkt formelt er bleven kirkeloven tro og efter Roms vilje er falden til föje. Således forstår man så meget des lettere, at hele dette spörgsmål så hurtig er bragt ud af verden, og så forsvinder al forbavselse over, at det ikke behandles i brevene.

Havde biskop Valdemars færd hidtil været tvetydig, blev han snart åbenlyst sit fædrelands fjende. Det viste sig, at han var hovedet for en yderst farlig, vidtgrenet sammensværgelse af fremmede magter, og hans mål var at støde sin frænde, kong Knud, fra tronen. Han må have udfoldet en storartet agitationsvirksomhed for at få de mange fyrster til at støtte hans foretagender. På hvilken måde han har skaffet sig sine faste forbindelser i nord og syd, kan vi ikke sige. Det må være os nok at se, hvem der var hans forbundsfæller.

Först og fremmest søgte biskop Valdemar støtte i Tyskland. Selve kejser Henrik VI var — for at bruge pave Innocentius's ord[1]) — »den arm, han fortrinsvis stolede på«. Forbundet mellem dem havde allerede lagt sig for dagen i det bremiske ærkebispevalg og var meget naturligt. Den mægtige Hohenstaufer var fjendtlig sindet mod den danske konge, der havde afkastet det tyske kejserdömmes lenshöjhed og stillet sig gunstig overfor Welferne; nylig havde den unge hertug Valdemar endog sendt bud til Welfernes hoved,

---

[1]) Brev af 5. Dec. 1203. Innocentii Opera II sp. 196.

Henrik Løve, og tilbudt ham ophold hos sig[1]). De danskes magt voksede tilmed år for år og måtte så meget des mere være kejseren en torn i öjet. Henrik VI har da i den vidtstræbende bisp set et redskab for sine planer om at knuse levningerne af det welfiske parti i Nordtyskland, der endnu stadig hæmmede hans magt, og samtidig bortrydde de hindringer, som den lille dristige nabo ved Ejder havde lagt i vejen for hans verdensherredömme. På sin side har biskop Valdemar gerne taget mod Danmark som kejserligt len, blot han blev konge. Hidsig efter at nå sin ærgerrigheds mål søgte han fremdeles støtte hos Staufervennerne i Nordtyskland, hertug Bernhard af Saksen, hans broder, markgrev Otto af Brandenburg, grev Bernhard af Razeburg og den kække grev Adolf III af Holsten, som nu opgav sin forsigtige holdning overfor Danmark[2]).

Muligvis har biskop Valdemar også stræbt at vinde slaviske forbundsfæller for des bedre at spænde sit kæmpemæssige fangenæt om Danmark. De danskfødte fyrstinder, man i den følgende tid træffer blandt Venderne, var rimeligvis hans søstre. Hildegard, gift med fyrst Jarimar af Rygen, kaldes ligefrem datter af Knud, Danmarks konge, og det må være Knud Magnussön, der sigtes til. Det samme var måske tilfældet med Ingerd, der blev gift med hertug Kasimir II af Pommern-Demmin, og man har også formodet det om den unavngivne »domina de Zlavin«, moder til grev Henrik af Schwerins hustru Audacia; thi i overenskomsten om Valdemar IIs og hans söns udlevering til kejser Fredrik II og hans sön Henrik (24. Sept. 1223) må kejseren forpligtige sig til at skaffe hende de godser igen, som den danske konge hidtil voldelig havde holdt besat, eller yde hende 2000 mark som vederlag, og disse godser antages at have været indenfor den danske grænse, da man ellers ikke behovede kej-

---

1) Nordalbingische Studien I 83 f.
2) Arnold V, 17.

serens hjælp[1]). Umuligt er det ikke, at de danske prinsessers vendiske giftermål har været et led i biskop Valdemars stort anlagte planer.

Endelig har biskop Valdemar knyttet forbindelser med kong Sverre i Norge og kong Knud Eriksön i Sverige. Her møder os hos dr. G. (s. 162 ff.) den overraskende antagelse, at disse forbund kun er tendentiøs opdigtelse. Da må de danske årbøger og Arnold af Lybek have været mærkelig enige om de midler, med hvilke de bedst kunde sværte biskop Valdemar! Dr. G. er tydelig nok lærling af den holstenske spekulativ-kritiske skole, som er ført frem af Buchwald og Hasse; men derfor har han også ladet sig dåre af lysten til at ville finde tendens allevegne. Mon Arnold virkelig vilde have skrevet således, hvis hans tendens var at lovprise den danske regering og tale ondt om biskop Valdemar? Han havde dog vel næppe i så fald ladet Valdemar blive fangen ved forræderi! Og hvor skulde tendensen i de danske årbøger egenlig være at finde? Arnolds tendens er efter dr. G.s mening, at han föjer de to nordiske konger til biskop Valdemars øvrige forbundsfæller. Men så må de danske årbøger være uskyldige i denne fule nedrakken af den miskendte bisp: thi de nævner alene Norge og Sverige som bispens forbundsfæller, men ikke de tyske fyrster. Eller sværter man muligvis biskop Valdemar mere ved at give ham nordiske forbundsfæller end ved at lade ham slutte forbund med Tysklands mægtige overhoved og flere nordtyske magthavere? Dr. G. påberåber sig, at Valdemars forbund med de nordiske konger ikke omtales i noget oldbrev. Den stakkels historiegranskning, som må slå streg over alt, hvad der ikke findes i noget oldbrev! Hvorfor så ikke også vrage Arnolds fortælling om Valdemars forbund med de nordtyske fyrster? Thi Innocentius's brev nævner kun Henrik VI som hans forbundsfælle. Dr. G. vil svare: Med de tyske fyrster

---

[1]) Pommersches Urkundenbuch I 103. 163 f. 190.

fik Danmark i den følgende tid krig, men ikke med Norge og Sverige (s. 165). Men denne grund har ikke nogen vægt. Det var nemlig en selvfølge, at Danmark straks sikrede sig mod den mægtige, sydlige nabo; dér truede faren. Sverige og Norge var derimod ikke stærke nok til at blive farlige. Og svarede de danske end ikke på de nordiske rigers udæskning med et snarligt krigstog, søgte man dog i den følgende tid al lejlighed til at komme de fjendske kongeslægter til livs. — Biskop Valdemars forbund med de to nordiske konger viser sig da også ved betragtning af den tids politiske forhold så sandsynligt og selvfølgeligt, at der måtte meget til, for at man skulde tvivle om beretningens pålidelighed. Ærkebiskop Erik, Sverres modstander, havde nylig fundet ly i Danmark, hvor særlig Absalon og abbed Vilhelm tog sig af hans sag; som følge deraf blev spændingen mellem Danmark og Norge endnu större, end den för havde været. Kong Knud Eriksön i Sverige var Sverres svoger og allerede af den grund ugunstig stemt mod de danske; tilmed havde han banet sig vej til tronen ved at myrde Karl Sverkersön, som havde været gift med et søskendebarn til den danske konge Knud Valdemarsön, og Karls sön Sverker blev opfostret i Danmark; Knud Eriksön havde endog alt tilforn søgt direkte at skade den danske kongeæt ved at støtte Harald Skrænk i Skåne og var derfor endnu mere end Sverre at betragte som Danmarks svorne fjende. Det vilde ikke ligne en dristig politiker som biskop Valdemar at lade sådanne chancer uænsede; han har grebet hver hånd, der tilbød sig.

Medens dr. G.s tvivlelyst driver ham til at slette den norske og den svenske konge af de sammensvornes række, får hans fantasi ham til at opdage en hel mængde tilhængere af biskop Valdemar i selve Danmark, nemlig störste delen af den danske adel og hele Cistercienserordenen. Denne opfattelse udtaler en for vor historiegranskning så ny og overraskende tanke, at den bör underkastes en nærmere prøvelse.

Den danske adels forbindelse med biskop Valdemar udleder dr. G. (s. 140. 159. 165. 184) af pave Innocentius's brev af 5. Dec. 1203 om den fangne biskops løsladelse. Blandt de garantier, paven her tilbyder den danske konge, er også den, at alle rigets stormænd kan sammenkaldes, *om det findes nødvendigt*, for at de med kirkens strenge straf for öje, i fald de bryder deres éd, kan sværge aldrig at ville yde biskop Valdemar hjælp og gunst[1]). Dr. G. skulde imidlertid have ventet med sin slutning om den danske adels oprørske tilböjeligheder, til han havde fundet, at stormændene virkelig havde måttet aflægge denne éd; slutningen kunde endda være tvivlsom nok. Men nu er der ikke antydning af, at Valdemar II har gjort brug af pavens tilladelse. I sit brev til paven inden biskop Valdemars frigivelse mæler kong Valdemar slet ikke noget om farer, som truer ham i hans eget land, men omtaler kun bispens mulige forbindelser med hans udenlandske fjender[2]). Endnu mere vægt har det, at Innocentius III ved den endelige fastsættelse af vilkårene for løsladelsen (20. Jan. 1206) blot foreskriver, at biskop Valdemar skal aflægge den höjtidelige fredséd[3]). Kun *bispen* har altså måttet sværge. Pavens tilbud om stormændenes edsaflæggelse har været overflødigt. Dr. G. har stirret sig blind på forholdene i slutningen af 13. årh., da danske adelsmænd sluttede sig sammen med den sønderjydske hertug mod kongen, og overfører uden videre den tids partistilling på Knuds og Valdemar IIs tid. Men dette er fuldstændigt vrangsyn. Danmark havde tilvisse ikke nået sin storhed i Valdemarstiden, hvis adelen havde stået rede til at kaste sig i armene på en æventyrer, der vilde tilrane sig kongedömmet; landets vælde beror tværtimod på stærkt samarbejde mellem kongemagten og den opblomstrende adel. At biskop Valdemars

1) Inn. Ep. VI, 181. Opera II sp. 197.
2) Inn. Ep. VIII, 192. Opera II sp. 768 ff.
3) Inn. Ep. VIII, 193. Opera II sp. 772.

rejsning straks mislykkes, og det til trods for den betydelige støtte, han havde samlet i udlandet, taler også stærkt imod, at den danske adel skulde have stillet sig på hans side. Kun enkelte, der var knyttede til ham ved frændskabs bånd eller havde nydt hans og hans faders særlige gunst, kan til nød antages at have hyldet ham. Når dr. G. derfor (s. 159 note 1; 165) tager det som en afgjort sag, at de »fæller og velyndere« (complices et fautores), som abbed Vilhelm i sit indlæg hentyder til[1]), er den danske adel, er det en aldeles uberettiget påstand. En nærmere betragtning af dette sted vil da også give en anden tydning; bl. a. tages »fautor« langt naturligere om den mægtige velynder end om den tilhænger, der ved hylding har stillet sig i undersåtligt forhold.

Vedrørende Cistercienserne har dr. G. også givet sin fantasi frie töjler (s. 142. 166 f.). Han går ud fra, at da Cisterciensermunkene kom til det af biskop Valdemar grundlagte kloster den 12. Juni 1192, mens striden mellem konge og biskop var på sit höjeste, har Valdemar ved grundlæggelsen af klosteret søgt at vinde Cistercienserordenen. Dette skulde være lykkedes ham, i det ikke blot munkene i Guldholm, men også de øvrige »grå munke« i Danmark stillede sig på hans side.

Först må jeg hertil bemærke, at dr. G.s kronologiske udgangspunkt ingenlunde er sikkert. Efterretningen findes i det lille skrift om Guldholms grundlæggelse, nedskrevet 1289 (S. r. D. V 383): »I det Herrens år 1192, den 12. Juni, kom munkelaget til Guldholm«. Læser man videre, står der: »Samme år, den 23. Maj, på Kristi himmelfartsdag, indviede den ærværdige fader — from ihukommelse — Valdemar, biskop af Slesvig, kirkegården og klosterbygningen i Guldholm og gav dette kloster 4 kirketiender, der för havde hørt til hans bord« o. s. v. Nu véd enhver, at dagen, der var et mærke-

---

[1]) S. r. D. VI 58.

punkt og årlig blev höjtideligholdt, bevaredes langt sikrere end året. Men Kristi himmelfartsdag faldt i året 1192 den 14. Maj, hvorimod den i året 1191 faldt 23. Maj. Bygningernes indvielse er altså at henføre til 1191. Gælder nu det samme indvandringen af munkene? Den siges jo at være samme år som indvielsen. For året 1192 taler den støtte, som denne årsangivelse har i de fleste årbøger[1]); imod dette år taler de urolige forhold på den tid, da biskop Valdemar var flygtet og vendte tilbage som tronkræver, hvorved han var helt fjernet fra fredelig syslen med sit kloster. Men enten nu munkene er komne til Guldholm 1191 eller 1192, er klosterets grundlæggelse begyndt tidligere, snarest vel i tiden 1188—89, senest i 1190, men således i alt fald inden striden mellem frænderne brød ud. Politisk spekulation har derfor næppe været drivfjeren for biskop Valdemar. Det er også muligt, at han selv kun har fået klosteret bygget, mens indkaldelsen af Cistercienserne på grund af den voldsomme strid ikke blev hans fortjeneste, om end eftertiden gav ham æren for den. Hvis overflyttelsen af munkene fra Esrom til Guldholm först har fundet sted 1192, er det efter forholdenes natur i alt fald langt snarere biskop Valdemars fjender end ham selv, som har indført dem. Så vilde hele dr. G.s bygning styrte om med det samme.

Er udgangspunktet således usikkert, gælder det ikke mindre den videre udvikling. At Cistercienserne stod på biskop Valdemars side, vil dr. G. vise ad følgende vej: I biskop Valdemars strid med kronen stod alle de andre danske bisper på kronens side; nu véd vi, at Cistercienserne i det 13. og 14. århundreds kampe gjorde front mod bisperne og hørte til det kongefjendtlige parti, og vi véd, at biskop Valdemar havde været Cisterciensernes velgörer; »daher ist die angenommene Parteistellung wahrscheinlich«; det fuld-

---

[1]) Den svensk-danske krønike til 1415 (S. r. D. V 383), som må hidrøre fra Cistercienserkredse, har dog 1191.

stændige bevis skulde så være at finde i striden mellem de sønderjydske Cluniacensere og Cisterciensere.

Det er idelig de store politiske og kirkelige kampe under Kristoffer og Erik Klipping, der spiller dr. G. i hovedet, eller rettere sagt: det er Buchwalds granskninger over disse kampe. Hans skildring af Cisterciensernes partistilling i denne store strid er just ikke heldig, da bisperne den gang stod spaltede i to partier, og Cistercienserne höjst kunde siges at være modstandere af de kongeligsindede bisper, mens de var en støtte for de andre. Men dette lönner det sig ikke at dvæle ved, da overførelsen af disse senere forhold på den tid, vi her sysler med, aldeles ikke slår til. Dr. G. skal have ondt ved et påvise Cisterciensernes almindelige misstemning mod bisperne i 12. århundred. Der var tværtimod særdeles godt forhold mellem dem. Det var bisperne, der havde indkaldt den hellige Bernards munke og grundlagt dem adskillige klostre. Flere af Valdemartidens kirkehøvdinger viste Cistercienserne mindst lige så höj gunst som biskop Valdemar. Eskil og Absalon, Peder og Anders Sunesön blev derfor priste i höje toner; biskop Sven i Århus blev næsten forgudet af dem. Ligeledes stod munkene i taknemligheds-gæld til kongedömmet, der havde begunstiget dem fremfor den øvrige kirke. Og nu skulde Cistercienserne, det kirkelige opsvings bannerførere, svigte Absalon og den danske kirke og stille sig fjendsk mod den konge, der lovprises for sin kirkelige iver, og som havde »udvalgt, elsket og æret Cistercienserordenen fremfor alle munkesamfund under himlen«[1]), og alt dette for at støtte en landsforræder, der på det groveste brød kirkeloven! Det får dr. G. dog vist ikke sine læsere til at tro.

»Sandsynligheden« ved dr. G.s opstilling bliver der da ikke det mindste af. Sit egenlige bevis vil han imidlertid hente fra fortællingen om de to munkesamfunds strid. Men

---

[1]) S. r. D. VIII 196.

også dette er forfejlet. Denne strid siger os sandelig ikke det allermindste om, at alle Cisterciensere i Danmark stod på biskop Valdemars side, ja, den fortæller os end ikke, at blot munkene i Guldholm, hans eget kloster, tog parti for ham. Det er sikkert nok, at Cluniacenserne, som på biskop Valdemars bud var førte fra Slesvig til Guldholm, nyttede hans fald til at frigöre sig og vende tilbage til Mikaelsklosteret ved Slesvig. Det er endvidere tydeligt, at de har villet slå mønt af den store strid for at sikre sig selvstændighed i fremtiden: hertugen var deres patron, sagde de, og derfor havde de været i deres ret til at forlade Guldholm, da han ikke var patron for det kloster. Men når de så overfalder Cistercienserne i Guldholm, er det ikke, fordi de som kongeligsindede vil bispens tilhængere til livs; det er simpelthen en strid mellem de to rivaliserende munkesamfund, en hævn fra deres side, som hidtil havde været de svage. Biskop Omer fra Ribe og abbed Vilhelm fra Æbelholt afgör dernæst tvisten til fordel for Cistercienserne. Da de to sættedommere bevislig var kongetro, slutter dr. G., at deres dom må have haft til hensigt at vinde Cistercienserne, så at hele den danske kirke kunde stå enig mod biskop Valdemar. Hvor langt naturligere vilde det dog ikke være at sige, at deres kendelse viser, hvorledes munkestriden ikke har noget med det storpolitiske mellemværende at göre! De har fradömt Cluniacenserne Mikaelsklosteret, *fordi disse ved deres færd havde fortjent at miste det.* Sættedommerne får Cistercienserne i Guldholm til at godkende hertugens patronat; det er munkenes indrömmelse til deres biskops fjender, siger dr. G. Men hvem kan bevise, at Cistercienserne hidtil har vægret sig ved at ville have hertugen til patron? Ved at bevæge Guldholms Cisterciensermunke til dette skridt har sættedommerne sikkert ikke villet berove biskop Valdemar forbundsfæller — han var jo også den gang en uskadelig fange —, men de har simpelthen villet fratage Cluniacenserne deres påskud til frigörelse og dermed det skin af ret, som de hidtil havde haft. Denne

naturlige forklaring har dr. G. ikke sét; han lader Cistercienserne i Guldholm fremdeles være biskop Valdemars hemmelige venner, og klosterets langt senere flytning til Ry skulde være sket, for at han ikke på ny skulde træde i forbindelse med munkene (s. 182 ff.). Sandsynligvis vil dog heller ikke denne gisning vinde mange tilhængere.

At den Cistercienser, der hundred år senere skildrede denne munketvist og Guldholms grundlæggelse, viser ærefrygt for biskop Valdemars minde, er ikke på nogen måde bevis for, at de gode Guldholm-munke i 12. århundred var den oprørske biskops tilhængere. Tiden havde sløret de virkelige forhold; man vidste, at biskop Valdemar var flygtet fra Danmark og tagen til fange, men hans brøde stod ikke længere levende for bevidstheden. Derimod stod det tilstrækkelig tydeligt for klosterbrødrene, at han havde grundet det sønderjydske Cisterciensersamfund. Fra deres hånd var et sympatetisk billede af ham da noget aldeles naturligt. — Endelig, når de tyske Cisterciensere i Lokkum århundreder senere gav biskop Valdemar rosende eftermæle[1]), har det sin tilstrækkelige forklaring deri, at den urolige bisp en tid lang levede i dette kloster: for dem måtte han være en from mand. Men deraf at slutte, at alle danske Cisterciensere i 12. århundred var af samme mening, det er aldeles ubeföjet[2]).

[1]) Valdemars gravskrift, der fandtes på en trætavle i Lokkum, må være fra meget senere tid og udslag af en falsk tradition. I virkeligheden blev biskop Valdemar jordet i Citeaux, hvor han havde levet sine sidste fire år. Dette skal jeg andensteds nærmere godtgöre.

[2]) Ret mærkeligt er det for øvrigt, at et senere stedsagn fra Lokkum gjorde biskop Valdemar til en hensynsløs ransmand, skönt meningen egenlig skulde være at lovprise ham. Det hed sig nemlig, at Valdemar havde ført Kristi kjortel med fra Bremen til Lokkum og anbragt den der i en pille, og til oplysning derom fortalte man følgende: En pave måtte flygte for hedningerne, fandt ly hos den danske konge og skænkede ham til tak for hans hjælp Kristi kjortel. Paven blev på ny fordreven, og da nu den danske konge atter

Efter at vi nu har set, hvorledes biskop Valdemar havde dannet en frygtelig sammensværgelse af udenlandske magter, men ikke havde nogen støtte i Danmark, går vi over til selve katastrofen.

Denne indledes med bispens flugt til Sverige og Norge. Dr. G. vil omstyrte denne Arnolds, Ryårbøgernes og Lundeårbøgernes beretning: tidsforholdene skulde ikke kunne tilstede plads til så lang en rejse, og ved at gå gennem Danmark vilde biskop Valdemar også utvivlsomt have fået samme skæbne som senere hertug Valdemar Eriksön (1285). Den förste indvending har ingen vægt på grund af den hele kronologiske usikkerhed, som dr. G. netop selv har fremhævet. Hvad den anden indvending angår, kan omstændighederne ved bispens flugt have været helt forskellige fra forholdene umiddelbart för hertug Valdemar Eriksöns fængsling. Det må nemlig snarest antages, at biskop Valdemar uden sin modstanders vidende er gået ombord i Slesvig og har indskibet sig til et af de nordiske lande, för nogen ret har forstået den fare, som nu truede: han lister sig bort, hans rejse er en flugt, hvorimod hertug Valdemar Eriksön vistnok aldeles åbenlyst er draget gennem Danmark for offenlig at deltage i det nordiske fredsmøde på Gullbergseid og så undervejs er bleven offer for en angivelse.

Årsagen til flugten fremstilles forskellig i kilderne. Biskop Valdemar selv skildrede paven sagen således, at han for at undgå hertug Valdemars overgreb for en tid fjernede sig fra sit stift og begav sig til nogle kyndinger og venner[1]). Imod

---

drog ud for at hjælpe ham, lod han sin broder Valdemar, ærkebisp i Bremen, styre landet. Han ranede da kjortelen, førte den til Bremen og vilde ikke give den igen. Kongen klagede til paven, og denne bød ærkebispen enten tilbagegive kjortelen eller nedlægge sit embede og blive Cistercienser. Ærkebiskop Valdemar valgte da det sidste (Leibniz, Scriptores Brunswicensia illustrantes III 698, jfr. 694).

[1]) Cølestinus's brev 1193 (Hasse I 95 f.): ... ut eius evitaret molestias, a partibus suis ad tempus abscessit et quibusdam suis notis et amicis se contulit.

dette står vore årbøgers ord: »Biskop Valdemar rejste sig mod kongen, uden at nogen tvang ham dertil (nullo cogente), og gik til Norge«, hedder det i Ryårbogen, og Lundeårbogen har noget lignende: »I bevidsthed om sin svig flygtede biskop Valdemar til Sverige, uden at nogen drev ham bort (nemine fugante); øvende krig i fredstid vendte han det følgende år tilbage med en væbnet skare og tiltog sig kongenavn«[1]. Trods forskellen kan bispens og årbøgernes fremstillinger dog til en vis grad forenes; de tjener til at udfylde hinanden. Fra dansk side har man betonet, at der ikke var nogen, som drev Valdemar af landet; fuldstændig frivillig slog han ind på sin farlige vej. Biskop Valdemar taler heller ikke noget om, at man har jaget ham ud; kunde han forsvare sin færd med en sådan voldshandling fra den danske styrelses side, havde han naturligvis ikke forsömt det. For så vidt modsiger hans ord ikke årbøgernes. Men medens disse ikke kender anden grund til hans flugt end hans onde samvittighed, fremstiller biskop Valdemar sig selv som den, der uskyldig må lide under hertugens voldsomhed og derfor længes efter andensteds at finde fred og lise. Det lyder ganske vist höjst troligt, at hans strid med hertugen har foranlediget hans flugt. Tvisten har vendt sig til ugunst for ham; han har måttet falde til föje, men søger nu ad andre veje at nå sit mål. Han bliver ligefrem landsforræder. Men da han i sin strid med hertugen sikkert har haft hovedskylden, kan denne strid ikke i mindste måde retfærdiggöre eller blot undskylde det skridt, han nu vovede og hvorved han kastede alle broer af.

I Norge og Sverige hentede biskop Valdemar hjælp. Med 35 langskibe stævnede han mod Danmark og lod sig udråbe til konge; samtidig faldt efter aftale grev Adolf hær-

---

[1]) Pertz's Scriptores XVI 404. Nordalb. Studien V 49. Vedels afskrift af den nu tabte Sorøårbog til 1268 (Additamenta 120 4to) har under 1192: Waldemarus episc. fugit de Dania usurpans sibi nomen regis.

jende ind i landet mellem Ejder og Danevirke[1]). Valdemar selv har ikke lagt dølgsmål på, at han med fjendehånd er falden ind i sit fædreland; kun søger han at stille sin færd i det bedst mulige lys. Paven gengiver hans fremstilling således: Efter sin flugt blev Valdemar en tid lang støttet ved sine venners ivrige hjælpsomhed; men endelig blev han ked af sin landflygtighed og besluttede at vende tilbage med en hær for at göre ende på hertugens og hans mænds overgreb. Det hjælper ikke, at biskop Valdemar vil fremstille sit tog til Danmark som nødværge og som en sag mellem ham og hertugen alene. Selv efter hans egen fremstilling er forræderiet tydeligt nok. Drejede det sig blot om en tvist mellem ham og hertugen, hvorfor søgte han da ikke til deres fælles overherre, kong Knud? Og stod den danske konge sammen med hertugen imod ham, havde han jo sin værnsmand i paven. Men under ingen forhold kunde han være berettiget til at hente krigshjælp udefra mod sit eget land og sin egen konge. Klogelig fortier biskop Valdemar, at det var Danmarks fjender, han søgte støtte hos. Og klogelig fortier han, at han antog kongenavn. Denne kendsgerning stod imidlertid ikke til at nægte. Der var, som abbed Vilhelm skrev, lige så mange vidner som der var mennesker. Her er kilderne også enige: med de danske årbøger stemmer Arnold af Lybek og Albert af Stade, med abbed Vilhelms og kong Valdemars ord står Innocentius IIIs udtalelser i fuld samklang. På den måde hævede biskop Valdemar sin brøde til dens höjmål.

Dr. G. vil ikke nægte, at biskop Valdemar tog kongenavnet (s. 159 f.). Men han søger at undskylde eller forsvare dette skridt: Valdemar kunde henvise til sin nedstammen fra Sven Estridsön og til at hans fader havde været konge; stridighederne för 1157 viser, at »de danske kongers tronret og arveret var en ret omtvistet sag«. Det kan også være

[1]) Ryårbogen, anf. st.; jfr. S. r. D. II 171. Arnold V, 17.

tvivlsomt, om Valdemar virkelig vilde støde Knud fra tronen, således som man fra dansk side påstod det; han krævede måske kun en del af riget, kan hænde det var Slesvig. Sit forbund med Henrik VI kunde han forsvare med henvisning til, at kong Valdemar I havde hyldet den forrige tyske kejser som sin lensherre (s. 160. 178).

Dette forsvar for den magtsyge biskops færd må vække forbavselse!

Enten biskop Valdemar krævede en del af Danmark eller det hele, var han i alle tilfælde oprører. Lad os huske, at han var Knuds undersåt, og at han havde aflagt ham troskabséd[1]). Han havde fremdeles nydt kongegunst som få. Og så knytter han forbindelse med rigets fjender og falder med avindskjold ind i sit fædreland for ved fremmed hjælp at vinde kongedömmet! Og alt dette, efter at han har modtaget bispevielse og virket mange år i sit stift! Der er vist ingen, der for alvor vil tvivle om, at det var den störste forbrydelse mod staten og mod kirken. »De danske kongers tronret og arveret var en omtvistet sag«, siger dr. G. Nej, Danmark var afgjort et udeleligt valgrige. Da hele folket havde samlet sig om Knud Valdemarsön, var enhver tronkrævers optræden majestætsforbrydelse. Man har vanskeligt ved at tro, at dr. G. virkelig mener, at fortidens tronstridigheder berettigede en kongeætling til at bryde sin undersåtlige troskabséd og tage kongenavn, når han fandt det for godt. Om muligt endnu værre er forsvaret for biskop Valdemars forbindelse med Tysklands overhoved. Det er endda småting, når man overser, at Tysklands lenshöjhed for lang tid siden var fyndig afvist. Men i alle tilfælde kunde bispens færd ikke være andet end samvittighedsløst landsforræderi. Er dr. G. virkelig blind for, at der her ikke foreligger en konges

[1]) Innocentius IIIs breve til Valdemar II af 1203, 1206, 1208: Opera II sp. 194, 771. 1346; hans brev til dronning Maria: Opera II. sp. 1316. Jfr. abbed Vilhelms beskyldning mod biskop Valdemar for majestætsforbrydelse, S. r. D. VI 58.

fornyelse af sin forgængers lenséd, men simpelthen en undersåts sammensværgelse med rigets farligste fjende? Det skal fremdeles gælde som undskyldning for biskop Valdemar, at han muligvis kun søgte at få en del af Danmark. Men Danmark havde gennem århundreder været en énhed, og rigets deling under det forrige slægtleds kampe var en anomali, der straks brast og nu kun var en saga. Og når dr. G. tænker sig, at det særlig var Sønderjylland, biskop Valdemar tog sigte på — her dukker Schleswig-Holsteinismens store søslange op med et pludselig glimt for straks efter igen at forsvinde i dybet —, da støder det stærkt an imod den kendsgerning, at netop Knud Lavards æt havde overleveringens hævd på styrelsen af denne landsdel. Men det er heller ikke værd at tiltro den ærgerrige biskop sådan nöjsomhed. Lad os ikke regne kong Valdemar II for løgner, når han senere hævdede, at hans frænde havde tragtet hans broder Knud og ham selv efter riget![1])

For paven fremstillede biskop Valdemar sin sag således, at han var kommen til Danmark uden at være sig noget ondt bevidst: At han havde kastet sig i fejde mod hele riget, vilde han ikke vedkende sig; han havde blot villet standse hertugens overgreb og vinde sit gods tilbage (Hasse I 95 f). Dette forsvar tilfredsstiller dr. G.: »Wenn er in dieser Weise seine Sache als gerechte Fehde gegen Waldemar II hinstellte, so lag darin nach den Zeitbegriffen nichts Anstössiges« (s. 178). Her må nedlægges alvorlig indsigelse. Det har både den gang og til alle tider været mildest talt »stødende« at fremstille sin sag som noget andet end det, den virkelig er. Det gjorde biskop Valdemar overfor paven — også efter dr. G.s mening, da han jo ikke tvivler om, at Valdemar lod sig udråbe til konge. Hvorledes bispens frem-

[1]) Innocentii Ep. VIII, 192: Opera II sp. 770. Jfr. Arnold V, 17 (pro regno) og Albert af Stade, Pertz's Script. XVI 325: regnum Daciæ sibi voluit usurpare.

stilling så kan være forsvarlig, er mig ufatteligt. Og selv om biskop Valdemar virkelig havde indskrænket sig til et forsøg på at fravriste hertug Valdemar noget gods, kunde der alligevel ikke være tale om »en retfærdig fejde«. Thi hertugen var ikke en selvstændig småfyrste, men rigets förste embedsmand. Påførte en dansk undersåt ham fejde, ovenikøbet med fremmed hjælp, forbrød han sig mod hele den danske styrelse. Når vi så endelig mindes sandsynligheden af, at biskop Valdemar i striden med hertugen havde hovedfejlen, bliver der ikke meget tilbage af den uskyldigheds tågeklædning, hvori bispen er bleven hyllet af sig selv og af sin moderne talsmand.

På hvilken kant af Danmark biskop Valdemar har søgt at trænge frem, véd vi ikke. Pave Cølestinus skriver til kong Knud: »Selv gik du imod ham med en betydelig styrke af hærmænd og menige krigere, fordi det blev meldt dig, at bispen med vold trængte ind i *hele* dit rige.« Da nu grev Adolf efter aftale med biskop Valdemar faldt ind i Sønderjylland, er det da rimeligst at antage bispens eget angreb rettet mod østligere dele af Danmark, måske snarest Sælland, så meget mere som han med sin svensk-norske flåde må være kommen nord fra, over Kattegat[1]). Vist er det imidlertid, at biskop Valdemar ikke havde fremgang; ellers vilde han selvfølgelig ikke have søgt forhandlinger med kongen. Hans hjælpehær er bukket under for hertug Valdemars krigersnille; en gammel årbog fra Sorø har i alt fald haft en optegnelse om en svensk hærs nederlag[2]). Den danske almue

---

[1]) At Valdemar blev tagen til fange ved et møde på Bröndlund ved Åbenrå, er en meget sen overlevering. Beretningen i tilföjelserne til den sællandske årbog (S. r. D. II 633), at han sad 5 år som fange på Nörborg, för han blev ført til Søborg, er næppe heller pålidelig.

[2]) Vedels afskrift Add. 120 4to: *1191. Rex Canutus misit expeditionem qvæ victa est a Danis.* Der kan kun være ment kong Knud Eriksön af Sverige, og dette tog forekommer det

har stået ligegyldig eller harmfuld overfor den oprørske tronkræver. Sagen har da stillet sig således, at havde han ikke overgivet sig frivillig, var han bleven hærtagen. Arnolds fortælling, at falske venner fik ham lokket til overenskomst, er ikke utrolig; men der har for øvrigt næppe været andet for ham at göre end at søge underhandlinger. Frit lejde har biskop Valdemar ikke søgt, i alt fald ikke fået. Så vidt man nemlig kan skönne det af pave Cølestinus's breve, har bispen ikke sigtet sine fjender for brud på tro og love; han nöjes med at sige, at han havde stolet på, at når han overgav sig til kongens magt, kunde der ikke times ham noget ondt, hverken på person eller ejendom. Valdemar har altså håbet, at man ikke turde lægge hånd på *ham*, Herrens salvede, og er derfor gået sine fjender imøde uden lejde. Men harmen mod den farlige forræder var for stor til at man vilde skåne ham. Hans særlige fjende, den unge hertug Valdemar, tog ham til fange; det fremgår af pave Cølestinus's breve. Af et af dem skönnes det tillige, at bisperne Peder Sunesön af Roskilde, Omer af Ribe og Asser af Viborg har stået hertug Valdemar bi med dette foretagende. Det skete 8. Juli 1192[1]).

Mens biskop Valdemar nu tilbragte 14 år i hårdt fængsel, lænket om hånd og fod, begyndte hertug Valdemar först rigtig sit stolte sejrsløb. Grev Adolf blev slagen og måtte udrede store summer, nye kampe voldte ham nye tab, Ditmarskerne blev atter lagte ind under den danske krone, tilsidst bukkede den kække greve helt under og blev biskop Valdemars fængselsfælle på Søborg, mens Holsten tilfaldt

---

mig rimeligst at henføre til biskop Valdemars optræden, om end denne först nævnes det følgende år. Helt umuligt er det dog ikke, at der virkelig sigtes til et andet svensk tog, tidligere end biskop Valdemars indfald; men da er Finland, hvortil de danske gjorde tog i 1191, snarest kampens skueplads.

[1]) Hasse I 92 f. Dagen findes i Lundeårbøgerne, Nordalb. Studien V 49; året fremgår af pavebrevene.

Danmark. Snart efter besteg hertug Valdemar den danske trone og hævede riget til dets höjeste vælde.

Imidlertid havde biskop Valdemars klager straks fundet vej til Rom, og den gamle pave Cølestinus III tog sig af hans sag. Allerede 23. Dec. 1192 skrev han til den danske præstestand om at virke for den fangne biskops løsladelse. Al skylden kastes over på hertug Valdemar, »broder til vor kære sön i Kristus, Knud, Danernes berömmelige konge.« Hertugen har tilmed tilforn taget bispens gods og voldet ham mange krænkelser. Den danske præstestand skal nu råde bod på det slette eksempel, som er givet, og hjælpe ærkebiskop Absalon med at få den fangne bisp udfriet. Indtil der er sket fyldestgörelse, og indtil Absalon har skaffet fuld klarhed i sagen, skal hertugen og alle de, der har lagt hånd på biskop Valdemar, betragtes som bandlyste (Hasse I 90 f.).

Dette pavebrev synes fuldstændig at have forfejlet sin virkning. Absalon har billiget, at man havde gjort biskop Valdemar uskadelig, og han var ikke til sinds at fri ham af fængslet. Det kan ikke undre nogen, at han ikke vilde se sit eget stolte værk i det danske rige og blandt det danske folk brudt og ødelagt. Cølestinus skrev da skarpere til den store ærkebisp: Da Rom havde æret ham så höjt og betroet ham legatværdigheden, burde han så meget ivrigere modsætte sig dem, der øvede vold mod kirken, i dette tilfælde hertug Valdemar, som sammen med nogle ondskabens fremmere havde taget biskop Valdemar til fange. Det er paven til stor sorg og stor forbavselse, at Absalon rolig har fundet sig i det skete. Efter sigende skal biskop Valdemar endog sidde lænkebunden i så snævert fængsel, at der er fare for hans liv, om han ikke bliver udfriet. Vidt og bredt er rygtet om dette kommet ud, den kristne tro formörkes derved. Absalon skal derfor af al evne sörge for, at bispen bliver løsladt, og at han selv, hans frænder og kirken får deres rettigheder og gods tilbage. Sker det ikke, skal han lægge interdikt over hele landet og kundgöre bandlysning over hertugen og

hans hjælpere, indtil bispen har fået oprejsning. Om bisperne af Ribe, Viborg og Roskilde hedder det, at de har hjulpet hertugen til at tage biskop Valdemar til fange; Absalon skal undersøge denne sag, og er de skyldige, skal han suspendere dem, indtil de i Rom har gjort bod. Sluttelig udtaler paven sin store forbavselse over, at hans tidligere bud ikke er blevet adlydt (Hasse I 92 f.).

Dette sidste er værd at lægge mærke til. I Danmark har man slet ikke brudt sig om pavens ord. At man skulde gengive en drottensviger ejendom og rettigheder og regne den, der havde ført avindskjold mod riget, som fuldstændig brødefri person, det var dog at kræve for meget. Sikkert har den danske styrelse gjort paven kraftige modforestillinger. Karakteristisk nok har pavens nu følgende brev, stilet til kong Knud, en anden tone. För nöjedes paven med at byde og kræve; nu falder ordene mere dæmpede, det nægtes ikke, at biskop Valdemar kan have brøde, og paven tilbyder undersøgelse og dom i sagen. Han begynder med at fremstille kongen som fri for direkte skyld og yder ham smigrende ros: »I det rige, der er underkastet dit herredömme, vides kirkens frihed hidtil at have stået såre vel ved magt som følge af kongelig iver og gunst«. Men des större er pavens sorg, når dog slige ting kan ske i landet. Støttet på biskop Valdemars fremstilling giver Cølestinus dernæst en udsigt over striden, hvis enkelte led vi allerede har gennemgået, og tilföjer, at han ikke tror fængslingen sket efter kongens bud, da han altid har víst kirken ærefrygt. Biskop Valdemars færd har ingenlunde været ulastelig, hvilket pavens egen legat har måttet bevidne; men fordi man med grund kan frygte for, at denne begivenhed ved eksemplets magt får andre farlige følger for kirkens frihed, må paven med henvisning til Guds dom råde, mane og byde kong Knud, at han i tanken om Guds kærlighed og sin egen frelse og af hensyn til sin hidtidige ærbødighed for kirken løser den fangne bisp, gengiver ham hans gods og værner ham mod fremtidige over-

greb. Paven underretter kongen om, at han har budt Absalon at lægge interdikt over riget, indtil det romerske sædes bud er opfyldte. Men lyster kongen eller nogen anden at føre kæremål mod bispen, kan disse efter kirkeloven fremsættes for paven eller hvem han sætter til dommer i sagen (Hasse I 95 f.).

Efter dette sidste brev er det, som alt ovenfor fremhævet, aldeles klart, at pavens iver for biskop Valdemars løsladelse kun skyldes ønsket om at håndhæve den hårdt krænkede kirkelov. I det forløbne århundred havde kirken trindt omkring vundet stolte sejre over kongedömmet og gjort betydelige erobringer fra den verdslige magt. Men nu var et af de kirkelige grundprinciper krænket på det føleligste, og med föje kunde paven frygte for, at et sådant eksempel kunde få farlige følger. Han anså ingenlunde biskop Valdemar for skyldfri, havde heller ikke nogen særlig hengivenhed for ham; men den danske strid mellem kongen og kongebispen blev for ham et stort sammenstød mellem stat og kirke i det hele. Valdemars brøde fik gå i glemme, blot den store fælles kirke ikke skulde lide nederlag. Men paven nåede ikke sit mål. Overfor hans betragtning stod de danskes syn på sagen, i kraft af hvilket biskop Valdemar var fræk landsforræder. Og var der også i denne betragtning den ensidighed, at man fuldstændig slog streg over Valdemars bispeværdighed, var denne ensidighed dog langt mere berettiget, da Valdemar selv helt havde tilsidesat sin bispevielse ved at tage kongenavn. Gjorde paven det hele til et kirkeligt principspörgsmål, gjorde de danske det til folkets velfærdssag, og folkeånden var for stærk til at böje sig, den danske præstestand for optagen af det storartede nationale kulturværk til at kunne eller ville skille sig fra folket og udelukkende göre sig til borgerskab i en fjendtlig stat, således som kirken måtte blive det ved at træde i uforsonet modsætning til Danmarks dyrebareste interesser. Absalon lagde ikke interdikt over Danmark, hertug Valdemar og hans mænd blev ikke bandlyste, de tre

bisper blev ikke suspenderede. Den danske styrelse har derimod uden tvivl efter pavens ord forebragt klager over biskop Valdemar, så at dennes færd er bleven stillet i skarpere og sandere lys. Paven har ændret sin opfattelse af spörgsmålet. Valdemars brøde har talt for höjrøstet til, at den kunde glemmes for et kirkeligt princip. Dermed trak sagen i langdrag.

For den danske styrelse var der ikke nået lidt, da paven forvandledes fra myndig, bydende herre til tavs, passiv tilskuer. Man skred imidlertid videre frem. Nylig var man bleven truet med band og interdikt, nu gik man angrebsvis til værks mod Rom, krævede den oprørske biskops afsættelse og rettede bebrejdelser til paven, da han ikke imødekom dette ønske. Denne mærkelige svingning i striden lærer man at kende af det indtrængende brev, som abbed Vilhelm i kong Knuds navn skrev til paven. Han udtaler, at man bör søge til det apostolske sæde, når der i landet sker sådan forargelse, at fyrstens dom ikke er tilstrækkelig. Derfor har den danske styrelse underrettet paven om »den forhenværende Slesvigbisp« Valdemars gruopvækkende majestætsforbrydelse; men muligvis har syndens sky lagt sig hindrende i vejen, så at talen ikke har fundet ørenlyd. I alt fald har man i Danmark ikke modtaget noget svar, som går ud på at udføre retfærdighed, og det skönt Valdemars brøde var så åbenbar som muligt. Utvivlsomt måtte dog brevet fra Lunds ærkebisp og hans lydbisper være kommet paven i hænde. I så fald havde det med værn af sandheds vidnesbyrd ført sagen frem helt forfra og forklaret den. Underligt var det da, at den danske konge, der aldrig havde været paven til mishag, men altid havde udmærket sig ved lydighed mod Rom, nu skulde møde kulde fra pavens side, så at han ikke kunde komme til sin ret. At den fordums biskop holdtes fangen, var nødvendigt for rigets tryghed, ikke fordi han i sig selv var at frygte, men fordi man kun på den måde kunde ramme hans venners og hjælperes lumske planer. Endnu en gang

bliver da paven anmodet om at lytte til klagerne og skaffe kongen hans ret; Knud vilde da i fremtiden være endnu ivrigere for at opfylde pavens bud (S. r. D. VI 58).

Af dette brev ser vi, at Absalon og alle de danske bisper i forvejen havde skrevet udførlig til paven om biskop Valdemars sag, og Cølestinus er ikke bleven upåvirket af den danske præstestands énstemmige holdning. Det skönnes deraf, at han viste et par af den fangne biskops ivrigste modstandere særlig tillid: biskop Omer af Ribe, der havde været virksom ved hans fængsling, og abbed Vilhelm, hvis troskab mod kongen og Absalon paven har været kendt med, blev gjorte til dommere i striden vedrørende Guldholm, det kloster, som biskop Valdemar havde grundlagt[1]. Politiske forhold kan have bidraget sit til pavens ændrede holdning overfor Danmark, idet Knud Valdemarsön kunde være Rom en naturlig forbundsfælle overfor Henrik VI. Men disse politiske grunde kan ikke have været det afgörende (således dr. G., s. 171); thi i så fald vilde Cølestinus helt have föjet sig efter den danske styrelse ved at afsætte biskop Valdemar, der havde sluttet forbund med Roms fjende, Henrik VI, og han vilde have godkendt bispens fangenskab og hans ejendommes inddragelse. Men et sådant skridt foretog han ikke. Han dristede sig i det hele ikke til nogen afgörelse. Kardinal Fidentius's sendelse til Norden (1196—97) havde efter alt at dömme intet med biskop Valdemars sag at göre: paven stod fremdeles passiv. Drog meget ham hen til samstemning med den danske styrelse, kunde han dog på den anden side ikke glemme dens overgreb, i det den uden hans minde havde lagt hånd på en bispeviet mand og havde trodset hans bud ved at holde ham fangen. Ligesom i den ulykkelige dronning Ingeborgs sag stod den godmodige gamle mand vaklende, uden snarrådighed og handlekraft, uden at turde slippe hensynet til kirkeloven ved at tilbagekalde sit

[1]) S. r. D. VI 35 f.

påbud og uden at turde fastholde sit krav overfor de danskes kraftige modstand. Karakteristisk er kejser Henrik VIs snærten til hans passive holdning. Da Cølestinus nemlig manede kejseren til at løslade ærkebispen af Salerno, svarede han: »Först og fremmest skulde I med större eftertryk kræve af den danske konge, at han atter sætter bispen af Slesvig i frihed, han, som allerede tidligere er bleven røvet og bliver holdt i lænker, i steden for at bekymre Eder om en mand, som vi blot har befalet blive i Tyskland — men ikke har givet lænker og fængsel — for at han ikke skal spinde rænker mod vort liv og vort rige«[1]. Dette viser også, at Henrik VI ikke havde glemt sin gamle forbundsfælle; på den anden side mægtede heller ikke han at göre noget for ham. I Danmark betragtede man fremdeles Valdemar som en yderst farlig fjende, der ikke kunde slippes løs. Det var, som abbed Vilhelm skrev: Valdemar var ikke farlig i sig selv, in persona sua, altså ved sin indflydelse i landet, men derimod ved sine udenlandske hjælpere (jfr. ovenf. s. 362). Det mægtige forbund, han havde været sjælen i, var blevet oplost ved hans fald, men kunde atter kaldes til live, om hans ubændige viljekraft fik lov at tumle sig frit.

Således stod sagerne, da den mægtige Innocentius III i Januar 1198 besteg pavestolen, opfyldt af begejstring for kirkens vælde. Forelobig rørte dog heller ikke han ved biskop Valdemars sag. I Novemb. 1198 skrev han en hel række breve vedrørende danske kirkeforhold[2]; men ikke i ét af dem omtales det, at Slesvigs biskop sad fangen. Det er så meget mærkeligere, som nogle af brevene handler om forholdene i Utlandene under Slesvig bispestol, og Innocentius nævner endog Valdemar, »vor ærværdige broder«.

---

[1]) Brevet kendes kun af Innocentius IIIs gengivelse i hans brev til Valdemar II af 1203 (Inn. Opera II sp. 196). Det må være skrevet efter 25. Juli 1196, se Th. Toeche, Kaiser Heinrich VI (Leipzig 1867) s. 434.

[2]) Inn. Epistolæ I, 419—25. Opera I sp. 395 ff.

Senere satte den store pave kraft ind på at få Valdemar udløst. Sympati for den fangne drev ham ikke dertil; målet var kun opretholdelsen af kirkens lov. Brevet af 5. Dec. 1203 til kong Valdemar II vil vise dette klart. Paven begynder med et næsten lidenskabeligt udbrud mod biskop Valdemar: »Gid han aldrig havde været til, denne biskop Valdemar af Slesvig, han som trådte bispeværdigheden under fødder, så at han i sig forenede kongedömme med præsteskab og blev et uhyre med mange hoveder, han som frækt indgik sammensværgelse mod din broder Knud, de danskes berömmelige konge, til hvem han var knyttet med troskabséd!« o. s. v. Innocentius ønsker, at han var bleven omtryllet til en saltstøtte eller var omkommen for det verdslige sværd, som han havde vovet at gribe, og således var falden i den grav, han selv havde gravet. Dog, Gud havde nu ydmyget ham og værnet om riget. Dette skulde kongen skönne på. Enhver tjener skulde stå eller falde for sin egen herre, man måtte ikke dömme en andens tjener (Rom. 14, 4) og rase mod en bisp som mod en ussel træl, men overlade det apostolske sæde dommen; thi det både vilde og kunde fælde en retfærdig kendelse. Bispen havde brøde, men hvad skyld havde Romersædet eller hele kirken, at dens ret skulde krænkes? Af iver for at sikre liv og herredömme havde den danske konge glemt salmistens ord: Rører ikke mine salvede (Salme 105, 15), idet han havde kastet bispen i strengt fængsel, lagt hans fødder i lænker og lagt håndjærn om de hænder, som man skyldte ærefrygt på grund af den hellige salving. Paven mener, at den hårde modgang havde bragt biskop Valdemar til fornuft, og at han i alt fald efter Henrik VIs død ikke længer kunde være den danske krone farlig. Han maner kongen til at løslade bispen, foreslår garantier for hans uskadelighed og lover, at han ikke uden kongens og hans efterfølgeres minde skal vende tilbage til sit fædreland, men lade sit stift styre ved vikar. — Innocentius har altså regnet biskop Valdemars brøde for såre

stor; men nu har han bødet så længe for den, at man atter kan vende tanken til håndhævelsen af kirkens lov. Mildere og lempeligere kunde paven ikke have varetaget Romersædets interesser.

Kong Valdemar vidste dog snildt at trække sagen i langdrag, og da han endelig svarede paven, krævede han yderligere garantier for rigets tryghed. Han forsikrer Innocentius om sin lydighed og hengivenhed; men pavens anmodning tykkes de fleste vanskelig og næsten umulig at efterkomme. Alligevel vil han udføre pavens bud. Ved en udsigt over biskop Valdemars liv viser han, at det danske kongehus aldrig havde gjort bispen andet end godt, men han havde formastelig lönnet kærligheden med svig og oprør. Når kongen skulde løslade ham, måtte paven indestå for, at han ikke gik til Filip af Schwaben eller Filip Augustus i Frankrig, der begge var Danmark fjendske. Derpå svarede paven med brev af 20. Jan. 1206: han takker kongen for hans imødekommen og forsikrer, at biskop Valdemar skal blive ført til kongen af Ungarn og ikke komme til at skade Danmark, ligesom han også först skal sværge ikke at ville foretage sig noget imod kongens rige; derimod kan han af hensyn til kirkeloven ikke godkende en anden som udvalgt bisp i Valdemars sted.

Imidlertid skal dronning Dagmar og ærkebiskop Anders Sunesön have talt bispens sag[1]), og efter 14 års forløb åbnedes fængselsdören for fangen. Biskop Valdemar drog til paven, og for dennes domstol blev hans retssag nu ført. Den 2. April 1207 skrev paven til kong Valdemar, takkede ham först, fordi han havde losladt bispen, og talte dernæst om sagens stilling: bispen søgte ivrig at fremstille sig som

---

[1]) Ryårbogen, Pertz XVI 405. Arnold VI, 18. Arnolds ord, at kong Valdemar sendte bispen til paven, for at han kunde ophöje ham til et godt bispedömme, er selvfølgelig vrang fremstilling. Jfr. Godt s. 173.

uskyldig, de danske afsendinge vilde godtgöre hans brøde, og paven havde endnu ikke rede på det; indtil han får stiftet fred, skal ærkebispen af Lund sörge for en passende stedfortræder til Slesvig bispesæde; denne skal aflægge regnskab for sin styrelse og forstrække biskop Valdemar med det nødvendige til hans underhold. Kongen kunde atter sende paven pålidelige mænd for at give oplysning om sagen; når han så også havde hørt bispens svar, vilde han afsige kendelsen[1]).

Af dette brev fremgår det ingenlunde, at pave Innocentius nu holdt biskop Valdemar for uskyldig; men det drejede sig om begivenheder, som var skete for lang tid siden; vidnesbyrd stod mod vidnesbyrd, og sagen var vanskelig at trænge til bunds i. De danskes klager var hverken få eller små. Af pavens senere breve fremgår det, at kong Valdemars afsending, provst Peder fra Roskilde, fremlagde følgende synderegister: antagelse af kongenavn, mæjestætsforbrydelse, frafald, hor, edsbrud, forødelse af gods, sammensværgelse mod riget, vanærende fødsel (avlet i dobbelt ægteskabsbrud), usædelighed efter bispevielsen. Dr. G. lægger megen vægt på, at disse ting efter Innocentius's egne ord var tvivlsomme forbrydelser (s. 181). Men pavens ord må forstås ud fra sammenhængen: de danskes sigtelser havde man kunnet disputere om, men nu, da paven skrev, forelå der i biskop Valdemars flugt til Bremen og overtagelse af ærkebispeværdigheden en så åbenbar og grov brøde som muligt, så at den alene var tilstrækkelig til at bestemme Romersædets holdning overfor ham[2]). I sammenligning med denne kendsgerning, der så at sige daglig stod alle for öje, måtte de gamle forsyndelser i Danmark ganske vist også tage sig usikre ud for den, der var fjernet fra dem i tid og sted. Men dermed siger paven ikke, at han tvivler om biskop Valdemars tidligere brøde. Vi må huske, at han ellers havde udtalt sin fulde

[1]) Ep. X, 41. Opera II sp. 1134 f.
[2]) Ep. X, 209. XI, 10. Opera II sp. 1315 f. 1346.

overbevisning om Valdemars værste forsyndelser, hans antagelse af kongenavn og hans edsbrud. I det hele har Innocentius's forhold til biskop Valdemar vitterlig været køligt. Han tillader ham ikke at modtage valg til ærkebisp i Bremen (1207), vistnok påvirket af Valdemar II, som har stået bag ved det hamburgske domkapitels protest[1]), og ledet af sin egen mistanke til den voldsomme prælat. Det måtte ganske vist kaldes en sejr for biskop Valdemar, når paven endelig fældede den dom, at han skulde have sit bispedömme og sit fædrenegods tilbage. Men ved nærmere betragtning blev triumfen omtrent til intet. Thi Valdemar kunde ikke vende tilbage til Danmark, så at ifølge pavens kendelse en vikar måtte have styret Slesvig stift for ham. Endvidere tör det påstås, at kendelsen kun blev biskop Valdemar så gunstig derved, at paven lod hans hårde straf veje op mod hans store brøde. Og endelig siger Innocentius i brevet til den tyske dronning Maria rent ud, at hans kendelse i biskop Valdemars sag var afsagt »til gunst for kirkens frihed« (in favorem ecclesiasticæ libertatis), altså ikke fordi retfærdigheden i og for sig krævede det.

Det var således kun tarvelig oprejsning, den ærgerrige biskop nåede. Der åbnedes ikke nogen fremtid for ham, som hans magtsyge kunde finde tilfredsstillelse i. Da vovede han et fortvivlet spring efter lykken, men fandt kun ulykke for sig selv og bevirkede tillige, at man i Danmark blev fri for at udføre det trykkende påbud om hans genindsættelse. Efter underhandlinger med Filip af Schwaben flygtede han trods pavens befalinger — som allerede omtalt — til Bremen og satte sig i besiddelse af ærkesædet (1208). Som edsbryder for anden gang fejdede han straks mod de Elbegne, som stod under Valdemar II; men hans angreb var forgæves, det ene band efter det andet lynede mod hans hoved, hans velynder Filip af Schwaben faldt for morderhånd, og da han søgte til

[1]) Dehio, Gesch. des Erzbistums Hamb.-Bremen II 129.

hans modstander Otto IV for des bedre at komme Danmark til livs, blev han blot reven med i hans fald. Vi skal ellers ikke følge Valdemars bevægede liv i enkeltheder, indtil han som ringe Cisterciensermunk i Lokkum var uskadelig for Danmark. Selv i klosteret havde hans stolte drömme og grænseløse had endnu magten over ham: ved efterretningen om Valdemar IIs fangenskab kommer han frem af sit skjul og falder med en væbnet hob over den danske grænse (1224), men planen glipper, og han synker atter hen i glemsel. I den grad tabte man ham af syne, at man troede ham død i Lokkum og ikke anede, at han havde ombyttet det nordtyske munkebo med selve det cisterciensiske moderkloster, Citeaux.

Biskop Valdemar var en Tantalos. Hvad han greb efter, veg fra ham. Den trone, han vilde styrte, fik han blot at se stærkere fæstnet end nogensinde. Den frænde, han hadede til døden, fik han at se vokse op til Danmarks störste konge, herre over vidtstrakte lande langt ud over fædrelandets grænser, mens han selv lå knust og lammet. Kun ringe igæld for sin hårde skæbne fik han ved at opleve Valdemar Sejrs vælde stækket efter det lumske overfald på Lyø. Og dog har tanken herom sikkert været et dæmonisk lysglimt i hans tunge, ensformige munkeliv.

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE.

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE
NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1893.

II. RÆKKE.

8. BIND.

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL.

THIELES BOGTRYKKERI.

INDHOLD AF AARGANGEN

1893.

I Texten er der indtrykt følgende Afbildninger:

S. 2, 10, 11: Christoffer II's og Valdemar Atterdags Gravmæler i Sorø, zinkographiske Gjengivelser af ældre Afbildninger.

S. 35, 38, 41, 43: Figurer fra Dronning Margretes Monument i Roskilde, tegnede af Frederik Lange og zinkographerede.

S. 141—173: Bronzelurer i Nationalmuseet og deres Enkeltheder; S. 141 og 161 tegnede af Figurmaler G. W. Blom, de øvrige af Prof. Magnus Petersen; S. 161 og 171 ere xylographerede, S. 141 zinkographeret, de øvrige chemityperede.

S. 195: Kalkmaleri i Næstveds St. Peders Kirke, Tegning af Prof. Kornerup, zinkographisk gjengivet. Samtlige Zinkographier ere udførte af Xylograph F. Hendriksen.

IAGTTAGELSER OVER DEN PLASTISKE UDSMYKNING AF CHRISTOFFER DEN ANDENS, VALDEMAR ATTERDAGS OG MARGRETES GRAVMÆLER.

AF

JUL. LANGE.

(Efter et Foredrag i det kgl. nord. Oldskriftselskab.)

---

1. Hvornaar er Christoffer den andens Monument udført?

Den oprindelige Indskrift paa Christoffer II's Gravmæle i Sorø Klosterkirke er forsvunden; men Brudstykker af den ere bevarede i en Afskrift fra den sidste Del af det 16de Aarhundrede [1]. De Ord af den, som have nogen Betydning med Hensyn til Tiden for Monumentets Udførelse, ere følgende:

Victor clarus, sensu gnarus, frater Erici
Rex tumulum patris — —

At Subjektet i de anførte Ord er Kong Valdemar Atterdag, og at Objektet er Christoffer den andens Gravmæle, er utvivlsomt. Men Verbet i Sætningen mangler; og hvad det kan have indeholdt, er mindre sikkert. Naar Valdemar her omtales — ikke med en officiel Ærestitel, men med personlige Lovord som den berømmelige Sejrherre og den kloge

---

[1] *Marmora Danica*, Tome I. P. 144. — Løffler, *Gravmæler i Sorø*. P. 29.

Mand, turde det være mindre rimeligt at antage, at Indskriften er forfattet af ham eller i hans Navn, det vil sige: i hans Regeringstid. Sandsynligere er det, at den først hidrører fra Margrete, maaske endog fra Tiden efter Olufs Død. Men da Valdemar ifølge Indskriften i hvert Fald har haft noget at gøre med Mindesmærket, ledes man til at antage, at han har ladet det sætte i Værk, men at det, paa Grund af de urolige Tider, der saa lidet tillod ham, trods alt hans politiske Geni, at blive Herre i sit eget Hus, først er fuldendt efter — maaske endog temmelig længe efter — hans Død. Dermed stemmer ogsaa Karakteren af Kostumerne, navnlig paa Tumba'ens Siderelieffer, hvor Kvindedragterne svare nøje til Moder, der vare gældende henimod 1390.

2. Reliefferne paa den kortere Plade for Enden af Christoffers Tumba.

Denne Plade er inddelt i sex Arkader, hver med et Relief (*Danske Mindesmærker* I. Tavle XLI; derefter er den

Fig. 1. Plade for Enden af Christoffer II's Tumba.

hosstaaende Afbildning udført): I det følgende betegne vi disse Relieffer efter deres Plads i Rækken, regnet fra venstre til højre. Indholdet af de to yderste til hver Side (1, 2, — 5, 6) er af Hoyen i Texten til *Danske Mindesmærker* utvivlsomt rigtig angivet. Til 1 og 2 ere Æmnerne tagne af Samsons Historie; paa 2 ser man ham liggende med Hovedet i Dalila's Skød og med Fødderne over hendes Ternes: Skøgen afklipper hans Lokker, medens en af Fili-

sternes Fyrster stikker hans Øjne ud (Dommernes Bog Kap. 16. v. 18—21). Paa Relieffet 1 ser man Samson, efter at hans Haar er groet ud, gribende om Pillerne, der bære Filisternes Hus, saa at det i sit Fald ogsaa knuser ham selv (Kap. 16. v. 26—30). Reliefferne 5 og 6 udgøre tilsammen egentlig kun ét Billede: yderst (6) ser man den vise og ærværdige Aristoteles, krybende paa alle fire og bærende paa sin Ryg den dejlige Phyllis, der holder i den bagerste Rand af hans Hætte som i en Tømme, og tillige slaar ham paa Bagen med en Svøbe; fra en aaben Balkon (Relieffet 5) ere to Personer, af hvilke ialtfald den ene bærer Krone, Vidner til dette underlige Optrin.

Det sidstnævnte Æmne er taget fra en Fortælling (*le lai d'Aristote*, som Franskmændene kalde den), hvis Grundmotiv — den vise Olding, der gør sig til Hest eller Æsel for den skønne Kvinde — oprindelig er af indisk Herkomst, men i det 13de Aarhundrede fandt Indpas i Europa, hvor den store Mester i alle verdslige Videnskaber, Aristoteles, maatte overtage den vise Mands lidet taknemlige Rolle. Historien er et ret hyppig forekommende Æmne i den senere Middelalders Litteratur og Kunst; den fortælles forøvrigt ikke altid ganske ens. For at give et Begreb om dens Karakter og Indhold, uden at opholde Læseren mere end nødvendigt ved denne Sag, meddeler jeg her et ganske kort Udtog af en tysk poetisk Bearbejdelse af den fra det 14de Aarhundrede[1].

Kong Philip af Macedonien lod sin Søn Alexander opdrage af den viseste Mester Aristoteles, og indrømmede dem et særligt Hus i en skøn Have. Men Undervisningen blev afbrudt ved, at den unge fyrige Kongesøn blev heftig forelsket i en af sin Moders Hofdamer, den skønne Phyllis.

[1] F. H. v. der Hagen: *Gesammtabenteuer*. Erster Band. Stuttgart und Tübingen 1850. Nr. 2. Slgn. Indledningen til samme Bind p. LXXV. — En anden ældre (latinsk) Version i Th. Wright: *A selection of latin Stories* etc. London 1842. P. 74. O. s. v.

Aristoteles opdagede dette Forhold og forklagede Alexander for hans kongelige Forældre: de to elskende bleve nu omhyggelig iagttagne og fik ikke Lov til at komme sammen. Alexander sad surmulende i Skolen, medens Phyllis pønsede paa Hævn. Hun pyntede sig forførerisk ud og gik en Morgen med nøgne Fødder over Havens dugvaade Græs; naar hun bukkede sig for at plukke Blomster, løftede hun Kjolen altfor højt i Vejret. Den gamle Aristoteles saa hende fra Vinduet og lod sig daare af Synet. Phyllis hilsede ham og kastede Blomster ind ad Vinduet til ham; han bød hende ind til sig og bad om hendes Kærlighed. Dog vilde hun intet indrømme ham, men lovede ham alt, hvis han vilde gøre sig til hendes Hest og gaa paa alle fire, medens hun red paa hans Ryg gennem Haven. Den vise Aristoteles var ikke standhaftigere mod Kvindens Forlokkelse end Adam, Samson, David eller Salomo havde været: han gav efter, og den skønne Pige sad triumferende paa hans Ryg med en Rosengren i Haanden og kvad en Elskovsvise. Saa sprang hun muntert ned og haanede den gamle Gæk for at hans hundrede Aar nu vare blevne til syv og ønskede ham Pokker i Vold. Men Dronningen havde med sine Damer set alt fra Paladsets Tag, og saaledes blev Begivenheden snart kundbar for Kongen og det hele Hof. For at undfly Skam og Spot maatte Aristoteles efter én Uges Forløb hemmelig indskibe sig med sine Bøger og al sin Ejendom og sejlede til en Ø, kaldet Galicia, hvor han hævnede sig ved at skrive en stor Bog om de skønne, falske Kvinders Rænker: mod dem kunde Intet hjælpe uden at holde sig saa fjernt fra dem som muligt.

En vittig og munter Historie. Til Trods for dens gamle indiske Motiv og dens gammelgræske Navne, er den allerede midt i Middelalderen blevet iklædt en vis moderne Hofstil; og Intet er naturligere, end at den med sin lette, frivole Tone allerede forlængst er blevet bearbejdet som Farce for Theatret og i vore Dage er gaaet over Palais-Royal-Theatrets Scene i Paris. Derimod maa det forekomme vor

Tid højst besynderligt at finde den fremstillet paa kirkelig Grund paa et gammelt Gravmæle over en dansk Konge — saa besynderligt, at man i første Øjeblik kommer til at tænke paa Muligheden af, at Valdemar Atterdag har givet et skalkagtigt Lune altfor frit Spil, idet han lod Monumentet udføre over sin Fader, den stakkels Christoffer den anden. Høyen, der ikke selv vil overtage Ansvaret for Fortolkningen af de vedkommende Relieffer (5, 6), men henviser til »den Oplysning, som en grundig Kender af Middelalderen har givet« (og som er sikker nok), vil heller ikke »indlade sig paa en videre Betragtning af Reliefferernes Valg«. En saadan Tilbageholdenhed kan der paa Grund af hele Gravmælets saa mangelfulde Bevaring vel være Føje til; men noget Mere kan der dog med Sikkerhed siges om Betydningen af de valgte Æmner. Ingen kan undgaa at bemærke, at *Moralen af Historien om Aristoteles paa det nærmeste træffer sammen med den Moral, der kan udledes af Samsons Skæbne:* her som hist handles der om *den Straf, eller den Spot og Skam, som den ubeherskede Eftergivenhed for Kvindens Tillokkelser drager efter sig.* Begge Historierne illustrere altsaa en og samme almengyldige Tanke. Og muligvis have Tumba'ens Metalrelieffer i større Omfang givet Illustrationer af Lasternes — her altsaa Vellystens — Straf, og de tilsvarende Dyders Belønning; da der — som Løffler rigtig har paavist — har været to Rækker Relieffer om hele Tumba'en, var der i hvert Fald Plads til adskilligt mere. Og da Exempler paa Vellyst her ere fremstillede i nederste Række, have Exempler paa Kyskhed muligvis været fremstillede i Rækken oven over.

Tilbage staa de midterste Relieffer 3 og 4. Ved Fortolkningen af deres Indhold bør man ikke strax gaa ud fra, at det er taget fra andre Æmner end de yderste, men forsøge, om 3 ikke kunde forklares af Samsons Historie, 4 af Aristoteles'. Da dette Forsøg imidlertid neppe vil lykkes, maa man efter Analogien betragte de to Relieffer som sammen-

hørende; desuden maa man efter deres Plads imellem Samsons og Aristoteles' Historie anse for givet, at deres Æmne efter sin moralske Betydning henhører til samme Tankegang som disse. Dette bestyrkes ogsaa i høj Grad ved Betragtningen af Relieffet 4, som viser os en kronet Dame, der er Genstand for en knælende Herres, en ung Ridders, Tilnærmelser. Hvad disse gaa ud paa, er umiskendelig angivet derved, at Nederdelen af Damens Kjole er slaaet tilside, saa at man ser hendes Ben i hele deres Længde; hun forsøger at holde Kjolen sammen, men Herren lægger Haanden paa hendes Arm som for at drage den bort. Det er da tydeligt nok, at der atter her handles om en ubehersket Tilbøjelighed for Kvinden. Paa det andet Relief (3) ser man yderst til hver Side en roligt staaende mandlig Figur, af hvilke han til højre er klædt som Ridder. De to Personer synes at tale med hinanden, og Ridderen vender Hoved og Blik noget opad. Uagtet jeg ikke kan tiltræde Høyens Gisning om Relieffets Indhold, tror jeg dog, at han (og Løffler) have ganske Ret i, at der har været noget imellem disse to Figurer, hvad der ogsaa er Spor til forneden paa Messingpladen. Det maa have været noget, som har raget højere op end de bevarede Figurers Hoveder, og — efter Analogien at slutte — tillige noget, der har givet Billedet af Straffen for den Vellyst, som er fremstillet paa Relieffet 4.

Naar man nu ikke vil gætte hen i Vejr og Vind paa Æmnerne til disse Billeder, men følge et objektivt, i middelalderlige Kilder givet Spor, saa tror jeg, at man finder et saadant Spor i de Skrifter fra Middelalderen, som fortælle eller hentyde til Historien om Aristoteles. Der drages nemlig Paralleler imellem den og tilsvarende Træk af andre berømte, især bibelske Personers Skæbne. I det Digt, hvis Indhold ovenfor er meddelt, nævnes i denne Sammenhæng: Adam, Samson, David, Salomo; andensteds nævnes ogsaa Absalon. At slige Paralleler virkelig lede os paa

det rette Spor, derpaa have vi strax et Pant i den Omstændighed, at Samsons Skæbne jo forekommer paa vort Relief som Modstykke til Aristoteles'. Af de øvrige Navne tror jeg, at intet andet end Absalons kan lægges til Grund for Fortolkningen af Reliefferne 3 og 4, men at dette Navn netop ogsaa giver Nøglen til den rette Forklaring. Billedet 4 fremstiller da, hvorledes Absalon »gaar ind til sin Faders (Kong Davids) Medhustruer« (2. Samuels Bog. 16, 22), idet Scenen naturligvis ikke alene i Henseende til Kostumer, men ogsaa til Personernes hele Optræden — Absalons knælende Stilling — gaar for sig paa en Maade, som mere hører hjemme i Riddertiden end i den jødiske Oldtid. Kronen paa Damens Hoved var nødvendig for Fortællingen som et Kendetegn paa, at hun var en af Kongens Medhustruer. Paa Relieffet 5 har man set Absalon hænge, endnu levende, i Egens Grene (2. Samuel 18, 9 ff.); »der en Mand det saa, da gav han Joab det til Kende, og han sagde: Se, jeg saa Absalon hænge i Egen« o. s. v. Dette passer fortræffelig til de to bevarede Figurers indbyrdes Forhold; Joab (Ridderen) har da i sin nu afbrudte højre Haand formodentlig holdt de tre smaa Spyd, som han stødte i Absalons Hjerte (v. 14); og Egen og Absalons Figur have været fremstillede i mindre Maalestok end de to staaende Skikkelser i Forgrunden[1].

Allerede en Analyse af Billederne selv leder altsaa Tanken hen paa Absalons Historie; men Resultatet bekræftes yderligere, og paa en virkelig paafaldende Maade, af et gammelt tysk Digt fra samme Tidsperiode som vort Monument.

---

[1] Det kan herved desuden erindres, at Absalons Død i Opropet mod David ikke alene var Straffen for hans egen Krænkelse af Kongens Hustruer, men ogsaa udtrykkelig angives som Herrens Straf over David for hans Forsyndelse mod Bathseba (2. Samuel. 12, 9 ff.) — at den altsaa paa dobbelt Maade var Vellystens Straf.

I »Ein Tagelied« af Hugo von Montfort[1] beder Digteren Gud om Overbærenhed med hans Svaghed. »Bevar Du mig for Dødssynder — —: en vís Mand føres i Fristelse, snart ved Kvinder, snart ved Gerrighed; det kan man erfare baade blandt lave og høje, og derved er Mangen kommen i Ulykke«. Nu anfører Digteren en Række Exempler paa Vellystens Straf; og iblandt dem forekomme følgende tre Vers, som her gengives i Originalens Rækkefølge.

Samson, der sterkst uff erden,
den blant[2] sin eigen wib;
darumb so tet er sterben
und verlor si och irn lib.

Absolon, der schönst uff erden,
umb frowen kam er in nôt,
darumb so muost er sterben
und nam einn herten tot.

Aristotiles, der gmeit[3]
in allen künsten zwar[4],
ein junkfraw in da reit
do er was worden grâ.

Her have vi Programmet for Reliefferne i Sorø aldeles nøjagtig opgivet. Saavel ved Samsons som ved Absalons Historie sondres — ganske som paa Reliefferne — Synden og Straffen som adskilte Momenter; ved Aristoteles' flyde de — ligesom paa Reliefferne 5 og 6 — mere sammen til ét Billede. Da Hugos Digt ifølge Filologernes Mening ikke er

[1] J. E. Wackernell: *Hugo von Montfort*, Innsbruck 1881 (Aeltere tirolische Dichter III), S. 70.
[2] blant = blendete.
[3] gmeit, dygtig.
[4] zwar = ze-war, forsand.

forfattet før Aar 1400, kan det ikke betragtes som egentlig Kilde for de plastiske Arbejder paa Kong Christoffers Gravmæle; men der er den største Sandsynlighed for, at disse og Digtet maa henføres til en og samme Kilde, hvad enten denne maatte være bevaret til vor Tid eller ikke, og hvad enten den henhører til Kunstens eller Litteraturens Omraade.

I *Danske Mindesmærker* har Høyen forsøgsvis fremsat den Gisning, at Æmnerne for de to sidst omtalte Relieffer skulde være tagne fra Esthers Bog Kap. 7; og hertil har Løffler sluttet sig i sit Værk om Gravmælerne i Sorø. En af Høyen fremsat Mening om slige Ting gør uden Tvivl Krav paa alvorlig Opmærksomhed, og — forsaavidt som den ikke uden videre kan tiltrædes — paa en grundig Drøftelse. I dette Tilfælde mener jeg dog at kunne fatte mig ganske kort, idet mit egentlige Bevis imod Høyens Forklaring er givet ved de Grunde, som jeg har anført for en helt anden. Det afgørende er, at Høyen slet ikke har taget Hensyn til den ved Reliefferne paa begge Sider givne Tankegang, og at Esthers Historie ikke nævnes — og efter sit Indhold heller ikke kunde nævnes — i middelalderlige Skrifter som Parallel til Samsons og Aristoteles'. Men dertil kommer endnu, at Høyens Forklaring af de bevarede Figurer paa Relieffet 3 ikke uden Vilkaarlighed kan passes sammen med Fortællingen i Esthers Bog: der staar Intet om, at Mardokai (og egentlig heller ikke, at Harbona) vare tilstede under Hamans Galge.

Den lange Plade paa Siden af Christoffers Tumba indeholder 12 Arkader. De to mellemste have haft en Fremstilling af Marias Himmelkroning (kun Marias Figur er bevaret); nærmest ved denne Scene ser man til den ene Side Apostlen Paulus, til den anden Petrus, begge tronende. Yderst tilvenstre fire tronende Kvinder, der bære Kroner af

forskellig Form. Yderst tilbøjre fire tronende Biskopper (en af dem mangler). Meningen med Valget af disse Figurer vil blive mere klar ved det, som vi nedenfor skulle meddele om de øvrige Monumenter, skønt der neppe er Haab om at naa til fuld Forstaaelse. Da Hovedbilledet paa denne Plade, Marias Kroning, handler om K v i n d e n s højeste Forherligelse, turde det være rimeligst at tænke sig Pladen oprindelig anbragt paa den Side af Tumbaen, hvor D r o n n i n g e n s Figur hviler.

Fig. 2. Plade paa Siden af Christoffer II's Tumba.

3. Valdemar Atterdags Tumba.

Til at danne sig en Forestilling om de nu aldeles forsvundne Figurer paa Valdemar Atterdags Tumba i Sorø Klosterkirke har man to Ledetraade: for det første de Mærker efter den plastiske Udsmykning, som endnu kunne ses paa Tumbaens øverste Flade og Sideflader, og for det andet et Kobberstik (her gengivet), rimeligvis fra det 17de Aarhundrede, der fremstiller Monumentet som om det dengang var fuldstændig bevaret, hvad det dog neppe kan have været. Den for Kobberstikket til Grund liggende Tegning maa have været udført af en i Tegnekunstens Begyndelsesgrunde yderst ukyndig Person — Perspektiven! —, som tilmed efter Hukommelsen har gengivet Monumentet i høj Grad unøjagtig — endog i de grovere og iøjnefaldende Træk, for ej at tale om de finere.

At Tumbaens øverste Flade har baaret Valdemars liggende Figur, kunde man sige sig selv; Kobberstikket giver den yderligere Oplysning, at Kongen har været fremstillet i ridderlig Rustning med en liggende Løve ved Fødderne og en Baldakin over Hovedet. Dette maa vel staa til troende; men forøvrigt forekommer det mig, at Løffler overvurderer de Oplysninger, som Kobberstikket giver om Kongens Figur, naar han kalder dem højst værdifulde. Om virkelig

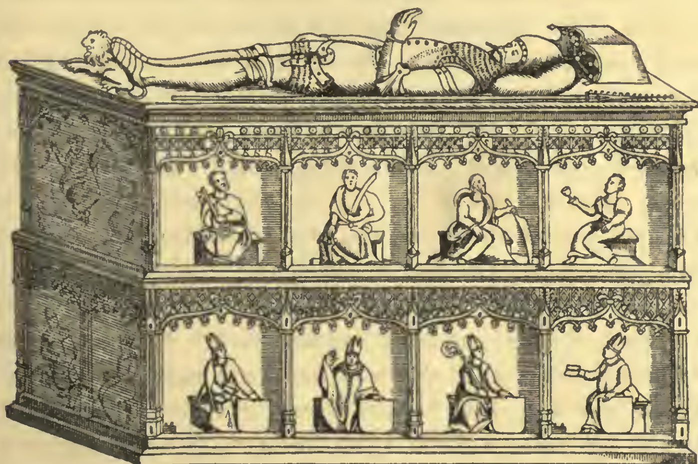

Fig. 3. Valdemar Atterdags Tumba (gammelt Kobberstik).

Portrætlighed har der vel næppe engang været Tale ved den originale Figur paa Gravmælet, end mindre ved Kobberstikket, der giver Kong Valdemar et Par store Knebelsbarter efter en Mode, der er 200 Aar senere end hans Tid. Paa Stikket er desuden hans venstre Underarm og Haand strakte lige i Vejret, hvilket er meningsløst og ikke kan have svaret til Originalen. Langs begge Sider af Kongens Figur har der paa Tumbaens øverste (vandrette) Flade — efter de bevarede Spor at slutte — været en gothisk Dekoration af Lister og Blindinger som en Indfatning om Figuren. Har

der været Blindinger, saa have disse sikkert ogsaa været udfyldte — eller ialtfald bestemte til at udfyldes — med smaa Figurer i Relief. En Ramme forudsætter et Billede, og en Niche eller en blind Niche forudsætter en Gruppe eller en Figur, om end Figurer paa disse Pladser forholdsvis sjældent ere bevarede, som paa Monumentet over Ærkebiskop Kuno von Falkensteyn (død 1388) i S. Castors Kirke i Koblenz.

Sidefladerne paa Valdemar Atterdags Tumba have været inddelte i to vandrette Rækker af Blindinger, højere for oven, lavere for neden. Paa hver af de to Langsider har der, som tydelige Spor udvise, i øverste Række været sex Blindinger, hver med en enkelt staaende Figur: at det har været de tolv Apostle, kan antages med Rimelighed, ikke alene ifølge Antallet ($2 \times 6 = 12$), men ogsaa fordi Apostle ret hyppig forekomme paa den Art af Gravmæler; desuden har ogsaa Kobberstikket Apostelfigurer paa disse Pladser, uagtet det begaar den grove Fejl at gøre de sex Blindinger i øverste Række paa en Langside til fire og tillige lader Figurerne sidde, hvad der ikke kan være rigtigt. I nederste Række har der, som Stikket viser, og Sporene paa Monumentet bekræfte, virkelig været fire siddende Figurer paa hver af Langsiderne. At det har været Biskopper med Vaabenskjolde, som Kobberstikket afbilder dem, er meget troligt. Hvad Meningen med denne Række Biskopper er, skal nærmere blive paavist i vort næste Afsnit.

Kun paa den ene af Tumbaens korte Sider — den samme som er fremstillet paa Kobberstikket — er den oprindelige Grundflade for Relieffigurerne bevaret. For oven har der været et Relief, som har udfyldt Pladen i hele dens Bredde. Der er i Midten tydelige Mærker af en mandelformet Glorie med en enkelt Figur i, og til begge Sider af Gloriens nederste Spids andre Spor efter paasatte Skulpturer. Kobberstikket har i Stedet for en rolig tronende eller staaende Figur i Glorien en latterlig svævende Skikkelse,

paa Baroktidens Vis omgivet af en Kreds af Skyer. Det har sikkert ikke, som Werlauff[1] mener, været en »Engel«; snarere Kristus som Verdens-Dommer med Maria til den ene og Johannes til den anden Side, eller — hvad der forekommer mig rimeligst — den himmelfarende Maria, hvis Glorie bæres opad af svævende Engle; denne Forestilling repræsenterer jo i Almindelighed Menneskehedens Saliggørelse. — Under dette Billede er der i den nederste Række to Blindinger, svarende til dem i nederste Række paa Langsiderne. Efter Kobberstikket skulde der i disse Blindinger have været Figurer af Kongen og Dronningen, begge — eller ialtfald Kongen — knælende. Men det passer ikke til de Sædvaner, der gælde for Middelalderens Tumbagrave. Oprindelig have disse Felter snarest været benyttede til at give en videre Udførelse af det ovenfor fremstillede Æmne — altsaa, hvis det har været Dommedag, de Velsignede, der gaa ind i Paradis, og de Fordømte, der føres til Helvede; eller, hvis det har været Marias Himmelfart, hendes Død og hendes Legemes Opstandelse. Maaske have de oprindelige Billeder været helt borte, dengang da Tegningen til Kobberstikket blev udført: des friere har da Tegnerens Fantasi kunnet tumle sig paa de tomme Pladser; men det kan ogsaa tænkes, at man i Begyndelsen af Renaissancetiden virkelig har indsat knælende Billeder af Kongen og Dronningen, saa at Tegneren dog nogenlunde har gengivet, hvad han har set.

Hvad der har været fremstillet paa Tumbaens anden Endeside, derom savne vi nu enhver som helst, endog den svageste, direkte Vejledning. Der lader sig altsaa ikke sige mere, end at det vel paa en eller anden Maade har været Modstykker til Billederne paa den nys omtalte Side.

---

[1] E. C. Werlauff, *De hellige tre Kongers Kapel.* Kbhvn. 1849. p. 92 (q).

4. Sidefigurerne paa Margretes Tumba i Roskilde Domkirke.

Af plastisk Arbejde paa Margretes Gravmæle er der foruden Dronningens liggende Figur ovenpaa Tumbaen bevaret 12 Brudstykker af Relieflerne paa Sidefladerne, nemlig: 2 Grupper hver paa 3 Figurer, der have haft deres Pladser i de bredere Blindinger paa Endesiderne, og 10 enkelte Figurer, oprindelig anbragte i de smallere Blindinger paa Længdesiderne. Alle Figurerne uden Undtagelser mangle Hovederne; forresten er Bevaringen meget forskellig: af nogle har man kun et mindre Stykke tilbage, andre ere paa Hovederne nær næsten fuldstændig vedligeholdte. I det sidste Afsnit af denne Afhandling meddeler jeg udførligere Beskrivelser over alle Brudstykkerne (med Undtagelse af de arkitektoniske, som henhøre til Blindingernes Rammer).

Materialet er en graalig-hvid Stenart, som man plejer at kalde Alabast; om dette Navn er mineralogisk berettiget, maa Andre afgøre. De lyse Figurer, paa hvilke Enkeltheder have været fremhævet ved Forgyldning, medens jeg ingensteds paa dem har fundet Spor af andre Farver, have staaet imod den sorte-graa Overflade af den Sten, hvoraf Tumbaen selv er opført.

Medens Høyen sikkert har Ret, naar han om det plastiske Arbejde paa Christoffer den andens Monument i Sorø udtaler, »at Kunsten ikke her gaar ud over en vis Haandværksdygtighed«, vidner Udførelsen af Figurerne paa Margretes Gravmæle om en virkelig Kunstner, der i Henseende til kunstnerisk Dannelse og Smag sikkert har hørt til de bedste i Europa paa hin Tid. En fremragende Oprindelighed vil man dog neppe kunne tilkende ham: han har ikke hørt til Gennembrudsmændene i denne mærkelige Periode af Europas Kunsthistorie, da en helt ny Aand trængte sig mægtig frem for at afløse Middelalderens. Det Aarstal, hvormed Gravmælets Indskrift slutter, og som betegner Værkets Fuld-

endelse, 1423, falder jo sammen med den første store Renaissancebevægelse i Italien og med Grundlæggelsen af den nye nordiske Malerkunst i Nederlandene. Men Plastikken paa Margretes Gravmæle hører mere sammen med Fortiden end med Eftertiden. Kunstnerens største Ros bestaar i, at han har været i fuld Besiddelse af den fra det 14de Aarhundrede nedarvede ejendommelige Skonhedssans og Smag, der mere havde Øje for en fin idealistisk Holdning i Figurerne og for smukke, harmoniske Linjer, end for slaaende Natursandhed og Individualitet. I Sammenligning med den øvrige middelalderlige Plastik, som forefindes indenfor Danmarks Grænser, indtage disse Arbejder dog en meget høj Rang, maaske endog den højeste, ialtfald blandt Skulpturer af Sten. Jeg antager, hvad jeg nedenfor atter skal berøre, at Kunstneren tilhører den rhinske, særlig den kølnske Skole. Rimeligst er det vel at tænke sig, at Skulpturerne ere udførte paa fremmed Sted og indsendte til Danmark: Mesterens personlige Nærværelse behøvedes neppe, saameget mindre, som der jo ikke kunde være Tale om et Portræt paa første Haand — vistnok overhovedet ikke om noget egentligt Portræt — af den afdøde Dronning, der ogsaa er fremstillet med unge og aabenbart ideale Ansigtstræk. Figuren af Margrete selv omtaler jeg forøvrigt ikke nøjere ved denne Lejlighed [1].

---

[1] Her kun et Par Ord i forbigaaende. Det forekommer mig besynderligt, at den samvittighedsfulde Kunstner (Billedhuggeren F. G. Hertzog), som har restaureret Dronningens Figur, har været saa skaansom mod de store klodsede Kvaster paa Hjørnerne af Puden under Dronningens Hoved, skønt de dog tydelig ere senere Tilsætninger. At Dronningens Krone er et Renaissancearbejde, der svarer til, og maa være udført samtidig med Kronen paa Christian den 3dies Hoved paa hans Monument, er allerede iagttaget af flere (Direktør Dr. Henry Petersen, Fuldmægtig Holst); men jeg mindes ikke, at der i Litteraturen foreligger nogen Bemærkning derom. Da denne Krone er et smukt Arbejde,

Naar der spørges om Anordningen og Betydningen af Figurerne paa Tumbaens Sideflader, give de gamle Afbildninger i Resens Atlas og i *Danske Vitruvius* ingen som helst brugbar eller værdifuld Oplysning. Vi ere aldeles henviste til, hvad vi kunne lære af selve de bevarede originale Brudstykker. Af de enkelte Figurer fra Langsidernes smalle Blindinger er der 4, som efter alle Kendetegn — for hvilke der gøres nøjere Rede i de nedenfor meddelte Beskrivelser — maa antages at forestille Apostle, og andre 4, som ved deres Dragt tydelig ere karakteriserede som Biskopper; dertil kommer en kvindelig Figur, som sandsynlig forestiller den hellige Magdalene, og en mandlig Figur, der bærer verdslig Dragt efter Moden fra Monumentets Udførelsestid. Apostlene og Biskopperne lede strax Tanken hen paa Valdemar Atterdags Gravmæle, der ogsaa har Rækker af saadanne Figurer; af Biskopperne paa Margretes Tumba holder en (maaske to) et Vaabenskjold ligesom de paa Valdemars. Vi minde om, at der ogsaa paa Christoffer den andens Tumba er bevaret fire Bispefigurer, dog uden Vaabenskjolde.

Lige indtil den seneste Tid har man — enstemmig som det synes — opfattet alle disse Enkeltfigurer som Helgener. De fire kronede Kvinder paa Langsiden af Christoffer den andens Grav kaldes af Løffler »kvindelige Helgenfigurer«, Biskopperne sammesteds benævnes »hellige Mænd«. I Beskrivelsen af Valdemar Atterdags Gravmæle taler Werlauff om fire »hellige Biskopper, der holde hver et Vaabenskjold i Haanden« — men hvem har nogensinde paa slige Grave set Helgener som Skjoldholdere? Om Figurerne paa Margretes Tumba har der uddannet sig den Forestilling, at de i

---

er det vel rigtigt, at den bevares, som den er. Dronningens Figur maa i tidligere Tider delvis være blevet noget overarbejdet: den yppige og lækkre Form af Hænderne, med Gruber paa Knoernes Plads, svarer mere til Rococotidens Smag end til Middelalderens.

den øverste Række vare »Helgener«, de i den nederste »Apostle og nogle af Kristi Disciple«. Dette finder man hos Steen Friis (*Roskilde Domkirke*) og derefter i Kornerups store Beskrivelse af Domkirken i *Danske Mindesmærker* II og i Kr. Erslevs Bog om *Dronning Margrete* (og maaske flere Steder). Heller ikke mundtlig og privat har jeg hørt nogen Ytring om dette Æmne, uden at den jo ganske trygt gik ud fra den Forudsætning, at de 32 Figurer paa Langsiderne af Margretes Monument alle henhørte til Helgenernes Kreds (der jo ogsaa indbefatter Apostlene). Endnu i Eftersommeren 1891 fik jeg gentagne Besøg af Billedhuggeren F. G. Hertzog, en Kunstner, som jeg havde kendt i en lang Aarrække og agtede meget højt: han vilde raadføre sig med mig om, hvilke Helgeners Figurer der kunde antages for egnede til at have været afbildede paa Dronning Margretes Grav. Paa denne Tid — et halvt Aar før hans Død — havde han vel syslet med Restaurationen af Gravmælet i henved 30 Aar, saa at jeg ikke kunde lade være med i Stilhed at undre mig over, at han endnu ikke var kommet paa det Rene med Programmet for Arbejdet. Uagtet jeg altid havde staaet denne Sag ganske fjernt og kun for mange Aar siden havde set de bevarede Brudstykker, hjalp jeg ham som jeg bedst kunde; men jeg skal ikke rose mig af min Hjælp, der var aldeles værdiløs af den gode Grund, at det endnu ikke dengang var gaaet op for mig, at Synspunktet for Opfattelsen af disse Figurer var urigtigt: jeg gik som han og alle andre uden nøjere Kritik ud fra, at Talen alene kunde være om Helgenskikkelser.

Og dog kunde Kunstnere og Kunsthistorikere i Danmark, som havde med denne Opgave at gøre, forlængst have ladet sig advare. Allerede i 1868 udkom 9de Bind af Viollet le Duc's store *Dictionnaire de l'architecture française* med en udførlig og udmærket Artikel *Tombeau,* der blandt andet indeholder følgende (S. 26). »Ogsaa i Kompositionen af Graven have Middelalderens Kunstnere aabenbaret den logiske

Sans, som overhovedet er gennemgaaende i deres Værker. Deres Mening med Graven var at forevige Udstillingen af den Døde paa hans Paradeseng. Hvad der var foregaaet nogle Timer før Begravelsen, afbildede man i Sten eller Marmor, idet man for Publikums Øjne vilde genfremstille Jordefærdens Ceremoni i hele dens Højtidelighed. Men i denne Tanke blander sig en Følelse, som udelukker Realisme. Engle med Røgelsekar holde deres Hænder under den Dødes Hovedpude. Paa Sarkofagens Vægge er der udhugget sørgende Personer *(pleureurs)* og Broderskaber, undertiden den Afdødes Skytshelgener eller Engle. Det er Ligfølget i poetisk Opfattelse«. — Saa vidt Viollet le Duc, der ifølge Planen for sit Værk kun taler om den franske Middelalders Kunst. Hans Iagttagelse har vel ogsaa sin Gyldighed med Hensyn paa denne Art af Gravmæler udenfor Frankrig; men Problemet i dets almindelige Betydning for Europas Kunst har endnu — som jeg efter sikkre Kendetegn tror at turde sige — ikke været Genstand for nogen gennemført kunsthistorisk Undersøgelse og Behandling. Enhver maa paa dette Omraade hjælpe sig selv frem saa godt han kan.

Paa en Rejse gennem Belgien, Frankrig (ogsaa det gamle Burgund) og Rhinegnene, som jeg fik Lejlighed til at foretage i afvigte Sommer (1892), nærmest med min Universitetsvirksomhed for Øje, vandt jeg efterhaanden mere Klarhed over denne Sag ved Studiet af talrige Gravmæler fra det 13de, 14de og 15de Aarhundrede af lignende Art som Christoffers, Valdemars og Margretes. Efter hvad jeg har set, tør jeg strax med fuld Sikkerhed paastaa saa meget, at en i slige Ting erfaren Mand fra Tiden omkring Aar 1420 ved Betragtningen af saadanne Tumbaer snarest vilde vente at finde andre Skikkelser end Helgener afbildede paa deres Sider. Derfor maa vi flytte Synspunktet for vor Betragtning: det gælder jo om at se med Middelalderens Øjne, i Overensstemmelse med dens kunstneriske Sædvaner.

Jeg vil her give en Oversigt over de vigtigste af mine Iagttagelser i denne Retning. Mangelfulde som de ere, kunne de dog tjene til nogen Vejledning, dels om Sagens almindelige Betydning, dels om Forstaaelsen af de danske Gravmæler, som her nærmest ere paa Tale.

Allerede før Midten af det 13de Aarhundrede begyndte det at blive almindelig Skik paa Siderne af Tumbaerne og overhovedet de høje Grave — der jo udelukkende forbeholdtes Personer af den højeste Rang: Fyrster, fornemme Adelsmænd og Prælater — at fremstille Skikkelser, som sørge over den Afdøde, deltage i hans Ligbegængelse eller udføre de kirkelige Ceremonier ved Graven. At udstyre Graven med den Slags Forestillinger var som bekendt ogsaa ganske almindeligt i Oldtiden, hos Ægyptere, Etruskere og Grækere. For ikke at fortabe mig i altfor fjerne Æmner, skal jeg fra Oldtiden kun anføre et enkelt Exempel: En af hine græske Sarkofager fra Sidon, fra det 4de Aarhundrede før Kristus, som ere komne til Museet i Konstantinopel og først i Aaret 1892 ere offentliggjorte i Afbildninger, til største Beundring for den arkæologiske Verden og alle Venner af den skønne græske Skulptur[1]. Sarkofagen er smykket med Relieffigurer af sørgende Kvinder *(pleureuses)*, af udmærket Kunst. Om det nu er den antike Tradition, som — tilbagetrængt, men aldrig uddød — lever op igen midt i Middelalderen, eller om det vestlige Europa gjennem sine Erfaringer fra Østerleden ved Korstogene har modtaget nye Indtryk fra Oldtidens Monumenter, eller om det ganske af egen Drift er slaaet ind paa en tilsvarende Forestillingsvej som den Oldtiden havde betraadt — det er Problemer som kunne frembyde stor

[1] Se *Une nécropole royale à Sidon*, *Fouilles de Hamdy-Bey.* Par O. Hamdy-Bey et Théodore Reinach.

Interesse, men som vi her maa lade ligge urørte. En Kendsgerning er det i hvert Fald, at den senere Middelalder i høj Grad yndede disse Motiver, og engang imellem anvendte dem i mærkelig Overensstemmelse med Oldtidens Tanke, om end naturligvis med Forskel i Dragter, arkitektonisk Indfatning o. desl.

Det ældste Exempel, jeg har bemærket, er Grev Konrad Kurzbolds Grav i den 1235 indviede Domkirke S. Georg i Limburg an der Lahn; Monumentet over den flere Aarhundreder i Forvejen afdøde Greve er vel samtidigt med Kirkebygningen selv og bærer endnu den romanske Stils Præg. Det er strængt taget ikke nogen Tumba: den afdøde er fremstillet som liggende paa sin Baare, der støttes af sex Søjler; foran hver af de fire Hjørnesøjler staar en Figur af en kronraget gejstlig Mand, der læser eller synger Messe. En af de syngende, en i vildende Sky brægende Munk, er en meget komisk Figur og har uden Tvivl været satirisk ment fra Kunstnerens Side, især da han i den liggende Figur af Greven viser Evne til Karakteristik i en ganske anden fornem Stil.

En usædvanlig rig Samling af Tumbamonumenter fra det 13de til det 16de Aarhundrede, over de hessiske Landgrever, finder man i det saakaldte Landgrafenchor i Elisabeth-Kirken i Marburg (Kirkens søndre Korsarm). Forsaavidt som disse Gravmæler overhovedet have Figurer paa Siderne, er det alene Menneskeskikkelser, som hverken ved Glorier eller Attributer eller paa anden Maade gøre Fordringer paa at forestille Helgener. Det er netop, hvad Franskmændene vilde kalde »pleureurs«. To af Monumenterne, der synes at være udførte omtrent samtidig og af en og samme Mester i det 14de Aarhundrede, give rige Gallerier af Udtryk for Sorg i Stilling, Holdning, Haandbevægelser. Figurerne ere alle idealistisk opfattede ligesom i den antike Kunst; de ere ungdommelige, skægløse (skønt der forekommer baade Mænd og Kvinder); Stillingen er for det meste stærkt

svajet, og Hovedet hælder bedrøvet til Siden. De lægge Haanden paa Brystet eller føre den tankefuldt op til Kind eller Pande, eller tage sig om Hagen, gribe med den ene Haand om den anden, aftørre deres Taarer, folde Hænderne i Andagt eller vride dem i Sjælesmerte eller lade dem falde sammenflettede ned foran Livet. Der findes ogsaa gejstlige Mænd, Biskopper og Diakoner, som holde Gudstjeneste over den Døde: de ere fremstillede som unge ligesom alle de andre. Paa adskillige af Monumenterne i Marburg ser man ogsaa paa Tumbaens øverste Flade Figurer af Munke siddende med opslagne Bøger ved den Afdødes Fødder og læsende Messe.

Men ingensteds forekommer der her Helgener undtagen paa et Monument af en rent anden kirkelig Betydning, nemlig selve Helgenindens, Elisabeths, til hvis Ære Kirken er opført. Hendes Grav, i Kirkens nordre Korsarm, er smykket med et Relief, der forestiller Kristus, som modtager hendes Sjæl i Nærværelse af Maria og flere Helgener — en Forestilling, der jo ikke uden videre kan overføres paa Personer, som Kirken ikke tilkender Helgenrang. Sammesteds findes endnu et Kenotaphium over Elisabeth med et naivt og rørende Reliefbillede af de Ulykkelige, som ere blevne tilbage i denne haarde Verden, efter at deres milde Beskytterinde har forladt dem: en Fange med Lænker om Halsen, en Krøbling, der arbejder sig frem med sine Haandkrykker, en gammel fattig Kvinde o. s. v. Paa den goddædige Helgenindes Grav repræsenterer denne Slags Skikkelser jo bedst de sørgende Efterladte.

Den ovenfor nævnte Tumba over Ærkebiskop Kuno von Falkensteyn i Castor-Kirken i Koblenz har nu ingen Figurer paa Sidefladerne, derimod Ligbegængelses-Figurer i de vandrette Blindinger langs Siderne af den liggende Skikkelse af Ærkebiskoppen.

Blandt de tyske Monumenter maa jeg dog lægge størst Vægt paa den Række Tumbaer fra det 14de og 15de Aar-

hundrede, som findes i Kapellerne uden om Højkoret af Domkirken i Køln, fordi jeg, som ovenfor sagt, finder stor Lighed mellem Margretes Monument i Roskilde og Skulpturerne fra det 14de og Begyndelsen af det 15de Aarhundrede i Køln. Ligheden gælder ikke alene den egentlig plastiske Behandling og Stil, men ogsaa Anvendelsen af Materialet: Figurer af hvid Sten mod en Grundflade af sort, som det i Køln ikke alene findes paa Gravmæler, men ogsaa f. Ex. paa Reliefferne paa Domkirkens Højalter fra 1349. Stenarterne selv hidrøre vel snarest fra de belgiske Brud ved Dinant, hvorfra en stor Del af det nordligere Europa, endog helt ned til Burgund, i den senere Middelalder hentede Sten til plastisk Arbejde.

Naar der særlig spørges om Sidefigurerne og deres Betydning, give Monumenterne i Køln dog ikke meget fyldig eller tydelig Oplysning: flere af dem have ingen eller have i Tidens Løb mistet dem, de havde; paa andre ere de i vort Aarhundrede saa stærkt restaurerede eller erstattede med helt nye, at de ikke kunne gøre Krav paa nogen som helst historisk Autoritet. Dette gælder navnlig om Gravmælet over Domkirkens berømte Grundlægger, Ærkebiskop Konrad von Hochstaden (død 1261): Tumbaen (i Johanneskapellet) hidrører fra det 15de Aarhundrede, men er i det indeværende restaureret med en beklagelig Grundighed; hvad Meningen skal være med de Figurer, man nu ser paa Siderne, er mig ikke tydeligt, men ogsaa ligegyldigt i denne Sammenhæng. Langt bedre bevaret i sin oprindelige Skikkelse er Gravmælet over Ærkebiskop Engelbert von der Mark (død 1368), foran Sakristiet; det har paa Sidefladerne 24 Blindinger med en Figur i hver: ikke Helgener, men Skikkelser fra Ligbegængelsen, Kvinder og Mænd, en hel Række i verdslige Dragter. Dette Gravmæle fremhæves med fortjent Ros af W. Bode i hans *Geschichte der deutschen Plastik* (1887, Grote, S. 84—86) ligesom de ovenfor beskrevne i Marburg, dog uden Omtale af Figurernes Betydning. Ligeledes findes

der Figurer fra Ligbegængelsen paa Gravmælet over Grev Gottfried von Arnsberg (død 1368), i Mariakapellet. Den liggende Skikkelse af Greven selv som Ridder i fuld Rustning viser temmelig nært kunstnerisk Slægtskab med Figuren af Valdemar Atterdags Søn Christoffer i Roskilde Domkirke. Den storartede Tumba over Ærkebiskop Friedrich von Saarwerden (død 1414), i Mariakapellet, med Prælatens liggende Skikkelse af Bronze, er blandt alle Monumenterne i Køln det, som i Henseende til Tiden svarer nærmest til Margretes. Det er restaureret ved Midten af vort Aarhundrede, dog langt fra saa indgribende som Konrad von Hochstadens. I Blindingerne paa den lange og den korte Side, der ere til Syne, ser man Engle med Vaabenskjolde, en tronende Kristus og nærmest ham en knælende Biskop, fremdeles tronende Apostle; desuden paa den korte Side Marias Bebudelse — alt af Sten. Altsaa, foruden Apostlene og Maria ingen Figurer af dem, man plejer at kalde Helgener; men, undtagelsesvis, heller ingen Skikkelser fra Ligbegængelsen.

De franske Gravmæler ere omhandlede udførlig og i Sammenhæng i den ovenfor anførte Artikel af Viollet le Duc med al den uforlignelige Indsigt og Erfaring, som han raadede over i Æmner af den franske Middelalders Kunst, dog gennemgaaende med langt mere Hensyn til Gravens Arkitektur end til det Problem, som nærmest sysselsætter os her. Efter hvad jeg har kunnet samle om denne Sag, gælder ogsaa i Frankrig for Gravene fra den gothiske Stils Periode den Regel, at det er Skikkelser fra Ligbegængelsen, som findes paa Tumbaens Sideflader[1] (forsaavidt som de

[1] Exempler: En Bispegrav i det bageste Korkapel i Kathedralen i Amiens; Gravmælerne over Ludvig den Helliges Broder Philippe og hans Søn Louis i Koret i Saint Denis; Graven over Connetablen af Clisson (død 1409) og hans Hustru i Notre-Dame i Josselin. mellem Nantes og Brest. — Et belgisk Exempel i Kathedralen i Brygge.

overhovedet have Figurer), og at det kun rent undtagelsesvis er Helgener[1]. Endnu paa enkelte Grave af tidlig Renaissancestil finder man ogsaa alene *pleureurs*[2]; men i den mere udviklede Renaissance fra det 16de Aarhundrede synes dette Motiv at gaa af Brug og at vige Pladsen for Billeder af Helgener og Apostle[3].

Men naar man gransker Fremstillingen af Ligbegængelsen paa Gravene, maa man nødvendig noget nærmere betragte Hovedexemplerne af hele Arten: de to store, berømte og pragtfulde Tumbaer over de tidligste Hertuger af Burgund af den yngre Linje, Philippe le Hardi (død 1404) og Jean sans Peur (død 1419), som oprindelig havde deres Plads i Karthäuserklostret Champmol og nu findes i Museet i Dijon. Uagtet Tiden for deres Udførelse falder ret nøje sammen med Tiden for Udførelsen af Margretes Gravmæle i Roskilde, kan man dog ikke sige, at de burgundiske Hertugers Monumenter have nogen direkte Betydning for den nordiske Dronnings. Medens Skolen i Køln endnu fastholdt Middelalderens idealistiske Tradition, grundlagde netop de nederlandske (hollandske) Kunstnere, som arbejdede for det burgundiske Hof i Dijon ved Tiden omkring Aar 1400, fremfor alle Claus Sluter og Claus de Werve, den moderne Realisme, som fik Overvægten i hele Nordeuropas Kunst i Løbet af det 15de Aarhundrede. Det var de samme to store Kunstnere, som udførte Hertug Philips Monument og ialtfald paabegyndte Hertug Jean's; og de overførte med genial Dristighed deres realistiske Opfattelse af Livet paa Frem-

[1] En Side af en Tumba, udstillet i Musée Cluny i Paris.

[2] Exempel: En stor Grav fra S. Just i Narbonne, Afstøbning i Musée de sculpture comparée i Paris (Trocadero).

[3] Exempler: Gravmælet over Louis d'Orléans og Valentine de Milan, i S. Denis; det store, berømte — og kedelige — Gravmæle over Frants II, Hertug af Bretagne, og Marguerite de Foix, i Kathedralen i Nantes.

stillingen af Ligbegængelsen, som Traditionen krævede ved den Slags Monumenter.

Allerede i den udvortes Anordning er der Forskel fra de tidligere Værker af denne Art. Medens man ellers anbragte de sørgende Skikkelser som Relieffer, hver i sin Ramme, have Billedhuggerne i Burgund langs Tumbaens fire Sider udført et pynteligt aabent Galleri som en Klostergang i Miniaturformat, og inden i dette opstillet Figurerne som Statuetter, frit imellem hverandre. Denne Forandring kan vel ikke i alle Henseender kaldes et Fremskridt: der var noget strængere og holdningsfuldere ved den ældre Anordning, og den nyere tager sig lidt for meget ud som et Dukketheater. Men i hvert Fald er der her et Fremskridt i Liv og Illusion, og det er dette Maal, som den nye Kunst paa alle Maader stræber hen til. Her findes ingen traditionelle Udtryk for Sorgen: for enhver ny Figur er der givet et nyt Motiv, hentet ud fra den friske personlige Iagttagelse paa første Haand af det virkelige Liv. Det kan herved — ialtfald for moderne Øjne — engang imellem synes at gaa ud over Udtrykkets Værdighed, som naar man ser en Skikkelse snydende Næsen mellem begge Fingre — naturligvis et Udtryk for Graad fra en Tid, da Brugen af Lommetørklæder var ualmindelig; men i det hele taget er Sorgens Udtryk gennemført med langt mere gribende Sandhed end i de andre Værker. Og enhver af disse smaa Figurer er tillige skarpt individualiseret som et gennemført Portræt: at det virkelig er Portræter af samtidige, kan vel ikke strængt bevises, men dog med temmelig Sikkerhed antages. Da der nu til hvert af de to Gravmæler hører 40 af den Slags Figurer, vil man forstaa, hvilken rig Skat af mimisk og psykologisk Iagttagelse over et enkelt Omraade af Menneskelivet der er nedlagt i disse Værker. Det er ret et Udtryk for den Lyst til at samle Notitser og nøjagtige Observationer i hobevis over bestemte Themaer, som er saa ejendommelig

for den moderne Aand blandt de nordiske Folk, hvad enten det gælder Videnskab eller Kunst [1].

Endnu et Motiv for Gravenes billedlige og symbolske Udsmykning fremtræder undertiden med en vis Selvstændighed, men blander sig ogsaa undertiden hyppig med de Motiver, som vi allerede have gennemgaaet. Selvstændigst forekommer det, hvor Tumbaens Sideflader alene smykkes med Vaabenskjolde. Der mindes herved altsaa om den Afdødes Aner og Slægt, om det store, af Døden omhuggede Træs vidt forgrenede Rødder, eller om hans rige Besiddelser, hans Herredømme over mange Lande, der hvert førte sit Vaabenmærke. Men den samme Tanke, som mere tørt og fattigt udtrykkes ved Vaabenskjolde, kan ogsaa fyldigere udtrykkes ved Figurer: dette var f. Eks. Tilfældet med en pragtfuld helt med Bronze beklædt Tumba, som i fordums Tid har været i Kirken S. Yved de Braisne, over en højbaaren Dame, Marie af Bourbon (død 1274). Tumbaen var garneret med 36 smaa Figurer, »forestillende forskellige Konger og Dronninger, Hertuger, Hertuginder, Grever, Grevinder og andre Herrer og Damer af Slægterne Bourbon og Dreux» (den Afdødes og hendes Mands Familie). Man har endnu Navnene paa dem allesammen og en Afbildning af hele Monumentet [2].

[1] Philip den Dristiges Monument er begyndt 1383 og fuldfort 1412. Johan den Uforfærdedes er paabegyndt allerede 1410, men først fuldendt 1470. Om disse Værkers Historie kan navnlig henvises til Louis Courajods og P. Frantz Marcou's store og fortrinlige *Catalogue raisonné du Musée de sculpture comparée*, Paris 1892, med fuldstændige Henvisninger til Litteraturen og adskillige phototypiske Afbildninger. — Efter min Opfattelse synes det at fremgaa af Dokumenterne, at Claus de Werve maa anses for Mesteren for Hovedmængden af disse Statuetter. Men han har maaske ogsaa været hele Skolens ypperste Kunstner.

[2] Se *Monographie de l'ancienne abbaye royale de Saint-Yved de Braisne* etc. par Stanislas Prioux, Paris 1859. Fol.

Meget lærerig med Hensyn til slige Motivers Anvendelse paa Gravene er Udsmykningen af Kong Kasimir Jagello's Sarkofag, fra 1492, i Helligaands-Kapellet i Domkirken i Krakau, et berømt Værk af Billedhuggeren Veit Stoss. Der ser man paa Tumbaens Sider Skikkelser, som repræsentere Rigets forskellige Stænder, og som med Vemod beklage Kongens Død, idet de bære Vaabenskjoldene for de forskellige Lande, han beherskede [1]. Det omtrent samtidig udførte Gravmæle over Wladislaus Jagello (død 1434) har været smykket med lignende Fremstillinger.

Andre Gravmæler fremstille en endnu nøjere Forbindelse mellem den Tanke, der udtrykkes ved Vaabenskjoldene, og Figurerne fra Ligbegængelsen, hvis Anvendelse vi ovenfor have gennemgaaet. Et meget ejendommeligt Exempel herpaa har man i det storartede og vel bevarede Monument over Philippe Pot, oprindelig i Abbediet i Citeaux, nu i Louvre-Museet. Det er udført i sidste Fjerdedel af det 15de Aarhundrede og er et af de seneste betydelige Arbejder af den burgundiske Billedhuggerskole. Ridderen ligger udstrakt paa sin Baare, der hviler over Skuldrene af 8 statuarisk udførte og malede Figurer af Ligbærere, helt indhyllede i den lange Sørgedragt og med Hætten trukken frem over Ansigtet. Enhver af Ligbærerne har et Vaabenskjold hængende ved den udadvendte Side. Hele Værket gør en betydelig, malerisk og stemningsfuld Effekt, skønt det forresten maaske er noget overvurderet som plastisk Arbejde.

Hvor Vaabenskjoldene bæres af Figurer, er det dog for det meste Engle, der maa gøre Tjeneste som Skjoldholdere. Derpaa gives adskillige Exempler, af hvilke jeg kun skal fremhæve to, der høre nøje sammen. Det er de berømte Tumbaer over Marie af Burgund (død 1482) og hendes Fader, Hertug Karl den Dristige, i Notre-Dame Kirken i

---

[1] Se J. v. Lebkowski's Meddelelse i *Mittheil. der k. k. Central-Commission* (Wien, Jahrgang V, 1860).

Brygge. Jeg nævner Datterens Gravmæle før Faderens, fordi det er udført tidligst (1495—1502 af Pieter de Beckere) og endnu tilhører den sent gothiske Stil; Hertug Karls Sarkofag (1558, af Jacob Jonghelincx) er i Renaissancestil. Det er meget karakteristisk for Huset Burgunds og dets Efterkommeres Familiestolthed og Prætentioner, at disse Sarkofagers Sider ere bedækkede med en talrig Mængde Vaabenskjolde (stadselig udførte i emailleret Bronze). Englene, som holde dem, have endnu paa det ældste, gothiske, Monument Vinger; at de paa det yngre ere vingeløse, er et Træk af Renaissancens Emancipation fra Middelalderens Skikke.

Den Række Exempler og Kendsgerninger, som jeg ovenfor har forelagt Læseren, behøver ingen yderligere Udvikling for at Resultatet kan drages med Hensyn til Tydningen af de danske Gravmæler.

Baade paa Valdemar Atterdags og Margretes Tumba har hele Apostelrækken været fremstillet. Paa Valdemars svarer Blindingernes Antal i øverste Række paa de to Langsider til Apostlenes. Paa Margretes Sarkofag er der paa Langsiderne 8 Blindinger i hver af de to Rækker. Hvad enten nu Apostlene have staaet i øverste eller nederste Række, bliver der altsaa fire Blindinger til overs, der formodentlig have været udfyldte med ideale Figurer, hvis kirkelige Værdighed kunde gøre dem egnede til at ses i Apostlenes Selskab. Og da der findes en Figur, som med Rimelighed kan tydes som den hellige Magdalene, og Gravmælet desuden er rejst for en Kvinde, kunne vi — om end ganske hypothetisk — tænke os Apostelrækken udfyldt med fire Helgeninder: Dronningens Navne-Helgen Margrete, Birgitte eller hvem det ellers kan have været.

Ved de otte Biskopper med Vaabenskjolde paa Valdemar Atterdags Monument er det rimeligst at tænke paa det danske Riges Biskopper, hvis Antal jo netop var otte (Lund,

Roskilde, Odense, Borglum, Viborg, Aarhus, Ribe, Slesvig). Idet Biskoppen — i fuldkommen Overensstemmelse med Middelalderens Opfattelse af hans Betydning for Stat og Kirke[1] — her paa kirkelig Grund giver Møde som Hovedrepræsentant for sit Stift, en af Rigets Afdelinger, repræsenterer altsaa Biskoppernes fuldtallige Forsamling Summen af Addenderne, det vil sige hele Riget. Naar der paa den ene Side af Christoffers Tumba findes fire Biskopper, vil det ikke være urimeligt at tænke sig fire andre paa den anden Side, hvilket vil give et lignende Facit som ved Valdemars. Idet vi gaa ud fra, at Biskopsfigurerne paa Margretes Monument have haft en lignende Betydning, saa meget mere, som de tildels bære Vaabenskjolde, maa vi tillige erindre, at Margretes Værdighed som Herskerinde over tre Kongeriger, der er omtalt i Gravmælets Indskrift, heller ikke kan være glemt ved Repræsentationen af Prælaterne. At sige noget nøjere herom turde vel være umuligt; men urimeligt er det ikke, at Biskoppernes Tal her er gaaet op til tolv. I hvert Fald tyder dog en af de bevarede Figurer hen paa, at Kongemagten her ikke alene har været repræsenteret ved Rigernes gejstlige Mænd[2].

---

[1] Denne Opfattelse af Sagen har jeg forelagt min Kollega Prof. Dr. Johannes Steenstrup, som har fundet den stemmende med de historiske Forhold og støttet den med sin Autoritet.

[2] Det kan her være Stedet til at minde om de Linjer af Michel Hansen Jernskjegs Beskrivelse af Roskilde Domkirke (*Danske Samlinger*, 2den Række, VI), som angaa Sidefigurerne paa Margretes Monument:

Foruden seer jeg Monch og Monch ved Monchen side
De Allebaster Mænd, med Messesærcher vide
Med Monchehuer paa dog nogle er forstøtte.
Som Romningsmænd de her af disse Lande fløtte
De sjunger Messe nu med Steen forstummet Vise
De kand ei Himmerig eiheller skjers Ild prisze
Dog staar de Rad i Rad om dig du Dronning mægtig
De have været vist i Pavens Tro samdrægtig.

(Vend om!)

En realistisk nøjagtig Gengivelse af de Ceremonier, som virkelig have fundet Sted ved de paagældende Kongers og Dronningers Jordefærd, er der ingen Grund til at vente paa disse Gravmæler fra vor Middelalder. Man har sikkert repræsenteret Stat og Kirke paa Kongegravene efter deres blivende Betydning for Riget uden at tage Hensyn til om f. Ex. en af Biskopperne ved den givne Lejlighed har haft Forfald og ikke kunnet møde. Dog bør det ikke lades uomtalt, at vi have en historisk Efterretning tilbage om den Ceremoni, der vel frem for alle andre maa antages at have været det reale Grundlag for Billederne paa Langsiderne af Margretes Tumba. Det er den Beskrivelse, som den lybske Kannik Herman Korner i sin Verdenskrønike har givet af en Kirkefest i Roskilde Domkirke, der netop svarer til Margretes Bisættelse i Domkirken den 4de Juli 1413[1]. Ved denne Fest, som fejredes i Løbet af tre Dage med en Pragt og Rigdom, der ansaas for enestaaende i hele Europa, var ikke alene Kong Erik af Pommern og Dronning Philippa nærværende, men ogsaa Hertug Boleslav af Pommern, Hertug Johan af Sachsen-Lauenburg og Ærkebiskoppen af Lund med femten andre Biskopper. Denne Beretning er vistnok et Moment, der bør haves for Øje ved den historiske Forstaaelse af Figurerne paa Margretes Gravmæle, uden at jeg dog mener, at man i det enkelte vil kunne lægge den til Grund for Tydningen.

Forsaavidt som man overhovedet bør lægge den mindste Vægt paa disse Linjers Indhold og anse dem for Gengivelse af en Omvisertradition ved Kirken, kan det bemærkes, at Udtrykket Munke svarer til det franske *moines*, som er en almindelig Betegnelse for Ligbegængelsesfigurer, uden Hensyn til, at disse tildels kunne være verdslige. Om Helgener taler Michel Hansen ikke.

[1] Meddelt af Prof. Kr. Erslev i *Kirkehistoriske Samlinger*, 3die Række, V Bind, S. 809 ff. efter et Haandskrift i Linkøping.

— Paa Endesiderne har Tumbaen haft Billeder af den sædvanlige kirkelige Idékreds, rimeligvis Lidelseshistorien og Altings Ende.

Efter F. G. Hertzogs Død staar Margretes Tumba nu i Roskilde Domkirke med hele den arkitektoniske Inddeling af Blindinger paa Sidefladerne (dog uden Gengivelse af de oprindelige Farver paa Stenen), men uden Figurer i Rammerne. Dog efterlod Hertzog tre enkelte færdige Figurer udførte paa Grundlag af de originale Forbilleder.

Med al Anerkendelse af hans kunstneriske Dannelse og store Respekt for sin Opgave, betragter man dog de originale Brudstykker med meget mere Fornøjelse end hans Efterligninger. Der er en Finhed, en Friskhed og et Liv i det gamle Arbejde, som den moderne Billedhuggers mere akademiske Skoledannelse ikke har kunnet erstatte: hans Behandling er koldere, sløvere, stumpere. De tykke Plinther under hans Figurer se altfor tunge og klodsede ud; paa Originalerne er Plinthen ganske lav. I Følge sin — og alle andre samtidige danske Billedhuggeres — kunstneriske Udvikling var Hertzog fra en tidlig Tid, efter Thorvaldsens, H. E. Freunds og H. V. Bissens Exempel, blevet henvist til Studiet af Antiken, der allermest i ham havde en troende og begejstret Dyrker. At der var en ejendommelig middelalderlig Figurstil, grundforskellig fra Antikens, tror jeg, at han aldrig ret har faaet Øje for: han havde endog en Tilbøjelighed til at føre alt muligt tilbage til antike Kilder, som undertiden kunde give sig helt besynderlige Udslag. Hvor han i sit Restaurationsarbejde ligefrem kunde kopiere de givne Forbilleder, mærker man naturligvis mindre, hvor fjernt han egentlig stod den gothiske Plastik; derimod kommer det aabenbart for Dagen i hans tre Figurers Hoveder, til hvilke han intet direkte Forbillede havde. De tilhøre aldeles den Thorvaldsen-Freundske Stil og ere vel nærmest dannede efter Thorvaldsens Apostelhoveder, kun at

deres Udtryk er blevet noget tørrere og mørkere. Men det hører jo slet ikke hjemme her.

Hvis jeg paa Embedsvegne havde nogen Stemme ved Afgørelsen af, om Restaurationen af Margretes Monument skulde fuldendes og de tomme Rammer fyldes med Figurer, vilde jeg maaske være tilbageholden med offentlige Udtalelser derom paa dette Stade af Sagen. Men da jeg kan tale derom alene som Fædrelandsven og Kunsthistoriker, vil jeg tillade mig at henstille et Par Bemærkninger til Overvejelse. Fra Videnskabens Side knytter der sig visselig ingen som helst Interesse til et saadant Foretagende: enhver Kunsthistoriker eller Arkæolog véd, at moderne Restaurationer langt snarere maa betragtes som Hindringer end som Hjælp ved Studiet af Fortidens Monumenter. Og for Kunsten er en Opgave, der stiller Fordringer til at arbejde sig ind i en svunden Tids Ideer og Stil, vel mere afskrækkende end tillokkende: den begavede Kunstner vil, naar han frit maa vælge, uden Tvivl foretrække at udtrykke sig paa sin egen og sin Tids Vis. Og dertil kommer, naar Sandheden aabent skal siges, at man for Øjeblikket næppe vil finde en eneste dansk Billedhugger, som forud har et ret fortroligt Kendskab til Gothikens Figurstil; man kan jo ogsaa være en udmærket, ja en stor Billedhugger uden at have et saadant Kendskab. Naar jeg, til Trods for disse Indrømmelser, alligevel hører til dem, som haabe, at Arbejdet maa blive gjort — om end ikke strax, saa dog inden ikke altfor lang Tid —, saa er det, fordi det forekommer mig at være en national Æressag, at Gravmælet over en af vore største historiske Personligheder, den mægtigste Regent paa Danmarks Trone, ikke bør blive staaende halvvejs som en lemlæstet Ruin, halvvejs som et ufuldendt Værk i vor minderigeste Kirkebygning. Det vilde i Længden være utaaleligt. Hvis da Opgaven skal løses, bør man uden Tvivl sørge for, at Billedhuggeren bliver sat i Stand til at gøre grundige Forstudier i Udlandet; men tillige bør man forud være klar over, at

den aldrig vil kunne løses til fuld Tilfredsstillelse for den videnskabelige Kritik. Vel bør man holde sig til den givne Stil og til det oprindelige Program, som jeg ovenfor har givet et Bidrag til at klare; men man maa ikke forlange Stil og Program gennemførte med en Strænghed, der kunde kvæle al selvstændig og frisk Produktivitet fra Kunstnerens Side. Man bør ikke foretrække Færdigheden i at eftergøre Stilen for andre og bedre kunstneriske Egenskaber.

En nøjere Betragtning af de originale Brudstykker og Figurer vil føre til det Resultat, at de ikke egne sig til at fuldstændiggøres og atter opstilles i Monumentets Rammer. En Restauration af dem vilde nødvendig i høj Grad forringe deres Værdi som originale Levninger; desuden vilde den Patina, som Tiden har givet dem, ikke tage sig godt ud imellem nyt Arbejde. Men saa vel de som de smukke bevarede Rester af Blindingernes Rammer bør gøres tilgængelige for videnskabeligt og kunstnerisk Studium ved at udstilles offentlig enten i Domkirken selv eller i et Museum.

---

5. Beskrivelse af Figur-Brudstykkerne fra Margretes Monument.

De efterfølgende Beskrivelser ere udførte umiddelbart efter de originale Brudstykker. De vedføjede Maal angive ethvert Brudstykkes største Dimension, Plinthen (som allevegne er meget tynd) indbefattet. Disse Maal kunne have Betydning for en Identifikation. Fra et kunstnerisk eller kunsthistorisk Synspunkt vilde det være ønskeligt, om man til Sammenligning kunde opgive Maalet paa en enkelt Legemsdimension for alle Figurerne; men det lader sig ikke gøre med nogen Nøjagtighed, dels fordi alle Figurerne ere beklædte, dels fordi de ere saa mangelfuldt bevarede. Hovedet mangler paa dem alle.

A. 4 Figurer i frit Draperi og med nøgne Fødder uden Sandaler (Apostle).

1. H. 0,344 m. Figuren er slank af Skabning, og dens Stilling er temmelig svajet; den støtter væsentlig paa højre Fod og sætter venstre ud til Siden. Det yderste af den nøgne venstre Fod stikker frem udenfor Klædebonnet; det yderste af højre Fod er afbrudt. Underkjortlen, som er sammenholdt om Livet med et Bælte eller en Snor og har lange Ærmer, dækkes for det meste af den lange Kappe, som hænger ned fra Skuldrene og er stukket ind under højre Arm. Venstre Albue er trukket bagud, Haanden stikker frem ved Bæltestedet (Fingrene afbrudte). Højre Albue er, indenfor Kappen, bøjet mere ud til Siden; Underarmen og Haanden slutte sig ind til Brystet i skraa Retning opad. Haanden har ind imod Brystet trykket en Genstand, som nu mest er afbrudt, idet de tre yderste Fingre have ligget knyttede og Pegefingeren udstrakt paa dens glatte Overflade, Tommelfingeren langs dens øverste Rand. Den samme Genstand synes at have været støttet nedenfra af venstre Haand. Det ligger nær at antage, at det har været en Bog; men det er ikke tydeligt.

2. H. 0,335 m. Denne Figur har en kraftigere Bygning og en mere ret og solid Holdning end den foregaaende; den hviler mest paa højre Fod og sætter venstre lidt frem. Fødderne ere nøgne (det yderste af venstre afbrudt). Figuren dækkes for det meste af Kappen, der næsten kun lader Kjortlen til syne for neden og helt tilhyller begge Hænder. Med venstre Haand, der stikker frem oven over Hoften, holder han nedenfra om Ryggen af en Bog; med højre Haand, der holdes lidt lavere end venstre, griber han om en Stav, hvis Spor ogsaa kan forfølges længere nede. Staven har for en Del været frit udarbejdet; og der findes nedenfor paa Klædebonnet en Rest af en Tap (puntello), der har staaet i Forbindelse med den. Ogsaa paa den forreste Side

1.

2. (Jakob d. Ældre?)

3. (Peter?)

4. (Paulus.)

Fig. 4 Sidefigurer fra Margretes Tumba (Apostle).

af højre Skulder ses Rester af en Tap, der maa have været forbundet med Staven. — En Rest af Forgyldning paa Klædebonnets Rand nederst til (Figurens) højre. Langs Kappens Rand ses foran Underlivet en ridset Bort.

Figuren er af F. G. Hertzog lagt til Grund for en af de Apostelfigurer, han har udført til Restaurationen af Monumentet. Han har opfattet den som Jakob den Ældre med Pilgrimsstav og Bog. Gisningen er vel ikke ganske sikker, men maa dog anses for heldig. Hertzog har givet sin Apostel blottet Hoved, i Originalen har han vel snarere havt bred Hat med Muslingskal. Men det er mærkelig nok det samme Forbillede, der ogsaa er benyttet af H. til en Philippus, om end hans Figur af Jakob holder sig nærmere til Originalen.

3. H. 0,330 m. I Henseende til Karakter og Holdning har denne Figur nærmest Lighed med Nr. 1; det samme gælder om Fødderne og deres Bevaring. Men Draperiet er forskellig anordnet, idet Kappens nederste Rand kun naar til lidt under Knæerne. Figuren har med venstre Haand, der stikker frem af Klædebonnet ovenover Hoften, holdt let om en temmelig tynd Genstand, der har været stukket i skraa Retning gennem Haandens Hulning. Af den samme Genstand er der ogsaa paa Klædebonnet foran Brystet bevaret en utydelig Rest, som nærmest leder Tanken hen paa Sankt Peters Nøgler (med firkantet, rudeformet Nøglehoved). Højre Arm har sluttet bøjet ind til Siden; men Skulder, Arm og Haand ere aldeles afbrudte; formodentlig har Haanden holdt en Bog. — Paa flere Steder tydelig indridsede Borter langs Kappens Rande.

4. H. 0,203 m. Til denne Række slutter sig endnu den nederste Halvdel af en Figur med frit Drapperi ligesom de foregaaende. Den har hvilet mest paa venstre Fod og sat højre ud til Siden. Af Fødderne er for lidt bevaret til at det tydelig kan ses, om de have været nøgne; men det kan sikkert antages. Af højre Haand er Noget bevaret; den har

ind mod Siden trykket Hjaltet af et draget Sværd, hvoraf en stor og tydelig Rest ses lodret langs højre Side. Altsaa uden Tvivl Apostlen Paulus. — Paa Figurens venstre Side ses langs Kappens Rande mange smaa Rester af Forgyldning. Mindre Rester af Forgyldning paa Sværdhjaltet.

B. 4 Biskopper.

5. H. 0,311 m. Støtter mest paa højre Fod og sætter venstre ud til Siden; højre Fod med sin spidse Sko er endnu bevaret, venstre afbrudt. Venstre Haand, med Handske, griber om den lange Stav, der til Dels har været frit udarbejdet, og hvis Spor kan forfølges langs Siden. I Forbindelse med Stavens øverste Ende — hvad enten denne nu har været en korsdannet Ærkebispestav eller Biskoppernes almindelige Krumstav — har staaet to Tapper paa det øverste af Brystets venstre Side. Med højre Haand, der helt skjules af Klædebonnet, holder Bispen om den underste Rand af et Vaabenskjold (Skjoldmærket, der maa antages at have været paamalet, er nu aldeles udslettet); Skjoldet har i skraa Stilling dækket en Del af Figurens højre Side og Arm; men meget af det er nu afbrudt[1]. Synlige ere følgende Dele af det biskoppelige Ornat: inderst — for neden — *Alba*, dernæst *Dalmatica* og *Planeta*, hvis spidse Flig hænger ned fortil, og hvis Krave ses ved Halsen. Uagtet Figuren langt fra er godt bevaret, gør dens smukke, fint følte Holdning og Foldekastets paa én Gang naturlige og

[1] Endnu mod Slutningen af sit Liv betragtede Hertzog det, som Figuren bærer med højre Haand, som et Brudstykke af en stor cirkelformet Skive og tænkte sig, at Figuren kunde være S. Bernardino af Siena med Solmærket til Attribut. Men til en Skive af det Omfang, som denne maatte have, er der ikke Plads; desuden er Skjoldets Hjørne endnu tydeligt i den oprindelige Tilstand. At det er et Skjold, har ikke alene jeg set, men — uafhængig af mig — ogsaa andre Iagttagere: Direktør, Dr. Henry Petersen, Billedhugger, Prof. Stein og maaske flere.

5.

6.

7.

8.

Fig. 5. Sidefigurer fra Margretes Tumba (Biskopper).

rythmiske Linier en Virkning, der rober en begavet Kunstners Arbejde. — Spor af Forgyldning paa Klædebonnets Rande og paa Skoen.

6. H. 0,317 m. Denne Figur ligner ikke alene i Henseende til Ornatet, men ogsaa i Holdning og Karakter i høj Grad den foregaaende og fortjener som Kunstværk en lignende Ros; desuden er den bedre bevaret (ogsaa begge Fødderne). Derimod er den (til Trods for Brudstykkets større Højde) holdt i lidt mindre Maalestok end de andre Figurer. Ogsaa denne Biskop holder med venstre Haand om Staven; med den højre, der stikker ud af Planeta, holder han nedenfra om Ryggen af en Bog (afbrudt, men tydelig). Handsker paa begge Hænderne. — Rester af Forgyldning paa Skoene, Klædebonnets Rande, den opstaaende Krave. Utydelige og usikre Spor af en bred lodret Stribe — det ærkebiskoppelige Pallium? — midterst paa Planeta, paa hvis Foldekast den dog ikke kan have havt nogen Indflydelse.

7. H. 0,319 m. Denne Figur støtter mest paa højre Fod og sætter venstre til Siden og lidt frem; Holdningen er lidt strammere og mere oprejst end de foregaaendes. Venstre Haand holder noget over Hoften ovenfra om Randen af en tyk Bog: denne er meget godt bevaret, men Haanden ikke (den har formodentlig baaret Handske). Højre Haand, der slutter sig til Siden af Brystet, er skjult indeni Planeta. Dog er dens Stilling ganske tydelig: den er bøjet med Hulningen opad og har i denne Stilling baaret Noget, der nu er afbrudt, men som ved Tapper har været forbundet med Brystet og Skuldren. En Bog kan det vel ikke have været, da Figuren har Bog i den anden Haand; snarere har det været et Vaabenskjold ligesom paa Nr. 5. Spidsen af Skjoldet har da hvilet paa Haanden og Kanten vendt skraat fremad. Langs hojre Side ses flere Spor af Bispestaven, der har støttet mod Jorden; men Haanden kan her ikke have grebet om Staven som paa Nr. 5 og 6; Staven maa tænkes at have været stukket ind imellem Kroppen og Armen. Det

er der ikke gjort nøjere Rede for, da den øvre Del af Staven for det meste har været skjult for Øjet ved den Genstand, Haanden har baaret. — Rester af Forgyldning som paa de foregaaende Figurer.

8. H. c. 0,240 m. Det midterste Parti af en Figur i Biskopsornat som de foregaaende, afbrudt foroven og forneden ved skraa, indbyrdes omtrent parallele Brud. Den har mest hvilet paa venstre Fod og sat højre lidt ud til Siden og frem. Højre Haand har omtrent ved Hoften grebet om Staven; om den har baaret Handske, er ikke tydeligt. Venstre Skulder, Arm og Haand ere nu aldeles borte. — Spor af Forgyldning langs Klædebonnenes Rande.

C. 2 Figurer, som i Karakter hverken slutte sig til de ovenanførte Rækker eller til hinanden indbyrdes.

9. H. 0,248 m. Brudstykke af en, som det synes, mandlig Figur af ret fin Legemsbygning med smalle Skuldre. Den hviler overvejende paa venstre Fod og har sat højre fremad og udad i en lignende blød og elegant Holdning som Figurerne 5 og 6. Ikke alene mangler Hovedet, men det nederste Parti af Figuren er afbrudt efter et skraat Brud. Højre Haand, der omtrent i Højde med Hoften stikker frem af Kappen, holder Noget, der vistnok er en Bog i dens Hylster (Bønnebog, Psalmebog); det Hele er stærkt afslidt. Venstre Haand, der slutter ind til Siden, holder nedenfra om Noget, der nu er afbrudt; ogsaa denne Haand er meget ødelagt. Dragten, hvis Foldekast er behandlet i samme Stil som paa alle de andre Figurer, synes efter sit Snit at være verdslig, efter Moden fra omtrent Aar 1400. Over en Underklædning (med tæt sluttende Buxer?) er kastet en Kappe, der knap naar til Knæerne, og som foroven har været trukket som en Hætte over Issen, hvorfra der falder et folderigt Parti ned langs højre Side af Hovedet og Brystet — et almindeligt Træk i Kostumet fra hin Tid.

10. H. 0,320 m. En kvindelig Figur i en Dragt af halvt idealistisk, halvt realistisk Karakter, som man saa hyppig finder det ved ideale Figurer fra denne Overgangsperiode i Kunsthistorien. Skønt Fødderne for det meste ere afbrudte, er det tydeligt, at hun har baaret Sko, og paa Kjoleærmet ved højre Haand ser man en Række fine Knapper. Men Kjolen er ellers ikke skaaret til efter Moden

9.

10. (Magdalene?)

Fig. 6. Sidefigurer fra Margretes Tumba.

fra Udførelsestiden; og Kappen, der synes at have været trukket op over Issen, falder om Figuren som et Draperi i ideal Stil. Paa højre Skulder og Overarm falder der over Kappen et stort Parti af det lange, opløste Haar. Højre Haand har ligget fladt ind imod Brystet (Udtryk for Sindsbevægelse, særlig Sorg). Om Stillingen af venstre Arm, der nu er helt afbrudt, kan kun siges saa meget, at Albuen har været bøjet, og Haanden temmelig stærkt fremskudt —

uden Tvivl for at bære et eller andet. Figurens Overflade er i det Hele daarlig bevaret.

F. G. Hertzog har efter dette Brudstykke udført en Magdalene, bærende Salvekrukken paa venstre Haand, hvad der sandsynligvis stemmer med Betydningen af Originalen.

D. 2 Grupper, hver udarbejdet af et enkelt Stenstykke, henhørende til de større Blindinger paa Tumbaens Endesider.

11. Plinthen, der er bevaret i sin oprindelige Bredde, er 0,382 m. bred, Brudstykkets største Højde 0,292 m. Tre Figurer. I Midten sidder Kristus (kendelig paa Naglegabet i Foden), med Fødderne hvilende paa den øverste Flade af en Klippe. Hans eneste Klædebon er en Kappe, der er kastet saaledes om ham, at højre Side (med Spydgabet) har været synlig; men hele den øverste Halvdel af Figuren er afbrudt. Hans Skikkelse er vendt lige fremad mod Beskueren; men til hver Side af ham ses en knælende Figur vendt hen imod ham og derfor set fra Siden. Oprindelig har Kristus's Hoved raget højere op end de andres, eftersom han troner paa et forhøjet Sæde, medens de knæle paa en lavere Flade. Da Kristus her uden Tvivl er fremstillet i sin Genkomst som Verdensdommer — med de naglemærkede Hænder aabnede ud til Siderne — maa den knælende Skikkelse til hans højre Side være Maria; hun er iført Kjortel og stor Kappe, der skjuler Fødderne og har været trukket op om Issen; hendes Hænder have været foldede (sammenlagte). Figuren til den anden Side er Døberen Johannes, ligeledes med foldede Hænder; han er ogsaa iført Kjortel og Kappe, af hvilken den ene Fod — med ru, barket Hud paa Saalen — stikker ud. — Rester af Forgyldning paa Randene af alle tre Figurers Klædebon.

Fortolkningen af denne Gruppe som Dommedag er sikker og har allerede tidligere været rigtig givet.

12. Plinthens oprindelige og helt bevarede Bredde 0,379 m.; Brudstykkets største Højde 0,245 m. Til venstre,

11. (Dommedag.)

12. (Peters Fornægtelse og Anger?)

Fig. 7. Grupper for Enderne af Margretes Tumba.

fra Beskuerens Synspunkt, sidder lige fremad vendt en mandlig Figur, der i Henseende til Klædedragten (Kjortel og Kappe) og den nøgne Fod ganske svarer til de ovenfor beskrevne Figurer 1—4, og derfor maa antages at være en Apostel. Hans højre Haand (nu afbrudt) har været løftet op i Retning af Ansigtet, venstre er sænket og hviler med Fingerspidserne over Laaret eller Knæet. Ved hans venstre Side sidder, lidt mere tilbage, en anden mandlig Figur, klædt i en lignende lang Kjortel, men uden Kappe (Fødderne ikke synlige). Han synes at være pludselig grebet af en Tanke og tager med den højre Haand om den førstnævntes Skulder, aabenbart tiltalende ham; den venstre hæver han op imod sit Ansigt med en betænksom eller advarende Bevægelse. Imellem disse to Figurer ses foroven et lille Stykke bevaret Overflade, der ikke kan henføres til nogen af dem, men viser Tilstedeværelsen af en tredie, vistnok staaende bag dem. Til højre (fra Beskuerens Standpunkt) ses det nederste af en knælende Skikkelse, der har vendt Ryggen mod de andre; dens nøgne Fod stikker ud af Kappen. Et skarpkantet Indsnit, begrænset af glatte Flader i den udad mod Beskueren vendte Side af den sidstnævnte Figur viser, at man i gammel Tid, vel allerede da Værket udførtes, har tilføjet Noget af et andet Stenstykke. Paa Grund af Plinthens uregelmæssige Overflade maa det antages, at Handlingen foregaar i det Frie.

Denne Gruppe har man forsøgt at forklare som Kristus i Gethsemane (Kornerup i *Danske Mindesmærker* II). Men denne Forklaring, som ogsaa kun er let henkastet, vil ikke kunne fastholdes; thi under Kristus' Bøn i Gethsemane (Matthæus 26, 37 ff.; Marcus 14, 33 ff.; Lucas 22, 39 ff.) sov de Apostle, som vare fulgte med ham. Saaledes er det sikkert ogsaa altid fremstillet i den kristelige Kunst; og en saa livlig Samtale som den, der paa vort Billede føres mellem de to siddende Figurer, vilde her umulig være paa sin Plads. Jeg indrømmer tilfulde Vanskeligheden af at

opstille en bedre Forklaring af et saa mangelfuldt bevaret Kunstværk; dog mener jeg, efter at have prøvet forskellige Æmner, navnlig af Lidelseshistorien, at den rette Tydning er Peters Fornægtelse af Jesus og hans Anger, især efter Fortællingen hos Matthæus (Cap. 26, Slutn.). Der vilde her da være fremstillet to Momenter af samme Historie, og Peter vilde forekomme to Gange paa Billedet (den siddende Figur til venstre og den knælende); men Enhver, der har noget Kendskab til Middelalderens Billedkunst, véd jo, at en saadan Fortællemaade hører aldeles regelmæssig med til dens Væsen og forekommer hvert Øjeblik. Tydningen forekommer mig fuldt tilfredsstillende med Hensyn til Sammenspillet mellem de to siddende Figurer: den ene (den, der sidst rettede Beskyldningen mod Peter, var ikke en Pige) tager pludselig fat paa ham og siger: »Sandelig, du er og en af dem, og dit Maal røber dig«; og Apostlen svarer ængstelig og afvisende. Og da Hanen havde galet, »gik han udenfor og græd bitterlig«. — Hvis min Formodning er rigtig, har den galende Hane selvfølgelig været fremstillet et eller andet Sted til højre paa Billedet og har hurtig ledet Beskuerens Tanke paa Vej til det rette Æmne.

(Tegningerne af Figurerne fra Margretes Tumba ere udførte efter Originalerne af Student Frederik Lange.)

BERENGARIA AF PORTUGAL, VALDEMAR II. SEJERS DRONNING.

EN HISTORISK UNDERSØGELSE AF

CHR. BRUUN.

Quand on doit raconter une période ou la biographie d'un personnage pour lesquelles les documents positifs font défaut, l'histoire a le droit de reconstituer par divination »une des manières dont les choses ont pu être.«

Gabr. Monod.

Der kan næppe være nogen Tvivl om, at, hvis man skal nævne den danske Dronning, som fremfor nogen anden mindes af Efterslægten med Ærbødighed og Kjærlighed, saa maa det blive Dronning Dagmar. Det er vist ikke for meget sagt, at hun for det danske Folk staar som Idealet af en Kvinde: hun var yndig, hun var gudfrygtig og from, mild og kjærlig, en trofast Hustru, en øm Moder for Folket. Herom er Forestillingen saa sikker, at den vistnok ikke nogensinde vil blive forstyrret. Og dog! hvor forundret bliver man ikke, naar man vender sig til de i streng Forstand historiske Kilder, for at faa Oplysninger om Dronning Dagmar og søge Beviser for denne Forestillings Rigtighed, og da Intet finder. De gamle Annaler fortælle, at Margrethe,

---

Foredraget i det kongelige nordiske Oldskriftselskabs Møde den 31. Januar 1893.

den bøhmiske Konges Datter, i Aaret 1205 ægtede Kong Valdemar den Anden, at hun for sin »Vænheds Skyld« blev kaldet Dagmar, at hun sluttede sig til Erkebiskop Anders Sunesøn og andre Mægtige i Landet for at støtte Pave Innocents den Tredies Opfordringer til Kong Valdemar om at give Biskop Valdemar fri fra Fangenskabet paa Søborg, at hun blev Moder til Valdemar den Tredie, og at hun døde 1212, — men Intet mere. Hvorpaa grunder sig da hin Forestilling om en Dronning med saa store Dyder? Den støtter sig paa nogle Digte blandt de saakaldte Folkeviser fra Middelalderen.

Ligeledes kan der næppe være nogen Tvivl om, at, hvis man skal nævne den danske Dronning, som fremfor nogen anden mindes i Eftertiden med Bitterhed, ja næsten Afsky, saa maa det blive Dronning Bengerd, — som Navnet blev fordrejet til fra Berengaria. Thi denne Valdemar Sejers anden Dronning var havesyg og gjerrig, ond og misundelig mod den menige Mand, stolt og haard mod Høje og Lave. Sporger man, om denne Forestilling, som maaske er saa fastgroet i den danske Historie, at den aldrig lader sig mildne eller bringes til at forsvinde, kan støttes ved Vidnesbyrd hentede fra de i streng Forstand historiske Kilder, saa maa Svaret blive et benægtende, thi der findes i dem ikke et eneste saadant Vidnesbyrd. Og spørger man fremdeles, hvorpaa er da denne Forestilling grundet? bliver Svaret: paa Digte blandt de saakaldte Folkeviser fra Middelalderen.

Dette tager sig unægtelig meget besynderligt ud og maa kunne fremkalde Tvivl. Og det opfordrer til, for den sidstnævnte Dronnings Vedkommende en Gang at søge tilvejebragt Alt, hvad man paa nogen Maade kan faa at vide om Berengaria, for at prøve, om det skulde være muligt, at komme til en rigtig Forstaaelse af hendes Personlighed. Et saadant Forsøg skal blive foretaget i denne Afhandling. Anledningen til, at den er bleven skrevet, er kommen udenlands fra, idet det geografiske Selskab i Lissabon ved sin

Sekretær, Hr. Luciano Cordeiro, i Marts 1892 henvendte sig til det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn for at bede det give sig de Oplysninger, der i Danmark maatte haves om de to Dronninger Berengaria og Leonora, som begge vare portugisiske Prindsesser, men som ere »complètement inconnues en Portugal à partir de l'époque où elles sont parties pour le Danemark«. Der blev sendt Selskabet et Svar, som indeholdt de Meddelelser, det var muligt at tilvejebringe; men ved denne Lejlighed blev jeg opmærksom paa, hvor Lidet der i nyere Tid er skrevet om Berengaria, og hvor meget der egenlig er at fremdrage og sammenstille om hende. Med Benyttelse af hvad der er fremkommet herhjemme om denne Dronning, især af hvad E. C. Werlauff har offenliggjort for snart fireti Aar siden, hvortil kan føjes hvad Hr. A. Fabricius efter portugisiske Forfattere har bragt frem i et Skrift udkommet 1882[1], og med Benyttelse af den nyere Tids historiske Literatur er da denne Afhandling bleven til.

Som Følge af Kildernes Taushed om Berengaria har det været nødvendigt at ty til Hypotheser og Kombinationer, dog saaledes, at disse som oftest have en eller anden Kjendsgjerning at knytte sig til. De fremsatte Resultater ere derfor ofte kun Muligheder, som det maa være Fremtiden forbeholdt at forkaste eller maaske optage i Historien, i alt Fald delvis.

---

[1] *E. C. Werlauff.* Enkelte Berørelser mellem Danmark og Portugal i Middelalderen. i: Antiquarisk Tidsskrift, 1852—54. Kbh. 1854, S. 247 ff. Denne Afhandling er paa en Maade en Fortsættelse af *Werlauffs* tidligere: Om de gamle Nordboers Bekjendtskab med den pyrenæiske Halvø, i: Annaler for nordisk Oldkyndighed, 1836—37, S. 18 ff. — *A. Fabricius.* Forbindelserne mellem Norden og den spanske Halvo i ældre Tider. Kbh. 1882, S. 166—68.

I.

Dronning Berengaria i Historien.

Fra Gorm den Gamles Dage og indtil Valdemar Sejers[1] andet Ægteskab have de danske Konger valgt deres Dronninger fra nordeuropæiske Lande: Danmark, Norge, Sverig, England, Rusland, Polen, Venden, Nordtydskland, Bøhmen, Flandern, — disse sidste to Lande vare vel de sydligste, hvorfra en Prindsesse kom til Danmark for at blive Dronning der. Saa hændes det mærkværdige, at en Prindsesse fra et sydeuropæisk Land, fra Portugal, kommer til Danmark, for at sætte dette Lands Dronninge-Krone paa sit Hoved. Man kunde tænke sig, at denne sjeldne Begivenhed ret havde vakt Opmærksomhed, og at de, som gave sig af med at gjøre historiske Optegnelser, fandt Lejligheden passende til at fortælle Noget udførligt om en Dronning, der maatte forekomme dem næsten som en fremmed Fugl. Men det er ikke Tilfældet, — desværre var Danmark i det 13. Aarhundrede kun tarvelig forsynet med Mænd, der, om de end ikke bleve historiske Forfattere, dog med Flid samlede det nødvendige Materiale sammen i Notitser og Optegnelser, hvorpaa en historisk Fortælling kunde bygges. I den Aarbog, som tidligere kaldtes »Annales Esromenses«, men som nu kaldes »Annales Lundenses«, fra 13. Aarh., staar der ved Aaret 1213 kun disse Ord om Berengarias Giftermaal[2]: »Eodem anno rex Waldemarus duxit Beringeram reginam de Portægalæ«, og Meddelelsen om hendes Død er ligesaa kortfattet: »1221. Hoc anno [obiit] Bæringaria regina Danorum«. I Tilføjelserne

[1] Det er vistnok *Anders Sorensen Vedel*, der har givet Valdemar II. dette Tilnavn, idet han 1591 har skudt det ind i Visen om »Kong Valdemar fangen«. Kongen kaldes i Middelalderen »Valdemarus senior«, »gamle Konning Valdemar«, hvilket efter Nutids Sprogbrug vilde hedde: »Kong Valdemar den gamle«.

[2] Udgaven af *G. Waitz*, efter et Haandskrift fra 13. Aarh., i Nordalbingische Studien, N. Ausg., V., Kiel 1858, S. 51.

fra omtrent 1350 til den saakaldte »Chronicon Sialandiæ« læses ved Aaret 1214[1]: »Rex duxit secundam uxorem Berengariam«, og i selve denne Krønike fra 13. Aarh. læses ved Aaret 1220: »Obiit Berengaria Regina«. I de islandske saakaldte »Annales regii« fra omtrent 1300 læses ved Aaret 1214: »Valdemar Danakonungr fekk Beringariu dóttur konungs af Portigal«, ved Aaret 1220: »Obiit Beringaria Dana dróttning«; i »Skalholts Annalerne«, fra første Halvdel af 14. Aarh., læses ved Aaret 1214: »Valldimarr Dana konungr feck Berengarín dottur konungs af Fortigal«, og ved 1220: »Obitus Beréngarínar drottningar«[2]. I nogle dansk-latinske Annaler ere Notitserne lidt, men ogsaa kun ganske lidt udførligere; de ville blive fremdragne længere fremme i denne Afhandling.

Da de danske Kilder ere saa lidet sigende, er det rimeligt, at man vender sig til Portugal for at høre, hvad Kilderne fra dette Land have at fortælle om den portugisiske Prindsesse, der kom til Danmark[3]. Desværre have de portugisiske Kilder næsten endnu mindre at meddele, ja det, der fortælles, er ganske urigtigt. Det forholder sig nemlig saaledes, at i de ældre portugisiske Værker er Berengaria saa at sige forsvunden af Landets Historie. Som Exempel herpaa kan anføres hvad der siges om hende i et Værk, der i mange

---

[1] Scriptores Rerum Danicarum, II., p. 637, p. 625.

[2] *G. Storm*, Islandske Annaler indtil 1578, Chra. 1888, S. 124, 125, 183, 185.

[3] Den danske Dronning Berengaria havde en ældre samtidig af samme Navn, nemlig den engelske Dronning Berengaria. Datter af Kong Sancho VI. af Navarra og Blanca af Castilien; hun var gift med Richard I. Løvehjærte, og døde efter 1230. — Andre Dronninger med dette Navn ere: Berengaria, Datter af Ramon IV., Greve af Barcelona, gift med Alfons VII. af Castilien († 1157); Berengaria, Datter af Alfons VIII. af Castilien († 1214), gift med Alfons IX. af Leon; Berengaria, Datter af Alfons IX. af Castilien († 1230), gift med Johannes af Brienne, Konge af Jerusalem, hvis Datter Jolanthe blev gift med Kejser Frederik II.

andre Henseender er af saa stor Betydning for Portugals ældre Historie, nemlig i fjerde Del af »Monarchia Lusitana«, skrevet af Anton. Brandão og udkommen 1632. Her hedder det[1]: »Dona Berenguella gik i Klostret Louruão med sin Søster Dronning Tareja (Theresa) og hun befalede, at blive begravet i Santa Cruz i Coimbra«. Portugisiske Forfattere fra det 18. Aarhundrede vide bedre Besked; men det indrømmes f. Ex. af Ant. Caetano de Sousa (1735)[2], at det er fremmede Skrifter af danske og tydske Forfattere, der have givet dem de Oplysninger, som deres egne Landsmænd ikke havde kjendt noget til. Dronning Berengaria har da forsaavidt delt Skjæbne med Dronning Dagmar, der var en bøhmisk Kongedatter, men som forblev ukjendt for de bøhmiske Historieskrivere til langt ned i det nittende Aarhundrede.

Det synes saaledes at være umuligt, at fortælle Noget om Berengaria paa den Tid, hun blev formælet med Valdemar II., thi de Kilder, som skulde afgive Stoffet dertil, ere tause. Imidlertid, det kunde dog være, at der ad indirekte Vej var Noget at fremdrage. Ordsproget siger, at Æblet falder ikke langt fra Stammen, og anvendes det i dette Tilfælde, vil det sige saa meget som, at hvis man kan komme til nogen Kundskab om det Hjem, fra hvilket Berengaria drog til

[1] *A. Brandão*, Quarta parte da Monarchia Lusitana, Lisboa 1632, Fol 33 v⁰: »Dona Berenguella se criou em o mosteiro de Louruão com a Rainha D. Tareja sua irmãa, et se madou enteriar em Santa Cruz de Coimbra.« Sml. følgende Yttring af *Duarte Nunez do Lião*: »Infante Dona Berenguella, que a Rainha Dona Tareja criou em Loruão como filha. A qual falleco sem casar, et ao tempo de seu fallecimento se mandou enterrar em Sancta cruz de Coimbra com el Rei seu pai«, ɔ: »Infantinden Dona Berenguella, hvem Dronning Dona Tareja (Theresa) optog i Lorvan som Datter. Hun døde ugift. og, da hun laa for Døden, befalede hun, at blive begravet i Santa Cruz i Coimbra ligesom hendes kongelige Fader.« Primera Parte das Chronicas dos Reis de Portugal. Lisboa 1600, Fol. 64 v⁰.

[2] *Ant. Caetano de Sousa*, Historia genealogica da Casa real Portugueza, I. Lisboa 1735. S. 125 ff.

Danmark, er der i alt Fald en Mulighed for, at man kan danne sig en Forestilling om Indtryk og Erindringer, som hun har baaret med sig fra sit Fødeland til sit nye Hjem. Nogle Meddelelser om hendes Familie ville derfor være paa deres Plads her.

Berengarias Fader var Sancho den Første, Konge af Portugal fra 1185 til 1211. Sanchos Bedstefader var Henrik, Hertug af Burgund, der sammen med Riddere fra Sydfrankrig gik til Spanien for at kæmpe mod Maurerne; han udmærkede sig ved sin Tapperhed, fik til Ægte en Datter af Kong Alfons VI. af Leon og Castilien og med hende Besiddelsen af Landskabet Entre Minho e Douro. Medens han kun naaede at blive Greve af Portugal, antog hans Søn Alfons I., efter at have overvundet Maurerne ved Ourique 1139, Titlen Konge af Portugal. Senere erobrede Kong Alfons I. Lissabon. Hele hans Regjeringstid var optagen af Krige med Maurerne, men han glemte dog ikke at tage sig af det nye Riges indre Forhold, især Forfatningen; ved en klog Regjeringsførelse rejste han det portugisiske Folk, som i lange Tider med Beundring og Stolthed saa tilbage paa denne Kongerigets Stifter. Han døde 1185 og blev begravet i Klostret Santa Cruz i Coimbra, en af de mange fromme Stiftelser, som han havde oprettet. Sønnen Sancho I. var født 1154. Han tog med Berømmelse Del i de Krige mod Maurerne, som førtes i hans Faders sidste Leveaar, men, efterat han var bleven Konge, helligede han sig mest til Fredens Gjerning. Dette udelukkede dog ikke, at han, naar Lejligheden tilbød sig, greb den for at støde Maurerne tilbage. Dette var saaledes Tilfældet, da i Aaret 1189 en Flaade med Korsfarere fra Danmark, Flandern, Holland og Friesland ankom til Lissabon. Sancho bevægede dem til at deltage i et Tog mod Maurerne, og det lykkedes ham ved deres Hjælp at erobre Silves, Hovedpladsen i Algarve, — men allerede 1191 tabte han denne By. Nogle Aar efter, 1197, kom en ny Skare af Korsfarere til Lissabon under Ledelse af Erkebiskop Hartwig

af Bremen, og disse Krigere deltoge i et nyt Angreb paa Silves, hvis Forskandsninger bleve ødelagte. Trods disse Krige og trods mange Ulykker, som i Sanchos Regjeringstid plagede Portugal: Tørke med efterfølgende Misvæxt, Regnskyl, der ødelagde Vin- og Oliven-Avlen, pestagtige Sygdomme o. L., lykkedes det ham dog, ved sin Omhu for hele Folket at bringe dette Lykke. Han fremmede Landbruget, han lod opdyrke og befolke Egne, der vare lagte øde, han oprettede en Mængde Byer og Flække̲r, og gav dem Friheder og Rettigheder, han gav de Livegne Friheden, han fortsatte hvad hans Fader havde begyndt med, at skjænke de forskjellige Ridderordener Rettigheder og Gaver, hvorved han knyttede dem til Kronen. Sancho fik i Eftertiden de hædrende Tilnavne »el Lavrador«, »el Povoador«, og der er sagt følgende mærkelige Ord om ham[1]: »Hvad der ikke altid vil være indlysende eller vil lykkes for vore Dages Visdom, at løfte den offentlige Velstand ved at fremme en uhindret Virksomhed og at hente hvad Staten har Behov for især fra denne Kilde, det synes Sancho med sit jævne Sind at have udfundet og øvet Aarhundreder, før Statsvidenskabslæren blev født.« Bidrog han saaledes til at det portugisiske Folk gik frem i Velstand, saa høstede han selv Gavn af sin Styrelse, idet han samlede store Rigdomme. A. Herculano mener rigtignok, at Sancho, for at erhverve dem, har begaaet Røverier fra Maurerne og har udskrevet altfor store Skattepaalæg. Ved sit sidste Testamente skjænkede han bort til sine Børn, sine tro Mænd og til kirkelige Stiftelser næsten en Million Maravedis, omtrent Alt i møntet Guld, »mere end tre Millioner Cruzados efter Nutidens Mønt (1854), en Sum, man næsten kan kalde utrolig, naar man husker paa Sjældenheden af ædle Metaller paa hin Tid[2].« Sancho besad

[1] *H. Schäfer*, Geschichte von Portugal, I., Hamb. 1836, S. 127.
[2] *A. Herculano*, Historia de Portugal, II., 2. Ed. Lisboa 1854, S. 136.

en kraftig, til sine Tider en voldsom Karakter; han var en ivrig Jæger, især elskede han Falkejagt. Endnu maa en ejendommelig Side hos Sancho nævnes. Som sin Fader var han velgjørende mod Kirken, men han gav den ikke Jordejendom. Han ærede Kirkens Øverste, men han bøjede sig ikke for dem, og han var ikke bange for at trodse den mægtige Kirkefyrste Innocents III., der ikke let i noget Land fandt en Modstander som den, han fandt i Portugal. Sancho I. døde den 27. Marts 1211.

Tyve Aar gammel formælede Sancho sig med Dulce[1], en Datter af Ramon Berengar XII., Greve af Barcelona, og Søster til Kong Alfons II. af Aragonien. Man veed Intet om Dronning Dulce's Personlighed og Karakter. Hun døde 1198. I sit Ægteskab med Sancho blev hun Moder til elleve Børn, fem Sønner og sex Døtre[2]. Hvorledes disse Børn fulgte efter hinanden, kan ikke bestemt siges, da Fødselsaarene ikke vides for dem alle. Men man kjender to Testamenter, som Sancho har oprettet, det første fra 1188 eller 1189, i hvilket Berengaria ikke nævnes, det andet fra 1209, i hvilket Berengaria nævnes sidst. Og efter et Værk af Joze Barbosa fra 1727 om de portugisiske Dronninger kan Børnenes Følge stilles op paa følgende Maade[3]. Infanta D. Theresa; hun blev gift 1190 med Alfons IX. af Leon, men paa Grund af, at Ægtefællerne vare i for nært Slægtskab med hinanden, blev Ægteskabet ophævet 1195, efter at der i det var født tre Børn; hun døde 1250. Infanta D. Constança

---

[1] I Dansk biogr. Lexikon, II., S. 84, kaldes hun urigtig »Aldonca«; der maa læses »Aldonça«; paa Latin kaldes hun: Dulcis, Dulcia, Aldonsa.

[2] Sancho havde med to »amantes« 8 Børn. Thi, siger *Herculano*: »Era o concubinato vicio commum naquelle tempo, commum nos principes como entre os nobres e o clero.« *A. Herculano*, Historia de Portugal, II., S. 87.

[3] *Joze Barbosa*, Catalogo chron., hist., geneal. e critico das Rainhas de Portugal e seus filhos. Lisboa 1727. S. 125 ff.

født 1182, død 1202. Infanta D. Sancha, hvis Fødselsaar er ukjendt[1]; hun døde 1229. Infante D. Affonso, født 23. April 1185, Konge over Portugal 1211, død 1223. Infante D. Pedro, f. 23. Marts 1187, død 2. Juni 1258. Infante D. Fernando (i Historien almindelig kaldet Ferrand), f. 24. Marts 1188, død 26. Juli 1233. Infante D. Henrique, f. 1189, død samme Aar. Infante D. Raymundo, om hvis Fødsels- og Dødsaar Intet vides, — han er vist død i en meget ung Alder. Infanta D. Mafalda, som 1215 blev gift med Kong Henrik I. af Castilien; hun døde 1. Maj 1256. Infanta D. Branca, der døde ugift 1240. Infanta D. Berenguella. Da Børnene fra 1185 af maa være fulgte temmelig hurtig efter hverandre, kan der vist være god Grund til at antage, at det yngste Barn er født 1193 eller 1194, og at Berenguella følgelig var 21 eller 20 Aar gammel, da hun blev gift med Kong Valdemar, — som da var omtrent 44 Aar gammel.

Berengarias Broder, Kong Alfons II., førte vel Krige, og det heldige Krige med Maurerne, men han fulgte helst sin Faders Exempel i at sørge for Landets og Folkets Opkomst, og han gjorde sig fortjent som Lovgiver. Ligesom sin Fader satte han sig imod Gejstlighedens Overgreb, men han havde ikke sin Faders Held med at trodse Erkebiskop og Pave, og, da han døde, hvilede Kirkens Ban over ham. Broderen Don Pedro var af en krigerisk Natur; han stod i Tjeneste hos den aragoniske Konge, kæmpede mod Maurerne i Marokko og fik tilsidst de Baleariske Øer som et lille Rige. Broderen Fernando var, som det vil blive omtalt senere, ogsaa Kriger. Søstrene Theresa og Sancha havde begge Energi, som det vil fremgaa af hvad der vil blive fortalt i det Følgende; men baade de og andre af Søstrene vare desuden fromme Damer, som vendte deres Sind til gudelige

---

[1] »en quem os dotes da natureza resplandecerão com os da graça«. *A. Caetano de Sousa*, Historia genealogica da casa real Portugueza, I., S. 121.

Formaal og reformerede eller grundlagte Klostre. Ved en Bulle udstedt af Pave Clemens XI. den 23. December 1705 bleve Theresa og Sancha erklærede for »beatæ«.

Samler man Alt sammen, hvad man veed om denne Slægt, maa man sikkert have Ret til at sige, at den besad mange fremragende Egenskaber; og den unge Prindsesse, som hørte til denne Slægt og drog til det fjærne Land mod Nord, maa have havt gode og smukke Erindringer at føre med sig fra sin Faders Hus, især Erindringen om, hvorledes Kong Sancho havde arbejdet for sit Folks Vee og Vel.

Hvorledes er det gaaet til, at Valdemar Sejer, da han vilde stifte et nyt Ægteskab, vendte sine Tanker mod Portugal og valgte en Prindsesse fra dette Land? Dette Spørgsmaal er utvivlsomt blevet rejst mange Gange, og man har da ogsaa forsøgt at besvare det. Svarene ere naturligvis kun hypothetiske, thi der mangler ethvertsomhelst fast Holdepunkt, hvorpaa et Svar kan bygges, der idetmindste indtil en vis Grad kan nærme sig til historisk Vished.

Werlauff har udtalt den Mening[1], at man kunde tænke sig, »at Valdemars Opmærksomhed allerede tidligere kan være bleven henvendt paa hint fjerne Land ved hjemvendende nordiske, danske Korsfarere, som enten 1189 havde hjulpet Sancho I. at indtage Silves i Algarve fra Maurerne, eller 1197, under den bremiske Erkebisp Hartwigs Anførsel, havde taget denne By tilbage«. Andre Forfattere ere gaaet videre. I en af Beretningerne om disse Korsfareres Tog findes omtalt, at der blandt dem var en »nepos regis Danorum«. Hvem denne Prinds har været, er det ikke muligt at sige. Men den portugisiske Historieskriver A. Herculano løser Vanskeligheden paa følgende Maade[2]: »Skulde Valdemar være den Prinds, som ifølge gamle Skrifter kom i Spidsen for de Danske ved Korstoget 1189, og skulde hans Forbindelser

[1] Antiquarisk Tidsskrift, 1852—54, S. 248.
[2] *A. Herculano*, Historia de Portugal, II., S. 182.

med det portugisiske Hof skrive sig fra den Tid? Efter denne Hypothese maatte den fremragende danske Korsfarer ikke være et Sødskendebarn, men en Broder til Knud VI.« Ogsaa Paul Riant er inde paa den samme Tanke, idet han — noget uklart, thi man kan ikke tydelig se, om han tænker paa Aaret 1189 eller Aaret 1197 — siger[1]: »Det er til denne de danske Skibes Rejse forbi Portugal, at man tilbagefører de Ægteskabs-Forhandlinger, som, nogle Aar efter, førte til Ægteskabet imellem Berengaria, en Datter af Sancho I., Konge af Portugal, og Valdemar II. af Danmark, der maaske var iblandt Korsfarerne«.

Hvem den navnløse danske Prinds, der tog Del i Toget 1189, end kan have været, at det ikke har været Valdemar II., det er vist udenfor enhver Tvivl. Thi kan man tænke sig, at han med Korsfarerne fra 1189 havde været med ved Belejringen af Acre, der overgav sig den 11. Juli 1191, uden at den mindste Notits herom skulde være bevaret hos nogen af de mange Forfattere, som have fortalt om dette mærkelige Korstog, i hvilket Philip August og Richardt Løvehjærte toge Del, uden at der i de mange danske Annaler, som indeholde Efterretninger om Valdemar Sejer, skulde findes en Bemærkning om, at han har været Korsfarer? Det er lidet troligt. Eller kan man antage det for rimeligt, at der ved Aaret 1189 skulde være indledet Forhandlinger om en ægteskabelig Forbindelse mellem det portugisiske og det danske Kongehus, som i Virkeligheden først kom til at finde Sted 25 Aar derefter, medens der, forinden dette Ægteskab blev fuldbyrdet, var stiftet et andet med en bøhmisk Prindsesse? Og kan man tænke sig, at politiske Hensyn have gjort sig gjældende ved at bringe de to Kongehuse i Slægtskabs-Forbindelse, ved at nærme to Lande til hinanden, som ikke havde det allermindste med hinanden at

---

[1] *P. Riant*, Expéditions et Pèlerinages des Scandinaves en Terre Sainte au temps des Croisades. Paris 1865, S. 297.

gjøre? Ved Aaret 1189 var Berengaria endnu ikke født, ved Aaret 1197 kan hun kun have været 3 eller 4 Aar gammel, hvorledes kan man tænke sig, at Forhandlinger paa denne Tid skulde være begyndte om et Ægteskab mellem hende og den danske Prinds, som var født 1170, og som altsaa var mange Aar ældre end hun?

Den Tanke, som ligger til Grund for alle disse Indvendinger, kan udtales paa en anden Maade. Der maa utvivlsomt have ligget nogent rent Personligt til Grund for, at Valdemar Sejer valgte Berengaria til sin Dronning, ligesom der utvivlsomt ogsaa har ligget noget rent Personligt til Grund for, at han tidligere havde valgt den bøhmiske Prindsesse Margrethe Dagmar til sin Dronning. Ved »noget rent Personligt« tænker jeg paa, at Valdemar gjennem mundtlige eller skriftlige Meddelelser har modtaget en saadan Skildring af Berengarias Person og af hendes Karakter, at han har følt sig tilskyndet til at vælge hende til sin Hustru — ligesom jeg mener, at det er paa lignende Maade, at Forbindelsen mellem Valdemar og Dagmar er bleven indledet[1].

---

[1] *Fr. Schiern* er tilbøjelig til at antage, at man maa sætte Valdemars Giftermaal med Dagmar i Forbindelse med den Forandring i politisk Retning, som Markgreve Diderik af Meiszen — Broder til Dagmars Moder Adela Dronning af Bøhmen, men forskudt af sin Mand, Přemysl Otakar I., Konge af Bøhmen — aabenbarede efter Bøhmerkongens Forsoning med og Tilknytning til Kong Philip af Hohenstaufen, idet Diderik sluttede sig til Otto IV., Valdemars Allierede. »Om Dronning Dagmar«, i Nyt Historisk Tidsskrift, V. Bd. Kbh. 1854. S. 534 ff. *A. D. Jorgensen* mener, at Ægteskabet med Dagmar rimeligvis var et politisk Parti; han mener, at man ikke tør udelukke den Mulighed, at det var politiske Grunde, som førte Valdemar til Ægteskabet med Berengaria, men at man snarere maa antage, at dette Ægteskab er sluttet uden Hensyn til hendes Broders politiske Stilling, og at Berengarias ualmindelige Skjønhed har været den nærmest liggende Grund til Ægteskabet. Nordisk Maanedsskrift for folkelig og kristelig Oplysning. Odense 1875, II., SS. 164, 166—67. Sml. Bemærkningerne nedenfor S. 25.

Det maa saa blive Opgaven at efterspore, hvorledes dette Personlige for Berengarias Vedkommende kan have arbejdet sig frem eller er blevet fremarbejdet.

Det blev ovenfor nævnet, at der foruden de meget magre Notitser om Valdemars Giftermaal med Berengaria, der forekomme i flere danske Annaler, findes Notitser i andre Annaler, som indeholde Lidt mere. Disse sidste Notitser skulle nu anføres. I den vigtige Annal, som gaar fra 1074 til 1219, forfattet ved dette Aar, læses ved Aar 1214[1]: »Secundæ nupciæ Regis W(aldemari) Secundi celebratæ sunt cum filia Regis Portugaliæ, sorore comitis Flandriæ Ferrandi«. I de Annaler, som nu kaldes »Annales Ryenses«, men som tidligere kaldtes »Chronicon Erici«, fra omtrent 1300, læses ved Aaret 1214[2]: »Rex Valdemarus secundas nuptias celebravit cum Berengaria, sorore Ferandi Comitis Flandriæ«. I en Annal, der gaar fra 936 til 1317, fra 14. Aarh., siges ved Aar 1214[3]: »Rex Valdemarus secundas nuptias celebravit cum Beringaria sorore Ferdinandi de Portugallia«. Detmar, hvis lybske Kronike gaar til 1395, fortæller ved Aaret 1214[4]: »Des jares nam koningh Woldemer sin ander wif, des sulven greven Ferrandes suster van Vlanderen«. I den saakaldte Holsteinische Reimchronik (skreven, som der menes, imellem 1381 og 1433) læses[5]:

In deme iare darna
szo nam de koning syne ander vrowen Berengaria,
des greuen Ferandi suster van Flandria.

I Chronicon Albrici Monachi trium fontium (ɔ: Trois fontaines, Kroniken gaar til 1241, forfattet i 13. Aarhundrede

---

[1] Script. Rer. Danic. III., p. 264.
[2] Script. Rer. Danic. I., p. 165.
[3] Script. Rer. Danic. II., p. 172.
[4] Detmar-Chronik. udgiven af *K. Koppmann* i: Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrh. XIX. Lübeck. I., Leipz. 1884. S. 293.
[5] Udgaven af *L. Weiland* i: Deutsche Chroniken. II., Hannover 1877, S. 618.

af en Cisterciensermunk) fortælles[1], at Valdemars Sønner Erik og Abel havde til Moder: »Berengaria, nata de Portugallia, fuit soror comitis Fernandi de Flandria«. I ingen af disse Notitser er det, ligesaa lidt som i de tidligere anførte, sagt, hvad Berengarias Fader, Kongen af Portugal, hed. Suhm har allerede lagt Mærke til[2], at det saa hyppig nævnes, at Berengaria var Grev Ferrand af Flanderns Søster. Nu kan man let komme paa den Tanke, at Ferrand var bleven en meget bekjendt Person paa Grund af sin uheldige Krig med Philip August, og at det derfor laa nær at fortælle, at Berengaria var en Søster til denne af saa mange kjendte Mand. Men Suhm har dog ment, at der i denne Omtale af Grev Ferrand maaske kan søges et Vidnesbyrd om, at Berengaria er fulgt med sin Broder til Flandern, og at det er over dette Land, at Valdemar er kommen i Forbindelse med sin anden Dronning. Denne Anskuelse helder Chr. Molbech til, medens Werlauff ikke er tilbøjelig til at gaa ind paa den. Men det kan ikke undgaas, at Suhms Mening maa prøves nøjere, og til det Øjemed er det nødvendigt, først atter at vende Tanken til Portugal for at se, hvorledes Forholdene der udviklede sig.

Efter Sancho I.'s Død 1211 besteg hans Søn Alfons II. Portugals Throne. I sit Testamente havde Sancho betænkt sine Børn paa forskjellig Maade; han havde saaledes skjænket de to ældste Døtre, Dona Theresa og Dona Sancha, Jordejendomme »pro hæreditate«. Der var imidlertid ikke i Testamentet sagt noget om, i hvilket Forhold de to Infantinder skulde staa til deres Broder, Kongen, i Egenskab af Ejendomsbesidderinder, og Kong Alfons forlangte nu, at de skulde afstaa Ejendommene til ham som Overherre, imod at

---

[1] Udgaven af *P. Scheffer Boichorst* hos *Pertz*, Scr. Rer. Germ., XXIII., Hannover. 1874, p. 930. Recueil des Histor. des Gaules, XXI., Paris 1855. p. 606.

[2] *P. F. Suhm*, Historie af Danmark, IX., Kjøbenh. 1808, S. 161. — Sml. *C. Molbech*, Historiske Aarbøger, I., Kbh. 1845, S. 57.

han atter overdrog dem Besiddelserne, — det var saa meget vigtigere for ham, at faa Sagen ordnet paa den Maade, som der iblandt Ejendommene var Steder af Betydning for Landets Forsvar. Sødskendene kunde ikke blive enige; det kom ikke blot til Strid imellem dem, men endogsaa til Krig, idet Dona Therese og Dona Sancha søgte og fik Hjælp hos Kongen af Leon. Denne forargelige Kamp stod paa i flere Aar og blev først endt ved Pavens Mellemkomst. Don Pedro holdt med sine Søstre, men den anden Broder Don Fernando? Han havde forladt sit Fødeland og var optraadt paa en anden Skueplads, nemlig Flandern. Hermed hænger det sammen paa følgende Maade.

Grev Balduin IX. af Hennegau og Flandern[1] tog Del i det Korstog, som 1204 førte til Erobringen af Konstantinopel, hvor han blev den første Kejser i det latinske Kejserdømme. Han kæmpede Aaret efter med Bulgarerne, tabte Slaget ved Adrianopel og mistede Livet. Balduin, »Konstantinopolitaneren« efterlod to Døtre, Johanne og Margrethe, som stode under Formynderskab af hans Broder, Grev Philip af Namur, der var gift med Maria, Datter af Philip August. Dennes første Dronning, Isabella af Hennegau, var Søster til Balduin IX., og den franske Konge nødte nu ifølge Overherrens Ret i September 1208 Greven af Namur til at udlevere sig de to unge Grevinder, som han lod komme til Paris[2]. Philip August betragtede de to Damer som et godt Aktiv, der kunde bruges til at opnaa en gunstig Handel, og han solgte dem, saa at sige, for en Sum af 50,000 livres paris. til Prindserne Enguerand og Thomas de Couci[3]. Denne Handel

[1] Grev Balduin IV. af Hennegau var gift med Margrethe af Flandern, hvem hendes Broder, Greve Philip »Elsasseren« af Flandern, havde indsat til Arving af dette Land. Hun bragte saaledes Grevskabet til sin Mand, der blev Balduin IX. af Flandern.

[2] *L. Delisle*, Catalogue des Actes de Philippe Auguste, Paris 1856, S. 253, nr. 1091.

[3] *L. Delisle*, anf. St., S. 295—96. nr. 1286—88.

blev dog ikke bragt til Udførelse, thi der var en ældre Dame, som blandede sig i Sagen og fik den forpurret. Det var »Dronning« Mathilde[1], Enke efter Philip, Greve af Flandern († 1191 i Ptolemais). Hun var en portugisisk Kongedatter, idet hendes Fader var Kong Alfons I. af Portugal, og hun var altsaa Søster til Kong Sancho I. Denne Dame, som var energisk og intriguant, tænkte paa sin portugisiske Slægt, og hun fik sin Brodersøn Don Fernando til Paris, hvor han ægtede Grevinde Johanne, saa at han ved dette Giftermaal blev Greve af Flandern. Det er desto værre ikke muligt at følge disse Intriguer i alle Enkeltheder, især er det vanskeligt nøjagtig at fastsætte deres Chronologi. En Forfatter fortæller[2], at Dronning Mathilde overbød Prindserne af Couci baade med Penge og med territoriale Besiddelser for at vinde Philip August. I den anonyme flanderske Krønike, som Denis Sauvage har udgivet, fortælles[3], at Mathilde ved Snedighed

---

[1] Til Forklaring af, hvorledes en Grevinde af Flandern kunde faa Titel af Dronning, kan anføres følgende Linier af *Guillaume Brito*'s Digt om Philip August »Philippis«:

Interea Comitissa senex, quæ Portugalensis
Filia Regis, ob hoc solum Regina vocata est
Ferrandique erat ipsa quidem germana parentis.

Recueil des Histor. des Gaules, XVII., p. 251. En portugisisk Kongedatter kaldtes Raina.

Radulfus de Diceto fortæller (Opera historica, ed. *W. Stubbs*, II., Lond. 1876, S. 28), at da Beatrice (saaledes kalder Radulfus denne portugisiske Kongedatter) sejlede fra Portugal, var hun udstyret: »gazis Hispanicis, scilicet auro, vestibus deauratis, preciosis lapidibus, sericis pannis et abundantiis omnium omnis generis victualium«. Paa Rejsen til Flandern løb Skibet ind i Rochelles Havn. Mathildes Bryllup med Greve Philip stod med kongelig Pragt i Brugge i August 1184. Hun blev gift anden Gang 1194 med Eude III., Hertug af Burgund, men blev skilt fra ham allerede 1195. Hun døde 1218, idet hendes Vogn væltede med hende i et Morads. Hendes Fødselsaar kjendes ikke.

[2] Sml. *Kervyn de Lettenhove*, Hist. de Flandre. II., Brux. 1847, S. 188.

[3] Cronique de Flandres anciennement composée par auteur incertain et mis en lumière par *Denis Sauvage*. Lyon 1561, p. 27—28.

og ved Gaver fra Kongen af Portugal til den franske Konge opnaaede, at Ægteskabet blev fuldbyrdet 1211. Flanderns Historieskriver Jac. Meyer fortæller[1], at Kong Philip giftede Grevinde Johanne med Ferdinand, Søn af Sancho af Portugal, idet Mathilde var den, der mæglede, og idet Philip blev lokket ved smigrende Ord og ved Foræringer saavel fra Mathilde som fra Kong Sancho. Om Forhandlingerne om Ægteskabet allerede ere begyndte under Kong Sancho I., vil det vist blive umuligt at faa at vide. Der er kun et Par Data i Begivenheden, som ere absolut sikre: den 22. Januar 1212 udstedte Ferrand, Greve af Flandern, i Paris et Dokument, ifølge hvilket han forpligtede sig til at betragte Philip August som sin Overherre[2], og den 25. Februar 1212 udstedtes »inter Lens et pontem de Wendin« et Dokument, ifølge hvilket Ferrand og Johanne afstod til Frankrigs Konge Byerne Aire og St. Omer[3]. I »Wilelmi Chronicon Andrensis Monasterii« fortælles[4], at »sequenti hyeme Fernandus uxorem duxit Johannam et in eadem hebdomada dominus Ludovicus Auriam recepit«. Hvis man kan stole paa disse Efterretninger, maa Brylluppet have fundet Sted i Februar 1212. At det stod i Paris, at Vielsen fandt Sted i Kongens Kapel, og at Højtideligheden fuldbyrdedes med stor Pragt, er sikkert nok, thi det omtales udtrykkelig i gamle historiske Skrifter[5], ligesom det ogsaa fortælles, at Grevskaberne Flandern og Hennegau betalte Omkostningerne ved Bryllups-Festlighederne. Glæden varede imidlertid ikke længe; thi da de Nyformælede med deres

---

[1] *Jac. Meyer*, Commentarii sive Annales rerum Flandricarum, Antw. 1561, Fol. 64b.

[2] *L. Delisle*, Catalogue des Actes de Philippe Auguste, S. 303, nr. 1323.

[3] *L. Delisle*, anf. St., S. 307, nr. 1349.

[4] *L. d'Achery*, Spicilegium, IX., Paris 1669, p. 604. Udg. Paris 1723, II, p. 852. *Pertz*, Script. Rer. Germ., XXIV., p. 754.

[5] »Philippus monoculus, rex Francorum, celebres Parisius celebravit nuptias in capella sua, ubi munifice in nuptiis ditati seu dotati sunt Ferrandus et sponsa.« Corpus Chronicorum Flandriæ. Ed. *J. J. De Smet*. I., Bruxellis 1837, p. 141.

Følge kom til Peronne, fik de ikke Lov til at rejse videre, før Dauphin, Prinds Ludvig, havde modtaget de to Stæder Aire og St. Omer. I det Hele var Hjemrejsen ledsaget af mange Vanskeligheder, og Philip Augusts trædske Opførsel bragte Blodet til at koge i den unge, sydlandske Grev Ferrand, der efterhaanden nærmede sig og tilsidst helt sluttede sig til Frankrigs Fjender; dette kom han til at bøde haardt for, idet han blev tagen til Fange i det mindeværdige Slag ved Bouvines, som han og Kejser Otto IV. tabte, den 27. Juli 1214, og blev holdt i fransk Fangenskab i mange Aar.

Don Fernando gik saaledes en temmelig sørgelig Skæbne imøde i Flandern; men han slap bort fra den lidet hyggelige Strid, som hans Sødskende førte mod hverandre i Portugal. Det var de to ældste Søstre Theresa og Sancha, der vare de fornærmede, og det var dem, som vare de ivrigste i Modstanden mod Kong Alfons II. En af de nyeste, eller maaske den nyeste, nationale portugisiske Historieskriver, A. Herculano, taler paa følgende Maade om Forholdene[1]: »Af Sancho I.'s fem Døtre vare Branca og Berengaria de yngste. Branca fulgte Theresas og Sanchas Skjæbne. Mafalda og Berengaria have enten givet efter for deres Broders Vilje, eller de have gjort en maadeholden og legal Modstand, den første paa Grund af den frygtsomme og fromme Karakter, med hvilken hun var begavet, den anden, maaske, fordi hun endnu var i saa ung en Alder, at hun ikke kunde tage Del i disse bedrøvelige Stridigheder. Alligevel vare de lykkeligere end deres Søstre: medens disse kæmpede for at frelse deres Fædrenearv, erobrede de fredelig to Throner i Europa. Da Valdemar II., Konge af Danmark, vilde gifte sig anden Gang, valgte han den sidste af Søstrene til sin Ægtefælle (1214), uden at det er let at udfinde, ved hvilken

[1] *A. Herculano.* Historia de Portugal, II., S. 181 ff. Herculano citerer af ikke-portugisiske Kilder: l'Art de vérifier les Dates, *Mallet*, Histoire de Dannemarc, og *Dahlmann*. Geschichte von Daennemarck.

Række af Omstændigheder eller ved hvis Mellemkomst en Fyrste fra de nordlige Egne ægtede en forældrelos Datter af en Konge i det yderste Vesten. Vist er det, at Berengaria rejste til Danmark to eller tre Aar efter sin Faders Død.« Derefter fortæller han udførlig om, hvorledes den blide Mafalda, der levede asketisk i et Kloster og var ukjendt med Verden, blev hentet frem fra Klostrets Mørke og blev formælet med Kong Henrik I. af Castilien i Aaret 1215.

Medens Herculano er istand til, fra portugisiske Kilder at anføre ikke faa Vidnesbyrd til Bekræftelse af hvad han meddeler om Mafalda, har han ikke saadanne Vidnesbyrd til Bekræftelse af hvad han fortæller om Berengaria. Og spurgte man ham, hvorfra han veed, at det er vist, at Berengaria rejste til Danmark to eller tre Aar efter at Sancho I. var død, vilde han, hvis han var oprigtig, utvivlsomt svare, at han Intet veed derom, men at det jo er sandsynligt, at det maa være gaaet saaledes til. Men det veed man, at Sancho I. i sit Testamente ikke havde betænkt hverken Branca eller Berengaria med Jordegods, men at han havde testamenteret til hver af disse Døtre 10,000 Maravedis og 200 Mark i Sølv[1]. Ligeledes veed man[2], at i et Dokument fra 31. August 1212 forekomme Ordene: »cum B. sorore ipsarum«, og at det ikke er Berengaria, men Branca der sigtes til ved disse Ord.

Altsaa, det er, som om Berengaria ikke var til i eller for Portugal paa denne Tid; ikke et Ord er der at finde, som kan give lidt Oplysning om hende eller give et Fingerpeg til hvor Oplysning skal kunne søges. Men for at et Giftermaal kunde blive bragt istand imellem den danske Konge og den portugisiske Prindsesse, maa man dog antage, at der er blevet ført Forhandlinger mellem de to Landes Hoffer, at

---

[1] *A. Caetana de Sousa*, Provas da Hist. geneal. da casa real Portugueza, I., S. 17 ff.

[2] *A. Herculano*, Historia de Portugal, II., S. 160, Anm. 3.

Breve maa være blevne sendte, Sendebud være rejste fra det ene Land til det andet? Ja, hvis ikke Giftermaals-Anliggendet er blevet ordnet udenfor Portugal, langt borte fra dette Land. Føres denne Tanke videre, kommer man ganske naturlig, saaledes som Suhm har tænkt sig, til Flandern, hvor Berengarias Tante havde hjemme og nu ogsaa Broderen Fernando. Herculano er ikke fremmed for denne Tanke. Han fremsætter det Spørgsmaal[1]: »Skulde den gamle Grevinde af Flandern, Theresa [ɔ: Mathilde[2]], som kort forinden vandt Johanne af Flanderns Haand for sin Brodersøn Fernando, have havt Del i dette Anliggende? Det vide vi ikke«. Ja, en belgisk historisk Forfatter, Kervyn de Lettenhove, der har havt den samme Tanke, fortæller endog[3]: »Ferdinand fornyede de gamle Forbindelser imellem Flandern og Danmark, og et Ægteskab mellem en af hans Søstre og Kong Valdemar skulde styrke dem«. Denne Forfatter henviser til en gammel Kilde for sin Paastand[4]; men uheldigvis indeholder denne Kilde paa det Sted, til hvilket der er henvist, aldeles Intet derom.

Man kan tænke sig, at Berengaria er fulgt med sin Broder Fernando til Paris, da han rejste hertil for at ægte Johanne af Flandern. Man kan tænke sig, at Berengaria var med i det Følge, bestaaende af »edele heeren, vrauwen ende jonckvrauwen«, som ledsagede Ferrand og Johanne samt den gamle Grevinde Mathilde paa Rejsen fra Paris[5]. Ja, der er meget, man kan tænke sig, f. Ex. følgende

---

1 *A. Herculano*, Historia de Portugal, II., S. 182.

2 Portugiserne kalde hende Theresa, de flanderske og franske Kilder kalde hende Mathilde.

3 *Kervyn de Lettenhove*, Histoire de Flandre, II,, Bruxelles 1847, S. 188.

4 »Chr. *Lamb. Parvi*, ap. *Martène*, Ampl. Coll., V., p. 42«.

5 Chronijcke van den Lande ende Graefscepe van Vlaenderen door *Nic. Despars*. Uitgeg. door *J. de Jonghe*. 2. Uitg., I., Brugge 1839, S. 416.

Forhold. Hvis Berengaria er kommen til Paris og Flandern, saa har der her været en Slægtning, som kunde tage sig af hende, Dronning Mathilde. Men hvem stod paa Kong Valdemars Side, hvem kunde bringe Tilnærmelsen istand imellem ham og hans vordende Dronning? En maa der have været, det er dog ganske klart. Søger man da før at finde en saadan, bringes man, forekommer det mig, ganske naturlig til at tænke paa Kong Valdemars Søster, Philip Augusts Dronning, Ingeborg. Aaret efter Dronning Dagmars Død og Aaret før Valdemars Bryllup med Berengaria, paa et Møde som holdtes i Soissons fra 1.—13. April 1213, forkyndte Philip August for de forsamlede Vasaller og Stormænd, at han havde besluttet at tage sin forskudte Hustru, Dronning Ingeborg, til sig[1]; der begyndte en bedre Tid for hende, og det er vel ikke umuligt, at hun netop nu kan være traadt handlende frem i sin Broders Giftermaals-Anliggende. Herculano har ogsaa været inde paa denne Tanke[2]: »Skulde det [ɔ: Giftermaalet] være sket ved Indflydelse af den ulykkelige Ingeborg, Søster til Valdemar og Dronning af Frankrig, fra hvem Philip August levede adskilt i ti Aar og med hvem han forenede sig paany?«

Forsøger man paa, gjennem Efterretninger om Dronning Ingeborg at granske Rigtigheden eller Muligheden af en saadan Gisning, saa lades man fuldstændig i Stikken; thi der er fra de sidste Aar af Ingeborgs Skilsmisse-Tid og de nærmeste Aar, efter at den var ophørt, ikke levnet noget skriftligt Vidnesbyrd om, at Forbindelsen mellem hende og hendes Broder og hendes Fødeland er bleven vedligeholdt. Men,

---

[1] Det var paa dette samme Møde i Soissons, at det endelige Brud skete imellem Berengarias Broder, Grev Ferrand af Flandern, og Philip August.

[2] *A. Herculano*, Historia de Portugal, II., S. 182. Denne Notits er bleven fremdraget af *A. Fabricius*, Forbindelserne mellem Norden og den spanske Halvø i ældre Tider. Kbh. 1882, S. 167.

fordi der ikke er bevaret Vidnesbyrd om, at de offentlige, politiske, de diplomatiske Forhandlinger om, at Philip August atter skulde tage Ingeborg til sig som sin Ægtehustru, ere blevne fortsatte fra dansk Side, saa udelukker dette ikke, at en privat personlig Forbindelse imellem Ingeborg og Valdemar er bleven vedligeholdt, og Muligheden for, at hun kan have været virksom ved Stiftelsen af Valdemars nye Ægteskab, lader sig næppe helt bortvise.

Ingeborg kan have seet Berengaria i Paris og have følt sig tiltalt af denne unge Prindsesse, eller hun kan have hørt hende omtale paa en saadan Maade, at hun har ment, i hende at have fundet en passende Ægtefælle for sin Broder. Hvor meget vilde man ikke give for, at Ingeborg i sin endnu bevarede Bønnebog, i hvilken der er indført fire historiske Notitser: at hendes Moder Dronning Sofie døde den 5. Maj, at hendes Fader Kong Valdemar døde den 12. Maj, at hendes Veninde Eléonore, Grevinde af Vermandois, døde den 19. Juni, (Aarene ere ikke føjede til disse Notitser, som ere skrevne paa Latin), at Kong Philip den 27. Juli 1214 i et Slag sejrede over »le roi Othon et le conte de Flandres et le conte de Boloigne et plusors autres barons[1]« — ogsaa havde ladet indføre Notitser f. Ex. om Dronning Dagmars Død, om Greven af Flanderns Søster, Berengarias Giftermaal med hendes Broder? — Eléonore af Vermandois — der endnu levede 1219 — havde en Søster Elisabeth (ogsaa kaldet Isabelle), Grevinde af Vermandois, der var den ovenfor nævnte Greve Philip, »Elsasseren«, af Flanderns første Gemalinde; hun døde 1182[2]. Dette nævnes her, fordi det er af Vigtighed, under den store Mangel paa Oplysninger til Berengarias Historie, Intet at forbigaa, der maaske kan

[1] *L. Delisle*, Notice sur le psautier d'Ingeburge, i Bibliothèque de l'École des Chartes, VI. Série, 3., Paris 1867, S. 201 ff.

[2] *L. Delisle*, anf. St. Père *Anselme*, Histoire généalogique et chronologique de la maison royale de France, I., Paris 1726, S. 534.

hjælpe til at finde nogle Spor. Og her har man da to Søstre af Huset Vermandois, af hvilke den ene har staaet i Forhold til Flandern, hvor Berengarias Faster Mathilde blev hendes Mands anden Hustru, medens den anden Søster var Veninde af Berengarias Svigerinde, Dronning Ingeborg.

Fra en noget senere Tid er der Vidnesbyrd om, at Ingeborg ikke var fremmed for sin Broders Skæbne; thi 1226 sendte hun 540 Mark Sterling og 1227 549 M. S. til ham som sit Bidrag til de Løsepenge, han skulde betale Grev Henrik af Schwerin[1]. Og et Vidnesbyrd om, at hun ikke havde lukket sig ude fra sit Fødeland, har man i den Notits, som Bartholin har opbevaret[2], at Ingeborg sendte Biskop Niels i Slesvig nogle Relikvier bestaaende i Ben af Helgener, hvilken Gave blev sendt i Aaret 1214 — netop i det Aar, da Valdemar ægtede Berengaria. Det er nødvendigt, at nævne dette Sammentræf, ligesom der ogsaa maa erindres om, at Biskop Niels var Kansler hos Kong Valdemar[3] — uden at dog Gisningerne skulle føres videre paa dette Punkt.

Her maa den Bemærkning indskydes, at der ikke kjendes det mindste til Forhandlinger førte mellem Kongen af Danmark og Kongen af Portugal eller Greven af Flandern eller Grevinde Mathilde om et Ægteskab imellem Valdemar og Berengaria, og at der ikke er bevaret noget Dokument, som

---

[1] Cartularium Monasterii de Dunis, Bruges 1864, SS. 530, 531.

[2] I *Corn. Hamsforts* Chronologia Rerum Danic. secunda læses ved Aar 1201, Scr. Rer. Danic., I., S. 284: »Ingeburgis, Canuti Regis et Woldemari Reguli soror, restituta post repudium in thalamum regium, aliquot sanctorum reliqvias seu ossicula Nicolao episcopo Slieuicensi dono dedit«. *Bartholin* henfører denne Gave til 1214; *L. Engelstoft* vil henføre den til 1213. Philip August og Ingeborg. Kbh. 1801, S. 271, Amn. b. *R. Davidsohn* mener, at Gaven er sendt efter 1213. Philip II. August von Frankreich und Ingeborg. Stuttg. 1888, S. 160, Anm. 4. Nicolaus blev Biskop 1209.

[3] *Suhm*, Hist. af Danmark, IX., S. 241—42.

berører det, hverken i Danmark eller i Portugal. — Om en Medgift for Berengaria vides Intet; hun har vel medbragt til sin Ægtefælle den Arv, som hun havde faaet ifølge sin Faders Testamente.

Det er ovenfor blevet sagt, at der kan have ligget noget rent Personligt til Grund for at Ægteskabet imellem Valdemar og Berengaria kom istand. Men Muligheden af, at Forholdet har været et ganske andet, og at politiske Hensyn have fremkaldt Ægteskabet, er, i den store Mangel paa sikre Efterretninger om Berengaria, ikke blevet helt afvist. I denne Retning har den tydske Forfatter R. Usinger udtalt sig[1]: Ægteskabet med en Søster til Grev Ferrand af Flandern var maaske fremkaldt af politiske Grunde, da Ferrand var en tro Tilhænger af Kejser Otto IV.; det var maaske et Forsøg [fra Valdemars Side] paa endnu engang at nærme sig Otto; men saa kom Slaget ved Bouvines, og Forholdene førte Valdemar over til Frederik II.

Det maa imidlertid erindres, at Kilderne give meget faa chronologiske Holdepunkter for Valdemars Historie i Aarene 1212—14, især for Forholdet til Kejser Otto. Efter Usingers Fremstilling maa Valdemar allerede have fjernet sig fra Otto i Aaret 1212, da Otto sluttede Forbund med Markgreve Albrecht af Brandenborg, Valdemars Fjende. Paa de samme Tider indtræder Brudet mellem Otto og Pave Innocents III., Valdemars tro Hjælper, samt Erkebiskop Valdemar af Bremens Holdning, fjendtlig mod Kong Valdemar, begunstiget af Kejser Otto. Saaledes er der en Mulighed for, at Kong Valdemar har nærmet sig Kejser Frederik II. før Aaret 1214. For dette Aar har man Holdepunkterne: Valdemars Bryllup med Berengaria i Maj, Slaget ved Bouvines i Juli, Metz-Dokumentet i December. Naar det endelige Brud imellem Kong Valdemar og Otto IV. er skeet, kan

---

[1] *R. Usinger*, Deutsch-dänische Geschichte 1189—1227. Berlin 1863. S. 157.

der ikke siges Noget om, ligesaa lidt som om, hvorvidt der virkelig har ligget politiske Hensyn til Grund for Ægteskabet imellem Valdemar og Berengaria. Dette maa dog vistnok synes tvivlsomt, naar man har i Erindring den mere end usikre Forbindelse imellem Valdemar II. og Otto IV.[1]

Som man vil se, er der her slet ikke Tale om noget politisk Forhold til Portugal.

En anden tydsk Forfatter, E. Winkelmann, har gjort opmærksom paa[2], at Samtiden i hine Tider ikke tog Anstød af, at fyrstelige Giftermaal stode i Strid med de politiske Partier. Han fremsætter denne Bemærkning i Anledning af, at Kejser Otto IV. forlovede sig i Aaret 1214 med Maria, en Datter af Hertug Henrik IV. af Brabant, og at saaledes Hertug Henrik, der var Kongen af Frankrigs Svigerson, blev Svigerfader til Otto, Philip Augusts Modstander, medens hans Søn og Arving, Hertug Henrik V. af Brabant, var forlovet med Philip af Schwabens Datter, den staufiske Maria. Og Winkelmann anfører saa Kong Valdemars Ægteskab med Berengaria som et lignende Exempel, idet Valdemar kom til at staa som Fjende af sin Svoger Ferrands Allierede Kejser Otto.

Naar og hvor stod Berengarias Bryllup? Fra dansk Side kjendes ingen Oplysninger herom. Det er en Formodning, fremsat af Suhm og optagen af andre f. Ex. C. Molbech[3], at Bryllupet fandt Sted i Efteraaret 1214, hvilken Formodning Suhm støtter derpaa, at i en gammel, men vigtig, Annal nævnes ved Aaret 1214 sidst[4], efter at flere andre Begivenheder ere omtalte, at Kong Valdemar holdt Bryllup med Berengaria. Suhm gjør imidlertid den Bemærkning, at

[1] Sml. *E. Winkelmann*, Philip von Schwaben und Otto IV. von Braunschweig, II., Leipz. 1878. S. 386—87.

[2] *E. Winkelmann*, anf. St., S. 368—69.

[3] *Suhm*, Historie af Danmark, IX., S. 238. *C. Molbech*, Historiske Aarbøger, I., Kbh. 1845, S. 53.

[4] Chronicon Dan. 1074—1219. Scr. Rer. Dan., III., S. 264; *Suhm*, IX., S. 238.

det er underligt, om »hun skulde være bleven ført fra Flandern i saadan Tummel«, nemlig efter Slaget ved Bouvines. Der findes imidlertid i en fremmed Kilde en bestemt Angivelse af, naar Bryllupet stod, og Notitsen herom er mærkelig nok undgaaet Suhms Opmærksomhed, uagtet den allerede kan læses trykt 1729[1]. Kilden hertil er den vigtige Krønike eller »Annales St. Jacobi Leodiensis«. I dette Kloster i Lüttich blev der gjort Optegnelser først af Lambertus Parvus, med Fortsættelser af andre, især af Abbed Reiner, som er født 1155 og døde ved Aaret 1230. Optegnelserne ere fornemmelig vigtige for alle de Begivenheder, som hændtes i hine vestlige Egne og de holdes for at være meget troværdige. Her læses nu i Reiners Fortsættelse, ved Aaret 1214[2]: »In vigilia pentecostes dux Brabantinus cum filia sua Maria Traiectum venit, quam prædictus Otto in secunda feria pentecostes desponsavit, non per episcopum vel sacerdotem sed per Wilhelmum Hollandiæ comitem, quam statim Aquis deduxit et ibi nuptias suas celebravit. Eadem epdomada rex Daciæ uxorem accepit sororem Ferrandi comitis Flandriæ«. Pintse faldt i Aaret 1214 i Ugen fra 18. til 24. Maj, og Tiden for Bryllupet er altsaa bestemt ved Reiners Notits[3]. Denne giver imidlertid Anledning til forskjellige Bemærkninger. Er det ikke paafaldende, at Reiner, som ellers ikke i sine Optegnelser taler om danske Forhold, dvæler ved den danske Konges Ægteskab? Grunden hertil maa aabenbart være den, at da Reiner i det Foregaaende havde fortalt om Greven af Flanderns Forhold, fandt han det ganske naturligt, nu at meddele, at Grevens Søster blev gift med Danmarks Konge, — rigtignok uden

---

[1] *E. Martene et U. Durand*, Veter. Scriptor. amplissima Collectio, V., Paris 1729. S. 51.

[2] *Pertz*, Script. Rer. Germ. XVI., p. 671.

[3] *R. Usinger* har, af nyere Forfattere, først henledet Opmærksomheden paa, at Bryllupet fandt Sted ved Pintse 1214. Deutsch-dänische Geschichte 1189—1227, S. 157.

at nævne hendes Navn. Men, hvis Berengaria var rejst til Søs fra Lissabon til Danmark og var stegen i Land f. Ex. i Ribe, mon da Reiner vilde have hørt et Ord om Grev Ferrands Søster? Eller hvis hun paa Vejen fra Portugal til Danmark blot var rejst gjennem Flandern, vilde Reiner saa have lagt Mærke til hende? Kan der ikke netop i Reiners Omtale af Berengarias Bryllup søges en Bekræftelse for den Mening, at hun i den Tid Ægteskabet blev indledet har opholdt sig i Nederlandene? Reiner bruger Udtrykket »rex Daciæ uxorem accepit«, hvad betyder dette Udtryk? Ved Aaret 1213 fortæller Reiner[1]: »Dux Brabantinus regi Franciæ occurrit in palmis, filiam ejus accepturus uxorem Philippi comitis Namucensis«. Ved det samme Aar 1213 siger han: »Obiit Teobaldus comes de Bar et de Ardenna, qui post priores uxores quas habuit novissimam Ermensendem filiam Henrici comitis Namucensis accepit«. Og ved Aaret 1214, strax efter Meddelelsen om Kong Valdemars Bryllup, læser man: »Waleranus . . . secundam ducit uxorem . . videlicet Ermensendem«. Reiner benytter altsaa det klassiske Udtryk for at tage til Ægte, »uxorem ducere«, men han har ogsaa Udtrykket »uxorem accipere«, hvilket ikke er klassisk. Betydningen af denne sidste Ordforbindelse kan være ganske den samme som Betydningen af den første; men »uxorem accipere« maa ogsaa kunne betyde: »modtage, tage imod sin Hustru«. Det vil let sees, hvilken Oplysning der mulig kan ligge i denne Oversættelse; thi den vil da sige saa meget som, at Valdemar personlig har taget imod Berengaria ovre i Nederlandene. Herpaa vilde man kunne finde en Bekræftelse, hvis der var Aktstykker bevarede eller kjendte udstedte af Valdemar ved Pintse 1214. Et saadant Aktstykke er virkelig bevaret. Det er udstedt den 23. Maj 1214 og Kong Valdemar bekræfter ved det en Gave af Jordegods, som Grev Albert af Orlamünde havde skjænket

---

[1] *Pertz*, Script. Rer. Germ. XVI., SS. 666, 670, 671.

til St. Hans Kloster i Lybæk; men, uheldigvis, Stedet, hvor Dokumentet er udstedt, er ikke nævnet i det[1].

Det Eneste, som der altsaa med nogen Sikkerhed kan siges om Berengarias Bryllup, er, at det stod i Pintseugen 1214, medens der ikke vides Noget om, hvor det stod. Bryllupet mellem den unge Kong Valdemar III. og Prindsesse Leonora af Portugal stod i Ribe; har Berengarias Bryllup ogsaa staaet i denne By? Berengarias Rejse fra Flandern til Danmark er da sikkert efter den Tids Brug gaaet for sig tilsøs fra en Havneplads ved Schelde eller Maas til Ribe[2]. Kong Valdemar krigede i dette samme Aar i Nordtydskland, hvor Henrik af Schwerin maatte hylde ham som Lehnsherre, og hvor der gjordes Erobringer i Brandenborg. Men der vides Intet om, naar i Aaret Krigstogene gik for sig, heller ikke, om Dronning Berengaria ledsagede sin Ægtefælle paa dem.

Med Aarstallet 1214 er der kjendt et for Danmark meget mærkeligt Dokument. Det er det Dokument, udstedt i Metz, ved hvilket Kejser Frederik II. erkjendte Valdemar som ret Besidder af de Erobringer i Nordtydskland, som de

---

[1] Dette Aktstykke er omtalt under Aaret 1214 af *Suhm*, Historie af Danmark, IX., S. 236, S. 744. Det er første Gang blevet udgivet af *A. L. J. Michelsen* i Urkundensamml. d. schlesw.-holst.-lauenb. Gesellsch. für vaterl. Gesch., I., Kiel 1839—49, S. 18—19, med Aarstallet 1213, medens der i Overskriften staar 1214 og det i en Notits siges, at der bag paa Dokumentet med en nyere Haand er skrevet 1214. Det er optaget i Codex diplom. Lubecensis I., S. 21 med Aarstallet 1213. I Regesta diplom. hist. danicæ er det nævnet (efter *Michelsens* Udgave) i I., S. 85, Nr. 608, under Aaret 1214; men i samme Værks Series II., T. I. P. 1, S. 37 er det henfort til 1213 med Henvisning til Cod. dipl. Lub. og et Udtog af *R. Usinger* i hans Skrift: Deutsch-dän. Geschichte, 1189—1227, Berlin 1863, S. 440. *P. Hasse* har udgivet Aktstykket under 1214 i Schlesw.-Holst.-Lauenb. Regesten und Urkunden, I, S. 139. Efter velvillig Meddelelse fra Rigsarkivet, hvor det originale Dokument bevares, er dets Datering: »anno domini m⁰. cc⁰. xiiij⁰. x. kal. jvnii«.

[2] Sml. *J. Kinch*, Ribe Bys Historie. I. Ribe 1869, S. 33—34.

danske Konger havde gjort der. Der hersker Uvished om, paa hvilken Dag Dokumentet er udstedt, men de Lærde ere enige i, at det maa være udfærdiget i de sidste Uger af December (fra 20. D.) 1214 eller i den første Uge af 1215[1]. Den Ret, som ved dette Aktstykke blev given Valdemar, søgte han at sikre ydermere, ved at faa den bekræftet af Paven; thi, som en tydsk bekjendt Historiker siger 1864 med Henblik paa London-Traktaten af 1852[2], Pavens Garanti betød dengang ligesaa meget som fem europæiske Stormagters Garanti. Pave Innocents III.'s Bulle, udfærdiget i denne Anledning den 14. Maj 1216, er ligesom Pave Honorius III.'s udstedt i samme Anledning den 31. Januar 1217[3], endnu bevaret i Schwerin-Arkivet. Naar de ere omtalte her, da er det egentlig ikke for deres egen Skyld, men fordi der har været to andre Dokumenter, som kunne antages at knytte sig til dem, og som maaske have en vis Betydning i Berengarias Historie.

I den nye Række af Regesta diplomatica historiæ Danicæ er der opført Indholdet af en Bulle fra Innocents III.[4], ved hvilken han bekræfter en Morgengave, som Dronningen har modtaget af Kong Valdemar, og den sættes til 1215—16. Denne Notits stammer fra en Fortegnelse over Buller fra Innocents III., som ere gaaet tabte; Notitsen er første Gang trykt i Aaret 1863[5]. For imidlertid at forstaa Notitsen

---

[1] *E. Winkelmann*, Philip von Schwaben und Otto IV. von Braunschwig. II., S. 387, Anm. 5. *J. F. Böhmer*, Regesta Imperii. V. Neu herausgeg. von *J. Ficker*. 1. Abth. Innsbr. 1881, S. 194.

[2] *H. Sybel* i Historische Zeitschrift, XII., München 1864, S. 10.

[3] Trykt i Mecklenburgisches Urkundenbuch, I., Schwerin 1863, S. 210 og 218.

[4] Regesta diplom. hist. Danic. Series II. T. 1. P. 1. Hafn. 1889, S. 38, nr. 149.

[5] Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia. Ed. *A. Theiner*. I. Romæ 1863, S. 68. — I

rigtig, maa den tages sammen med hvad der gaar umiddelbart foran den. Stedet lyder da saaledes: »160. Regi Danorum confirmatur additio certorum terminorum Regno suo per Fredericum in Imperatorem electum facta, prout iuste etc. 161. Reginæ Danorum confirmatur quædam donatio per dictum Regem propter nuptias sibi facta«. Nr. 160 sigter naturligvis til den ovenfor nævnte Bulle af 14. Maj 1216. Men hverken i første eller anden Række af Regesta diplom. hist. Danic. er det andet Stykke af følgende Notits optagen, uagtet Suhm har berørt den, endog to Gange, i sin Danmarks Historie[1]. Notitsen findes trykt i trettende Bind af Baronius's Annales ecclesiastici besørget af Abr. Bzovius, der udkom 1621[2]. Den lyder saaledes — ved Aaret 1217: »Eodem anno Honorius [III.] Pontifex conventiones inter Fridericum Imperatorem electum et Valdemarum Danorum Regem ex consensu Principum Imperii factas, ad postulationem eorundem confirmavit. Reginæ quoque Danorum dotem a Rege marito assignatam, utroque postulante, approbauit«. Datum er føjet til begge disse Buller, til den første 2. Cal. Febr., hvilken er 31. Januar, til den sidste 7. Id. Febr., hvilken er 7. Februar. Den første Bulle er følgelig den samme, som ovenfor er nævnet og hvortil Originalen findes i Arkivet i Schwerin.

Hvorledes skal man nu forstaa disse Notitser? Suhm har ganske misforstaaet den sidste; thi han har fra Ordene

---

samme Værk, S. 69, nr. 185 i den samme Fortegnelse, nævnes kort Indholdet af en Bulle, ved hvilke Innocents III. tager Valdemar Sejers Søn Valdemar, der var »in regem Daciæ constitutum«, i sin Beskyttelse. Bullen menes at være udstedt i Innocents' 18. eller 19. Regjeringsaar. Regesta diplom. hist. Danic., anf. St., S. 38, nr. 150. Den unge Valdemar blev i Aaret 1215 kaaret til Konge og hyldet.

[1] *Suhm*, Historie af Danmark, IX., SS. 289, 748.

[2] *Cæs. Baronii* Annales ecclesiastici. T. XIII., authore *Abr. Bzovio*, Coloniæ Agripp. 1621, S. 245.

»ex consensu Principum Imperii« i det første Stykke faaet Ordene »Principum Regni« over i det andet, og han faar saa ud, idet han lægger to andre Notitser til, at Øen Samsø hørte til Dronning Berengarias Livgeding. Hele denne Slutning er imidlertid meget løs, og den har vist Intet for sig. Hovedvægten maa vistnok lægges paa den Omstændighed, at baade 1216 og 1217 er Konfirmationen af Morgengaven nævnet sammen med Konfirmationen af det Dokument, ved hvilket Kejser Frederik II. afstod de nordtydske Lande. Det er vist noget meget Usædvanligt, at Paven bekræfter en Konges Morgengave til sin Dronning, og der kan næppe være nogen Tvivl om, at Morgengaven har bestaaet i Jordejendom. Men er det tænkeligt, at denne Ejendom har ligget indenfor Danmarks Grændser? Den Formodning synes at ligge nær, at Dronning Berengaria har faaet i Morgengave Indtægter af Gods eller Gods beliggende i de af Kejseren afstaaede Lande.

Man ledes ved denne Formodning længere frem i Tiden, til Tiden efter Berengarias Død, da Valdemar var Fange hos Grev Henrik af Schwerin. Forinden der opnaaedes Enighed om de Vilkaar, paa hvilke Valdemar skulde loslades af Fangenskabet, var der to Forslag fremme om denne Sag. I det første, fremkommet i Nordhausen den 24. Septbr. 1223, læses følgende Bestemmelse[1]: »Item matri uxoris comitis H. de Zwerin, dominæ de Zlawin, dominus Imperator et dominus rex bona et hæreditatem suam ad ipsam de jure spectantia, quæ rex Daciæ hactenus per violentiam occupata detinuit, restitui facient aut pro ipsa hæreditate in restaurum ei duo milia marcarum persoluent«. I det andet Forslag, dateret 4. Juli 1224, læses denne Bestemmelse[2]: »Item rex matri uxoris comitis Heinrici terram ejus restituet, vel duo milia marcarum dabit«. Historikerne have været i nogen

---

[1] Mecklenb. Urkundenbuch, I., S. 273.
[2] Mecklenb. Urkundenbuch, I., S. 290.

Forlegenhed med at bestemme, hvorfra Grev Henriks Svigermoder stammede. Det antages, at hun er kommen fra Schlawe i Vestpommern, og det antages af Lisch[1], at Fortællingen om, at Kong Valdemar, medens Grev Henrik var i det hellige Land, har krænket hans Gemalinde Audacia, først er opstaaet i det 16. Aarhundrede og er aldeles blottet for Sandhed, eftersom der ikke i nogen gammel Krønike eller i noget Dokument findes en eneste Antydning af en saadan Voldsgjerning, medens det nok er muligt, at en falsk Fortolkning af Ordene i Dokumentet af 24. September 1223: »per violentiam« kan have givet Anledning til hin Bagvaskelse. Klempin mener[2], at Grevinde Audacias Moder har været af dansk Herkomst, nedstammende fra Knud V., og at det Arvegods, som Kong Valdemar havde frataget hende, laa i Danmark. Derved vilde der først blive god Mening i Forslaget om, at Kongen enten skal tilbagegive Godset eller betale 2,000 Mark i Erstatning; thi laa Godset i de Lande, som Valdemar efter Forslaget skulde afstaa, saa kunde der

---

[1] Jahrbücher für mecklenb. Geschichte etc., XXVII., Schwerin 1862, S. 135. — Sml. *C. Paludan Müller*, Underhandlingerne om Kong Valdemar den Andens Fangenskab, i Vidensk. Selskabs Skrifter, V. R., hist. og philos. Afdeling, 4. D., III., Kbh. 1869, S. 98. — Det maa bemærkes, at i Fortsættelsen af Saxo (Thomas Gheysmer), der gaar til 1431, staar der: »Rex, eo [Henrico] absente, eius uxorem, ut dicitur, carnaliter cognovit«. Script. Rer. Danic., II., p. 386. I den plattydske Bearbejdelse af det samme Skrift, skreven 1476 for Erik Ottesen (Rosenkrantz) paa Skanderborg (Gl. kgl. Saml. Fol., Nr. 819), omtales det Samme som Rygte: »wyl men dat de koning de grevynne boslep«; men i det trykte Udtog, Saxo to Dudesck, trykt c. 1490, staar der: »de wyle he [greue Hynrik] vthe was, do besleep de koninck syne vrouwen«; her er altsaa Begivenheden omtalt som virkelig foregaaet.

[2] *R. Klempin*, Pommersches Urkunden-Buch, I., Stettin 1868, Nr. 215, 218, S. 161, 163. Sml., *F. Wigger*, Ueber die Stammtafel der alten Grafen von Schwerin, i Jahrbücher für mecklenburg. Gesch., XXXIV., Schwerin 1869, S. 73 ff.

ikke blive Tale om, at han kunde beholde det imod at betale for det. Her er der Vanskeligheder i Fortolkningen af de to Dokumenter, som Fremtiden maaske vil kunne løse.

I det Dokument, dateret 17. November 1225, som indeholder de endelige Vilkaar for Valdemars Løsladelse af Fangenskabet[1], er der ikke Tale om Grev Henrik af Schwerins Svigermoder, om hendes Arvegods, om Erstatning for det. Om Fruen af Schlawe da var død, vides ikke; men var hun død, saa indtraadte hendes Datter Grevinde Audacia som hendes Arving, og man kunde da have ventet at finde hende nævnet i Forhold til Arvegodset. Derimod er der, endog paa et meget fremtrædende Sted i Dokumentet, kommet en Bestemmelse ind, som ikke findes i de foregaaende Forligs-Forslag; der staar lige i Begyndelsen: »Pro liberatione eorum [ɔ: regum Daniæ] dabuntur comiti Heinrico de Zverin XLV milia marcarum puri argenti . . . insuper universum aurum, qvod ad ornatum reginæ pertinebat, præter coronam et exceptis his, quæ ante discessum suum ob salutem animæ suæ claustris et aliis ecclesiis conferebat«. Saaledes læses i det endelige, det originale Dokument; de samme Ord staa i en Koncept til det — eller det fra dansk Side udfærdigede Udkast til Overenskomsten —, men Ordene »præter coronam et« ere skrevne over Linien; de ere altsaa, formodentlig, tilføjede senere. Nu kan det Spørgsmaal rejses: skal denne Betingelse betragtes som et Vidnesbyrd om Grev Henriks Begjærlighed? eller som et Vidnesbyrd om, hvorledes han vilde haane Kong Valdemar? eller er der en Krænkelse tilføjet Grevens Hustru og Svigermoder, der skal sones ved Udleveringen af Kongens afdøde Dronnings Klenodier? Paa disse Spørgsmaal kan der intet Svar gives; men da der ikke i Forligs-Dokumentet er Tale om Grev Henriks Svigermoder og hendes Gods, tør den Formodning maaske frem-

[1] Mecklenb. Urkundenbuch, I., S. 305. — Se om disse Aktstykker *C. Paludan-Müller*'s ovenfor nævnte Afhandling.

sættes, at Smykkerne skulde være en Erstatning for Indtægt af Ejendomme beliggende i nordtydske Egne, hvilke havde tilhørt Grevinde Audacia og hendes Moder, og hvilke Valdemar havde givet Berengaria som Morgengave eller som anden Gave. Værdien af Smykkerne er af Albert fra Stade sat til 3,000 Mark[1], »hvilket«, siger Suhm[2], »vist er for lidet, thi Dronningens Guldprydelser have nok været kostbare« —; det veed man nu Intet om.

Efter denne Digression vender Undersøgelsen tilbage til Aaret 1214, det Aar, da Berengaria blev gift og kom til Danmark. I det Brev, som det geografiske Selskab i Lissabon skrev til det store kongelige Bibliothek og som ovenfor er omtalt, udtales Ønsket om at faa Oplysning om, hvilke Personer der ledsagede Prindsesse Berengaria til Danmark. Kunde der skaffes Oplysning herom, saa kunde der vistnok ogsaa skaffes Oplysning om meget andet Dronning Berengaria vedkommende, f. Ex. hvilke Personer, Damer og Herrer, der hørte til hendes nærmeste Omgivelse, hvor hun mest boede, om hun lærte at tale det danske Sprog, hvorledes hun, den sydlandske Dame, kunde finde sig i det nordiske Lands Klima og i dets Levemaade, hvorledes hun kom ud af det med at færdes i det hende saa ukjendte Folk. Men om Alt dette vides ikke det mindste. Man veed heller ikke Noget om, i hvor stor eller hvor ringe Grad en Forbindelse blev knyttet mellem Hoffet i Danmark og Hoffet i Portugal. Men at en nærmere Forbindelse maa være kommen i Gang, kan sluttes af, at Valdemar Sejer valgte Berengarias Broderdatter Eleonora til Hustru for sin Søn Valdemar (III.), og at Biskop Gunner i Viborg blev sendt til Portugal, 1229, for at ledsage den unge Prindsesse til Danmark[3]. Alt hvad

---

[1] Annales Stadenses hos *Pertz*, Script. Rer. Germ., XVI., p. 359.

[2] *Suhm*, Historie af Danmark, IX., S. 499.

[3] Det Dokument, paa Latin, ved hvilket Valdemar Sejer skænkede sin Svigerdatter i Morgengave store Indtægter

man veed om Berengaria i hele den Tid, hun levede i Danmark, indskrænker sig til Følgende[1]. Den 23. November 1216 udstedte Kong Valdemar paa Samso et Dokument[2], ifølge hvilket der foretoges et Mageskifte, idet Øen Thunø blev tilskødet Aarhus Kirkebygning imod noget Gods, som

---

af Ejendomme i Fyn er endnu bevaret — i Statsarkivet i Paris. Det er blevet udgivet af *G. W[aitz]* i Nordalbingische Studien. Neues Archiv der Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesellsch. für vaterl. Geschichte, 1, Neue Ausg., Kiel 1858, S. 84—85, medens det er blevet udgivet i fransk Oversættelse allerede 1587 af *Jean du Tillet* i hans Værk: Recueil des roys de France, ensemble le rang des grands etc. Paris. S. 367. Aktstykket er udfærdiget den 25. Juni 1229 i Ribe, Dagen efter Bryllupet. — I en Annal, som ikke nyder megen Agtelse, fortælles, at »Eleonora attulit dotis loco unum aureum multis millibus æstimatum.« Chronologia Rerum Danic. ab a. 1188 ad a. 1319, *Lappenberg*, Dänische Annalen, i Archiv für Staats- und Kirchengesch. der Herzogth. Schlesw.-Holst. etc., II., Altona 1834, S. 235.

[1] Skjøndt det ikke vedkommer Berengaria, fortjener det dog at omtales, at gamle Skrifter fortælle om et Jærtegn, der saaes i Portugal i Aaret 1217 under Kampen med Maurerne forinden Slaget ved Alcazar. (Man kommer let, ved at læse om disse Jærtegn, til at tænke paa Fortællingerne om hvad der skete i Estland 1219.) Saaledes hedder det i *Reineri* Annales, *Pertz*, Scr. Rer. Germ. XVI., p. 676: »secundum [miraculum] qvod cum Sarraceni congrederentur, crucem mirificam in aëre viderunt, exterius albi coloris, interius vero flavi«. I et Brev fra de portugisiske Biskoper til Pave Honorius III. om Slaget, hedder det: »secundum miraculum fuit, qvod in aëre apparuit vexillum crucis gloriosum exercitui in victoriæ signum«. *A. Manrique*, Cisterciensium Annales, IV., Lugduni 1659, p. 106. *Cæsarius Heisterbacensis* fortæller om et andet Mirakel, der skete ved denne Lejlighed: en Skare af Helgene i Hvidt med røde Kors paa Brystet viste sig i Luften og forskaffede de Christne Sejer. Dialogus Miraculorum. Rec. *J. Strange*, II. Coloniae 1851, S. 137, Dist. VIII., Cap. 66.

[2] *G. J. Thorkelin*, Diplomat. Arna Magnæanum, I., p. 96. Script. Rer Danic., VI., p. 396 Oversat paa Dansk af *A. D. Jorgensen*, Valdemar Sejr. Kbh 1879, S 197—98

tilhørte denne Kirke; blandt de Tilstedeværende ved denne Lejlighed nævnes »regina B.« Hun blev Moder til følgende Børn, Erik født 1216, Sophie født 1217 (?), Abel fodt 1218, Christoffer født 1219 (?). Berengaria døde den 27. Marts 1220 eller 1221, 26—27 Aar gammel, — paa den Tid stod hendes Ægteherre, Kong Valdemar, paa Hojden af sin Glands. Deres Ægteskab varede 6—7 Aar. Til Sammenligning kan anføres, at sin første Dronning, Margrethe Dagmar, mistede Valdemar efter omtrent 7 Aars Ægteskab; da hun døde, var hun omtrent 26 Aar gammel.

Man veed ikke, hvor Berengaria døde. I en Aarbog, som nu kaldes »Annales Sigtunenses« og gaar til 1288, læses ved Aaret 1221[1]: »anglis obiit berengaria regina danorum«. Det har voldet nogen Vanskelighed at udfinde, hvad dette Ord »anglis« betyder, da det efter Sammenhængen skulde være Navnet for Stedet, hvor Dronningen døde, men det er ikke muligt, at paavise et Sted med et saadant Navn. Den sidste Udgiver af denne Aarbog har derfor ment[2], at der bør skrives: »VI. Kal. Aprilis«, ɔ: den 27. Marts. Det er imidlertid vist muligt, paa en lettere Maade at forklare Ordet. Hele Artiklen lyder nemlig saaledes: »M⁰. CC⁰. XXI⁰. missi sunt fratres in angliam eodem anno. anglis obiit berengaria regina danorum mater erici. abel et christoforj. et eodem anno obiit beatus dominicus«. De »fratres«, der sigtes til, ere Dominikanerne, Prædikebrødrene; og kan nu »anglis« være andet end en Gjentagelse af »in angliam«, medens »anglis«, som skulde være udslettet, er blevet staaende, er blevet kopieret af Afskriveren og sat paa et urigtigt Sted? Stedet skulde da lyde saaledes: »M⁰. CC⁰. XXI⁰. missi sunt fratres in Angliam. Eodem anno

[1] Danske Samlinger, V., S. 371.

[2] Annales Sigtunenses, i Script. Rer. Svecicarum, III., p. 3. Der er i disse Annaler kun anført 2 Datoer: 1208, Slaget ved Lena »V. Kalendas Februarii«, ɔ: 28. Januar, og 1210, Erik Knutsons Kroning »XI. Kalendas Decembris«, ɔ: 21. Novbr.

obiit Berengaria, regina Danorum, mater Erici, Abel et Christofori. Et eodem anno obiit beatus Dominicus«.

Dødsaaret 1220 nævnes i den Ringstedske Tavle og desuden i følgende Kildeskrifter: Krøniken der gaar fra 980 til 1286, Krøniken der gaar fra 1130 til 1300, Annales Sorani, den yngre Næstved-Aarbog, de islandske Annales regii og Skaltholts Annalerne. Dødsaaret 1221 nævnes i Fortsættelsen af den sjællandske Krønike, i de saakaldte Annales Lundenses og i de saakaldte Annales Ryenses. Detmar har ogsaa Aaret 1221. Forskellen er ikke meget stor, men noget aldeles bestemt om, hvilket Aar der er det rigtige, kan næppe siges[1]. Dødsdagen, 27. Marts (VI. Kal. Aprilis), er nævnet i »Liber daticus Lundensis vetustior« og i den ringstedske Tavle.

Den nær samtidige Forfatter Henrik af Letland, Forfatter til »Chronicon Livoniæ«, en Forfatter, som er vel underrettet og som nyder megen Tillid, beretter, at Berengaria døde i Barselseng (»in partu«)[2].

Berengaria blev begravet i Choret i St. Benedikts Kirke i Ringsted, hvor hun er kommen til at hvile paa højre Side af sin Husbond. Hendes Lig blev, svøbt i Silketøj og lagt i en Blykiste, nedsat i en muret Grav, der blev dækket med et Skraatag af store røde, til dette Øjemed brændte Murfliser[3].

Med Hensyn til Berengarias Personlighed give følgende Notitser Oplysning om hendes Udseende. Cornelius Hamsfort, der døde 1627, fortæller i sin anden danske Chronologi om Berengaria[4], at hun var en »insigni venustate et nitore virgo«,

[1] *R. Usinger* holder paa Aaret 1221 som Dødsaaret. Deutsch-dänische Geschichte 1189—1227, S. 206, Anm. 1. I Chron. Danic. 986—1317 nævnes som Dødsaaret 1222.

[2] Origines Livoniæ sacræ et civilis. Ed. *J. D. Gruber*, Francof. et Lips. 1740, p. 138. *Pertz*, Script. Rer. Germ., XXIII., p. 310.

[3] Kongegravene i Ringsted Kirke, Kbh. 1858, S. 26—27, S. 63.

[4] Script. Rer. Danic., I., p. 285

ɔ: at hun var »en Jomfru af en paafaldende Ynde og straalende Skønhed«. Albert Krantz, der døde 1517, siger om hende[1], at hun var »mulier pulchra nimis«, ɔ: at hun var »en altfor skøn Kvinde«, hvilket noget skruede Udtryk vel kan omskrives saaledes: »hun var en usædvanlig skøn Kvinde«. Endelig maa nævnes Hermann Korner, der var Læsemester hos Dominikanerne i Lybæk og har skrevet en Krønike, der gaar til 1435 (han døde vist 1438); han siger om Berengaria[2], at hun var »valde pulchra«, »overordentlig smuk«. Hun synes saaledes at have slægtet sin Farfader paa, thi om Kong Alfons I. af Portugal fortælles[3], at han

---

[1] *Alb. Krantz*, Chronica Regnorum Aqvilonarium. Argentor. 1546, p. 298, Danic. Lib. VII., Cap. 17.

[2] *J. G. Eccard*, Script. Rer. Germanic. II., Lipsiæ 1723, p. 841. *Suhm* har, ved at excerpere unøjagtig, skrevet: »valde pudica«, og denne Unøjagtighed gaar igjen hos *C. Molbech*, Histor. Aarbøger, I., S. 57, og *E. C. Werlauff*, Antiquar. Tidsskr., 1852—54, S. 249, Anm. 1. — I et af Detmar-Haandskrifterne læses ved Aaret 1214: »Des zulven jares nam koning Waldemar van Denemarken sin ander wif, des greven Ferandes suster van Vlanderen, gheheyten Berengharia, de so rechte schone was«. Denne sidste Bemærkning er, mener *K. Koppmann*, kommen ind paa et urigtigt Sted og skulde være sagt om Dronning Margrethe (Dagmar). Die Chroniken der niedersächs. Städte, Lübeck. I., Leipzig 1884, S. 57; (sml. SS. 51, 286, 293, 301). Men i Hovedhaandskriftet af Detmars lybske Krønike siges Intet om Dronning Dagmars Skønhed, hvor han nævner hendes Giftermaal; hendes Død omtales ikke, og hverken ved Aaret 1214 eller ved 1221 yttres Noget om Berengarias Skønhed. Mon Detmar skulde have hin Bemærkning fra Hermann Korners Kilde (»valde pulchra«, »so rechte schone«)? I Annales Ryenses nævnes Dagmars »præcipua pulchritudo.«

[3] Chron. Lusit. p. 108. citeret af *H. Schäfer*, Gesch. von Portugal, I., S. 32, Anm. 1. — I et nyere Værk beskrives han saaledes: »Han var af en kæmpemæssig Statur, 11 Palmer høj, men hans Lemmer vare vel proportionerede; han havde kastaniebrunt Haar, en stor Mund, et langt Ansigt, store og levende Øjne, et majestætisk og kongeligt Udseende«.

var »corpore decorus, pulcher adspectu et visu desiderabilis«, hvilke Ord kunne oversættes saaledes: »han havde en smuk Skikkelse, han var skøn at se til, og det var med Glæde, man lod sit Øje hvile paa ham«.

Berengaria har paa en egen Maade selv bekræftet, hvad hine Forfattere have sagt om hendes Skønhed. Da hendes Grav blev aabnet 1855, fandt man, at »Hovedet var aldeles helt og af særdeles smuk Form, med ovalt Ansigt, fremspringende Næseben, og med fuldstændige Tandrækker af en sjælden regelmæssig og skøn Form«. Der afgaves med Hensyn til de andre Dele af Skelettet, navnlig Armene og Benene, den Erklæring af Professor (i Anatomi) Ibsen, »at de vare i høj Grad fint og skønt formede; de vare saa godt som alle tilstede med Undtagelse af Halshvirvlerne, der vare opløste og manglede». Ved Skelettets Ben laa flere Stykker fint Tøj, efter Udseende af Silke, hvilke tilligemed en ved Siden af Hovedet funden Haarfletning (Trefletning) optoges for at opbevares ved de øvrige Relikvier fra Kongegravene. Med Undtagelse af, at Hovedets Plads var forstyrret [hvorom mere længere fremme] »laa alle Benene aldeles nøjagtig i de oprindelige Fordybninger, der havde formet sig om dem i det af de opløste Legemsdele dannede og paa Kistens Bund værende mørke Lag«[1]. En Forfatter har i den allernyeste Tid talt om en »dæmonisk Skjønhed« hos Dronning Berengaria[2]; det vil imidlertid næppe være muligt, at finde noget historisk Vidnesbyrd, som kan bekræfte denne Dom, der kun kan have sin Hjemmel i Forfatterens rige Fantasi. Efter de Maal at dømme, som bleve tagne af

---

Om Sancho I. fortælles, at han var af Middelstørrelse, kraftig bygget og svær i Legemets Proportioner. *A. C. de Sousa*, Historia geneal. da Casa real portugueza, I., S. 59 og S. 84.

[1] Kongegravene i Ringsted Kirke. Kbh. 1858, S. 63—64, Tavle IX, F; XIII; XIV, b; XV, c.

[2] Illustreret Tidende, 1892—93, S. 235.

Skelettets Dele, kan man danne sig en omtrentlig Forestilling om, hvor høj Berengaria var. Hun har været 65 Tommer høj, og maa saaledes siges at have været en ret velvoxen Kvinde[1].

Om Berengarias Karakter finder man kun et eneste Udsagn hos en Middelalders Forfatter. Hermann Korner siger om hende, at hun var »valde pulchra et morata«. Det forstærkede Udtryk »valde« kan godt henføres til begge Adjektiver, altsaa »meget smuk og meget morata«, men det behøves ikke. At oversætte »morata« er noget vanskeligt, da dette Ord omfatter saa meget; det kan oversættes ved »god«, »brav«, »skikkelig«, »sædelig«, »af gode Sæder«, »blufærdig«, »hæderlig«. Rigtigt vil det maaske være at oversætte paa følgende Maade: »hun var overordentlig smuk og hun var en Dannekvinde«. Hvad man end vil vælge, saa meget maa staa fast, at et saadant Udtryk kun kan indeholde et Vidnesbyrd om, at der var en god Karakter i Berengaria.

Men kan man ogsaa stole paa, at denne mærkelige Efterretning hos Korner er rigtig, er sand? Korner har ikke Ord for altid at være troværdig, og det er sagt om ham, »at man aldrig maa anse Korner for Kilde istedenfor en ældre af ham citeret Forfatter, uden at forvisse sig om dennes virkelige Navn[2]«. Nu træffer det sig saa heldigt, at Korner i dette Tilfælde nævner sin Kilde (ved Aaret 1216): »secundum Wilhelmum«; men det er desværre saa uheldigt, at Ingen har været istand til at udfinde, hvem denne »Wilhelm« er. Korner nævner ham endnu som Kilde ved Fortællingen om

---

[1] Herom har Hr. Professor *J. H. Chiewitz* været saa god at oplyse mig.

[2] *O. Lorenz*, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter seit der Mitte des dreizehnt. Jahrh., 3. Aufl., II., Berlin 1887, S. 171 ff. — Det ovenfor anførte Citat er af *J. M. Lappenberg*, Forfatter til en vigtig Afhandling om H. Korner i Archiv d. Gesellsch. für ältere deutsche Geschichtskunde. VI., Hannover 1838, S. 615.

Begivenheder forefaldne i Aaret 1349; det er især for den engelske, franske og nederlandske Historie Korner citerer ham.

G. Waitz siger om Korner[1]: »Han opfinder Navne paa sine Hjemmelsmænd, idet han ikke blot tilskriver bekjendte Forfattere Meddelelser, som ikke findes nogensteds i deres Værker, men endog nævner Forfattere, hvis Tilværelse synes højst tvivlsom«. Waitz siger ikke ligefrem, at Forfatteren Wilhelm er et non ens; der kan jo ogsaa godt have været Optegnelser af en saadan Forfatter, der nu ikke mere kjendes. Thi om ogsaa Korner er en unøjagtig Skribent, der maa benyttes med Forsigtighed, saa er det dog et Spørgsmaal, om han er en saadan Bedrager, som man vil gjøre ham til. Hvorfor nævner Korner ikke Wilhelm som Kilde til Meddelelser, han giver for anden Halvdel af det fjortende Aarhundrede? hvorfor standser hans Meddelelser ved et saa bestemt Aar som 1349? Korner er meget omhyggelig med at nævne sine Kilder, og forsaavidt gjør han et troværdigt, et troskyldigt Indtryk; men det vilde jo næsten være helt udstuderet af ham, at indskyde blandt sine Kilder denne Wilhelm, som han selv skulde have skabt; han maatte dog vel have havt en særlig Grund til at anføre og tillægge ham disse mærkelige Ord om Dronning Berengaria, hvilke han dog næppe kan have grebet i Luften. Men herom er det for Tiden ikke muligt at sige noget sikkert[2].

I Dokumentet af 17. November 1225 nævnes »de Guldsager, som Berengaria for sin Saligheds Sag har skænket Klostre og Kirker før sin Død«. Idet Dronning Berengaria har skænket saadanne Gaver, har hun vel fulgt en Skik, der paahvilede Kvinder i en saa ophøjet Stilling. Men man tør vist ogsaa se i dem Vidnesbyrd om et fromt Sind, som

---

[1] Archiv der Gesellsch. für ältere deutsche Geschichtskunde, VI., S. 765.

[2] Korner nævner som sine Kilder for hvad han ved dette Tidspunkt fortæller om Danmark: Chronica Danorum, Wilhelmus, Chronica Lubicensis.

hun har havt tilfælles med sine Søstre, og som har udviklet sig hos hende under Paavirkning i hendes Forældres Hus.

Ovenfor blev Berengaria stillet sammen med sin Farfader paa Grund af begges Skønhed; paa dette Sted maa det ikke glemmes at minde om, hvad der er blevet sagt om Berengarias ældste Søn i Tilføjelserne til den sjællandske Krønike[1]: »Ericus homo pulcherrimus et mitissimus miles. fuit omnibus supra modum amabilis«, ɔ: »Erik var en meget smuk Mand og en meget mild Kriger, han var overmaade elskværdig mod alle«.

Forinden denne Afdeling af Undersøgelsen sluttes, maa Dronningens Navn endnu omtales.

»Berengaria« er den latinske Hunkønsform til Mandsnavnet »Berengarius«. Dette kjendes fra det 8. Aarhundrede og forekommer flere Gange paa Stamtavlen over den longobardiske Konge Desiderius's Efterkommere[3]. Navnet har vist i Landssproget lydt »Berengar«[4]. Om det fra denne Slægt er blevet overført til Greverne af Barcelona, er tvivlsomt og kan ikke paavises; men flere af disse Grever havde Navnene »Ramon Berenguer«[5]. »Berengaria« er den latinske Form for Navnet, som det findes hos Middelalderens Forfattere, — den tidligste Form, i hvilken det forekommer

---

[1] Script. Rer. Danic., II., p. 630. Den sjællandske Krønike gaar fra 1028 til 1282, Tiiføjelserne gaa indtil 1363. Den ovenfor aftrykte Notits forekommer i en Tilføjelse til Aaret 1250.

[2] Sml. *E. Förstemann*, Altdeutsches Namenbuch. Nordhausen 1856, S. 229, hvor en stor Del Variationer paa disse Navne ere anførte.

[3] *Jac. Wilh. Imhof*, Historia Italiæ et Hispaniæ genealogica. Norimb. 1701, Tab. I.

[4] Navne med Endelsen ar som: Goar, Eochar, Beorgar, der kjendes fra 5. og 6. Aarh. e. Chr., menes at være alanske. *Ferd. Wrede*. Ueber die Sprache der Ostgothen. Strassb. 1891, S. 145.

[5] *Jac. Wilh. Imhof*, Corpus Historiæ geneal. Italiæ et Hispan. Norimb. 1702, Tab. I. — *Franc. Diago*, Historia de los antiguos Condes de Barcelona. Barcelona 1603.

er »Bernegaria« (8. Aarh.). Men i Landssproget har det vistnok heddet »Berenguella«. Paa Stamtavlen over Greverne af Barcelona forekommer dette Navn kun en eneste Gang; saaledes hed nemlig den Fyrstinde, der var Datter af Ramon IV., Greve af Barcelona, og blev gift med Alfons VII., Konge af Castilien; hun var lige udmærket ved Skønhed, ved rige Aandsgaver, og ved Mod og Uforfærdethed. I et latinsk Dokument fra 1128 hedder hun »Beringela«[1]. Det er højst sandsynligt, at vor danske Dronning Berengaria er bleven opkaldt efter hende, thi hun var hendes Morfaders Søster, — ligesom den danske Dronning Eleonora, Valdemar III.'s Hustru, er bleven opkaldt efter sin Farmoders Søster, der hørte til den barcelona'ske Greveslægt, og som er den eneste, der paa dennes Stamtavle findes med Navnet Eleonora. Disse to Navne: Berengaria og Eleonora findes paa den portugisiske Kongefamilies Stamtavle kun for de to her nævnte danske Dronninger.

I Kong Sancho I.'s Testamente af 1209, paa Latin, staar der kun om Dronning Berengaria: »Regina Donna Bereng«. Det er første Gang hun nævnes, og her er Navnet ikke skrevet helt ud. I et Skrift udkommet 1634, i hvilket dette Testamente er oversat paa Portugisisk, kaldes hun[2]: »Rainha Dona Berengueira«, men et andet Sted i samme Skrift kaldes hun »Berenguela«. I et latinsk Skrift om Portugal udkommet 1582[3] kaldes hun »Beringella«. I en paa Latin skreven Portugals Historie udkommen 1621[4]

---

[1] España sagrada. XVIII., S. 349.

[2] *F. Ant. Brandao.* Monarchia Lusitana, IV., Lisboa 1634, S. 33 b og S. 61 b. I denne Bog nævnes to andre Dronninger »Berenguela«, og en »Dona Berengueira Aires«, som var Hofdame hos Dronning Izabel og var gift med Ruy Garcia de Pauia.

[3] *Jos. Texeira*, De Portugalliæ Ortu, Regni Initiis etc. Paris 1582, S. 8.

[4] *Ant. Vasconcellus.* Summa Capita Actorum Regum Lusitaniæ. Antverp. 1621. S. 44.

kaldes hun »Beringela«; i Skrifter om Portugals Historie skrevne paa Portugisisk i det 17. og 18. Aarhundrede kaldes hun stadig »Berenguela« eller »Berenguella«. Nyere portugisiske Historieskrivere som A. Herculano kalde hende »Berengaria«, medens dette Navn hos de spanske Forfattere saavel i det 17. som i det 19. Aarhundrede (f. Ex. Lafuente) skrives »Berenguela«[1].

Med hvilket Navn hun er kommen til Danmark, er det ikke muligt at sige. Da hun i den ældste Tid kun omtales i Skrifter affattede i Danmark paa Latin, kjender man nu, fra Første af, kun Formen »Berengaria«; men det er højst rimeligt, at hun egenlig har baaret Navnet »Berenguela«. Navnet »Berengaria« har vistnok været meget lidt kjendt i Danmark, idetmindste hvis man tør slutte efter den Omstændighed, at det i Navnefortegnelsen til Værket Scriptores Rerum Danicarum kun træffes 1 Gang, og at den, der bærer det, er Kong Valdemars Dronning. Om nu end Formen »Berengaria« er den almindeligste i Skrifterne fra Middelalderen, saa forekommer der dog adskillige lettere Varianter, som: »Berrangaria«, »Beringaria«, »Bæringeria«, »Berengera«, »Beringera«, »Beringeris«[2]. Men der forekommer ogsaa flere

---

[1] *Duarte Nunez do Lião*. Primera Parte dos Chronicos dos Reis da Portugal. Lisboa 1600, S. 64 b. *Manuel de Faria i Sousa*, Epitome de las Historias Portugueses. Madrid 1628, S. 374. *Duarte Nunez do Liam*, Chronica dos Reys de Portugal. Lisboa 1677, S. 55 b. *Joze Barbosa*, Catalogo chronol., histor. geneal. e critico das Rainhas de Portugal. Lisboa 1727, S. 127. *Ant. Cat. de Sousa*, Historia geneal. da Casa real Portugueza. I., Lisboa 1735, S. 88 og S. 125.

[2] »Beringera« træffes, foruden i Ringsted-Tavlen, i Annales Lundenses, hvor der læses ved Aar 1213: »eodem anno rex Waldemarus duxit Beringeram reginam de portægalæ«. Udgaven af *G. Waitz* i *Pertz*, Script. Rer. Germ. XXIX, Hannoveræ 1892, S. 207. Netop dette Sted læses i Faksimilet Tab. II. S. 207 læses ved Aar 1221: »1221. Hoc anno obiit Bæringaria regina Danorum«. — »Beringeris« fore-

helt afvigende Varianter. Saaledes i den første Udgave af »Annales Ryenses«, der gaa til 1288, som Erp. Lindenbruch besørgede 1603[1]: »Anno Domini MCCXIV. Rex Waldemarus secundas nuptias celebravit cum Berengaria, sorore Ferandi Comitis Flandriæ, quæ Bringremle est dicta«. Men her har Lindenbruch enten læst fejl eller trykt fejl; thi i den Udgave, som Lappenberg har besørget af disse Annaler og til hvilken han har benyttet det samme Haandskrift, fra Tiden snart efter 1288, der har ligget til Grund for Lindenbruchs, læses[2]: »quæ Bringrenilae est dicta«, — Lindenbruch har læst m istedetfor ni. De samme Annales bleve udgivne 1629 af den danske Historiker Stephanius, der skriver om Fortællingen, at den er »ex codice manu descripto recognita, et sexcentis in locis debitæ integritati restituta«. I denne Udgave staar der[3]: »quæ Beengerd est dicta«, hvilken Læsemaade Langebek har optaget i sin Udgave af Ry-Annalerne i Scriptores Rerum Danicarum. Det Haandskrift, som Stephanius har brugt, er tabt, og da han udtrykkelig siger, at han paa utallige Steder har foretaget Rettelser ved Udgivelsen af det, kan man ikke være aldeles sikker paa, om det ikke er ham, der har indført Læsemaaden »Beengerd«. Omtrent denne Form forekommer i den danske Oversættelse af (eller den danske Original til[4]) disse Annaler, der ere

---

kommer i den ældre lundske Gavebog. Libri memoriales Capituli Lundensis. Udg. af *C. Weeke.* Kbh. 1884—89, S. 73.

[1] Historica Narratio de Origine Gentis Danorum. Ed. *Erp. Lindenbruch.* 1603, p. 37; gjentaget i *Lindenbruch*'s Script. Rer. Germaniæ septentr. etc. Francof. 1609 og 1630, p. 303.

[2] *Pertz*, Script. Rer. Germ., XVI., p. 406.

[3] *S. J. Stephanius*, De Regno Daniæ et Norvegiæ . . . Tractatus varii. Lugd. Bat. 1629, p. 154. — Script. Rer. Danic., I., p. 165.

[4] *N. M. Petersen*, Bidrag til den danske Literaturs Historie. 2. Udg., I., Kbh. 1867, S. 96.

fortsatte til Aaret 1314 og som kjendes fra et endnu bevaret Haandskrift fra det 15. Aarhundrede. Her læses nemlig[1]: »MCCXIIII. Kuning Woldemar giörde Brullop met Bengiard [ved Aaret 1221, hvor hendes Død omtales, kaldes hun Bengiærd], greue Ferandi af Flander söstær. Henne rettæ nafn allers vor Bringenild«. En Form, som ligner denne sidste, forekommer i Annalerne, der gaa fra 936 til 1317 og ere i Slægt med Ry-Annalerne, thi her tales om[2] »Berengaria .... quæ Briginild dicta est«.

Christiern Pedersen kalder hende »Bengerd«. Vedel kalder hende »Berngerd«. Huitfeldt fortæller[3] om »Berengara«, som var »paa Dansk Beengierdt kallet«, og om »Berengara, som heede met sit rette Naffn Bregenild«. Det er en saa rig Mangfoldighed paa Navne, at man let kommer til at mindes Ordet: »Kjært Barn har mange Navne«. Med de anførte Variationer ere vi endnu ikke færdige med Navnet, der synes at indeholde Muligheder for at man fremdeles kan variere det; saaledes er i vore Dage Formen »Berengarie« opkommen.

Den Form af Navnet, som synes at have behaget mest i nyere Tider, maa vel siges at være »Bengerd«, der forekommer i Ry-Aarbogen. De Former, som ligne dette Navn mest, ere: »Beringerth« eller »Bæringærth« eller »Beringerd« i den med Runer skrevne Kongeliste fra ca. 1300[4], »Bæringærth«, »Beringardh« i den danske Oversættelse af Lunde-Aarbogen fra 15. Aarhundrede[5], »Biengierd«

---

1 Nye Danske Magazin, V., S. 186.

2 Script. Rer. Danic., II., p. 172.

3 *A. Huitfeldt*, Danmarks Krønike fra 1182 til 1448. Kbh. 1600, S. 94, S. 109

4 Script Rer Danic., I, p 30; *P. G. Thorsen*, Om Runernes Brug til Skrift udenfor det monumentale. Kbh. 1877, S. 45, Anm., efter *O. Worms* latinske Oversættelse

5 *M. Lorenzen*, Gammeldanske Krøniker I., Kbh 1887, S. 52, 53 Hr. Cand. mag. *M. Lorenzen* skriver til mig: »Jeg

eller »Biengier« i Haandskrifterne fra 16. Aarhundrede med Visen om Dronning Dagmars Død[1]. Formen »Berngerd« kan synes mistænkelig, da den kun forekommer i Forbindelse med Anders Sørensen Vedel.

Men det kan godt være, at »Berngerd« er en ligesaa rigtig Form som »Bengerd«. Der er nemlig en Omstændighed, som næppe ganske kan overses. De saakaldte Ry-Annaler ere skrevne i et Kloster i Sønderjylland, Ry, liggende ved Flensborg Fjord, det senere Lyksborg. Den danske Oversættelse af disse Annaler er utvivlsomt skreven sammesteds og skreven i sønderjydsk Sprog[2]. Paa den Maade kan det forklares, at Bogstavet r i den første Stavelse er bortfaldet, hvormed det vil stemme, at Navnet i Visen om Dronning Dagmars Død i Haandskrifterne lyder: »Biengierd«, »Biengier«, som jo aabenbart er nørrejydsk Dialekt, og hvor ligeledes Bogstavet r i første Stavelse er bortfaldet. De danske Oversættelser af Lunde-Aarbogen ere skrevne i skaansk eller sjællandsk-skaansk Sprogform[3], og her er r i første Stavelse af »Berngerd« beholdt, hvilket ligeledes er Tilfældet med Formerne af Navnet i den med Runer skrevne Kongeliste, der findes i Runehaandskriftet af Skaanske Lov, som er skrevet c. 1300 og utvivlsomt er skrevet i Skaane. Vi ville saaledes have en østdansk Form, der kan repræsenteres ved »Berngerd«, og en vestdansk Form, der kan repræsenteres ved »Bengerd«.

---

formoder, at Kong Valdemars Dronning kaldtes Beringar, da hun fra Flandern kom til Danmark, men at dette fremmede Navn under Indflydelse af danske Kvindenavne som Ingigærth o. l blev opfattet som Berin-gærth eller ad folketymologisk Vej blev omdannet hertil (Et tydsk Beringard = Berin-gærth findes forøvrigt.)«

[1] *Sv. Grundtvig*, Danmarks gamle Folkeviser, III, S 214, 215.

[2] Hr Cand mag *K. P. Thorsen* har velvillig gjort mig den Tjeneste, at undersøge Sproget i denne Oversættelse; han har bestyrket mig i den Opfattelse, jeg ovenfor har fremsat.

[3] Det er Udgiverens, Hr. Cand mag *M. Lorenzens*, Mening som han velvillig har meddelt mig, jeg her udtaler.

At der af »Ber*e*ngaria« er opstaaet Former som »Ber*i*n-geria«, »Ber*i*ngerd«, hidrører vist kun fra, at de to Vokaler e og i foran ng ved Udtalen næsten ere komne til at lyde ens, at man har troet at udtale en Nasallyd ing for en Nasallyd eng, og da har skrevet Navnet med i, ligesom i det ovenfor nævnte latinske Aktstykke fra 1128 (udstedt i Spanien) »Ber*e*nguela« er blevet til »Ber*i*ngela«.

Der kan næppe være nogen Tvivl om, at alle disse forskjellige Former kun ere Fordrejninger af »Berengaria«, ligesom Formerne: »Bringenild«, »Brigenild«, »Bregenild« og »Bringrenilae« ere Fordrejninger af »Beringela« eller »Beren-guela«. Saadanne Navne-Fordrejninger have ikke været sjældne i hine Tider. Kong Valdemars Søster Ingeborg fik sit Navn fordrejet paa mange Maader i Frankrig[1]; det blev f. Ex. til »Isembourg«, »Isburgis« (i Gravskriften over hende); nu til Dags skrives Navnet: »Ingeburge«. — Men strengt taget veed man ikke, hvor mange af disse fordrejede Navne der høre Berengarias egen Tid til, hvor mange af dem der høre Eftertiden til.

En anden Opfattelse af Navnet »Bengerd« er gjort gjældende af Hr. Rigsarkivar A. D. Jørgensen. Han siger[2], at det faldt for vanskeligt at udtale Navnet »Berengaria«, og det forkortes derfor overalt til »Bengerd«. Dette er ikke rigtigt; thi det er helt undtagelsesvis, nemlig kun i Annales Ryenses, at man finder Navnet »Bengerd«. A. D. Jørgensen siger fremdeles, at »det er efter Krønikerne klart, at man har lagt en hadsk Betydning i dette Navn, uden at dog Sammenhængen dermed synes at være gjort tydelig, enten

---

[1] Om Fordrejningerne af Ingeborgs Navn se: *R. Davidsohn*, Philip II. August von Frankreich und Ingeborg. Stuttg. 1888, S. 266, Anm.

[2] *A. D. Jørgensen*, Folkeviser om historiske Personer. I. Valdemar Sejer og hans Dronninger, i Nordisk Maanedskrift for folkelig og kristelig Oplysning, Odense 1875, II., S. 167—69.

af nogen ældre eller nyere Forfatter«. Overfor denne Fremstilling maa jeg bemærke, at der ikke er mig en eneste Krønike bekjendt, i hvilken det kan ses, at man har lagt en hadsk Betydning i Navnet Bengerd. A. D. Jørgensen har nu givet en Fortolkning af Navnet, der gaar ud paa, at »Navnets Betydning har været Dødsmøen, Oldtidens Valkyrie«[1]. — Hertil svarer det andet Navn, »Briginild«, der sigter til det samme, og »er vel, som N. M. Petersen antager, en Forvanskning af Brynhild, eller maaske snarere et selvstændigt Valkyrienavn[2] etc. — I alle Tilfælde har man altsaa benyttet Lyden af Berengarias Navn, som det kom til at tage sig ud i Folkemunde, til deraf at danne en Betegnelse modsat Dagmar: Nattens Mø, Dødens Bud«. Denne samme Forklaring har A. D. Jørgensen fastholdt senere, idet han siger[3], som Noget der er sikkert og almindelig antaget: »Hendes folkelige Navn (Ben-Gerd, Brigin-Hild) indeholder en Fordømmelse, ligesom Dag-Mar en Lovprisning etc.« Jeg indskrænker mig til at referere A. D. Jørgensens Mening, om hvilken jeg kun kan sige, at jeg ikke tror paa dens Rigtighed[4], eftersom der ikke kan anføres nogensomhelst, paa aldeles sikre Efterretninger støttet Kjendsgjerning, der kan retfærdiggjøre en Fortolkning af Navnet, der er saa forfærdelig, saa fordømmende for den, som har baaret det.

---

[1] Det sidste Led af Navnet er Gerd, som findes i Frogerd, Ladgerd, Thorgerd. Ved det første Led har man vistnok tænkt paa Dødningebenet. *A. D. Jørgensen*, anf. St.

[2] »dannet af Bregen (Bregne), en Urt, der ogsaa kaldes Hugormekaal og af Folketroen stadig har været sat i Forbindelse med de onde Magter.«

[3] *A. D. Jørgensen*, De historiske Folkeviser og Niels Ebbesen, i Hist. Tidsskr., VI. R., 3, Kbh. 1891—92, S. 67.

[4] *Fr. Schiern*, »Om Dronning Dagmar« i Nyt histor. Tidsskr., V., Kbh. 1854, S. 556, Anm. 3, kan ikke gaa ind paa *N. M. Petersen's* Forklaring af »Bringenild« som lig »Brynhild«; *Schiern* mener, at »Berengaria« er blevet fordrejet til »Bengerd«.

II.

Dronning Berengaria i Poesien.

Det Skrift, fra hvilket det danske Folk, dette taget ganske i Almindelighed, i første Halvdel og i nogle Decennier ind i anden Halvdel af det 16. Aarhundrede hentede sin Kundskab om Fædrelandets Historie, var den danske Rimkrønike, som udkom første Gang 1495 og inden det 16. Aarhundredes Udgang oplevede sex Oplag. Men om Dronning Berengaria fik Folket Intet at vide ved at læse i Rimkrøniken, thi den nævner slet ikke Valdemars Ægteskab med hende. De, som kunde Latin og læste i de gamle Aarbøger, fik omtrent saameget at vide om hende, som der er anført i det Foregaaende fra saadanne Kilder, og det er jo meget Lidet. Søgte de til tydske Skrifter, saa var der kun faa trykte, som kunde give Oplysning, nemlig den plattydske Oversættelse af et Udtog af Saxo med Fortsættelse, hvor de læste[1], at Kong Valdemar »in synem xij yare dede syne anderen brutlacht mit Berengaria greve Ferrandes süster van flanderen«, og den tydske Oversættelse af Alb. Krantz, hvor de fandt Meddelelsen om Berengarias overordentlige Skønhed (ein fürbindyg [ɔ: ausserordentlich] schön weyb)[2]. Havde de Adgang til saadanne Skrifter som den holstenske Rimkrønike eller Detmars lybske Krønike, saa fik de ikke mere at vide end hvad der staar hos Krantz eller i de danske Annaler. Det maa følgelig kunne siges, at Folket ikke havde Lejlighed til at blive oplyst om Berengaria, at det kun har kjendt meget lidt til denne Dronning, og ikke har havt noget enten Godt eller Ondt at fortælle om hende.

Men ved Aarhundredets Udgang er der sket et Omslag, thi nu begyndte man at vide bedre Besked. Arild Huitfeldt

---

[1] *Saxo Grammaticus* — in dat dudesck ghesettet. S. l. et a. Fol. 138.

[2] *Alb. Krantz*, Dennmärckische Chronick, durch Heinr. v. Eppendorff verteutschet. Straszb. 1545, Fol. ccccxj.

er den første Forfatter, som i et historisk Skrift, skrevet i det danske Sprog, fører den nye Kundskab frem. Han fortæller om »Berengara«, der paa Dansk kaldtes »Beengierdt« [1], at »hun var ond og raadede [Kong Valdemar] til at skatte hans Bønder og Almue, fik Skyld for Alt det ilde var gjort. Saa vi nu have det Ordsprog, at vi kalder en ond Kvinde Beengierdt«; »Aar 1220. Calend. April. døde Dronning Berengara, som hedde med sit rette Navn Bregenild, men for hendes Ondskab kaldet Beengierd . . .« »Om hende sjunges endnu en Vise paa denne Dag, med dette Omkvæd: Skam faa hun Beengierd, Herre Gud være med Kongen«. Huitfeldt har fremdeles følgende Fortælling: da den danske Flaade 1219 kom til Estland, blev Kong Valdemar ængstelig ved at se, i hvor stor en Mængde Fjenden havde samlet sig, og han vilde derfor holde sig tilbage; men da gik Biskop Peder af Aarhus til ham og bad ham blive tilstede og sagde, at »hvor som Kongen vilde rette sig og bedre sig imod Gud og hans fattige Undersaatter i Danmark og ikke dem saa meget besværge med Skat og Tynge efter Dronning Beengierds Raad o. s. v. Kongen lovede at han vilde rette sig baade imod Gud og Mennesker; og aldrig efterfølge Dronning Beengierds Raad«. Efterat først Huitfeldt havde talt paa denne Maade, fulgte saa noget nær den hele Række af de Forfattere, som efter ham have skrevet Danmarks Historie, i hans Fodspor. Især maa fremhæves Pontanus, hvis Danmarks Historie, skreven paa Latin, udkom i Amsterdam 1631, og blev en vigtig Kilde for sydeuropæiske Forfattere til Kundskab om Danmark [2]. Pontanus udskriver og om-

[1] *A. Huitfeldt*, Kronike fra 1182 til 1448. Kbh. 1600, SS. 94, 109, 105.

[2] *J. J. Pontanus*, Rerum Danicarum Historia. Amstelod. 1631, p. 302. — Hos *C. C. Lyschander* læser man om »den onde Berengaria eller Bengerd — saa arrig som den ædelige Dagmar var dannis og dydelig. Opæggede Kongen til mange Ulover, synderlig at fortynge og beskatte den menige

skriver hvad Huitfeldt har fortalt om Dronning Berengaria: »ut mala ac malorum incentrix Danis celebratur«; »nam vulgo hodieque malam et imperiosam fæminam Berngardam Danice vocamus«. Han sammenligner hermed Fortællingen om Senatoren Licinius Buccio's Hustru Gaia Afrania (d. 48 f. Chr.), der var processyg og med Dristighed selv førte sine Sager for Prætoren, hvorfor hendes Navn blev enstydig med en rænkefuld Kvinde[1]. I nyere populære Skrifter have Tusinder og atter Tusinder af Mænd og Kvinder, Gamle og Unge læst Fortællingen om den onde Dronning Bengerd; vel bliver det sagt, at »hendes Historie for største Delen er gaaet op i Kæmpevisernes Myther«; men Indtrykket af hvad der er udtalt i denne Linie maa let forsvinde for Indtrykket efter Læsningen af den derpaa følgende lange Skildring af den onde Dronning, og Læserne forstaa næppe alle at skille Mythen fra den historiske Fortælling.

Det er dog ikke Huitfeldt, som fra først af har ført denne Anskuelse ind i Literaturen. Dette var allerede sket ved en anden samtidig dansk Historiker, Anders Sørensen Vedel, dog ikke gjennem et historisk, men gjennem et poetisk Skrift. I Aaret 1591 udgav han i den første Samling af Folkeviser, som den danske Literatur kjender, en Vise om »Dronning Berngerd«, i hvilken hun skildres som den onde Dronning[2]. I Forordet til Visen ytrer Vedel: »Rygtet, plejer man at sige, følger Manden til Huset, saa gaar det til med Dagmar og Berngerd: den ene skikked sig vel og

---

Mand. Hvorover hendes Rygte endnu hører ilde hos alle Efterkommere«. De danske Kongers Slectebog, Kbh. 1622, S. 227. — Snart efter kalder den yngre *S. J. Svaning* Berengaria »cognomento Mala«. Chronologia Danica, Hafn. 1650, S. 81.

[1] *Valerius Maximus*, Memorabilia, VIII, 3, 2

[2] *A. S. Vedel*, Et Hundrede udvalgte danske Viser. Ribe 1591, Bl. R 8 verso — S. ij. Optrykt af *Sv. Grundtvig*, Danmarks gamle Folkeviser, III., S. 281—82.

lod et ærligt Navn efter sig; den anden for sin Udydelighed er og ikke forgjæt, men lidet til det bedste«. Vedel kunde ikke bruge Visen i den Form, i hvilken den er bleven overleveret, og han har derfor med den som Grundlag skrevet en hel ny Vise — med 76 Verslinier, foruden Omkvædet, imod 38 i det bevarede Haandskrift — med Omkvædet: »Ve da vorde hende Berngerd«[1], — Visen har nemlig intet Omkvæd i Haandskriftet. Det er blevet paavist, at Christiern Pedersen maa have kjendt denne Vise, da han i et Brudstykke af sin — aldrig fuldendte og aldrig trykte — danske Kronike, som er bevaret gjennem en Afskrift tagen af Vedel[2], giver en Karakteristik af Berengaria og en Fortælling om hende, der ganske ligner et Udtog af Visen: »Hun var ond og udydelig af al sin Hjerte og rette Natur; thi talede hun ilde for Almuen i Riget og bad Konning, at han skulle ligge dem svær Skat paa, mod deres gamle Sædvane, og tage hver tredie Penge fra dem hvert Aar af det de havde og bruge dem siden som andre Trælle......« Nogen Tid efter skal Kongen drage i Krig, og Dronning »Damar« viser sig da for Kongen i Drømme og siger: »Min Husbond, du agter nu at fare i Strid; thi raader jeg

---

[1] Hos *Nyerup* og *Rahbek*, Udvalgte danske Viser fra Middelalderen, II., S. 355, udtales den Formodning, »at da Omkvædet, Huitfeldt nævner, saa meget ligner det, som Vedel har anbragt ved sin Udgave, kan man antage, at det er den samme Vise, Huitfeldt paa anførte Sted sigter til«.

[2] *Christiern Pedersen*, Danske Skrifter, V., Kbh. 1856, S. 440—41. Stykket er aftrykt hos *Sv. Grundtvig*, Danmarks gamle Folkeviser, III., S. 278. — En Forfatter, der er samtidig med *Christiern Pedersen*, skriver: »Anno domini 1214, quum defuncta esset regina Dagmar, celebratæ sunt secundæ nuptiæ regis Waldemari cum filia regis Portugaliæ«. Forfatteren menes at være *Paulus Eliæ*; han har næppe kjendt den Vise om Berengaria, som *Christiern Pedersen* har havt for sig. Se: Compendiosa et succincta regum Daniæ Historia (trykt forste Gang 1595), i *H. F. Rørdam*'s Historiske Kildeskrifter, II. R., 2., Kbh. 1887, S. 434.

dig fuldkommelig, at Du tager din Hustru Dronning Bengerd[1] med Dig, eller hun fordærver din Land og Riger i din Fraværelse og ligger dem plat øde med Skat og Tynge, som hun agter at ligge paa dine Undersaatte.« Kongen gjorde efter Damars Raad og tog Bengerd udi Orlov med sig; hun blev den første, som var slagen ihjel, og Kongen vandt siden en herlig Sejer af sine Fjender.«

Visen har uden al Tvivl ogsaa været kjendt af Forfatteren Rasmus Glad (Erasmus Lætus), som i sit Skrift »Res Danicæ« taler paa følgende Maade om Berengaria[2]:

Sublata hac [ɔ: Margaretha] aliam Hispanis regionibus ortam
Induxit Thalamo, cui Berengaria diræ
Crudelique fuit scelerum in fastigia nomen.
Hæc, quantum prior officio ac virtute placebat,
Tantum odiis certabat, et omni obnoxia culpæ
Consiliis nocuit gentemque exosa premebat.
At pugnæ initiis quod adesset sæva marito,
Confixam volucri fama est cecidisse sagitta,
Et diram posuisse animam: cui Numina poenas
Inferre, et meritis celerabant præmia factis.

Rasmus Glads Bog udkom i Frankfurt a. M. 1573, og den er det tidligst udkomne Skrift, i hvilket Berengaria skildres som den onde Dronning. Forfatteren har ikke skaanet hende; han siger om hende, at hun var grusom, forbryderisk, hjemfalden til enhver Brøde, og pinte Folket.

Svend Grundtvig har paa en vis Maade gjort sig fortjent af Berengarias Minde ved at oplyse, hvorledes Visen er bleven overleveret. Der bevares nemlig i det store kongelige Bibliothek et Vise-Haandskrift, som har tilhort en

---

[1] Visen, som det antages, at Christiern Pedersen har havt for sig, har næppe havt Navneformen: Berngerd.

[2] *Erasm. Lætus*, Res Danicæ. Francof. ad M. 1573, p. 175.

Valentin Rentzel[1]; denne Ejer har skrevet sit Navn (Valentinn Rentzell) paa den første, blanke Side[2], og nedenunder har Vedel afskrevet en Vise med Overskriften: »Dette Stykke er funden udi en gammel Bog, af en Vise om Berngerd«, — det er kun gjennem dette Haandskrift, at Visen kjendes. Det er en ganske besynderlig Form, i hvilken den er overleveret, thi nogle Steder er Texten bleven forkortet ved latinske Ord, saa at det er tydeligt, at det ikke er en ustuderet Mand, som har nedskrevet den, eller skulde Visen være overleveret netop saaledes som Digteren har efterladt den?

Visens Indhold er kortelig følgende: Berngerd forlanger i Morgengave af Kongen Øen Samsø og en Guldkrone af hver en Mø; til det sidste Forlangende svarer Kongen med et Afslag. Nu kommer Berngerd frem med det ene Forlangende efter det andet: Fruer maa ikke bære Skarlagen, Bondesøn maa ikke ride en god Hest, Landet skal slaas i Jern — Smedene i Ribe kunne gjøre det Arbejde —, Bonden maa ikke have mere end to Øxne og en Ko, hver Bondekone, som føder en Søn, skal give Dronningen en Øre Guld, for en Datter skal hun give en Ort. Til alle disse Forlangender svarer Kongen med Afslag [R. Rxt. = Respondit Rex]. I den første Søvn viser Dronning Dagmar sig for Kongen [apparuit ei Dagmar droning]: Berngerd maa ikke blive hjemme, naar Kongen drager i Leding [in leding proficiscens, non domi dronning Berngerd], thi ellers vil hun volde Ulykke (Udtrykkene er her meget uklare); Kongen byder Dronningen at staa op og klæde sig [stat op et vesti te]. Den første Pil, der bliver skudt ud i Ledingen, rammer Berngerds Hjerte[3].

---

[1] Gamle kongelige Samling, 4⁰, Nr. 2397.

[2] Og disse Ord: »Hjælp Gud. du min Styrke og min Livs Kraft er.«

[3] Naar Digteren imod det historiske Vidnesbyrd om, at Berengaria døde »in partu«, lader hende blive dræbt ved at hendes Hjerte gjennembores af en Pil i Krigen, et Motiv

»Nu ligger Berngerd i sorten Jord, end haver Bonden Oxe og Ko.«

Paa saadan Vis omtales Kong Sancho I.'s Datter, Dronning Berengaria, i det sextende Aarhundrede[1], medens hun i det fjortende Aarhundrede blev omtalt som »valde pulchra et morata«. Hun, der var vant til i sit Fædrehjem at høre Tale om at hjælpe Folket og at fremme Alt, hvad der kunde tjene til dets Bedste, hun skulde i sit nye Hjem være traadt frem med et saa tyrannisk og ondt Sindelag, at man kunde digte slig en Smædevise om hende!

Hvilken er nu den rette Betydning af denne Vise? Her staar man overfor Spørgsmaalet: hvilken Betydning kan der tillægges Folkeviserne om historiske Personer som historiske Kilder, et Spørgsmaal, der hænger saa nøje sammen med hele Folkevisestudiet, og som er saa vanskeligt at løse, at fremragende Historikere have kunnet opfatte den samme Folkevise i den Grad forskjelligt, at deres Opfattelse kan udtrykkes saaledes: naar den ene siger, hvidt er hvidt, saa siger den anden, nej, hvidt er sort. Gaaden synes uløselig. Foreløbig er der i dette Tilfælde intet Andet at gjøre end at anføre, hvad forskjellige Historikere have ytret om Bengerd-Visen.

Suhm mener[2], at de Ord, som Huitfeldt har om Biskop Peders Formaning til Kong Valdemar, 1219, om ikke at besværge Undersaatterne med Skat og Tynge efter Dronning

---

som mere tiltaler en Digter, saa kommer man let til at tænke paa, at *Frederik Paludan Müller* i sin Romance »Refnæs Skov« lader Valdemar Sejer finde sin Søn Valdemar dræbt med en Pil i Hjertet, medens de historiske Vidnesbyrd om den unge Konges Død gaa ud paa, at han ved et Vaadeskud blev saaret i Foden og døde som en Følge af dette Saar, altsaa vel ved Forblødning eller ved Koldbrand, — begge Dele lidet digteriske Motiver.

[1] Det er med Forsæt, at jeg siger »det sextende Aarhundrede«, eftersom Visen kun kjendes fra denne Tid.

[2] *Suhm*, Historie af Danmark, IX., S. 333.

Bengerds Raad, har han selv føjet til, grundet paa den ufordelagtige Tanke, han havde om hende, og opkommet ved Sagn og Visen«. Suhm mener fremdeles[1], at Berengaria fik Samso i Morgengave, thi denne nævnes i Visen, og Dronningen var 1216 i November Maaned »med paa Samsø«. Det sidste vides af det ovenfor nævnte Aktstykke, i hvilket der staar: »Assisterunt huic commutationi B. regina etc«. Men af den Omstændighed, at Berengaria har været med Kongen paa Samsø i Efteraaret 1216, at slutte, at Øen hørte til hendes Livgeding, det gaar dog vist ikke an. Suhm siger, at Fortællingen om, at Berengaria blev dræbt i Leding ved et Pileskud, er »en Fabel, eftersom det vides, at hun døde i Barselseng«. Suhm siger[2]: »Da Valdemar førte saa mange Krige, saa er det rimeligt, at han har forøget Skat og Told, hvilket hans store Indkomster ogsaa bevise. Maaske dette er sket mere end forhen efter Bengerds Ankomst, og maaske at nogle have fulgt herind med hende, som have, da Kongen trængte til Penge, indført fremmed Finanz-System for at indsmigre sig, og trængt igjennem dermed ved Dronningen, da Kongen ej altid har været saa villig dertil. Men hvorom alting er, saa har Bengerd efterladt sig saa ondt et Rygte, at man indtil denne Dag kalder i Danmark enhver ond og arrig Kvinde en Bengerd, og vel muligt, at man ej har gjort hende megen Uret. Dette var allerede saaledes i Huitfeldts og Læti Tider, og ventelig tilforn.« Medens Suhm paa disse Steder gjerne vil indrømme, at Visen indeholder en Sandhed i dens Karakteristik af Berengaria, saa bruger

---

[1] *Suhm*, anf. St., S. 289.

[2] *Suhm*, anf. St., SS. 382, 239. — *Corn. Hamsfort* har i sin Chronologia rerum Danic. secunda følgende Notits: »Anno Domini CIƆCC XX Dani in Livonia. Rex bello incumbit. Beringaria uxor marito conjuncta ex improviso sagitta percutitur. VI. Kal. Aprilis«. Script. Rer. Danic. I., p. 285. Kilden til denne Beretning om Berengarias Dødsmaade kan dog vist kun Folkevisen være.

han andre Steder et Udtryk[1], som lader En i Tvivl om, hvad han egentlig mener. Et Sted taler han om »denne mishandlede Dronning«, et andet Sted ytrer han: »at Valdemar søgte Eleonora ud til Brud for sin Søn, det beviser, at han har været fornøjet med Berengaria, og kan og tjene til at redde denne mishandlede Dronnings Minde.«

N. M. Petersen har fremsat sin Opfattelse af Bengerd-Visen i disse Ord[2]: »Naar man saaledes i Danmark fejrede Dronning Dagmars Minde [i Visen om hendes Død], saa er den Glorie, hvormed hendes Navn er omgivet, uden Tvivl bleven saa meget mere straalende ved Modsætningen imellem hende og Kong Valdemars anden Dronning, Berengaria eller Berngerd (senere fordrejet Bengerd), den bedske Verne [derefter gjengives Visens Indhold]. Selv Krønikeskriverne give hende dette Skudsmaal i et eneste stærkt Træk: de sammenligne hende med hin Fortidens skønne, men stolte og hævngjerrige Brynhilde[3]. Tidens Lykke og Tidens Ulykke reflekterede tilbage paa begge Dronningers Minde; man ligesom tilskrev den gode al den Velsignelse, der hvilede over Folket, den onde alle de haarde Lidelser, det maatte bære. Hvad Mødrenes Sind var, det aabenbarede sig i deres Sønner. Saa vist er det, at Kongehusets Ædelhed staar i den nøjeste Forbindelse med Folkets Held; at Ynde og Mod, Lykke og Aandsrenhed fra Thronen brede sig ud over Folket, og meddele sig det som en velgjørende elektrisk Strøm, der gjennemfarer en uendelig Kjæde, medens Svaghed og Tvedragt, umildt Sind og Gjerrighed (disse Laster tillagdes især Berngerd) som nagende Orme undergrave menig Mands Lykke, der fra sin snævre Kreds skuer opad, og venter fra oven

---

[1] *Suhm*, anf. St., SS. 382, 582.

[2] Annaler fra Nordisk Oldkyndighed. 1842—43. Kbh. 1842, S. 12—13.

[3] »Dette er uden Tvivl Meningen af Krønikeskrivernes: Berengaria, quæ Bringinild dicta est; Berengaria, hujus rectum nomen erat Bringenild.« N. M. P.

Velsignelse, Mildhed og Fred. Dronning Dagmar døde, men endnu hvilede hendes Aand over Valdemar den Unge; ogsaa han gik heden, og Berngerds tre Sønner, Erik, Abel og Christoffer fulgte efter hinanden. Paa Valdemar Sejers Fangenskab og Død fulgte Brodermord, ved hvis Fortælling Historien hylder sig i Flor, og under Christoffer den Første lagdes allerede Grunden til hin Rigets Elendighed og Opløsning, der under Christoffer den Anden naaede sit højeste Maal.«

N. M. Petersen har ikke tydelig sagt, om han betragter Bengerd-Visen som et historisk Aktstykke. Men man tager næppe fejl, naar man overfører paa den hvad han siger om Dagmar-Viserne: »Som historiske Kilder ere de højst unøjagtige; derimod give de os det, som heller ej er at foragte, Eftertidens Anskuelse af denne Dronnings Liv og Tænkemaade, et tro Spejl, hvori vi skue, hvorledes den har opfattet hendes Minde.«

Werlauff ytrer sig paa følgende Maade[1]: »Kilderne

---

[1] Antiquarisk Tidsskr. 1852—54, S. 248—49, — En ret interessant Opfattelse af Forholdene findes hos *G. L. Baden* i hans Danmarks Riges Historie. I., Kbh. 1829, S. 309—10. *Baden* mener, at Valdemar har gjort Berengarias Bekjendtskab ved det flanderske Hof. Han mener, at det er »vore Kæmpeviser, rettere Løgneviser«, fra hvilke Forestillingen om en ond Berengaria stammer. Margrethe førte bøhmiske Adelsmænd ind i Danmark. »Disse have vel især savnet denne Dronning efter hendes Død, da de maaske under den følgende Dronning Berengaria ikke holdtes i den Agt og Ære som under Margrethe, hvis Ros de derfor, paa Hoffolks Maner, have søgt at ophøje paa den følgende Dronnings Bekostning, for vel og derved at indsmigre sig hos den forventede Thronarving Valdemar Berengaria, en portugisisk Prindsesse, opdragen i den med danske Sæder saa afstikkende spanske Grandezza og siden vant til det flanderske Hofs overdrevne Pragt, har maaske altsaa manglet den Popularitet og Nedladenhed, som altid indynder de Store hos Mængden, om end stundom denne Popularitet kun er demagogisk Forstillelse, men som kun faa Skarpseende kunde opdage.«

rose hendes Skønhed og Ynde; men efter Folkesagnet har hun efterladt sig et kun lidet hædrende Minde. Den historiske Sandhed vil næppe lade sig bestemt udfinde; muligen have de sørgelige Forhold og skæbnesvangre Tider, der betegnede hendes Sønners Regjering, i Modsætning til de Forhaabninger, der havde knyttet sig til Dagmars Søn, hvis tidlige Død aabnede disse Vej til Thronen, havt Indflydelse paa Samtidens og Eftertidens skaanselløse Dom.«

Den Forfatter, som senest paa Prent har udtalt sig udførlig om »Bengerd-Visen«, er Hr. Professor Joh. Steenstrup, der har fremsat sin Opfattelse af den paa følgende Maade[1]: »I det Foregaaende har jeg søgt at vise, at det skønne Billede af Dronning Dagmar, som Viserne oprulle for os, ikke modsiges af de historiske Kilder, men snarere bekræftes af dem. Forholdet er derimod anderledes med Hensyn til Dronning Bengerd. Her lade alle paalidelige Kilder os i Stikken. Vi vide intetsomhelst Ondt eller Godt om denne Dronning. Det taler dog egentlig ikke til Ugunst for Bengerd, at da man søger en Brud til den unge Kong Valdemar, vælger man hendes Broderdatter. Endvidere er et meget betænkeligt Forhold tilstede, som let vil have kunnet forrykke Skildringen. Det lyse og herlige Billede, som man havde af Dagmar, vilde jo komme til at skinne end klarere, om man havde et Modstykke i en Dronning, der maaske ikke havde vidst at gjøre sig yndet, og hvem Folkeomdømmet derfor søgte at gjøre end sortere. Dertil kom de stygge Skygger, som Bengerdsønnernes Liv og Opførsel kastede bag ved sig, Splid mellem Brødre, Brodermord, pludselig Død[2] — og paa den anden Side Mindet om Dagmars unge

---

[1] *Joh. Steenstrup*, Vore Folkeviser fra Middelalderen, Kbh. 1891, S. 251 ff.

[2] Det fortjener at bemærkes, at der, saavidt jeg veed, ikke kjendes nogen Folkevise fra gammel Tid om Bengerds Sønner, og at der følgelig ikke gjennem nogen saadan Vise er givet noget Bidrag til Karakteristik af Berengaria. C. B.

haabefulde Søn, der havde havt den tunge Skæbne tre Aar at sidde i Fangenskab, at miste sin Hustru efter kun to Aars Ægteskab, og som Tremaanedersdagen efter hendes Død selv kom ulykkeligt af Dage. Og grumme ynkeligt staar det til med Anklageskrifterne mod Bengerd — jeg mener Viserne . . . . (derefter omtales Visen i Rentzels Haandskrift og i Vedels Udgave) . . . . Denne Vise er skreven som Modstykke til Dagmarvisen — naar Dagmar beder om at faa Fanger af Jern, beder Bengerd: »I lade vore Lande i Jern slaa« o. s. v. Naar det nu dernæst erindres, at »Beengiærd« ved Middelalderens Slutning var bleven enstydig med en ond Kvinde, kan man ikke andet end nære Frygt for, at Visen er bleven til i en senere Tid. I hvert Fald er den fra et langt senere Tidsrum end Dagmarviserne.«

Kun paa et enkelt Punkt i denne Udvikling skal jeg her henlede Opmærksomheden. Der siges, at »Beengiærd« ved Middelalderens Slutning var bleven enstydig med en ond Kvinde. Ja, kunde det bevises, saa vilde det være af nogen Betydning til Oplysning om den Forestilling, der da havde dannet sig om Berengarias Karakter. Men jeg kan ikke finde det bevist. Middelalderen slutter for os vel c. 1500, i det Allerhøjeste ved Reformationstiden. Men det er først ved Aar 1600 vi af Huitfeldt faa noget at høre om den Brug, der kunde gjøres af Dronningens Navn. I Literaturen tror jeg ikke der lader sig paavise en saadan Brug af Navnet før i det dramatiske Arbejde »Hecastus«, som skriver sig fra første Halvdel af det 17. Aarhundrede; Satan skjælder her »Fides« ud for »Slagerbag, Bengjærd, hovedløse og slemme Side«. Længere fremme i samme Aarhundrede, 1655, fortæller Arent Berntsen, at alle haarde og onde Koner hos Danske kaldes endnu paa denne Dag »Bengerd[1]«. Fra Tiden

---

[1] *O. Kalkar*, Ordbog over det danske Sprog. I., Kbh. 1881—85 S. 155.

før 1600 er der maaske kun et Skrift, i hvilket Navnet »Beengiærd« er benyttet paa en ejendommelig Maade; dette Skrift er Hieronymus Justesen Ranchs Farce »Karrig Niding«, hvor Kokkepigen hedder »Bengier«. Hun spiller nærmest en Pernilles Rolle; der er ikke i Farcen en eneste Hentydning til, at med dette samme Navn kaldtes Valdemar Sejers Dronning, og Navnet bruges slet ikke som Skjældsord; Kokkepigen er ikke gjærrig, men snarere ødsel, hvorfor der ogsaa siges i Prologen: »Niding og Beengier kunde aldrig mages«, ɔ: forliges. Naar »Karrig Niding« er skreven, vides ikke med Sikkerhed, men Farcen formodes at være skreven omtrent 1598. Det Forhold maa der nødvendigvis lægges Mærke til, at Meddelelserne om og Vidnesbyrdet om, at »Bengiærd« er blevet benyttet med Foragt, skrive sig fra Tiden efter, at Vedel havde udgivet sin Visesamling, 1591; fra Tiden før dette Aar, end sige fra Middelalderen, er der hidtil intet Vidnesbyrd blevet fremdraget om en saadan Anvendelse af Navnet.

Og med Hensyn til hvad Arent Berntsen og hvad Suhm fortælle, at paa deres Tid haarde og onde Koner kaldtes for »Bengerd«, maa det nævnes, at der hidtil ikke fra de nyere Tiders Literatur er fremdraget noget Exempel herpaa. Er disse Forfatteres Meddelelse rigtig og ikke blot en Gjentagelse af hvad Huitfeldt har sagt, saa maa man vist antage, at »Bengerd« som Skjældsord har hørt hjemme i Kredse, der ikke have kjendt Navnets Oprindelse. I et Skrift fra 1890 siges vel, at »man har kaldet Dronning Juliane Marie« det attende Aarhundredes »Bengerd«, men Betydningen heraf er rigtignok en helt forskjellig[1]. Derimod er det meddelt

---

[1] *H. F. Ewald*, Caroline Mathilde, Kbh. 1890, S. 190. »Et Uheld var det for hende [ɔ: Juliane Marie], at hun kom efter en af de elskeligste Dronninger, som Danmark nogen Sinde har havt, nemlig Kong Frederik V.s første Gemalinde. Louise af England, Caroline Mathildes Faster, og derfor har man ogsaa kaldet hende det attende Aarhundredes »Bengerd«,

mig[1], at Bønder i Jylland den Dag idag kunne sige til en ond, trættekjær Kvinde: »Du er en rigtig Biengier«.

I Sammenhæng hermed kan det bemærkes, at Peder Syv i sin Samling af Ordsprog[2] under Rubriken »Hustru, Enke og Enkemand etc.« har Notitsen: »En Berngerd (ɔ: ond)«. Navnet er taget fra Vedels Visesamling.

Dengang jeg fremlagde denne Afhandling i det kongelige nordiske Oldskriftselskab var jeg nodsaget til at gaa let hen over Forklaringerne af Bengerd-Visen. Saa meget mere interesserede det mig, to Dage efter at modtage et Brev fra en af Tilhørerne, i hvilket han udtaler sig paa følgende Maade om denne Vises Tanke: »Det forekommer mig rimeligt, at det senere Sagn om »den onde Dronning Bengerd« hænger sammen med Videnskabernes Gjenfødelse — Renaissancen — og Studiet eller det vaagnende Studium af Danmarks Historie her i Landet i det 16. Aarhundrede eller muligvis lidt før. Man kunde da ikke undlade at sammenligne Erik, Abel og Christoffer, de uheldige, man kunde sige daarlige Personer, med de foregaaende tre Konger Valdemar I., Knud og Valdemar II. og den glimrende Tid under dem. Erik, Abel og Christoffer vare Helbrødre. Deres Daarlighed kunde man ikke godt tilskrive en Arv efter deres, trods sine

Forfatteren har været saa venlig at meddele mig, at han herved har sigtet til en Udtalelse af *G. L. Baden*, som i en Anmeldelse af *J. K. Høsts* Skrift: J. F. Struensee og hans Ministerium, der findes i *N. C. Østs* Archiv for Psychologie, Historie og Literatur, II. Bd. Kbh. 1824, siger, S. 213: »Det er gaaet Dronning Juliane Marie hos K. Frederik den Vte som det gik Dronning Berengaria hos Kong Valdemar den IIden. Begge disse Dronninger havde det Uheld, at komme i Ægteskab med to Konger, hvis to første Gemalinder havde forstaaet at vinde Populasen.« Her er gjort en Sammenligning, men Juliane Marie er ikke bleven kaldet »det attende Aarhundredes Bengerd«.

[1] *Peder Syv*, Almindelige danske Ordsprog. I., Kbh. 1688, S. 209.

[2] Af Hr. Cand. mag. *P. K. Thorsen*.

Uheld populære, Fader Valdemar II. Det laa da nær at tænke sig, at de tre Brødres mindre heldige Egenskaber stammede fra deres Moder — og saaledes blev da Berengaria »en ond Kvinde« — altsaa en Reflex af hendes Sønner. Blandt Andet forekommer mig Sagnet om Berengaria, der lagde Skat paa, at være en ligefrem Reflex af den upopulære Erik Plovpennings famøse Plovpenninge. Om Valdemar Valdemarsøn vidstes Intet, følgelig kunde han let gjøres til god — i Modsætning til de tre daarlige Halvbrødre — og med Sønnen blev Moderen Dagmar ligesaa god og ren som hendes Efterfølgerske Berengaria blev sort og ond.«

Forfatteren, Hr. Professor Valdemar Schmidt, med hvis Tilladelse dette Stykke er aftrykt, har saaledes, uden at gjøre noget særligt Studium af Berengarias Historie eller af Bengerd-Visen, dannet sig en Opfattelse af Forholdet, der i meget stemmer med den, N. M. Petersen og Professor Joh. Steenstrup have fremsat.

Hr. Rigsarkivar A. D. Jørgensen har flere Gange, kortere eller længere, omtalt Bengerd-Visen i Sammenhæng med Dagmar-Viserne, og søgt at udfinde dens rette Betydning. Jeg skal, saa kort som muligt, fremdrage nogle af hans Bemærkninger. Jørgensen udtaler sig paa følgende Maade om »Middelalderens Folkeviser om historiske Personer« som historisk Kilde[1]: »deres Enkeltheder *kan* være rigtige, men det er ikke *væsenligt* for dem at være det, der maa ikke fæstes Lid til dem, fordi de findes i Sangen«. Som Exempel nævnes Viserne om Dronning Dagmar og Dronning Bengerd. Om Enkelthederne i Visen om Dagmars Død siges: »det maa vel indrømmes af Enhver, at der her ikke paa noget Punkt kan være Tale om en ydre Sandfærdighed, og at det er fuldstændig uberettiget at anlægge en saadan Maalestok paa dette Sted«. Derefter nævnes Bengerd-Visen:

---

[1] *A. D. Jørgensen*, Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen, Kbh. 1871, S. 172—73.

»Dagmar og Bengerd er paa en Maade kun andre Former for Modsætningen mellem Tovelille og Sofie, der atter peger tilbage til de to fjendtlige Kvinder i Hedendommens vidt forgrenede Sagn om Gudrun og Brynhilde, som begge elskede Sigurd Fafnersbane. Modsætningerne er vel paa hvert Sted vidt forskjellige og aldeles selvstændig opfattede saavel som historisk grundede, kun synes Folkesangen med Forkjærlighed at have fremdraget saadanne for at idealisere«. I en senere skreven Afhandling ytrer Jørgensen [1], at det, at Bengærd »har været forhadt og at man har anset hende for ond og haard, synes afhjemlet det ene ligesaa godt som det andet«. Hertil maa bemærkes, at der ikke er noget »historisk begrundet« om en Modsætning mellem Dagmar og Bengærd, ligesom det ikke er »afhjemlet«, at man har anset Bengærd for ond og haard — uden igjennem Viserne [2].

I Aaret 1875 har Jørgensen i en Artikel om »Folkeviser over historiske Personer« særlig behandlet Valdemar Sejer og hans Dronninger. Efter at have fortalt Dagmars og Bengerds Historie siger han Følgende [3]: »Her bliver nu Spørgsmaalet: med hvilken Ret er de (ɔ: de tvende Dronninger) fremstillede i denne skarpe Modsætning, der er ligesaa bekjendt som deres Navne; var de virkelig saa forskellige, at den ene med Rette kunde kaldes Dagens Mø, den anden Nattens Mø, den ene en Fredens og Forsoningens, den anden en Stridens og Hadets Kvinde?« Hertil svares da: »Vi er ikke istand til at give noget Svar paa dette Spørgsmaal«. Forfatteren forsøger dog at give en Forklaring og antager da, at Sønnernes ulige Lykke mulig kan have havt nogen Indflydelse paa Forestillingen om Mødrene;

---

[1] Historisk Tidsskrift, VI. R., 3. B., Kbh. 1891—92, S. 67.

[2] Visen om Dronning Bengerd er ikke optagen af *A. D. Jørgensen* i hans Skrift: Valdemar Sejr, udvalgt Samling af samtidige Kildeskrifter og Oldbreve. Kbh. 1879.

[3] Nordisk Maanedskrift for folkelig og kristelig Oplysning. Odense 1875, II., S. 170.

at Opfattelsen, rimeligvis, er samtidig og udsprungen fra selve de paagjældende Personer; men fornemmelig, at Bengerd har gjort sig forhadt ved sin Indflydelse paa Kongen, maaske endog særlig som hans Stedfortræder under Krigstogene til Estland. Den derefter følgende Fortolkning og Værdsættelse er tilvisse interessant og smukt udført; men det forekommer mig, at man kun vanskeligt kan drage Grændsen imellem hvor Historikeren og hvor Æsthetikeren taler, og Udbyttet af Undersøgelsen bliver, efter min Opfattelse, for Historiens Vedkommende dog dette, at der intet Udbytte er [1].

Et Vidnesbyrd om, at Bengerd var forhadt, søger A. D. Jørgensen i den Omstændighed, »at hendes Hoved i Graven var vristet ud af sit rette Leje, medens en Sten var lagt i Steden [2], [hvilket] ikke tyder paa venlige Tanker hos dem, der havde Graven under deres Tilsyn [3]«. Denne sidste Bemærkning kan synes rigtig nok; men der maa dog gjøres opmærksom paa, at man ikke veed det mindste om, naar denne Krænkelse af Gravens Fred har fundet Sted, og at den jo godt kan have fundet Sted Aarhundreder efter Berengarias Levetid. Af den nævnte Omstændighed kan det umulig sluttes, at hun har været forhadt af sin Samtid. — Det blev godtgjort ved Undersøgelsen af Kongegravene i Ringsted i Aaret 1855, at Indholdet i flere af disse Grave paa forskjellig Maade havde lidt betydelig Overlast, og at dette især er sket mod Slutningen af det syttende Aarhundrede. I Beretningen om Undersøgelsen siger dens Forfatter,

---

[1] Dr. *C. Rosenberg* siger i sit Værk »Nordboernes Aandsliv«, II., Kbh. 1880, S. 488: »Bengerdvisen fremstiller Modstykket til Dagmar: en ond Dronning, der vil friste sin Husbond til Vilkaarlighed; han modstaar Fristelsen, men at den kan nærme sig til Kongen, varsler allerede ilde«. Det er en poetisk, æsthetisk, phantastisk Forklaring, ikke en historisk.

[2] Sml. ovenfor S. 40.

[3] Historisk Tidsskrift, VI. R. 3. B. Kbh. 1891—92, S. 67.

C. F. Herbst, om Dronning Beengjerds Grav[1]: »I Kistens Hovedende var der Spor af en efter Kistens oprindelige Tillukning foretagen voldsom Forstyrrelse. Saaledes fandtes Hovedet liggende med højre Side nedad paa Skelettets højre Skulder, hvor ogsaa Underkjæben laa i en Stilling, der viste, at den var fulgt med Overdelen af Hovedet, og tæt derved, ved højre Side af Halsen, laae en 8 à 9 Tommer lang Trefletning af Haar. I den for Hovedet bestemte halvrunde Plads laae derimod en rund Steen, som passede saa mærkværdigt godt deri, at den kun med Besvær kunde optages. Da den derover liggende, afskaarne Deel af Blylaaget ikke alene ikke manglede, men laae nøjagtig derover og endogsaa var beskyttet ved en som Dæksteen anbragt Steenflise, kan den runde Steens Tilstedeværelse paa dette Sted ikke betragtes som et Værk af Tilfældet, men synes tvertimod kun at kunne forklares saaledes, at En eller Flere enten af Kaadhed eller ledede af det som bekjendt tidligere udbredte Had mod Dronningens Minde[2] have overskaaret og optaget den over Hovedpladsen liggende Del af Blylaaget, og, efterat have bragt Hovedet ud af dets Leie og i dets Sted nedstyrtet Stenen, atter omhyggeligt tildækket denne Deel af Graven«.

I Forbindelse hermed fortjener det at omtales, at Undersøgelsen af Kong Valdemar den Andens Grav viste, at i hele Gravens vestlige Ende var der øjensynlige Spor af, at Benenes oprindelige Leie var blevet noget forstyrret i en senere Tid, og at, da de tre flade Dækstene, som laa over Dronning Dagmars Grav, vare afvæltede, »saaes det Indre af Graven, men med aldeles forstyrret Indhold. En Mængde Stene og Grus opfyldte den tildels, især henimod Hoved-

---

[1] Kongegravene i Ringsted, Kbh. 1858, S. 63—64.

[2] Det skal have været Skik endnu i dette Aarhundrede, at naar Ringsted Kirke blev forevist, og Ligstenen over Dronning Berengarias Grav blev paavist for de Besøgende, disse da spyttede paa den. C. B.

enden, og derimellem fandtes en Underkjæbe og flere Been af menneskelige Individer af begge Kjøn, men alle disse Been vare øjensynligt fra en nyere Tid, alene med Undtagelse af et Læggeben (fibula), der syntes at være gammelt«. Følgelig har Dronning Dagmars Grav ogsaa været aabnet i nyere Tider; af hendes Skelet var Hovedet ikke bevaret, og maaske Intetsomhelst af det[1]. Og der er altsaa ogsaa vist Vandalisme mod denne Dronnings jordiske Levninger, uagtet hendes Ry var saa stort.

Hvorledes man end vil søge at forklare Bengerd-Visens Fremkomst, saa er man kommen lige vidt ligeoverfor Spørgsmaalet om Sandheden af Visens Opfattelse af Berengaria. Og paa Spørgsmaalet: var Berengaria ond, var hun tyrannisk, gives intet Svar, — thi der er ikke overleveret Eftertiden nogensomhelst Efterretning om en ond eller slet Handling begaaet af hende. Der er Historikere, som uden videre have fortalt, at Berengaria var gjærrig, hoffærdig og haard, som om dette er en aldeles sikker Kjendsgjerning, uden at de kunne anføre andet Bevis for deres Paastand end hvad der staar i Visen, hvilken de følgelig have anset for saa godt som et historisk, et, som det hedder i det historisk-diplomatiske Sprog, beseglet Aktstykke. Werlauff taler om Samtidens Dom, men den kjendes ikke i den Retning, som Visen gaar — Samtiden har overhovedet ikke efterladt nogen Dom om Berengaria[2] — og han taler om Folkesagnet om hende;

[1] Kongegravene i Ringsted, S. 62 og S. 65.

[2] *J. Kinch* skriver i Artiklen »Berengaria« i Dansk biografisk Lexikon, II., S. 84—85, at hun efterlod sig »et Rygte om stor Skønhed, men ogsaa om Hovmod og Strenghed, navnlig mod Bondestanden. Dette Rygte har Folkedigtningen grebet og benyttet med fri Fantasi, idet den omgjorde hendes Navn til »Beengjærd««. Hvorfra veed Kinch nu alt det?

Men Navnet »Bengerd«, hvortil »Berengaria« blev fordrejet, er alene ved sin Lyd ildeklingende for danske Øren, og skulde man ikke kunne tænke sig, at dette Navn har bidraget sit til, at man har troet, at en Kvinde med et saadant Navn maa have været en ond Kvinde?

men der kjendes intet Folkesagn om Berengaria; er der Sagn om hende, kan det kun være Fortællinger i Folkemunde — som det kaldes — udgaaede fra Visen.

Visen om Dronning Dagmars Dod staar i en vis indre Forbindelse med Bengerd-Visen. Af Visen om Dronning Dagmars Dod — denne Vise, som er saa berømt, at man kunde vente at finde den i ethvert gammelt Vise-Haandskrift — er der kun bevaret to Former. I den ene af dem (i Svanings Haandskrift) forekomme følgende Vers, i hvilke Bengerd nævnes. Ved Kongens Ankomst til Ribe bliver den døde Dronning vakt til Live; hun henvender nu tre Bønner til Kongen, af hvilke den anden (Vers 21) lyder saaledes[1]:

Den anden Bøn, der jeg Eder beder,
Den kommer Eder selv til Fromme:
I tager ikke ved Biengierd!
Hun er saa bedsk en Blomme.

Den tredie Bon gaar ud paa, at Kongen skal lade Dagmars yngste Søn blive Konge i Danmark, — derefter siger hun (Vers 23):

Og lader Knud min yngste Søn,
Og Kong i Danmark blive!
Da skal Biengierd en anden føde
Og den skal min forøde[2].

I den anden Form (i Anna Basses Haandskrift) taler Dagmar paa følgende Maade (Vers 20 og 21)[3]:

[1] *Sv. Grundtvig*, Danmarks gamle Folkeviser, III., S. 214.

[2] Dagmar havde ingen Søn ved Navn Knud. — Det meningsløse i det foregaaende og i dette Vers har *Sv. Grundtvig* fremhævet, og han har foreslaaet til Vers 22 at indskyde Ordet »ikke« i den tredie Linie: »lader ikke Knud min yngste Søn, og Konning i Danmark være«, og skrive i første Linie af V. 23: »Lader I Knud« etc.

[3] *Sv. Grundtvig*, anf. St., S. 215.

Den tredie Bøn, jeg Eder beder,
Den kan I mig vel sømme,
I lover ikke Biengier efter mig!
Hun er saa bedsk en Blomme.

Lover I Biengier efter mig
Hun er saa bedsk en Blomme
Alle de Fruer i Danmark ere
Saa sørgen favner de hendes Komme.

Af disse Vers har Vedel til Bengerd-Visen digtet følgende Linier (Vers 13):

Herre, nu have I faaet den bedske Blomme,
Som jeg[1] Eder spaade, til liden Fromme.

De anførte Vers af denne Dagmar-Vise vilde være af ikke ringe Betydning, *dersom* man turde bygge paa Meningerne om, at Visen er digtet kort efter Begivenheden, i alt Fald i Løbet af samme Aarhundrede, eller en eller to Menneskealdre efter Dronningens Død[2]. Thi da maatte man i den kunne søge et Vidnesbyrd om, at allerede paa den Tid havde Forestillingen om en ond Berengaria været oppe. Men tillige maatte man i den kunne søge Motivet, der ligger til Grund for Bengerd-Visen, idet denne indeholder en Skildring af, hvorledes »den bedske Blomme« var optraadt. Men Sagen er den, at man ikke veed det mindste om, naar denne Dagmar-Vise er skreven.

Denne Vise, eller disse Viser have voldt megen Fortræd. Vil man spørge, hvorfra vore danske Landsmænd nu for

---

[1] Det er Dagmar, som i Drømme siger disse Ord til Valdemar. *Sv. Grundtvig*, anf. St., S. 282.

[2] *Sv. Grundtvig*, anf. St., S. 211 (i Indledningen, S. XVIII, holder *Grundtvig* Bengerd-Visen for at være samtidig med hendes Levetid). — *Joh. Steenstrup*, Vore Folkeviser fra Middelalderen, S. 253.

Tiden fornemmelig have deres Kjendskab til Dronning Berengaria, saa maa Svaret vist blive: fra Ingemanns Valdemar Sejer [1]. I denne »historiske« Roman har Ingemann vendt op og ned paa Historien, saa man nok maa forundre sig derover. Grev Henrik af Schwerins Hustru, Grevinde Audacia, gjøres til Berengarias »første Ungdoms Fortrolige«. Berengaria rejser fra Portugal til Mecklenborg for at besøge Veninden [2]. Valdemar ser Berengaria hos Grev Henrik, før han ægter Dagmar; der opstaar næsten et Kjærlighedsforhold mellem dem, og under Valdemars Ægteskab med Dagmar, hvem han elsker, staar Berengarias Billede bestandig for ham i det Fjerne, kaldende og lokkende. Paa sit Dødsleje advarer Dagmar Kong Valdemar imod Berengaria, som er stolt og ærgjerrig; hun siger til ham: »hvad kunde Du for, at Du saae den stolte Berengaria for mig?« Engang, efter at Berengaria paany er bleven Moder, rejser Valdemar med sin Dronning til Schwerin for at besøge Grevinde Andacia; Grev Henrik er paa Korsfarertog til det hellige Land, og Valdemar krænker Audacia. Dette faar Grev Henrik at vide, da han snart efter kommer hjem; og Berengaria bliver saa dræbt ved et Pileskud udenfor Ribe, da hun og Kongen vende tilbage fra Besøget i Schwerin; det er den gale Fru Helene, som lader sin Svend, den tro Ulveunge, dræbe Dronningen. Af Alt, hvad her er nævnet, er kun det sandt, at Grev Henrik var Korsfarer og at Valdemar først var gift med Dagmar og derefter med Berengaria. Folke-

---

[1] Det er blevet mig fortalt, at en Skolelærer engang har sagt, at han vilde bruge Ingemanns Valdemar Sejer som Kilde til at fortælle Skolebørnene denne Konges Historie.

[2] Hvor lidet Hensyn *Ingemann* har taget til Chronologien, sees deraf, at han taler om »Grev Ferdinand af Flandern«, før Valdemar blev gift med Dagmar. Men 1205 ægtede Valdemar Dagmar, først 1211 eller 1212 blev Ferdinand Greve af Flandern. — Sml. iøvrigt *C. Molbech*'s Anmeldelse af Romanen i Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur og Kunst. II., Kbh. 1828, S. 291 ff.

viserne have ikke været uden Indflydelse paa, hvorledes Ingemann har fundet sine Motiver og Ideer. Ingemann lader ikke Berengaria vise sit Sindelag ved onde Handlinger; han lader hende fremtræde som modig, idet hun følger Kong Valdemar i Krig, og som stolt. Men forskjellige Steder lader han den gamle Vise komme til Orde eller fører den videre. Saaledes lader han i Estland Ryttere synge »Nidvisen« (ɔ: den bekjendte Folkevise) og Smædeviser om hende med Omkvædene »Ve da vorde hende Beengjerd«, »Skam faae hun Beengjerd! Herre Gud være med Kongen«. Biskop Peder kræver af Kongen Løfte om ikke at følge den stolte Berengarias Raad eller plage Folket over dets Evne. Før Kongeparrets Rejse fra Ribe til Schwerin tale en Guldsmed og Oldermanden for Grovsmedene om Dronningen; den første roser hende, men den anden siger til ham: »Medens I smeder Armbaand og Guldbratser til den storagtige Dronning, maa jeg for halv Løn smede Bolt og Halsjern til de stakkels Bønder, som ikke betale hende Dronningeskat«. Ved Hjemkomsten fra Schwerin til Ribe lyder atter den gamle Nidvise.

Hvem der har skrevet Bengerd-Visen, vides ikke, hvor og naar den er skreven, vides ikke, om en Tradition, paa hvilken Visen kan være bygget, vides ikke det mindste. Naar man siger, at denne Vise er skreven som Modsætning til Dagmar-Viserne og med dem for Øje, og at »ligesom Rigets Fremgang og Lykke skyldes Dagmar, saaledes maa den stakkels Bengerd bære Skylden for al den Elendighed og Modgang, der rammer Landet i den sidste Del af Kongens Regering«[1], — da maa det vist indrømmes, at saadanne Ord udtale den største Mistro til Visens historiske Sandfærdighed. Thi det kan ikke nok fremhæves, at de stolteste Aar i Valdemar Sejers Regjerings-Tid netop ere de, i hvilke

---

[1] *P. Friis*, Udsigt over de danske Kæmpeviser og Folkesange fra Middelalderen. Kbh. 1875, S. 59.

han havde Dronning Berengaria ved sin Side [1]. Og, hvis man tør drage Slutningen helt ud, med rene Ord, af Professor Joh. Steenstrups ovenfor anførte Forklaring, da synes den at maatte blive den samme, som Resultatet er blevet af denne Forfatters Undersøgelse af Viserne om Kong Valdemar den Store og hans Dronning Sofie [2], nemlig at Visen indeholder ren og pur Fabel. Vil man gaa et Skridt videre og spørge, hvad Historien skal gjøre med denne Vise, er der vist intet Andet at svare end: Giv Historien hvad Historiens er, giv Poesien hvad Poesiens er. Historien har ingen Brug for denne Vise, den maa overlade den til Literaturhistorien og Æsthetiken. Vedel skriver i sin Indledning til Visen om Dronning Dagmar og Junker Strange [3]: »Hvad som Historien udi sig selv er anrørendes, findes derom vidtløftigere Beskeden udi Kong Valdemars Historie, som her er ikke fornøden at beskrives; thi vi give her en Vise-Bog, paa anden Tid, med det Første, med Guds Hjælp, en fuldfærdig Krønike«. Det er næppe troligt, at Vedel ikke i sin Krønike havde givet en Karakteristik om Berengaria med Visen om hende som Grundlag; men i de anførte Ord har han, sig selv maaske ubevidst, fremhævet, at der er stor Forskjel paa Visen, paa det Digtede, og paa Historien, paa Fortællingen om hvad der virkelig er skeet.

Det kan maaske tilgives Anders Sørensen Vedel, at han, efter den Tids Leilighed, i Aaret 1591 har blandt Folkeviserne udgivet en Vise om Dronning »Bengerd«, hvoraf han selv har skrevet en meget stor Del. Men kan det forsvares, at Svend Grundtvig i sin Bog »Danmarks Folkeviser i Udvalg«, der udkom 1882, har blandt de »Historiske Viser« trykt en Vise om Dronning Bengerd [4], som hverken er den

---

[1] Dette Forhold er ikke undgaaet *A.D.Jørgensens* Opmærksomhed.

[2] *Joh. Steenstrup*, Vore Viser fra Middelalderen, S. 241.

[3] *Sv. Grundtvig*, Danmarks gamle Folkeviser, III., S. 194.

[4] *Sv. Grundtvig*, Danmarks Folkeviser i Udvalg, Kbh. 1882, S. 426—29. Der staar kun: »Foruden Vedels Text af

Vise, der staar i Rentzels Haandskrift, eller den, Vedel har udgivet, men er en tildels ny komponeret? Og kan det forsvares, at S. Grundtvig har givet Visen dobbelt Omkvæd, af hvilke det første: »Gud glæde din Sjæl, Dronning Dagmar!« er taget fra den svenske Bengerd-Skjæmtevise, medens det andet: »Ve da vorde hende Bengerd! og Herre Gud være med Kongen!« bestaar af to Dele, af hvilke den ene er taget fra Vedel, den anden er taget fra Huitfeldt? Det er, forekommer det mig, ikke at agte Historiens Krav paa Sanddruhed, og det er at føre Læseren vild, thi Læseren maa tro, at han har en gammel Folkevise for sig, eftersom der ikke er sagt et Ord om, hvorledes det rette Forhold er.

Og saa sluttes Undersøgelsen om Dronning Berengaria med atter at fremhæve den ubekjendte Vilhelms Ord fra det fjortende Aarhundrede om hende: hun var »valde pulchra et morata«, »hun var overordentlig smuk og hun var en Dannekvinde«.

---

denne Vise (DgF. 139) have vi en ældre, dansk Optegnelse af den, tillige med Arild Hvitfelds Vidnesbyrd om, at den endnu i hans Dage lød i Folkemunde i Danmark. Desuden haves uafhængige Opskrifter af den fra flere svenske Landskaber, hvor den er kjendt endnu den Dag i Dag, rigtignok overgaaet til Skæmtevise, men dog med mange Levninger af gammel Traditjon«.

OM BRONZEALDERSFOLKET I DANMARK.

AF

SØREN HANSEN.

Om den Kultur, der kom ind i Danmark ved Begyndelsen af Bronzealderen, var knyttet til en mere eller mindre omfattende Indvandring af et nyt ethnisk Element, karakteriseret ved bestemte ydre Ejendommeligheder, er et Spørgsmaal, som endnu venter paa sin Løsning; men nogen skarp Grænse mellem Stenalderen og Bronzealderen kan der i ethvert Tilfælde ikke drages, og der er intet, der taler for, at der har fundet nogen større Indvandring Sted i Overgangstiden. I Fundene fra Bronzealderen træffer man ingen nye kraniologiske Typer, og at et enkelt af Stenalderens karakteristiske Raceelementer hidtil savnes i disse Fund, har i Betragtning af det sparsomme Materiale kun en underordnet Interesse med Hensyn til Spørgsmaalet om den Maade, hvorpaa Danmark var befolket. Dog indeholder mulig dette negative Forhold en Antydning af, at der allerede var indtraadt en social Sondring mellem Folkets forskjellige Bestanddele, selv om man ikke deraf kan slutte, at denne Sondring helt igjennem var knyttet til en dybere Raceforskjel. Forsaavidt som det ikke kan antages, at det paagjældende Element, — den i Stenalderen saa hyppige brakycephale Type —, forsvandt fuldstændigt ved Stenalderens Slutning, maa det nemlig være tilladt at formode, at det har havt en anden Gravskik end de Elementer, hvis Levninger ere

opbevarede for os i Kistefundene fra Bronzealderens første Tid; men hele dette Spørgsmaal maa forøvrigt henstaa uafgjort, indtil der foreligger et langt fyldigere Materiale.

Fra Bronzealderen er der i vore offentlige og private Samlinger kun opbevaret Kranier og andre Skeletdele af omtrent 12 Individer, hvis Hovedform kan erkjendes i de vigtigste Træk, samt nogle enkelte Lemmeknogler, der kun kunne anvendes til Beregning af Legemshøjden; men dette Materiale har det Fortrin for det langt rigere fra Stenalderen, at det hidrører fra sikkert daterede Fund, og det egner sig derfor godt til Grundlag for en Oversigt over vort nuværende anthropologiske Kjendskab til Danmarks Befolkning i Bronzealderen.

I Literaturen foreligger der kun sparsomme Oplysninger om dette Emne. K. E. v. Baer har for 30 Aar siden beskrevet og afbildet et Kranium fra et Skeletfund fra Gjerdrup (Sømme Herred, Kbhvn.s Amt) efter en Afstøbning, som Thomsen havde sendt ham[1]; Virchow har senere beskrevet det samme og to andre Kranier fra samme Fund[2]; men paa den Tid kjendte man endnu ikke andre Menneskelevninger fra Bronzealderen, og de to Forskeres Undersøgelser fik ingen Betydning. Langt større Interesse knytter sig til en ganske kort Notits af Hamy om det i Borum Eshøj fundne Kvindekranium, som han henfører til Cro-Magnontypen[3]. Denne Oplysning har selvfølgelig en meget betydelig Rækkevidde, hvis man med de moderne franske Anthropologer betragter ethvert Individ med et Kranium af Cro-Magnontypen som en Repræsentant for Cro-Magnonracen, idet man da maa antage, at denne allerede i Stenalderen havde udbredt sig til de skandinaviske Lande, eftersom Kranier af samme Form som Kvindens fra Borum Eshøj ere almindelige i vore Stenaldersgrave. Hvis man accepterer

[1] Bull. de l'Acad. Imp. des Sc. de St. Petersbourg VI. 1863 p. 346.

[2] Archiv für Anthropologie IV. 1870 p. 72.

[3] Crania Ethnica. Paris 1881 p. 91 note.

den saa ofte udtalte Anskuelse, at Danmarks ældste Befolkning var brakycephal (finnoid, lappoid, turanisk), saa ledes man uvilkaarligt til at sætte Cro-Magnonracens Indvandring til Norden i Forbindelse med den Kulturstrømning, som menes at være kommen hertil fra Vesteuropa med den yngre Stenalder; men til denne overmaade tiltalende Hypothese er der imidlertid det at bemærke, at vort Kjendskab til Stenalderens kraniologiske Forhold endnu, som allerede anført, er for ringe til, at man kan paavise en bestemt Forskjel mellem dens ældre og dens yngre Afsnit, idet man navnlig ikke er i Stand til at godtgjøre Mangelen af dolikocephale Elementer i Landets ældste Stenaldersbefolkning. Forøvrigt vare Europas Folkestammer allerede den Gang saa stærkt blandede, at man er ganske uberettiget til paa Forhaand at antage, at Danmark er bleven befolket af rene Racer, der først senere have blandet sig med hverandre. Desuden er den rene Cro-Magnontype ikke særlig fremherskende hverken i Stenalderen eller i Bronzealderen og navnlig langt mindre hyppig end den mesocephale Type, som Quatrefages har paavist i det bekjendte store Borrebyfund[1]. Da denne Type forekommer saa almindeligt og i en saa mærkelig ren Form, at man nødvendigvis maa tillægge den en særlig Betydning, skal jeg her give en udførlig Fremstilling af dens Ejendommeligheder efter karakteristiske Bronzealdersfund.

I den saakaldte Thinghøj ved Kallundborg (Uby Mark, Arts Herred, Holbæk Amt) udgravede Herr V. Boye i Sommeren 1885 et større Gravkomplex, som utvivlsomt maa henføres til Bronzealderen, skjønt Højen, ligesom saa mange andre, først har naaet sin endelige Størrelse ved fortsatte Tilbygninger gjennem et længere Tidsrum. Den indeholdt ialt 26 enkelte Gravsteder, dels med brændte dels med ubrændte Menneskeknogler, af hvilke jeg dog kun skal omtale dem, der indeholdt bestemmelige Skeletdele.

[1] Congrès d'Anthr. et d'Arch. préh. Bruxelles. 1872 p. 425 flg.

Paa Højens Bund, henimod dens sydøstlige Hjørne, stod en 8 Fod lang, 3 Fod bred og 1²/₃ Fod dyb Stenkiste, fyldt med stenblandet, fast Ler. Paa Bunden af denne Kiste, der var belagt med flade Sten, laa et kvindeligt Skelet i udstrakt Rygleje med Hovedet i V. N.V.; en Del af Knoglerne vare knuste ved Stenenes Tryk. Højere oppe i Kisten fandtes der Levninger af (tre?) andre Skeletter. Endnu længere ude mod det sydøstlige Hjørne laa der, ligeledes paa Bunden af Højen, to Rækker Haandsten, paa en ca. 5 Fod lang Strækning i Retning V.—Ø. og mellem disse fandtes Resterne af et andet kvindeligt Skelet i samme Stilling, med Hovedet i Vest; ved dets Fodende laa et Barneskelet med Hovedet i Øst. Endelig fandtes der under en Stendynge midt paa Højens Bund en Del ganske smaa og stærkt ødelagte Knoglefragmenter, blandt hvilke et Brudstykke af en Underkjæbe og et andet af en Taphvirvel maa have tilhørt et Barn paa omtrent 10 Aar, medens andre Stykker hidrøre fra ældre Individer.

Det førstnævnte Skelet er, som allerede bemærket, af en Kvinde, hvis Alder jeg efter Kraniets endnu aabne Sømme, Tændernes ringe Slid og de friske Visdomstænder troer at kunne anslaa til ca. 30 Aar. Kraniet er i det hele ret vel bevaret, med Undtagelse af et stort Hul i venstre Side, der gjør det umuligt at maale Bredden og Horizontalomfanget med fuld Nøjagtighed, samt en betydelig Ødelæggelse af Ansigtspartiet, som det dog nogenlunde er lykkedes at restaurere. Det er temmelig tykvægget, rummeligt, med jævne, runde Former, meget udviklede Muskeltilhæftninger og har i det hele et afgjort kvindeligt Præg. Ingen af Hjernekassens Sømme ere lukkede. Set ovenfra er Kraniet aflangt med en Breddeindex paa omtrent 77,3, beregnet efter en Længde paa 181 mm. og en Bredde paa omtrent 140 mm.; fortil er det vel noget smallere, men ikke indknebet bag Panden, hvis mindste Bredde er 100 mm., medens Nakkebenet er 103 mm. bredt. Profilen viser en temmelig flad Isse, et Træk, der

navnlig er fremtrædende, naar Kraniet ses bagfra; men det er ingenlunde lavt, idet Højden er 139 mm., hvilket giver den ret anselige Højdeindex 76,8. Hjernekassens samlede Omfang i Midtplanet er 502 mm., hvoraf 101 mm. falder paa Afstanden fra Næseroden til Nakkehullet, hvis Længde er 36 mm. — dets Bredde er 28 mm. — og Resten 365 mm. fordeler sig med 205 mm. paa Nakkebenet, 130 mm. paa Issebenene og det samme paa Pandebenet. Ansigtspartiets Dimensioner lade sig ikke nøjagtigt udmaale, men Ansigtet kan dog i det hele betegnes som lavt med harmonisk Udvikling af dets enkelte Led. Som harmonisk udviklet betegner jeg i Overensstemmelse med Kollmann den Ansigtsform, der helt igjennem er enten høj og smal, eller lav og bred, eller som med andre Ord enten har høje Øjenhuler, smal Næse og smal Overkjæbe med lang Gane, eller lave Øjenhuler, bred Næse og bred Overkjæbe med kort Gane. Betragtet som Helhed er Kraniet derimod ikke harmonisk i den Betydning, hvori de franske Anthropologer efter Pruner-Bey have anvendt dette Udtryk, om Kranier med lang Hjernekasse og højt Ansigt, eller med kort Hjernekasse og lavt Ansigt, idet dets Hjernekasse som anført ikke er kort; det maa efter den sædvanlige anthropologiske Terminologi betegnes som mesocephalt med Chamæprosopi.

Af Skelettets Lemmeknogler maaler Overarmen 322 mm., Albuebenet 264 mm., Spolebenet 242 mm., Laarbenet 440 mm., Skinnebenet 379 mm., Lægbenet 366 mm. Heraf kan man med Benyttelse af de af Topinard angivne Forholdstal beregne Legemshøjden[1]; men Resultatet bliver forskjelligt, efter som man lægger den ene eller den anden Knogles Længde til Grund for Beregningen.

Man faar nemlig ved: Overarmen 1626 mm., Spolebenet 1692 mm., Laarbenet 1606 mm. og Skinnebenet 1739 mm., hvilke Værdier ere saa forskjellige, at der hverken kan

[1] Anthropologie générale. Paris 1885. p. 1040 flg.

være Tale om uden nærmere Undersøgelse at foretrække et enkelt af dem, eller om at betragte Gjennemsnitstallet 1666 mm. som rigtigt; men med dette maa man dog lade sig nøje, indtil der foreligger et større Materiale, og med behørigt Forbehold anslaar jeg derfor det her omhandlede Individs Legemshøjde til ca. 167 ctm.

Lemmeknoglernes Længder have imidlertid ogsaa Interesse i en anden Henseende, forsaavidt som man gjennem deres indbyrdes Forhold faar et Begreb om Individets almindelige Proportionering. Forholdet mellem Spoleben og Overarm (Index radio-humeralis s. antibrachialis) er $0,_{752}$, og Forholdet mellem Skinneben og Laarben (Index tibio-femoralis) er $0,_{861}$, to Værdier, der begge ere høje, og som angive, at det foreliggende Individ har havt en i Forhold til Overarmen lang Underarm og et i Forhold til Overbenet langt Underben. De indeholde et Udtryk for, at det foreliggende Individ i Henhold til Rankes Proportioneringslove[1] har været adskilligt kraftigere, eller, hvad Legemsudviklingen angaar, mere »typisk fuldendt« end de moderne europæiske Folkeslag, og dette fremgaar med tilstrækkelig Klarhed af følgende Sammenstilling:

	Spoleben : Overarm	Skinneben : Laarben
Europæiske Mænd (Topinard ...	0,728	0,810
— Kvinder (Topinard)..	0,724	0,808
Tydske Mænd (Ranke)..........	0,737	0,809
— Kvinder (Ranke)........	0,724	0,809
Englændere (Humphry).........	0,724	0,826
Kvinde fra Thinghøj.......	0,752	0,861

I god Overensstemmelse med det her udviklede tyde Lemmeknoglernes Formforhold paa en kraftigt udviklet Musku-

[1] Beitr. zur phys. Anthr. d. Bayern. IV p. 17. München 1888.

latur, og dette gjælder da navnlig om højre Overarmsben. Her ere ikke blot de sædvanlige Muskeltilhæftninger stærkt fremtrædende, men Knoglens Midtstykke er sammentrykt fra Side til Side eller rettere udtrukket fortil med en stærk Affladning af Siderne, især den indvendige. Randen af Gruben over den nederste Ledrulle er gjennemboret, men forøvrigt ingenlunde tynd. Albuebenet er krummet bagud, men Krumningen sidder lidt længere nede, end den plejer paa et saadant »cubitus incurvé«. Spolebenet og Haandens Knogler ere forsvundne, og af venstre Arm haves der kun et Par Brudstykker af Overarmsbenet. Begge Laarben have en bred men lav Tilhæftningslinie for Bagfladens dybere Muskler, og den er foroven udviklet til den saakaldte tredie Trochanter. Vinkelen mellem Laarhalsen og Skaftet er næsten ret, og den nedre Ledflades Plan danner en meget stump Vinkel med Knoglens Længdeaxe indad, hvorved det kvindelige Habitus bliver umiskjendeligt. Skinnebenene ere ikke saa sammentrykte, at de kunne betegnes som platycnemiske, idet Forholdet mellem Længden og Bredden af et Tværsnit midt paa Knoglen er 77,8 paa højre og 70,0 paa venstre Side; men de ere forøvrigt skarpkantede, og navnlig er den mod Lægbenet vendende ydre Kant forholdsvis stærkt udviklet, ligesom Lægbenets indre Kant. Alle disse Træk tyde paa stærke Muskler.

Bækkenet er desværre stærkt molesteret, men navnlig Korsbenet har dog en udtalt kvindelig Form. Paa Hoftebenets indvendige Side, umiddelbart foran og langs med den til Korsbenets Tilhæftning svarende Rand findes en rendeformet Fordybning, som ellers kun træffes paa Bækkener af enkelte ikke-europæiske Folkeslag; den er sædvanligvis flad og skarprandet med ujævn Bund, men her har den ganske Karakteren af en almindelig Karfure, idet den er glat med afrundede Kanter og mere udhulet Bund. Den svarer omtrent til Forløbet af Arteria glutæa superior. — Skelettets øvrige Knogler frembyde ingen særlig Interesse, og det samme

gjælder om de enkelte Knogler af andre Individer, der fandtes i samme Kiste som det her omtalte.

Det andet Skelet fra denne Gravhøj er ligeledes af en Kvinde, hvis Alder jeg anslaar til omtrent 50 Aar. Alle Knoglerne er særdeles skjøre og mere eller mindre stærkt sønderbrudte, saa at Legemshøjden ikke lader sig beregne; men af Sammenligningen mellem enkelte Brudstykker af dette med tilsvarende Dele af det foran beskrevne Skelet fremgaar det dog, at dette Individ har været en Del højere end hint. Om Lemmeknoglerne er der forøvrigt kun at bemærke, at den nederste Ende af Overarmsbenet ikke er gjennembrudt, og at Albuebenet ikke har den føromtalte Krumning. Partiet under Ledskaalen er tværtimod højere forfra bagtil og i det hele taget sværere end sædvanligt, medens Albueudvæxten er mindre. Laarbenet har ogsaa her en kvindelig Form med stærke Muskeltilhæftninger og en ret betydelig tredie Trochanter. Paa Hoftebenene mangler den førnævnte Fure.

Ringhvirvlen er høj og kraftigt bygget med en dyb Ledflade for Tappen paa anden Halshvirvel. Der findes tydelige Tegn paa en begyndende Sammenvoxning mellem anden, tredie, fjerde og femte Halshvirvel, der forøvrigt alle ere kraftigt byggede.

Kraniet har været fuldstændigt sønderbrudt, og det er kun lykkedes at rekonstruere Hjernekassen, hvorimod hele Ansigtspartiet mangler. Det viser gjennemgaaende stor Overensstemmelse med det førstomtalte, men det er dog neppe saa fladt, og set bagfra har det en mere afrundet Kontur. Det er desuden noget højere, men et Udtryk herfor kan ikke gives i Tal, da Højden ikke kan maales, fordi Kraniets Underdel mangler. Set ovenfra er det mere afrundet fortil end det foregaaende, og det bredeste Sted ligger længere fremme. Længden er 176 mm. og den største Bredde 137 mm., hvorefter Breddeindex bliver 77,8. Fra Siden viser Kraniet en jævnt krummet Profilkontur med en flad skaalformet Ud-

hvælvning af Nakkebenets øverste Halvdel. Panden er lidt mere hvælvet end paa det foregaaende Kranium; men skjønt dens nederste Del er noget ødelagt, have de to Stykker dog en umiskjendelig Lighed med hinanden i hele dette Partis brede og jævne Form, som navnlig umiddelbart over Øjnene har et ejendommeligt kraftigt Præg, uagtet hverken Glabella eller Øjenbrynsbuerne ere særligt stærkt udviklede. Kraniets ufuldstændige Tilstand tillader ikke en mere detailleret Sammenligning, og til den her givne Fremstilling af Lighederne og Forskjellighederne i de almindelige Træk skal jeg endnu blot føje, at Størrelsen er omtrent den samme. Det første Kranium er lidt længere (5 mm.), men til Gjengjæld har det andet paa Grund af sin større Højde et lidt længere Omfang i Midtlinien fra Næseroden over Issen til Nakkehullets bageste Kant (3 mm.). I Underkjæben er der bibeholdt en enkelt stærkt slidt Kindtand, og efter denne og den begyndende Lukning af Kronsømmen og Pilsømmen har jeg som sagt anslaaet Individets Alder til henved 50 Aar.

Af det Barneskelet, som laa ved Fodenden af det her omtalte Kvindeskelet, er der kun bevaret nogle faa Brudstykker uden særlig Interesse. Alderen kan efter Tandbesætningen i et Stykke af Underkjæben og Forbeningen i en Halshvirvel og et Stykke af Nakkebenet anslaas til omtrent to Aar.

Til det her omtalte Fund slutter sig et andet, der ligeledes med Bestemthed kan henføres til Bronzealderen, og hvorfra der haves et Kranium af samme Type som de to foregaaende. Det er fra Udsholt (Blidstrup Sogn, Frederiksborg Amt), hvor der i en Høj, som i Midten indeholdt Resterne af en Trækiste med et ubrændt, men fuldstændig opløst Skelet, fandtes en 12 Fod lang, 2 Fod bred og 2 $^1/_2$ Fod høj Stenkiste, der stod 18 Fod fra Højens nordlige Rand i Retningen Ø.—V. og indeholdt to stærkt medtagne Skeletter.

Med Undtagelse af et Par første Mellemfodsknogler, højre og venstre, samt et Brudstykke af venstre Skinneben

er der desværre kun opbevaret et defekt og sønderslaaet Kranium, hvoraf dog den største Del af Hjernekassen har kunnet rekonstrueres. Det ses derefter, at Kraniet har været middellangt og middelhøjt med en noget flad Isse. Bestemte Maal kan ikke opgives, men navnlig med Hensyn til Pandens Form og Partiet mellem Øjnene viser det en iøjnefaldende Lighed med de to Thinghøjkranier, særligt det første af disse. Vi gjenfinde her de samme jævne, svære Former med afgjort kvindelig Karakter, og skjønt det ikke er meget, der er bevaret af det, er Ligheden her saa betydelig, at der neppe kan være Tvivl om, at den har været gjennemgaaende, ogsaa med Hensyn til de manglende Dele af Kraniet.

Endelig foreligger der et tredie Skeletfund fra Bronzealderen, som ligeledes maa henregnes til denne Type, skjønt der er bevaret endnu mindre af det hertil hørende Kranium end af det foran omtalte. Uagtet det er et ældre Fund, der ikke hidrører fra en rationel Udgravning, kan der efter Omstændighederne ikke rejses Tvivl om, at det stammer fra Bronzealderen[1]. Skelettet fandtes i en Høj paa Lundtofte Mark (Lyngby Sogn, Kjøbenhavns Amt); det laa udstrakt i Retningen N. O.—S.V., omtrent 4 Alen under Højens Top i Sand, men uden nogen Art af Kiste. Ved Siden af Hovedet fandtes et næsten opløst Stykke af en Bronzekniv, langs med Legemet saas der Spor af en Stav eller et Spyd, og højere oppe mellem Stenene fandtes der et kort Bronzesværd samt en Del andre Sager af Bronze. Skelettet var helt ved Udgravningen, men blev kort efter ødelagt, og der er nu kun nogle Brudstykker af Hjernekassen og Halvdelen af Underkjæben tilbage. At dømme efter disse sparsomme Levninger har det paagjældende Individ været en velvoxen og kraftigt bygget Mand paa ca. 40 Aar. Kraniet har sin største Interesse deri, at det er trepaneret; men Manden har ikke

---

[1] H. Duncan: Beretning om et .... nylig fundet Skelet .... Kbhvn. 1840. — Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1889 p. 179.

overlevet den usædvanligt dristige Operation. Forøvrigt har det været middellangt, men lidt bredere end Thinghøjkranierne, navnlig bagtil, og den godt bevarede højre Halvdel af Panden med Næseroden har ganske denne Types ejendommelige Karakterpræg. Der gjælder om dette Kranium det samme som om Udsholtkraniet, at man til Trods for dets meget defekte Tilstand ikke kan være i Tvivl om, at det maa henføres til Thinghøjtypen, og uagtet Partiet mellem og over Øjnene har en afgjort mandlig Karakter, er Typen maaske netop der mest fremtrædende. Om en Udmaaling af Dimensionerne kan der ikke være Tale, og man vilde heller ikke derved faa noget Begreb om, i hvor høj Grad Pandens bløde Former og den brede, svagt indsænkede Næserod giver alle disse Kranier et umiskjendeligt Fællespræg, der knytter dem nøje sammen. Hertil kommer, at de alle ere middellange, bredt rundede, med temmelig flad Isse og en rummelig Hjernekasse, hvorfor det maa være tilladt at betragte dem som tilhørende en raceren Type. Hvorvidt man forøvrigt kan betragte denne morphologiske Type som ejendommelig for et særeget ethnisk Element, en særegen Race, er et Spørgsmaal, hvis Besvarelse afhænger af den Maade, hvorpaa man opfatter Racebegrebet, og det vil ikke kunne løses uden vidtgaaende Undersøgelser af Typens Udbredelse i andre Egne af Europa. Jeg skal derfor indskrænke mig til at antyde Muligheden af, at Thinghøjtypen er et Blandingsprodukt, opstaaet ved Krydsning af den svære brakycephale Borrebytype med et lettere bygget, dolikocephalt Element, hvilket sidste maaske kunde være Cro-Magnontypen. Den svære Borrebytypes plumpe Former vilde ved en saadan Krydsning utvivlsomt faa netop den Afdæmpning, som Thinghøjtypen udviser, og da Cro-Magnontypen ligeledes er chamæprosop, vilde Ansigtspartiet bevare sin brede Karakter samtidigt med, at Hjernekassen forlængedes. Thinghøjtypen staar i morphologisk Henseende midt imellem de to Stamtyper, og man vil vanskeligt kunne finde en renere Blandingsform.

Som allerede omtalt, er den brakycephale Type ikke repræsenteret i noget af vore Bronzealdersfund, og jeg skal derfor ikke komme ind paa nogen nærmere Omtale af dette Element, hvis Historie endnu er saa dunkel.

Hvad Cro-Magnontypen angaar, er det tidligere bemærket, at et Kranium fra et af vore bedst kjendte Gravfund fra Bronzealderen — Borum Eshøj — maa henregnes til denne. Desværre har det undergaaet saa betydelige posthume Forandringer ved Indvirkningen af Vand og Garvesyre i den Egekiste, hvori det fandtes, at en nøjagtig Udmaaling ikke kan foretages, men der kan dog ikke være Tvivl om, at det helt igjennem har Cro-Magnontypens Træk. Kraniet er af en yngre Kvinde; det er smukt formet, og det blev allerede for mange Aar siden i Worsaaes første Skildring af Fundet[1] bemærket, at det »tyder paa en ædel Folkerace«. Fra den rene Cro-Magnontype afviger det ved at være noget smallere og højere, samt ved at Isseregionen er let kjølformigt opdreven (Scaphocephali); men der er Grund til at antage, at disse Afvigelser kunne hidrøre fra en posthum Sammentrykning, som muligvis ogsaa er Grunden til, at Næsen er noget smallere.

Et andet Bronzealderskranium af ren Cro-Magnontype er det af v. Baer og Virchow beskrevne Stykke fra Gjerdrup, som dog hidrører fra et mindre sikkert Fund. Det laa tilligemed flere andre Kranier og en Del Lemmeknogler i Sand i en »fire Alen lang og forholdsmæssig bred« Stenkiste, som ikke med Sikkerhed kan henføres enten til Sten- eller Bronzealderen, og som foruden Skeletterne indeholdt af Bronze et Diadem, en rund Dop, en Pincet, en Dobbelknap m. m., samt af Stenalderssager to hammerformede Ravperler og nogle gjennemborede Dyretænder. Baade Gravformen og Oldsagerne efterlade saaledes en vis Tvivl om, at Skeletdelene med Rette kunne henføres til Bronzealderen, og det

[1] Illustreret Tidende 1871 Nr. 643—44.

er i saa Henseende uden Betydning, at der fandtes Kobberoxyd paa Brudstykkerne af et Nøgleben og et Overarmsben. Kraniet er af en ældre Mand. Lukningen af Hjernekassens Sømme er ganske vist ikke synderlig langt fremskreden, og Sømmen mellem Pandebenet og store venstre Kilebensvinge er den eneste, der er helt lukket; men Overkjæbens Tandbesætning er saa godt som helt forsvunden og Alveolarranden saa stærkt resorberet, at Alderen ikke ret vel kan sættes under et halvt Hundrede Aar; andre Tegn paa senil Atrophi tyde dog paa, at Individet har været ikke saa lidt ældre. De svære Vorteudvæxter, Buerne over Øjenhulerne og Nakkebenets stærkt markerede ydre Skulptur i Forening med Pandeprofilens flade Krumning giver Kraniet et afgjort mandligt Præg. Profilkonturen er i det hele taget nogenlunde jævnt rundet med stærkt udviklet Glabella, en lidt tilbagevigende Pande og en svag Opdrivning af Kronsømmen, der ved første Øjekast frembringer Indtrykket af en sadelformet Indsænkning bag denne. Omtrent fra Midten af Pilsømmen bliver Konturen noget bølget, med en stor skaalformet Udhvælving af Nakkebenet, der næsten omfatter de to øverste Trediedele af dette. Den halvrunde Sidelinie over Tindingebenet er skarpt markeret, men naar ikke særdeles højt op, idet Afstanden mellem Liniernes højeste Punkter paa hver Side er 130 mm. Set ovenfra er Kraniet asymmetrisk, med stærk Udvikling af dets højre bageste Del; men dette hidrører maaske fra en posthum Deformation, der saa meget lettere har kunnet fremkomme, som den forreste Del af samme Side mangler. Fortil er Kraniet lidt indknebet og Kindbuerne ere synlige ovenfra, men dog ikke meget udstaaende. Kraniet er 180 mm. langt, og dets største Bredde er 128 mm., hvilket giver en Breddeindex paa $71,_1$; det er middelhøjt saavel i Forhold til Længden som til Bredden, idet Afstanden fra Nakkehullets forreste Rand til den forreste Ende af Pilsømmen (Bregma) er 130 mm., hvilket sammenholdt med Længden giver et Forholdstal paa $72,_2$ og med Bredden

et Forholdstal paa 98,5. I Overensstemmelse med det numeriske Udtryk for Højdeforholdet viser Kraniet sig bagfra set noget højere end bredt; Siderne ere lodret stillede og Issen afrundet tagformet. Hjernekassens Rumfang lader sig ikke udmaale; men man har ret gode Udtryk for dens absolute Størrelse i de krumme Maal. Dens største Horizontalomfang er 500 mm., og Sagittalkurvens Længde er 360 mm. (Pandebenet 122, Issebenene 125, Nakkebenet 113 mm.), hvilket sidste Tal i Forbindelse med Længden af Nakkehullet 35 mm. (dets Bredde er 28 mm.) og Afstanden fra dettes Forkant til Næseroden 106 mm. giver et Omfang i Midtplanet paa 501 mm. Tværomfanget er 300 mm. Ansigtet er bredt og harmonisk udviklet. Panden er middelhøj og smukt formet med kraftige, men ikke overdrevet svære Bryn, og Partiet mellem Øjnene er indsænket, bredt og temmelig fladt, hvorved Kraniet slutter sig nøje til Thinghøjtypen. Næsebenene ere ligeledes flade og danne en stump Vinkel med hinanden. Øjenhulerne ere lave, med en Index paa 80,6; Næsen er bred, med en Index paa 57,5, og Aabningens Underkant er grubeformet uddybet paa begge Sider af den store, men ikke meget fremstaaende Spids. De derved dannede Prænasalgruber (échancrures nasales) høre til de berygtede »pithekoïde« Karakterer, men skyldes her uden Tvivl en senil Atrophi. Ansigtet er lidt prognatisk, idet Cloquets Vinkel kun er 70°. Overkjæben er lav, dens Højde i Midtlinien kun 19 mm., og dens to Sidehalvdele eller rettere Mellemkjæbebene mødes i en stump Vinkel uden den sædvanlige Runding; men denne Afvigelse fra Cro-Magnontypen hidrører fra Individets Alder, og bortset fra dette og de andre senile Træk maa Kraniet ubetinget betragtes som en karakteristisk Repræsentant for Typen.

Foruden dette Kranium er der bevaret et andet, som i flere Henseender afviger fra Typen, men dog ikke mere, end at det godt kan betragtes som en individuel Variation, ligesom det jo i det hele taget maa erindres, at der fore-

kommer saadanne indenfor enhver større eller mindre Menneskerace, og der er ingen Grund til at antage, at de europæiske Racer vare stort mere ensartede i hin Tid end nu. Dette andet Kranium er utvivlsomt kvindeligt, og hvad selve Hjernekassen angaar, skiller det sig kun fra det foregaaende ved rene Kjønsforskjelligheder; Profilen er saaledes mere jævnt rundet med Undtagelse af det forholdsvis skarpe Knæk mellem Pandebenets lodrette og vandrette Afsnit, som man vistnok med Rette anser for en af de sikreste kvindelige Kjønskarakterer paa Kraniet; Nakkeskaalen er mindre skarpt afsat og Formerne gjennemgaaende blødere. Længden er omtrent den samme, nemlig 179 mm., men det er kun 126 mm. bredt, og Breddeindex er derfor lidt mindre, 70,4. Det er desuden lidt lavere; men Højden kan ikke maales. Set ovenfra er Kraniet lettere bygget end det forrige, med en mindste Pandebredde paa 84 mm. og en Bredde af Nakkebenet paa 101 mm., henholdsvis 11 og 16 mm. mindre end hos det forrige. Horizontalomfanget er det samme; men paa Grund af den mindre Højde er Tværomfanget 16 mm. og Sagittalkurvens Længde 6 mm. mindre. For Ansigtspartiets Vedkommende er Forskjellen derimod ret betydelig, idet det navnlig nedadtil er smallere. Øjenhulerne ere meget høje, med en Index paa 91,9, Næsen er middelbred, med en Index paa 49,0, og Ansigtet er saaledes ikke harmonisk smalt. Til Kraniet hører en Underkjæbe med stærkt slidte Tænder; alle de ægte Kindtænder ere faldne ud paa Grund af Alderdom, og omkring de forreste Tænder er Bensubstansen stærkt resorberet, hvorved det viser sig, at venstre Hjørnetand har en lang, tvedelt Rod, en ret sjelden Abnormitet.

Af et tredie Kranium er der kun bevaret en Kalot, der er saa stærkt medtagen af Luft og Fugtighed, at den ikke kan maales nøjagtigt, hvorfor det af Virchow opgivne Længdemaal (209 mm.) er upaalideligt[1]. Det er imidlertid

---

[1] l. c. p. 87 Tab. IV. Nr. 51.

afgjort dolikocephalt ligesom de to foregaaende, til hvilket det i det hele taget slutter sig.

De øvrige Knogler fra dette Fund have ingen Interesse.

Med Hensyn til de andre danske Bronzealderskranier skal jeg fatte mig i Korthed, da de ikke repræsentere karakteristiske Typer. Det ene af dem er fra Brønhøj ved Grenaa (Enslev Sogn, Nørre Herred), hvor der i et Gravkammer fra Stenalderen, som indeholdt et større Antal Skeletter, laa et enkelt adskilt fra alle de andre tæt under Dækstenene, og dette kan med Sikkerhed henføres til Bronzealderen[1]. Kraniet er aflangt, lavt og fladt hvælvet, med et lille og smalt, men uharmonisk Ansigt, høje Øjenhuler og bred Næse; det maa betragtes som en uren Blandingsform, der indeholder Spor af en Række forskjellige Elementer. Den usædvanligt ringe Højde tyder paa Friserblod, forsaavidt som Kraniet i denne Henseende slutter sig nøje til den i det nordvestlige Mellemeuropa almindeligt udbredte frisiske Type, fra hvilken det dog atter afviger i andre Træk.

Fra Borum Eshøj haves der, foruden det føromtalte Kvindekranium, to hele mandlige Skeletter, af et ældre og et yngre Individ, som vise en ikke ringe indbyrdes Overensstemmelse, uden at man dog finder nogen paafaldende Familielighed. Begge Kranier ere betydeligt kortere og mere afrundede end det kvindelige; men Ansigterne ere længere og Forskjellen er overhovedet saa betydelig som vel muligt. Uden at jeg forøvrigt skal indlade mig paa en Drøftelse af disse to Individers Raceforhold, har det dog sin Interesse, at Kranierne gjøre et afgjort fremmed Indtryk og minde langt mere om de sydtyske Brakycephaler, om den rhætiske eller keltisk-liguriske Type end om vore egne ældre Raceelementer. I Overensstemmelse hermed er det af stor Interesse, at man ved mikroskopisk Undersøgelse[2] har kunnet

---

[1] J. Jensen: Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1866 p. 207.
[2] Bille-Gram: Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1891 p. 114.

paavise, at de to Mænd fra Borum Eshøj have havt mørkere Haar end den lysblonde Kvinde fra samme Sted, hvis Kranium har et rent gotisk-germanisk Racepræg, uanset den Betydning, man tillægger dets Lighed med Cro-Magnontypen. Idet jeg bemærker, at de to mandlige Kranier ikke have noget væsentligt Træk tilfælles med den brakycephale Stenalderstype, skal jeg her resumere Indholdet af, hvad der i det foregaaende er udviklet om de sandsynlige Raceforhold her i Landet i den ældre Bronzealder. De to Grundelementer i Stenaldersfolket, den harmonisk brakycephale og chamæprosope Type, der svarer til den saakaldte turanske Race, og den harmonisk dolikocephale og chamæprosope Type, der svarer til den saakaldte Cro-Magnonrace, repræsenteres i Bronzealderen dels ved denne sidste, dels ved en ren Mellemform, der kan betegnes som Thinghøjtypen og er identisk med den ogsaa i Stenalderen udbredte mesocephale Borrebytype. Derimod er det nævnte brakycephale Grundelement ikke paavist i noget Fund fra Bronzealderen, uden at man dog heraf kan slutte, at det ikke fandtes her i Landet. Ved Siden af disse rene Former findes der mellem Bronzealderskranierne utvivlsomme Spor af fremmede Elementer, blandt hvilke der kan fremhæves et frisisk og et keltisk-ligurisk; men der er al Grund til at antage, at det blonde, dolikocephale Element har været det dominerende, selv om det ikke kan afgjøres, om det er identisk med den vesteuropæiske Cro-Magnonrace. Dette sidste Spørgsmaal maa paa Videnskabens nuværende Standpunkt betragtes som uløseligt, fordi det endnu ikke er lykkedes at klare Forholdet mellem de forskjellige dolikocephale Elementer i Europas forhistoriske Befolkninger. Der er ingen Anledning til at formode, at der ved Bronzealderens Begyndelse er foregaaet en større Indvandring, og Spor af fremmede Elementer som de ovennævnte fandtes allerede her i Landet i Stenalderen; de tyde paa et livligt og intimt Samkvem med Omverdenen, men oplyse intet om, hvorledes Danmark oprindeligt blev befolket.

Det Billede af Bronzealdersfolkets ydre Ejendommeligheder, der her er givet, er ganske vist kun skitseret; men det maa efter Omstændighederne betragtes som troværdigt og stemmer i ethvert Tilfælde godt med det Resultat, Archæologien er kommet til. Et yderligere Bidrag foreligger i de forholdsvis talrige Oplysninger, der haves om Folkets Højdeforhold dels gjennem direkte Maalinger og Beregninger af de i det foregaaende omtalte Skeletter, dels gjennem en Række spredte Bemærkninger i Literaturen om andre Fund af Skeletter, der ikke ere opbevarede. I Aasted Sogn ved Hjørring fandtes der saaledes en Stenkiste fra Bronzealderen med et mandligt Skelet »af usædvanlig Størrelse«[1]; i en af »Syvhøjene« ved Teign paa Bornholm fandt man Skelettet af »et meget stort Menneske« med en Bronzering om Halsen og en Spiralring af Bronze om højre Arm[2]; et Skelet fra en Bronzealdersgrav ved Rungsted var 66 Tommer langt[3], og et kvindeligt Skelet fra et Trækistefund ved Ølby, Kjøbenhavns Amt, var 69 Tommer langt[4]. Det foran omtalte Skelet fra Lundtofte siges ligeledes at have været meget stort. Kvinden fra Thinghøj var som anført 167 ctm. eller ca. 64 Tommer, og af Lemmeknoglernes Længde kan det beregnes, at de to Mænd fra Borum Eshøj have været henholdsvis 68 og 70 Tommer høje. Da nu den fuldvoxne danske (mandlige) Befolknings gjennemsnitlige Legemshøjde i Nutiden efter de nyeste Undersøgelser — for Tiaaret 1879—88 — kan ansættes til paa det nærmeste 64 Tommer (166 ctm.)[5], saa maa det anses fuldt berettiget at fastslaa som sikkert, at Bronzealdersfolket i Danmark har havt en adskilligt større Legemshøjde end vore Dages Folk. Til

---

[1] Antiquarisk Tidsskrift. 1846—48 p. 138.
[2] Vedel: Bornholms Oldtidsminder. Kbhvn. 1886 p. 260.
[3] Boye i Ude og Hjemme 1880—81 p. 479.
[4] Bahnson i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1886 p. 286.
[5] Statistiske Meddelelser. 3. R. XI. p. 75.

denne anselige Væxt svarede en stærk Skeletbygning og en kraftig Proportionering, som navnlig finder sit Udtryk i Forholdet mellem Lemmernes Længde og Legemets Totallængde samt mellem Længden af Lemmernes enkelte Afsnit.

Til Slutning skal jeg endnu blot omtale det gamle Spørgsmaal om Bronzealdersfolkets Hænder, der staar i nøje Forhold til Proportioneringen. Som bekjendt var det Nilsson, der første Gang[1] fremsatte den Formodning, at de oldnordiske Bronzesværd havde tilhørt et Folk med smaa Hænder, fordi deres Fæster ere kortere end dem paa Nutidens blanke Vaaben, og dette var i Grunden det eneste Støttepunkt for hans Theori om Bronzealdersfolkets phøniciske Oprindelse. Skjønt saadanne Ræsonnementer egentlig ikke vedkomme en naturvidenskabelig Behandling af Anthropologien, saa har denne Sag dog allerede længe været Gjenstand for saa megen Omtale, at den ikke ret vel kan forbigaas paa dette Sted. Vi savne desuden det fornødne Materiale til et direkte Studium af et Spørgsmaal, der, som vi skulle se, har en saa betydelig Interesse, at alt, hvad der paa nogen Maade kan bidrage til at belyse det, ogsaa har Krav paa at blive taget i Betragtning.

Det maa da først bemærkes, at Fæsterne paa vore smukke, stilfulde Bronzesværd virkelig ere smaa og navnlig for smaa til f. Ex. vor almindelige Landbefolknings Hænder; men de ere dog store nok til, at man ikke behøver at søge efter fjerne Folkeslag, som kunne have benyttet disse Sværd. Ethvert saadant Fæste ligger særdeles godt i nogenlunde fintbyggede Hænder, naar det hviler lige paa tværs i dem; Partiet mellem Tommelen og Pegefingeren falder da lidt ud over det som oftest jævnt afrundede, inderste Stykke af Fæstet, og holdt paa denne Maade kan Vaabenet anvendes baade til Hug og til Stød. Hugget maa imidlertid være

[1] Skandinaviska Nordens Urinvånare. Bronsåldern. 2. Udg. pp. 48—49, 59—60.

kort, fordi den i Reglen brede Endeknap hindrer den Stillingsforandring af Haanden, som et langstrakt Hug udkræver, og af samme Grund maa Stødet være et skraat Dolkestød, enten nedenfra opad eller med en anden skraa Retning, kun ikke et lige Fleuretstød. At Klingens Vægt sædvanligvis ligger temmelig langt ude mod Spidsen, taler for Anvendelsen som Hugvaaben, og det er i saa Henseende uden Betydning, at man kun sjeldent finder Skaar i Æggen, fordi den Kunst at parere med selve Vaabenet er af langt senere Oprindelse; men den noksom bekjendte Omstændighed, at disse Sværdfæster ofte kun bestaa af en Bronzeskal støbt over en Lerkjærne, taler stærkt imod en Anvendelse til langstrakte Hug af saadanne Sværd, som i mange Tilfælde vilde knække over i Fæstet ved et blot nogenlunde kraftigt Hug i Luften. Det er imidlertid sikkert nok, at de gamle Bronzesværd maa have tilhørt Personer med nogenlunde fintbyggede, smalle Hænder, og naar det samtidig erindres, at Bronzen var et dyrt Metal, som man ellers ikke anvendte til større Brugsgjenstande, saa ligger det nær at formode, at disse kunstfærdigt udførte og kostbare, men lidet praktiske Vaaben have tilhørt en allerede forholdsvis forfinet Samfundsklasse, som — uvant med haardt Arbejde — udmærkede sig ved smaa Hænder, »the only sign of blood which aristocracy can generate«, og heri have vi atter en Antydning af, at der allerede i Bronzealderen var indtraadt en social Sondring, som kan sættes i Forbindelse med Tilstedeværelsen af forskjellige Raceelementer i Befolkningen. At Cro-Magnonracen i Frankrig har udmærket sig ved smaa Hænder, er en Kjendsgjerning, der ogsaa fortjener at mindes i denne Sammenhæng, om der end ikke kan tillægges den afgjørende Betydning.

STUDIER OVER BRONZELURERNE I NATIONALMUSÆET I KJØBENHAVN.

AF

Dr. ANGUL HAMMERICH.

Foruden deres arkæologiske Interesse have Bronzelurerne i Nationalmusæet en betydelig musikhistorisk Interesse, fordi de ikke blot høre til de alleræsldste Musikinstrumenter, der ere os levnede, men tillige trods deres Ælde ere saa fortrinligt bevarede, at de endnu have deres oprindelige Skikkelse og den Dag idag ere fuldt brugelige Instrumenter. De stamme fra den yngre Bronzealder og henføres dels til dennes ældre, dels og fornemlig til dennes yngre Stil[1], hvorefter de altsaa have en Alder af omkring halvtredie Tusinde Aar. Hermed ere vi inde i en Periode, der for Musikhistoriens Vedkommende ligger i tykt Mørke. Vi mangle ellers ganske Dokumenter, der kunde kaste Lys over denne

[1] *Sophus Müller:* Bronzealderen Nr. 368.

Tids Musiktilstande, og hvad vi besidde af forhistoriske Instrumenter, spredte rundt omkring i Verden i de forskjellige Musæer, er hovedsagelig kun Rester eller dog af saa skrøbelig en Beskaffenhed, at de ikke tillade praktiske Forsøg, hvorfra man kunde drage fuldt paalidelige Slutninger. Men hvad disse Levninger kun stammende og ufuldkomment eller i de fleste Tilfælde slet ikke formaa at sige os, hvilke Toner, der have lydt, hvorledes disses Beskaffenhed har været, deres Styrke, Klangfarve og hele Karakter, derom give vore nordiske Bronzelurer[1] os fuld Besked, ja ved Hjælp af dem kunne vi gjenfrembringe netop de samme Toner, der have lydt for Tusinder af Aar tilbage.

Bronzeluren synes at være et specielt nordisk Instrument[2]. Udenfor Norden ere hidtil Instrumenter af denne Art ikke fundne, og den nyere Arkæologi er tillige kommen til det Resultat, at der er overvejende Sandsynlighed for, at Lurerne ere forarbejdede her i Norden, ikke importerede udefra.

Efter de hidtil gjorte Fund synes de fremdeles at høre hjemme paa et forholdsvis begrænset Omraade af Nordens Lande, nemlig i Landene omkring den vestlige Del af Østersøen.

---

[1] Navnet »Lur« er laant fra det oldnordiske »Luðr«, der oprindelig betyder en udhulet Træstok. Det bruges i følgende Betydninger: 1) Blæseinstrument, 2) Kværnkasse til at samle Melet i, 3) Skedeformet Gjemme, f. Ex. til skarpe Redskaber, 4) Trug til at lægge Smaabørn i. (Meddelt af Dr. A. Olrik.) — Den nuværende nordiske »Lur«, der findes i norske og svenske Fjeldegne, er et ganske andet, som oftest af Birkebark tildannet Instrument, i Slægt med de sveitsiske Alpehorn.

[2] Tidligere Literatur om Lurerne: Antiqu. Tidsskrift 1843—45 S. 113. 1846—48 S. 20. 1858—60 S. 6. 1861—63 S. 25. — Annaler f. nord. Oldk. 1856 S. 362. — Aarboger f. nord. Oldk. 1886 S. 235. — Mémoires des Antiquaires du Nord 1850—60 S. 200. 1866—71 S. 136. — Atlas de l'Archéologie du Nord 1857. — *A. P. Madsen*: Afbildninger II Pl. 18—19. — *Sophus Müller*: Bronzealderen Nr. 368.

Enkelte mindre Exemplarer ere fundne i Mecklenburg, hvoraf eet fuldstændigt[1], flere andre i det sydlige Sverige, navnlig i de gamle danske Landskaber Skaane og Blekingen samt paa Øland. Der nævnes herfra ialt 8 Exemplarer[2], mindre og større, mest dog sønderbrudte, hvoraf 2 i Lund og 2 i Stockholm, hvortil endnu kommer Brudstykker, nylig fundne paa Øland. Den langt overvejende Del stammer imidlertid fra det nuværende Danmark, fra forskjellige Provinser, Sjælland, Fyen, de andre Øer og Jylland. Fremdeles tilhører Hovedparten af de danske Lurer den særlige, store og udviklede Type, med hvilken vi i det følgende nærmest komme til at beskæftige os. Ialt er der her til Lands siden Slutningen af forrige Aarhundrede fundet 23 Exemplarer af Bronzelurer, deraf 14 i fuldstændig Stand[3]. Det er alle Mosefund, og vi skylde Mosevandets konserverende Evne, at disse mærkelige Fortidslevninger ere saa fortrinligt bevarede.

Af disse 23 danske Exemplarer befinder 1 sig paa Wedellsborg (Fyen), 1 er kommet til Rusland (Zarskoie Selo), 2 ere gaaede til Grunde ved Frederiksborg Slots Brand.[4] Resten, ialt 19 Exemplarer, hvoraf 10 i hel Stand, opbevares i Nationalmusæet i Kjøbenhavn, en paa sit Omraade enestaaende Samling.

En kort Oversigt over det Materiale af Blæseinstrumenter fra Oldtiden, Musikhistorien ellers raader over, vil stille

---

[1] *Olshausen*: Vorgeschichtliche Trompeten. Verhandl. der Berliner anthropolog. Gesellschaft 1891 S. 847 ff.

[2] Olshausen a. S. Angaaende et i Lunds Musæum opbevaret fuldstændigt Exemplar af en mindre Lur, se Efterskrift til nærværende Afhandling.

[3] Dertil kommer Brudstykker, fundne i en Eng ved Jernhyt, Hammelev Sogn, Haderslev Amt. Et Stykke heraf opbevares i Provinsmusæet i Haderslev; andre Stykker bleve bortkastede af Finderen.

[4] I Musæet i St. Germain ved Paris findes en Kopi. En anden Kopi (af Mus. Nr. 8117) befinder sig i Berlins »Museum für Völkerkunde«.

Bronzelurernes Betydning i det rette Lys. Materialet bestaar dels i Rester eller saare skrøbelige Levninger, dels i gamle Beskrivelser og Afbildninger. Fra Stenalderen mener man at have enkelte Fløjter eller Signalpiber, udborede i Ben eller Hjortetak[1]. En Del Rørfløjter fra de ægyptiske Kongegrave ere til Stede i forskjellige Musæer i Europa, men i meget skrøbelig Stand[2]. De gammel-asiatiske, af brændt Ler tildannede ejendommelige Toneredskaber fra Babylon skal her kun forbigaaende nævnes, endvidere de gammel-kinesiske saakaldte »Hiyer«. De etruriske Fund have mere at sige. I Vatikanets Musæum opbevares Resterne af en etrurisk Trompet fra Gravene i Cære, en Art »Lituus«[3], i British Museum findes en lille Bronzefløjte fra Gravene i Vulci[4]. Fra de britiske Øer, navnlig fra Irland, have vi interessante Fund af store forhistoriske Trompeter[5], men de tilhøre vistnok en noget yngre Periode, den ældste Jernalder. Endnu skal der i Abyssinien benyttes et trompetlignende Instrument af en saa ærværdig Afstamning, at dets Stamfader siges at være medbragt af Dronningen af Sabas Søn fra Kong Salomons Hof i Palæstina. Det er af Rør, overtrukket med Skind eller Pergament, lige og temmelig langt (c. 1²/₃ Meter), men giver kun een Tone, E, stærk, men raa i Karakteren[6].

---

[1] Literatur om disse se *Reinach:* Antiquités nationales I, 220 Not. 5. Lignende primitive Instrumenter, maaske dog fra en senere Periode, ere vistnok til Stede i Nationalmusæet i Kjøbenhavn.

[2] Paa Grundlag af Kopier af disse ægyptiske Rørfløjter har *Victor Loret* forfattet sin interessante Undersogelse om gammel-ægyptisk Musik: Les flûtes égyptiennes antiques, Journal Asiatique 1889 S. 111 ff.

[3] *E. Braun*: Die Ruinen Roms S. 796.

[4] *Fétis:* Histoire génerale de la musique III, 455.

[5] Afbildede i *Wilde:* Catalogue I, Fig. 524 ff. *Kemble:* Horæ ferales Tab. 3—10 og 13. *Evans*: Bronze Impl. Fig. 438 ff. *Francis Grose*: Ancient Armour and Weapons, pl. XIII.

[6] *Ambros:* Geschichte der Musik, 1ste Udg. I, 17.

Større Interesse have de Trompeter og Basuner, vi efter Beskrivelser og Afbildninger kjende fra de gamle Kulturfolk. Den gammel-ægyptiske Trompet var snart kegleformet som et Taleror, snart lige og temmelig snæver, undtagen ved Munden og ved Lydaabningen, hvor den udvidede sig[1]. — Af lignende Art synes den assyriske Trompet at have været, at regne efter det iøvrigt lidet fyldige Materiale, man har til Oplysning herom[2]. — Jødefolket havde forskjellige Arter af Trompeter, der ved Tempeltjenesten spillede en vigtig Rolle og ofte omtales i Bibelen. At dømme efter et Udtryk her (4. Mosebog 10, 2) synes disse Instrumenter at have været smedede, ikke støbte, forsaavidt de vare af Metal. Der nævnes i Bibelen tre Arter af slige Blæseinstrumenter. Den lige Trompet, »Chazozra«, kjende vi fra Afbildninger paa Titusbuen i Rom. Den stammer sandsynligvis fra den ægyptiske Trompet, var gjort af Kobber, Sølv eller undertiden Træ, efter Josefus' Beskrivelse omtrent 70 Cm. lang[3]. Et andet Blæseinstrument, den saakaldte »Schofar«, er et naturligt Vædderhorn og benyttes endnu bestandig i den jødiske Kultus. Et tredie Instrument, »Keren« ved Navn, forekommer vistnok kun i figurlig Betydning. — Den græske Trompet, »Salpinx«, er et oprindeligt tyrrhensk Instrument; de ældste Hellener synes ikke at have brugt den — i Iliaden nævnes den kun et enkelt Sted (XVIII, 219) for at illustrere Achilles' Røst, og de gamle Spartaner droge i Kamp til Klangen af Kithara og Fløjte. Denne »Salpinx« var af Bronze eller Jern (maaske ogsaa af Ben) med Mundstykke af Ben[4]. — Fremdeles de

---

[1] Ambros a. S. I, 148. — Fétis a. S. I, 286. — *W. Chappell:* The history of music I, 282 angiver den til en Længde af kun 18 Tommer.

[2] Et assyrisk Basrelief samt et Brudstykke i British Museum. Fétis a. S. I, 343.

[3] Ambros a. S. I, 211. — Fétis a. S. I, 394 ff.

[4] Ambros a. S. I, 492. — Fétis a. S. III, 301 ff.

mange romerske Udgaver af dette krigerske Instrument, som vi kjende bl. a. fra de hyppigt forekommende Afbildninger[1], »Cornu«, »Tuba«, »Buccina« eller »Lituus«, efter som de vare mindre eller større, af lige eller krum Form. Ogsaa for de keltiske Folkeslag vare slige Blæseinstrumenter af Metal ejendommelige. Ere vi ikke ganske sikre paa deres Forekomst hos de gamle Irer og hos Scoterne[2], saa træffe vi et mindre Instrument, »Horn-bugle« hos Walliserne[3], og hos Gallerne forekommer Trompeten, »Karnon« eller »Karnyx«, meget almindeligt[4], baade hos gamle Forfattere og paa antike Afbildninger[5]. Hos Eustathius (ad. Iliad. XVIII, V. 219, p. 1189), findes en Omtale af denne galliske Trompet; den beskrives som et ikke stort Instrument, dannet af Metal, Mundstykket af Bly, og Lydmundingen prydet med et Dyrehoved. Med lignende Prydelse forekommer der tre lange Trompeter paa det nylig fundne Sølvkar fra Gundestrup[6]. At Instrumenter af denne Art ere anvendte i store Mængder, udtaler Polybius (II, 29), som nævner baade Trompetblæsere og Buccinablæsere. Dette bekræfter, at der er forekommet to Former af galliske Trompeter, en mindre og en større[7].

---

[1] *Daremberg* et *Saglio*: Dictionnaire, Artikel »Cornu«. — Istituto arch. Romano. Monumenti Planch VIII, Tab. XXXVI. — Fétis a. S. III, 456 ff. — Ambros a. S. I, 547. — Chappell a. S. I, 282 ff.

[2] Fétis a. S. IV, 389 og 400.

[3] A. S. IV, 381 f.

[4] A. S. IV, 342.

[5] *Eugen Hucher:* L'art gaulois Pag. 28, 45, 63—64. — *Sal. Reinach:* Les gaulois dans l'art antique Pag. 44 Not. 3. Pag. 46 Not. 1.

[6] Se Afhandl. af *Sophus Müller* i »Nordiske Fortidsminder«, 2. Hefte, Pl. VI.

[7] Eustathius fortæller a. S., at han ialt kjender sex Arter af Trompeter. En skal Athene have opfundet, den brugtes af Argiverne. En anden, hos Ægypterne, opfandt Osiris. En tredie er den galliske, som ovenfor beskrives. Den

Fra den yngre Tid er der et Instrument, der i denne Forbindelse tiltrækker sig vor Opmærksomhed, den saakaldte »Ramsinga« fra Indien. Den har omtrent samme Længde som Lurerne (c. 2 Metre) og er som disse sammensat af forskjellige koniske Led (4 i Tallet), der gribe ind i hinanden[1]. Ved Siden af disse Ligheder er der dog flere Forskjelligheder i det Ydre — Røret er ganske lige og har ikke Lurernes Svingning, heller ikke disses store Plade ved Lydaabningen — og tillige Forskjelligheder i noget væsentligt, Mundstykket, der efter Afbildningen at dømme i Modsætning til Lurens er snævert og langagtigt. — Vore nuværende Blæseinstrumenter af Metal ere som bekjendt af helt anden Form og af meget yngre Afstamning. Kan maaske Basunens Slægtregister føres tilbage til Romertiden (»Buccina«?), saa komme vi med Valdhornet næppe længere tilbage end til Middelalderen, og vor nuværende Trompet er af arabisk Herkomst og blev først indført til Europa under Korstogene.

Vi kunne saaledes søge langt tilbage i Tiden og vidt omkring, vi træffe dog ikke paa noget Instrument, der frembyder saadanne Ligheder med vore Lurer fra Bronzealderen, at vi deraf kunne slutte noget med Hensyn til disse nordiske Instrumenters Herkomst eller Afstamning. Den etruriske »Lituus«, som vi kjende fra en Afbildning, funden i Gravene i Cære, ligner Luren deri, at Røret er konisk, men det er iøvrigt lige af Form undtagen yderst ved Mundingen, hvor det er ombøjet, og noget Mundstykke ses ikke paa Afbildningen[2]. Den indiske »Ramsinga« er ligeledes i meget

er skringrende af Klang (ὀξύφωνος), tilføjer Eustathius. Den fjerde er den paflagoniske, hvis Munding er prydet med en Oxemund, dyb eller dump af Klang (βαρύφωνος). Den femte er den mediske, dannet af Rør, den sjette den tyrrhenske, lig det frygiske Rør.

[1] Fétis a. S. II, 306.

[2] Fétis a. S. III, 457.

forskjellig, og det turde være en dristig Hypothese, paa den tilstedeværende, maaske rent tilfældige Lighed at bygge nogen Slutning om Familieskab mellem de to hinanden baade i Tid og Rum saa fjærnt staaende Toneredskaber. Heller ikke om Lurernes egen Udvikling vide vi noget bestemt. I hvert Fald kan man efter de hidtil gjorte Fund næppe naa videre end til en vis Sandsynlighed for, at enkelte Exemplarer repræsentere noget ældre Former[1]. Egentlig primitive Udviklingsformer ere endnu ikke fundne. At Lurerne selv maa have havt deres Udvikling, der rimeligvis har strakt sig Aarhundreder igjennem, kan man sige sig selv efter den mærkværdig fuldendte Skikkelse, hvori vi have fundet dem. Spørgsmaalet om Lurens Afstamning og Udvikling maa derfor indtil videre lades aabent. Forelobigt er der noget ejendommeligt exklusivt ved disse Instrumenter. De findes kun her i Norden, specielt her i Danmark, findes fuldt færdige og i en Form, som er noget ganske for sig selv.

Thi med sit ejendommelige Ydre, sin karakteristiske Svingning af Røret, sin store ornamenterede Plade ved Lydmundingen og sine mange, af Bronzealderens hele højtudviklede Teknik prægede Prydelser, er den oldnordiske Lur en Specialitet, danner en Type for sig blandt de forhistoriske Blæseinstrumenter. Den hører til de anseeligste af disse. Længden af de bevarede Exemplarer varierer fra M. 1, 51 til M. 2, 38[2], hvorved dog er at erindre, at de mindre Lurer paa et senere Tidspunkt ere forandrede, saa Længdeangivelsen for dem ikke er paalidelig; rimeligt nok have de været længere end de vise sig nu. Røret er konisk dannet helt igjennem, idet Diameteren foroven umiddelbart under Mundstykket — forsaavidt man har kunnet komme til at maale — viser sig

[1] Mus Nr. B 3671—72 (se S. 173). Smlgn. Efterskrift S. 188.

[2] Til Sammenligning tjener: Rørets Længde af et Valdhorn er c. M. 3, 71, af en Tenor-Basun c. M. 2, 62, af en Alt-Basun c. M. 1, 95. Trompet c. M. 1, 31. Luren nærmer sig altsaa mest Tenor-Basunen.

kun at være 5—8 Mm. i indvendigt Maal[1], derimod Diameteren forneden 50—70 Mm. i indvendigt Maal, hvilket altsaa giver en betydelig konisk Udvidelse. Diameteren c. 87 Cm. fra Mundstykket viste ved en Maaling af Mus Nr. 378 en Vidde af 30 Mm. Lurerne ere støbte i flere Led, Mundstykket ikke, som det nu bruges, løst for sig, men sammen med det øverste Led, og de enkelte Led ere sammenføjede paa forskjellig Vis, i Almindelighed ved Hager, der gribe ind i tilsvarende Aabninger paa Modstykket (hvad man i Haandværkersproget kalder for »Sammenfjering«), eller ved et kortere Rørstykke, der gaar ind bag den udvendige Kant af det følgende Led. Undertiden markeres Leddet ved en ophøjet Ring, der dog i Almindelighed forekommer som ydre Prydelse. I det daglige Brug har Luren været til at skille ad i to Stykker. Ved dette Hovedled griber det øverste Stykke (c. 1/3 af hele Rørlængden) ind med det før nævnte kortere Rørstykke indenfor det følgende Led. Ved at skyde dette Rørstykke (c. 4—5 Cm. langt) tilbage opnaar man at forlænge Røret noget, hvorved der haves et Middel til at stemme Luren en Kjende (c. 1/10 Tone) lavere. Tætningen af dette Led er vel sket med Harpixmasse eller Vox og Traad, ligesom vi endnu finde det anvendt i lignende Øjemed af Træblæserne. Desuden er der, for yderligere at stive Sammenføjningen af, anbragt som en Slags Laas, en Krampe paa hver Side af de to Rør, at forbinde rimeligvis med en Stift af Metal, Træ o. lign. Man kan derved faa de to Hovedled føjede fast sammen. De andre Led have ikke været til at

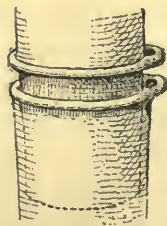

Fig. 2. 1/2. Laasen.

[1] Betydelig ringere Diameter end ved moderne Instrumenter af lignende Beskaffenhed. Valdhornet f. Ex. maaler paa dette Sted 9—10 Mm. (*Mendels* Musikal. Lexikon V, 295 nederst).

skille ad til dagligt Brug, hvad der ogsaa vilde have været upraktisk for Handeligheden af det store Instrument og desuden foranledige Utætheder.

Karakteristisk for Lurerne ere de der anbragte Hængeprydelser af Bronze, af samme Art som de, vi ellers hyppigt træffe paa Bronzealderens Smykker og ædlere Redskaber. De findes paa flere, men ikke alle, Lurer, tildels endnu bevarede — hvor de ere borte findes Bøjler til dem — og optræde i en dobbelt Form, enten som smaa langagtige Metalplader med punslede Ornamenter[1] (Mus. Nr. 8114, 8115, 8117), eller som en Slags smaa Metalhamre, en langagtig Stift, der ender med en lille Knop. De første (Fig. 6) maa aabenbart anses for stiliserede Kvaster. Den Skik, paa Blæseinstrumenter at anbringe Snore, der ende i Kvaster (jfr. vore Trompeter), er altsaa saa gammel, at den kan føres Aartusinder tilbage. Den forklares derved, at Snorebeviklingen gjør det lettere at gribe fast om Røret og mildner desuden Metallets Kulde om Vinteren. Paa den ene af Lurerne (Mus. Nr. 21246 bis) er der Rester tilbage af en saadan Bevikling, foretagen med Bast (Fig. 8), og en anden (Mus. Nr. 378) har denne Bevikling i Form af et ornamentalt Baand, ført i Spiral[3] paa hele Stykket ovenfor »Laasen«. Om den anden Form for Hængeprydelserne, de smaa Metalhamre, ikke har havt en anden Anvendelse, maa staa hen. Deres Form og tillige deres Anbringelse paa en af Lurerne (Mus. Nr. 8116), bag paa Zirpladen (Fig. 3), saa de ikke kunne ses forfra, kunde synes at tyde paa, at man her har en Art forhistorisk Rasleinstrument. Lyden har dog i saa Tilfælde kun været svag, af raslende, ikke melodisk klingende Art, og denne Raslen kan ikke bruges samtidig med, at der blæses paa vedkommende Lur. Slige paa Markering af Rhytmen beregnede Instrumenter træffe vi som de tidligste

---

1 Se *Madsens* Afbildninger II, Pl. 19, Nr. 4 a.
3 Se *Madsens* Afbildninger II, Pl. 18, Nr. 1.

Instrumenter allerede hos Naturfolk, men de følge med paa et højere Kulturtrin. Bekjendt er den Rolle, de spillede

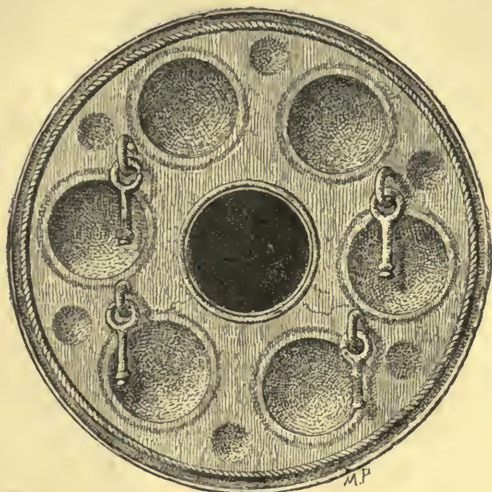

Fig. 3. 1/3.

f. Ex. hos Grækerne ved Dionysosfesterne og de ere jo endnu bestandig i Brug (Triangel, Bækkener osv.[1])

Bærekjæde, eller vel ogsaa Bærerem, hører ligeledes til det hos Lurerne almindeligt forekommende. Foruden flere Rester have vi endnu tre saadanne, delvis helt bevarede (Mus. Nr. 21246 og Parret Nr. 22302)[2]. Til at fæste Kjæden findes jævnlig en lille Bøjle forneden paa Røret; dens øvre Ende har formentlig været fastgjort i en af »Laasens« Kramper, som Tilfældet er ved de ovennævnte Nummere.

---

[1] I Nationalmusæet findes moderne indiske Blæseinstrumenter af Messing, ligeledes forsynede med et Apparat til at rasle med.

[2] Se Fig. 9 og *Madsens* Afbildninger II. Pl. 19. Nr. 5 a og Pl. 18, Nr. 2.

En fremtrædende Plads i Lurens Fysiognomi indtager den store Plade (i Diameter c. 1/4 Meter), der, smykket med store opdrevne, runde Bukler, med koncentriske Ringe eller punslede Ornamenter, omgiver Lydmundingen og giver hele Instrumentet Karakter (Fig. 6). Denne Plade er betegnende for den udviklede Type af Lurer, som findes i Kjøbenhavn, og savnes saa vidt vides paa andre (flere af de svenske og mecklenburgske Exemplarer). Aabenbart er Pladen kun anbragt af Skjønhedshensyn, for at give det lange, temmelig smalle Rør en virkningsfuld Afslutning. Nogen akustisk Bestemmelse kan den næppe have udover den at tillade Anbringelsen af de før omtalte Rasleknopper (Fig. 3).

Tre Ting blive af Vigtighed for Lurerne i deres Egenskab af Toneredskaber: Rørets Form, dets Dimensioner og endelig Mundstykkets Bygning. Vi skulle undersøge disse Ting hver for sig.

Først Rørets Form. Lurernes Rør er ikke af lige Vidde overalt, heller ikke, som f. Ex. baade den gammelægyptiske og den moderne Trompets tildels lige, tildels konisk, men, som før nævnt, konisk helt igjennem. Ved Forarbejdelsen er denne koniske Form naturligvis vanskeligere at fremstille end den lige, men den medfører til Gjengjæld visse Fordele for Tonen, gjør den paa engang blødere og stærkere af Klang. Bronzealderens Folk maa antages at have været klare over denne akustiske Kjendsgjerning og at have sat Pris paa den mildere Klang, siden de have holdt paa denne koniske Form, og siden de, som strax skal vises, ved Konstruktionen af Mundstykket aabenbart stræbe sammesteds hen. Af moderne Instrumenter er det kun Valdhornet, der er saaledes helt igjennem konisk dannet; Trompet og Tenor-Basun derimod, hvis Tone er anlagt paa en mere smeldende Klang, ere for c. Halvdelen af Røret lige, Bas-Basunen endog for de 4/5 lige. For et saadant konisk dannet Rør kommer det an paa, at Udvidelsen sker ganske

jævnt, uden Afbrydelser, og for Klangfarven af Tonen bliver det af Betydning, at Rørets indre Vægflader, imod hvilke Luftbølgerne brydes, ere ensartet dannede, ikke ere ru eller frembyde mindre Ujævnheder. Den vanskelige akustiske Opgave, der her er stillet, er fuldkommen løst ved Forarbejdelsen af Lurerne. Der er intet at kritisere ved dette Arbejde. Forekommer der en Afbrydelse i den regelmæssig koniske Udvidelse, kan man være sikker paa at kunne paavise en senere Reparation som Grund til denne Uregelmæssighed (Mus. Nr. 21246 og 22302).[1] De forskjellige Brudstykker af Lurer, der have tilladt en Undersøgelse af de indre Vægflader, vise fremdeles, at disse ere ganske glatte og ensartede. Ogsaa her have Forarbejderne aabenbart ikke handlet i blinde, men vidst, hvad de gjorde.

Af Rørets Dimensioner er Intonationen afhængig, Renheden af den Instrumentet givne Stemning. Da Lurerne, som det senere skal paavises, have været bestemte til at bruges parvis, bliver det af Vigtighed, at to saadanne Instrumenter stemme nøje indbyrdes. Til Opnaaelsen af denne Renhed er det ligegyldigt, hvilken ydre Skikkelse Røret har, om det er lige, kantet eller krumt; det er kun Dimensionerne af den i Svingning satte Luftstrøm, hvorpaa det kommer an. Den for dette Forhold gjældende akustiske Lov er den, at to ens dannede, men ulige store Luftlegemer, frembringe Toner, hvis Svingningstal forholde sig omvendt af deres Dimensioner (Højde, Bredde og Tykkelse). Lurernes Forarbejdere have opfyldt denne Lov ved den simple Fremgangsmaade at gjøre Dimensionerne ens for de Instrumenter, der skulle stemme sammen. Det maa antages som afgjort, at Lurerne ere støbte i flere mindre Stykker, hvert af disse for sig i sin Form, og denne nøje Overensstemmelse af Dimensionerne

---

[1] Kun Mus. Nr. B. 3671—72 vise allerede fra Forarbejderens Haand en saadan Uregelmæssighed. Men disse to Lurer høre i det hele til en anden Type end den sædvanlige.

har saaledes ikke været let at tilvejebringe, men er et interessant og meget sigende Fænomen. Det viser os, at Bronzealderens Folk vel have vidst, hvad en ren Tone var og hvad en falsk, og forstaaet, hvad man skulde gjøre for at opnaa den ene og undgaa den anden. Som det nedenfor vil ses, passe Længde- og Diametermaalene helt for Parrene Nr. 8116, 21246 og 22302, medens der kun ere smaa Afvigelser i Maalene for Nr. 8114, 8115 og 8117. Intonationen er let nok at prøve paa de Exemplarer, vi have. Af Brudevæltefundet have vi et Par (8116) i C, halvandet Par (8114—15, 8117) i Es, hvortil formentlig slutter sig den Lur, der herfra er kommen til Rusland. Fra Maltbækfundet (21246) have vi et Par i E. Indenfor samme Stemning er Intonationen ren og god, og kan desuden efterhjælpes lidt ved den føromtalte Forskydning af Røret ved »Laasen« (jfr. S. 149). Af de øvrige Lurer, som vi ikke kunne prøve parvis, stemmer den fra Husby (Nr. 378) i D, den ene fra Folvisdam (Nr. 22302) i G, medens den anden af dette Par er forstoppet. Vi have altsaa Lurer stemte i Tonerækken C, D, Es, E og G. At slutte efter hvad der er Tilfældet ved de parvis fundne Exemplarer, kan der vel næppe være Tvivl om, at denne Renhed i Stemningen ogsaa tilkommer dem, vi ikke parvis kunne kontrollere. Et ganske morsomt Tilfælde er det, at det ved Bestemmelsen af Tonehøjden viste sig, at af Lurerne stemme de tre i Es nøjagtigt i vor nuværende Normal-Kammertone (a = 870 Svingninger i Sekundet). De andre ere lidt højere.

Endelig Mundstykket. Paa et Blæseinstrument af denne Art, hvor den tonefrembringende Luftstrøms Form er afhængig af den Stilling, Læberne indtage til Røret (den saakaldte »Embouchure«), beror Letheden og Sikkerheden i at træffe Tonen i væsentlig Grad paa Mundstykkets Form og Dimensioner, ligesom ogsaa selve Tonen er afhængig deraf, om den klinger magert eller fyldigt, skarpt eller blødt. Som almindelig Regel gjælder, at jo dybere (længere) og jo

mere tragtformet Mundstykket er, desto blødere bliver Tonen, omvendt jo fladere (kortere) og jo mere udhulet, desto skarpere, mere smeldende bliver Tonen. En Type for den førstnævnte, dybere Art er Valdhornets Mundstykke, en Type for den sidstnævnte, fladere Art er Trompetens. Ved Undersøgelsen af Lurernes Mundstykke viser det sig, at det er omhyggeligt forarbejdet og gjort med saa nøje Iagttagelse af visse givne Forhold i de indbyrdes Dimensioner, at det er øjensynligt, at man dengang har været klar over Vigtigheden af at faa de rette Forhold frem og stillet sig dette som bevidst Opgave. Man har villet frembringe en stærk, men dog ikke skarp Tone — altsaa ganske det samme, der, som før vist, har gjort, at Røret er konisk dannet helt igjennem. Derfor er Mundstykket dybt og tragtformet tildannet. Diameteren af Mundstykket i indvendigt Maal ved den øverste Rand er saa temmelig ens, 25—30 Mm., Dybden er noget mere forskjellig for de forskjellige Exemplarer og varierer fra 16—30 Mm. Der er dog et bestemt Maal, der hyppigt kommer igjen: Diameter ca. 25 Mm., Dybde ca. 20 Mm. Det er meget interessant ved Sammenligning med et moderne Mundstykke for Tenor-Basun at finde ganske lignende Maal gaa igjen hos dette, ligesom overhovedet Form og Bygning af det moderne Mundstykke er omtrent den samme som for Lurernes Mundstykke. Kun er paa Lurernes som sagt den indvendige Kjedel som oftest mere tragtformet, hvad der altsaa giver en blødere Tone [1], paa Basunernes Mundstykke er Kjedelen derimod mere huldannet, hvad der giver en skarpere Tone. Endvidere er paa Lurerne den udvendige Rand, hvortil Læberne sættes, bredere. Dette medfører forøvrigt

[1] Mundstykket paa Nr. 8117 er dog baade mere huldannet og forholdsvis kort, 16 Mm., hvorved der synes at være lagt an paa en mere skarp Tone for dette Exemplars Vedkommende. — Ganske mærkeligt er det, at de største Mundstykker findes paa de mindre Lurer (Nr. 21246 og 22302).

en Fordel for Lurerne, idet Blæseren paa Grund af denne bredere Rand af Mundstykket kan sprede Læberne mere fra hinanden og derved naa flere dybe Toner. Smaaforskjelligheder som disse i Mundstykkets Bygning optræde imidlertid ogsaa i vor Tid hos dygtige Blæsere, efter hver enkelts personlige Smag. For den ene passer denne, for den anden hin Form bedre. Hovedsagen er, at Mundstykkerne for Luren og for den moderne Basun vise en ganske mærkelig Overens-

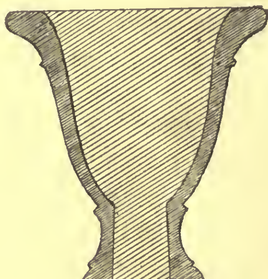

Fig. 4. 1/1. Mundstykke af en Tenor-Basun.

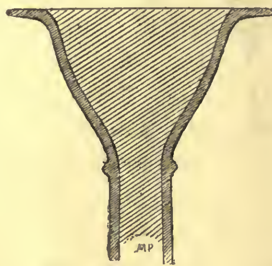

Fig. 5. 1/1. Mundstykke af en Lur. Mus. Nr. 8115.

stemmelse. For saa mange Tusind Aar tilbage var man paa dette Omraade kommen lige saa vidt som den Dag idag.

Tykkelsen af Metallet i Rørets Flader har kun kunnet maales paa de Exemplarer, der ere brudte i Stykker. Maalingerne viste en Tykkelse af 1—1½ Mm., forskjellig efter de Steder af Røret, hvor Maalingerne foretoges, i Almindelighed tykkere ved Endepunkterne, henholdsvis Mundstykke og Lydaabning, tyndere henad Midten. Det er rimeligt at antage, at Metallets Tykkelse paa de fleste af de Lurer, der ere i hel Stand og altsaa ikke kunne maales, er af lignende Dimensioner, men det maa dog bemærkes, at for de to bedste Exemplarers Vedkommende (Nr. 8116) maa Metallet være endnu tyndere, da disse, uagtet de ere de største i Dimensioner, vise en forholdsvis ringe Vægt. I Almindelighed gjælder det, at tyndere Vægge give en klarere,

mere gjaldende Klang. Moderne Instrumenter ere derfor gjorte af betydeligt tyndere Metal end det for Lurerne almindelige, som har været afhængigt af Støbningen. At de have kunnet stobes saa tyndt maa snarest forbause. Nuomstunder tildannes Instrumenterne af tyndt udvalsede Plader. Lurernes Tone er da ogsaa noget dump i Forhold til moderne Instrumenter. Til Gjengjæld er Tonetræfningen paalideligere med de tykkere Vægge.

Metallets kemiske Sammensætning (Analyse af Nr. 9434) viser Kobber 88,90 pCt., Tin 10,61 pCt., Nikkel og Jern 0,49 pCt., hvad der er det almindelige for Bronzealderen.

I Lurernes ydre Form med den ejendommeligt krummede Svingning have vi øjensynligt en stiliseret Efterdannelse af Dyrehorn, nærmest Vædderhorn, store Oxehorn eller lignende. Disse Efterdannelser ligge nær, da selve Dyrehornene have udgjort de oprindelige Toneredskaber[1], hvoraf der forekommer adskillige ufuldstændige Fund i forskjellige udenlandske Musæer. Det forhistoriske Folk har da efterhaanden lært bedre at regulere Luftstrømmen, der skulde frembringe Tonerne, ved selv at danne Hornene til, først af Træ, senere af Metal, og har saa bibeholdt den oprindelige, karakteristiske Form, der tilmed for Øjet har mere Tiltrækning end den rette Linie, som forøvrigt akustisk gjør samme Nytte. Hensynet til den større Handelighed af det store Instrument med det lange Rør har uden Tvivl endvidere været bestemmende for, at den krumme Form er bibeholdt og foretrukket for den lige[2]. Moderne Instrumenter ere

---

[1] *Varro:* De lingua latina V, 117.

[2] Den før nævnte indiske »Ramsinga«, der har et lignende langt, men lige Rør, maa for at holdes horizontalt støttes

af denne Grund som bekjendt snoede op i mange Vindinger.

Den for Lurerne egne Svingning fremkommer ved en Kontrasvingning, der i Almindelighed begynder noget nedenfor »Laasen« og vrider Røret om i et andet Plan, end dets første Krumning ligger i, saaledes at de to Instrumenter, der tilsammen udgjøre et Par, have deres Kontrasvingning hvert til sin Vej, hvorved Lydaabningen kommer til at vende ud, den ene tilhøjre, den anden tilvenstre for Blæseren. De danne altsaa indbyrdes Pendanter. Allerede dette tyder paa, at Lurerne ere brugte to og to sammen[1], hvad der iøvrigt bekræftes ved andre Iagttagelser, dels Fundenes egen Karakter, idet Instrumenterne med en enkelt Undtagelse (Nr. 11136) altid ere fundne parvis, dels den meget sigende Omstændighed, at de saaledes parvis tildannede og parvis fundne Lurer have samme Intonation, stemme indbyrdes i samme Tone. Det maa derfor anses for givet, at Lurerne, hvor de optraadte i fuld Højtidelighed, ved Tempeltjeneste eller lignende, altid have været til Stede to og to sammen. Maaske har dette havt symbolsk Betydning. Lignende Træk gjenfinde vi i gamle Folkeslags Tempeltjeneste. Ved Jødefolkets hellige Skikke, vide vi, anvendtes der aldrig mindre end 2 eller mere end 120 Trompeter[2]. Ejendommeligt er det ligeledes, at Jehovahs Bud til Moses lyder: »Gjør dig to Basuner af Sølv«[3].

Hvorledes har Lurernes Stilling været under Blæsningen, hvorledes har man holdt dem? Spørgsmaalet har hidtil ikke været saa ganske let at besvare paa Grund

---

af en dertil indrettet Stok. Ligeledes den gammel-angelsachsiske Trompet [Fétis a. S. IV, 424]. En saadan Støtte behøve Lurerne, som nedenfor skal vises, ikke.

[1] Saaledes ogsaa antaget af *Henry Petersen*, Aarbøger f. nord. Oldk. 1890, S. 243, Noten.

[2] Ambros a. S. I, 212.

[3] 4. Mosebog 10, 2.

af Instrumentets ejendommelige Bygning med den egne Snoning af Røret, hvortil man ikke kjender noget tilsvarende blandt andre, samtidige eller yngre Instrumenter. Har man været paa det Rene med, at Lurerne burde anbringes som Pendanter til hinanden, med Lydaabningen hver til sin Side, saa har man havt en Del Vanskelighed ved at tumle med de store Instrumenter, der daarligt sluttede i Sammenføjningen ved »Laasen« paa Grund af mangelfuld Tætning. Og, som det nedenfor skal ses, er det af Vigtighed for dette Spørgsmaals Løsning, at Instrumentet netop er fast i sine Sammenføjninger. Tidligere har man i Almindelighed slaaet sig til Taals med den Anskuelse, at Lurerne have været holdte med Lydaabningen nedad, saaledes, at Røret skulde gaa rundt om Ryggen, under den ene Arm, og munde ud henholdsvis ved den højre eller venstre Lænd. [1] Denne Hypothese maa siges at ligge nær, saaledes som Lurerne hidtil have været i Stand, og medfører forsaavidt en ganske bekvem Stilling for Blæseren, idet hans Legeme kommer til at bære en Del af Vægten af Instrumentet. Men det kan ikke skjules, at der alligevel er noget unaturligt ved denne Stilling. I og for sig byder Sagens Natur, at Lydmundingen ikke vender nedad, men rettes opad, saa at Tonen ikke gaar ned mellem Benene, men ud over Hovederne. Paa de talrige Afbildninger af de store romerske Horn se vi da bestandig disse baarne paa denne Vis [2], ligeledes ikke-romerske Horn [3], ja vore egne nordiske Horn med [4]. Man har vel

---

[1] Meklenb. Jahrbücher 20, 293. — *Mendels* Musikal. Lexikon V, 290 nederst. Sammesteds findes en Afbildning af Mus. Nr. 21246 bis.

[2] *Martha:* L'art etrusque S. 417. — *Daremberg et Saglio*: Dictionnaire des antiquités. Artikel »Cornu«. — Istituto arch. Romano. Monumenti Planch VIII, Tabula XXXVI.

[3] *S. Müller* i »Nordiske Fortidsminder« 2. Hefte Tab. VI.

[4] Kivik - Monumentet. *S. Nilsson*, Bronsåldern, 2. Uppl., S. 5.

heller ikke anbragt den store, rigt ornamenterede Plade ved Lydmundingen, for at den under Blæsningen skulde halvt eller helt skjules, men for at den skulde ses ved at komme tilvejrs. Ved forskjellige praktiske Forsøg viste det sig tilmed, at denne Plade paa nogle af Lurerne (Mus. Nr. 8116) er anbragt saaledes, at den tildels vilde vende Bagsiden til ved at holdes nedad, hvad næppe har været Meningen, ligesom ogsaa forskjellige af Hængeprydelserne, baade foroven og forneden, i saa Tilfælde vilde komme til at hænge ufrit, aabenbart ogsaa imod deres Bestemmelse. Endelig ligger Mundstykket ubekvemt for Blæserens Mund, naar Instrumentet anbringes som før nævnt. For at komme til at blæse maa han da stærkt knejse med Hovedet. Alt dette gjør, at man maa faa grundet Tvivl om den før nævnte Opfattelses Rigtighed. Efter at Lurerne nu ere blevne eftersete af en Instrument-Tekniker og ved samme Lejlighed ere blevne faste i deres Sammenføjning og derved handelige, har det tydeligt vist sig, at man heller ikke kan blive staaende ved denne Opfattelse. Lurerne have uden Tvivl under Blæsningen været holdte opad[1]. Ved nemlig at anbringes saaledes, at den ene Haand griber om Røret nedenunder Bronzekvasterne ved Mundstykket, medens den anden Haand omfatter Instrumentet omtrent der, hvor »Laasen«, altsaa Hovedsammenføjningen, findes, fremkommer der en Ballance i Tyngdeforholdene, der gjør, at Instrumentet bliver meget let af Vægt og nemt at haandtere. Derved faa vi alt, som vi skulle have det: Lydmundingen rettes opad og Tonen bliver kastet tilvejrs, Mundstykket ligger bekvemt for Blæseren, den store Plade kommer til sin Ret

---

[1] Dette mener ogsaa *Olshausen* i a. S. Ligeledes, efter hvad der meddeles Forf., Musæumsdirektor *C. F. Herbst.*

Udtrykket i Völuspaa (50) »Højt blæser Hejmdal, hans Horn er i Luften«, fortjener ogsaa at mærkes i denne Forbindelse.

Fig. 6. Luren Mus. Nr. 8114.

ved at vendes imod Tilhørerne, og Hængeprydelserne, baade de foroven og forneden, hænge frit nedad. Holdte saaledes

tage Lurerne sig prægtigt ud og de gjøre en Virkning, der svarer til deres karakteristiske Ydre. Anbragte to og to sammen, som de bør, faar man Indtryk af det, de skal forestille, store, fantastisk drejede Dyrehorn. Alt dette maa tale for den Opfattelse, at Lurerne under Blæsningen som Regel ere holdte opad. Har man yderligere Tvivl herom, vil denne helt svinde ved Betragtningen af de tre øverste Bøjler til Hængeprydelserne paa Parret Nr. 8116 og ligeledes af de nederste Bøjler paa Nr. 8114. Disse Bøjler have et tydeligt Slidmærke paa deres nederste Rand, et Slid, der maa være fremkommet ved, at Hængeprydelserne i den nævnte Stilling have hængt frit nedad.

At holde Luren paa den her nævnte Maade er et let Stykke Arbejde, ogsaa under Marchen. Og selve Vægten af Luren, hvoraf den tungeste, vi have, kun vejer 3½ Kg., de andre en Del mindre, skal heller ikke genere. En moderne Tuba kan naa op til det dobbelte af denne Vægt og bæres dog uden Ulæmpe selv paa lange Marcheture i vore Militærmusikkorps.

Under Hvilestillingen er det naturligst at tænke sig Luren holdt med Mundingen nedad, for en Del hvilende paa Lurblæserens Skulder og Ryg og med yderligere Støtte i den før omtalte Bærekjæde.

Vi gaa nu over til en Beskrivelse af de enkelte Lurer i Nationalmusæet, deres Dimensioner, Vægt, Ornamenter og andre Prydelser, saavel som de Toner, de kunne frembringe. Hvad nærmere er at bemærke med Hensyn til Lurernes Toneevne, vil blive omhandlet til Slutning. For at komme til fuld Klarhed over, hvad og hvormeget Lurerne kunde præstere som Musikinstrumenter, viste det sig nødvendigt at underkaste dem, det kunde lønne sig videnskabeligt at experimentere med, en Reparation. Som Følge heraf ere sex af de bedste Exemplarer — nemlig Mus. Nr. 378 og 8114—8117 — blevne restaurerede, medens de fire andre Lurer,

der ikke ere sønderbrudte eller defekte, viste sig at være senere omdannede, tildels grovt og ukyndigt, i hvert Fald saaledes, at de i deres nuværende Form ikke afgave noget paalideligt Forsøgsobjekt. De bleve derfor ladte urørte. De nævnte sex gode Exemplarer vare alle særdeles vel bevarede, saa de foretagne Reparationer, der gik ud paa at bringe dem tilbage til deres oprindelige Stand, heldigvis kunde indskrænke sig til rene Ubetydeligheder. Der er blevet foretaget Lodninger med en sædvanlig Lodningsbolt, i Almindelighed kun smaa Utætheder, der — mærkeligt nok — hidrøre fra Støbefejl. De maa antages i sin Tid at have været tættede med Harpix, Vox o. lign. En enkelt større Utæthed (formentlig af Ælde), forekom ved Nr. 8117, en anden fandtes ved den ene af Parret Nr. 8116, rimeligvis fremkommen ved ydre Vold, et Kølleslag, Spydstik eller lignende, hvoraf der ses tydelige Mærker. Endelig blev Sammenføjningen ved »Laasen« tætnet med en Bevikling af enten Skind eller Traad og Vox, ligesom »Laasen« er bleven lukket med en Træpind. Det er det hele, hvorefter disse Instrumenter nu formentlig fremtræde i deres hele oprindelige Stand.[1]

Med Hensyn til de nedenanførte Maal maa bemærkes: Rørets Længde er overalt angivet som Maalet paa Ydersiden, taget umiddelbart under Mundstykket som Udgangspunkt og endende umiddelbart ovenfor den store Zirplade. Rørets Diameter foroven og forneden er dettes indvendige Maal, Røret selv altsaa ikke medregnet. Til Bestemmelse af Vægten var desværre ikke nogen Kilogramvægt for Haanden, hvorfor Vægten er angivet i Pund.

---

[1] Reparationerne ere foretagne af Instrumentmager *Gottfried* under Tilsyn af Forf. De praktiske Blæse-Forsøg ere gjorte med godhedsfuld Hjælp af kgl. Kapelmusici *Thorv. Hansen* (Trompet), *Aug. Petersen* sen. og jun. (Basun), Valdhornist *Gottfried* og Basunist *Christensen*.

De anførte Toner ere de, der uden Vanskelighed blæses af en Fagmand. De i Paranthes anførte ere vanskeligere at faa frem.

1) **Mus. Nr. 378.** (Se Madsens Afbildninger II, Pl. 18, Nr. 1.)

Fundet 1809 i Husby Mose, Vends Herred, Fyen, tilligemed et lignende Exemplar, der opbevares paa Wedellsborg (Fyen).

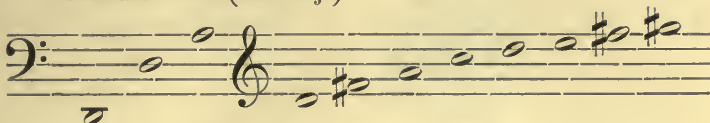
Rørets Længde . . . . . M. 2,17	Mundstykkets Dybde . . 20 Mm.	
» Diameter foroven . 6 Mm.	» Diameter foroven . . 25 »	
» Diameter forneden 60 »	Pladens Diameter . . . . . 245 »	

Instrumentets Vægt: 7 Pund (c. 3,50 Kg.).

Paa Røret findes 2 Bøjler til en Bærekjæde, der dog mangler, endvidere foroven 5 smaa Bøjler til Hængeprydelser (Bronzekvaster), der ligeledes mangle, forneden tæt bagved Pladen andre 5 Bøjler, fremdeles paa Pladens nederste Rand 4 Bøjler. Rørets øverste fire Led ere forsynede med et i Spiral ført Baandornament, der rimeligvis skal tænkes fortsat i Bronzekvasterne. Det efterfølgende Led er senere restaureret og noget afkortet ved Mundingen, saa at den derpaa anbragte ene Øsken til »Laasen« er borte. Pladen er prydet med Ringzirater og 8 højt opdrevne Bukler, der dog ikke ere støbte sammen med Pladen, men ere løse og fastholdes hver ved en Stift af Bronze, fastgjort ved to smaa Øskener. (Se ovennævnte Afbildn.) Instrumentet som Helhed danner en fra den normale Type forskjellig Linie, idet Overdelen af Røret er mere krum end sædvanligt. Da »Laasen« ikke mere kan lukkes, er dette Exemplar vanskeligt at haandtere og anbringe i den rette Stilling.

Paa det andet Led fra neden findes en stor Lap, rimeligvis en Støbefejl, der er udbedret. Det ser ud til, at Lappen er smeltet ind. Lodning kjendte man ikke i Bronzealderen.

Stemmer i D (lidt højt).

I Mellemlejet (a d fis a c d) har Tonen en smuk og klar Klang af ikke ringe Styrke.

2) **Mus. Nr. 8114—8117.**

Ialt 5 Stykker. Fundne tilligemed en sjette (formentlig Pendant til Nr. 8117), altsaa i alt 3 Par, i Aaret 1797 [1] i Brudevælte Mose [2], Liunge (Lynge) Sogn, Frederiksborg Amt. Den sjette, her manglende Lur er i sin Tid skjænket til Rusland. (En Kopi af Nr. 8117 findes i Berliner-Musæet »für Völkerkunde«). Hornene fandtes liggende parvis sammen, med Undtagelse af de yderste Led med Mundstykkerne, der fandtes samlede, med Spor af at være sammenbundne, 5 Alen fra hine. De beskrives her ordnede efter Størrelse:

Nr. 8116 og 8116 bis. Ganske ens i Dimensioner, undtagen Mundstykket, hvis Diameter viser en mindre Forskjellighed.

Rørets Længde	M. 2,38	Mundstykkets Dybde . .	21 Mm.
» Diameter foroven. .	6 Mm.	» Diameter foroven. .	27-28 »
» Diameter forneden.	50 » [3]	Pladens Diameter	200 »

Instrumentets Vægt $5^1/_2$ Pund (c. 2,75 Kg.).

Paa Røret findes Bøjle til Bærekjæde, der mangler, 3 Bøjler [4] foroven ved Mundstykket til Kvaster, der mangle,

[1] Ifølge den oprindelige Protokoltilførsel. Aarstallet 1801, der ellers hyppigt er anført, er taget fra en senere Protokoltilførsel, der næppe er saa paalidelig som den før nævnte.

[2] Denne Mose er senere opdyrket. Pladsen er lidt Syd for Gaarden »Fuglerup« (Matr. Nr. 16a af Lynge Sogn), tæt Vest for Vejen fra Lynge til Kollerød.

[3] Røret løber lidt spidst til forneden, idet Diameteren er 54 Mm. i en Afstand af 23 Centimeter fra Lydmundingen.

[4] Paa det ene Instrument have disse Bøjler et tydeligt Slid paa det Sted, hvor Kvasten vil slide ved at hænge nedad. (Jfr. S. 162.)

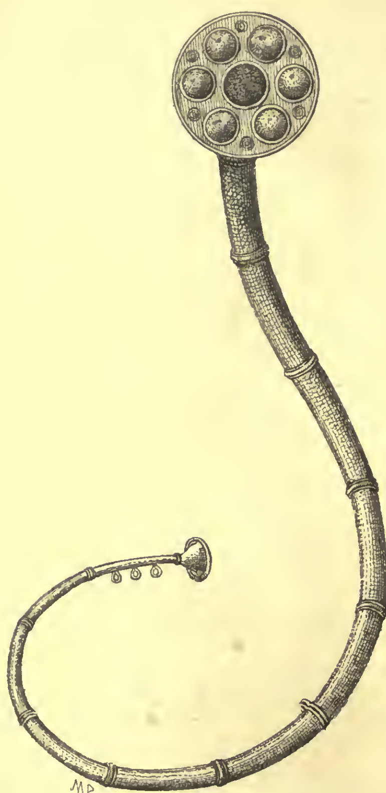

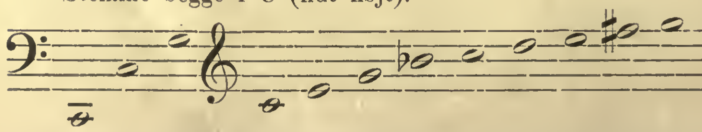
Fig. 7. 1/10. Mus. Nr. 8116.[1]

derimod ingen lignende Bøjler forneden, endelig bag paa Pladen 4 Bøjler, anbragte i Firkant. Paa to af disse Bøjler findes endnu to smaa Metalhamre, Bronzestifter, med en lille Knop paa Enden (se Afbildning S. 151). Maaske anvendte som Klapreblik til Raslen? Pladen er prydet med 6 store opdrevne Bukler, hvorimellem hen ad Yderkanten 6 ganske smaa Bukler, alt forsynet med koncentriske Ringe.

Den ene af Lurerne bærer Spor af at være beskadiget ved et Slag og havde et Hul paa Røret, der nu er tætnet ved Lodning.

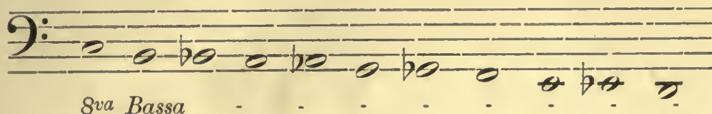
Tykkelsen af Metallet maa være en Del ringere end ved de andre Lurer, da Vægten trods Instrumentets Størrelse er forholdsvis ringe.

Stemme begge i C (lidt højt).

[1] Luren er afbildet *en face*, hvorfor den øvre Halvdel ses i Forkortning. I Titelvignetten længst tilvenstre er denne Lur (Nr. 8116) afbildet, set fra Siden. Dens Pendant befinder sig sammesteds længst tilhøjre.

Foruden disse kunne de efter Kontra C nedad følgende 10 kromatiske Toner bringes til at lyde, rigtignok med aftagende Tydelighed:

Tonen er smuk og klar og giver særdeles let an, lettere end ved de andre Lurer, hvad der uden Tvivl hænger sammen med det tyndere Metal, hvoraf disse to Lurer ere støbte.

Begge disse Lurer have en anden Svingning end den sædvanlige og danne ved at holdes opad en anden, nok saa dristig svungen Linie.

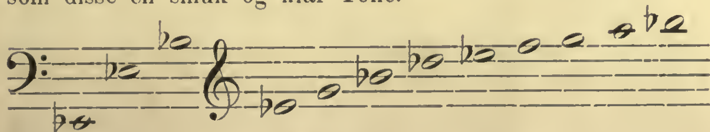
Mus. Nr. 8115. (Pendant til den efterfølgende).

Rørets Længde	M. 2,085	Mundstykkets Dybde ...	20 Mm.
» Diameter foroven.	6 Mm.	» Diameter foroven...	25 »
» Diameter forneden	57 »	Pladens Diameter	275 »

Instrumentets Vægt 6 1/5 Pund (c. 3,10 Kg.).

Paa Røret findes ingen Bøjler til Bærekjæde, derimod 5 Bøjler med vedhængende Hængeprydelser af Bronze foroven ved Mundstykket, 10 Bøjler forneden, dog mangle Hængeprydelserne. Dertil kommer 3 større Bøjler forneden, korresponderende med 2 tilsvarende bag paa Pladen. Pladen er pyntet med 7 store opdrevne Bukler, omgivne af Ringprydelser.

Stemmer ligesom de to følgende Nr. i Es, og har ligesom disse en smuk og klar Tone.

Bastonerne nedad kunne ligeledes paa disse i Es stemte Lurer faas frem, men ikke saa mange som ved de forrige Exemplarer, ialt c. 5—6 kromatiske Undertoner.

Mus. Nr. 8114. (Afbildet S. 161).

Rørets Længde	M. 2,055	Mundstykkets Dybde ...	21 Mm.
» Diameter foroven .	6 Mm.	» Diameter foroven ..	25 »
» Diameter forneden	57 »	Pladens Diameter	272 »

Instrumentets Vægt 5⁴/₅ Pund (c. 2,90 Kg.).

Paa Røret findes ingen Bøjler til Bærekjæde, derimod 5 Bøjler foroven med vedhængende Hængeprydelser, 10 Bøjler forneden uden Hængeprydelserne. Af disse nederste Bøjler vise flere sig slidte paa den nederste Rand (jfr. S. 162). Desuden 3 større Bøjler forneden, korresponderende med 2 tilsvarende bag paa Pladen. Denne prydet med 7 opdrevne Bukler med Ringprydelser.

Stemmer som den foregaaende i Es og har samme Toner og kromatiske Undertoner.

Mus. Nr. 8117. (Madsens Afbildninger II, Pl. 19, Nr. 4).

Rørets Længde	M. 2,040	Mundstykkets Dybde ...	16 Mm.
» Diameter foroven .	7½ Mm.	» Diameter foroven ..	25 »
» Diameter forneden	53 »	Pladens Diameter	285 »

Instrumentets Vægt 5⁴/₅ Pund (c. 2,90 Kg.).

Mundstykkets Form er fladere og mere udhulet, mindre tragtformet end de ellers forekommende Mundstykker.

Paa Røret findes 1 Bøjle til Bærekjæde, der mangler, 5 Bøjler foroven med vedhængende Hængeprydelser, derimod ingen Bøjler forneden, 4 Bøjler bag paa Pladen, anbragte paa dennes nederste Rand. Pladen prydet med 8 opdrevne Bukler med Ringprydelser.

Stemmer i Es og har samme Toner og kromatiske Undertoner som de foregaaende. Dog kan det høje b ikke naas paa dette Exemplar, rimeligvis som Følge af Rørets større Vidde foroven.

3) **Mus. Nr. 21246 og 21246 bis.**

Fundne 1861 i en Dybde af 4 Alen i Maltbæk Mose, Malt Sogn, Ribe Amt. Lurerne vare da sønderbrudte, og

først efter flere forgæves Eftergravninger fandtes de øverste Led med Mundstykkerne og et andet manglende Led. Tilhørte tidligere Frederik VII's Partikulærsamling.

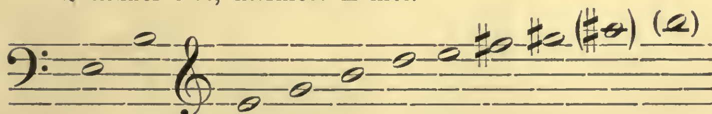
Nr. 21246.

Rorets Længde	....	M. 2,00	Mundstykkets Dybde ...		24 Mm.
»	Diameter foroven .	8 Mm.	»	Diameter foroven...	27 »
»	Diameter forneden	50 » [1]	Pladens Diameter......		180 »

Instrumentets Vægt 5½ Pund (c. 2,75 Kg.).

Der findes ikke anbragt Bøjler til Hængeprydelser, hverken foroven, forneden eller bag paa Pladen. Derimod findes 2 Bøjler til en Bærekjæde, den ene af disse anbragt paa et ornamentalt Baand, tæt bagved Pladen. Selve Bærekjæden mangler paa nær 1 Led. Pladen er prydet med punslede Bueornamenter, omgivne af Ornamentbaand. Saavel paa denne som paa den efterfølgende Lur ses paa Røret en tydelig Omdannelse, der synes at stamme fra Oldtiden. Røret er gjort kortere ved en Overskæring, hvorefter de saaledes fremkomne tyndere og tykkere Rør ere sammenføjede ved Hjælp af et tilføjet skraat Mellemstykke. Røret er derfor ikke regelmæssig konisk.

Stemmer i E, nærmest E-mol.

De i Klammer anførte Toner vanskelige. At Luren har en fremtrædende Tilbøjelighed til at angive den lille Terts g i Stedet for den store Terts gis er ganske mærkeligt. Det strider mod den for dette Forhold gjældende Naturlov, i Kraft af hvilken disse Naturtoner existere. At give nogen

---

[1] Et tilfældigt Brud c. 48 Cm. fra Mundstykket tillod indvendige Maalinger. Den indvendige Diameter af Røret var paa dette Sted 29 Mm.; Metallets Tykkelse 1 Mm.

Forklaring af dette g's Tilstedeværelse er ikke let. Ganske vist gjælder det i Almindelighed, at en duelig Blæser paa slige Instrumenter vil kunne alterere de fleste Toner omtrent ½ Trin op eller ned, og Tonen g er heller ikke anderledes til Stede, end at den ogsaa kan presses op til gis. Men alligevel kan det ikke overses, at Tonens naturlige Leje synes at være g og ikke gis. Slige unormale Toner kunne en sjælden Gang findes ogsaa i moderne Blæseinstrumenter, og man mener da, at vedkommende Blæser i lang Tid har blæst falsk, idet en saadan falsk Tone skal kunne »blæses fast«, som det hedder, og ikke senere være til at blive af med uden med betydelig Vanskelighed. Denne falske Tone skulde da saaledes have ligget gjemt i Mosevandet i Tusinder af Aar! At g som den lille Terts til e gjør denne Treklang til en Mol-Treklang giver ligeledes noget at tænke paa. Skulde vi engang naa til at faa Oplysning om Bronzealderens Tonesystem, maa dette Moment ikke glemmes.

Nr. 21246 bis (Madsens Afbildninger II, Pl. 19, Nr. 5. — S. Müller: Bronzealderen Nr. 368. — Mendel: Musikal. Lexikon V, 290).

Rørets Længde	M. 2,00	Mundstykkets Dybde	23 Mm.
» Diameter foroven	8 Mm.	» Diameter foroven	26 »
» Diameter forneden	50 »	Pladens Diameter	175 »

Instrumentets Vægt 6 Pund (c. 3,00 Kg.).

Dimensionerne ere altsaa saa temmelig de samme som ved det foregaaende Nummer, kun er Mundstykket og Pladen lidt mindre. Den større Vægt hidrører formentlig fra Bærekjæden, der her er bevaret.

Ogsaa Rørets Forsyning med Bøjler og Pladens Prydelser ere ganske ligesom det foregaaende Nummers, saa vi her aabenbart have en Pendant til hin. At der paa dette Par Lurer ikke findes Bøjler som ellers til Hængeprydelser af Bronze, finder sin Forklaring i, at dette Par rimeligvis

har været prydet med Bevikling af Bastsnore, fortsatte i Kvaster, ligesom endnu Tilfældet er paa moderne Trompeter. Spor af en saadan Bevikling med Bast findes i en Længde af 16 Centimeter endnu paa nærværende Exemplar neden under Mundstykket (Fig. 8). Ligeledes findes Bærekjæden bevaret. Den er M. 1,18 lang og bestaar af 39 Led af Ringe, hver med en Øsken eller to, hvorpaa

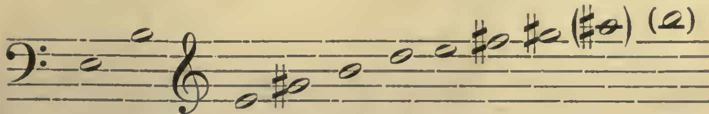
Fig. 8

Fig. 9.

der ved den ene Ende er anbragt to og ved den anden Ende fire fugleformede Prydelser (Fig. 9). Det er rimeligt at antage, at disse ejendommelige Prydelser ere anbragte, for ved Hjælp af dem at kunne gjøre Kjæden kortere efter vedkommende Lurblæsers Legemsmaal [1].

Stemmer i E.

[1] Antiquarisk Tidsskr. 1861—63, S. 25.

Den før omtalte Anomali med g i Stedet for gis findes ikke her. Men det synes, ligesom ogsaa ved det foregaaende Nummer, at Instrumentets Toneevne har lidt ved den før omtalte Omdannelse.

Mus. Nr. 22302 og 22302 bis. (Madsens Afbildninger II, Pl. 18, Nr. 2).

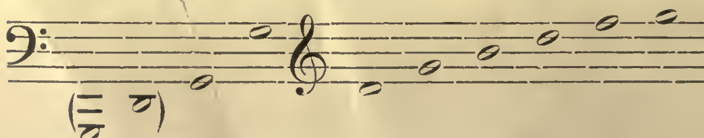
Fundne 1865 i en Dybde af 3 Alen i Folvisdam Mose, Grædstrup Sogn, Skanderborg Amt. Bleve af Finderen solgte til en Kobbersmed i Horsens, hvor de bleve grovt restaurerede bl. a. med Omlægning af plumpe Skinner, og kom først efter at være gaaede gjennem forskjellige Ejeres Hænder til Musæet. Ved ukyndig Restauration have de lidt en Del; saaledes er Regelmæssigheden af det koniske Rør et Sted tydelig afbrudt. Deres oprindelige Form er derfor ikke let at bestemme, og de have derfor ikke den samme videnskabelige Interesse som de foregaaende Lurer. For en Ordens Skyld anføres dog deres nuværende Dimensioner. Vægten af dem er lidt forskjellig, iøvrigt ere de ganske ens.

Rørets Længde	M. 1,605	Mundstykkets Dybde . . .	30 Mm.
» Diameter foroven .	7 Mm.	» Diameter foroven . .	25 »
» Diameter forneden	50 »	Pladens Diameter	154 »

Instrumenternes Vægt resp. $3^1/_{10}$ Pund (c. 1,55 Kg.) og 3 Pund (c. 1,50 Kg.).

Der findes ingen Hængeprydelser eller Bøjler til saadanne. Derimod har hver af Lurerne en Bærekjæde, henholdsvis M. 0,59 og 0,57 lang, bestaaende af henholdsvis 34 og 32 smaa Led, hvert Led sammensat af en Ring med en Øsken. Pladen prydet med to Rækker opdrevne mindre Knopper.

Den ene af dem stemmer i G.

At man kan naa saa dybt ned paa dette forholdsvis lille Instrument, skyldes Rorets vide Mensur foroven. Ogsaa Mundstykket er betydeligt dybere end sædvanligt. Tonen er dump i Klangen. Men der kan, som sagt, fra Instrumentets nuværende Beskaffenhed ikke sluttes noget om, hvad eller hvormeget det oprindeligt har kunnet præstere.

Den anden Lur er, rimeligvis ved en senere Lodning, forstoppet af Tin i Røret og kan ingen Tone give. Paa Grund af disse Lurers hele Tilstand er en ny Istandgjørelse ikke anset fornøden.

Fig. 10. 1/6. Mus. Nr. 3671.

5) **Mus. Nr. B 3671—3672.** Fundne 1886 i Rørlykkemose ved Tryggelev, Langeland. De mangle begge Mundstykkerne og ere i det hele en Del beskadigede, men dog i ydre Form saa bevarede, at det er let at danne sig et Billede af, hvorledes de have været i deres fuldkomne Skikkelse. De udgjøre en fra de ellers fundne, tidligere beskrevne Lurer helt forskjellig Type. Røret er kortere og videre og er

ikke helt igjennem forarbejdet med den samme Akkuratesse, saa den koniske Udvidelse er ujævn. Den ornamenterede Plade forneden er erstattet med en simpel Metalrand med koncentriske Ringe, og Instrumentet mangler de andre Lurers store Svingning, der giver disse deres typiske Udseende, medens dog Rørets to Vindinger som ellers ligge i forskjelligt Plan (Fig. 10). De ligne i det hele mere almindelige Oxehorn. Man kan tydeligt se, hvorledes Sammenføjningen af de enkelte Stykker er sket, ved Hager, der gribe ind i hinanden. En Del tyder paa, at vi her have at gjøre med en tidligere Udviklingsform, hvor Arbejdets Teknik endnu ikke har naaet Fuldkommenheden og hvor der ikke har været anvendt saa meget paa det ydre[1].

Mus. Nr. 3671:

Rørets Længde M. 1,51, Diameter forneden 70 Mm., Pladens Diameter 130 Mm.

Da der mangler Mundstykke, kan Instrumentets Tonehøjde ikke angives.

Mus. Nr. 3672:

Mere beskadiget. De enkelte Stykker ere satte sammen med Træindskud, saa Længden kan ikke bestemt angives. Dimensionerne ere iøvrigt ganske lige med den foregaaendes.

6) **Mus. Nr. 4711.** Fundne 1838 i en tidligere Tørvemose paa Boeslunde Mark, Slagelse Herred, Sorø Amt. Rester af to Stykker sønderbrudte Lurer. De se ud til at have været af samme Art som de sædvanligt forekommende, ved Mundstykket findes Hængeprydelser og paa Pladerne opdrevne Bukler og smukke Ringprydelser. Deres sønderbrudte Tilstand tillader en nojere Undersøgelse af Metallets Tykkelse paa de forskjellige Steder af Røret. Det viser en Tykkelse af fra 1 til 1½ Millimeter, tykkest ved Mundstykke og Ende, tyndere i Midten, et Maal, der svarer til, hvad man har iagttaget ved de andre Lurer, forsaavidt man har kunnet

[1] Smlgn. det Exemplar, der findes i Musæet i Lund, og som omhandles i Efterskriften til nærværende Afhandling.

komme til at maale Metallets Tykkelse. De forskjellige Maal vare: 1) For Exemplar a: Rørets indvendige Diameter umiddelbart under Mundstykket 5½ Mm., dets Diameter c. 25 Mm. fra dette Punkt 7 Mm., Mundstykkets Dybde 20 Mm., Diameter 25 Mm. 2) For Exemplar b: Rørets indvendige Diameter umiddelbart under Mundstykket 5½ Mm., dets Diameter c. 125 Mm. fra dette Punkt 10 Mm. Mundstykkets Dybde 21 Mm., Diameter 27 Mm.

7) **Mus. Nr. 9433, 9434 og 9455.** (Madsens Afbildn. II, Pl. 18, Nr. 3). Fundne 1846 i en lille Mose i Lommelev, N. Kirkeby S., Falster. Brudstykker af to Lurer med Rester af en Bærekjæde, alt sandsynligvis allerede beskadiget, da det blev henlagt i Mosen. Mundstykket er af sædvanlig Form og Dimension. Kjæden, 59 Cm. lang med 43 Led, er af ejendommelig Art og forskjellig fra de tidligere beskrevne. Den bestaar af Ringe, af hvilke hveranden har Form af en Knap med koncentriske Ringprydelser og med en Bøjle paa Bagsiden, hvori et ovalt Led. Af de enkelte Stykker af Røret kan man se Forarbejdningsmaaden. Lurerne ere støbte i flere Stykker, hvis enkelte Led ere føjede meget omhyggeligt sammen, idet lange Tapper eller Hager paa det ene Led gribe ind i tilsvarende Aabninger af det andet. Man kan ligeledes iagttage en Reparation fra Oldtiden, idet et Hul er udbedret ved en Bøsning. Endvidere findes omtrent midt paa Røret flere stribelignende Huller, der gaar igjennem hele Rørets Tykkelse. Naar man tidligere har anset disse som »Lydhuller«[1], kan denne Opfattelse næppe

---

[1] Antiquarisk Tidsskrift 1846—48, S. 20. Refereret i *Fétis:* Histoire génerale de la musique IV, 462, der herefter ganske konsekvent stiller det som en Mulighed, at Bronzealderens Folk skulde have kjendt Skalaens samtlige Toner paa deres Lurer, hvad disse smaa Striber rigtignok mindst af alt kan give Anledning til at antage. Ligeledes er Fétis a. S. ved den franske Oversættelse af den ovenfor nævnte »Bøsning« som »boite« blevet bragt til at tro, at denne »boite« mulig

bestaa med de akustiske Love. Det er aabenbart Støbehuller, fremkomne ved, at Bronzelamellerne efter Støbningen ere faldne ud.

8) **Mus. Nr. 11136—11137.** Fundet 1850 i en Mose i Dramstrup, Nørrejernløse Sogn, Holbæk Amt. Fem smaa medtagne Brudstykker af en Lur med en sandsynligvis til samme hørende Bærekjæde. Formentlig er der her kun truffet paa een Lur, det eneste Tilfælde, hvor disse ikke ere fundne parvis.

9) **Mus. Nr. B 936.** Fundne 1873 i en Mose paa Vesterby Mark, Ødsted Sogn, Vejle Amt. To Lurer i 13 tildels smaa Brudstykker, temmelig tykt støbte. Paa flere Stykker ses gamle Restaurationer, foretagne ved Paasmeltning af Metal.

10) Endvidere er i Smidstrup Mose ved Gilleleje, Frederiksborg Amt, fundet to Lurer. Ifølge Beskrivelsen[1] havde de en Længde af omtr. 6 Fod (c. 2 Metre). Den øverste Del var prydet med spiralløbende ophøjede Riller (smlgn. Nr. 378), og nærmest Mundstykket fandtes fem Hængeprydelser, en sjette var gaaet tabt. Omkring Lydaabningen var en bred rund Plade, hvori ti opdrevne Bukler og flere smaa Øskener. Lurerne vare ved Fundet brudte i tre Stykker, der senere bleve sammensatte.

Som man ser, var dette Par Lurer ganske af samme Karakter som Hovedmassen af de i det foregaaende beskrevne. De tilhørte i sin Tid Frederik VII.'s Partikulærsamling, og ere gaaede tabte ved Frederiksborg Slots Brand. I Nationalmusæet i Kjøbenhavn opbevares Brudstykker af dem (ikke nummererede).

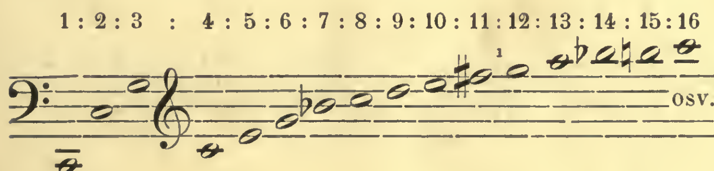
---

kunde staa i Forbindelse med en eller anden ekkolignende Effekt! Man ser, hvor forsigtig man maa være i Valget af Oversættelsens tekniske Ord.

[1] Antiqu. Tidsskrift 1858—60, S. 6.

At Luren kan frembringe Toner, er der i og for sig ikke noget mærkeligt ved, det kan ethvert meget simplere dannet Ror. Vi kunne faa Toner ud ved at blæse i en hul Nøgle eller et Pusterør. Det mærkelige ved Lurens Toner er dels deres Mængde, dels deres Beskaffenhed.

De Toner, Luren raade over, ere de saakaldte »Naturtoner«, som frembringes alene ved Blæserens Læbeansættelse — hans »Embouchure« — og som findes i ethvert Tonerør ifølge fysiske Love som harmoniske Overtoner til den paagjældende Grundtone, saaledes at deres Svingningstal staa i indbyrdes Forhold som Talrækken 1 : 2 : 3 : 4 : 5 : 6 : 7 : 8 : 9 : 10 osv. Med Grundtonen C som Udgangspunkt bliver Rækken af disse Naturtoner følgende:

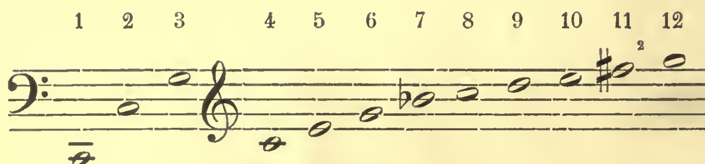
Hvormeget og hvilken Del af dette Tonemateriale det paagjældende Instrument vil komme til at raade over, er afhængigt af Instrumentets Bygning, navnlig af Forholdet mellem Længden og Vidden af Røret. Jo videre Røret er formet, desto bedre vil det lavere Register lykkes, jo smallere Røret er formet, desto mere vil vedkommende Instrument være henvist til det højere Register. Hele det anførte Omfang har kun et enkelt Instrument, Valdhornet[2], hvis Rør er forholdsvis meget langt (jfr. Not. S. 148), iøvrigt gjælder

[1] Denne Tone er ikke fuldstændig ren til Stede, er en Mellemting af f og fis.

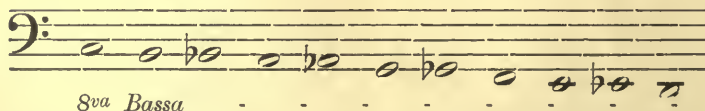
[2] Her tales selvfølgelig kun om de egentlige Naturtoner. At de moderne Instrumenter i dette Aarhundrede ere blevne forsynede med Ventiler og derved kunne frembringe alle den kromatiske Skalas Toner, vedkommer os ikke her.

det, at det Instrument, der har Højden, har ikke Dybden og omvendt. De fleste Metalblæseinstrumenter ere byggede med et forholdsvis saa smalt Rør, at de ikke naa ned til den egentlige Grundtone. Bas-Basunens naturlige Omfang gaar fra Tonerne 2—7 i foranstaaende Fortegnelse, Tenor-Basunens fra 3—8, Alt-Basunens fra 4—10 osv.[1]

Luren er bygget med en temmelig vid Mensur og er derfor sikrest i Dybden, men Røret er tillige meget smalt oppe ved Mundstykket (kun c. 5—8 Mm.), hvad der giver en ikke ringe Højde. Som Følge deraf er Toneomfanget betydeligt. Lægge vi de forhaandenværende gode og umolesterede Exemplarer til Grund, raader Luren over følgende Toner:

altsaa 12 Toner, fordelte i 3½ Oktav, hvortil endnu kommer de harmoniske Undertoner for enkelte Exemplarer:

hvilket forøger Omfanget med yderligere 10 Toner, rigtignok i aftagende Tydelighed.

Resultatet er højst overraskende. Med et Omfang som dette konkurrere disse ældgamle Instrumenter fra en forhistorisk Tid med et hvilketsomhelst moderne Blæseinstruments Naturtoner.

---

[1] *Fr. Zamminer*: Musik und Akustik, S. 319.
[2] Paa Lurerne er denne Tone nærmere ved fis end ved f.

Det skal dog her udtrykkelig bemærkes, at med det opgivne Omfang ere selvfølgelig de yderste Grænser for Lurens Toneevne tillige angivne. Og først efter mange Experimenter med flere Blæsere af forskjellig Embouchure — Trompetist, Valdhornist, Basunist — ere disse Grænser naaede. Ikke enhver Kunstblæser vil strax kunne naa dette Omfang. Hvorvidt der ved de forskjellige Forsøg naaedes, var afhængigt af Vedkommendes hele Disposition, og det viste sig, at særlig Basunblæserne vare anlagte herfor, hvad der efter Mundstykkets Bygning paa Forhaand var givet. For en saadan dygtig Basunist var, selv med kun ringe Øvelse, hele det opgivne Omfang af 22 Toner let tilgængeligt[1].

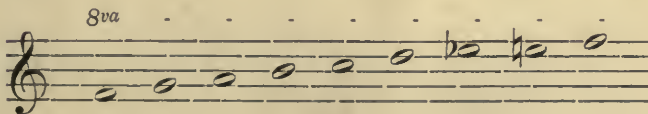
Hvad der ligger bekvemt for alle, er de 8 første Toner, fordelte i 3 Oktaver:

her anførte i C-Stemning, men altsaa forskjellige efter vedkommende Lurs særlige Stemning. Disse 8 Toner maa saaledes betragtes som Lurens naturlige Leje, alt-

---

[1] For yderligere at prøve Lurernes Toneevne gjordes Forsøg med Paasættelse af andre Mundstykker. Et Valdhorn-Mundstykke blev stukket ned i Mundstykket paa Nr. 8116, hvorved Tonerne i Mellemoktaven bleve klarere, men tillige spædere i Klang. Ved et Trompet-Mundstykke, som blev paasat Nr. 378 der, hvor Sammenføjningen ved »Laasen« er, fik denne i D stemte Lur Stemningen F, fik en fladere Klang, men gav særdeles villigt an, saa den blev hel volubil og uden Vanskelighed lod høre hele Skalaen i øverste Oktav.

saa et lignende som ved Tenor-Basunen, der dog ikke har de to dybeste Toner.

Klangfarven er metallisk og klar, omtrent som vore nuværende Messinginstrumenters, maaske dog ikke fuldt saa glansfuld, hvad som før nævnt hænger sammen med de tykkere Rørvægge. Hovedkarakteren er snarest mild — vi have i det foregaaende set, at der ved Konstruktionen baade af det koniske Rør og det tragtformede Mundstykke er stræbt hen imod en blød, men dog tillige stærk Tone. Lurens Tone kan da ogsaa gjalde stærkt igjennem og udvikles til en meget betydelig Styrke, der har noget mægtigt-imponerende ved sig, ganske svarende til de Forestillinger, som disse mærkelige Fortidslevninger maa vække. Ved Siden deraf har Tonen tillige den Egenskab, selv uden at forceres op til en høj Styrkegrad, at trænge godt igjennem. I Tonens hele Karakter staar Luren vor nuværende Alt-Basun nærmest, i Højden maaske Valdhornet nærmest. Tonen er sikker i Ansættelsen og af en mærkelig Volubilitet. Den løber saa let, at hurtige, fanfarelignende Figurer uden Vanskelighed udføres.

Ikke alene ved Mængden af sine Toner, men tillige ved disses Beskaffenhed, deres Renhed, Klangfarve, Styrkegrad og Volubilitet, viser Luren sig altsaa som et mærkeligt fuldkomment Instrument. Ikke mindst træder dette frem ved en Sammenligning med, hvad vi ellers af gamle Beretninger vide om antike Blæseinstrumenter af lignende Art. Det er just ikke noget skjønt Tonebillede, der her oprulles for os. Det, der bestandig fremhæves, er det stærke, men tillige det raa, det hæse ved disse Instrumenter. Naar Plutarch sammenligner Tonen af den ægyptiske Trompet med et Æselsskrig, er det uden Tvivl for at præcisere dette raa ved Klangen, og det samme maa vel gjælde den Forestilling, der bragte Jerichos Bymure til Fald blot ved Klangen af Basunerne. Den græske »Salpinx« skildres med en saa skrækindjagende Tone, at Messeniernes Hærskarer af Rædsel grebe Flugten

ved at høre den. Romerske Forfattere betegne gjentagende Blæseinstrumenternes Tone paa lignende Maade. Virgil bruger i Æneiden (VII, 615) Betegnelsen »*raucum cornu*« og kalder et andet Sted (Æneiden IX, 503) Tubaens Tone for »*terribilis*«. Ligeledes taler Lucan (Pharsal. I, 237) om den skarpe, skrigende Lyd ved disse Blæseinstrumenter [1]. Hvor Polybius omtaler de utallige Trompeter i Kelternes Hær (II, 29), fremhæver han navnlig den Larm, de i Forbindelse med Krigssangen gjorde, der vakte vældig Gjenlyd og slog Fjenderne med Forfærdelse. Ligeledes Diodorus Siculus dvæler (V, 30) ved den raa og »barbariske« Tone hos Gallernes Krigshorn [2]. Eustathius kalder udtrykkeligt den galliske Trompet for skingrende, »ὀξύφωνος« (se Not. S. 147). Fra en senere Tid kjendes Fortællingen om Rolands Horn, hvis Tone, der kunde høres milevidt borte, heller ikke har hørt til de blide. Lad der nu end i alt dette være løbet en Del poetisk Overdrivelse med i Kjøbet, saa er det dog aabenbart ikke uden Betydning, at bestandig dette raa fremhæves ved Siden af Tonens Styrke. Det ser ud, som om alle disse forhistoriske og historiske Folkeslag enten ikke have kjendt eller ikke have villet anvende de akustiske Betingelser for at mildne Tonens rent elementære Styrke. Men til Beskrivelser af denne Art passer Tonen af vor nordiske Bronzelur slet ikke [3]. Den tager sig ud som Bud fra en hel anden Kultur, mere udviklet, mere fin, som fra et Folk, hvis Smag for det Skjønne var drevet saa vidt,

---

[1] *Stridor lituum clangorque tubarum, non pia concinuit cum rauco classica cornu.*

[2] *σάλπιγγας δ᾽ ἔχουσιν ἰδιοφυεῖς καὶ βαρβαρικάς.*

[3] Ejendommeligt er det i denne Forbindelse, at vore oldnordiske Sagaer ved Siden af Benævnelsen »at tude paa Lur« dog tillige anvende mildere Udtryk, »at blæse paa Lur« eller endog tale om »Lursang«. Völuspaa (50) siger: det »klingende Gjallarhorn«, »[at inu] galla Gjallarhorni«.

at det søgte den virkeliggjort ikke alene i Øjets Sans, men ogsaa i Ørets.

Vi have set, at Lurens Toneomfang spænder over en Række af 12 Toner i 3½ Oktav, ja at denne Tonerække yderligere kan udvides til 22 Toner, naar vi tage de harmoniske Undertoner i Bassen med. I denne Tonerække ere alle Skalaens kromatiske Trin repræsenterede med Undtagelse af cis.

Hvor mange af disse Toner, maa vi antage, have været kjendte af Bronzealderen?

For ved Besvarelsen af dette Spørgsmaal at holde os til det sikre, maa vi skælne mellem, hvad der i de anførte Tonerækker ligger lige for Haanden og hvad der kræver en særlig Kunstfærdighed for at komme frem. Til den første Klasse Toner — de 8 Toner, der ere anførte S. 179 — maa vi uden Tvivl tilkjende Bronzealderen fuldt Kjendskab, saa let tilgængelige, som de ere paa Lurerne. Her at mene, at disse 8 Toner vel ere til Stede for os Nutidsmennesker med vor højere Musikkultur og Teknik, men derfor ikke behøve at være kjendte af Bronzealderen, vilde være et Ræsonnement, der maaske kunde ligge nær, men som ikke kan holde Stik ved denne Lejlighed. Thi de omtalte otte Toner ere alle i lige Grad for Haanden, som Naturtoner ere de alle til Stede tillige med Instrumentet selv, og en hvilkensomhelst Begynder i Blæsekunsten vil lige saa let støde paa den ene Tone som paa den anden, lige saa let paa g og paa b som paa c og paa e. Det maa altsaa snart være gaaet op for vedkommende Folk, at der er flere Toner i et saadant Instrument, og der hører ikke særlig Teknik til for at faa alle de otte Toner med. Desuden synes det efter alt, hvad der foreligger, indlysende, at slige Instrumenter, saa kunstfærdigt tildannede, saa nøje afpassede indbyrdes, saa rene i Intonationen og saa kunstnerisk udstyrede, ikke ere blevne til for blot at udstøde uartikulerede Lyde eller nogle faa raa Toner. De otte nævnte Toner

maa derfor antages ikke alene at være til Stede i Lurerne, men ogsaa at være benyttede af Bronzealderens Folk.

Disse Toner danne imidlertid ikke en Skala, kun en Akkord. For at naa den diatoniske Cdurs-Skala mangle vi Halvdelen af dennes Toner, nemlig d, f, a og h. Disse Toner — og tillige deres kromatiske Forandringer — ere til Stede i den øvrige Tonerække, Luren raader over. Men har en Lurblæser fra Bronzealderen kunnet faa dem frem? Det er usikkert nok. Thi for at frembringe disse Toner hører der, baade i Højden og i Dybden, en Kunstfærdighed, en Blæser-Teknik, som vi ikke paa Forhaand tør mene, at Bronzealderen har været i Besiddelse af. Muligt har den havt den, muligt ikke. Noget bestemt om Bronzealderens Tonesystem tør vi derfor ikke slutte herfra. Noget andet er det, at det ikke er rimeligt at antage, at en Kultur, der har frembragt Instrumenter som disse, skulde have ladet sig nøje med det utilfredsstillende og haltende i de blot akkorddannende Toner, at derfor Sandsynlighed taler for, at disse maa suppleres paa en eller anden Maade, saa at der kan faas en Skala ud som Grundlag for egentlige Melodier. Ved nyere Forskninger har det i det hele vist sig, at Oldtidens Tonesystem ingenlunde har været saa magert og primitivt, som man engang var tilbøjelig til at tro. Det er t. Ex. for nylig oplyst ved Undersøgelse af de gammelægyptiske Fløjter[1], at Ægypterne have kjendt hele Durskalaen[2]. Alt dette er sandt, men vi vilde forlade den faste Bund under Fødderne, som Studiet af Lurerne giver vore Undersøgelser, hvis vi paa hine Betragtninger vilde

---

[1] *Victor Loret* i Journal Asiatique 1889: Les flûtes égyptiennes antiques.

[2] Vi kunde med Henblik til den forefundne lille Terts i den ene Lur (Mus Nr. 21246) tilføje, at Bronzealderen maaske har kjendt noget til Mol-Skalaen, men skulle iøvrigt vel vogte os for fra denne Tilfældighed at bygge nogen bestemt Formodning derom. Men interessant er denne Tilfældighed.

bygge nogen bestemt Hypothese om det Tonesystem, Bronzealderen har anvendt. Om denne Tidsalder har kjendt den diatoniske Skala eller muligt den endnu finere Inddeling af Tonerne efter kromatiske Tonetrin, maa derfor foreløbigt staa hen.

Vi komme altsaa til det Resultat, at Bronzealderen mindst maa have kjendt de 8 før nævnte Toner, siden de høre til det let tilgængelige paa Luren, til dette Instruments egentlige Toneleje. Hvorvidt iøvrigt denne Periodes Tonesystem har strakt sig og hvorledes dette har været beskaffet, maa indtil videre være et aabent Spørgsmaal. Fra Lurerne kan der intet afgjørende sluttes, men Sandsynlighed taler for, at Bronzealderen ikke er blevet staaende ved de 8, akkorddannende Toner. Tidligere er det vist, at disse Toner staa i samme indbyrdes Forhold som vore nuværende, have ganske de samme Svingningstal, ja for en Del stemme nøjagtigt i vor nuværende Normal-Kammertone.

Det følger af Lurernes Tonemateriale, at egentlige Melodier, byggede paa vor nuværende fuldstændige Skala, kunne de ikke præstere. Ved deres Melodier vil der altid være noget signalartet, noget som ved de Hornsignaler, vi kjende i vor Tid. Men ogsaa disse kan med nogen Opfindsomhed dannes til smaa tiltalende Melodistrofer — Melodien til »Herlig en Sommernat« er saaledes væsentlig bygget paa Naturtoner alene —, og ved Hjælp af de fire skaladannende Toner i den høje Oktav kan man yderligere udvide dem til mere udviklede Melodier.

Den Omstændighed, at de nordiske Bronzelurer altid ere fundne parvis og, som oplyst, uden Tvivl ogsaa have været brugte parvis, leder Tanken uvilkaarligt hen paa den af den belgiske Musiklærde *J. F. Fètis* opstillede Hypothese, at vi Nordboer, specielt vi Skandinaver, skulde have bragt Harmoniens Kunst til den moderne Kultur[1]. Som det vil

[1] 1ste Udg. af Biographie universelle des musiciens Pag. XXXI. — Hist. génerale de la musique I, 161 f. IV, 366, 419 f., 465 ff.

vides, har en saadan Samklang af to eller flere Toner næppe været dyrket af den antike Kultur, men Harmonien udviklede sig først i den senere Middelalder gjennem mange Udviklingsfaser. Fétis støtter sin Antagelse paa, at denne Udvikling tager sin Begyndelse samtidigt med de nordiske Vikingetog til Syden, fremdeles paa vore nordiske Folkevisers ejendommelige Melodiform, der ifølge hele deres Natur og til Forskjel fra de sydlige Folkeslags Melodier kræver et harmonisk Underlag. Fremdeles anfører han vor nordiske, mangestrengede Harpe, som han formoder har været brugt til harmonisk Ledsagelse af Sang, endelig et Udsagn af en engelsk Krønikeskriver fra Middelalderen (Geraldus Cambrensis c. 1180), der fortæller, at de Englændere, der bo Nord for Floden Humber, have den Mærkelighed, at de synge tostemmigt, hvilket, tilføjer denne middelalderlige Kilde, de have lært af de Danske og Nordmændene. Fétis' Theori er dristig og har heller ikke savnet Angreb af vægtig Art, imod hvilke Fétis imidlertid med stor Styrke har hævdet sin Theoris Rigtighed indtil det sidste.

Spørgsmaalet bliver da: Kan der af den omtalte Særegenhed ved Lurerne, at de ere brugte parvis, sluttes noget med Hensyn til Fétis' Theori? Er der blæst tostemmigt paa Lurerne?

Det sidste Spørgsmaal er stillet lettere, end det er besvaret. Vi bevæge os her paa et Omraade, hvor saa meget kan tænkes, hvor Fantasien saa let kommer i Bevægelse, men hvor tillige den regulerende Viden lader os i Stikken. Problemet selv har imidlertid en saa betydelig Interesse, at de Bidrag til dets Løsning, Studiet af Bronzelurerne giver os, ikke bør lades uomtalte.

At der kan være blæst tostemmigt paa Lurerne er i og for sig ikke umuligt, ja det tostemmige maa snarest siges at være en ganske naturlig Følge af, at Lurerne, som vi have set, stemme ens to og to. Blot med den simple Tilfældighed, som ikke godt kan udeblive, at den ene af Lurblæserne, i

Stedet for at blæse samme Tone som den anden, af Vanvare kommer til at blæse en anden Tone, f. Ex. e eller g, naar den anden blæser c, blot med denne Tilfældighed er det tostemmige der. Bronzealderens Folk har da ikke engang behøvet at opfinde denne harmoniske Samlyd af to Toner, men kun at have opdaget den og saa været i Besiddelse af saa meget musikalsk Øre, at de opfattede den som Vellyd, glædede sig derover og holdt fast ved deres Opdagelse. Dermed er det tostemmige givet, og med det tillige Grundlaget for Harmoni, selv om der naturligvis herfra endnu er et stort Skridt til egentlig harmonisk Kunst.

Man kunde her gaa videre og sige: Vi vende dette Ræsonnement om. Det tostemmige er ikke en Følge af, at Lurerne stemme parvis, men Bronzealderen har tildannet og afstemmet disse Blæsehorn parvis, fordi den vilde have sine Lursignaler tostemmige. Hermed tilkjender man altsaa denne fjærne Kulturperiode enten selve Opfindelsen af Harmoni eller i hvert Fald Kjendskab dertil paa et endnu tidligere Tidspunkt end det, Lurerne repræsentere. Ved denne Antagelse vilde være vundet en virkelig rationel Forklaring af den mærkelige Kjendsgjerning, at Lurerne altid findes parvis og, som oftere nævnt, ogsaa maa antages at være brugte parvis, en Forklaring, som vi ellers mangle og som vi maa erstatte med en løs Formodning om en eller anden religiøs Symbolik.

Den enkelte og usammensatte Tostemmighed, oprindeligt indskrænket til det snævre Grundlag, som Lurernes 8 første Naturtoner afgive, kunde da tænkes udviklet ved Sammenstilling af flere, i forskjellige Toner stemte Lurer, der blæses samtidigt. Paafaldende er det, at ved det største Lurfund her i Landet (Brudevælte Mose ved Frederiksborg) have vi fundet to i C og fire[1] i Es stemte Lurer

[1] Forudsat, at den i Nationalmusæet manglende fjerde Lur stemmer i Es, hvad maa antages.

sammen. Dette kan være et Tilfælde, men ogsaa betyde noget væsentlig i den angivne Retning.

Disse forskjellige Muligheder ere for Haanden. Hvor meget eller hvor lidt man vil antage af dem, beror paa et rent individuelt Skjøn, paa en Afvejen af, hvad det nærmere Kjendskab til Lurerne har belært os om paa den ene Side, og af vor ganske ufuldstændige Viden om alt, hvad der vedrører forhistorisk Tonekunst paa den anden Side. Spørgsmaalet skal her ogsaa kun berøres, ikke endelig afgjøres. Musikhistoriens Jordbund er endnu saa lidet opdyrket paa dette Omraade, at der maa mere Lys til end det, disse Studier forskaffer os, inden man tør drage bestemte Slutninger. Blot den ganske vist temmelig fjærnt liggende Mulighed, at det Folkeslag, der har tildannet Lurerne, ikke har godkjendt en Samlyd af stor Terts eller Kvint som en Vellyd, men tværtimod opfattet den som ildeklingende, bringer den først opstillede Hypothese til at vakle. Lurerne pege i Retning af det flerstemmige, det kan ikke nægtes, men med vor øvrige Viden vilde det dog være en vovet Antagelse at slaa det tostemmige fast som en Kjendsgjerning for deres Vedkommende, medens Videnskaben er kommen til det Resultat, at en senere og saa højt udviklet Kultur som den græske og romerske ikke har anvendt Flerstemmighed.

Til hvilket Resultat vi end komme paa dette Punkt, saa bliver det igjen et andet Spørgsmaal, om Fétis' Theori kunde finde nogen Støtte deri. Mellem Bronzealderen og Vikingetiden ligger der et Spand af Tid, som vi ikke saa let komme over, et Aartusinde og mere. Og selv forudsat, at der siden Bronzealderen ikke er foregaaet større Indvandringer af nye Folkeslag her til Norden, hvem vilde uden videre tage Bronzealderens Musikkultur til Indtægt for Vikingetiden, saa længe alle for dette ganske særlige Forhold bestemmende Mellemled mangle?

Selv om vi saaledes fra disse Undersøgelser ikke kunne slutte noget bestemt om, at Lurerne skulde være benyttede

til flerstemmig Musik, heller ikke noget bestemt om det Tonesystem, Bronzealderen har brugt, saa ere de Resultater, vi ere komne til, overraskende nok. Disse sjældne Monumenter for en længst forsvunden Kulturs Skjønhedssans og kunstneriske Drift have vi lært at kjende som Musikinstrumenter af en ganske mærkelig Godhed. Deres Toner besidde alt, hvad selv en saa udviklet Tid som vor forlanger, Renhed og Vellyd, Klarhed og Volubilitet, samtidig Styrke og Blødhed. Af flere karakteristiske Træk i deres Konstruktion, som stræbe hen imod et bestemt Maal, fremgaar det endvidere tydeligt, at Bronzealderens Folk ved at danne disse store Blæseinstrumenter netop saaledes meget godt har vidst, hvad det gjorde. Man kommer ikke sovende til slige Instrumenter. Og dette fører os videre. Thi disse Betragtninger om det forhistoriske kunne suppleres med Slutninger fra det historiske. Kulturhistorien lærer os, at Musiken i sin højere Udvikling altid er kommen sent med i en given Kulturperiode, sidst af al egentlig Kunst. Saaledes har det været i store Træk saa langt tilbage, vi kjende, og saaledes maa vi antage, at det bestandig har været. Den hele høje Teknik, som er en Forudsætning for Instrumenter som Lurerne og som de selv ere et Udtryk for, peger derfor atter tilbage paa en almindelig Kulturudvikling hos Bronzealderens Folk, som aabner vide Perspektiver.

Efterskrift. Musæet i Lund besidder et omtrent fuldstændigt bevaret Exemplar af en Bronzelur, der ved Siden af flere Ligheder frembyder væsentlige Forskjelligheder fra den her omtalte Type, hvorfor en nærmere Beskrivelse af denne Lur vil have Interesse. Den er fundet i Gullåkra Mose noget Syd for Lund, Brågerup Sogn, Bara Herred, 3 Alen dybt, sammen med Levninger af en Baad og et stort Dyr, men alene, uden Spor af noget tilsvarende andet

Exemplar. Luren er betydelig kortere og tykkere end de før beskrevne, Røret er bøjet om i to Vindinger, der ligge i forskjelligt Plan, er forsynet med en Bærekjæde, men mangler den brede Zirplade, der er erstattet med en 15 Mm. bred Metalrand forneden[1]. Røret er kun M. 1,28 langt, er konisk dannet, idet Diameteren foroven er 20 Mm., forneden 93 Mm., men den koniske Udvidelse er kun for de nedre 2/3 Vedkommende glat og jævn, derimod ujævn og temmelig klodset gjort for den øvre Trediedel. Det er støbt af Bronze i forskjellige Stykker, der ligesom paa de tidligere beskrevne ere føjede sammen ved »Sammenfjering«. Mundstykket er delvis ødelagt, men man ser tydeligt, at det har været af mindre udviklet Beskaffenhed; det bestaar blot af en simpel Ombøjning af Tonerøret til en 6 Mm. bred Metalrand til Støtte for Læberne. Toneevnen af Instrumentet er da heller ikke udviklet. Det er stemt i H og angiver foruden Grundtonen i 2 Oktaver, H, h og *h*, kun de to mellemliggende Kvinter fis og *fis*. Temmelig vanskelig er Tonetræfningen, Tonen selv ikke rigtig ren, dens Klang raa og dump. Man faar nærmest Indtryk af at have et almindeligt Tudehorn for sig. Ved Siden af Forskjellighederne er der dog saa mange Lighedspunkter til Stede — Forarbejdningsmaaden ved »Sammenfjering«, Rørets Vindinger i to Planer, dets koniske Form — mellem denne mindre Lur og de før beskrevne større, at man kunde være tilbøjelig til i dette Exemplar at se en tidligere, mere primitiv Udviklingsform for de store Lurer[2].

---

[1] Afbildet i *S. Nilsson*: Bronsålderen. 2. Uppl., Pl. 4, Fig. 50. — *Montelius*: Atlas f. 178. — *Bruzelius*: Svenska Fornlemningar II, 36. — *Worsaae*: Industr. arts of Denmark. — *Mendel:* Musikal. Lexikon II, 33. Afbildningerne ere dog ikke helt korrekte, navnlig faar man ikke Indtryk af, at Instrumentets to Vindinger ligge i forskjelligt Plan.

[2] Smlgn. Mus. Nr. B 3671—72, omtalte S. 173—174. Ogsaa i Forhold til disse synes det Lund'ske Exemplar at være ældre.

I Lunds Musæum opbevares fremdeles et Par Brudstykker af en stor Lur fra Skaane. Endvidere har Docent *Søderberg* nylig fundet paa Øland (Långlöt Sogn) forskjellige Brudstykker af et Par store Lurer, derimellem begge Mundstykker med Hængeprydelser, Levninger af Bærekjæden og af Zirpladerne m. m. Disse Lurer tilhøre den samme udviklede Type, der er den almindelig forekommende i Danmark.

VALDEMAR ATTERDAGS OG DRONNING HELVIGS BILLEDER I NÆSTVEDS ST. PEDERS KIRKE.

AF

J. KORNERUP.

St. Peders Kloster i Næstved, det senere Skovkloster, hørte til de ældste Stiftelser for Benedictinere paa Sjælland og blev allerede 1135 under Kong Erik Emuns Regjering grundlagt af Ridderen Peder Bodilson tilligemed hans Brødre, Jørgen og Hemming, samt deres Moder, Fru Bodil. Biskop Eskil af Roskilde støttede denne Stiftelse med stor Gavmildhed.

Tiden har levnet os et lille mærkeligt Minde om det ældste St. Peders Kloster, et sjældent Haandskrift paa Pergament, som nu bevares i Universitetsbiblioteket i Kjøbenhavn, til hvilket det blev skjænket efter dette Bibliotheks Brand 1728 af Grev Christian Rantzau. J. Langebek har i sin Tid udgivet det i Scriptores rer. Dan. IV.

Haandskriftet, »Calendarium monasterii beati Petri Nestvediensis«, begynder med en kort Aarbog over Begivenhederne i Danmark i Aarene fra 1130 til 1228 og er indrettet som en Calender med alle Aarets Dage, ved hvilke de katholske Fester ere noterede saavelsom Stifternes og Velgjørernes Navne. Hver anden Side har fra først af staaet blank, og her ere igjennem Middelalderen Optegnelserne

---

Meddelt i det kgl. Oldskr. Selskabs Møde den 29. Jan. 1884.

fortsatte med forskjellige Hænder. En af disse Optegnelser er af særlig Betydning for det følgende. Haandskriftet er udstyret med Maling og Forgyldning, rimeligvis udført af en Munk i Klosteret. Paa et af de første Blade ser man Peder Bodilsøn med Klosterkirken i sine Hænder, knælende foran St. Peder, der holder sin Nøgle, medens Guds Haand kommer frem af Skyerne og velsigner den fromme Stifter. Endvidere findes der Billeder med Christus paa Korset, St. Benedict med sine Munke m. m.

Hvorledes det ældste Kloster og dets Kirke har set ud, lader sig nu vanskeligt bestemme. Det maa antages, at det har været opført af huggen Sten, maaske fra Faxe og fra Stevns Klint; thi i den nuværende Kirke findes hist og her indmuret pynteligt tilhugne Kridtstenskvadre af en ældre Bygning i romansk Stil. Det oprindelige Kloster ramtes 126 Aar efter Stiftelsen af et Uheld. Den gamle navnløse Forfatter »Anonymus Nestvediensis«[1] beretter nemlig, at St. Peders Kloster brændte 3die Paaskenat 1261, og kun Kirken blev staaende. Fra nu af blev Klosteret flyttet ud i Skoven ved Susaaen og kaldtes »Claustrum sylvestre«, men Kirken inde i Næstved vedblev at være Klosterets Ejendom og staa under Benedictinerne, som fremdeles bestyrede Gudstjenesten. Uagtet det her meddeles, at Kirken blev staaende, er der dog Grund til at antage, at den er bleven i det mindste tildels ombygget førend hin Brand. Ved den sidste gjennemgribende Istandsættelse af St. Peders Kirke opdagedes det nemlig, »at Kapellet paa Bygningens søndre Side er en Levning af en ældre Kirke i romansk Stil, idet man her fandt en Portal med to Vinduer over, opført af røde Munkesten i denne Stil. Hvad der fandtes, tydede paa, at denne ældre Kirke næppe har havt nogen betydelig Størrelse«[2].

---

[1] Script. rer. Dan. I, 371.
[2] Meddelt af Architekt Ahlmann.

Under en stor Brand i Næstved i Aaret 1280[1] blev St. Peders Kirke atter ødelagt, og det maa antages, at man snart efter tog fat paa at opføre den nuværende Kirke navnlig paa Choret, som er den ældste Del. Man arbeidede altsaa her omtrent samtidigt med Opførelsen af St. Knud i Odense, og om end St. Peders Kirke ikke kan maale sig i Pragt med denne, staar den dog endnu som et Vidnesbyrd om Skovklosters Magt og Rigdom og som en af vore anseligste gothiske Kirkebygninger. Det er en mægtig treskibet, hvælvet Kirke af røde Mursten, og Choret er rigt profileret med slanke Søilestænger, medens derimod Skibets Sidevægge kun bæres af simple firkantede Piller. Kirken synes for største Delen fra først af at have staaet indvendig med røde Mursten og tilskaarne Fuger. I Tidens Løb var der handlet ilde med denne store Kirke, dels ved Mangel paa Omhu for dens Bevarelse, dels ved forfeilede Reparationer, ved hvilke man blandt andet havde borthugget de pyntelige Murstensposter i de høje spidsbuede Vinduer, ødelagt det profilerede og glasserede Fodstykke, anstrøget de udvendige Mure med engelsk Rødt m. m. Til alt Held kom da Kirken i Aarene 1883—85 under en grundig og sagkyndig Restauration, som lededes af Etatsraad Herholdt med Architekt Ahlmann som Conducteur.

Det er ikke her Meningen at give en Beskrivelse af dette betydelige Arbeide, hvorved St. Peders Kirke baade styrkedes i sine Mure og gjenvandt sin gamle architektoniske Skjønhed, men at henlede Opmærksomheden paa et under Istandsættelsen opdaget Vægmaleri, der vistnok tør siges at være et baade sjældent og ualmindeligt interessant Fund.

Under Kirkens Istandsættelse afdækkedes der rundt omkring i den adskillige Rester af gamle Kalkmalerier. Der fandtes navnlig smukke Hvælvingsdecorationer i Side-

---

[1] Anonymus Nestved. Script. rer. Dan. I, 372; »civitas Nestweth & major ecclesia« . . .

skibene, men mærkeligt nok ingen saadanne i Hovedskibet. Derimod fremkom der paa Piller, Sidevægge og i Sidebuer en Mængde Brudstykker, hvoriblandt et Billede af St. Olaf med Øxen, men saa beskadiget, at en Istandsættelse ikke var mulig. Paa en, op imod Chorets Piller paa søndre Side opført Mur fandtes et interessant ganske lille Kalkmaleri, forestillende en Benedictinermunk, staaende foran Alteret ifærd med at celebrere Messen. Han løfter Hostien ivejret, og bag ved ham knæler som Diaconus en anden ganske ung, kronraget Munk[1] og sætter med en Snor en lille Klokke i Bevægelse[2]. Ved Siden af Billedet fandtes en Indskrift, hvoraf kun kunde læses Ordene: »Folmer Jacob vir bonus . . . .« Da Bygmesteren af architektonisk Grunde ansaa det nødvendigt at fjerne Muren, paa hvilken Billedet var malet, for at frigjøre Søilestængerne i Choret, forsvandt desværre dette lille Minde om Benedictinernes Gudstjeneste i Kirken.

Af andre bevarede Kalkmalerier findes endnu i nordre Sideskib en Fremstilling af Jesu Nedtagelse af Korset og i en Bue sammesteds et Skjold med Bomærke og Navnet »Carl Matsøn« og i de smaa Nicher i Chorets nordre Side St. Laurentius og St. Mathæus.

Dog af langt større Betydning var det Fund, som jeg nu skal omtale. Under et Besøg i Kirken i Sommeren 1883 bemærkede jeg omtrent 10 Alen over Gulvet i en bred fladbuet Niche i Chorets nordre Væg en da endnu meget ufuldstændig afdækket Figur, ved Siden af hvilken lidt af en Indskrift: waldmar . . . rex . . . . tittede frem, uden at man dog kunde vide, hvilken »Kong Valdemar«, der var ment; men efterat jeg strax havde afsendt Indberetning til Directionen for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring om

---

[1] Aftegnet af Forf. til Nationalmuseets Archiv.

[2] Efter Benedictinernes Love kunde Drenge antages som Munke.

dette Fund, overdroges det mig at foretage en nojere Undersogelse. Jeg skred da til en forsigtig Afdækning, men Hvidtningen sad uheldigvis meget fast ovenpaa Kalkmaleriet,

saa at den tildels moisommelig maatte skrabes af med en Kniv. Farverne vare malede paa en tyk Hvidtning, der synes at have været blandet med Kridt. Det lykkedes dog at bringe alt væsentligt frem, saa at jeg kunde tage en

Tegning af Billedet, hvilket Aaret efter blev restaureret. Dette mærkelige Maleri er 6 Alen bredt og 4 Alen høit, anbragt i et Felt med en flad Bue ovenover en meget smuk trebladet, gothisk Blinding. Hovedindtrykket af det er som af et gammelt prægtigt, vævet Tapet. Derfor er hele Bunden figureret og fyldt med gothisk Løvværk i dristige Slyngninger og grønne Farver. De paa denne Baggrund malede Figurer ere udførte med brede Omrids og med en ganske let Antydning af Skygger. Paa et Høisæde i Midten troner Gud Fader som en gammel, hvidskægget Mand, der holder den Korsfæstede foran sig ligesom paa de velbekjendte Fremstillinger af Treenigheden. Men mærkeligt nok mangler her den hvide Due, den hellige Aands Billede. Til venstre ser man Kong Valdemar Atterdag og til højre Dronning Helvig afmalede i naturlig Størrelse. Ifølge den i Middelalderen almindelige Skik ere de her fremstillede knælende i Bøn foran Gud og Christus og de holde i de foldede Hænder Skriftruller, hvorpaa Bønnens Ord synes at have været malede, men disse ere nu gaaede tabt. Ved Siden af den knælende Kongeskikkelse fandtes en Indskrift med store sorte, gothiske Bogstaver, der giver os Vished om, at det er Valdemar Atterdag og hans Dronning, der her ere skildrede, idet nemlig Aarstallet 1375 og Kongens Dødsdag, Dagen før Crispini Dag ɔ: 24. Octbr. nævnes. Et Par Ord vare utydelige, men udfandtes, som vi nedenfor skulle se, paa en mærkelig Maade. De syv Linier med gothisk Minuskelskrift ere følgende:

+ anno milleno
ter c ſic ſeptuageno
quīto profeſto criſ
pini tūc memor
waldmar deceſſit
rex cū xp̄o
requieſcit

Meningen er klar nok. Det er den historiske Efterretning: »I Aaret et Tusind tre Hundrede og syvti fem paa Dagen for Crispini Fest, da, husk paa det, døde Kong Valdemar, han hviler i Christo«.

Hvad der imidlertid gav denne Indskrift en forhøjet Betydning og hjalp til at klare de utydelige Steder navnlig »sic« i 2den Linie, »cris« i 3die og »decess« i 5te, var den Opdagelse, at hele den samme Efterretning Ord til andet findes optegnet ved den 24. Octbr. i det føromtalte Haandskrift »Necrologium monasterii beati Petri Nestvediensis«. I Haandskriftet staar der nemlig i leoninske Vers:

»*Anno milleno ter C sic septuageno*
Qvinto profesto Crispini tunc, memor esto,
Waldmar decessit rex, cum Christo reqviescit.«[1]

Man kan med god Grund heraf slutte, at Optegnelsen i Haandskriftet er ældre end Indskriften paa Væggen; thi, som man ser, mangler der et Ord i den sidste, nemlig »esto« i »memor esto« ɔ: »husk paa«, hvilket ogsaa savnes for Rimets Skyld. Dernæst ligger det i Sagens Natur, at Munkene strax ved Efterretningen om Kongens Død have indført den i den dertil bestemte Calender, hvortil ogsaa Udtrykket: »husk paa, da døde Kong Waldemar« passer fuldstændig, da Hensigten var at støtte Hukommelsen ved disse Optegnelser. Derimod vilde der jo altid hengaa nogen Tid, inden Maleriet paa Kirkens Væg kunde blive udført, hvad muligen er sket ved en Lægmand, der ikke forstod Latin. Saaledes som Indskriften nu staar, tæt pakket i Krogen ved Siden af Kongens Billede, er der ingen Plads til »esto«, saa at der heller ikke kan være Tale om, at dette Ord kan have staaet der eller være gaaet tabt ved en Afskalning af Kalkgrunden.

---

[1] Script. rer. Dan. IV, 313.

Med Hensyn til Udtrykket »cum Christo requiescit«, hvormed synes antydet, at Kongen, hvordan han saa havde været i Livet, døde som en troende Christen, er det mærkeligt, at det samme berettes om ham af Krantzius[1], der siger, »at han døde i Christi Fred«.

Uagtet ovennævnte Indskrift ikke indeholder nogen ny Oplysning, er dog Fundet af Kalkmaleriet, som saa nøjagtig bestemmes af denne Indskrift, af megen Betydning; thi det er jo omtrent enestaaende hos os at opdage Billeder af historiske Personer fra Middelalderen. Uagtet Ansigterne ikke ere stærkt individualiserede, giver Kong Valdemar Atterdags knælende Skikkelse os dog sandsynligvis et Hovedindtryk af Kongens Person, saaledes som Kunstneren godt kan have set ham, da det jo vides, at han ofte færdedes i disse Egne af Landet baade paa Vordingborg og i selve Næstved. Kongen var, da han døde, henimod 60 Aar gl. og vi se ogsaa her en Mand med graat Skæg. Mærkeligt nok meddeler en gammel Beretning, at Valdemars Haar graanede under Gjenvordighederne i Slutningen af hans Liv. Han bærer efter sin Tids Skik langt Overskæg og studset, paa Hagen noget krøllet, Underskæg. Hermed er et gammelt Kobberstik i Nationalmuseet, forestillende Kongens Gravstatue paa hans nu desværre udplyndrede Marmorkiste i Sorø, i fuld Overensstemmelse og det ogsaa med Næsens Form, som forneden bøjer sig lidt opad. Skikkelsen er smækker og høj, hvad der ligeledes passer godt med Undersøgelsen af hans Ben, da hans Grav aabnedes den 13. Sept. 1756 i Sorø. Archivtegneren Søren Abildgaard[2] maalte dem ved denne Lejlighed, og han maa derefter have været ualmindelig høj ligesom hans Forfædre Valdemar I. og Valdemar II.; thi Laarbenets Længde var 20¼" og Skinnebenets 16¼".

---

[1] *Suhm*: Danmarkshistorie XIII, 751.

[2] *S. Abildgaard*: Tegning i Nationalmuseets Archiv.

Vi ville nu nærmere undersøge Kongens Dragt for at se, om den ogsaa passer til hans Tid, og det maa da erindres, at denne Tid var med Hensyn til Vaabendragten en Overgangstid, i hvilken den egentlige ridderlige Pladerustning endnu ikke helt havde udviklet sig.

Kongen har paa Hovedet en saakaldet Bækkenhjelm uden Hjelmgitter, hvis Form tildels svarer til den paa det ovenfor omtalte Kobberstik af hans Gravmonument i Soro. Endnu nærmere staar den Hjelmen paa hans Søns, Hertug Christoffers Gravstatue i Høichoret i Roskilde Domkirke fra 1363[1]. Omkring Hjelmen bærer Valdemar den kongelige lilieprydede Krone. Om Halsen har han en til Hjelmen sig sluttende Ringkrave, saaledes som man ogsaa ser den paa begge de omtalte Billeder og i det hele paa Ridderrustninger fra det 14de Aarhundredes sidste Halvdel. Paa Kroppen bærer han en Læderkøllert[2] med Ærmer, tætsluttende og forsynet med store, runde Metalnagler. Ogsaa Benene ere beklædte med Læder, beslaaet med Metalnagler[2], men Knæerne og Skinnebenene ere dækkede med Metalskjærme[3]. Lignende Benskinner bemærkes paa Hertug Christoffers Figur saavelsom ogsaa en lignende Læderkøllert. Paa Hælene har Kongen Sporer med meget store Hjul og paa Hænderne Handsker med Skafter, om Hofterne et bredt, hvidt Bælte,

---

[1] *E. C. Werlauff*: »De hellige tre Kongers Kapel i Roskilde Domkirke« med Tegning af Hertugens Gravstatue.

[2] »Es ist nicht immer leicht aus den bemalten Grabsteine wie sonstigen Bildwerken des 14ten Jahrhunderts die Stoffe der Rittertracht zu erkennem, da es Sitte war, das Leder und das Eisen auf verschiedene Art zu bemahlen, zu vergolden und zu versilbern.« *Hefner Alteneck*: »Trachten des christlichen Mittelalters«, II. 168.

[3] Paa Chorstolene i Domkirken i Bamberg fra det 14. Aarhundrede ser man flere Riddere, som ligeledes bære Læderkollerter med Metalnagler og Læderbenklæder med Metal-Knæskjærme. *Hefner Alteneck* II, Tavle 47.

ved venstre Side et stort Slagsværd med Korsfæste og stor Knap. Ved højre Side hænger en Daggert, hvis Fæste med de to Kugler nærmest Klingen aldeles svarer til Hertug Christoffers.

Ovenpaa Læderkøllerten, der stikker frem forneden, bærer Kongen en kort rødbrun stramt siddende Vaabenkjole med korte, vide Ærmer, et ligeledes i hans Tid til Ridderdragten hørende nødvendigt Stykke. Ogsaa paa det ovenfor omtalte Kobberstik efter hans forsvundne Gravstatue ser man ham ovenpaa Rustningen iført en stramt siddende Vaabenkjole, men med en Række Knapper foran.

Ifølge almindelig Skik i hine Tider skulde Ridderens Vaabenkjole være broderet med hans Vaabenmærke, »blasonné«, som Franskmændene kalde det. Man skulde derfor vente at finde de danske Kongers Leoparder anbragte paa Valdemars Klædning, saaledes som f. Ex. Erik Menved bærer dem paa sin Gravplade i St. Bendts Kirke i Ringsted; men, mærkeligt nok, er Valdemar Atterdags Vaabenkjole overbroderet med en Mængde hjertedannede, grønne Blade: »Søblade«[1] eller Aakandeblade, de senere saakaldte Hjerter, der dog ogsaa om end ikke efter fast Regel hørte til det gamle danske Kongevaaben lige fra Knud den 6tes Tid[2], eller med andre Ord saa langt tilbage, som man kjender det. Paa Valdemar Atterdags Vaabenkjole finder

---

[1] Af Grev Jacob af Hallands Segl fra Aar 1278, afbildet i Aarbøgerne 1877, S. 230, ser man, at de hallandske Grever, der nedstammede fra Valdemar II., til Minde om deres kgl. Herkomst i deres Vaabens øverste Felt førte en Leopard, medens det nederste er »strøet med« 10 Søblade . . . »Desubtus leopardum est campus. continens sparsos flores, qui dicuntur Søblad«, hedder det i et Dokument fra 1306. Se Rigsarchivar *A. D. Jørgensen*: »Det gl. danske Kongevaaben«. Aarbøgerne 1879, S. 28—31.

[2] Se Dr. *Henry Petersen*: »Et dansk Flag fra Unionstiden«. Aarbøgerne 1882, S. 27.

man for første Gang Søbladene malede med Grønt, vistnok den oprindelige Farve[1].

En anden mærkelig Omstændighed ved Vaabenkjolen er, at den foran langs hele Midten har en hvid Stribe, som i Forbindelse med det brede hvide Bælte om Lænderne danner et hvidt Kors. Det kunde synes, som om det er Danebroges Kors, der gaar igjen i Kongens Dragt, hvad man dog ikke tør paastaa med Sikkerhed. Der skal kun henvises til Valdemar Atterdags store Segl »Tyl Dana Lough«, hvor man gjenfinder det store Kors bredt over Midten af Skjoldet, hvis Bund er besaaet med Blomster, her dog ikke hjertedannede men forenede som Firkløver.

Bagved Kongen sidder en lille hvid Hund og rækker sin ene Pote frem. Om Halsen har den et Baand med en Bjælde. Ser man hen til Hundens Hovedform med den korte Snude og de ikke ret lange Ører samt til Halens Krølle, maa man antage den for en »Moppe«. Det var jo almindelig Skik i Middelalderen, at Hunde, saavelsom Løver, afbildedes ved Siden af eller foran Fødderne af fyrstelige Personer, som f. Ex. paa Erik Menveds og Dronning Ingeborgs Gravplade i Ringsted, hvor to smaa Hunde med Bjældehalsbaand ses ved Dronningens Fødder. Det var en gammel Skik, hvad enten man har villet afbilde Yndlingsdyr eller lægge en symbolsk Betydning heri.

Foran Kongen er efter Tidens Skik hans Skjold ophængt og over dette hans tøndeformede Turnérhjelm, prydet med Krone og Vesselhorn med de kongelige Paafuglefjer, saaledes som man stadigt ser det paa Sigiller fra hin Tid. Paa

---

[1] Det ældste malede danske Kongevaaben opdagedes i 3 Exemplarer paa søndre Væg i Choret i St. Bendts Kirke i Ringsted i September 1879 ved Forfatterens Undersøgelse. Det er 3 blaa Leoparder i guldgult Felt, men Søblade fandtes ikke.

hver Side af Hjelmen flager Hjelmklædet, som atter er prydet med »Søblade«. Desværre var selve det trekantede, skraat stillede Kongeskjold saa ødelagt af Tidens Tand, at man kun kunde skjældne Omridset samt Rester af den guldgule Bundfarve. Da det imidlertid ved en Restauration maatte anses for uheldigt, at lade et saa vigtigt Parti staa tomt, søgte Forfatteren, hvem dette Arbejde var overdraget, Vejledning i Rigsarchivet, hvor der forefindes Tegningen af et Secret fra Aaret 1341 med Omskrift: »Secretum Waldemari Domicelli Danorum«, og hvori ses de tre Leoparder, men uden Kroner og uden Søblade. Det samme er Tilfældet med et af Valdemars Majestæts-Segl ved et Diplom fra Estland fra Aarene 1344—47 i Rigsarchivet i Stokholm. Endnu maa det bemærkes, at Vesselhornenes Stilling paa Kalkmaleriet er mindre krumme, men mere opretstaaende end paa Sigillerne. De nærme sig mere til dem paa et Par i Træ udskaarne danske Kongevaaben fra c. 1400 og 1420 i Dalby Kirke i Skaane og paa Chorstolene i Roskilde Domkirke.

Vi ville nu betragte Dronning Helvig, som ses tilhøjre i knælende Stilling med oprakte Hænder ligesom Kongen; men medens dennes Billede var forholdsvis vel bevaret, havde Ansigtet paa Dronningen lidt en Del, saa at Trækkene vare noget udviskede. I det hele er Dronningens Billede ubetydeligt og ikke nær saa udpræget som Kongens. Hun er iført en stramt siddende, morkerød Kjole med lange snævre Ærmer og bærer derover en folderig, guldgul Kappe, der fastholdes i Halsen ved et firkantet Spænde. Omkring Lænderne har hun et Bælte med paasyede, firkantede Plader (af Sølv?). Noget lignende træffer man, som bekjendt, ved mange af Datidens Dragter, f. Ex. paa Relieferne over Chorstolene i Roskilde fra 1420 og paa Dronning Margrethes Monument sammesteds. Paa Hovedet bærer Dronning Helvig et stort hvidt, kruset Sæt og derover den lilieprydede Krone. At slige Sæt have været i Brug i det 14de Aarhundrede, ser man blandt andet paa Kong Christoffer den

2dens og Dronning Eufemias Gravmonument i Sorø, hvor denne Dronning er pyntet med et lignende, kruset Sæt[1]. I Tydskland forekomme flere samtidige Exempler, som paa Mindesmærket over Ridder Henel Landschaden og Hustru fra Aar 1377 i Kapellet i Neckarsteinach ved Heidelberg[2]. Ligeledes kan der henvises til Billederne af Ruprecht af Pfaltz og Gemalinde paa deres fælles Gravminde i Helligaands Kirken i Heidelberg. Hun har et kruset Sæt, ovenpaa hvilket hun bærer Kronen.

Med Hensyn til Tidsbestemmelsen af Kalkmaleriet i St. Peders Kirke ere alle disse Smaating ved Kongens og Dronningens Dragt af Betydning og især ved Sammenligning med daterede tydske Monumenter; thi der kan ingen Tvivl være om, at Kong Valdemar og hans Omgivelser have fulgt Tydsklands Moder, det Land, hvor han saa ofte færdedes, og ved hvis Hoffer han saa længe havde opholdt sig. Men baade Kongens og Dronningens Dragt synes at passe vel til sidste Halvdel af det 14de Aarhundrede, saa at man tør tro, at Billedet er malet kort efter Kongens Død 1375, hvilket Aarstal jo ogsaa angives i Indskriften.

Men man maa nu spørge: hvad kan nærmest have foranlediget, at Valdemar Atterdags og Dronnings[3] Billeder ere blevne malede her i St. Peders Kirke, hvor de dog ikke ligge begravne?

Det kan imidlertid oplyses, at Kongen ved flere Lejligheder har staaet i Forbindelse med Benedictinerklosteret. I Klosterets Mindebog: »Obituarium monasterii beati Petri

---

[1] »Danske Mindesmærker«, 1ste Bind. Tavle XLI.

[2] »Bemerkenswerth ist die Krause um den Kopf, welche um diese Zeit sehr haüfig bei Frauen vorkommt.« *Hefner Alteneck*: »Trachten des christlichen Mittelalters«, II. Bind, Tavle 55, Side 79—80.

[3] Dronning Helvig døde omtrent 1374 og blev begraven i Esrom Klosterkirke. Dr. *L. Helveg*: »Utrykte Pavebreve«, Ny kirkehist. Saml., 5te Bind, 865.

Nestvediensis«[1], en anden gammel Bog, som Langebek har udgivet, og hvori Klosterets Stifteres og Velgjøreres Navne ere optegnede, træffe vi ogsaa »Valdemarus Rex«, der følger efter Kong Abels Navn og ikke kan være nogen anden end Atterdag.

Den 12te Marts 1353 bevidnede Thrugil, Abbed i St. Peders Kloster i Næstved og det hele Convent, at Kong Valdemar Atterdag havde beklaget sig for dem over, at han, naar han kom til Næstved, ikke havde noget Hus eller nogen Gaard, hvor han kunde opholde sig rolig for sine Fjenders Anfald, og bad dem derfor overlade sig en Grund, hvorved der var en Fiskedam, og hvorpaa han kunde bygge et Hus. Klosterbrødrene imødekom Kongens Ønske og overlod ham og Arvinger en dem tilhørende Grund, beliggende ved Aaen sønden for Prædikebrødrenes Kloster og hvorved der var en Dam, dog paa Vilkaar, at Kongen ej derpaa maatte opføre nogen Bygning, som kunde blive dem og Klosteret eller dets Indkomster i og udenfor Byen til Skade[2]. Gavebogen omtaler ogsaa, at Valdemar lovede Klosteret, at den paatænkte Bygning ikke skulde blive højere end 30 Alen[3].

Det var en urolig Tid, da Danmarks Konge maatte sørge for befæstede Huse for at kunne sove i Sikkerhed i sit eget Rige. Prædikebrødrenes eller Sortebrødrenes Kloster laa i den sydvestlige Del af Næstved, hvor nu den Ostenfeldske Stiftelse er, og der er endnu, mærkeligt nok, flere Damme paa dette Sted[4].

I Efteraaret 1375 den 24 Octbr. endte Kong Valdemar sit virksomme Liv paa Gurre. Det stemmer overens med den oven omtalte Indskrift paa Kirkevæggen i Næstved, at Sagnet beretter[5], at han i sin Dødsstund udraabte: »Hjælp

[1] Scriptores rer. Dan. IV, 323.
[2] *Suhm*, Danmarkshistorie XIII, 275.
[3] Ibidem 378.
[4] *Trap*, Stat. Beskrivelse af Danmark, III, 463. Se Byplanen.
[5] *Suhm*, Danmarkshist. XIII. 752.

mig Esrom, hjælp mig Sorø og Du store Klokke i Lund«! Af større historisk Betydning, ogsaa med Hensyn til hans Billede i Næstved, er det dog, at man endnu tildels kjender hans Testamente. Dette optegnedes først paa Apostlene Simons og Judas's Dag, den 28. Octbr., altsaa fire Dage efter hans Død ved Ridderen Olaf Bjørnson. Det originale Testamente, som findes anført i Registraturen over de ældste danske Archiver og bevaredes paa Kalundborg Slot, er desværre forkommet, men en Del af dets Indhold er bevaret i nogle andre gamle Dokumenter. Man erfarer heraf, at Kongen ved Dødens Nærmelse søgte en Trøst deri, at Munkene skulde synge Messer for hans Sjæl. Derfor betænkte han Abbeden og Brødrene i Esrom[1], Ringsted, Skovkloster og Aas i Halland med rige Gaver.

Langebek har i sit Diplomatarium i Rigsarchivet afskrevet følgende Dokument fra St. Peders Kloster:

6. Mai 1378. — — »*Frater Trogillus, abbas monasterii beati Petri in Nestwed totusque conventus ibidem — universis constare volumus per presentes —, nos de nobile viro, speciali nostro benefactore, domino Olavo Byornson, milite, executore testamenti magnifici principis domini Waldemari, felicis recordationis, qvondam regis Danorum, qvinqvaginta marchas argenti in moneta alba, videlicet in Sterlingis, qvatuor lybicenses et decem marcas in moneta concava utique percepisse, in usus monasterii nostri libere convertendas. Qvocirca nos, accepti vicem beneficii caritativam rependere cupientes, nos per præ-*

[1] Den 3die April 1378 tilstaa Abbed Sveder og Conventet i Esrom, at de af Olav Bjørnson, Ridder, Executor i Kong Valdemars Testament. have faaet 50 Mark Sølv for hver Dag at holde Messe for Kongens og hans Forfædres Sjæle. Til Brødrenes Bord blev der for at opmuntre dem givet en Mark Sæd af Ladegaarden Sandæ. Paa Severini Dag skulde Kong Valdemars Aartid holdes, og samme Dag skulde Abbeden give Brødrene foruden det sædvanlige 3 Retter og en Tønde tydsk Øl. Uddrag af det originale Brev i Rigsarchivet.

sentes obligamus ad celebrandam omni die unam missam in altare S. crucis ad australem plagam chori nostri constructum in remedium animæ regis« . . . .

For dem, som holde den daglige Messe udlægges Gods i Holløse i Flakkebjerg Herred og i Trelløse i Tybjerg Herred. Paa St. Severini Dag (23. Octbr.) skal holdes et »Anniversarium« for Kongen. »*Abbas vero qvi pro tempore fuerit eodem die, videlicet beati Severini, fratres cum tribus ferculis*[1] *bonis ultra communem et refectionem usualem et una lagena cervisiæ allamanicæ reficiat et lætificat.*«

Abbeden i St. Peders Kloster skulde altsaa ligesom hans Collega i Esrom, ifølge Kong Valdemars Testamente hvert Aar paa Severini Dag, naar Messen var sungen for Kongens Sjæl, »styrke og glæde« Brødrene ved foruden den sædvanlige Kost i Refectoriet at give dem tre gode Retter Mad og en Tønde tydsk Øl.

Her formoder jeg, at vi finde Forklaringen til, at Kong Valdemars og Dronning Helvigs Billeder ere blevne malede i St. Peders Kirke i Næstved, som jo tilhørte Skovklosteret. Den rige Gave, 50 Mark Sølv, og det aarlige Gravøl har uden Tvivl blødgjort Munkenes Hjerter og stemt dem til Mildhed og Taknemlighed imod den haarde Kong Valdemar efter hans Død.

---

1 »Ferculum« = Opsats, hvorpaa Spiserne frembares, dernæst Anretning.

207.

OM ARE FRODE.

AF

BJÖRN MAGNÚSSON ÓLSEN.

I.

I Germania Neue Reihe XXIV. (XXXVI.) årg. har professor K. Maurer offentliggjort en i höj grad lærerig afhandling om Are frode og hans skrifter. Det har været mig en stor tilfredsstillelse at se nogle af de resultater, hvortil jeg er kommen angående Ares forfatterskab i mit skrift »Runerne i den oldisl. literatur« samt i et par afhandlinger, den ene offentliggjort i Årbøger for nordisk oldkyndighed og historie 1885, den anden i Tímarit hins íslenska bókmentafjelags X. b. (1889), akcepterede af en så grundig kender af den oldislandske literatur, som desuden ganske specielt har beskæftiget sig med Are frode og må betragtes som den fornemste avtoritet i alle ham vedrørende spörsmål. Jeg tör derfor håbe, at disse resultater både i sig selv er rigtige og vil blive almindelig anerkendte som sådanne. Inden jeg nu går over til at behandle de spörsmål, som endnu ligger mig og min höjt agtede ven imellem, vil det være hensigtsmæssigt i al korthed at fremhæve de punkter, hvorom vi er enige, og som jeg derfor tror at kunne betragte som videnskabelig fastslåede og beviste.

For det første er det *in confesso,* at hverken Are eller Torod runemester har haft det mindste med den 1. gram-

matiske afhandling i Sn. E. at göre, og at den sidste, måske i fællesskab med Are, måske også alene, har skrevet en afhandling om runealfabetet, hvoraf et brudstykke er bevaret i den 3. grammatiske afhandlings runeafsnit.

Dernæst er der også enighed om, at de slægtregistre, som nu er opbevarede i forbindelse med den sidste bearbejdelse af Ares Islændingebog, efter dennes tydelig udtalte slutningsord: »Hér lýcsc sjá bóc«, ikke fra først af har hørt til denne bearbejdelse, men derimod af en senere afskriver er lånte fra den første redaktion af samme skrift, og at de i denne har hørt til det afsnit, som Are i prologen til den opbevarede sidste redaktion kalder for ættartala og erklærer at have udeladt i den sidste bearbejdelse. Noget lignende gælder om kong Harald den hårfagres slægtregister, som i Islændingebogens håndskrifter står opført mellem prologen og indholdsfortegnelsen, at det nemlig ikke fra først af har hørt til Islændingebogens sidste redaktion, men er lånt fra det afsnit af den første redaktion, som Are i prologen kalder for »konungaævi« og erklærer at have udeladt i den sidste bearbejdelse. Fra først af har jeg været enig med professor Maurer i, at de bekendte ord i prologen til den opbevarede Islændingebog, hvor Are gör rede for forholdet mellem den første og den anden bearbejdelse, bör forstås som en udtalelse om, at Are af den første bearbejdelse har i den sidste udeladt to afsnit, ættartala og konungaævi, og da Maurer ikke gör nogen indvending mod den måde, hvorpå jeg har søgt at klare de vanskeligheder, som er forbundne med tolkningen af disse ord, tör jeg vistnok antage, at den af mig foreslåede forklaring af dem har vundet hans bifald.

For så vidt er altså professor Maurer enig med mig. Derimod har han erklæret ikke at kunne gå ind på min opfattelse af forskellige andre spörsmål, som jeg nu går over til at behandle.

II.

Hvad for det første Ares delagtighed i Torod runemesters afhandling angår, skal jeg villig indrömme, at prologen til de grammatiske afhandlinger i Sn. E. nævner dem bægge side om side som forfattere til denne afhandling, og at de for så vidt bægge må siges at være lige berettigede til forfatteræren. Jeg har heller ikke noget steds i mit skrift »Runerne i den oldisl. literatur« benægtet muligheden af Ares medarbejderskab, tværtimod har jeg udtrykkelig fremhævet den (s. 60 under teksten). Da vi imidlertid ellers ikke kender noget til, at Are har beskæftiget sig med grammatiken, forekommer det mig endnu bestandig at være det sandsynligste, at Are her nævnes ved siden af Torod, snarere som den fornemste literære personlighed, der havde adopteret og praktisk gennemført Torods grundsætninger, end som en virkelig medarbejder.

Herved er jeg allerede kommen ind på spörsmålet om, hvorvidt Are og hans samtidige har benyttet sig af runealfabetet eller af det latinske alfabet til optegnelsen af deres skrifter. I mit anførte skrift »Runerne i den oldislandske literatur« har jeg søgt at vise, at de islandske forfattere, som tilhører den ældste literaturperiode (indtil c. 1150), Are deri indbefattet, så godt som udelukkende har benyttet runealfabetet til skriftlige optegnelser i modersmålet. Denne anskuelse har, som Maurer fremhæver, mødt såvel tilslutning som modsigelse. Imod den har Gustav Storm, Finnur Jónsson, Oscar Brenner og nu sidst professor Maurer udtalt sig. Den sidste indlader sig ikke på nogen selvstændig gendrivelse af theorien, men stotter sig kun til de grunde, som Gustav Storm og Finnur Jónsson har anført imod den.

Inden jeg går over til at prøve disse grunde, må det være mig tilladt at göre en lille bemærkning. Til en undersøgelse af denne natur må man gå uden nogen forudfattet mening. De ældste bevarede islandske håndskrifter er jo

som bekendt skrevne med latinske bogstaver. Det latinske alfabet synes således på forhånd at have traditionen for sig, og når nu en eller anden møder frem med den påstand, at vore forfædre i et tidsrum, der ligger forud for de ældste håndskrifter, har benyttet sig af et andet alfabet til deres skriftlige optegnelser, så vil tilhængerne af det latinske alfabet være tilböjelige til at forskanse sig bag traditionen og i kraft af den juridiske sætning: »*affirmanti incumbit probatio*«, at læsse hele bevisbyrden over på modstanderens skuldre. Men i vor videnskab har sætningen »affirmanti incumbit probatio« ikke större gyldighed end den modsatte: »*neganti incumbit probatio*«. Enhver påstand, hvad enten den er bekræftende eller benægtende, har kun videnskabelig gyldighed, for så vidt som den bevises, eller også, hvis der er tale om en hypotese, for så vidt som dens sandsynlighed påvises. Selv om de ærede modstandere af hypotesen om runernes brug til skrift virkelig havde gendrevet alle de grunde, jeg har fremført til forsvar for den — hvad jeg ikke indrømmer —, vilde man dog være berettiget til at holde på den som en mulighed så længe, indtil der er præsteret et virkeligt bevis for, at de ældste islandske forfattere har benyttet det latinske alfabet og ikke runealfabetet til optegnelsen af deres skrifter. Men et sådant bevis er endnu ikke præsteret og vil ikke kunne præsteres på grundlag af det videnskabelige materiale, vi nu råder over. Er det da min mening at påstå, at jeg har ført et uangribeligt og fuldgyldigt bevis for den af mig forfægtede anskuelse? Ingenlunde! Jeg tror blot, for at benytte et træffende udtryk af professor Maurers anførte afhandling, at jeg har bragt det til en grad af sandsynlighed, som i historiske spörsmål ofte må erstatte et fuldgyldigt bevis. Sagen er, at vi i dette tilfælde savner de nødvendige forudsætninger for en absolut sikker og pålidelig dom. Alle håndskrifter fra den omhandlede periode er, som det synes, uigenkaldelig tabte, således at de hverken kan tages til indtægt for runealfabetet

eller for det latinske alfabet. Og heller ikke har vi i de opbevarede kildeskrifter noget direkte eller uomtvisteligt vidnesbyrd, som kunde afgöre sagen. Fra de ældste opbevarede islandske håndskrifters alfabet at slutte sig til det alfabet, man brugte i den ældste literaturperiode, med andre ord at forskanse sig bag traditionen, er jo aldeles uberettiget. Fra et andet synspunkt kan man netop sige, at traditionen taler til fordel for runealfabetet. Dette var jo det fra forfædrene nedarvede meddelelsesmiddel, og jeg har i »Runerne i den oldislandske literatur« sögt at vise, at det i den første tid måtte falde datidens Islændere langt lettere at bevæge sig i dette fra barndommen tilvante end i det fremmede latinske alfabet, hvis tegn først gennem en længere tids brug måtte tilkæmpe sig en traditionel betydning, og som desuden netop på det område, hvor runealfabetet mindst gjorde fyldest, nemlig med hensyn til vokalbetegnelsen, snarere stod under end over runealfabetet[1]. Dette har også Gustav Storm indrömmet i sin anmeldelse af »Runerne i den oldislandske literatur« i Arkiv for nord. Filologi II, s. 172, skönt han ellers ikke er enig med mig i hovedsagen.

Jeg går da over til at prøve de indvendinger, som Gustav Storm på det anførte sted og Finnur Jónsson i fortalen til hans og V. Dahlerups udgave af den første og anden grammatiske afhandling i Sn. E. s. VI fgg. har gjort imod hypotesen om runernes anvendelse til bogskrift.

Are frode beretter, at oplæsningen af *Hafliðaskrá* på altinget 1118 skete ved gejstlige; deraf vil man vel være berettiget til at slutte, at det var de samme gejstlige, som optegnede bemeldte *skrá*. Denne kendsgærning tager Gustav Storm til indtægt for det latinske alfabet, »det alfabet, som

---

[1] Jfr. »Runerne i den oldisl. literatur« s. 20—25. Dr. Finnur Jónsson har rigtig nok påstået det modsatte (Den første og anden grammatiske afhandling i Sn. E. Khavn 1886 s. VI), men uden nogen nærmere begrundelse.

præster hele den katolske verden over brugte«, idet han minder om, at de ældste biskopper og Sæmundr Sigfússon »alle havde fået deres literære uddannelse i Tyskland og vistnok også ført den kunst at skrive med sig hjem til deres landsmænd«, hvorimod »de, der efter deres naturlige virkekreds befattede sig med runeindskrift, snarere var stenhuggere og træskærere — altså læge arbejdere — end præster«. Dog benægter han ikke muligheden af, at også præster kunde lære runer. Imod denne indvending må det fremhæves, at runekundskab på Island slet ikke synes at have været indskrænket til træskærere, endskönt disse havde særlig anledning til at beskæftige sig med runer, og endnu mindre til stenhuggere, hvoraf der vistnok kun gaves yderst få i det omhandlede tidsrum, samt at vi har beviser for, at islandske præster har beskæftiget sig med runer. Således antyder Guðmundar saga, at præsten Ingimundr Þorgeirsson, der omkom i Grönland i året 1189, har været runekyndig[1], og af det i den tredje grammatiske afhandling optagne runeafsnit ser vi, at afhandlingens gejstlige forfatter, Ólafr Þórðarson, har beskæftiget sig med runer. Og når præsterne i den senere tid, da det latinske alfabet var absolut eneherskende i literaturen, dog ikke kunde undlade at give sig af med det gamle folkelige alfabet, hvor meget större opfordring måtte de da ikke have dertil i den förliterære tid, medens runealfabetet endnu var det eneste, eller dog så godt som det eneste meddelelsesmiddel, der benyttedes til optegnelser i modersmålet. De daværende islandske præsters interesser strakte sig langt ud over messebogen. I den fremspirende folkelige literatur spiller de en fremtrædende rolle. Hvorfor skulde de da ikke have interesseret sig for det nationale alfabet? Dette fremgår også tydelig nok af den måde, hvorpå præsten Are frode nævnes i forbindelse med Torod runemester i prologen til de grammatiske afhandlinger

---

[1] Sturl. Oxf. I, s. 106, Bisk. I, s. 435.

i Sn. E. — om man med Storm og Maurer forstår dette sted som et vidnesbyrd om, at Are har været Torods medarbejder, eller som en antydning af, at Are har benyttet Torods alfabet i sine skrifter, kan i denne henseende være ligegyldigt. Man tör således sikkert gå ud fra, at der i sommeren 1117, da optegnelsen af lovene blev vedtaget på altinget, har været ikke få runekyndige præster på Island. Men tillige var de de eneste skrivekyndige, de eneste, der forstod at omgås med pen, blæk og pergament. Lad os nu et öjeblik i tanken hensætte os på altinget ved Øxará i sommeren 1117. Til hvem skal vi da overdrage det vigtige hverv at nedskrive lovene? Mon til træskærere (eller stenhuggere?), som aldrig har haft en pen i hånden? Tværtimod er det selvindlysende, at kun de skrivekyndige, altså præsterne, kunde komme i betragtning, og det, hvad enten lovoptegnelsen skulde ske ved runer eller i det latinske alfabet — i første tilfælde var naturligvis kun de præster kvalificerede, som ved siden af den fornødne skrivefærdighed var i besiddelse af tilstrækkeligt kendskab til runer. Når det i nutiden gjaldt at få udført et större skriverarbejde, vilde man dog vel ikke henvende sig til en håndværker, som ikke havde lært at skrive, selv om han var nok så flink og til fuldkommenhed var i stand til at indskære eller indhugge vore bogstavformer i træ eller sten. Men eftersom præsterne altså var de eneste, til hvem lovoptegnelsen kunde overdrages, og det uden hensyn til, om nedskrivningen skulde ske ved runer eller ved latinske bogstaver, så kan den kendsgærning, at præster besörgede arbejdet, hverken tages til indtægt for runealfabetet eller for den latinske skrift. Spörsmålet om, hvilket alfabet der blev benyttet ved lovoptegnelsen, kan altså kun afgöres ved sandsynlighedsgrunde, og da forekommer det mig, at der er overvejende sandsynlighed for, at man har anvendt runealfabetet. Der kan ikke være tvivl om, at kun ganske få udenfor den gejstlige stand i den förliterære tid forstod at læse, end sige at

skrive latinsk skrift. Det er da ikke meget rimeligt, at lovene, som havde en så vidtrækkende betydning for alle stænder, er blevne optegnede i et alfabet, som kunde siges at være en enkelt stands særeje, eller at hövdingerne skulde have foretrukket at benytte et alfabet, som flertallet af befolkningen ikke forstod at læse, med forbigåelse af det alfabet, som deres forfædre fra arilds tid havde benyttet til optegnelser i modersmålet, og som de fleste lægfolk vistnok har kunnet magte, i alt fald bedre end det latinske alfabet.

I denne forbindelse kan jeg ikke undlade at imødegå en indvending, som dr. Finnur Jónsson har fremført, idet han har påstået, »at runer i det hele taget har været meget lidt brugte på Island, selv om man naturligvis kendte dem«. Dette slutter han deraf, at »man ingensomhelst runeindskrifter har på Island fra den ældste tid til omtrent 1300«[1], men kun »flere, dog mest apokryfe, beretninger om rúnakefli«.[2] Men en sådan slutning er ikke berettiget. Dr. Finnur Jónsson synes fuldstændig at have overset den bemærkning, som jeg i »Runerne i den oldisl. literatur« s. 5 knytter til fremhævelsen af den kendsgærning, at man nu ikke mere kender noget islandsk runemindesmærke fra den ældre tid. Jeg har der påvist, at man ikke heraf kan slutte, at ingen sådanne mindesmærker har eksisteret, idet grunden til, at der ikke findes nogen gamle islandske runestene, kunde være den, at indskrifterne i tidens løb er udviskede på grund af materialets forvitring, ti som bekendt forvitre de islandske stenarter, som der kan være tale om at bruge til indskrifter, meget let. Jeg har med hensyn til dette spörsmål henvendt mig til en mand, som må betragtes som en avtoritet på

---

[1] Kirkedören fra Valtjofstad går dog vistnok op til henimod midten af det 13. århundrede (jfr. Árbók hins íslenska fornleifafjelags 1885 s. 28—33).

[2] Den første og anden grammatiske afhandling i Sn. E., Khavn 1886, s. VI.

dette område, nemlig til geologen Th. Thoroddsen og med hans velvillige tilladelse tager jeg mig den frihed her at aftrykke hans svar:

»De hoved-bjærgarter, der findes i Island, basalt, dolerit, tuf og liparit, egner sig kun dårlig til at modtage og bevare indskriptioner. Basalten er så hård, at det næppe er troligt, at vore forfædre, med de instrumenter, de havde, har forsøgt at bearbejde den. Visse varieteter af dolerit, tuf og liparit bruges endnu i Island almindelig til ligstene, men disse bjærgarter er så bløde og forvitrer så let, at de på dem anbragte indskriptioner, der udsættes for luftens indvirkning, forholdsvis hurtig, ofte i løbet af nogle snese år, aldeles udviskes og forsvinder. Jeg kan derfor ikke betragte den kendsgærning, at man på Island ikke har fundet runestene fra den ældste tid, som noget bevis for, at de ikke har eksisteret.«

På den anden side er Islændernes norske afstamning og deraf følgende delagtighed i den fællesnordiske kultur i og for sig et afgörende bevis for, at Islænderne i det 10. og 11. århundrede kendte og benyttede runealfabetet, og dette bekræftes også ved vidnesbyrd hentede fra forskellige sagaer, af hvilke jeg i »Runerne i den oldisl. literatur« har fremhævet de vigtigste (s. 6—7 og 8—9), ved de ældgamle bestemmelser om *trénið* i de islandske love, endelig også ved den kendsgærning, at en mand i slutningen af det 11. og begyndelsen af det 12. århundrede optræder med tilnavnet »runemester« og enten alene eller i forbindelse med samtidens fornemste forfatter skriver en afhandling om runerne, hvoraf vi endnu har brudstykker tilbage. Overhovedet synes det standpunkt ikke at være holdbart, at indrömme, at Islænderne i det nævnte tidsrum har kendt runealfabetet, og dog påstå, at de ikke eller dog kun i et ringe omfang har benyttet sig af samme. En kundskab, som ikke benyttes, er let udsat for at gå i glemmebogen. Det vilde også være påfaldende, hvis Islænderne, som i øvrigt med

hensyn til den nationale åndskultur på alle områder snarere stod over end under de andre nordiske folk, netop på dette ene område skulde have stået tilbage.

Jeg har i »Runerne i den oldislandske literatur« søgt at påvise, at de ældste islandske skrifter om begreberne at skrive og at læse bruger særlige ord, når der er tale om optegnelser i modersmålet — ord, som synes at pege på, at disse optegnelser skete ved runer, og som jeg derfor har tilladt mig at betragte som sproglige minder om runeperioden[1], medens forfatterne derimod bruger andre ord, når der tales om latinske skrifter. Derimod mener prof. Storm, at de ord, i hvilke jeg har set en antydning af, at optegnelsen af de pågældende skrifter skete ved runer, er lånte fra runefortolkningen, og fra den overførte på den latinske skrift. Jeg kan vel indrömme muligheden heraf, men det forklarer dog ikke den af mig påpegede mærkelige kendsgærning, at der bruges andre ord om optegnelser i modersmålet end om optegnelser i det latinske sprog. Denne kendsgærning har professor Storm ikke søgt at forklare. Efter min mening kan den kun forklares på en naturlig og tilfredsstillende måde, når man antager, at man har anvendt runer ved optegnelsen af de ældste islandske skrifter. Med hensyn til ordene *bók*, som i den ældste tid særlig betegner en latinsk bog, som oftest af religiøst indhold, og *skrá*, som særlig bruges om islandske skrifter, skal det villig indrömmes, at disse ord i følge deres betydning ikke indeholder nogen antydning af, i hvilket alfabet det ved disse ord betegnede skrift var optegnet, ligesom for eksempel tilfældet er med *merkja, ráða*. Jeg har kun i »Runerne i den oldislandske literatur« s. 39 ment, at det »ikke var umuligt, at grunden

---

[1] Til disse turde det måske også kunne regnes, når forfatteren til den første grammatiske afhandling i Sn. E. bruger ordet *rýnne* i betydningen »skrivekyndighed« (se udg. 1886 s. 8³ (= 32⁹) med tilhørende anmærkning s. 74).

til denne forskel i benævnelsen har været det forskellige alfabet«, og endnu tror jeg, at der er en mulighed for, at denne årsag har været medvirkende, skönt grunden vel først og fremmest bör søges i det forskellige sprog. Imidlertid var der fra betydningens side intet i vejen for, at ordet *bók* tidlig kunde gå over til at bruges om islandske bøger uden noget hensyn til, i hvilket alfabet de var skrevne, og således kan det let forklares, at Are bruger dette ord om sit eget skrift og om lovene, altså om skrifter, som utvivlsomt var affattede i det islandske sprog. Hvis Maurer har ret i, at det er den ældste redaktion af Islændingebogen, som på et enkelt sted[1] anføres under titlen *Íslendingaskrá*, kunde man antage — hvad jeg også har gjort i »Runerne i den oldisl. lit. s. 39 —, at vi her i en sen kilde havde denne redaktions oprindelige titel bevaret, og at »*bók*« i Islændingebogens tekst var indsat af senere afskrivere i stedet for det hjemlige *skrá*. I så fald vilde Are ikke danne nogen undtagelse fra de ældste skrifters sprogbrug, som synes at betegne de hjemlige islandske frembringelser ved ordet *skrá*, de latinske derimod ved ordet *bók*. Men nu forekommer det mig at være i höj grad tvivlsomt, om det omhandlede citat i Þáttr Orms Stórólfssonar virkelig henviser til den ældste redaktion af Islændingebogen eller overhovedet til et skrift af Are. Efter alt, hvad vi ved om den ældste Islændingebogs omfang, er der kun ringe sandsynlighed for, at den har indeholdt en så detailleret beretning om Ormr Stórólfsson som den, Flatøbogens Ormsþáttr har hentet fra »*Íslendingaskrá*«. Desuden nævner Flatobogen ikke Ares navn i forbindelse med »Íslendingaskrá«, hvilket den dog næppe vilde have undladt, hvis den havde kunnet støtte sin beretning om Ormr til en så vægtig avtoritet.

---

[1] Flat. I. s. 526 i Þáttr Orms Stórólfssonar.

I »Runerne i den oldislandske literatur» s. 40—43 har jeg i oldislandske håndskrifter påpeget nogle formentlige »grafiske minder om runeperioden«. Med hensyn til et enkelt punkt — nemlig marginaltegnene i cod. regius af Grågåsen — har jeg senere modificeret mine udtalelser[1], men i øvrigt fastholder jeg dem endnu trods prof. G. Storms indvendinger, som har søgt at svække betydningen af den kendsgærning, at runerne ᛘ og ᚠ i gamle islandske håndskrifter bruges som forkortelsestegn henholdsvis for ordene *maðr* og *fé,* ved en parallel, hentet fra de ældste bevarede norske lovhåndskrifter. Disse bruger nemlig meget hyppig den første af disse runer som forkortelsestegn ganske på samme måde som de islandske håndskrifter. Som prof. Storm fremhæver, er der sandsynlighed for, at denne overensstemmelse mellem de ældste norske og de ældste islandske håndskrifter ikke er uden sammenhæng. Men nu er der, mener han, »ingen grund til at antage, at de norske love optegnedes med runer, tvært imod gode grunde for at antage det modsatte«. Heraf slutter han så, at brugen af runen ᛘ som forkortelsestegn i de islandske håndskrifter lige så lidt som den tilsvarende brug af den samme rune i de norske love taler for en optegnelse ved runer. Men er det da så uomtvisteligt, at den første optegnelse af de norske love skete i det latinske alfabet? Lad os engang se lidt nærmere på, de »gode grunde«, denne antagelse støtter sig til. Professor Storm mener, at de ældste norske lovoptegnelser går op til begyndelsen af det 12. århundrede, og deri kan man vistnok give ham ret[2]. Ligeledes er det en selvfølge, at der i Norge i den sidste halvdel af 12. århundrede var flere ældre

---

[1] Se fortalen til min udgave af »Den tredje og fjærde grammatiske afhandling i Sn. E,« s. L fg.

[2] A. Taranger mener dog, at den første optegnelse af de norske love skete i Magnus den godes tid (A. Taranger: Den angelsaksiske kirkes indflydelse på den norske s. 292 fgg.).

lovhåndskrifter i omløb, selv om det ikke var udtrykkelig bevidnet på flere steder i de norske kongesagaer[1]. Men intet af disse steder indeholder den ringeste antydning af, i hvilket alfabet disse ældre lovhåndskrifter var optegnede, ja sagaernes udtalelser om lovhåndskrifterne beror dels på tvivlsomme forudsætninger, som f. eks. kong Sverres påstand, at Trøndernes lovbog var optegnet på Magnus den godes foranstaltning[2], dels er de holdte i en sådan ubestemt almindelighed, at man ikke engang kan se, om der menes virkelig gamle lovhåndskrifter eller kun senere afskrifter af gamle love[3]. Af disse steder fremgår således ikke en gang med sikkerhed, at Trønderne ved år 1160—1190 har haft de ældste lovoptegnelser i behold, og at disse da endnu var brugelige, hvilket prof. Storm lægger stor vægt på. Men selv om man indrömmer dette, vil man ikke være berettiget til deraf at drage nogen slutning med hensyn til de ældste norske lovhåndskrifters alfabet. Skulde der ikke i den sidste halvdel af det 12. århundrede have været mænd i Norge, som forstod at læse runeskrift? Eller hvorfra ved prof. Storm, at håndskrifter, skrevne med runer, har været ubrugelige, det vil da sige ulæselige, i dette tidsrum? I Frostatingsloven 4,43 (NgL. I, s. 171) findes der dog en bestemmelse, som viser, at runekundskab må have været

---

[1] Hkr. Kria. 1868, s. 795. Fagrskinna s. 180. Sverris saga i Fms. VIII, s. 270 og 277.

[2] Sverris s. i Fms. VIII, s. 277.

[3] Hkr. anf. st.: »*Hvárt eru þat lög, herra! hins helga Ólafs konungs eða hafit ér tekit nökkut frekara þetta mál en svá sem ritat er í lögbókinni.* Fagrsk, anf. st. „*Kunnigt man yðr vera um lögskrá Þrænda; nú þat alt, er þar er álagt, munuð þér vilja brjóta lög hins helga Ólafs konungs*“ . . . „*Með þvi, herra, at eigi er ritat í öllum lögbókum, at* osv. Sverris s. Fms. VIII, s. 270: »*lagaréttr hinn forni*“, „*lög hins helga Ólafs konungs*“, „*í landslögum þeim, er hinn helgi Ólafr konungr setti*“.

temmelig almindelig i Norge selv hos menigmand, ja mere almindelig end kendskabet til det latinske alfabet. Denne bestemmelse går ud på, at når en mand har skåret tungen ud af munden på en anden, skal den lemlæstede møde på tinge og se, om han ikke der kan opdage gærningsmanden, og hvis denne ikke er tilstede på tinget, »så skal han riste hans navn, hvis han kender runer, hvis ikke, skal han göre sig forståelig ved tegn«[1]. Bestemmelsen er sikkert lige så gammel, om ikke ældre end lovens første optegnelse i begyndelsen af det 12. århundrede, og den viser, at kendskabet til det latinske alfabet ved denne tid var mindre udbredt blandt den norske befolkning end kendskabet til runealfabetet — i modsat fald vilde der nemlig sikkert have stået: »*þá scal hann rita namn hans, ef hann kann rit*« eller lignende. Dette bekræftes også ved indskrifterne på de norske mønter fra det 11. århundrede, idet mønter fra denne tid med norsk indskrift i latinsk alfabet i antal og sproglig betydning står tilbage for runemønterne[2]. Men når runekundskab var så almindelig i Norge i begyndelsen af det 12. århundrede, så er det i höj grad usandsynligt, at der 2—3 menneskealdere senere ikke skulde have været i alt fald nogle enkelte, som kunde læse runeskrift, og for de øverste myndigheder i staten måtte det være let at sikre sig disse enkeltes hjælp, når det var dem om at göre at tolke et gammelt runemindesmærke. Den kendsgærning, at den omhandlede lovbestemmelse holdt sig i Frostatingsloven, og det uagtet denne lov i den os overleverede form stammer fra Håkon den gamles tid, turde også tale for, at runekundskab ikke var uddød i Norge i slutningen af det 12.,

---

[1] „*þá scal hann rísta namn hans, ef hann kann rúnar, en ef hann kann eigi, þa bendi hann þeim bendingum, er menn viti, hvat sannast sé*“.

[2] Se »Runerne i den oldislandske literatur« s. 121—128.

ja ikke en gang ved midten af det 13. århundrede[1]. Den påstand, at håndskrifter i det latinske alfabet skulde have været de eneste »brugelige« i den sidste halvdel af det 12. århundrede, er således fuldstændig uberettiget og kan ikke göres gældende som bevis for, at de ældste norske lovhåndskrifter har været optegnede i det latinske alfabet. Tværtimod taler sandsynligheden for, at man i Norge ved den første lovoptegnelse har benyttet det alfabet, som de fleste kendte, altså, i følge det foregående, runealfabetet, samt at brugen af runen ᛘ som forkortelsestegn i de gamle norske håndskrifter lige så vel som i de islandske er en lævning fra den tid, da man skrev med runer.

Dr. Finnur Jónsson, som går ud fra, at prof. Storm har bevist, at den første optegnelse af de norske love skete ved latinske bogstaver, går et skridt videre end prof. Storm i at drage konsekvenser af denne ubeviste forudsætning, idet han deraf slutter, at Islænderne efter norsk forbillede har skrevet deres love med samme skrift. Men selv om man gik ind på forudsætningen, vilde en sådan analogislutning være fuldstændig uberettiget, »ti de literære forhold kan have udviklet sig, ja har til dels bevislig udviklet sig anderledes på Island end i Norge[2].

Når dr. Finnur Jónsson mener, at det må have været en let sag for de islandske gejstlige i den ældste literaturperiode at overføre det latinske alfabet på deres islandske optegnelser, samt at en bog skreven med runer for dem vilde have haft et fremmed og afskrækkende udseende, så

---

[1] Det samme fremgår også af det norske runerim (udgivet af Kr. Kålund i »Småstykker« 1 (jfr. 4)), som rimeligvis stammer fra 13. århundrede (Bugge i »Småstykker«, 4, s. 103). Det er et mærkeligt tilfælde, at alle nu opbevarede eksemplarer af dette digt stammer fra et norsk lovhåndskrift, skrevet, som det synes, i første halvdel af 14. århundrede.

[2] Jfr. »Runerne i den oldisl. literatur« s. 2.

er dette kun løse påstande, som jeg ikke behøver at opholde mig ved, men kan nöjes med at henvise til »Runerne i den oldisl. literatur« s. 20 fg., hvor jeg har påvist de vanskeligheder, som uundgåelig var knyttede til de første forsøg på at skrive islandsk ved latinske bogstaver[1].

Dr. Finnur Jónsson lægger stor vægt på den første grammatiske afhandlings tavshed angående runerne, og af de indvendinger, han fremfører mod runehypotesen, er denne i virkeligheden den eneste, som grunder sig på noget faktisk. Det er en uimodsigelig kendsgærning, at den første afhandlings forfatter kun flygtig omtaler runealfabetet[2], og at hele brådden af hans polemik vender sig imod tilhængerne af det uforandrede latinske alfabet, således som det blev brugt, inden han trådte frem med sine reformforslag. Heraf slutter dr. Finnur Jónsson med rette, »at för forfatterens tid brugte man til islandske bøger det latinske alfabet«. Jeg har allerede med eftertryk fremhævet det samme i »Runerne i den oldislandske literatur« s. 91 fg. Men han er ikke berettiget til heraf at uddrage den slutning, at man för forfatterens tid ikke har brugt noget andet alfabet end det latinske til islandske bøger. Ja det turde være tvivlsomt, om forfatterens tavshed angående runealfabetet berettiger til at slutte, at dette på den tid, da han skrev, slet ikke blev brugt til bogskrift. Grunden til, at

---

[1] Jfr. også dr. F. Jónssons egne ord i fortalen til hans og Dahlerups udgave af den første og anden grammatiske afhandling i Sn. E. s, IX.

[2] I definitionen „*runar heita geltir*, *en rúnar málstafir*“ kan ordet *rúnar* ikke betyde noget andet end runer (Sn. E. II, s. 22[13]. Den første og anden grammatiske afhandling i Sn. E. Khavn 1886 s. 30[1]; jfr. »Runerne i den oldisl. literatur« s. 12). På et andet sted (Sn. E, II, s. 16[5] = udg. 1886, s. 23[9]) betyder det derimod i almindelighed lydtegn, som med hensyn til uklarhed i lydbetegnelsen står på runealfabetets standpunkt. Jævnfør i øvrigt »Runerne i den oldisl. literatur« s. 103—104.

han ikke angriber runeskriften, kunde være den, at han har følt en vis veneration overfor det gamle folkelige alfabet, og desuden måtte han jo med sin skarpe forstand let kunne indse, at det latinske alfabet var fremtidens alfabet, og at runealfabetets dage i literaturen snart var talte, og i så fald var al polemik overfor det overflødig og kunde ikke tjæne til andet end til at forplumre striden mellem forfatteren og tilhængerne af det uforandrede latinske alfabet[1]. Men selv om man indrömmer, at forfatterens tavshed angående runealfabetet tyder på, at dette kun sjælden eller endog slet ikke blev anvendt til bogskrift, så kan dette kun gælde for den tid, da forfatteren skrev sin afhandling, eller i det höjeste for den nærmest foregående tid. Her bliver det da af betydning at undersøge den første afhandlings tilblivelsestid. Dr. F. Jónsson har sat den til c. 1140 i modsætning til tidligere forskere, som har henført den til c. 1160. De grunde, som dr. F. J. fremfører for sin opfattelse, synes imidlertid ikke at være overbevisende. Forfatteren bevidner udtrykkelig, at man i hans dage plejede at skrive og læse love, genealogiske værker, oversættelser af

[1] Ikke et eneste af de steder, som dr. F. J. anfører i fortalen til sin og Dahlerups udg. af den første og anden grammat. afhandling, indeholder den fjærneste antydning af, at det latinske alfabet ved den tid, da forfatteren skrev, har været eneherskende i literaturen. Nogle af disse steder har dr. F. J. misforstået. Således synes han ikke at have lagt mærke til, at ordene „*raddarstǫfom þeim, es áþr vǫro í stafrófe*" (Udg. 1886 s. 27[6] = Sn. E. II, s. 20) i følge sammenhængen betyder ganske det samme som „*hljóþstafe fimm, es áþr vǫro í látínostafrófe*" (Udg. 1886, s. 22[3]), jfr. lige i forvejen (Udg. 1886 s. 27[4]): „*átján gǫrvar ór fimm latínorǫddom*". Ligeledes er det urigtigt, når han mener, at ordene *várt stafróf* (udg. 1886 s. 38 nederst og s. 43[1]) sigter til det för forfatterens tid brugte alfabet. På bægge disse steder ligesom også s. st. s. 43[8] bruges disse ord om forfatterens eget reformerede alfabet.

latinske gejstlige skrifter, samt Ares historiske arbejder[1]. Dr. F. Jónsson forsøger at vise, at den omtalte oversættelses-literatur allerede begyndte at udvikle sig i det 12. århundredes første halvdel, og heri må man sikkert give ham ret. Men heraf er han ikke berettiget til at slutte, at den første afhandlings tilblivelse falder för 1150, ti ingen vil dog vel falde på at nægte, at sådanne oversættelser både blev afskrevne og læste også efter midten af det 12. århundrede. Overhovedet har den kendsgærning, at forfatteren nævner de omtalte skrifter, kun beviskraft med hensyn til spörsmålet om afhandlingens tidligste tilblivelsestid. Med hensyn til det andet spörsmål, til hvilken tid afhandlingen senest kan være skreven, er vi derimod henviste til den negative kendsgærning, at han ikke omtaler de forfattere, som skrev i den sidste halvdel af det 12. århundrede, nemlig Eiríkr Oddsson og Karl Jónsson. Af disse skrev den første sit værk Hryggjarstykki i alt fald efter 1161, og måske ikke för end c. 1170—1180[2], medens den sidstes literære virksomhed falder endnu senere. Da afhandlingen ikke nævner disse forfattere, vil man deraf med nogen sandsynlighed kunne slutte, at den ikke kan være meget yngre end c. 1180, og da den på den anden side omtaler Ares »bøger« i flertallet og således må være yngre end den sidste bearbejdelse af Islændingebogen, som stammer fra årene 1134—1138, kan den ikke være ældre end c. 1140. Det anførte sted tillader os altså ikke at bestemme afhandlingens tilblivelsestid med större nöjagtighed, end at den falder imellem 1140 og c. 1180. Dr. F. Jónsson holder sig til den tidligste grænse, 1140, men uden at

---

[1] Den første og anden grammatiske afhandling i Sn. E. Khavn 1886 s. 20—21.

[2] Se Maurer: Über die ausdrücke: altnordische, altnorwegische und isländische sprache s. 9—10 med anm. 9, jfr. s. 24. Maurer: Island s. 459.

fremføre nogen antagelige grunde for en så tidlig affattelse. At forfatteren på et par steder omtaler forkortelser som pergamentbesparende, turde dog i denne henseende være fuldstændig betydningsløst. Brugen af forkortelser i islandske pergament-håndskrifter, gamle så vel som nye, viser, at man til alle tider, så længe pergament var i brug som skrivemateriale, søgte at omgås forsigtig dermed. I modsætning til dr. F. Jónsson forekommer det mig, at den første afhandlings forfatter har et ganske godt greb på at give sine tanker en klar og koncis form, og når han på enkelte af dr. F. J. anførte steder benytter sig af en temmelig indviklet periodebygning, så taler dette efter min mening snarere for en sen end for en tidlig affattelsestid. De ordformer, hvoraf dr. F. Jónsson mener at kunne slutte, at afhandlingen stammer fra c. 1140, forekommer alle sammen forholdsvis hyppig i håndskrifter fra det 13. århundrede. Det enklitiske *-k* = *ek* forekommer således på mange steder i den Stockholmske Homiliebog og i AM. 645, 4⁰[1], og flere eksempler hentede fra forskellige håndskrifter (Morkinskinna og Stockholmerhåndskriftet af Olaf den helliges saga o. fl.) vil man finde anførte i ordbøgerne. »Suffiksnegationen *-a*, *-at* findes f. eks. i Morkinskinna-udgaven s. 52^{9} (*era*) og i forbindelse med det enklitiske *-k* s. 50^{16}, og flere citater fra den Stockholmske Homiliebog, samt AM. 645, 4⁰ og 673 B, 4⁰ vil man finde i Larssons fortjænstfulde værk[2] samt i ordbøgerne og i K. Gíslason's Frumpartar s. 227—228. I Homiliebogen og 645, 4⁰ møder man hyppig det ekspletive *of*[3], og mange steder findes anførte i ordbøgerne (navnlig Fritzner[2] s. 868). Ordet *þeygi* forekommer på flere steder

---

[1] Se Ludv. Larsson: Ordförrådet i de älsta isländska handskrifterna, s. 62 b og 63 a.
[2] Ludv. Larsson: Ordförrådet s. 3 b og 25 b (jfr. s. 325 a).
[3] Anf. st. s. 246 b.

i Homiliebogen, 645, 4⁰ og 674 A, 4⁰ [1], og Oxforder-ordbogen anfører flere eksempler fra Grågåsen og Heimskringla. Ingen af disse ordformer kan således bruges som bevis for, at afhandlingen går op til c. 1140. Tværtimod taler den konsekvente gennemførelse af *u*-omlyden for, at forfatteren har skrevet i den sidste halvdel af 12. århundrede [2]. Men hvis dette forholder sig således, kan man ikke af hans tavshed angående runealfabetet drage nogen slutninger med hensyn til skriftforholdene på Island i den første halvdel af det 12. århundrede.

I »Runerne i den oldislandske literatur« s. 101—102 har jeg vist, at den første afhandlings alfabet, i alt fald hvad tegnene ǫ, ę og ø angår, er påvirket af runealfabetet i den af Torod (og Are?) reviderede form. Vel forekommer ę også undertiden i latinske håndskrifter fra middelalderen, brugt i flæng med *e*, og det er således muligt, at den første afhandling har lånt dette tegn fra det latinske alfabet, således som professor G. Storm mener. Men dog strider dette imod forfatterens egne utvetydige udtalelser, når han udtrykkelig siger, at der i det latinske alfabet, han kendte, kun fandtes de fem vokaltegn: *a, e, i, o* og *u,* samt at han selv har lavet de fire af ham tilföjede vokaltegn ǫ, ę, ø, y [3]. Hvad *y* angår, er dette rigtignok ikke ganske korrekt, da dette bogstav sikkert er lånt fra det angelsaksiske alfabet, men det er muligt, at forfatteren har fremhævet dette i den lakune, som findes i håndskriftet på det sted, hvor han lidt

---

[1] Anf. sted s. 380 b.

[2] Jfr. K. Gíslason: »*U*- og regressiv *v*- omlyd af *á*« i Arkiv f. nord. fil. VIII (ny följd IV) s. 52—82. Samme: »Om helrim i 1. og 3. linje af regelmæssigt dróttkvætt og hrynhenda«, s. 10—11.

[3] Den første og anden grammat. afh. i Sn. E. Khavn 1886 s. 22 [3]: *Uiþ þá hleóþstafe fimm, es áþr uǫro í látínostafrófe: a, e, i, o, u, þar hęfe ec uiþr gǫrua þessa stafe feóra, es hér ero ritner nú: ǫ, ę, ø, y.*

senere særlig omtaler *y*[1]. Vi har således forfatterens ord for, at han selv har opfundet tegnet ę og ikke lånt det fra det latinske alfabet, og virkelig er den forklaring, han giver af dette tegn[2], fuldstændig original og uden sidestykke hos latinske grammatikere. I hvert fald kan det ikke nægtes, at han har fastslået dette tegns lydværdi i det islandske alfabet, og her har den tilsvarende Torodske *límingarstafr* været ham et forbillede. Jeg må således overfor professor G. Storm fastholde, at tegnene ǫ, ę og ơ er dannede af forfatteren under påvirkning af de tilsvarende tegn i Torods alfabet. Flere påvirkninger af runeskriften har jeg søgt at påvise i »Runerne i den oldislandske literatur« s. 100 og 102—103[3].

Det har undret mig at se, hvor let prof. Storm glider hen over den af mig påviste og af ham selv (og nu af prof. Maurer) indrömmede kendsgærning, at runealfabetet netop ved den tid, da den unge literatur begynder at vikle sig ud af svøbet og afsætter sine første frugter, modtager en udvidelse og reform ved Torod (og Are?). Blandt de grunde, der taler for, at de ældste islandske skrifter op-

---

1 Anf. st. s. 23[1].

2 S. st. s. 22[12]: „*enda ritenn af þuí meþ cuiste e's oc með o'sens hring*«.

3 Af ordene: *Staf þann*, *es flester męnn calla þorn* (anf. st. s. 44[11]) slutter dr. F. Jónsson, at *þ* allerede för forfatterens tid var optaget i det islandske alfabet, men som det synes med urette. Det er runetegnet og runens almindelige navn, som her foresvæver forfatteren. At indførelsen af *þ* i det islandske alfabet virkelig skyldes ham, antyder han selv ved ordene: „*hann es síþarst í fundenn*“ (s. 45[5]) og navnlig ved at sige om *títoll* i modsætning til *þ*, at „*hann uas áþr í stafrófe*“ (s. 45[6]). En sammenligning med s. 22[3], 27[6], 35[1], 39[3] viser, at meningen her må være, at *títoll* fandtes i det uforandrede latinske alfabet, som för forfatterens reform blev brugt på Island, samt at dette ikke var tilfældet med *þ*.

tegnedes ved runer, står denne dog sikkert i allerførste række. En reform af denne art må have en grund, må være fremgået af en virkelig trang. Den er kun forklarlig, når man forudsætter, at runealfabetet netop ved denne tid har fået en forøget betydning som meddelelsesmiddel, samt at man som en følge heraf har følt en stigende trang til en fyldigere og sikrere lydbetegnelse. Der foreligger ikke det mindste, der tyder på, at Islænderne ved denne tid efter en större målestok end tidligere har begyndt at benytte runer til indskrifter i sten og træ. Den forøgede anvendelse af runerne, som runereformen tyder på, kan da kun være begrundet i, at den samtidig frembrydende literatur tog runeskriften i sin tjæneste. I øvrigt henviser jeg til »Runerne i den oldislandske literatur« s. 86—88. Særlig skal jeg tillade mig at henstille til de ærede modstandere af hypotesen om runernes brug til skrift at besvare det spörsmål, hvorledes man skal forklare, at det er runealfabetet og ikke det latinske alfabet, som først er genstand for en reform.

Jeg tror således at have vist, at de indvendinger, som prof. G. Storm og dr. F. Jónsson har fremført imod hypotesen om runernes brug til skrift, ikke er begrundede, samt at de ikke rokker ved det resultat, hvortil jeg er kommen i »Runerne i den oldislandske literatur«, og jeg må derfor endnu bestandig fastholde den mening, at runealfabetet har været det herskende alfabet i den ældste islandske literaturperiode, når det gjaldt optegnelsen af islandske skrifter.

III.

Har Are skrevet en særskilt Landnáma? Har han skrevet en særskilt norsk kongesaga? Bægge disse spörsmål har jeg i mine tidligere afhandlinger om Are besvaret bekræftende, idet jeg med hensyn til det første har søgt at give en selvstændig begrundelse af min mening, medens jeg med hensyn til det sidste har holdt mig til de grunde, som Gjessing har fremsat. Derimod fastholder professor Maurer

endnu bestandig den modsatte mening, idet han antager, at alt, hvad Are har skrevet angående de islandske landnamsmænd og de norske konger, har indskrænket sig til det, der stod i de to bearbejdelser af hans Islændingebog, og i sin ovennævnte afhandling om Are søger han, til dels ved nye grunde, at forsvare denne anskuelse. Hans bevisførelse har imidlertid ikke kunnet overbevise mig, og jeg skal nu nærmere påvise, hvorfor.

I første række fremfører prof. Maurer to betænkeligheder imod den af Gjessing og mig forfægtede anskuelse, at Are i sin alderdom skulde have skrevet en særskilt Landnáma og en særskilt kongesaga. Den første betænkelighed, som er hentet fra Ares höje alder, kan jeg ikke tillægge nogen vægt. I Tímarit X, s. 239 har jeg søgt at vise, at Are rimeligvis er begyndt at skrive Landnáma c. 1125, da han var c. 58 år gammel. Men selv om vi forudsætter, at han ikke er begyndt på dette værk för end efter 1134, altså efter at have overskredet sit 67. år, kan jeg ikke finde noget urimeligt deri. Fra de forskelligste landes literatur vil man kunne opvise eksempler på, at forfattere i en höj alder er begyndt at skrive store værker, som de senere har fuldendt. Jeg behøver kun at minde om, at en forfatter, som i den latinske literatur indtager en lignende plads som Are i den islandske, den gamle Cato, først begyndte på sit store værk Origines, efter at han havde overskredet sit 66. år, og vedblev at arbejde derpå indtil ganske kort för han døde i en alder af 85 år[1]. Også den græske historieskrivnings fader Herodot synes først i en höj alder at have skrevet sit berømte værk[2]. Og det er heller ikke tilfældigt, at de første grundlæggere af en videnskab som

[1] Mommsen, Römische Geschichte (6. aufl. Berl. 1884), I, s. 922 under teksten. Teuffel, Geschichte der römischen Literatur (2. aufl. Leipz. 1872) § 119, s. 184—185.

[2] K. O. Müller, Geschichte der griechischen Literatur s. 484-485.

historien først begynder at skrive så at sige i den sidste time. Forud for affattelsen af deres banebrydende arbejder må der naturligvis være gået en langvarig og möjsommelig forberedelse, en indsamling af stof, som optog deres ungdoms og manddoms år, så at de først i en fremrykket alder kunde tænke på at ordne og sammenfatte de mange enkeltheder til et sammenhængende hele. Om Herodot ved vi, at han indsamlede stoffet til sit arbejde på vidtløftige rejser, som strakte sig over næsten hele den da bekendte verden. Må vi da ikke antage, at også Are har behøvet en lang forberedelse til sit værk, og må vi ikke finde det naturligt, at han først henimod sit livs aften har taget fat på en indgående bearbejdelse af et så indviklet stof som den norske kongesaga og de islandske landnám?[1]. Det er dog anerkendt af alle som uimodsigeligt, at han skrev den ældste bearbejdelse af sin Islændingebog — som ifølge Maurers, Gjessings og min enstemmige mening var hans første arbejde —, da han var mindst 55 år gammel, og den sidste bearbejdelse af samme bog, da han havde fyldt sit 67. år. Dette tyder dog på, at hans historiske studier først kom til modenhed i hans alderdom. Hvorfor kan vi da ikke tænke os, at han, efter at have prøvet sine kræfter og øvet sin pen på den første bearbejdelse af sin Islændingebog, modig har givet sig i kast med större opgaver? Efter at det første skridt var gjort, måtte det andet være så meget desto lettere. Jeg ser ikke nogen grund til at antage, at Ares arbejde på den sidste bearbejdelse af Islændingebogen har hindret ham i at tage fat på andre arbejder. Den væsentligste forskel mellem den første og den sidste bearbejdelse bestod jo i udeladelsen af de to afsnit *áttartala* og *konungaæfi*, hvortil der kun behøvedes et pennestrøg, og de udvidelser og tilföjelser, som den sidste bearbejdelse modtog,

[1] Noget lignende udtaler i øvrigt også prof. Maurer i sin anførte afhandling s. 68.

kan allerede på grund af bogens ringe omfang ikke have været så omfattende, at de har kunnet tage lang tid[1]. Hvis vi vidste, at Are i sin alderdom havde været åndssvag eller affældig, vilde jeg kunne göre mig fortrolig med den tanke, at han har siddet med hænderne i skødet efter udarbejdelsen af sin første Islændingebog lige til sin død med undtagelse af den tid, han anvendte på den sidste bearbejdelse af Islændingebogen. Men vore kilder indeholder ikke den mindste antydning af, at Are i sin alderdom har været nedbrudt på sjæl eller legeme. Den höje alder, han opnåede — 81 år —, tyder snarere på det modsatte[2].

Den anden betænkelighed, som Maurer rejser imod den antagelse, at Are har skrevet en særskilt Landnáma og en særskilt norsk kongesaga, er hentet fra Heimskringlas (og Olaf den helliges sagas) prolog, hvis forfatter blandt sine kilder omtaler et værk af Are, som ikke synes at kunne

---

[1] Når professor Maurer mener, at Are ved den tid, da han udgav sin sidste Islændingebog, ikke kan have udarbejdet (»herausgearbeitet«) en Landnáma og en Kongesaga af den forste bearbejdelses tilsvarende afsnit, dels fordi mellemtiden, der forløb mellem de to bearbejdelser, var for kort, dels fordi Are, hvis dette havde været tilfældet, sikkert vilde have omtalt det i prologen til den sidste bearbejdelse, så rammer denne indvending hverken min eller Gjessings opfattelse, ti ingen af os har påstået, at Ares Landnáma eller Kongesaga har foreligget færdig, da han udgav sin sidste Islændingebog. Jeg har kun ment, at Are har begyndt på sin Landnáma (og måske også Kongesaga) i mellemtiden mellem de to bearbejdelser, og til at begynde var denne tid ikke for kort, ligesom vi heller ikke med nogen rimelighed kan vente, at Are i sin kortfattede indledning til den opbevarede Islændingebog skulde have anmeldt arbejder, som vistnok endnu var langt fra deres fuldendelse.

[2] Senere vil jeg komme til at fremdrage en kendsgærning, som synes at vise, at Are i det mindste indtil året 1143 har været beskæftiget med literære arbejder.

være noget andet end den ældste bearbejdelse af Islændingebogen. Hvorledes er dette forklarligt, spörger prof. Maurer, hvis den samme Are efter dette værk, som kun i forbigående kan have beskæftiget sig med den norske kongesaga, skulde have skrevet et andet nyere værk, som udelukkende og med större udførlighed behandlede de norske kongers historie? Hertil skal jeg bemærke, at denne betænkelighed ikke det mindste vedkommer Landnáma, men kun kongesagaen. Og hvad denne angår, kan jeg heller ikke tillægge den nogen afgörende betydning. Jeg har allerede i Årb. 1886, s. 370 udtalt, at Hkr.'s prolog ikke afgiver nogen tvingende grund til at antage, at dens forfatter ikke skulde have kendt noget særskilt arbejde af Are angående de norske kongers historie, og jeg skal nu nærmere udvikle de grunde, hvorpå denne udtalelse hviler. Når det hedder i prologen: »*ritaði hann mest i upphafi sinnar bókar um Íslands bygð ok lagasetning, siðan frá lögsögumönnum, hversu lengi hverr hafði sagt, ok hafði þat áratal fyrst til þess er kristni kom á Ísland, enn siðan alt til sinna daga*«, så kan der ikke være mindste tvivl om, at vi her har en henvisning til Ares Islændingebog. Dette fremgår med fuld sikkerhed såvel af indholdsangivelsens overensstemmelse med vor opbevarede Islændingebog, som også af den kendsgærning, at det pågældende skrift κατ' ἐξοχήν kaldes for *bók*. Når det endvidere hedder: »*Hann tók þar ok við mörg önnur dæmi, bæði konunga æfi i Noregi ok Danmörk ok svá á Englandi, eðr enn stórtiðindi, er gjörz höfðu hér á landi*«, så synes disse ord nærmest at tyde på, at forfatteren har haft for sig den ældste bearbejdelse af Islændingebogen, som indeholdt *konunga æfi*, skönt det unægtelig er påfaldende, at afsnittet *áttartala* ikke omtales. Men når vi lidt senere træffer disse ord: »*Hann ritaði, sem hann sjálfr segir, æfi Noregs konunga eftir sögu Odds Kollssonar, Hallssonar af Síðu*« o. s. v., så er det efter min mening ikke

sikkert, at »*æfi Noregs konunga*» på dette sted er ensbetydende med »konunga æfi« i det foregående. Tværtimod er det ikke usandsynligt, at vi her netop har en henvisning til et særskilt arbejde af Are angående de norske kongers historie, og at vi i betegnelsen »*æfi Noregs konunga*« har dette arbejdes avtentiske titel opbevaret. At Hkr.'s (og Olafs sagas) forfatter virkelig har kendt et arbejde af Are, som havde den norske kongesaga til genstand og dog hverken var identisk med den første eller med den sidste bearbejdelse af Islændingebogen, det fremgår, som det synes, tydelig nok deraf, at han på et andet sted beråber sig på Ares *bøger* (i flertallet) som sin kilde med hensyn til et kronologisk spörsmål, som ikke er berørt med et eneste ord i den opbevarede sidste bearbejdelse af Islændingebogen[1]. Derved er den mulighed udelukket, at denne bog skulde være medindbefattet i flertallet »bøger«, og vi nødes til at antage, at Hkr.'s forfatter foruden den ældste bearbejdelse af Islændingebogen har kendt et andet skrift af Are, som be-

[1] Hkr. Khavn 1777 fg. II, s. 313 (Ól. s. h. k. 189). Ól. s. h. Kria. 1853 k. 175 s. 188. Spörsmålet er om, hvor mange år Olaf den hellige havde hersket over landet, da han flygtede fra Søndmøre over bjærget til Lesjar. Denne begivenhed omtales ikke i den opbevarede Islændingebog. Alt, hvad denne beretter om Olaf den hellige, indskrænker sig til to korte bemærkninger — den ene om hans dødsår, den anden om hans forordning angående landaurar —, som ikke det mindste vedkommer det spörsmål, som det anførte sted i Hkr. (og Ól. s.) behandler. Vel lader det år, i hvilket flugten til Lesjar falder, sig let beregne ved hjælp af kong Olafs dødsår, men dog kun, når man ved, hvor mange år der forløb mellem de to begivenheder, og herom giver den opbevarede Islændingebog ikke den fjærneste oplysning, Denne kan altså umulig have tjænt Hkr. (og Ól. s.) som kilde på det anførte sted. Desuden er det ikke en gang sikkert, at Hkr.'s forfatter har kendt den yngste bearbejdelse af Islændingebogen.

handlede de norske kongers historie[1]. Men selv om man ikke skulde ville gå ind på at se en henvisning til en særskilt norsk kongesaga i de fra Hkr.'s prolog anførte ord, og selv om man lader de anførte ord af Hkr. (og den særskilte Olafs s.) helt ude af betragtning, vil man dog ikke være berettiget til af Heimskringla-prologens tavshed at drage den slutning, at Are ikke har skrevet noget særskilt arbejde om de norske konger. Vi kan tænke os forskellige andre grunde til denne tavshed. Prologens ledende grundtanke er öjensynlig at göre rede for forfatterens kritiske principer og navnlig hans forhold til sine kilder for derved at vise, at hans arbejde kunde göre fordring på troværdighed. Man mærker hos ham en sund bestræbelse efter at gå tilbage til de mest oprindelige kilder, som stod til hans rådighed. Derfor nævner han også i første række de samtidige skjaldes digte. Af samme grund fremhæver han blandt sine skriftlige kilder kun den ældste islandske historieskriver, den ærværdige Are, og det uagtet han sikkert har kendt og benyttet andre skriftlige arbejder end Ares. Det kan da heller ikke forundre os, at han blandt Ares historiske værker kun omtaler hans ældste arbejde, den første bearbejdelse af Islændingebogen, navnlig når vi betænker, at den ligesom den opbevarede bearbejdelse af samme bog må have indeholdt en udførlig påvisning af Ares mundtlige kilder, som særlig måtte interessere prologens forfatter, der tro imod sine principer også søger at påvise sin kildes kilder. Forudsætter vi, at Ares selvstændige kongesaga kun undtagelsesvis har indeholdt kildeangivelser, men med hensyn til disse har ladet sig nöje med at henvise til Islændingebogen, så er det let forklarligt, at prologens forfatter i følge hele sin

[1] Guðbr. Vigfússon har sikkert uret, når han (i sin ordbog under ordet *bók*) mener, at flertallet *bøkr* kan betegne en enkelt bog. I det mindste bevises det ikke ved noget af de steder, han anfører til støtte for sin påstand.

tendens måtte undlade at omtale dette arbejde. I øvrigt skal jeg ikke videre blande mig i striden mellem Maurer og Gjessing angående Ares forhold til de norske kongers historie, men går nu over til at behandle spörsmålet om hans forhold til Landnamsbogen.

Med hensyn til dette spörsmål fjærner prof. Maurers og mine anskuelser sig vidt fra hinanden. Men hele striden imellem os kan dog siges at bunde i et eneste punctum saliens, nemlig vore grundforskellige anskuelser om beskaffenheden af det i den første bearbejdelse af Islændingebogen indeholdte, men i den sidste udeladte afsnit *áttartala*. Efter professor Maurers mening har dette afsnit haft et særdeles betydeligt omfang, idet han antager, at det første grundlag til vor Landnáma, som i følge Hauks utvetydige og også af Maurer anerkendte vidnesbyrd skyldes Are, må være at søge i dette afsnit, samt at alle de historiske angivelser, som i vore kilder tillægges Are, er hentede fra det samme afsnit, for så vidt som de ikke genfindes i den opbevarede Islændingebog eller kan tænkes at have tilhørt afsnittet *konunga æve* i den ældste bearbejdelse. Derimod tror jeg, at afsnittet *áttartala* har haft en ganske anderledes beskedent omfang.

Hvad ved vi da i virkeligheden om bemeldte afsnit? Ikke andet end, hvad vor Islændingebogs prolog og de bagved samme opbevarede brudstykker af *áttartala* lærer os. Alt andet er kun løse formodninger. Prologen lærer os kun navnet på det udeladte afsnit »*áttartala*«, som tyder på, at indholdet har været genealogisk. Og ser vi på de opbevarede brudstykker, finder vi ganske rigtig kun törre slægtregistre, nemlig foruden forfatterens eget stamtræ de fire biskoppers genealogier — alle af strengt genealogisk indhold. Det er ikke en gang sikkert, at det udeladte afsnit har indeholdt flere slægtregistre end disse fem opbevarede. Mærkeligt er det i hvert fald, at alle 5 stamtavler enten ligefrem omhandler Ares slægt (Ares eget

stamtræ), eller dog står i nær forbindelse med den. Are nedstammede fra landnamsmanden Þórðr skeggi's datter Þuríðr, søster til Mosfellingernes stammoder Helga, Ketilbjörns hustru (1. stamtavle)[1]. Slægtledene på Ares side er i opadstigende linie: Are—Jóreiðr—Guðríðr—Yngvildr (gift med Þorsteinn Síðu-Hallsson)—Rannveig—Þorgeirr—Þuríðr. Síðu-Hallr var fælles stamfader for Are og biskop Jon den hellige (2. stamtavle)[2]. Den 3. stamtavle er kun en sidelinje af Ares eget stamtræ, som forgrener sig ved Þórðr gellir. Endelig nedstammede Are gennem Torsten den rødes kone Þuríðr fra dennes fader Eyvindr austmaðr[3], som gennem sin sön Helgi magri var Øfjordingernes stamfader (4. stamtavle). Er dette tilfældigt? Eller må vi ikke antage, at slægtskabsforholdet til forfatteren i alt fald har haft en medbestemmende indflydelse på hans valg af de slægter, som han optog i *áttartala?* At dette virkelig har været tilfældet, bliver endnu mere indlysende, når man ser nærmere på biskoppernes stamtavler. De har alle det tilfælles, at de begynder med en landnamsmand og ender med en biskop. Men kun en af dem, den første, er et langfeðgatal, alle de andre indeholder kvindelige slægtled. Og dog nedstammede ikke blot biskop Gizorr (1. stamtavle), men også de tre andre biskopper i lige mandlig descendens fra landnamsmænd, biskop Jón fra Ásgeirr kneif[4], biskop Þorlákr fra Brǫndólfr, sön af Naddod, Islands opdager[5], og biskop Ketill fra Auðunn rotinn, som igen i lige linje nedstammede fra Færøernes første landnamsmand Grímr Kamban[6]. Hvorledes skal vi

---

[1] Landn. III. p. 7. k. s. 190. IV. p. k. 1 s. 24 og k. 9 s. 262. V. p. k. 12 s. 312—313, jfr. Vidbætir IV s. 355.
[2] Landn. IV. p. k. 9 s. 262.
[3] Landn. II. p. k. 15 s. 108.
[4] Bisk. I. s. 151 og 216. Landn. I. p, k. 11 s. 42. V. p. k. 2 s. 278. Vidb. III s. 342.
[5] Bisk. I. s. 72. Landn. V. p. k. 11 s. 311.
[6] Landn. III. p. k. 16 s. 220. Vidb. IV. s. 358.

forklare, at Are med forbigåelse af de mandlige ascendenter fører disse slægtrækker gennem sidelinjer op til landnamsmænd, som stod i slægtskabsforhold til ham selv, hvis ikke ved at antage, at netop dette slægtskabsforhold har været bestemmende for ham? Det personlige forhold, hvori forfatteren står til biskoppernes stamtavler, gör det noget tvivlsomt, om *áttartala* i den ældste Islændingebog har indeholdt flere stamtavler end de 5 opbevarede. Men selv om vi går ud fra den ikke usandsynlige forudsætning, at flere slægtrækker har været optagne i afsnittet, vil man af det ovenfor udviklede være berettiget til at slutte, at Ares egen stamtavle har været afsnittets egentlige kærnepunkt, samt at der om dette kærnepunkt har grupperet sig andre slægtrækker, som opfyldte følgende betingelser: 1) at nedstamme fra en landnamsmand, 2) at kunne føres ned til en anset samtidig, 3) at stå i slægtskabsforhold til forfatteren. Afsnittet var altså ikke blot i indhold indskrænket til det rent genealogiske, men det havde også et begrænset omfang.

Vel erklærer prof. Maurer det for uberettiget af de opbevarede brudstykker at slutte sig til beskaffenheden af det hele afsnit, idet han tvivler om, at de opbevarede slægtregistre er optagne uforandrede, uden omarbejdelse eller forkortning, fra deres kilde. Men han synes at have overset, hvad jeg allerede udførlig har påvist i min afhandling i Årbøger for nord. oldk. og historie 1885 s. 351—352, 354—355 og 363—367, at nemlig alle fem slægtregistre er planmæssig og konsekvent udarbejdede efter det samme skema, så at enhver mulighed for, at teksten er forvansket, synes at være udelukket. Dr. W. Golther indvender, at disse *áttartǫlor* ere udarbejdede i en bestemt hensigt, nemlig som biskoppernes slægtrækker, og at man som en følge heraf er uberettiget til at antage, at også de andre stamtavler, som *áttartala* indeholdt, har været indrettede efter det samme skema. Hertil må bemærkes, at en af de fem stamtavler, forfatterens egen, ikke er biskoppelig, og dog ligner den i plan og metode de

biskoppelige stamtavler som den ene dråbe vand ligner den anden; kun går den af let forståelige grunde höjere op end de andre[1]. Og for det andet er og bliver en slægtrække dog altid kun en slægtrække, hvad enten den fører ned til en höjærværdig prælat eller til andre dødelige, så at det er uforståeligt, hvorfor disse sidstes stamtavler ikke skulde kunne være udarbejdede efter den samme plan som de førstes. I det mindste er det i höjeste grad usandsynligt, at den gejstlige Are skulde have behandlet de verdslige hövdingers slægtrækker med större udførlighed end sine biskoppelige venners. Men dette er dog netop konsekvensen af Maurers og Golthers standpunkt, når de forsøger at forene de mange og heterogene landnamshistorien vedkommende notitser, som tillægges Are, indenfor *áttartala's* snævre ramme. Golther henviser til overskriften over Fagrskinna: »*Hér hefr upp ættartal Noregs konunga*« for at vise, at overskriften *áttartala* kan omfatte noget andet og mere end lutter genealogier. Men denne overskrift findes kun i den ene håndskriftklasse, A. Klassen B, som repræsenterer et ældre grundhåndskrift end A[2], har derimod overskriften: »*Hér hæfr upp Noregs kononga tal*«[3]. Codex archetypus har rimeligvis haft overskriften: *Hér hefr upp tal Noregs kononga,* som på grund af, at ordet *tal* sjælden bruges i denne betydning undtagen i sammensætninger, af A-klassens original forandredes til: *H. h. u. ættartal N. k.*, af B-klassens grundhåndskrift derimod med væsenlig bibeholdelse af den oprindelige mening til: *H. h. u. Noregs konongatal.* Men selv om *ættartal* her var den oprindelige overskrift, vilde dette ikke bevise noget overfor Are, hvis kapitel-overskrifter (op-

---

[1] Jfr. min afhandling i Årb. f. nord. oldk. og hist. 1885 s. 354—355.

[2] Fagrsk. udg. s. XIII.

[3] Fagrsk. udg. s. XIV. Katal. over den Arna-Magn. håndskriftsamling under AM. 51 fol., jfr, under 302, 4°.

bevarede foran Islændingebogen) i alle tilfælde korrekt og træffende gengiver det tilsvarende kapitels indhold.

Med hensyn til spörgsmålet om *áttartala's* omfang kan jeg ikke lægge den ringeste vægt på Hkr.'s prolog, som ikke en gang nævner dette afsnit af den ældste Islændingebog, således som jeg tidligere har fremhævet. Heraf skulde man da snarest kunne slutte, at bemeldte afsnit ikke har været særdeles omfattende. Vel tror Maurer, at prologens forfatter ved de ovenfor anførte ord: »*ritaði hann mest í upphafi sinnar bókar um Íslands bygð*« netop sigter til *áttartala*, og ser i dem et vidnesbyrd om, at denne ikke udelukkende har bestået af lutter slægtregistre, men også udførligere har handlet om den islandske landnamshistorie. Men når vi lægger mærke til, at den opbevarede Islændingebogs 1. k. i følge indholdsfortegnelsen i begyndelsen af bogen netop bærer overskriften »*frá Íslands bygþ*«, hvilket er i god overensstemmelse med kapitlets begyndelse (»*Ísland bygþesc fyrst*« &c) og øvrige indhold, så kan vi ikke være i tvivl om, at Hkr.'s forfatter ved de anførte ord sigter til dette kapitel eller rettere, hvis vi forudsætter, at citatet er hentet fra den ældste Islændingebog, til det tilsvarende kapitel i denne, og ikke til *áttartala*, som i den ældste redaktion sikkert har indtaget den samme plads, som 2. kapitel indtager i den yngste[1]. At ordene »*um Íslands bygð*« i Hkr.'s prolog ligefrem er lånte fra en kapiteloverskrift i Islændingebogen, er indlysende deraf, at de umiddelbart påfølgende ord »*ok lagasetning*« genfindes i kapiteloverskriften over 2. kapitel i vor Islændingebog. Heraf følger imidlertid, at det anførte sted ikke har den ringeste betydning med hensyn til spörsmålet om *áttartala's* omfang. Det samme gælder også om de lidt senere påfølgende ord, at Are i Islændingebogen foruden *konunga æve* også har berettet om »*stórtiðendi, er gerzt hǫfðu hér á landi*«. Disse ord går ikke på *áttartala*, men på Islænd-

---

[1] Jfr. min afhandling i Årb. for nord. oldk. og hist. 1885 s. 363.

ingebogen i dens helhed, som sikkert ligesåvel i den ældste som i den yngste bearbejdelse har fortalt om de vigtigste indenlandske begivenheder, f. eks. landets inddeling i fjærdinger, indførelsen af femterdommen, oprettelsen af bispestolene, tiendens indførelse, lovoptegnelsen o. s. v. Ingen af disse begivenheder er omtalt i Hkr.-prologens angivelse af Islændingebogens indhold, men den sammenfatter dem alle under den træffende almindelige betegnelse »*stórtiðindi*«.

Jeg kan altså ikke i vore kilder finde noget støttepunkt for den antagelse, at afsnittet *áttartala* i den ældste Islændingebog har udmærket sig ved indholdsfylde eller betydeligt omfang. Tværtimod fremgår det på det bestemteste af Íslbk.'s prolog og af de opbevarede brudstykker, at *áttartala* kun har været en samling af slægtregistre, indrettede efter et konsekvent gennemført skema og grupperende sig om forfatterens egen stamtavle som midtpunkt. Vi forstår nu bedre, end man hidtil har gjort, de motiver, som har bevæget Ares literære konsulenter til at give ham det råd at udelade *áttartala* af Islændingebogen. De har ikke blot, som jeg tidligere har påvist, taget anstød af den overvægt, som det genealogiske i dette afsnit havde over det historiske, men de har også fundet den fremskudte stilling, som forfatterens egen slægt indtog indenfor samme, mindre passende.

Paa den anden side finder vi i vore kilder følgende vidnesbyrd om eller antydninger af, at Are har skrevet noget andet og mere angående Islands historie end, hvad vi genfinder i den opbevarede Islændingebog.

1. Vedkommende landnamshistorien i almindelighed:

a) Hauksbogen tillægger Are i forening med Kolskeggr det første grundlag til Landnáma (Landn. V. p. 15. k. s. 320).

b) I overskriften over Gunnl. s. ormst. i cod. Holm. 18, 4to, omtales Are som: »*mestr fræðimaðr á Íslandi á landnámssögur ok forna fræði*«.

2. Enheltheder vedrørende landnamshistorien:

a) At Are har skrevet udførligere om de første opdagelsesrejser til Island, kan sluttes af Landn. I. 1 s. 27, hvor den såkaldte Sturlubók og Melabók i afsnittet om Naddoðr påberåber sig Ares ven og samtidige præsten Sæmundr Sigfússon som mundtlig kilde (»*sagði*«) ganske som Islændingebogen (Golthers udg.) k. VII, 18 (jfr. prologen og k. IX, 8 og X, 3).

b) Beretningen om antallet af de skibe, som sejlede fra det vestlige Island til Grönland samtidig med Erik den røde, da han tog derover for at bosætte sig der, tillægges Are i Hauksbók og Melabók. Sturlubók beråber sig kun i almindelighed på »*fróðir menn*« som kilde, men dermed menes dog sikkert ingen anden end Are. Landn. II, 14 s. 106[1].

c) Fortællingen om Auðr djúpauðga og hendes sön Þorsteinn samt om dennes börn i Landn. II, 15 s. 108—109 viser sig ved sammenligning med Eyrb. k. 7 (Leipz. 1864 s. 8)[2] og Laxd. k. 4 (Khavn 1889 fgg. s. 7) at være grundet på et skrift af Are (jfr. Tímarit X, s. 226—228).

d) Når det i Landn. II, 22 (s. 130) hedder: »*Svá kvað Þorkell Gellisson segja íslenzka menn, þá er heyrt hǫfðu frá segja Þorfinn í Orkneyjum, at Ari* (ɔ: Másson) *hefði kendr verit á Hvítramannalandi ok náði eigi brutt at fara, en var þar vel virðr*«, så kan vi ikke være i tvivl om, at Are har skrevet disse ord, dels fordi denne Þorkell Gellisson sikkert

---

[1] Om opdagelsen af Grönland og alt, hvad der stod i forbindelse dermed, må Are have været særdeles godt underrettet, da hans hjemmelsmand, farbroderen Þorkell Gellisson, selv havde talt med en mand i Grönland, som havde været en af Eriks ledsagere på den omtalte rejse derover (Íslbk. Golthers udg. k. VI, 4).

[2] Når Njála k. 114^{8-10} (udg. 1875) i modsætning til dette sted i Eyrb. beretter, at Þórólfr mostrarskegg har været gift med Ósk, datter af Torsten den røde, så beror dette sikkert på en misforståelse af Islendingabók k. IV, 2 (Golthers udg.).

er identisk med hans farbroder, som flere gange påberåbes som hjemmelsmand i Islændingebogen (Golthers udgave k. I, 1, I, 5 og VI, 4), dels også på grund af den nöjagtige og omhyggelige angivelse af kildes kilde, som er så ejendommelig for Are[1].

e) Den sydlige del af Austfirðingafjórðungr har Are udarbejdet efter den samtidige eller lidt ældre Kolskeggr Ásbjarnarsons (rimeligvis mundtlige) meddelelse (Landn. IV, 4, s. 249; V, 15, s. 320). Jfr. Tímarit X, s. 234; Maurer i Germania, Neue Reihe XXIV, s. 78.

f) Professor Maurer har vist, at beretningen om Úlfljótslög og fjærdingsinddelingen i Hauksb. (Landn. IV, 7, s. 258—259) og Melab. (Landn. Viðbætir II, s. 334—335), samt i Þórðar s. hreðu og Þorsteins þ. uxafóts stammer fra Are. (Maurer, Die Quellenzeugnisse über das erste Landrecht &c. München 1869.)

g) Fortællingen om landnamsmanden Ketilbjörn Ketilsson, som vi finder væsentlig overensstemmende i Sturlunga (Oxf. 1878, I, s. 203) og Landnáma (V, 12, s. 312) må grunde sig på et arbejde af Are, da hans plejefader Teitr, en af Ketilbjörns efterkommere, påberåbes som kilde for dette afsnit i Sturlunga (jfr. Tímarit X, s. 228 fg.; Maurer i Germania, Neue Reihe XXIV (XXXVI) s. 79).

h) Njála k. 114[8] (udg. 1875) henviser til Are som hjemmelsmand for, at Örnólfr fiskreki var en sön af Þorgils reyðarsíða[2].

3. Vidnesbyrd, som ikke vedkommer landnamshistorien:

a) Kristni saga nævner Are som en af sine fornemste kilder (Kristni s. k. 12. Bisk. I, s. 27).

---

[1] Jfr. navnlig det sidstanførte sted af Islændingebogen (k. VI, 4): *at því es sá talþe fyr þorkele Gellessyne á Grønlande, es siálfr fylgþe Eiríke enom rauða út.*

[2] Jeg tror, at »*hans*« går på Örnólfr, som er det nærmeste navn, og ikke på Snorri goði, som nogle har ment.

b) Særlig tillægger Kristni s. Are beretningen om, at Sigvalde jarl har ladet Stefnir Þorgilsson dræbe (Kristni s. k. 12, s. 26).

c) Páls s. 18. k. (Bisk. I, s. 145) tilskriver Are en beskrivelse af Islands sörgelige tilstand efter biskop Gizurs død, som rimeligvis i sine hovedtræk genfindes i Kristni s. k. 14 s. 30—31 og Hungrv. k. 8 (Bisk. I s. 70—71).

d) Are citeres som hjemmel for en kronologisk bemærkning om tidsafstanden mellem Olaf den helliges og Snorre godes død (Laxd. k. 78, Khavn. 1889 fgg. s. 286).

e) I »Nafnaskrá íslenzkra presta« (Dipl. Isl. I, s. 185—186) tillægges beretningen om biskop Ketils død Are frode med biskop Magnus Einarsson som hjemmelsmand.

f) Overskriften over Gunnlaugs s. ormst. i Cod. Holm. Nr. 18, 4⁰ (og de derfra stammende håndskrifter) går ud på, at sagaen grunder sig på Ares meddelelser (jfr. ovenfor under 1 b)[1].

De ovenfor under 2 a—h opførte antydninger af, at Are har beskæftiget sig med landnamshistorien, støtter i höj grad troværdigheden af Hauksbogens vidnesbyrd om, at hele det oprindelige grundlag til Landnáma skyldes Are, idet de fleste af disse antydninger findes i eller bekræftes af vor Landnáma, således som man vil have set af citaterne. Vel er det kun ganske få enkeltheder i dette store værk, som vi således med sikkerhed kan vindicere for Are, men det må siges at være af den allerstörste betydning, at de findes spredte rundt omkring i alle værkets dele, dog med undtagelse af 3. del (Nordlændingefjærdingen). Og ser vi på indholdet af de således udpegede bestanddele af Ares oprindelige arbejde,

[1] En lignende sammenstilling vil man finde hos A. Gjessing, Kongesagaens fremvækst I, s. 3—4, hvor dog enkelte af de her fremhævede punkter er forbigåede. På den anden side har jeg ikke medtaget henvisningen til Are i Jóns s. hins helga (Bisk. I, s. 158 og 231), da den sikkert henviser til Islændingebogen (Golthers udg.) k. X, 3—4.

viser det sig, at dette langt fra at være en tör samling af genealogiske tabeller, tværtimod har indeholdt ret fyldige historiske oplysninger, som bestemt peger ud over begrebet *áttartala*, og på ingen måde kan tænkes at have haft plads i dette afsnit af den ældste Islændingebog. Jeg indrömmer gærne, at henvisningerne til Are i Njáls saga (ovenfor 2 h) og i Eyrbyggja (ovenfor 2 f), som er af genealogisk indhold, muligvis er hentede fra *áttartala*, men alle de øvrige angivelsers indhold forbyder ubetinget at henføre dem til dette afsnit. Og betænker vi, at disse angivelser kun må have været forsvindende enkeltheder i det arbejde, som i følge Hauksbogens vidnesbyrd udgjorde det oprindelige grundlag til Landnáma, vil vi finde det absolut utænkeligt, at dette arbejde har kunnet rummes indenfor *áttartala's* snævre grænser. Men dermed er også den mulighed udelukket, at dette arbejde har været en bestanddel af den ældste Islændingebog, ti udenfor *áttartala* har denne, i følge alt, hvad vi ved om dens anlæg, ikke haft nogen plads til et så betydeligt afsnit, og desuden er det utænkeligt, at Are i prologen til sin sidste Islændingebog ikke skulde have omtalt udeladelsen af et så vigtigt afsnit, ligesom han omtaler udeladelsen af *áttartala* og *konunga æve*. Af de to bearbejdelser af Islændingebogen synes desuden den ældste — bortset fra *áttartala* og *konunga æve* — at have været den mindst omfattende, når vi ser hen til prologens ord: *ok jókk þvi, es mér varþ siþan kunnara ok nú es gørr sagt á þesse an á þeire.* Men kan vi således ikke få plads til Ares landnamshistorie i den ældste Islændingebog, nødes vi til at antage, at han har skrevet en særskilt Landnáma, som i følge Hauksbogens vidnesbyrd ligger til grund for det sikkert i höj grad overarbejdede værk, som er opbevaret under titelen Landnámabók.

Hauksbogen støtter sig ikke umiddelbart til Ares værk. Af dens ofte omtalte vidnesbyrd fremgår, at den er udarbejdet efter Sturla's og Styrmes landnamsbøger, således at

den overalt har fulgt den af disse kilder, som i hvert enkelt tilfælde indeholdt den udførligste fremstilling, men den tilföjer udtrykkelig, at störste delen (»*mikill þorri*«) af stoffet var fælles for bægge dens kilder. Denne udtalelse, som står umiddelbart efter bemærkningen om, at det første grundlag til Landnáma skyldes Are (og Kolskeggr), kan efter min mening ikke forstås anderledes end som en antydning af, at alt, hvad der var fælles for Sturlas og Styrmes Landnáma-redaktioner, var forfattet af Are (og Kolskeggr)[1]. Dette benægter professor Maurer, som tror, at optegnelserne angående Islands bebyggelse og landnamsmændenes genealogi først efterhånden fra en beskeden begyndelse — som også han tillæger Are — har kunnet svulme op til det omfang, som den opbevarede Landnáma har, samt at den for Sturlas og Styrmes bearbejdelser fælles Landnáma-tekst har dannet sig på det af Are givne grundlag ved sukcessive tilföjelser af forfattere, som levede i mellemtiden mellem Are på den ene side og Sturla og Styrmer på den anden side. Han finder det usandsynligt, at ingen forfatter i dette tidsrum, som spænder over et helt århundrede, skulde have beskæftiget sig med dette på Island så populære stof, som derpå i rask følge behandles af Styrmer, Sturla, Haukr og Snorri Markússon. Men her bevæger vi os på formodningernes gyngende grund. Det står dog fast, at Haukr ingen mellemled nævner mellem Are på den ene side og Sturla og Styrmer på den anden side. Hvad han siger om Are, har han sikkert ikke selv opfundet, men hentet det fra sine kilder, den ene af dem eller bægge, og når han ingen mellemled omtaler imellem disse og Are, vil man deraf være berettiget til at

---

[1] I övrigt har jeg påvist, at det sikkert beror på en misforståelse af Haukr, når Kolskeggr på dette sted omtales som forfatter i stedet for som Ares meddeler (Tímar. X, s. 234—235); jfr. Maurer i Germania, Neue Reihe XXIV (XXXVI), s. 78.

slutte, at heller ikke disse (Sturla og Styrmer) har omtalt sådanne[1], og sandsynligheden taler da for, at de har hentet det for bægge fælles stof umiddelbart fra Ares værk. Dette bekræftes også ved beretningen om Ketilbjörn i Sturlunga VII k. 12 s. 203, som i det væsentlige enslydende genfindes i Landn. V, k. 12 (ovenfor 2 g). I Sturlunga indleder denne beretning et afsnit om Haukdølerne, som er indskudt i Sturla's Islendinga saga, men dog, af grunde, som jeg håber senere at kunne fremsætte i en anden sammenhæng, ikke kan antages at være forfattet eller indsat på dette sted af Sturla selv, men af en senere interpolator. Denne afskriver öjensynlig temmelig tankeløst og mekanisk et arbejde af Are, som ikke blot af mig, men også af professor Maurer og dr. Golther antages at være identisk med det i Hauksbogen omtalte første grundlag til Landnáma, som efter min mening var et særskilt skrift, efter Maurers og Golthers mening derimod et afsnit af den ældste Islændingebog. Interpolatorens mekaniske og naive fremgangsmåde viser sig f. eks. deri, at han uden nogen kommentar optager sætningen: »*Svá segir Teitr*«, og senere, hvor han efter min mening kopierer den yngste, efter Maurers mening derimod den ældste Islændingebog, i brugen af første persons pronomen »*ek*« om Are[2], og den er os den bedste borgen for, at han gengiver sin kilde temmelig uforandret. Sammenligner vi nu Ares i Sturlunga opbevarede tekst med Landnámateksten, viser det sig, at bægge omtrent er lige fyldige, idet den første vel udelader nogle enkeltheder, som findes i Landn., men til gengæld indeholder andre, som Landn. forbigår[3]. Denne kendsgærning taler ikke til gunst for teorien om den sukcessive

---

[1] Jfr. Hauksbogens ord: »*ok hafða ek þat ór hverri, sem framarr greindi*«; Landn. V, 15, s. 320.

[2] Sturl. VII, 14, s. 205, note 5 under teksten. Med Maurer går jeg ud fra, at Guðbr. Vigfússons rettelse er begrundet.

[3] Jfr. min afhandling i Tímarit X, s. 231—232.

udvikling af landnamshistorien på det af Are givne indskrænkede grundlag ved tilföjelser af forskellige forfattere, som skulde have levet i mellemtiden mellem Are og Styrmer. Vore kilder ved ikke det mindste om disse forfattere, hvilket er så meget mere påfaldende, som de i virkeligheden efter Maurers teori må antages at være de egentlige forfattere til vor Landnáma, idet de ikke blot menes at have samlet störste delen af det rige stof, som lå til grund for Styrmes og Sturlas bearbejdelser, men også må have udløst landnamshistorien af dens forbindelse med Ares Islændingebog og givet den tilværelse som et selvstændigt værk. En af disse anonyme forfattere har dog Maurer ment at kunne påpege i prior Brandr Halldórsson, som Landnámahåndskrifterne Hauksbók og Melabók tillægger det hædrende tilnavn »hinn fróði«, og tilföjer, at han »har skrevet mest om Bredfjordingernes genealogi«[1]. Men Guðbr. Vigfússon har vist, at de oplysninger, Landn. på det anførte sted giver om denne Brands slægt, tyder på, at han har levet omtrent samtidig med Are[2], så at det næppe går an at henføre ham til den sidste halvdel af det 12. århundrede. Sandsynligere forekommer det mig i ham at se en af de genealogiske forfattere fra første halvdel af dette århundrede, som omtales i den første grammatiske afhandling i Sn. E. Brands priortitel strider ikke derimod. Tingøre kloster var det eneste kloster i Island indtil 1155, og her må Brandr have fungeret som prior. Klosterets stiftelse sættes af de islandske annaler i året 1133[3], men på den anden side tillægger troværdige kilder biskop Jon den hellige klosterets første oprettelse og dotation[4]. Sandheden er vel den, at biskop Jon har stiftet

---

[1] Landn. II, 15 s. 108.

[2] Safn til sögu Íslands I, s. 340.

[3] En variant til Gottskalks annaler henfører dog denne begivenhed til året 1112 (G. Storms udg. s. 320).

[4] Se Maurer, Island s. 256—257, hvor kildestederne findes anførte.

klosteret, medens det først i året 1133 fik en abbed til klosterforstander, hvilket har foranlediget notitsen i de islandske annaler. I sin barndom er klosteret rimeligvis blevet bestyret af en prior under biskoppens overhöjhed, ligesom vi ser at tilfældet var med Þykkvabæjarklaustr, hvor den senere biskop Þorlákr Þórhallsson i de første år efter klosterets stiftelse fungerede som prior og senere blev ophöjet til abbed[1], og med Viðeyjar klaustr, som blev indviet af biskop Magnús Gissurarson i året 1226 og derpå bestyredes af priorer, indtil Arnórr Digr-Helgason blev dets første abbed i året 1247. Vi kender nu ikke mere navnene på de priorer, som således efter al sandsynlighed har bestyret Tingøre kloster i dets første tid indtil 1133, men vi fejler næppe ved at antage, at Brandr Halldórsson netop har været en af dem. I det mindste kan jeg ikke indse, hvor man ellers skulde kunne få plads til ham. Han synes således i Landn. snarere at være citeret som en af Ares kilder end som en af hans efterfølgere i bearbejdelsen af landnamshistorien. Overhovedet tror jeg ikke, man hidtil rigtig har opfattet betydningen af de genealogiske skrifter, som i følge den første grammatiske afhandling i Sn. E. blev affattede i modersmålet i begyndelsen ef det 12. århundrede, eller deres forhold til Are og Landnáma. Sikkert skylder Are disse genealogiske optegnelser mere end vi nu er i stand til at påvise. Jeg er ikke blind for betydningen af Maurers bemærkning, at et værk som Landnáma ikke kan være blevet til på engang, men må tænkes at være frugten af en sukcessiv udvikling fra beskedne frøkorn. Men jeg tror, at denne udvikling i det mindste for en stor del ligger forud for Ares affattelse af hans landnamshistoriske værk. Der kan ikke være den ringeste tvivl om, at familieinteresserne, som spillede så stor rolle i den islandske stat, har givet en stærk impuls til den begyndende historiske forskning, ja at de må

[1] Bisk. I, s. 96 og 270.

antages at have været primus motor til et værk som Landnáma og derigennem til de andre Íslendinga sögur. Det er disse mægtige familieinteresser, der har skabt den genealogiske literatur, som igen har været den islandske landnamshistories nødvendige forudsætning og grundlag. Selv om vi ikke havde den første grammatiske afhandlings udtrykkelige vidnesbyrd om tilværelsen af genealogiske arbejder i den første halvdel af det 12. århundrede, selv om dette vidnesbyrd ikke blev bekræftet af Hungrvaka k. 1[1], som ved siden af lovene og sagaerne opfører *mannfrøðe* (ɔ: personalhistorisk, særlig genealogisk literatur) blandt de i modersmålet affattede skrifter, vilde vi dog ikke kunne tvivle om, at slægtrækker i følge sagens natur må have været noget af det første, som blev genstand for optegnelse. Slægterne havde jo ikke blot en ideel, men også ligefrem en materiel interesse af, at erindringen om deres afstamning og indbyrdes forbindelser blev bevaret[2]. Fortællingen om den unge gejstlige, den senere biskop Torlak den hellige, som i de fritimer, hans teologiske uddannelse lævnede ham, studerede genealogi og personalkundskab under sin moders vejledning, viser bedst, hvor dybe rødder sansen for genealogiske studier havde slået i familielivets jordbund[3]. Stærkest må dog denne sans have ytret sig i de höjbårne slægter, hvortil landets fornemste hövdinger hørte, og vi fejler næppe ved at antage, at flere af disse allerede i begyndelsen af det 12. århundrede har ladet deres stamtræer nedskrive. I løbet af de følgende år blev så disse genealogiske optegnelsers antal stadig forøget, indtil de alle blev overflødige ved Ares landnamshistoriske værk. Brandr Halldórsson er den eneste af disse genealogiske forfattere, hvis navn vi nu kender, men foruden hans

[1] Bisk. I, s. 59.

[2] Dette er klart og træffende fremhævet af Jón Jónsson i hans afhandling »Rannsóknir í fornsögu Norðrlanda« i Tímarit hins ísl. bókmentafjelags XI, s. 51—52.

[3] Bisk. I, s. 91 og 266.

arbejde, »*Breiðfirðinga kynslóð*«, som synes at have omfattet ikke blot Bredfjordingeslægten i snævrere forstand (Ares forfædre), men også samtlige eller dog de fleste bredfjordske slægter af nogen betydning, kender vi også titelen på et andet arbejde af samme art, nemlig »*Ølfusingakyn*«, som Landn. omtaler som sin kilde på et enkelt sted[1]. Guðbr. Vigfússon har sikkert ret, når han mener, at bægge disse arbejder ere blevne benyttede af Are[2]. Og virkelig synes det ofte omtalte afsnit af Ares ældste Islændingebog, *áttartala*, ikke at have været andet end en samling af slige genealogiske optegnelser, som kun i omfang, men ikke i anlæg og metode har adskilt sig fra de tidligere i samme genre udkomne arbejder og rimeligvis har benyttet flere af disse som kilder. Vel indeholdt *áttartala* mere end en enkelt slægts stamtræ, men dog synes også i den den enkelte slægt, Bredfjordingerne, at have været stillet i forgrunden og de andre slægtrækker at have grupperet sig om den[3]. Brudstykkerne af *áttartala* bag ved Islændingebogen er således en levning af denne genealogiske literatur, den eneste, som vi nu med sikkerhed er i stand til at påvise. Men uden tvivl er meget af den gået over i Landnáma, og måske er nogle af de slægtrækker, som findes i håndskrifterne AM. 162 fol. og i den ældste Melabók (AM. 445 b, 4to, forhen Univ.-bibls addit. Nr. 20, fol.) så gamle, at de kan antages at være lånte fra den[4]. Denne genealogiske literatur blev så ganske naturlig udgangspunktet for en historisk literatur. Man lod sig ikke i længden nöje med at optegne forfædrenes navne, men ønskede også at bevare erindringen om deres handlinger og bedrifter, og navnlig måtte interessen koncentrere sig om landnamsmændene, de ærværdige grundlæggere af den is-

---

[1] Landn. IV, 13, s. 274. Kun Hauksbogen udelader den herhen hørende notits (s. st. anm. 3 under teksten).
[2] Sturl. Oxf. I, s. XXXVII.
[3] Jfr. ovenfor s. 78—82.
[4] Landn. Viðb. IV.

landske stat, som i de fleste slægters stamtavler fungerede som stamfædre. Den tanke lå nær at samle alt hvad man rundt om i landet vidste om disse mænd og overhovedet om Islands bebyggelse og deraf med benyttelse af de allerede nedskrevne genealogier at udarbejde et nationalværk, hvortil intet folk i verden kunde opvise magen. Det er Ares udødelige fortjæneste at have fattet og udført denne idé, men hans forgængere, genealogerne, synes at have givet ham ikke blot impulsen, men også en ikke ringe del af stoffet til dette værk. De genealogiske arbejder er de uanselige spirer, hvoraf det frodige træ — Ares landnamshistorie — har udfoldet sig[1]. Her må den ældste Islændingebogs *áttartala* betragtes som et slags mellemled mellem den genealogiske literatur og Landnáma, som det første forsøg på at samle de spredte genealogiske arbejder til en helhed, og for så vidt synes Maurer at have ret, når han mener, at *áttartala* har været grundlaget til vor Landnáma. Den kendsgærning, at Are i de opbevarede brudstykker af *áttartala* fører biskoppernes stamtavler op til 4 landnamsmænd, en i hver fjærding, turde vise, at planen til en efter fjærdinger inddelt Landnámabók allerede da har foresvævet ham. Men efter alt hvad vi ved om *áttartala*, havde forfatteren da endnu ikke emanciperet sig fra genealogien. Først i den særskilte Landnáma tog han skridtet fuldt ud fra det genealogiske over til det historiske.

For ikke at afbryde sammenhængen har jeg hidtil ikke taget noget hensyn til prof. Maurers og dr. Golthers forsøg på at vise, at det ovenfor omtalte stykke om Ketilbjörn i Sturl. Oxf. II, s. 203 (VII, k. 12) er lånt ikke, som jeg antager, fra Ares Landn., men fra hans ældste Islændingebog.

---

[1] En lignende anskuelse af forholdet mellem den genealogiske og den historiske literatur, kun mindre udførlig begrundet, vil man finde fremsat af Jón Jónsson i Tímarit XI, s. 3, jfr. G. Vigfússon i Safn til sögu Íslands I. s. 279 og i Oxf. ordb. under ordet *ætt*.

Hvis dette kunde bevises, hvis en så detailleret beretning virkelig havde stået i den ældste Islændingebogs *áttartala*, vilde teorien om, at Are har skrevet en særskilt Landnáma, være berøvet sin bedste støtte. Så vilde også alle de andre notitser, som ovenfor er opførte under 2 a—h, godt kunne få plads indenfor det samme afsnit, og der vilde overhovedet ikke være nogen grænse for, hvad det kunde rumme. Der vilde da vel være en fjærn mulighed for, men ikke nogen tvingende grund til at antage, at Are har skrevet en særskilt Landnáma. Lad os da se lidt nærmere på de grunde, som skal tale for, at Sturlungas beretning om Ketilbjörn og det tilsvarende stykke i Landnáma er taget af den ældste Islændingebog.

Jeg mente — og mener endnu — i min afhandling i Tímarit X, s. 228 fgg. at have ført bevis for, at vi med hensyn til Ketilbjörn egentlig har ikke mindre end fire parallelt løbende tekster, nemlig:

1. Mosfellingernes stamtavle i de bevarede brudstykker af *áttartala* bag ved Islændingebogen, som stammer fra den ældste redaktion af denne bog.

2. Den yngste Islændingebogs tekst i k. 2.

3. Ares Landnáma-tekst, som i det væsentlige repræsenteres af Sturlunga.

4. Den overarbejdede Landnámatekst i vore Landnámahåndskrifter[1].

Maurers indvendinger går dels ud på en negativ kritik af min udvikling i Tímarit, dels forsøger han at føre et positivt bevis for, at Sturlungateksten (C) stammer fra den ældste Islændingebog. De negative indvendinger må altså først komme i betragtning.

Med hensyn til biskoppernes stamtavler (A) bemærker Maurer, at der ikke er ført noget bevis for, at de gengiver

[1] Disse fire tekster betegnes i det følgende for kortheds skyld af og til henholdsvis ved A, B, C, D.

den ældste Islændingebogs tekst uforandret, og at det tværtimod i følge deres overskrift (»*cyn byscopa Íslendinga oc áttartala*«) lå nær at udelade alt, hvad der ikke i strængeste forstand hørte under begrebet stamtavle. Denne indvending har jeg allerede til dels besvaret i det foregående — den gendrives tilstrækkelig ved stamtavlernes fuldstændige systematiske ensartethed, som vilde være uforklarlig, hvis de kun var et excerpt —; her skal jeg kun tilföje, at det hele afsnit, hvorfra disse stamtavler både efter Maurers og min mening er lånte, netop bar overskriften *áttartala*, hvoraf man vel nærmest, hvis overskriften har noget at betyde, må være berettiget til at slutte, at hele afsnittet aldrig har indeholdt andet end, »hvad der i strængeste forstand hørte under begrebet stamtavle«, så at der ikke for biskopsgenealogiernes vedkommende kan være tale om at udelade noget, som efter al sandsynlighed ikke fandtes i dem fra først af.

Heller ikke vil prof. Maurer gå ind på, at vi har nogen sikkerhed for, at Sturlungateksten (C) gengiver Ares oprindelige tekst uforandret. Det har naturligvis aldrig været min mening at påstå, at C i alle enkeltheder er en tro gengivelse af Ares oprindelige tekst. Tværtimod har jeg i Tímarit X, s. 232 påpeget enkeltheder, som synes at være mere oprindelige i Landnámateksten (D) end i C, ligesom også Maurer sikkert har ret i, at notitsen »*fleiri vóru börn Teits enn hér eru nefnd*« i C er mindre oprindelig end den tilsvarende i D. Heller ikke er det nogensinde faldet mig ind at antage, at henvisningen til Olaf Tryggvasons saga angående Gizurr hvíti (ikke biskop Ísleifr) i C stammer fra Are. Men på den anden side står det fast, at Sturlunga (C) i det væsentlige gengiver Ares oprindelige tekst, og at Landnámateksten i det hele er mindre oprindelig. Dette har jeg allerede godtgjort i Tímarit X, s. 231—232, og ved den der fremsatte bevisførelse har Maurer ikke en gang forsøgt at rokke. At Ares egen tekst har foreligget Sturlungas kom-

pilator, fremgår af kildeangivelsen: »*Svá segir* (rettere *sagði*[1]) *Teitr*«, og vi har ingen grund til at betvivle, at han har fulgt den ligeså nöjagtig som han i det følgende gengiver Islændingebogens tekst. Den nysanførte kildeangivelses nærmeste omgivelser må dog i det mindste nødvendigvis være lånte fra Are, og det samme gælder også om alle de notitser som er fælles for Landnámateksten (D) og Sturlunga (C). Men indholdet af de notitser angående Ketilbjörn, som vi således med sikkerhed er i stand til at føre tilbage til Are. går, som allerede fremhævet, langt ud over de grænser, som *áttartala* kan antages at have haft. De må altså stamme fra et andet nu tabt arbejde af ham, som i følge Hauksbogens ofte omtalte vidnesbyrd ikke kan have været noget andet end en særskilt Landnámabók.

Men prof. Maurer har også søgt at levere et positivt bevis for, at Sturlungateksten (C) er lånt fra den ældste Islændingebog. Han betoner stærkt sammenhængen mellem C og de umiddelbart påfølgende kapitler i Sturlunga (k. 13 og 14), og mener, at såvel disse som C er lånte fra det samme arbejde af Are. Hvis Sturlungas kompilator ved begyndelsen af k. 13 var gået over til at benytte et andet arbejde af Are end det, han har afskrevet i det foregående, vilde man efter prof. Maurers mening være berettiget til at vente en antydning heraf, og da en sådan faktisk ikke findes, slutter han, at kompilatoren i kk. 13 og 14 vedblivende øser af den samme kilde som i C. Nu kan det imidlertid, mener han, bevises, at i det mindste k. 14 er lånt fra den ældste Islændingebog, idet nemlig notitsen om Goþmundr Þorgeirsson's funktionstid som lovsigemand, som findes i den opbevarede Islændingebog k. 10, men ikke kan have stået i dens

[1] Fejlen er öjensynlig opstået ved urigtig tydning af det foreliggende »*s.*«, der kan læses både som *sagði* og som *segir*. Brugen af præsens viser det tankeløse og mekaniske i kompilatorens fremgangsmåde.

ældste redaktion, netop mangler i bemeldte k. 14. Således kommer professor Maurer til det resultat, at ikke blot k. 14, men også k. 13 og, hvad det her kommer an på, også k. 12 (C) må stamme fra den ældste Islændingebog.

Hertil skal jeg for det første bemærke, at Sturlungas kompilator i det her omhandlede afsnit om Haukdølerne intet steds direkte angiver sin kilde for det stof, han optager. Hvis han i begyndelsen af afsnittet — altså i C — havde nævnt et bestemt arbejde af Are som sin kilde for det efterfølgende, vilde man have grund til at vente, at han ved overgangen til en ny kilde udtrykkelig fremhævede denne, og af hans undladelse heraf kunne slutte, at han stadig benytter den samme kilde. Nu står imidlertid ingen sådan kildeangivelse i C. Derfor vil man heller ikke være berettiget til at vente nogen antydning af ny kilde i begyndelsen af 13. k., selv om vi forudsætter, at kompilatoren her er gået over fra den ene kilde til den anden. At han med hensyn til Gizurr hvíti henviser til Ólafs saga Tryggvasonar, taler ikke herimod. Dette er nemlig i grunden ikke nogen kildeangivelse, men har til hensigt at udpege for den lærvillige læser det stof, som kompilatoren ikke medtager. Den kendsgærning, at vi finder en parallel til C i Landnáma, til kk. 13 og 14 derimod i Islændingebogen, tyder på den anden side bestemt på, at kompilatoren her har benyttet to forskellige kilder. Selv om vi altså går ud fra, at Maurer har ret i, at kk. 13 og 14 er lånte fra den ældste Islændingebog, så følger deraf ingenlunde, at C også er taget derfra. Tværtimod taler overvejende grunde for det modsatte.

Men kan det da antages at være uigenkaldelig bevist og afgjort, at kk. 13 og 14 er lånte fra den ældste Islændingebog? Berettiger den omstændighed, at notitsen om Goþmundr Þorgeirsson ikke findes i k. 14, til en sådan slutning? Ingenlunde! Kk. 13—14 udelader nemlig ikke blot Goþmundr Þorgeirsson, men også Gunnarr enn spaki, Kolbeinn Flosason,

Gellir (for anden gang), Gunnarr (for anden gang), Sighvatr Surtsson og Markús Skeggjason af lovsigemandslisten, og dog må notitserne om alle disse lovsigemænds embedstid i følge Islændingebogens hele anlæg nødvendigvis have stået i dens ældste bearbejdelse, ligesom de findes i den opbevarede yngste redaktion i kk. IX—X[1]. Ti ingen vil dog vel falde på at antage, at alle disse lovsigemænd har manglet i den ældste Islændingebogs *lǫgsǫgomanna æve*, og at dette er grunden til, at de ikke findes omtalte i Sturlungas kk. 13—14. Heraf vil det formentlig være klart, at kompilatoren med hensyn til lovsigemændene har gjort sig skyldig i bevidste udeladelser af, hvad der stod i hans kilde, hvad enten den nu har været den ældste eller den yngste Islændingebog. Den kendsgærning, at Goþmundr Þorgeirsson ikke omtales, taber derved al beviskraft. Men dertil kommer, at Sturlunga kk. 13—14 ikke blot udelader notitsen om Goþmundr, men også Islændingebogens umiddelbart påfølgende beretning om lovoptegnelsen[2], som dog sikkert også har stået i den ældste bearbejdelse af Islændingebogen, idet kompilatoren med en for ham usædvanlig behændighed knytter beretningen om biskop Gizurs sygdom i Bergþórs første embedsår og det påfølgende bispevalg til notitsen om Bergþórs funktionstid[3]. Alt det mellemliggende er öjensynlig med forsæt udeladt, fordi det ikke ligefrem vedkom Haukdøleslægtens historie, som kompilatoren i sit excerpt stadig har

[1] Íslbk. Golthers udg. k. IX, 5—8 og k. X, 2.

[2] Íslbk. Golthers udg. k. X, 9.

[3] Jfr. Sturl. Oxf. I, s. 205: *þá hafði Bergþórr Hrafnsson sex sumur. It fyrsta sumar, er Bergþórr sagði lög, var Gizurr biskup eigi þing-færr* o. s. v., med Íslbk. k. X, 8—10 (Golthers udg.): *þá hafþe Bergþórr Hramnssonr* .vi., *en þá hafþe Goþmundr þorgeirsson* .xii. *sumor. Et fyrsta sumar, es Bergþórr sagþe lǫg upp vas nýmæle þat gǫrt at lǫg ór scylde scrifa á bóc* (o. s. v. . .). *þat vas oc et fyrsta sumar, es Bergþórr sagþe lǫg upp, þá vas Gizorr byscop óþingfǿrr af sótt* o. s, v.

for öje. Udeladelsen af notitsen om Goþmundr Þorgeirsson kan således ganske naturlig forklares under den forudsætning, at kompilator har benyttet den yngste Islændingebog som kilde. I min afhandling i Tímarit X, s. 229 har jeg erklæret Sturlungas kk. 13—14 for at være et ordret excerpt af den yngste Islændingebog. Jeg finder ingen grund til at tilbagekalde disse ord [1]. Alle afvigelser fra vor Islændingebog lader sig let forklare ud fra den forudsætning, at denne er forfatterens kilde. De består dels i ganske almindelige tekstforvanskninger, som f. eks. når biskop Isleifs død siges at være indtruffen *sjau* (i stedet for *sex*) *nóttum eptir Pétrs messu ok Páls*, eller når Philippus kaldes for *Frakka* (i stedet for *Svía*) *konungr* [2], eller når »*þorleikssonar*« udelades efter ordene »*at biðja skyldi þorlák Runólfsson*« i 14. k. (Sturl. I, s. 205 [10]), hvorved biskop Torlaks fader Runólfr urigtig göres til en broder (i stedet for brodersön) af Hallr i Haukadal [3], eller når *ok* skrives for *ek* [4]; i et par tilfælde beror afvigelsen på en forvanskning i Islændingebogens overleverede tekst, nemlig når denne fejlagtig har »*Leo septimus*« i stedet for »*Leo nonus*« [5], hvor Sturl. har »*Leo páve, sá er hinn niundi hefir verit með þvi nafni*«, og når Islændinge-

---

[1] Dog skal jeg for tydeligheds skyld fremhæve, at parallelismen mellem Islændingebogen og Sturlunga ophører henimod slutningen af 14. k., som, fra ordene: „*Eftir Hall*" o. s. v. (Sturl. I. s. 206[2]), er lånt fra en anden (ubekendt) kilde eller må betragtes som en selvstændig tilföjelse af Haukdæleafsnittets forfatter (eller kompilator). Jeg anså dette for så selvfolgeligt, at jeg fandt det overflødigt at fremhæve det i min afhandling i Tímarit.

[2] Jfr. Maurer i Germania N. R. XXIV (XXXVI) s. 80—81.

[3] Jfr. Íslbk. (Golther) k. X, 1. Landn. V, k. 11 s. 311.

[4] Sturl. Oxf. I, s. 205 note 5 under teksten.

[5] Islbk. (Golther) k. IX, 9. Fejlen beror sikkert på fejllæsning af et romersk tal (VII for IX). Sammenligningen med Sturl. viser, at fejlen ikke stammer fra Are selv, som Golther antager, men fra en senere afskriver.

bogen har »*rętt*« for »*rétt*«[1]. Undertiden består afvigelserne i bevidste og fra kompilatorens standpunkt uafviselig nødvendige ændringer, f. eks. når han indsætter Ares navn i stedet for Islændingebogens første persons pronomen, undertiden i ligegyldige ensbetydende variationer, som til dels er fremgåede af en ganske naturlig tilböjelighed til at modernisere Islændingebogens gamle sprog, f. eks. når sætningen »*at Ísleifr vas myclo nýtre an aþrer kennemenn, þeir es á þvisa lande næþe*«[2] har fået følgende form: *at Ísleifr biskup var miklu meiri nytjamaðr en aðrir kennimenn hér á lande*[3], eller når »*Pétrs missa ok Páls*«[4] træder i stedet for originalens »*hǫ́tíþ þeira Pétars ok Páls*«[5], eller når Islændingebogens *Óláfs fall Tryggvasonar*[6] omstilles til *fall Óláfs Tryggvasonar*[7], eller når det oprindelige: »*Gizorr byscop vas ástsælle af ǫllom lanzmǫnnom an hverr maþr annarra, þeira es vér vitem hér á lande hava veret*«[8], gengives således: *Gizurr biskup var betr þokkaðr af öllum landzmönnum en aðrir menn á Íslandi* o. s. v., o. s. v.[9]. Når tilnavnet *inn helgi* föjes til biskop Jons navn, så er det ikke andet end et ganske almindeligt glossem, beregnet på större tydelighed

---

[1] Íslbk. (Golther) k. X, 1. Det er dog tvivlsomt, om det er berettiget her at tale om fejl i Islændingebogen; *ę* bruges ikke sjælden for *e* (*é*) i gamle håndskrifter. Jfr. Konr. Gíslason, Frumpartar s. 37 og 38; Stockh. Hom. udg. s. V; Isländska handskriften Nr. 645, 4°, utg. af Ludvig Larsson, s. XLIII. Derimod er det sandsynligt, at Sturlungas „*hvé*" (Sturl. Oxf. I, s. 204[28]) er oprindeligere end Islændingebogens *hvat* (Íslbk., Golther, X, 4), som måske først er indkommet ved Jón Erlendsson.

[2] Íslbk. (Golther) k. IX, 204.

[3] Sturl. Oxf. I, s. 204[5].

[4] Sturl. Oxf. I, s. 204[15].

[5] Íslbk. (Golther) k. IX, 9.

[6] Íslbk. anf. st.

[7] Sturl. Oxf. I, s. 204[16].

[8] Íslbk. (Golther) k. X, 3.

[9] Sturl. Oxf. I, s. 204[21].

for læseren. Den vigtigste klasse afvigelser består endelig i forsætlige udeladelser af det stof, som ikke passede i kompilatorens plan, at give en oversigt over Haukdøleslægtens historie. Dertil hører fremfor alt den ovenfor omtalte udeladelse af största delen af *lǫgsǫgomanna æve* og af notitsen om lovoptegnelsen, endvidere af stykket om Markús Skeggjason som Ares meddeler[1], og af notitsen om, at *aldamót* indtraadte to år efter biskop Gizurs død. Denne sidste udeladelse har så medført et par nødvendige ændringer i de påfølgende tidsangivelser, som i Islændingebogen regnes tilbage fra *aldamót* som udgangspunkt, i Sturlunga derimod fra biskop Gizurs dødsår[2]. Omstillingen af stykket om Teitr Ísleifsson og Hallr i Haukadal i Islændingebogens 9. k.[3], som i Sturl. gemmes til sidst og sættes efter excerptet af Islændingebogens 10. k.[4], er öjensynlig foretaget i den bevidste hensigt at benytte dette stykke som tilknytningspunkt for fortsættelsen af Haukdølernes historie, som i det følgende behandles selvstændig eller i det mindste på grundlag af andre kilder end Islændingebogen, og indledes med følgende ord: *Eptir Hall bjó í Haukadal Teitr prestr, fóstri hans, sonr Ísleifs biskups*[5]. Et bedre tilknytningspunkt kunde kompilatoren ikke finde i Islændingebogens kk. 9—10 end dette stykke om Hallr og hans fostersön, Haukdølernes stamfader. Det vil da formentlig være indlysende, at Sturlungas kompilator for de her omhandlede to kapitler (13. og 14.) — slutningen af det sidste kapitel naturligvis undtagen — ikke har benyttet nogen anden kilde end Islændingebogen, samt at der ikke er den ringeste grund til at antage, at han har øst af dens ældste og ikke af den

---

1 Íslbk. (Golther) k. X, 2.
2 Íslbk. (Golther) k. X, 15. Sturl. Oxf. I, s. 205[25].
3 Íslbk. (Golther) k. IX, 3—4 og 10.
4 Sturl. Oxf. I, s. 205[28].
5 Sturl. Oxf. I, s. 206[2].

opbevarede yngste bearbejdelse. Men er dette tilfældet, falder også den sidste støtte for Maurers antagelse, at stykket om Ketilbjǫrn (C) er lånt fra den samme kilde som de omtalte kk. 13—14, thi vel findes der i vor Islændingebogs k. 2 en parallel (B) til C, men hele stykket C vil man forgæves søge der. Maurers forsøg på at vise, at C er taget fra den ældste Islændingebog, må således siges at være mislykket.

Dr. Golther er i fortalen til sin udgave af Islændingebogen gået en anden vej end prof. Maurer for at vise, at stykket om Ketilbjörn i Sturlunga (C) stammer fra den ældste bearbejdelse af Islændingebogen. Han tror, at alle fire om Ketilbjörn handlende parallelsteder, som vi her betegner ved bogstaverne A, B, C og D, må føres tilbage til den ældste Islændingebog. Han mener, at Sturlungateksten (C) er mere oprindelig end det tilsvarende sted i Islændingebogens 2. k. (B), idet han på grund af den ordrette overensstemmelse, som jeg allerede har påpeget i Tímarit X, s. 232, finder det mere sandsynligt, at B er et uddrag af C, end det modsatte, at C skulde være en udvidelse af B. Men når C altså er mere oprindelig end B, må det efter hans mening repræsentere den ældste Islændingebogs tekst. Han indrömmer vel, at det i biskoppernes stamtavler opbevarede parallelsted (A) også er hentet fra den samme kilde, men påstår, at det ikke er en oprindelig og fuldstændig gengivelse af Mosfellingernes *áttartala* i den ældste bearbejdelse, hvilket efter hans mening tydelig fremgår deraf, at A kun lægger vægt på biskoppernes stamtræ og ikke opregner sidelinier, altså åbenbart forkorter. Ved hjælp af Landnáma (D), Sturlunga (C), Islændingebogens k. 2 (B) og anhanget til samme (A) forsøger han så at rekonstruere den ældste Islændingebogs tekst. »Es war darin«, hedder det, »von Ketilbjörn Ketilsson die rede, wie er zu Mosfell land nahm; dann fuhr Are fort: von ihm sind die Mosfellingar gekommen, und gab (wie in der Landnáma und

Íslbk. anhang I) deren genealogie. Den ersten teil dieser stelle findet man zweifellos ziemlich getreu in der Sturlunga wieder; aus dem zweiten teile, der áttartala, entnahm ein abschreiber der jüngeren Íslbk. die genealogie der bischöfe«.

I denne kunstige forklaring kulminerer, forekommer det mig, bestræbelserne for at føre alt, hvad Are har skrevet, tilbage til den ældste Islændingebog. Når man stiller den overfor min simple forklaring, i følge hvilken vi i A, B og CD har tre forskellige fra Ares hånd stammende parallel-tekster, repræsenterende tre forskellige værker af ham, nemlig de to Islændingebøger og Landnáma, så vil man næppe kunne være i tvivl om, at det simpleste også er det sandsynligste. Jeg har allerede i Årbøger 1885 s. 350 fgg. udførlig påvist forholdet mellem biskopsgenealogierne og Islændingebogens kap. 2, at dennes beretning om de fire landnamsmænd er en i alle fire tilfælde konsekvent gennemført forkortelse og, til dels, en ligeså konsekvent gennemført udvidelse af de tilsvarende biskopsgenealogier. Jeg har også på samme sted s. 365—366 fremhævet, at en så systematisk gennemført overensstemmelse og forskel umulig kan skyldes en afskriver, men må tillægges forfatteren selv. Nu skal imidlertid efter dr. Golthers mening bægge disse steder være to selvstændige uddrag af en fælles grundtekst, den ældste Islændingebog, systematisk udarbejdede efter en forud lagt plan, det ene af Are selv (B), det andet af en afskriver, som tankeløst har stillet dette sit excerpt efter sin afskrift af den yngste Islændingebog, uden at bemærke, at det selvsamme stof i en lidt forskellig form allerede var optaget i dennes 2. k. En så metodisk anlagt afskriver må dog vel tænkes at have haft forstand til at anbringe sit uddrag på det rigtige sted. Bredfjordingernes genealogi, som ikke kan adskilles fra de forudgående biskopsgenealogier, må da vel også være et excerpt udgået fra den samme afskrivers systematiske hånd. Men hvis den er et selvstændigt uddrag af en sådan afskriver, hvorfor har han da ikke forandret

dens slutningsord, hvor Are omtales i 1. person? Hertil kommer, at vi enten må antage, at uddraget er ældre end den yngste Islændingebog, da det omtaler biskop Torlak som endnu levende, og i så fald kan det umulig tillægges en afskriver af denne bog, eller også, at den ellers så konsekvente og reflekterede afskriver tankeløst har optaget notitsen om biskop Torlak fra sin kilde. Overalt lurer modsigelsen bagved denne teori. Jeg har i det foregående påvist, at alle de slægtlinjer, igennem hvilke biskoppernes genealogier føres op, står i nær forbindelse med Ares egen slægt, og dette giver os en naturlig forklaring af den kendsgærning, at netop disse slægtlinjer vælges med forbigåelse af alle sidelinjer. Jeg kan altså ikke indrömme, at A er en forkortet gengivelse af Mosfellingernes stamtræ i den ældste Islændingebog. Tværtimod taler al sandsynlighed for, at vi i A har Ares oprindelige og fuldstændige tekst. Hvorvidt B (Islændingebogens tekst i 2. k.) er en forkortelse af C (Sturlungateksten), eller omvendt C en udvidelse af B, er et spörsmål, som vil kunne omtvistes i det uendelige. Jeg indrömmer gærne den ærede forfatter muligheden af hans opfattelse. Men selv om vi gör denne mulighed til virkelighed, selv om vi antager, at C er den oprindelige og B den afledede tekst, så følger ikke deraf, at C repræsenterer den ældste bearbejdelse af Islændingebogen. Som jeg ofte i det foregående har haft lejlighed til at fremhæve, er det usandsynligt, at denne bearbejdelses *áttartala* har haft plads til en beretning, som i den grad er overlæsset med historiske notitser, som tilfældet er med C. Rimeligere vilde det være at antage, at Are allerede ved den tid, da han skrev sin yngste Islændingebog, har været færdig med det kapitel i sin Landnáma, som omhandlede Ketilbjörn, og har optaget et uddrag deraf i Islændingebogens andet kapitel. C vilde da i det væsentlige gengive Ares Landnámatekst og B være afledet deraf. Jeg har allerede antydet muligheden af denne opfattelse i Tímarit X, s. 238—239, hvortil jeg

tillader mig at henvise. Hvad enten vi altså antager, at B er et uddrag af C, eller omvendt, at C er en udvidelse af B, er det uberettiget deraf at slutte, at C er taget fra den ældste Islændingebog. Tværtimod kommer vi i bægge tilfælde til det resultat, at C repræsenterer den særskilte Landnámas tekst.

Af de ovenfor under 3 a—f opførte vidnesbyrd om Ares forfatterskab vil 3 a—c og 3 e blive behandlede i det følgende. 3 d (om tidsafstanden mellem Olaf den helliges og Snorre godes død) er rimeligvis hentet fra den ældste Islændingebogs *konunga æve* og vedkommer os ikke her, lige så lidt som 3 f (overskriften over Gunnl. s.), som er af tvivlsomt historisk værd.

IV.

I nær forbindelse med spörsmålet om Ares forfatterskab til Landnáma står spörsmålet om Kristni sagas forhold til denne og til Ares ældste Islændingebog. Maurer har i sin ofte omtalte afhandling i Germania optaget dette spörsmål til fornyet behandling. Han mener, at Landn. og Kristni saga fra først af har udgjort et sammenhængende hele, og at forbindelsen mellem dem oprindelig beror på bægges afstamning fra den ældste Islændingebog. Som bekendt er Kristni s. kun overleveret i Hauksbogen, og der har den udgjort en umiddelbar fortsættelse af Landn. Da imidlertid Kristni s. ikke findes i de andre redaktioner af Landn., vilde denne kendsgærning i og for sig ikke være tilstrækkelig til at begrunde antagelsen af en oprindelig forbindelse mellem bægge værker, hvis man ikke kunde støtte den ved andre grunde, og sådanne har Maurer også søgt at paavise. I prologen til Landn. omtales de irske kristne, som inden Nordmændenes ankomst havde bosat sig på Island, og i slutningen af samme opregnes i alle redaktioner de kristne landnámsmænd. På den anden side omtaler Kristni s.

hverken disse eller hine. Nu, mener prof. Maurer, er alt klart, når vi antager, at Landnáma og Kristni s. oprindelig har udgjort et sammenhængende hele; lader vi derimod denne forudsætning falde, så forstår man hverken, hvorledes landnamshistorien i følge sin plan kunde komme til at omtale landets første kristelige befolkning og de kristne landnamsmænd, eller hvorledes et værk, der behandlede den islandske kirkes historie, kunde undlade at omtale dem. Tillige er det efter den samme lærdes mening let at forklare, hvorledes senere overarbejdere af det samlede værk, Landnáma-Kristni s., på grund af de to bestanddeles mangel på indre sammenhæng kunde lade sig bevæge til at udelade den sidste, således som det er sket i Sturlubók og Melabók, medens det derimod er vanskeligt at forstå, hvad der skulde have bevæget en overarbejder til at forene bægge værker, hvis vi går ud fra, at forbindelsen mellem dem ikke er oprindelig. Forbindelsen imellem bægge værker lader sig imidlertid efter Maurers mening kun forklare, når vi antager, at den stammer fra den ældste Islændingebog. Denne og Landnáma-Kristni saga afspejler gensidig hinandens indhold, kun forbigår Landn.-Kristni. s. lovsigemandsfortegnelsen og de verdslige lovgivningsarbejder og udvider i øvrigt Islændingebogens fremstilling ved stof, som den har hentet fra andre kilder. Ligesom Islændingebogen begynder Landn.-Kristni saga med landets bebyggelse og landnamsmændene, gaar derpå over til kristendommens indførelse, fortsætter med biskoppernes historie og ender ved år 1120. Afstamningen fra den ældste Islændingebog forklarer også det spring, som findes i Kristni saga, der hvor den i k. 12 fra kristendommens antagelse år 1000 går over til at behandle de indenlandske biskoppers historie, som først begynder et halvt århundrede senere, uden at omtale forskellige i kirkehistorisk henseende vigtige begivenheder, som må have tildraget sig i dette tidsrum, f. eks. opførelsen af kirker, lægpatronatets uddannelse, udstedelsen af love, som sigtede

til at udrydde resterne af hedenskabet o. s. v. I vor opbevarede Islændingebog udfyldes dette hul ved fortegnelsen over de udenlandske biskopper, af hvilke de fleste virkede her i landet i dette tidsrum, og ved fortsættelsen af lovsigemandsfortegnelsen, og det er sandsynligt, at den ældste Islændingebogs indhold her har været omtrent det samme. Kristni s. berører kun flygtig de udenlandske biskopper — hvilket forklares ved, at der faktisk kun var så lidt at sige om dem — og udelader her, som ellers, lovsigemandslisten, som ikke interesserede den. At Kristni s. virkelig har benyttet den ældste bearbejdelse sf Islændingebogen, slutter Maurer af det ovenfor (s. 243, 3 c) omtalte sted i Páls s. k. 18 [1], der tillægger Are en beskrivelse af Islands sørgelige tilstand efter biskop Gizurs død, som genfindes i Kristni s. k. 14, og — efter Maurers mening — må have stået i den ældste Islændingebog, da den ikke findes i den yngste. Tillige tror han, at fortegnelsen over de mægtigste islandske hövdinger ved år 1118 og beretningen om den store dødelighed i året 1120 i samme kapitel stammer fra Are, det første på grund af analogien med lignende fortegnelser i Landn., det sidste på grund af henvisningen til en mundtlig udtalelse af Sæmundr fróði. At Kristni saga har benyttet Are som kilde, bevises også ved dens udtalelse i k. 12 [2], at Are »*hefir flest sagt frá þessum tiðindum, er hér eru ritut*«. I samme kapitel henviser sagaen også til Are som hjemmelsmand for en begivenhed, som ikke findes omtalt i den opbevarede Islændingebog (Stefners død). Bisk. I, s. 26.

Så vidt prof. Maurer. Hans grunde har dog ikke formået at overbevise mig om, at Landn. og Kristni s. fra først af har været sammenknyttede til et hele, eller at forbindelsen mellem dem har sin grund i deres afstamning fra

[1] Bisk. I, s. 145.
[2] Bisk. I, s. 27.

den ældste Islændingebog. Den kendsgærning, at Landn. er særskilt overleveret i to af dens hovedredaktioner, medens Kristni s. kun i en af disse optræder som en fortsættelse af Landn., taler dog stærkt imod, at forbindelsen mellem bægge værker er oprindelig. Når Sturlunga på det ovenfor omhandlede sted[1] angående Gizur den hvides missionsvirksomhed og øvrige levned henviser til Olaf Tryggvasons saga, efter at den umiddelbart i forvejen har optaget et kapitel af Ares Landnáma, er det sandsynligt, at heller ikke det Landnámahåndskrift, som Sturl. havde for sig, har indeholdt Kristni s.; i modsat fald vilde nemlig Sturl. sikkert have henvist ikke til Olafs s., men til Kristni s., som indeholder en temmelig udførlig redegörelse for Gizurs vigtigste livsbegivenheder og særlig for hans virksomhed som missionær i året 1000. Er dette rigtigt, har vi altså tre vidnesbyrd imod Hauksbogens ene. Maurer har selv indrömmet og fremhævet de to værkers mangel på indre sammenhæng, som dog nærmest må siges at være et argument imod den antagelse, at de fra først af har været forbundne til et hele. Hvis den i Hauksbogen bestående forbindelse mellem Landn. og Kristni s. ikke lod sig forklare på en anden og naturligere måde end ved at antage forbindelsen for oprindelig, vilde man selvfølgelig i dette tilfælde være nødt til at foretrække Hauksbogens vidnesbyrd for de to eller tre andre redaktioners. Men jeg håber i det følgende at kunne vise, at forklaringen ligger nær for hånden. Jeg kan ikke indrömme, at omtalen af de irske kristne og fortegnelsen over de kristne landnamsmænd ligger udenfor landnamshistoriens plan. Tværtimod står bægge de herhen hørende notitser i nær forbindelse med det æmne, Landn. behandler, og er i sig selv af ikke ringe historisk interesse. Grunden til, at Hauksbogens Kristni s. ikke omtaler landets første kristelige befolkning (Irerne) eller de kristne landnamsmænd, vil senere blive påvist.

---

[1] Sturl. Oxf. I, s. 203—204.

Ligeså lidt kan jeg gå ind på, at forbindelsen mellem de to værker beror på den ældste Islændingebog. Den påstand, at denne og Landn.-Kristni s. gensidig afspejler hinandens indhold, er kun til dels sand, nemlig når man af Islændingebogens sandsynlige indhold udelader alt, hvad der ikke står i Landn.-Kristni s., og af disse alt, hvad der ikke kan have stået i hin. Den går ud fra den forudsætning, at den ældste Islændingebogs *áttartala* har været en lille Landnáma, spækket med historiske notitser, hvilket i følge det foregående turde være mere end tvivlsomt. Med hensyn til Kristni s. er påstanden sand for dens sidste hovedafsnits — bispehistoriens — vedkommende; her har Are öjensynlig tjænt som hovedkilde. Men i dens første hovedafsnit, om kristendommens indførelse på Island, fjærner fremstillingen sig i den grad fra Islændingebogen, at man kun i ganske få enkeltheder mærker en påvirkning af den, her er afsnittet om Þorvaldr víðförli og om Stefnir og til dels om Þangbrandr ejendommeligt for Kristni s., og det er efter min mening ikke sandsynligt, at den ældste Islændingebog har indeholdt noget tilsvarende. Når Kristni s. i k. 12 henviser til Are som den, der »*flest hefir sagt frá þessum tiðindum, er hér eru ritut*«, så må disse ord, som Maurer også ganske rigtig har bemærket, forstås som en antydning af, at sagaen har benyttet andre kilder ved siden af Are. Desuden har Brenner med rette fremhævet, at omfanget af »*hér*« i denne forbindelse er ubestemt [1]; det kan gå på hele Landnáma-Kristni saga i Hauksbogen, på Kristni s. alene eller på dens sidste hovedafsnit, biskoppernes historie, hvilket turde være det sandsynligste, når man betænker, at Islændingebogen kun i dette afsnit er sagaens fornemste kilde. I hvert fald vil man ikke af dette sted kunne slutte, at Kristni s. har øst snarere af den ældste end af den yngste Islændingebog. Beretningen om Stefners død i samme

[1] O. Brenner: Über die Kristni saga s. 130.

kapitel støtter sig næppe på Ares ældste Islændingebog, medmindre den skulde have stået i dennes *konungaæve.* Sandsynligere forekommer det mig, at den er lånt fra hans kongesaga [1]. Heller ikke kan jeg tro, at Kristni s. k. 14 første stykke stammer fra den ældste Islændingebog. Denne måtte da, som Brenner fremhæver [2], have gået længere ned i tiden end den yngste bearbejdelse. Ja, jeg må endogså, trods Páls sagas vidnesbyrd, tillade mig at betvivle, at dette stykke grunder sig på noget skrift af Are. Det genfindes i Hungrvaka k. 8 [3], som væsentlig stemmer med Kristni s., men i det hele giver en bedre og, som det synes, mere oprindelig tekst [4]. Navnlig kan der ikke være

---

[1] Jfr. Gjessing, Kongesagaens fremvækst I, s. 3, som påpeger, at begivenheden hos Oddr og i Fagrsk. — og man kan tilföje også i Fms. III, s. 19—20 (= Flat. I, s. 500) — er indtagen ved Svolderslaget.

[2] O. Brenner, Über die Kristni saga s. 149.

[3] Bisk. I, s. 70—71.

[4] Det modsatte mener Brenner, anf. skr. s. 147—149, men som det synes med urette. I Hungrv. finder vi følgende sætning: „*svá þótti drúpa Ísland eptir fráfall Gizurar biskups, sem Rómaborgarríki eptir fall Gregorii páfa*“, som på det nærmeste svarer til Páls sagas: „*Ari prestr hinn fróði segir, hve mjök land várt drúpti eptir fráfall Gizurar biskups*“. Denne sætning, som dog sikkert har foreligget forfatteren til Páls s., udelader Kristni s., hvilket ganske godt stemmer med dens ædruelige og forstandsmæssige behandling af sine kilder. Tillige beror det sikkert på en misforståelse eller skødesløshed, når Kristni s. lader det uår, der indtraf i biskop Gizurs dødsår, opstå ved den forøgelse af folkemængden, som var en følge af dette års talrige skibbrud og besætningernes overvintren i landet. Af denne grund kunde naturligvis ingen almindelig nød opstå. Her har Hungrvaka sikkert det rigtige: „*Við þat óx svá mikill mannfjöldi, at þat var mikill óáransauki í mörgum héruðum.* At en uforudset tilvækst i befolkningen i enkelte egne kunde forøge nøden, er ganske naturligt og stemmer godt med islandske forhold. Når Brenner finder ordet *óárans auki* stødende, fordi Hungrv. ikke i det fore-

tvivl om, at det er en med Hungrvaka enslydende tekst, som Páls sagas forfatter har benyttet og ment at burde tillægge Are. Dette fremgår ikke blot af den overensstemmelse i ordlyd, som findes mellem citatet i Páls s. og en tilsvarende sætning i Hungrvaka [1], men også af Páls sagas forhold til Hungrvaka, idet bægge, vistnok med rette, menes at være af den samme forfatter [2]. Dog falder det mig naturligvis ikke ind at frakende Kristni s. al avtoritet, eller at påstå, at den ikke i enkeltheder kan have en mere oprindelig tekst end Hungrvaka [3]. Når vi nu betragter den ved hjælp af bægge sagaer rekonstruerede sandsynlige tekst, viser det sig, at stykket ved sit indhold og hele metode er så grundforskelligt fra alt, hvad vi kender af Ares produktion, at det ikke med nogen sandsynlighed kan tillægges ham. Hvor finder vi i Islændingebogen den mystisk-romantiske verdensanskuelse, som går igennem dette stykke, der tillægger livløse ting menneskelige følelser? Hvor møder man i samme bog den pedantiske smålighed, som gör et skibs odelæggelse i en storm til en vigtig historisk begivenhed? I den form, hvori stykket er overleveret, kan det efter min mening umulig stamme fra Are. Rimeligvis har en afskriver af Islændingebogen i det 12. århundrede föjet det til Ares tekst. Når vi forudsætter, at en sådan interpoleret tekst af Islændingebogen middelbart eller umiddelbart har foreligget såvel Páls sagas og Hungrvakas som Kristni sagas forfatter, er alt forklarligt, også henvisningen

---

gående har omtalt uåret, så må dertil bemærkes, at dette allerede er antydet i ordene: „*þá gjörðist ok óveðrátta mikil*". Ordene „*komust brott*" om skibene i Kristni s. kan ikke betyde »sie entkamen«; faktisk er de ensbetydende med Hungrvakas „*komu til Noregs*".

[1] Se foregående note under teksten.

[2] Bisk. I, s. XXXI fgg.

[3] Således er *í kirkjum* (Kristni s.) uden tvivl mere korrekt end *á kirkjum* (Hungrv.).

til Sæmunds mundtlige udtalelse på altinget 1120. Det bör i øvrigt udtrykkelig fremhæves, at denne påberåbelse af Sæmundr er grundforskellig fra Ares sædvanlige kildeangivelser. Disse har overalt til hensigt at styrke beretningens historiske troværdighed, idet de går ud på at vise, at forfatteren alvorlig har undersøgt sagen og benyttet de pålideligste hjemmelsmænd. Derfor anfører Islændingebogen ikke nogen hjemmelsmand for de begivenheder, som forfatteren selv bestemt kunde huske. Biskop Isleifs død, som indtraf i Ares 13. år, er den sidste begivenhed, hvorfor Are i Islændingebogen påberåber sig en mundtlig hjemmelsmand (Teitr)[1]. Her derimod henvises til en mundtlig udtalelse af Sæmundr angående en begivenhed, som Are selv havde oplevet, og som han ikke trængte til at få bekræftet ved fremmed avtoritet. Hvis vi forudsætter, at Islændingebogen ved midten af det 12. århundrede har modtaget den her omhandlede tilföjelse, tör vi vistnok antage, at enten interpolatoren selv eller også hans hjemmelsmand personlig har været tilstede på altinget i året 1120, og henvisningen til Sæmundr bliver da let forklarlig. Hvad endelig fortegnelsen over de ved år 1118 levende islandske hövdinger i Kristni s. angår, savner man ethvert bevis for, at dè analoge fortegnelser i Landn. og Kristni s. 1. k. stammer fra Are, og det samme gælder da naturligvis med hensyn til fortegnelsen 1118. Af disse grunde nærer jeg stærk tvivl om, at Kristni s. k. 14 første stykke og Hungrvaka k. 8 grunder sig på et skrift af Are. I det mindste må det da både i Kristni s. og Hungrv. være i höj grad overarbejdet, og i hvert fald kan det ikke stamme fra Islændingebogen, da det som sagt overskrider dens grænser. Vil man ikke ubetinget

---

[1] Íslbk. (Golther) k. X, 1. Henvisningen til biskop Gizorr angående den (etymologisk) rigtige form af dennes navn tager jeg ikke noget hensyn til, da der her ikke er tale om nogen historisk begivenhed.

forkaste Páls sagas vidnesbyrd, må vi antage, at Are i sin höje alderdom har fortsat Islændingebogen, og at denne fortsættelse har indeholdt et tilsvarende stykke. At Are virkelig har skrevet en sådan fortsættelse af Islændingebogen, er i sig selv ikke usandsynligt, og det bekræftes ved den ovenfor s. 98 under 3 e påpegede henvisning til ham i »Nafnaskrá íslenzkra presta« (Dipl. isl. I, s. 185—186), som tillægger ham beretningen om biskop Ketils død med biskop Magnus Einarsson som hjemmelsmand. Hvis denne henvisning sigter til en skriftlig udtalelse af Are, hvilket ikke er usandsynligt, må den være nedskreven efter biskop Ketils død den 6. juli 1143. Vi har da her et gammelt og pålideligt vidnesbyrd om, at Are endnu i det tredje år för sin død har beskæftiget sig med skriftlige arbejder, og når vi sammenligner denne beretning om biskop Ketils død med beretningerne om biskopperne Ísleifs og Gizurs død i Islændingebogen [1], er ligheden så iöjnefaldende, at man næppe kan tvivle om, at det skrift, hvorfra beretningen om biskop Ketil er hentet, har været en fortsættelse af Islændingebogen. Henvisningen til Are i »Nafnaskrá« tyder bestemt på, at Are endnu i sine sidste år har været arbejdsdygtig og ikke ligget på den lade side, og den afgiver således indirekte en ikke ringe støtte for den antagelse, at han i sin alderdom har udarbejdet en særskilt Landnáma og Kongesaga [2].

---

[1] Íslbk. (Golther) k. IX, 9 og X, 13.

[1] I forbigående skal jeg med et par ord berore forholdet mellem Kristni s. k. 14 og Þorgils s. og Hafliða i Sturl. Bægge beretninger synes at være uafhængige af hinanden. Overensstemmelsen i ordlyd (påpeget af Brenner, Über die Kristni s. s. 150) synes at kunne forklares ved det for bægge sagaer fælles æmne, uden at man behøver at antage en fælles skriftlig kilde. Dette bekræftes også ved forskellige uoverensstemmelser i det faktiske, som f. eks. når Kristni s. beretter, at udrustningen med våben på altinget 1120 var i den grad mangelfuld, at der kun fandtes en eneste stålhjelm, medens brugen af våben i følge Sturlunga

Jeg kan således ikke indrömme, at Maurer har bevist, ja ikke engang at han har gjort sandsynligt, at forbindelsen mellem Landnáma og Kristni s. er oprindelig og begrundet i bægges afstamning fra den ældste Islændingebog. Men hvorledes bör den da forklares? Dette er, hvad jeg nu vil forsøge at vise, idet jeg går over til det vanskelige spörsmål om Kristni sagas kilder, som Oscar Brenner udførlig har behandlet i sin fortjænstfulde og grundige afhandling »Über die Kristni saga«. Dette arbejde har været mig til megen nytte. Kun skade, at forfatteren har været hildet i den

---

synes at have været ganske almindelig, idet hövdingerne endog møder med bevæbnet følge ved gudstjænesten og for fjærdingsretten, eller når Kristni s. siger, at ingen sag på dette ting fik en lovlig afgörelse ved domstolene, medens det i Sturl. hedder, at Haflides sag imod þorgils var den eneste, som blev lovlig pådömt; Kristni s. gör sig her skyldig i en selvmodsigelse, idet også den ligesom Sturl. omtaler, at þorgils blev gjort fredløs (*sekr*), hvilket dog vel må være sket ved en (lovlig) dom. Når Kristni s. fastsætter den af Hafliði sig i året 1121 tildömte erstatningssum til „*LX hundraða VI álna aura*“, medens Sturl. har „*áttatigu hundraða þriggja álna aura*“, så beror denne uoverensstemmelse rimeligvis på en skrivfejl i Kristni s.: »LX« for »XL« („*XL hundraða 6 álna aura*“ er nemlig det samme som „*LXXX hundraða 3 álna aura*“). Jfr. Munchs udg. af Olafs s. Kria 1853, s. 35[27], hvor »xl« er en fejl for »lx«. At erstatningssummen er rigtig overleveret i Sturl., bekræftes ved Sturlu saga k. 32 (Sturl. Oxf. I, s. 82), hvor Sturla i et lignende tilfælde tilkender sig selv en erstatning til et beløb af »tvau hundruð hundraða« og udtrykkelig tilföjer, at han med hensyn til erstatningens beløb retter sig efter det tidligere af Hafliði givne eksempel. Med „*tvau hundruð hundraða*“ menes naturligvis 240×120 alen, hvilket er det samme som „*LXXX hundraða þriggja álna aura*“ og „*XL hundraða 6 álna aura*“ ($240 \times 120 = 80 \times 120 \times 3 = 40 \times 120 \times 6$). Landn. Viðb. I (Skarðsárb.) følger i det hele Kristni s., men optager dog enkeltheder fra Sturl., og er i kritisk henseende uden nogen betydning (Isl. I. s. 328—331).

forudfattede mening, at Ares ældste Islændingebog på alle punkter ligger bagved og til grund for Kristni s.

Som jeg allerede har fremhævet, falder Kristni s. i to hovedafsnit, nemlig den egentlige Kristni s., fortællingen om kristendommens indførelse på Island, og bispehistorien. I det sidste afsnit er Islændingebogen hovedkilden, og vi har allerede set, at der ikke er nogen grund til at antage, at det har været dens ældste og ikke dens yngste bearbejdelse, som har foreligget forfatteren. Dette afsnit vedkommer os imidlertid her ikke så meget som det første, der står i umiddelbar berøring med den i Hauksbogen forudskikkede Landnáma, og hvorpå forbindelsen med denne væsentlig beror. Jeg kan derfor fatte mig kort med hensyn til det sidste afsnit. Kun skal jeg tillade mig at fremhæve et enkelt punkt, fordi det er i höj grad lærerigt med hensyn til den måde, hvorpå Kristni sagas forfatter behandler sine kilder. I Islændingebogen hedder det: *En es þat sǫ́ hǫfþingiar oc góþer menn, at Ísleifr vas myclo nýtre an aþrer kennemenn, þeir es á þvísa lande næþe, þá seldo hǫ́nom marger sono sína til læringar, oc léto vígia til presta. Þeir urþo síþan vígþer .ii. til byscopa, Collr, es vas i Víc austr, oc Jóan at Hólom* [1]. Vel går her umiddelbart i forvejen en synkronistisk notits om, at Isleifr blev viet til biskop i Harald Sigurdssons regeringstid, men af sammenhængen er det dog klart, at det er forfatterens mening at sige, at Ísleifr allerede havde begyndt at holde skole, inden han blev biskop, ti i det følgende omtales først Isleifs sönner, som vistnok alle var fødte, inden han overtog bispeværdigheden [2], og derpå, efter at et stykke lǫgsǫgumanna æve er indskudt, følger en bemærkning om, at Ísleifr var 50 år gammel, da han blev viet til biskop [3]. Skönt det ikke

[1] Íslbk. (Golther) IX, 2.
[2] Anf. st. k. IX, 3—4.
[3] Anf. st. k. IX, 9.

udtrykkelig fremhæves, er bispevalget her åbenbart motiveret ved den anseelse, som Ísleifr havde vundet som gejstlig og som skoleforstander. Kristni s. derimod omflytter notitsen om Isleifs skolevirksomhed og sætter den efter bispevielsen öjensynlig af kronologiske grunde. Dens forfatter har vidst, at biskop Jon var født i året 1152 og altså kun 4 år gammel, da biskop Ísleifr tiltrådte sit embede [1]. Deraf har han sluttet, at skoleholdet først er begyndt, efter at Ísleifr var bleven biskop, og har derfor foretaget omflytningen. Samtidig forandrer han sætningen *léto vigia t. p.* til *lét vigia t. p.* og gör Isleif til dens subjekt, og for at motivere bispevalget benytter han begyndelsen af det ovenfor anførte stykke (*En . . . næþe*) i en omredigeret form (*»en er landsmenn vissu, hversu ágætr klerkr Ísleifr var«*) [2]. Rimeligvis har han her ment at have rettet en fejl hos »den gamle« Are, men i virkeligheden er Ares beretning fuldstændig korrekt; kun har han med sin sædvanlige korthed undladt at fremhæve, at skolevirksomheden fortsattes, efter at Ísleifr blev biskop [3].

---

[1] Jfr. Íslbk. (Golther) k. X, 12 og Jóns s., 1. k. (Bisk. I, s. 151).

[2] Kristni s. 12. k., s. 27.

[3] I forbigående skal jeg vise, hvorledes Kristni s. klarer en anden formentlig modsigelse hos Are. I Íslbk. (Gother) k. X, 1 beretter denne, at biskop Gizurr tilbragte den ene af de to vintre, som forløb mellem hans faders død og hans egen bispevielse, på Island, den anden derimod i Götland, medens det i k. X, 11 hedder, at han tilbragte den næste vinter efter bispevielsen i Danmark og rejste den følgende sommer til Island. Kristni s. udelader den første af disse notitser, uden tvivl fordi den her mente at have opdaget en modsigelse hos Are. Af samme grund har Jóns s. k. 6 (Bisk. I, s. 158) »rettet« Islændingebogens fremstilling således, at den lader Gizurr opholde sig den første vinter efter Isleifs død på Island, den anden derimod — »nemlig vinteren efter at han blev viet« — dels i Danmark, dels i Götland, og lader ham derpå i den følgende sommer —

I det første hovedafsnit, den egentlige Kristni s., finder man kun få spor, der tyder på, at forfatteren har benyttet Islændingebogen. Det er kun i beretningen om Þangbrands ankomst til Norge i efteråret 999 og om Gizurs og Hjaltes mission i året 1000 at vi møder nogle reminiscenser fra Islændingebogen, som røber sig ved lighed i ordlyd [1]. Man kan altså se, at Kristni s. her har haft Islændingebogen for sig og optaget det meste af dens indhold, men den indfletter en mængde stof, hentet fra en anden kilde, og er derfor meget fyldigere end Islændingebogen. Til Kristni sagas beretning om þorvaldr Koðránsson og Stefnir og det meste af, hvad den siger om Þangbrandr, findes intet til-

---

altså to år efter Isleifs død — vende tilbage til Island. Selvfølgelig har Are ret. Hungrvaka, som her støtter sig til en selvstændig og af Are uafhængig kilde, oplyser i k. 5 (Bisk. I, s. 66—67), at Gizurr ikke opholdt sig på Island, da hans fader døde, og at han først vendte tilbage „*annat sumar*". d. v. s. i sommeren 1081; det er denne vinter (1080—1081), som Gizurr i følge Íslbk. X, 1 tilbragte i Götland, og for så vidt stemmer Hungrvaka med Are. Men når Hungrv. derpå lader Gizurr straks den samme sommer rejse til udlandet, er den i strid med Islændingebogen (X, 1), som sikkert bör forstås således, at G. har tilbragt vinteren 1081—1082 på Island. Tidlig næste sommer (1082) rejser han da fra landet (Íslbk.), først til Tyskland og derpå til Rom og tilbage igen til Tyskland, hvor han i Magdeburg modtager bispevielsen den 4. sept. 1082 (Hungrv.) Derpå opholder han sig i Danmark vinteren 1082—1083 og vender i den påfølgende sommer tilbage til Island (Íslbk. X, 11).

[1] De herhen hørende steder er navnlig: Kristni s. k. 10, s. 19^{2-7} ⪽ Íslbk. (Golther) k. VII, 4 Kristni s. k. 11, s. 21^{3-14} ⪽ Íslbk. k. VII, 7—9. Kristni s. k. 11, s. 22^{4-9} ⪽ Íslbk. k. VII, 10. Kristni s. k. 11, s. 22^{14}—23^{1} ⪽ Íslbk. k. VII, 11—12. Kristni s. k. 11, s 24^{12}—25^{8} ⪽ Íslbk. k. VII, 12—17. I k. 7 s. 12 omtaler Kristni s., sikkert efter Íslbk. k. IX, 10, at Ares fosterfader Hallr i Haukadal i en alder af 3 år blev døbt af Þangbrandr, men den henfører denne begivenhed til sommeren 997, medens den i følge Islændingebogen faldt i året 999.

svarende i Islændingebogen. Hvor skal vi da søge Kristni sagas kilde for denne af Islændingebogen uafhængige beretning, som optager næsten hele det første hovedafsnit?

Sagaen giver selv et lille fingerpeg i den rigtige retning. Den indskyder af og til, undertiden temmelig umotiveret, notitser om Olaf Tryggvason. Den første gang, han fremtræder — i k. 5, s. 8—9 —, indføres han slet og ret som Ólafr Tryggvason, uden at der gives de i sagaer sædvanlige oplysninger om mandens slægt, med andre ord som en for læseren bekendt personlighed. Brenner har allerede ganske rigtig fremhævet, at dette tyder på, at forfatteren her har benyttet en Olafs saga [1]. I 6. k. s. 9 henviser han også udtrykkelig til en Olafs saga som hjemmel for den angivelse, at Olaf kom fra Holmgard til Norge. Men hvilken Olafs saga er det da, som forfatteren har haft for sig? Man har hidtil været enig i at antage, at det har været Odds Olafs saga, fordi den er den eneste af alle bevarede Olafs sagaer, som lader Olaf komme til Norge fra Rusland [2]. Men man har overset muligheden af, at en nu tabt Olafs saga, som i dette punkt stemte med Oddr, har været Kristni sagas kilde. At dette virkelig har været tilfældet, skal jeg nu forsøge at vise.

Næppe har nogen af de norske konger efter sin død nydt en större og mere udbredt popularitet på Island end Ólafr Tryggvason. De krigerske hövdinger og almuen beundrede hans glimrende heltedyder og heltedød ved Svoldr, og de gejstlige så i ham den ivrige og uforfærdede kristendomsforkynder. Ingen steds har man dog omfattet hans minde med större pietet end i Islands ældste kloster, Tingøre på Nordlandet. Her skriver to klosterbrødre, Oddr og

---

[1] O. Brenner, Über die Kristni saga s. 18—19.

[2] Jfr. Munchs udg. af Odds Ol. s. Tr. s. XVI. Bisk. I, s. 9, 4. note under teksten. Maurer i Germania N. R. XXIV (XXXVI) Jahrg. s. 94.

Gunnlaugr, hans saga i løbet af en menneskealder. Bægge skrev på latin, og desværre er bægges original nu tabt. Odds skrift, som var det ældste, blev hurtig populært såvel i som udenfor klosteret, så at vi har brudstykker af ikke mindre end tre som det synes selvstændige[1] bearbejdelser deraf på Islandsk, som nu findes henholdsvis i nr. 20, 4° fasc. 2. i det kgl. bibliotek i Stockholm, i nr. 310, 4° i den Arna-Magnæanske samling og i nr. 4—7 fol. i den Delagardiske samling i Upsala[2]. De to førstnævnte er næsten fuldstændige og dækker gensidig hinandens lakuner, idet Holm. er defekt i midten (k. 6 = Havn. k. 5—8) og slutningen (k. 65, jfr. Havn. k. 74), Havn. i midten (k. 27 = Holm. k. 20—23) og begyndelsen (= Holm. prol. og k. 1—3 og begyndelsen af 4. k.). Upsal. derimod indeholder kun slutningen af sagaen. Munch og Maurer har allerede vist, at ingen af disse bearbejdelser er nogen tro eller nöjagtig oversættelse af den latinske original[3]. Tværtimod indtager de alle en mere eller mindre fri stilling overfor denne. Det kan dog ikke betvivles, at Holm. i det hele taget gengiver Odds grundtekst med störst troskab. Navnlig indeholder Havn. nogle afsnit, som ikke fra først af kan have hørt til Odds arbejde, som f. eks. beretningen om Olafs deltagelse i kampene ved Danevirke (Havn. k. 12), den udførlige be-

---

[1] Dette er Munchs og G. Storms mening, begrundet i den store forskel i ordlyd og undertiden også i indhold, som der er imellem de tre bearbejdelser. Men på den anden side findes der dog så påfaldende overensstemmelser med hensyn til enkelte til dels ualmindelige ord og udtryk, at man fristes til at tro, at alle bearbejdelserne ved siden af den latinske original af og til har benyttet en ældre islandsk oversættelse.

[2] I det følgende betegnes disse bearbejdelser henholdsvis ved Holm., Havn. og Upsal.

[3] Munchs udg. af Odds Ol. s. (Holm.), fortalen s. V. Maurer: Über die ausdrücke: altnordische, altnorwegische und isländische sprache s. 11 med anm. 13.

retning om kristendommens indførelse på Island (k. 37) og sagnet om Erik jarls løfte under Svolderslaget om at lade sig døbe, samt om, hvorledes den samme mand ved samme lejlighed borttog Tors billede fra sit skibs forstavn og satte det hellige kors på afgudsbilledets plads (k. 69). Alle disse begivenheder omtales enten slet ikke eller dog kun antydningsvis i Holm., men vi genfinder dem alle sammen til dels meget udførligere behandlede i den store Olafs saga i Fms. I—III og Flat. I[1], der — som jeg senere skal vise — i disse afsnit ligesom ellers ikke støtter sig direkte til Odds, men til Gunnlaugs værk. Tillige viser Havn. ikke sjælden en tendens til at udsmykke — eller rettere udtvære — de hist og her indflettede taler og gejstlige refleksioner, som vi finder i en simplere og sikkert mere oprindelig form i Holm.[2]. Den samme tendens, kun langt mere udpræget,

[1] Fms. I, s. 120—131, II, s. 232—244, II, s. 324—325. Flat. I, s. 107—114, 441—447, 488—489. Kristendomsafsnittet i Havn. er vel for största delen hentet fra Ares Íslbk., men har dog et par mærkelige berøringspunkter med den store Olafs saga (og Kristni s.), idet Havn. omtaler de to krucifikser, som blev bårne foran de kristne på altinget, samt angiver störrelsen af den pengesum, som Þorgeirr modtog af Síðu-Hallr for lovforkyndelsen. Vel stemmer beløbet ikke, i det Havn. har *hálf mǫrk silfrs*, medens den store Olafs s. og Kristni s. har *hálft hundrað silfrs*, men måske beror uoverensstemmelsen kun på en skrivfejl i Havn.

[2] F. eks. Olafs kristendomsforkyndelse (Havn. k. 21. Holm. k. 15), hans tale til Sigurd jarl (Havn. k. 23, jfr. Holm. k. 16), beretningen om Olafs tale på tinget på Dragseið og dens virkninger (Havn. k. 31. Holm. k. 26), om Hróaldr i Goðey (Havn. k. 33. Holm. k. 28), bemærkningen om djævelens misundelse og underfundighed i begyndelsen af Havn. k. 39, jfr. Holm. k. 32, begyndelsen (jfr. også slutningen af Havn. k. 40 med slutn. af Holm. k. 32), Eyvind kinnrifa's tale (Havn. k. 41. Holm. k. 33), refleksioner om djævelen Havn. k. 41 slutning (jfr. Holm. k. 33 slutn.), kong Svens samtale med dronning Sigrid den storråde og forhandlingerne med Sigvalde jarl (Havn. k. 58. Holm. k. 49), o. s. v.

viser sig i den store Olafs saga i de partier, som må antages at være lånte fra Guunlaugs værk. Endelig bör det fremhæves, at i de episoder, der er fælles for Havn, Holm. og den store Olafs saga, stemmer denne så godt som altid såvel i indhold som i ord og udtryk med Havn [1]. Havn.

---

[1] Fms. I, 72[13] (=Flat. I, s. 76 nederst): *mælti þorsteinn: ekki er þetta konungs barn* = Havn. k. 1 (Fms. X, s. 219[8]). Holm. derimod har (k. 4, s. 6 nederst): *oc er Hacon sa barnit þa melti hann. Ecke er þetta tigins manz barn* (denne tekst er sikkert den oprindelige, da replikken passer bedre i Hácon's end i Torstens mund). Fms. I, s. 74[9] (= Flat. I, s. 76[3]): *en því at Gunnhildr er reynd at því, at hon er full af flærðum ok sviksamligum undirhyggjum, þá trúir móðir sveinsins eigi hennar glysligum fagrmælum* = Havn. 2. k. s. 221[21]: *oc eigi trúir hon Gunnhilldi, því at oss sýniz hon vera flærða full ok pretta ok kunnig at m ǫrgum sviksamligum hlutum*. Holm. k. 4, s. 8[10] har kun ganske kort: *hvarke trvvm ver Gvnhilde ne þer*. Fms. I, s. 76[8] (= Flat. I, s. 77[23]): *en þó var hon framsýn af fítons anda, sem margir heiðnir menn, þeir sem sǫgðust segja fyrir úorðna hluti ok úvísa* = Havn. k. 3, s. 223[14]: *móðir hans var spákona, ok er þat kallat í bókum phítons andi er heiðnir menn spáðu*. Holm har kun: *Móðir hans var spakona ok sa hon marga luti firir*. Fms. I, s. 219 nederst (= Flat. I, s. 239): *voro allir með einu sai þykki* = Havn. s. 273[1]: *með einu sai þycki* (disse ord findes ikke i Holm. k. 15, s. 21). Beretningen om Grim og Sigurd i Fms. II, s. 172—174 (= Flat. I, s. 386—87) har langt större lighed med Havn. (k. 53) end med Holm., f. eks. Fms.: *hafði verit stafnbúi hans* (ɔ: Ólafs konungs) *um hríð* = Havn.: *hafði verit um ríð stafnbúi Ólafs konungs*, jfr. Holm.: *var stafnbúi Ólafs konungs*. Holm. alene ved noget om, at Sigurd var beslægtet med þorkell trefill. Derimod ved kun Fms. og Havn. noget om den tapre modstand, Grim gör, inden Sigurd fælder ham, o. s. v. Sagnet om kongens møde og samtale med Tor i Fms. k. 213, II, s. 182 fg. Flat. I, k. 320, s. 397—398 er langt nærmere beslægtet med Havn. k. 55 end med Holm. k. 46. Særlig skal jeg fremhæve den mærkelige overensstemmelse mellem den store Olafs s. og Havn., at hos bægge Tor i sin samtale med kongen fortæller, at den første menneskelige befolkning i norden, som

indtager således en slags mellemstilling imellem Odds og Gunnlaugs Olafs saga, og der er grunde, der taler for, at bearbejdelsen i Havn. (eller rettere dens latinske original?) stammer fra ingen anden end Gunnlaugr. Derpå tyder de ovenfor påpegede overensstemmelser med Gunnlaugs senere værk og fremfor alt den påviste lighed i tendens. Særlig skal jeg fremhæve bearbejderens kendskab til sagnet om menneskenes indvandring fra Asien i det tidligere af jætter beboede norden [1], fordi vi her vistnok har en af de første spirer til sagnet om den trojanske indvandring [2], og fordi man i et skrift, som Gunnlaugr bevislig har kendt og til dels oversat på Islandsk, nemlig i Geoffroy af Monmouths Historia Bretonum [3], finder en slående parallel til sagnet, således som det er overleveret i Havn. (og den store Olafs s.). Her fortælles nemlig, at Britannien, da Trojanerne under Brutus kom dertil for at nedsætte sig på øen, kun var befolket af nogle få jætter [4]. Der er stor sandsynlighed for, at det netop er Gunnlaugr, som har lånt det her om-

---

afløste jætterne, var indvandret fra Asien; derom ved Holm. ikke noget. Beretningen om de to hirdmænds mislykkede bjægbestigning i Fms. k. 237, II, s. 275, Flat. I, s. 464, k. 366 stemmer bedre med Havn. k. 45 end med Holm. k. 36. I følge Holm. redder kongen bægge hirdmændene, i følge Havn. og Fms.-Flat. kun den ene, medens den anden med nød og næppe hjælper sig selv. Mange flere eksempler vilde jeg kunne anføre, men dette må være tilstrækkeligt til at vise slægtskabet imellem den store Olafs saga og Havn.

[1] Stederne er anførte i den foregående note.

[2] Jfr. Rydberg, Undersökningar i germ. mytol. I, s. 24 fgg. Når Yngvi i Ares stamtavle bagved Islændingebogen kaldes for „*Tyrkia konungr*“, så er dette vistnok den ældste antydning af, at sagnet har været bekendt på Island, forsåvidt »Tyrkia konungr« her ikke er en senere interpolation.

[3] Gunnlaugs Merlinus spá er oversat fra Geoffroy's værk.

[4] Breta sögur, Annaler f. nord. oldkyndighed og historie 1848, s. 132 og 138. Den latinske original har ikke været mig tilgængelig under udarbejdelsen af denne afhandling.

handlede træk — de første nordiske beboeres asiatiske eller trojanske afstamning — fra Geoffroy og overført det på det ejendommelige norske sagn, som han fandt hos Oddr. Men der gives endnu mere positive beviser for, at Havn. er gået igennem Gunnlaugs hænder. I den store Olafs saga hedder det: »*En at umliðnum bardaga fyrir Svöldr víkr nefndr bróðir Gunnlaugr munkr sínum orðum til hirðbiskups Ólafs konungs, er Jón Sigurðr hét, ok skal nú nokkut af segja með guðs orlofi. Mjök viðrkvæmiligt er, segir bróðir Gunnlaugr, þessi sögu at samtengja af heilögum lifnaði ok röksamligu siðlæti postuligs herra fyrrnefnds hirðbiskups, at vér vitum með hverri endalykt hans lífsstundir hafa liðit*«[1]. Derpå følger i Gunnlaugs svulstige stil en beretning om biskoppens kristendomsforkyndelse i Sverig, krydret med en for Gunnlaugr overmåde karakteristisk tale, som biskop Sigurd skal have holdt i Sigtun; derpå fortælles om hans møde med Hunröd Véfreðarson[2], hvorpå følger biskoppens forsøg på at overbevise de vantro Svenskere om den sandhed, at kong Olaf var undkommen fra Svolderslaget. Til dette sidste stykke finder vi en så godt som ordret parallel i Havn. k. 76, som står efter sagaens egentlige slutning i k. 73 (»*Hér þrýtr nú sögu Ólafs konungs Tryggvasonar . . oc svá ritaði Oddr munkr, er var at þingeyrum*« &c.), og altså må være senere tilföjet[3]. Efter dette stykke følger så i den store Olafs saga den lovede redegörelse for biskoppens salige endeligt. Vi har altså på den ene side Havn.'s eget vidnesbyrd om, at k. 76 er senere tilföjet, og på den anden side finder vi

---

[1] Fms. III, s. 163. Flat. I, s. 511.

[2] Denne fortælling har Gunnlaugr sikkert fra en af Hunröds efterkommere, som boede i nærheden af Tingore kloster, jfr. min afhandling om »Ávellingagoðorð« i Tímarit hins ísl. bókmentafjelags II, s. 13.

[3] Jfr. Munchs udg. af Holm., fortalen s. VII, Maurer: Über die ausdrücke: altnord., altnorweg. und isländ. sprache anm. 13, s. 66.

det i den store Olafs saga indflettet i en beretning, som udtrykkelig tillægges Gunnlaugr. Heraf turde man dog vel være berettiget til at slutte, at dette kapitel i Havn. oprindelig er skrevet af Gunnlaugr. Kapitlet slutter med følgende notits: »*þessa sögu sagþi mér Asgrimr ábóti Vestliðason, Bjarni prestr Bergþórsson, Gellir þorgilsson, Herdís Daðadóttir, þorgerðr þorsteinsdóttir, Inguþr Arnórsdóttir. þessir menn kendu mér svá sögu Ólafs konungs Tryggvasonar, sem nú er sögð. Ec sýnda oc bókina Gitsure Hallzsyne, oc rétta ec hana eptir hans ráðe, oc höfum vér þvi halldit siþan*«. Denne bemærkning kan af flere grunde ikke stamme fra Odds grundskrift. Dels plejer Oddr ellers aldrig at anføre sine mundtlige hjemmelsmænd, dels står notitsen efter bogens udtrykkelig fremhævede slutning, dels finder man ikke noget tilsvarende i Upsal. (Holm. er her defekt), og dertil kommer, at man i den store Olafs saga finder en aldeles tilsvarende notits, som tillægger bægge brødrene Gunnlaugr og Oddr i forening de selvsamme hjemmelsmænd, medens derimod oversendelsen af bogen til Gizurr Hallsson og dens påfølgende emendation tillægges Gunnlaugr alene[1]. Denne mærkelige overensstemmelse er bleven forklaret på forskellige måder. Gustav Storm tror, at notitsen fra først af har hørt både til Odds og til Gunnlaugs værk, at bægge klosterbrødrene har haft de samme hjemmelsmænd og bægge sendt Gizurr Hallsson deres bog til gennemsyn[2]. Muligheden heraf i og for sig kan ikke nægtes, men dog er det ikke meget rimeligt, at bægge forfattere har haft både de samme mundtlige kilder og den samme literære konsulent. Munch mener, at notitsen om hjemmelsmændene oprindelig har stået både i Odds og i Gunnlaugs grundskrift, men at bemærkningen om revisionen i Havn. er lånt fra et håndskrift af den gunnlaugske bearbejdelse og altså tilföjet af

[1] Fms. III, s. 173. Flat. I, s. 517.
[2] G. Storm: Snorre Sturlassöns historieskrivning s. 36—57.

en senere afskriver [1]. Også denne forklaring synes at være altfor kunstlet til at kunne være den rette, og desuden strider den ligesom Storms forklaring imod de ovenfor anførte kendsgærninger, der taler for, at notitsen om hjemmelsmændene ikke har stået i Odds originalskrift. Maurer slutter sig i det væsentlige til Munch, men synes dog nærmest at hælde til den anskuelse, at hele notitsen i Havn. (også den om revisionen) er senere indskudt [2]. Dette er efter min mening at overhugge knuden i stedet for at løse den, idet denne sidste forklaring ikke viser, hvorfor og hvorledes det omtalte indskud er indkommet i Havn. Efter min mening løses knuden bedst ved at antage, at bearbejdelsen i Havn. stammer fra Gunnlaugr. Sagen synes at have forholdt sig således: Da det rygtedes, at Oddr havde skrevet en Olafs saga, fik klosterets flittige penne nok at bestille med at imødekomme de efterspörgsler efter afskrifter, som indløb fra de gejstlige i forskellige egne af landet og måske også fra Norge. Efter forfatterens død lod munkene sig imidlertid ikke nöje med at give en ordret afskrift af hans værk, men föjede i regelen enkelte notitser til hist og her — derfra de forskellige bearbejdelser. Således kom også Gunnlaugr — som ved denne tid vistnok har været i sin bedste alder — til at beskæftige sig med Odds værk som bearbejder. Han søgte da at pynte på dennes simple og naive fremstilling og indflettede hist og her episoder, som han øste fra andre — vistnok for största delen mundtlige [3] — kilder. De vigtigste af disse tilföjelser

[1] Munchs udg. af Holm., fortalen s. VIII.

[2] Maurer: Über die ausdrücke &c. anm. 13, s. 66 og anm. 15. s. 71.

[3] Dog er afsnittet om kristendommens indforelse på Island væsentlig lånt fra Are. Hvorvidt episoden om Olafs deltagelse i kampen ved Danevirke er hentet fra Jómsv. s., turde være tvivlsomt. Også i denne er skildringen af Ottos Danmarkstog uorganisk, og selv om rimeligvis en del stof

— beretningen om Olafs deltagelse i kampen ved Danevirke og om kristendommens indførelse på Island — tilsigter åbenbart at udfylde et hul hos Oddr, idet Gunnlaugr har ønsket at give en fyldigere fremstilling af Olafs virksomhed for kristendommen udenfor Norge. Således opstod Havn. For at hæve fremstillingens troværdighed anså han det efter Ares eksempel for ønskeligt til slutning at give en fortegnelse over de af forfatteren og af ham selv i de tilföjede partier benyttede hjemmelsmænd — om Odds mundtlige kilder kunde han naturligvis let få oplysninger i klosteret, for så vidt som de ikke var ham personlig bekendte. Når forfatter og bearbejder i denne fortegnelse i Havn. optræder i første person i singularis (»*þessa sögu sagþi mér*«, »*þessir menn kendu mér svá sögu Ólafs*«) i stedet for i første person i dualis (*okkr*), så beror dette sikkert på en fejlagtig oversættelse af den latinske originals *nos*, som i denne forbindelse er tvetydigt.[1] Da Gunnlaugr havde fuldendt sin bearbejdelse, sendte han den til Gizurr Hallsson og föjede derpå den derom handlende notits til håndskriftet, da han fik det tilbage fra Gizurr. Efter flere års forløb tog han imidlertid igen fat på den samme opgave og udvidede endnu yderligere Odds værk ved flere nye tilföjelser, som jeg snart

---

fra den udvidede Jómsv. s. ved senere afskrivere er indkommet i Havn., kan det ikke betvivles, at i alt fald fremstillingen af Olafs deltagelse i kampen oprindelig hører hjemme i Olafs saga. Da den herom handlende episode ikke har stået hos Oddr, vil man være berettiget til at antage, at den oprindelig stammer fra Gunnlaugr, tilmed da den i stil og tendens fuldstændig stemmer med alt, hvad vi i øvrigt kender af Gunnlaugs literære produktion. Jfr. Jómsv. s. i lat. oversættelse af Arngrim Jonsson, udg. af A. Gjessing, Kristianssand 1877, s. I—III. Petersens' udg. af 510, 4^0, fortalen s. IX.

[1] Denne antagelse forklarer på en naturlig og simpel måde den uoverensstemmelse, som finder sted mellem Havn. og den store Olafs saga, idet denne som sagt tillægger bægge klosterbrødrene de samme hjemmelsmænd.

skal vise. I de i denne senere bearbejdelse tilföjede nye stykker anfører han et par gange nye hjemmelsmænd[1], men for kærnen af værket, som han har optaget fra den ældre bearbejdelse, lader han den gamle fortegnelse over hjemmelsmændene samt notitsen om revisionen stå ved magt og gentager dem uforandrede fra den tidligere bearbejdelse. Hvorvidt også Gunnlaugs sidste udførligere bearbejdelse har foreligget Gizurr til gennemsyn, turde således være tvivlsomt.

På grund af Upsalabrudstykkets ringe omfang er det vanskeligt at bestemme forholdet mellem Upsal. og de to andre bearbejdelser af Odds værk. Dog gör også Upsal. indtryk af at stå grundskriftet fjærnere end Holm[2].

Af det ovenfor udviklede vil man allerede have set, at det er min mening, at Gunnlaugr i sin senere bearbejdelse af Olafs saga — den som til dels ligger til grund for den store Olafs saga i Fms. og Flat. — har optaget det meste af Odds værk eller rettere sin egen tidligere bearbejdelse deraf, som for os er repræsenteret ved Havn. Kun under denne forudsætning er det forståeligt, at han fra den ældre bearbejdelse i den senere har optaget fortegnelsen over de for ham og Oddr fælles hjemmelsmænd, således som vi ser af det ovenfor omtalte sted i Fms. og Flat. Dette er også netop hvad man i følge sagens natur skulde vente. Hvad var naturligere, end at Gunnlaugr forsøgte at bygge videre

---

[1] Fms. I, s. 266 (Glúmr Þorgilsson), III, s. 362 = Flat. I, s. 506 (Teitr Asgeirsson), jfr. Flat. I, s. 502 („*Nu skal segia þa hlute er ek nam af frodum monnum segir sa er sǫguna hefer komponat*“), Flat. I, s. 516—17 (Brestir).

[2] Dette slutter jeg navnlig af brudstykkets sidste kapitel, der omtaler Olafs pilegrimsrejse til Rom og Jerusalem og den apokryfe Olafs saga, som Olaf selv skal have sendt til kong Ethelred. Denne beretning er åbenbart langt nærmere beslægtet med den store Olafs saga i Fms. III, s. 33—34 (Flat. I, s. 501—502) end med Holm. k. 64—65 og Havn. k. 73—74.

på den grundvold, som hans klosterbroder havde lagt? Den opbyggelige tone, som går igennem Odds skrift, måtte jo, efter alt, hvad vi ved om Gunnlaugr, vinde hans höjeste bifald. Bægge havde den samme interesse for det legendariske, bægge synes at have været fromme klostergejstlige og var for så vidt åndelig beslægtede naturer. Kun synes Gunnlaugr at have været en mere kompliceret og langt mindre naiv personlighed end Oddr. Han var godt bevandret i tidens scholastiske lærdom og galdt for at være den lærdeste gejstlige på Island [1]. Men han var tillige et stykke af en verdensmand. Da bispestaven faldt ud af biskop Gudmund Arasons afmægtige hånd, synes han at have været den mest indflydelsesrige gejstlige på Nordlandet [2]. Han var efter datidens smag rhetorisk anlagt og synes ikke lidet at have gjort sig til af sin gejstlige veltalenhed. Abbed Arngrímr fortæller om ham i sin Guðmundar saga, at han en gang rejste til bispesædet Holor med en historia sancti Ambrosii, som han nylig havde »digtet«, fremtrådte i domkirkens kor og begyndte at oplæse sit arbejde, da han blev standset af biskop Gudmund [3]. Han var tidens mest ansete legendeforfatter og skrev på latin både om biskop Thorlak den helliges mirakler og biskop Jon den helliges levned, bægge dele efter Gudmund Arasons opfordring [4]. Prøver på hans veltalenhed har vi i hans Jóns saga, som er opbevaret i 3 forskellige islandske oversættelser eller bearbejdelser [5]. Særlig skal jeg påpege prologen til sagaen

---

[1] Bisk. II, s. 31. I, s. 502.
[2] Bisk. I, s. 502. II, s. 77.
[3] Bisk. II, s. 77.
[4] Bisk. I, s. 369; 215—16 og 235 (jfr. 207). II, s. 31.
[5] Det er ikke rigtigt at tale om tre forskellige Jonssagaer, da alle tre bearbejdelser er afledede af Gunnlaugs værk, idet de alle — bortset fra enkelte mindre væsentlige udeladelser eller tilföjelser — stemmer overens med hensyn til indholdet. Som oversættelse betragtet er den såkaldte

i »den mellemste saga« (Bisk. I, s. 215—216), biskop Jons tale til kong Magnus Barfod (Bisk. I, s. 223), beskrivelsen af hans dyder i k. 24 og 25 i den mellemste saga (Bisk. I, s. 236—238, jfr. s. 164—167), fortællingen om Sveinn Þorsteinsson (Bisk. I, s. 243—244, jfr. s. 170—171) o. s. v. Af en så veltalende mand tör man ikke vænte, at han skulde have optaget Odds i regelen simple og naive beretning uforandret i sit værk. Dette har han heller ikke gjort. De partier, som er fælles for Oddr og den store Olafs saga, er hyppig i denne sidste spækkede med gejstlige refleksioner. Små replikker hos Oddr er ofte omdannede til lange taler[1]. Netop denne omarbejdelse af de fra Oddr

»Jóns saga hin elzta« sikkert den ældste af de tre, men den må snarere anses for en fri bearbejdelse end oversættelse, idet den öjensynlig fjærner sig langt mere fra originalen end den »mellemste« saga. At »den ældste saga« er yngre end Gunnlaugs latinske original, ses tydelig, når man sammenligner, hvad de to sagaer, »den ældste« og »den mellemste« siger om den af biskop Jon opførte skolebygning, hvor »den mellemste« anfører Gunnlaugs egne ord for, at han har set skolebygningen »med egne öjne«, medens »den ældste« kun siger, at man endnu kan se »de spor, som bygningen har efterladt sig« (Bisk. I, s. 163 og 235). Hvad »den mellemste saga«, også med Gunnlaugs egne ord, fortæller om skolens disciple, særlig om den senere biskop Klǿngr, er ligeledes mere oprindeligt og ældre end det tilsvarende i »den ældste saga« (Bisk. I, s. 240—241 jfr. s. 168).

[1] Dette vil være klart for enhver, som med opmærksomhed sammenligner Olafs sagaen med Oddr. Her kun nogle få eksempler: Den tale, som den belejrede bys indbyggere holder til Olaf i Fms. I, s. 103—104 (Flat. I, s. 93) jfr. Havn. k. 9 (på det tilsvarende sted i Holm. er der en lakune). Olafs tale på tinget i Rusland, dronningens svar og sammenligningen af Olaf med den hellige Basilius, Ambrosius, Cornelius og Placidus samt henvisningen til Honorius's Imago mundi i Fms. I, s. 139—142 (Flat. I, s. 117—119). Havn. k. 10, Holm. k. 8 — som ligger til grund for dette stykke i den store saga — ved ikke noget

oprindelig stammende partier er det bedste bevis for, at de ikke er lånte umiddelbart fra Odds værk, men at Gunnlaugr har været mellemledet mellem den store Olafs saga og Oddr. De teologiske betragtninger og talerne er holdte i den samme salvelsesfulde præketone, som vi kender fra Gunnlaugs Jons saga. Det turde endog være tvivlsomt, om den store Olafs sagas kompilator har kendt Odds arbejde anderledes end igennem Gunnlaugr. De to steder, hvor Oddr citeres[1], grunder sig vistnok bægge på Gunnlaugs værk.

Det står altså fast, at Gunnlaugr har optaget störste delen af eller måske hele Odds Olafs saga i sit værk. Vender vi nu tilbage til Kristni saga, er det klart, at den Olafs saga, hvorfra den har taget notitsen om, at Olaf kom fra Rusland til Norge, lige så godt kan have været Gunnlaugs som Odds arbejde. At den virkelig har hentet denne notits fra Gunnlaugr, vil først senere blive indlysende.

Gustav Storm mener, at Gunnlaugs Olafs saga har været mere kortfattet end Odds[2]. Denne antagelse beror på en misforståelse af et sted i den store Olafs saga, som Munch synes at have givet anledning til[3]. Stedet findes i Fms. III, s. 172 (Flat. I, s. 516) og lyder således: »*Svá*

---

om alt dette. Kong Olafs tale til Þórðr Egileifarson og Þórðr Jórunnarson Fms. I, s. 229 (Flat. I, s. 244), jfr. Havn. k. 25, Holm. k. 18. Sammes tale paa tinget i Mostr. Fms. I, s. 281 (Flat. I, s. 284), jfr. Havn. 24, Holm. 17. Kongens tale på Møren Fms. II, s. 45 fgg. (Flat. I, s. 322 fgg.), jfr. Havn. k. 50, Holm. k. 41. Djævelens rænker Fms. II, s. 13 (Flat. I, s. 375), jfr. Havn. k. 39, Holm. k. 32. Kongens tale til sine mænd i anledning af mødet med Tor Fms. II, s. 184 (Flat. I, s. 397—398), jfr. Havn. k. 55, Holm. k. 46, o. s. v., o. s. v.

1 Fms. III, s. 172 og 173 (Flat. I, s. 516 og 517).

2 G. Storm: Snorre Sturlassöns historieskrivning s. 36, jfr. s. 72—73.

3 Munchs udg. af Holm. fortalen s. IV og VIII.

segir bróðir Oddr, er flest hefir kompónerat á latinu, annarr maðr enn Gunnlaugr, af Ólafi konungi Tryggvasyni, at Grimkell biskup, sá er var með hinum heilaga Ólafi Haraldssyni ok efldi kristindóm i Noregi, væri systurson Sigurðar biskups«. Ordene »*annarr maðr enn Gunnlaugr*« betyder naturligvis som sædvanlig, når *annarr enn* står med superlativ: »næst efter Gunnlaugr«[1]. Vi har altså her et vidnesbyrd om, at Gunnlaugs Ólafs s. var mere omfattende end Odds. Spörsmålet bliver da: Bestod udvidelsen kun i den ovenfor påviste teologisk-oratoriske udsmykning af Odds værk eller desforuden i tilföjelsen af selvstændige afsnit? For at besvare dette spörmåls må vi tage den store Olafs saga lidt nærmere i betragtning.

Den store Olafs saga er en kompilation af forskellige kilder og stammer fra det 14. århundrede. Kompilatoren har sat sig som opgave at forene alle de beretninger, han kendte om Olaf Tryggvason og de personer, som på en eller anden måde trådte i berøring med ham, til et sammenhængende hele. Træffende har han i Fms. k. 176, II, s. 88 (Flat. k. 307, I, s. 378) karakteriseret denne sin opgave: »Ligesom mange bække små gör en stor å, således peger alle disse fortællinger, trods deres forskellige udgangspunkt, mod det ene mål at fortælle om kong Olaf og hans mænd«[2]. Et mere broget arbejde findes vel næppe indenfor den islandske literatur. Men alligevel kan man ikke nægte kompilatoren sin beundring for den virtuositet, hvormed han har forstået at sammenföje så uensartede bestanddele.

---

[1] Se Fritzner[2] I, s. 58b—59a under *annarr* 4. Oxf. ordb. s. 22a under annarr I 2β.

[2] Således frit oversat. Den indviklede periodebygning og navnlig ordene „*til þeirrar sömu líkingar hafa þessar frásagnir af ýmisligu upphafi eitt endimark*“ synes at vise, at kapitlet er oversat fra latin, og det er da rimeligvis lånt fra Gunnlaugs værk. Det er også værd at lægge mærke til, at Flat. indfletter kapitlet på et andet sted end Fms.

Kronologien er for ham det forenende bånd. Han søger at indordne alle de til dels modsigende beretninger under et i forvejen nöje gennemtænkt kronologisk skema. Heri har han som historiker sin fornemste styrke, men desværre også sin störste svaghed. Hans kronologiske system er i höjeste grad konsekvent, og næppe vil man her kunne gribe ham i en selvmodsigelse. Men når man sammenligner hans arbejde med hans kilder, af hvilke mange, skönt ikke alle, endnu er tilgængelige for os, vil man se, at konsekvensen hyppig er vunden på den historiske sandheds bekostning. Jeg har i min afhandling: »Kronologiske bemærkninger om Olaf Tryggvasons regeringshistorie« i Årb. for nord. oldkyndighed og historie 1878 s. 40 fgg., påvist, at den store Olafs sagas kronologiske system er grundet på Heimskringlas, men tillige, at kompilatoren har lavet om på Snorres tidsregning for at kunne indordne de beretninger, som han hentede fra islandske sagaer, navnlig Laxdøla og Hallfr. s., i det kronologiske skema.

Af tidligere fremstillinger af kong Olafs levned synes kompilatoren kun at have benyttet Hkr. og Gunnlaugs Olafs saga, den sidste dog som det synes ikke i den latinske original, men i en oversættelse, som skyldes abbed Bergr Sokkason [1]. Men ved siden af disse to hovedkilder har han

[1] Dette synes at være den sandsynligste forklaring af overskriften til cod. Holm. nr. 1 folio, som indeholder den store Olafs saga: „*Hér byrjar sǫgu Ólafs konungs Tryggvasonar, er Bergr áb́óti snaraði*“. I denne forbindelse kan *snara* ikke betyde andet end »oversætte«, og i denne betydning bruger Bergr selv dette ord i forordet til sin Nikolaus saga (Hms. II, s. 49). Da nu såvel Hkr. som de fleste andre i den store saga benyttede kilder oprindelig er skrevne på Islandsk, kan der ikke være tale om, at Bergr har oversat hele sagaen, og vi nødes til at antage, at overskriften sigter til den ene af sagaens to hovedkilder, nemlig Gunnlaugs Olafs saga. Jfr. Munchs udg. af Odds Olafs s. (Holm.), fortalen s. XV, Maurer: Über die ausdrücke &c. anm. 33,

benyttet en mængde andre kilder, blandt hvilke jeg særlig skal fremhæve Laxdøla, Hallfr. s., Landn., Jómsv. s., Orkneyinga s., Færeyinga saga, der kun er opbevaret som en episode (*þáttr*) i denne Olafs saga, foruden forskellige mindre sagaer eller *þættir*, som indflettes hist og her. Af disse sidste indeholder Flat. langt flere end redaktionen i Fms., og fjærner sig for så vidt, som Maurer ganske rigtig har bemærket, mere end denne fra den fælles original[1]. Men på den anden side har Flat. ikke sjælden i de for den og Fms. fælles partier optaget mere af Gunnlaugs værk end denne redaktion. Vi vil i det følgende komme til at se eksempler herpå.

Bortset fra kronologien følger den store Olafs s. sine kilder i regelen temmelig nöje. I det mindste forholder det sig således i de tilfælde, vi er i stand til at kontrollere. Vi finder i den lange stykker så godt som ordret overensstemmende med Hkr., Laxdøla, Hallfr. s. o. s. v. Selv når den har for sig to forskellige beretninger om den samme begivenhed, foretrækker den undertiden at optage bægge beretninger som sideordnede, som om der var tale om to forskellige tildragelser, fremfor at sammenarbejde de to beretninger til en eller også udelade den ene af dem. Kompilatoren holder öjensynlig mere af at sammenflikke end at sammensmælte[2]. Som en flittig bi flagrer han fra den ene

---

s. 192. Bergs stil i hans oversættelser af Michaels saga (Hms. I, s. 676 fgg.) og Nikolaus saga (Hms. II, s. 49 fgg.) frembyder også flere slående ligheder med stilen i de afsnit af den store Olafs saga, som må antages at være hentede fra Gunnlaugr. Særlig skal jeg fremhæve den hyppige brug af participia præsentis (jfr. f. eks. Fms. III, s. 165[3], Flat. I, s. 512[16] med Michaels s. Hms. I, s. 680[11]). Bergr må jo som munk i Tingøre kloster have haft adgang til Gunnlaugs værk.

[1] Maurer anf. st. s. 191—192.

[2] Således er beretningen om Olafs dåb på Scilly-øerne Fms. k. 78—79, I, s. 145 fgg. (Flat. k. 92—93, I, s. 120 fgg.)

blomst til den anden, skifter kilder, når man mindst vænter det, og fører læseren pludselig fra Hkr.'s klassiske stil ind i Gunnlaugs svulstige fremstilling [1].

Ved hjælp af Odds Olafs saga og med vejledning af den for Gunnlaugr ejendommelige fremstillingsform og de mange latinismer (indviklet periodebygning, latinske konstruktioner, hyppig brug af participier o. s. v.), som hans oversætter har gjort sig skyldig i, kan man med temmelig stor sikkerhed udskille de stykker af den store Olafs saga, som den har lånt fra Gunnlaugs værk. Til disse kriterier kommer undertiden sagaens eget afgørende vidnesbyrd i form af en henvisning til Gunnlaugr. Jeg har allerede anført et af de herhen hørende steder, nemlig Fms. III, s. 163, Flat. I, s. 511, som tillægger Gunnlaugr afsnittet om biskop Sigurd. Når Flat. I, s. 502 indleder beretningen om Gauts møde med kong Olaf med følgende ord: »*Nu skal segia þa hlute, er ek nam af frodum monnum, segir sa er sǫguna hefer komponat* — Fms. udelader denne passus —, så kan man ikke være i tvivl om, at vi her har en henvisning til Gunnlaugr. Derpå tyder både det fremmede ord *komponat,* som kun bruges om udarbejdelse i det latinske sprog, og den kendsgærning, at vi ved slutningen af dette afsnit om Gautr finder en mundtlig hjemmelsmand anført [2], hvilket

lånt dels fra Hkr. ÓT. k. 32, dels fra Gunnlaugr (= Oddr Holm. k. 9, Havn. k. 11), idet bægge beretninger sideordnes, som var der tale om to forskellige begivenheder (jfr. Munchs note til stedet i hans udg. af Holm. s. 82). På en lignende måde har kompilatoren sammenflikket Hkr.'s og Gunnlaugs (= Odds) beretninger om opstanden imod Hakon jarl i k. 101—102 I, s. 207 fgg. Flat. k. 189, I, s. 233 fgg. (jfr. Hkr. ÓT. k. 53. Holm. k. 13 med Munchs anm. s. 88. Havn. k. 17).

[1] Jfr. f. eks. beretningen om Hakon jarls død i Fms. k. 104, I, s. 214 fgg. Flat. k. 192, I, s. 236, hvor han afvekslende følger Gunnlaugr (= Oddr Holm. k. 14, Havn. k. 18) og Hkr. ÓT. k. 55—56.

[2] Fms. III, s. 62. Flat. I, s. 506.

stemmer med Gunnlaugs sædvanlige maner, således som jeg ovenfor har vist. Fortællingen om Bresters dröm i Flat. I, s. 516—517 (mgl. i Fms.) er også efter Flat.'s udtrykkelige vidnesbyrd hentet fra Gunnlaugs værk. Henvisninger til ham findes også i den såkaldte Þorvalds þáttr på to steder: Fms. I, s. 266 (Flat. udelader henvisningen) om gildet på Haukagil, og Fms. I, 272 om laksefangsten i Mánafors (Flat. udelader hele kapitlet om Máni), endvidere i Fms. II, s. 224, Flat. I, s. 436 om Þorvarðr Spakbǫðvarsson's dåb (i fortællingen om Svaði). Når beretningen om biskop Sigurd i Havn. undtages (jfr. ovenfor), vil man ikke hos Oddr finde noget tilsvarende til de afsnit, hvori de omtalte henvisninger til Gunnlaugr forekommer.

Allerede heraf er det indlysende, at Gunnlaugs Olafs saga har optaget en del stof, som ikke fandtes i Odds arbejde. Men disse henvisninger giver os kun en höjst ufuldstændig forestilling om de udvidelser, Odds værk har modtaget i Gunnlaugs bearbejdelse. Når man ved hjælp af de ovenfor fremhævede kriterier søger at udsondre alt, hvad der skyldes Gunnlaugr, af den store Olafs saga, vil man finde, at de af Gunnlaugr tilföjede stykker er langt flere og mere omfattende end de få henvisninger til ham giver anledning til at tro. At foretage denne udsondring og i alle enkeltheder at påvise, hvad Olafssagaen har lånt fra Gunnlaugr, ligger udenfor nærværende afhandlings opgave [1].

---

[1] Munch har allerede i fortalen til sin udg. af Holm. s. XII fgg. givet et værdifuldt bidrag til spörsmålets løsning. Men i hans fortegnelse over de fra Gunnlaugr lånte episoder savnes flere utvivlsomt fra denne hidrørende stykker, af hvilke enkelte vil blive fremhævede i det efterfølgende. På den anden side bör nr. 5 i Munchs liste udgå, da dette stykke (Fms. k. 78 om Olafs besøg hos eremiten på Scilly-øerne) åbenbart er hentet fra Hkr. ÓT. k. 32. Ligeledes anser jeg det for tvivlsomt, om nr. 12 (Fms. k. 173) er hentet fra Gunnlaugs Olafs saga.

Her skal jeg kun fremhæve, hvad der har betydning for det foreliggende spörsmål, Kristni sagas forhold til Landn. og Are.

Jeg har i det foregående fremsat de grunde, der taler for, at bearbejdelsen af Odds Olafs s. i Havn. er gået igennem Gunnlaugs hænder. Her møder vi allerede en umiskendelig bestræbelse efter at supplere Odds ufuldstændige meddelelser om Olafs virksomhed for kristendommens indførelse udenfor Norge, idet bearbejderen har tilföjet beretningen om Olafs deltagelse i kampen om Danevirke, som banede vejen for Danmarks omvendelse til kristendommen, samt fortællingen om Olafs forsøg på at kristne Island og kristendommens endelige sejr i dette land. Den samme bestræbelse møder os nu i den store Olafs saga i de partier, som åbenbart er hentede fra Gunnlaugr; kun er den her endnu mere fremtrædende. Afsnittet om kejser Ottos og Olafs kampe med kong Harald Gormsson og Hakon jarl er i den store Olafs saga en kompilation af Hkr. ÓT. kk. 26—27 og Havn. k. 12 (jfr. Jómsv. s. Fms. XI, s. 26 fgg. Petersens' udg. af nr. 291, 4°, s. 22 fgg.), idet kompilatoren på sin sædvanlige mekaniske måde har sammenflikket sine to[1] kilder. At det eksemplar af Gunnlaugs Olafs s., som han har haft for sig, har indeholdt en til Havn. k. 12 tilsvarende beretning, tör antages for sikkert, og det så meget mere, som Flat. har bevaret en indledning til denne episode, holdt i Gunnlaugs sædvanlige stil, som bærer tydelige mærker af at være oversat fra latin[2].

---

[1] Eller tre, hvis Jómsv. s. regnes med.

[2] Flat. I, s. 94, k. 68. Den sidste sætnings indviklede periodebygning røber den latinske original (fra ordene *en med þui at*), den rhetoriske parallelismus membrorum (*medr guds miskunn ok oruggre astundan Ottonis keisara*, *medr framkvæmd ok forsia ok fullkomnum godvilia Olafs konungs Tryggvasonar*) røber den gejstlige taler. I et punkt har dog Flat. — eller rettere den for Flat. og Fms. fælles

Jeg har allerede i det foregående påvist den udvidelse, som beretningen om Olafs forkyndelse af kristendommen i Rusland, således som den væsentlig overensstemmende findes i Havn. 10, Holm. 8, har modtaget i den store Olafs saga[1], samt at dennes udvidede beretning sikkert stammer fra Gunnlaugr.

At Gunnlaugs Olafs saga ligesom Havn. 23, Holm. 16 har berettet om Orknøjarlen Sigurd Hlǫðvesson's omvendelse til kristendommen ved Olaf Tryggvason, tör anses for sikkert. Havn. og Holm. lader Olaf i sit andet regeringsår göre en rejse til England, og på denne rejse træffe sammen med jarlen og omvende ham, og uden tvivl har Gunnlaugs beretning i denne henseende været overensstemmende med Odds. Derimod synes Hkr. at have forkastet dette sagn om Olafs rejse til England efter tronbestigelsen, idet den henfører Olafs sammenstød med jarlen og dennes omvendelse til den rejse fra de vestlige øer til Norge, som gik umiddelbart forud for tronbestigelsen. Den store Olafs saga følger her som sædvanlig i kronologiske spörsmål Hkr., men den lader Olaf holde en forholdsvis lang tale til jarlen, hvis første del går ud på en historisk påvisning af Olafs ret til Orknøerne og rimeligvis er tilföjet af kompilatoren, medens den sidste del af talen er en udvidelse i Gunnlaugs stil af et par tilsvarende ord i Havn. og Holm., der stiller jarlen

original — afveget fra Gunnlaugs tekst, idet den i overensstemmelse med det følgende har indsat Otto den unge (III.) i stedet for Otto II. (rufus), som i følge Havn. (og Jómsv. s.) og sikkert også i Gunnlaugs Olafs saga spillede hovedrollen i disse kampe ved Danevirke. Grunden til denne forandring i den store Olafs saga er öjensynlig kronologisk, således som Munch har påvist, idet kompilatoren har måttet rykke kejserens Danmarkstog ned i tiden for at kunne lade Olaf deltage deri. Men herved er han, som Munch har vist, falden fra Scylla i Charybdis. Se Munchs udg. af Holm. s. 84—86.

[1] Fms. I, s. 137—142. Flat. I, s. 116—119.

helvedes kvaler i udsigt, hvis han ikke föjer sig. Gunnlaugr synes således at have pyntet på Odds fremstilling af denne begivenhed [1].

Odds Olafs saga omtaler kun i forbigående Olafs virksomhed for kristendommens indførelse på Færøerne og i Grönland [2]. At Gunnlaugr har behandlet bægge landes kristendomshistorie udførligere, er i sig selv sandsynligt, og for Færøernes vedkommende bekræftes vor formodning derom til fulde af den store Olafs saga. Dennes hovedkilde for de færøiske begivenheder er rigtignok Færeyinga saga, men på det sted, hvor sagaen fortæller om Sigmunds første møde med kong Olaf, afbrydes Færeyinga sagas jævne og ægte islandske fremstilling pludselig af en tale, som kongen holder til Sigmund [3]. Denne tale stikker i höj grad af mod sine omgivelser. Dens fremstillingsform røber på mange punkter den latinske original [4], og navnlig har hele den sidste del af talen den for Gunnlaugr ejendommelige rhetoriske kolorit. Dette stykke er altså öjensynlig lånt fra Gunnlaugs værk.

For de grönlandske begivenheder følger Olafs sagaen i Fms. Landn. og Eir. s. rauda (i k. 220) [5] samt Hkr. (i kk. 221 og 231) [6]. Flat. er her langt udførligere, idet den optager den for denne ejendommelige Grænlendinga þáttr. Fremstillingen bærer intet steds spor af at stamme fra Gunnlaugr. At Gunnlaugr dog i det mindste har haft en kort notits om Leifs omvendelse og mission, viser Kristni s., hvor det

---

1 Fms. I, s. 200—202. Flat. I, s. 227—229.

2 Havn. k. 48. Holm. k. 39.

3 Fms. II, s. 120 fgg. Flat. I, s. 364 fg.

4 Jfr. for kun at tage et par eksempler: „*okkrar eiginligar sæmðir*“ Fms. II, s. 120 [7], Flat. I, s. 364 [13], og hele den sætning, som begynder med: „*nú allra helzt fyrir þá skyld*“ &c. Fms. II, s. 122 [6], Flat. I, s. 364 nederst.

5 Fms. I, s. 213—215, jfr. Landn. II. p. 14. k. Eir s. rauða Storms udg. k. 2.

6 Fms. I, s. 215—216 og 245—246, jfr. Hkr. ÓT. kk. 93 og 104.

hedder i 11. k.: »*þá sendi hann* (ɔ: Ól. Tr.) *ok Leif Eiríksson til Grænalands at boða þar trú; þá fann Leifr Vínland hit góða, hann fann ok menn á skipflaki í hafi, því var hann kallaðr Leifr hinn heppni.*« I følge Kristni sagas hele forhold til Gunnlaugs Olafs saga, som nærmere vil blive påvist i det følgende, er det sandsynligt, at denne notits grunder sig på Gunnlaugs værk.

Udførligst har dog Gunnlaugr behandlet sit eget fødelands kristendomshistorie. Som bekendt indeholder den store Olafs saga en længere Kristni þáttr, som begynder med uddrag af Landnáma om Islands første bebyggelse, om de kristne Papar og de første kristne landnamsmænd, og ender med kristendommens indførelse på Island i året 1000. Dette afsnit falder i følgende underafdelinger:

1. Om Islands bebyggelse og de første kristne landnamsmænd. Fms. I, s. 233—255. Flat. I, s. 247—248 og 263—268.
2. Om Þorvaldr Koðránsson og biskop Frederik. Fms. I, s. 255—276. Flat. I, s. 268—273.
3. Om Stefnir Þorgilsson. Fms. I, s. 276 og 283—286, II, s. 118. Flat. I, s. 285—287 og 362.
4. Om Þiðrandi og om Þangbrands mission. Fms. II, s. 118—120, og 192—206. Flat. I, s. 363 og 418—426.
5. Islænderne i Nidaros. Fms. II, s. 206—211. Flat. I, s. 421—426.
6. Om Svaði, Arnórr kerlingarnef, Þorvarðr Spakböðvarsson og Þórhallr på Knappsstaðir. Fms. II, s. 222—232. Flat. I, s. 435—441.
7. Gizurs og Hjaltes mission og kristendommens endelige indførelse på Island. Fms. II, s. 232—244. Flat. I, s. 441—447.

Desuden indflettes hist og her Hallfreðar þáttr (Fms. II, s. 1—17, 39—40, 50—62, 79—88, 211—213. Flat. I, s. 299—308, 316—317, 326—332, 340—345) og Kjartans

þáttr (Fms. II, s. 19—34, 36—39, 78—79, 253—258. Flat. I, s. 308—314, 315—316, 339—340, 453—455).

At denne episode ikke i alle enkeltheder kan være lånt fra Gunnlaugs Olafs saga, er indlysende. Således er beretningen om Islands bebyggelse og første beboere væsentlig hentet fra Landn., dog også med benyttelse af Laxd. (Fms. I. s. 248 i stykket om Auðr [1]) og af Gunnlaugs værk, således som jeg senere nærmere skal vise. Når den store Olafs saga lader Stefnir Þorgilsson træffe sammen med Olaf i de vestlige lande og derfra følge ham til Norge, så kan naturligvis dette træk ikke være lånt fra Gunnlaugr, der sikkert ligesom Oddr har ladet Olaf komme fra Rusland til Norge, således som jeg ovenfor har vist. Afsnittet om Islænderne i Nidaros, som jeg senere vil komme tilbage til, er åbenbart påvirket dels af Hkr. ÓT. k. 88 fg., dels af Hallfr. s. og Laxd., hvilke sidste også ligger til grund for episoderne om Hallfrøðr og Kjartan. Men på den anden side er det klart, at kompilatorens hovedkilde for hans Kristni þáttr er Gunnlaugr. Vi har allerede ovenfor set, at ikke mindre end tre af de få henvisninger til Gunnlaugr tilhører denne episode, idet nemlig to af dem forekommer i afsnittet om Þorvaldr Kodránsson, og en i afsnittet om Svaði, Arnórr og Þorvarðr. Særlig skal jeg tillade mig at fremhæve den første af henvisningerne i Þorvalds þáttr, som går ud på, at Gunnlaugs mundtlige kilde for beretningen om gildet på Haukagil var »den sanddru Glúmr Þorgilsson«, og således viser, at Gunnlaugr var den første, som skriftlig optegnede denne begivenhed. Dette bekræftes også fuldstændig ved den latinsk farvede fremstillingsform, som tyder på oversættelse fra latin [2], og ved stykkets legendariske indhold.

---

[1] Jfr. Laxd. s. 7.

[2] F. eks. Fms. I, s. 265 nederst: *en biskup, treystandi á guðs miskun, neitaði eigi.* 266[7]: *þvínæst gengu inn þessir 2 berserkir grimmlega grenjandi.*

Stykket om Máni, hvor den anden henvisning til Gunnlaugr forekommer, har fuldstændig den samme karakter, og må derfor også oprindelig skyldes Gunnlaugr[1]. Men disse to fortællinger, om gildet på Haukagil og Máni, er kun brudstykker af et större hele, beretningen om Þorvaldr og biskop Frederik, og det vilde være meningsløst at antage, at Gunnlaugr vel skulde have optegnet hine, men ikke den hele Þorvalds þáttr, hvoraf de udgör en bestanddel. Vi kommer således med nødvendighed til det resultat, at Gunnlaugr er den oprindelige forfatter til hele Þorvalds þáttr[2], og resultatet støttes yderligere ved tottens mange latinismer[3], dens legendariske kolorit[4] og de indflettede

---

[1] Af latinismer i dette stykke fremhæves: *þjónaði hann guði bæði nætr ok daga með helgum bænum ok ölmösogerðom*, *er hann veitti margháttaðar fátækum mönnum*, Fms. I, s. 272[6]. *svá vildi hann ok at líkamligri samvisto firrast alþýðu þys*, 272[21]. *með erfiði eiginligra handa*, 272[25].

[2] Jfr. Bisk. I, s. 42 note 1 under teksten. Maurer: Über die ausdrücke &c. anm. 15, s. 72.

[3] F. eks. Fms. I, s. 256[2] *manndóm* (overs. af lat. humanitas). 257 nederst: *ok eigi úmakliga* (neque immerito) *því at þá enn heiðinn sýndi hann* (ordstillingen!) *rettlæti um fram hátt annarra heiðinna manna.* 258[16]: *víðfrægðu löf hans góðleika.* 262[3]: *hann byggir í eilífu ljósi, þangat er hann leiðir alla á sik trúandi ok sér trúliga þjónandi* o. s. v., o. s. v.

[4] Jeg tillader mig at henlede opmærksomheden på den mærkelige lighed, som med hensyn til et enkelt træk finder sted mellem sagnene om alfen på Giljá og om Tor i fortællingen om Sveinn og Finnr i Fms. II, s. 153—164, Flat. I, 387—393, idet såvel alfen som Tor för den endelige katastrofe åbenbarer sig i drömme for deres tidligere dyrker og forgæves søger at bevæge denne til at række sig en hjælpende hånd for at undgå det truende nederlag. Fortællingen om Sveinn og Finnr findes ikke hos Oddr og må ifølge alle kendemærker stamme fra Gunnlaugr, hvorpå den fremhævede lighed med det i fortællingen om Þorvaldr forekommende sagn også tyder.

taler[1]. Dertil kommer, at fortællingens skueplads for det meste er Tingøre klosters nærmeste omegn (Giljá, Lækjamót, Haukagil), så at også denne omstændighed taler for, at forfatteren har været en munk i dette kloster. Nogle begivenheder foregår i den nærliggende Skagefjordsbygd, hvor Gunnlaugr også, som vi ser af Jóns saga[2], var godt kendt.

Men beretningen om den første mission er kun et moment i Kristni þáttr og kan ikke adskilles fra denne undtagen ved at göre brud på sammenhængen. Den er kun overleveret i den store Olafs saga i forbindelse med dens Kristni þáttr og, i uddrag, i Kristni saga, hvor den også er forbunden med fortællingen om de påfølgende missioner. Overleveringen afgiver således ikke den ringeste støtte for den antagelse, at Gunnlaugr skulde have skrevet en selvstændig Þorvalds saga samt at denne først senere er bleven forenet med den øvrige kristendomshistorie. Tværtimod viser det sig fra flere sider, at Þorvalds þáttr står i nær forbindelse med de følgende afsnit af Kristni þáttr. Når det hedder, at Þorvalds broder Ormr ikke vilde lade sig døbe »*þat sinn*«, d. v. s. samtidig med sin fader og øvrige familie, så indeholder dette »*þat sinn*« indirekte en henvisning til den følgende beretning om kristendommens antagelse på Island i året 1000, som fortæller, hvorledes det gik til, at Ormr senere lod sig døbe[3]. Den store Olafs saga sætter også udtrykkelig den anden mission i forbindelse med den første, idet den lader Stefnir Þorgilsson træffe sammen med Þorvaldr Koðránsson i de østlige lande, inden

---

[1] Slående eksempler på den ægte gunnlaugske veltalenhed findes navnlig i fortællingen om alfen på Giljá, Fms. I, s. 261—264.

[2] F. eks. Bisk. I, s. 235[24], 241[5].

[3] Fms. I, s. 264, II, s. 239—240. Flat. I, s. 269 og 445. Kristni s. k. 2 s. 5, k. 11 s. 24.

han slutter sig til kong Olaf[1], og senere fortælle kongen om sine og Þorvalds fælles rejser, og da kongen endelig opfordrer Stefnir til at foretage en missionsrejse til Island, undskylder Stefnir sig med, at den første mission trods Þorvalds dygtighed havde haft så ringe fremgang, og giver sig først, efter at kongen har holdt en længere tale til ham i Gunnlaugs sædvanlige stil og maner[2]. Den tredje mission fremtræder igen både i den store Olafs saga og i Kristni s. ligefrem som en følge af Stefnirs mislykkede forsøg[3]. Umiddelbart foran beretningen om Þangbrands mission indskyder såvel Fms. som Flat. det skönne sagn om Þiðrandi Síðu-Halls sön, som diserne dræbte[4]. Denne episode har åbenbart fra først af indledet fortællingen om Þangbrands ophold på Þváttá hos Þiðrandis fader. Dens legendariske indhold og de gejstlige refleksioner, som forfatteren henimod slutningen i et latinsk-islandsk foredrag[5] knytter til den fortalte begivenhed, viser tilstrækkelig, at stykket er lånt fra Gunnlaugr. Det sættes også udtrykkelig i forbindelse med det efterfølgende, idet det fremhæves, at Þiðrandis skæbne bör opfattes som et varsel om kristendommens endelige sejr[6]. Beretningen om Þangbrands mission i den

---

[1] Fms. I, s. 276. Flat. I, s. 285. Dette træk er sikkert oprindeligt, skönt Kristni s. forbigår det, hvorom mere senere.

[2] Fms. I, s. 284. Flat. I, s. 286.

[3] Fms. II, s. 118—120. Flat. I, s. 362—363. Kristni s. k. 6—7, s. 11.

[4] Fms. II. s. 192—197. Flat. I, s. 419—421.

[5] Fms. II, s. 196[8]. Flat. I, s. 420 nederst: *Nú boðaði þessi atburðr* &c.

[6] Fortællingen om Þiðrandi spiller i bygden Síða (i den ældre mere omfattende betydning, se Kålund, hist. topogr. beskriv. af Island II, s. 312). At Gunnlaugr enten har været personlig kendt eller også haft forbindelser i denne egn, fremgår af fortællingen om Brestirs drömmesyn i Flat. I, s. 516—517. Det væsentlig fra Landn. (IV. p. 8. k.) hentede stykke, som i den store Olafs saga indleder

store Olafs saga bærer tydelige spor af Gunnlaugs forfatterskab. Særlig skal jeg henlede opmærksomheden på den lange tale om ærkeenglen Michael og englene overhovedet, som Þangbrandr holder for Hallr inden omvendelsen[1]. Vi kommer da endelig til den sidste mission, som førte til kristendommens antagelse på altinget i året 1000. Denne fremtræder både i den store Olafs saga og i Kristni saga som en umiddelbar fortsættelse af Þangbrands mission, idet Hjalti og Gizurr for at dæmpe kongens vrede over den behandling, som Þangbrandr havde fået på Island, påtager sig det hverv at göre endnu et forsøg på at omvende deres genstridige landsmænd[2]. Fremstillingen i dette sidste afsnit af Olafs sagaens Kristni þáttr viser på mange steder de for Gunnlaugr ejendommelige træk; i denne henseende er de mange med latinismer[3] spækkede taler, som holdes på altinget, særlig betegnende[4]. Ligesom afsnittet om Þiðrandi indleder beretningen om Þangbrands mission, således forudskikkes også her et slags indledning til fortællingen om den sidste mission, nemlig de skagfjordske sagn om Svaði, Arnórr kerlingarnef, Þorvarðr Spakböðvarsson og Þórhallr på Knappsstaðir. Selv indledes de ved et slags prolog holdt i den for Gunnlaugr ejendommelige præketone, som udtrykkelig fremhæver, at de i det følgende fortalte be-

---

episoden om þiðrandi (Fms. II, s. 189—192, Flat. I, s. 418), har naturligvis ikke noget med Gunnlaugr at bestille, men er tilföjet af kompilatoren.

[1] Fms. II. s. 198—199. Flat. I, s. 422.

[2] Fms. II, s. 208—211. Flat. I, s. 427—429. Kristni. s. k. 10, s. 19.

[3] Jeg vælger på må og få et par eksempler. Fms. II, s. 235 nederst, Flat. I, s. 443[8]: *ok at tekinni skírn ok heilagri trú haldinni mætti þeir öðlast af sjálfum guði eilífa ömbun úendilegra fagnaða í himinríkis dýrð.* Fms. II, s. 238[19], Flat. I, s. 444[25]: *heldr at eyddri ok afmáðri allri dýrkan djöfulligra skurðgoða víðfrægist kynning várs drottins nafns* o. s. v.

[4] Fms. II, s. 235—242. Flat. I, s. 444—446.

givenheder er at betragte som forbud for kristendommens endelige antagelse på Island. Derved er disse sagn ligefrem knyttede til den efterfølgende fremstilling af den sidste mission. Men de knyttes også til det foregående, idet den egentlige fortælling (efter prologens slutning) begynder med en bemærkning, der går ud på, at det følgende hændte »noget efter biskop Frederiks og Þorvalds bortrejse«[1]. Allerede dette forhold til afsnittet om Þorvaldr, som bevislig er af Gunnlaugr, er tilstrækkelig grund til at tilkende denne forfatterskabet til eller rettere den første optegnelse af disse sagn, som udgör et sammenhængende afsnit for sig indenfor Kristni þáttr og alle stammer fra en bygd, hvor Gunnlaugr var som hjemme (se ovenfor). Fremstillingen viser også alle de gunnlaugske ejendommeligheder. Den hedenske hövding Arnórr kerlingarnef taler som en gejstlig fra det 13. århundrede i et sprog, som öjensynlig er oversat fra latin[2]. Men dertil kommer, at en af henvisningerne til Gunnlaugr netop findes i dette afsnit. Den lyder således: »*þat segja flestir menn, at Þorvarðr Spakböðvarsson hafi skírðr verit af Friðreki biskupi, en Gunnlaugr munkr getr þess, at sumir menn ætli hann skirðan hafa verit i Englandi, ok þaðan hafa flutt við til kirkju þeirrar, er hann lét gera á bæ sinum.*« Her er det åbenbart ikke kompilatorens mening at sige, at han har stottet sig til mange kilder, af hvilke de fleste berettede, at Þorvarðr var døbt af biskop Frederik, medens Gunnlaugr alene havde en fra de andre afvigende beretning. Når det nemlig hedder: »Gunnlaugr beretter, at nogle mente, han var døbt i England« o. s. v., så forudsætter dette ligefrem, at Gunnlaugr også har kendt og i sin bog omtalt det almindelige sagn. Hele stedet er

---

[1] Fms. II, s. 222, Flat. I, s. 435.

[2] F. eks. Fms. II, s. 226[12], Flat. I, s. 436[30]: *varna þeim lífligrar*(!) *atvinnu, ok hirtr sannri skynsemd iðrumst ek mjök svá illskufullrar ok údæmiligrar gjörðar.*

med andre ord udskrevet af Gunnlaugs værk, som her har været kompilatorens eneste kilde. Hos Gunnlaugr har der åbenbart været tale om to forskellige mundtlige sagn (*þat segja flestir menn — sumir ætla*), og heraf vil man være berettiget til at slutte, at han har været den første, som optegnede ikke blot denne notits, men også det afsnit, i hvilket den forekommer, nemlig de skagfjordske legender og den dermed til bægge sider sammenhængende Kristni þáttr.

Vi har således set, at kristendomshistoriens forskellige afsnit fra og med beretningen om Þorvaldr lige til kristendommens endelige antagelse i året 1000 udgör et sammenhængende hele, og at Gunnlaugr er den originale forfatter til dette arbejde. Men dermed er vi ikke færdige. Det er i höj grad usandsynligt, at Gunnlaugr ikke skulde have omtalt Islands første kristne beboere i et arbejde, som öjensynlig er anlagt på at vise kristendommens sukcessive fremgang og endelige sejr hos det islandske folk. Når den store Olafs saga umiddelbart foran Þorvalds þáttr indskyder sine uddrag af Landnáma om landets første bebyggelse og de kristne landnámsmænd, så er det næppe rimeligt, at ideen til at forudskikke denne beretning om den første kristne befolkning skyldes den mekanisk arbejdende kompilator. Langt naturligere er det at antage, at denne forbindelse mellem landnamshistorien og kristendomshistorien allerede fra først af har været tilstede i Gunnlaugs værk, og at denne har indledet sin Kristni þáttr med et afsnit om de landnamsmænd, som havde antaget den kristne tro, samt at kompilatoren, som i regelen foretrækker de vidtløftigste kilder, i stedet for dette indledende afsnit har indsat sine uddrag af Landn.[1]. At Gunnlaugs arbejde virkelig har

[1] Måske stammer også denne substitution til dels allerede fra den oversættelse af Gunnlaugs arbejde, som kompilatoren benyttede, idet nemlig oversætteren (Bergr?) har foretrukket at afskrive Landn. fremfor at oversætte fra latin.

indeholdt et sådant afsnit, bekræftes også til fulde af den store Olafs saga. Vi finder her nemlig et slags forord til afsnittet om landnamsmændene, skrevet i den for Gunnlaugr ejendommelige opbyggelige tone, som ved sin latinsk farvede fremstillingsform, indviklet periodebygning og latinsk ordstilling, stikker grelt af mod de fra Landn. hentede omgivelser. Dette forord har i Fms. fået en besynderlig plads, idet kompilatoren har stukket det ind i beretningen om Örlygr[1], den første kristne landnamsmand, som omtales. Hos Gunnlaugr har det sikkert indledet afsnittet om landnamsmændene, og her står det også virkelig i Flat., nemlig på det punkt, hvor fortællingen går over fra den første landnamsmand Ingólfr — hvis historie ganske naturlig slutter sig til den foregående beretning om landets opdagelse ved Naddoðr, Flóki og Garðar — til de kristne landnamsmænd[2]. Flat. synes her at have haft for sig en dobbelt tekst, nemlig dels en oversættelse af Gunnlaugs værk (Bergr?), dels en med den store saga stemmende kompilation. Derved forklares, hvorfor den — i overensstemmelse med den første af disse kilder — stiller forordet på den rigtige plads, og dog, når den kommer til det sted, hvor Fms.

---

[1] Fms. I, s. 244^8—245^1: „*Margir vóro þeir menn aðrir . . . svá at æ siþan hefir kristindómr haldizt ok próvazt, en aldregi eyðst.*" Det bemærkes, at *aðrir* i begyndelsen af dette stykke sikkert er tilföjet af kompilatoren for at knytte dette til beretningen om Örlygr; dette ord mangler også i Flat.'s tekst, som desuden har det rigtige *smadu* (= *smáðu*) i stedet for Fms.'s *amaðu* og *friouazt* for det meningsløse *próvazt*; til gengæld har Flat. ved uagtsomhed oversprunget ordene: *þá hurfu þeir sumir aptr til heiðni.* Grunden til, at kompilatoren har indsat forordet på det urigtige sted, er rimeligvis den, at han tankeløst har afskrevet begyndelsen af Landn. og først lagt mærke til forordet, da han kom til Örlygr. Han var da, hvis han vilde medtage det, nødt til at indskyde det i fortællingen om Örlygr.

[2] Flat. I, s. 263.

indskyder forordet, ved en uagtsomhed gentager de første ord deraf[1]. Dette er rimeligvis også grunden til, at Flat. i landnamsafsnittet hyppig afviger fra Fms.'s og Landn.'s fællestekst, samt at afvigelserne i regelen synes at stamme fra Gunnlaugr[2].

I afsnittet om landnamsmændene følger den store Olafs saga (Fms. og Flat.) temmelig nöje Landn. Dog finder vi på et par steder mærkelige tilföjelser eller varianter, som synes at være lånte fra Gunnlaugr. I stedet for Landn.'s: »*þeir Örlygr frændr trúðu á Kolumba*«, har både Fms. og Flat. væsentlig overensstemmende: »*hélt hann rétta trú, sem biskup hafði kent honum, ok svá segist, at hans son hafi aldri blótað skurðgoð*«[3]. Her er *segist* en latinisme (dicitur) i stedet for *segir* eller *er sagt*. Den samme latinisme forekommer også i Fms. i et tillæg til afsnittet om Ketill fíflski og Hildarr: *ok svá segist, at fleirum varð heiðnum mönnum, ef þangat vildu færa bú sitt, þviat guð hafði þann stað valit sér til dýrkanar; þar er nú nunnuklaustr*«[4]. Denne notits må være tilföjet efter 1186, i hvilket år klosteret i Kirkjubær

---

[1] Flat. I, s. 204 nederst.

[2] Eksempler vil blive fremhævede i det følgende. Også i den egentlige Ólafs saga optager Flat. flere utvivlsomt fra Gunnlaugs værk stammende episoder, som ikke findes i Fms., f. eks. samtalen mellem kongen og Járnskeggi Flat. I, s. 319—321, om kongens optræden mod Freysdyrkelsen s. 400—405 (jfr. Havn. 43. Holm. 34), om opdagelsen af Hakon jarls skatte &c. s. 405—409, om Forni s. 433—434.

[3] Fms. I, s. 244. Flat. I, s. 264 (jfr. Landn. I, 12 s. 44). Det er til denne notits, at Fms. knytter det ovenfor omtalte forord.

[4] Fms. I, s. 252. Flat. I, s. 267. Teksten i Flat. er her mere kortfattet. Dog har den også notitsen om klosteret. Jfr. Landn. IV. p. 11. k. s. 266 og 267. Når Flat. her har notitsen: „*hann* (ɔ: Ketill) *uar uel kristinn, þui kolludu heidingiar hann Ketil hæimska*“, så må grunden til, at „*hæimska*“ sættes for det ægte tilnavn „*fíflska*“, rimeligvis søges i benyttelse af en oversættelse fra latin (*stultus*).

blev stiftet (isl. annaler). Særlig omtale fortjener afsnittet om Ásólfr. Olafssagaen stemmer her væsentlig med den såkaldte Sturlubók, idet den udelader de senere tilföjelser, som findes i Hauksbók og Melabók. Dog tilföjer den ligesom disse til Sturlubogens beretning legenden om Ásólfs åbenbarelse i drömme for Halldórr Illugason i anledning af, at dennes malkepiger havde aftörret deres smudsige fødder på hans grav, men den giver dette sagn i en form, som åbenbart er ældre og mere oprindelig end beretningen i Hauksb. og Melab. I Olafssagaen åbenbarer Ásólfr sig kun for Halldórr, som straks falder tilföje og forbyder malkepigerne at tilsmudse graven og retter sig efter Ásólfs opfordring om at bygge den påtænkte kirke over graven. I følge Hauksb. og Melab. viser Ásólfr sig derimod først for en af malkepigerne, og derpå, da Halldórr ikke fæster lid til hendes dröm, for en munk i Bær i Borgefjorden, som biskop Rudolf skulde have efterladt der, og bevæger munken til at afkøbe Halldórr graven; endelig, da munken har ladet Ásólfs ben opgrave og bringe til Bær, åbenbarer Ásólfr sig for Halldórr og får ham ved trusler til at indløse benene hos munken. Derpå lader Halldórr lave et skrin til benene og stiller det over alteret i sin kirke. Hertil knytter så Melab. og Hauksb. sagnet om kirketømmeret, som blev kastet overbord i Faksebugten og drev i land på gården Hólms kyststrækning. Dette sagn ved Olafssagaen ikke noget om, og der kan overhovedet ikke være den ringeste tvivl om, at Hauksb. og Melab. gengiver hele Ásólfs-legenden på et senere udviklingstrin end Olafssagaen. Flat. stemmer i det væsentlige med Fms., men har enkelte mærkelige tilföjelser, som tildels gör indtryk af at være oversatte fra latin. Særlig fremhæves kong Olafs udtalelse om Asólfr med latinismen »*fyrsogdum Asolfui*«[1]. Også i afsnittet om

[1] Fms. I, s. 252—254. Flat. I, s. 267—268. Jfr. Landn. II. p. 15.—16. k., s. 50—52.

Örlygr har Flat. en lignende tilföjelse, idet den lader biskop Patrik holde en af disse sædvanlige opbyggelige taler til Örlygr, inden han rejser til Island; denne tale er åbenbart oversat fra latin [1]. Endelig bör det bemærkes, at Fms. i modsætning til Landn. og Flat. stiller Ketill flatnefr efter Örlygr, åbenbart for ikke at adskille ham fra hans datter Auðr og hans svigersön Helgi magri, som omtales i det følgende. Men derved er Ketill kommen til at stå efter sin sön Helgi bjóla, som i Fms. (ligesom i Flat.) trækkes ind i afsnittet om Örlygr. Dette viser, at ordenen er vilkårlig forandret af kompilatoren. Ligesom Landn. har Flat. (under påvirkning af Gunnlaugr?) bevaret den oprindelige orden, idet den dog ligesom Fms. lader Ketils hedenske sön, Björn enn austræni, slutte sig til Ketill og for så vidt er påvirket af den kompilerede tekst.

Vi har altså set, at afsnittet om de kristne landnamsmænd i den store Olafs saga både i Fms. og særlig i Flat. indeholder forskellige afvigelser fra Landn., som bestemt peger mod Gunnlaugr og viser, at dennes Kristni þáttr må have indeholdt et tilsvarende afsnit. Spörsmålet bliver nu: Har Gunnlaugr i sin Kristni þáttr ligesom den store Olafs saga omtalt de irske kristne, som havde bosat sig på Island för Nordmændene? Har han haft et afsnit om landets første opdagelse og om den første landnamsmand, Ingólfr? Fms., som ligefrem udskriver Landn.'s prolog og dens første kapitler, lader os her fuldstændig i stikken. Flat. afskriver også Landn.'s prolog næsten ordret, men afsnittet om landets første opdagere og om Ingólfr giver den i uddrag, ganske som vi vænter at finde det hos Gunnlaugr, og enkelte udtryk i dette uddrag synes at vise, at det er oversat fra

---

[1] Flat. I, s. 264[17]. I talen kaldes Kolumba: *uorr æinkanligr patronus*, *þat er at skilia uorr hǫfudfadir ok formælande uid gud.*

latin[1]. Spörsmålet synes altså at måtte besvares bekræftende. I dette og det påfølgende afsnit (om landnamsmændene) synes Landn. at have været Gunnlaugs hovedkilde. Dog har han, som ovenfor er vist, i det mindste med hensyn til Ásólfr udvidet Landn.'s beretning ved tilföjelser af legendarisk indhold.

Gunnlaugs Kristni þáttr har altså haft et lignende omfang som den store Olafs sagas. Den har omfattet kristendomshistorien fra landets første bebyggelse til år 1000. Dette er i få ord resultatet af ovenstående undersøgelse.

Efter denne lange ekskurs vender vi tilbage til den afbrudte undersøgelse om Kristni sagas kilder for dens første hovedafsnit, som når til år 1000. Det kan da ikke være tvivlsomt, at sagaens hovedkilde for det nævnte afsnit har været Gunnlaugs Kristni þáttr. Indholdet af denne, således som det ovenfor er fastsat, falder fra og med afsnittet om den første mission i det væsentlige sammen med indholdet af Kristni saga indtil år 1000, og da vi i det foregående har set, at Gunnlaugr er originalforfatter både til Þorvalds þáttr og det øvrige, kan der ikke være tvivl om hans prioritet. Kristni saga er i virkeligheden ikke andet end en bearbejdelse af kristendomsafsnittet i Gunnlaugs Olafs saga. De mange og til dels betydningsfulde afvigelser viser sig ved nærmere undersøgelse for det meste at være vilkårlige forandringer, fremgåede af en bevidst tendens hos bearbejderen; enkelte afvigelser er også begrundede i benyttelsen af andre kilder ved siden af Gunnlaugr. Jeg skal først behandle de tendentiøse afvigelser.

For det første kan man se, at Kristni sagas forfatter har haft en aversion for legender. Vel optager han enkelte legendariske sagn, men enten er disse af en sådan be-

---

[1] Navnlig er det åbenbart en latinisme, når ordet *kvikfé* bruges i flertallet Flat. I, s. 248[25] (oversættelse af lat. *pecora*).

skaffenhed, at det mirakuløse i dem kan forklares på en naturlig måde [1], eller også laver han om på dem således, at de tilsteder en naturlig forklaring. I denne henseende er det særdeles lærerigt at se, hvorledes han har behandlet sagnet om alfen på Gilјá. I følge Fms. [2] synger biskoppen tre dage i træk over den sten, hvori alfen bor, og stænker vievand på den, og hver gang åbenbarer alfen sig den påfølgende nat for Koðrán for at klage over biskoppen, og erklærer endelig den tredje nat, at han er nødt til at flygte bort [3]. Kristni s. derimod lader bispen kun en gang synge over stenen, indtil stenen rævner, hvoraf Koðrán slutter, at alfen er besejret; om Koðráns drömme tier sagaen [4]. At sagnet, således som det er overleveret i Fms., er mere oprindeligt end i Kristni s. har allerede Brenner antydet [5]. I beretningen om gildet på Haukagil har Kristni s. mange berøringspunkter med Vatnsdøla. Medens gildet i følge den store Olafs saga, som her udtrykkelig påberåber sig Gunnlaugs efter en mundtlig kilde optegnede beretning, er holdt for at fejre Þorvalds bryllup med Vigdís, datter af bonden Ólafr på Haukagil, er der i Kristni s. og Vatnsd. kun tale om et almindeligt efterårsgilde. Bægge de sidste sagaer lader Þorkell krafla være tilstede ved gildet, Vatnsdøla i egenskab af Ólafs »*mágr*«, medens Olafssagaen slet

---

[1] Dertil hører: a) Sagnet om, hvorledes overfaldet på biskoppen og Þorvaldr blev forhindret ved, at fugle gjorde angribernes heste sky (Fms. I, s. 273—274, Flat. I, s. 271. Kristni s. k. 4, s. 8). b) Sagnet om Þangbrandr og bersærken hos Gestr Oddleifsson (Fms. II, s. 205—206, Flat. I, s. 425, Kristni s. k. 8, s. 16). c) Sagnet om, at røgelseduften under forhandlingerne på altinget i året 1000 kunde mærkes imod vindretningen. Fms. I, s. 235, Flat. I, s. 443, Kristni s. k. 11, s. 22.

[2] Flat. udelader sagnet om alfen.

[3] Fms. I, s. 262—264.

[4] Kristni s. k. 2, s. 5.

[5] O. Brenner: Über die Kristni s. s. 43.

ikke omtaler Þorkell. Melabók, som optager et uddrag af Vatnsd., beretter, at Þorkell var gift med netop den samme Vigdís Ólafs datter[1], som i følge den store Olafs saga ved denne lejlighed skulde have været Þorvalds brud, og når Vatnsd. kalder Þorkell for Olafs *mágr*, må vel meningen være, at han har været gift med denne Vigdís, skönt sagaen ikke i forvejen har nævnt hende — den siger kun, idet den omtaler Þorkels giftermål, at Vatnsdølerne »báðu konu til handa honum«[2] uden at nævne den lykkelige. Ligeledes er Kristni s. og Vatnsd. enige i, at bersærkerne ikke døde af at vade gennem den af biskoppen indviede ild, således som Olafssagaen beretter, men slap med livet fra ildprøven og derpå blev dræbte af de omstående. Hverken Vatnsd. eller Kristni saga har noget tilsvarende til Olafssagaens beretning om, at biskop Frederik efter bersærkernes død gik uskadt igennem den skæbnesvangre ild. Overhovedet stemmer Kristni s. med Vatnsd. i alt det faktiske, dog med undtagelse af, at Kristni s. beretter, at Þorkell ved denne lejlighed blev primsignet, hvilket Vatnsd. ikke ved noget om[3]. Der er således ikke den ringeste tvivl om, at Kristni sagas forfatter har kendt et (mundtligt eller skriftlig optegnet?) sagn, som i det væsentlige stemte med Vatnsd., og at han har foretrukket det for Gunnlaugs beretning. Rimeligvis har han fundet det usandsynligt, at Þorvaldr skulde have ægtet en hednings datter, og navnlig har han følt sig mere tiltalt af den beretning, som lod det mirakuløse træde mindre skarpt frem[4]. — Kristni. s. optager legenden om hedningernes mislykkede forsøg på at brænde kirken på Ás, og ligesom Olafssagaen lader den hedningerne

---

[1] Landn. III. p. 4. k. s. 183. Forns. Leipz. 1860 s. 195.

[2] Vatnsd. k. 45 (Leipz. 1860 s. 75[5]).

[3] Melabók siger, at Þorkell har ladet sig døbe. Landn. III. p. 4. k. s. 183. Forns. Leipz. s. 195.

[4] Fms. I, s. 265—266. Flat. I, s. 269. Kristni s. 2. k. s. 5. Vatnsd. k. 46 (Leipz. 1860 s. 76—77).

den første gang opgive forsøget, fordi det forekom dem, at kirken allerede brændte, den sidste gang derimod på grund af et par vel rettede bueskud. I denne form tilsteder sagnet i bægge tilfælde en naturlig forklaring — man kunde jo tænke sig, at kirken tilfældigvis havde været oplyst om natten, foruden andre muligheder, og bueskuddene kunde godt tænkes at være udgåede fra en i mørket skjult skytte. Men når Olafssagaen beretter, at hedningerne ved det første attentat også mærkede en stegende hede fra det i kirken brændende bål, så har Kristni sagas forfatter fundet dette utroligt og derfor udeladt det. Når Olafssagaen til legenden knytter den almindelige refleksion: »*nú hlífði guð svá húsi sinu*«, medens Kristni s. afholder sig fra enhver bemærkning om det skete, så kan jeg heller ikke andet end antage en bevidst udeladelse i den sidste saga[1]. — Ligesom Olafssagaen har Kristni s. den ondskabsfulde, men vittige nidvise, som hedningerne digtede om biskoppen og Þorvaldr:

[1] Fms. I, s. 268—269 (Flat. I, s. 270 omtaler vel kirken, men ikke forsøgene på at brænde den), Kristni s. k. 3, s. 6—7. Når Kristni s. ikke nævner Arngeirs broder Þórðr, som Fms. omtaler, må man også antage, at Kristni s. vilkårlig har udeladt ham, fordi han ingen rolle spiller ved attentatet på kirken. Når deltagerne i det sidste attentat ifølge Fms. er „*Arngeirr við marga menn*", medens Kristni s. kun omtaler Klaufi og Arngeirr, kan jeg ikke deri finde nogen virkelig uoverensstemmelse, eftersom Klaufi sikkert er indbefattet i Fms.'s „*marga menn*", og fordi Kristni sagas beretning ikke udelukker, at flere bipersoner jo kan have deltaget i det sidste så vel som i det første attentat. Når Fms. siger om kirken: „*en hún stóð, svá at ekki var at gert*", medens Kristni s. har: „*en hún stóð, þá er Bótólfr biskup var at Hólum, svá at ekki var at gert utan at torfum*", forudsætter dette en fælles ældre original, som har haft: „*en hún stendr (enn?), svá at ekki er at gert*", eller lignende. Kristni sagas forfatter har vidst, at den gamle kirke endnu stod i Bótólfs tid, og ændret den foreliggende beretning i overensstemmelse dermed; Olafssagaens kompilator har derimod ikke vidst, hvornår kirken først blev ombygget, og derfor ladet tidsbestemmelsen stå in blanco.

Hefir bǫrn borit
biskup níu,
þeira er allra
þorvaldr faðir[1].

Bægge sagaer fortæller også om de to drab, som Þorvaldr begik i den anledning, samt om den irettesættelse, han fik derfor hos biskoppen. Men Kristni s. udelader legenden om de to bloddråber, som faldt på den bog, biskoppen læste i, hvoraf denne sluttede, at Þorvaldr enten allerede havde begået et manddrab eller også havde det i sinde[2]. Foruden de omtalte legender indeholder Olafssagaens Kristni þáttr følgende: a) Legenden om Máni, Fms. I, s. 272 (Gunnlaugr anført som kilde). b) Þiðrandaþáttr, Fms. I, s. 192—197, Flat. I, s. 418—421. c) Sagnet om de gamle kvinders helbredelse ved dåben, Fms. II, s. 200—201, Flat. I, s. 423.

---

[1] Olafssagaens original (Gunnlaugr) og Kristni s. synes kun til dels at have forstået pointen i dette halvvers. De har rigtig opfattet ordenes obscøne betydning, som ligger lige for. Ligeledes har de rigtig indset, at der i halvverset ligger en skjult hentydning, en tvetydighed, hvilket fremgår af den tolkning, som de lægger biskoppen i munden, idet denne for at formilde Þorvaldr udtaler (Fms.): „*vel mætta ek bera börn þín, ef þú ættir nökkur*". Denne tolkning af halvversets skjulte mening er dog altfor naiv til at kunne være den rigtige. Efter min mening indeholder halvverset ved siden af den obscøne betydning en spot over dåbshandlingen og den derved stiftede cognatio spiritualis. I følge kirkens lære indtrådte både den dåbshandlingen forrettende præst (*skírifaðir*) og dåbsvidnerne (*guðfeðgin*) i et slags faderligt forhold til den døbte. Dette har hedningerne haft vanskelighed ved at begribe, og søgt at latterliggöre det ved at fingere, at den mandige og tapre Þorvaldr var kodelig fader til de börn, ved hvis dåb han assisterede som gudfader, hvorimod de gjorde börnenes *skírifaðir*, den ukrigerske og efter deres begreber kvindagtige biskop, til de samme börns moder. Jfr. iøvrigt Maurer, Bekehrung I, s. 217 anm. 33 under teksten.

[2] Fms. I, s. 270. Flat. I s. 270. Kristni. s. k. 4, s. 7.

d) De ovenfor omtalte skagfjordske sagn, Fms. II, s. 222—232, Flat. I, s. 435—441 (Gunnlaugr anført som kilde). Alle disse legender udelader Kristni s.

Dernæst kan man se, at Kristni sagas forfatter ikke har fundet behag i Gunnlaugs taler, idet han enten helt udelader dem eller også giver dem i uddrag. Således udelader han de lange taler, som udveksles mellem Þorvaldr og hans fader Koðrán för den sidstes omvendelse[1], kong Olafs tale til Stefnir[2], og giver kun et kort uddrag af Gizurs og Hjaltes tale til kong Olaf i Nidaros[3], Hjaltes tale på altinget, hvori han anbefaler sit forslag om, at to kristne fra hver fjærding skal hellige deres liv til herren[4], og Þorgeirs tale på altinget[5]. Særlig skal jeg fremhæve to af Kristni sagas udeladelser, nemlig af Þangbrands tale til Síðu-Hallr om englene, særlig om ærkeenglen Michael, og af Hjaltes og Gizurs tale på altinget, i hvilken de opfordrer hedningerne til at antage kristendommen[6], fordi Kristni s. på bægge disse steder i stedet for den udeladte tale har en bemærkning om, at en tale blev holdt[7], med angivelse af dens hovedindhold. Tydeligere kunde forfatteren næppe sige, at han på disse steder har udeladt en tale, som stod i hans original, og når vi i Olafssagaen på de tilsvarende steder finder taler, som i tone og stil fuldstændig ligner Gunnlaugs sædvanlige, så kan vi ikke være i tvivl

---

[1] Fms. I, s. 260—262, jfr. Kristni s. k. 2, s. 5.
[2] Fms. I, s. 284, Flat. I, s. 286, jfr. Kristni s. k. 6, s. 10.
[3] Fms. II, s. 209—210, Flat. I. s. 427, jfr. Kristni s. k. 10, s. 19.
[4] Fms. II, s. 237—238, Flat. I, s. 444, jfr. Kristni s. k. 11, s. 23.
[5] Fms. II, s. 240—242, Flat. I, s. 445—446.
[6] Fms. II, s. 235—236. Flat. I, s. 443.
[7] Kristni s. k. 7 s. 12: *Síðan sagði þangbrandr mart frá dýrð guðs engla.* K. 11 s. 22: *þá báru þeir Hjalti ok Gizurr upp erendi sín vel ok sköruliga.*

om, at disse taler i den store Olafs saga er oversatte fra Gunnlaugs værk, som Kristni s. her forkorter.

Efter alt, hvad vi ved om Gunnlaugr, synes han ligeså lidt som Oddr at have haft sin styrke i det kronologiske. Hans interesse lå på andre områder. Vel har han ligesom Oddr hist og her indflettet en kronologisk notits, som angav en begivenheds afstand i tid enten fra Kristi fødsel eller fra andre mærkelige begivenheder [1]. Men på den anden side synes han ikke at have lagt stor vægt på de enkelte begivenheders indbyrdes tidsfølge. I det mindste er dette tilfældet i hans Jóns saga. Her har han f. eks. sammenstillet de legender og sagn, han havde hørt om biskop Jon fra hans embedstid [2], men han nedskriver dem som det synes i en tilfældig orden, således som de falder ham i pennen, uden at göre noget forsøg på at ordne dem kronologisk. De fleste af disse legender er ikke henførte til nogen bestemt tid, men det forekommer også, at en begivenhed, som udtrykkelig siges at tilhøre biskop Jons første embedstid, har fået plads temmelig sent i rækken [3].

Men har Gunnlaugr altså ikke haft stor interesse for kronologien, så har hans bearbejdere, de mænd, hvem vi skylder den store Olafs saga og Kristni s., haft det i en så meget desto höjere grad. Om den første har jeg allerede talt. Om Kristni sagas forfatter bemærker Brenner med rette, at han viser en ængstelig stræben efter at ordne alt efter kronologiske synspunkter [4]. Begivenhederne fortælles

---

[1] Jfr. f. eks. Fms. I, s. 275—276, Flat. I, s. 273, Kristni s. k. 1 s. 3—4 om biskop Frederiks ankomst til Island. Fms. I, s. 269 og 276, Flat. I, s. 270 og 273, Kristni s. k. 3 s. 7 om kirken på gården Ás. Fms. I, s. 265 og 274, Flat. I, s. 269 og 271, Kristni s. k. 2 s. 5 og k. 4 s. 8 om biskoppens og Þorvalds ophold på Lækjamót.

[2] Bisk. I, s. 164—174 = s. 236—247.

[3] Bisk. I, s. 171 = s. 244.

[4] O. Brenner: Über die Kristni s. s. 85.

i regelen nöjagtig efter den af forfatteren antagne tidsfølge. Når vi nu ved hjælp af Kristni s. og den store Olafs saga søger at göre os en forestilling om, i hvilken orden bægges fælles kilde har fortalt de enkelte begivenheder, møder vi den vanskelighed, at ingen af bearbejderne er rigtig til at stole på med hensyn til anordningen, fordi de bægge har den samme tilböjelighed til at ordne kronologisk. Imidlertid, når den ene saga har en disposition, som afviger fra sagaens egen eller også fra den sandsynligere tidsfølge, medens den anden har alt i bedste overensstemmelse med kronologien, vil man deraf kunne slutte, at den første nærmer sig mest til bægges original. Når således notitsen om, i hvilket år biskop Frederik og Þorvaldr kom til Island, i Olafssagaen afslutter hele afsnittet om den første mission, medens den i Kristni s. indsættes umiddelbart efter den begivenhed, hvorom der er tale, så kan det ikke være tvivlsomt, at Olafssagaens orden er den oprindeligste, idet vi under denne forudsætning let kan indse, hvorfor Kristni s. i følge hele sin tendens her måtte forandre ordenen, som sket er, medens vi ikke kan forklare Olafssagaens orden ud fra den forudsætning, at dispositionen i Kristni s. er den oprindelige [1].

Efter den første mission har Kristni s. et afsnit om Þangbrands opvækst, hans første møde med kong Olaf, hans holmgang i anledning af den irske skönhed, hans tilslutning til kong Olaf og udnævnelse til dennes hirdpræst, om kongens ankomst til Norge, opførelsen af kirken på Mostr og Þangbrands ansættelse som præst ved denne kirke, om hans ødselhed og deraf følgende pengeforlegenhed og røvertog. Den sidste del af dette stykke — fra og med kongens ankomst til Norge — er ved en ilde anbragt og sikkert for Kristni s. uoprindelig kapiteloverskrift adskilt fra det øvrige og henført til det følgende afsnit om

---

[1] Fms. I, s. 275—276. Flat. I, s. 273. Kristni s. k. 1 s. 3—4.

Stefnir[1]. I Olafssagaen står de af disse begivenheder, som går forud for kongens ankomst til Norge, ikke i nogen forbindelse med Kristni þáttr, men indflettes forud for denne i kong Olafs ungdomshistorie, adskilte i to stykker, det ene (Þangbrands opvækst og første møde med kongen) noget för, det andet (tvekampen og tilslutningen til kong Olaf) noget efter kongens dåb[2]. Det er sandsynligt, at disse begivenheder har været indordnede på tilsvarende pladser i Gunnlaugs Olafs saga. Kristni sagas forfatter kunde i følge sin plan ikke optage de omgivende partier af Gunnlaugs Olafs saga, men vilde på den anden side gærne give sine læsere besked om Þangbrands ungdomsæventyr. Det naturligste vilde have været at bruge dette stykke som indledning til afsnittet om Þangbrandr. Men af kronologiske grunde valgte bearbejderen at indstille det imellem Þorvalds og Stefnis þáttr, da de fleste af disse begivenheder efter hans mening faldt i tidsrummet mellem den første og den anden mission. Det er i dette stykke, at Olaf Tryggvason første gang indføres på en måde, som synes at vise, at forfatteren her excerperer en Olafs saga (se ovenfor). De latinske navneformer (Albertus, Alberto, Hugbertus, Vilbaldus) viser, at denne Olafs s. var skreven på latin[3], og da der ikke kan være tale om Odds værk, som ikke har et ord om Þangbrandr för hans ankomst til Norge, kan vi ikke være i tvivl om, at det er Gunnlaugs Olafs saga, som har været Kristni sagas og den store Olafs sagas kilde. At Gunnlaugs værk ligesom den store Olafs saga har fortalt Þangbrands ungdomshistorie i to stykker, adskilte blandt andet ved beretningen om kongens dåb, antyder også Kristni s. ved

---

[1] Kristni s. k. 5—6, s. 8—9.

[2] Fms. I, s. 134—135 og 151, Flat. I, s. 115 og 151.

[3] Jfr. Maurer, »Über die ausdrücke« &c. anm. 39. Germania. Neue Reihe XXIV. (XXXVI.) Jahrg. s. 96. O. Brenner, Über die Kristni s., s. 66.

ordene: *Nokkoru síðarr lét Ólafr skírast í Syllingum á Írlandi,* som i den afbryder fortællingens gang netop på grænsen af de to stykker, som Olafssagaen har adskilte. Opførelsen af kirken på Mostr og Þangbrands ansættelse ved samme knyttes i bægge sagaer til beretningen om kongens ankomst til Norge, og her har disse begivenheder sikkert også haft plads i Gunnlaugs Olafs saga[1]. I Kristni s. ender derpå det første afsnit om Þangbrandr med beretningen om hans ødselhed og pengetrang samt om hans røvertog, hvorpå sagaen går over til Stefnis þáttr. Disse sidst omtalte begivenheder står i Olafssagaen efter Stefnis þáttr og indleder beretningen om Þangbrands mission til Island. Også her er Olafssagaens orden sikkert den oprindelige. Kristni s. har her åbenbart forandret ordenen for at have rent bord, når den efter Stefnis þáttr optog tråden igen, og for ikke at behøve at gå tilbage i tiden, når den skulde til at fortælle om Þangbrands mission.

I Stefnis þáttr afviger vore to sagaer igen fra hinanden med hensyn til begivenhedernes rækkefølge, men her er der ikke blot tale om en forskellig anordning af stoffet, men om en virkelig afvigelse med hensyn til tidsregningen. Olafssagaen lader Stefnir umiddelbart efter sin ankomst til Island foretage lange rejser til Vestlandet og Sydlandet; ved sin

---

[1] Dette bekræftes også af Hkr. ÓT. k. 52, som her sikkert støtter sig til Gunnlaugr. Rimeligvis har denne dog ligesom Oddr ladet kongen først ankomme fra Rusland til Norge (Kristni s. k. 6, jfr. ovenfor), og derpå i den første sommer foretage en eller to rejser til England, og ved tilbagekomsten derfra lande i Mostr og give ordre til kirkens opførelse (Oddr Holm. k. 16—17 og 51. Havn. k. 23—24 og 51). Hkr. forkastede med støtte i skjaldevers beretningen om kongens ankomst fra Rusland, men beholdt sagnet om, at kongen, da han kom fra England, først landede i Mostr. At Hkr. her har haft Gunnlaugr og ikke Oddr for sig, støttes ved, at den i det følgende omtaler Þangbrands voldsomme færd (i k. 80), som Oddr ikke har et ord om.

voldsomme fremgangsmåde vækker han hedningernes forbitrelse, og på altinget den samme sommer vedtager disse en lov, som går ud på, at bespottelse mod guderne skal straffes med fredløshed. I henhold til denne lov anklages så Stefnir af sine frænder, Úsvífrs sönner, og erklæres for fredløs. Stefnir overvintrer alligevel i landet, men om foråret driver hans skib til søs, hvilket hedningerne betragter som et tegn på gudernes vrede og digter et vers derom. Imidlertid kommer skibet uskadt til land igen, hvorpå Stefnir rejser til Norge. Kristni s. henlægger derimod forhandlingerne på altinget og fredløshedsdommen ikke til den første, men til den anden sommer, som Stefnir opholder sig på Island, altså efter uheldet med skibet, som også den sætter på samme tidspunkt som Olafssagaen, og naturligvis ordner Kristni s. begivenhederne efter denne tidsfølge. Kristni sagas kronologi er ubetinget den sandsynligste. Der bliver ikke tid til lange rejser fra Stefnis ankomst indtil altinget den samme sommer, og heller ikke er det meget sandsynligt, at Stefnir efter fredløshedsdommen et helt år ustraffet har kunnet sidde den overhørig og trodse den almindelige uvilje[1]. Men netop fordi kronologien i Kristni s. er så glat, må man antage, at den store Olafs saga her med störst troskab gengiver Gunnlaugs værk. Olafssagaens orden kan ikke forklares ud fra den forudsætning, at Kristni sagas anordning er den oprindelige, men vel det modsatte. Gunnlaugr har altså sikkert haft den samme disposition som Olafssagaen, og fortalt episoden om skibet efter forhandlingerne på altinget, men rimeligvis har han ikke udtrykkelig angivet, i hvilken af de to somre altinget faldt. Den store saga har da i overensstemmelse med Gunnlaugs anordning af stoffet henlagt altinget til den første sommer, medens Kristni sagas forfatter, som tænkte nærmere over begivenhedernes sandsynlige tidsfølge, har indset, at altinget ikke

[1] Jfr. O. Brenner, Über die Kristni s. s. 72.

kunde falde för end i den anden sommer, og forandret ordenen i overensstemmelse dermed.

Også i Þangbrands þáttr har Kristni s. foretaget lignende omstillinger af kronologiske grunde. Således henlægger den Hjaltes og Gizurs dåb til Þangbrands første [1] sommer i Island og indfletter en notits derom i denne sommers begivenheder. Olafssagaen omtaler disse hövdingers dåb kun i forbigående i anledning af deres ankomst til Norge i året 999, uden nærmere tidsangivelse [2]. För Þangbrands anden rejse fra Østlandet til Sydlandet i den første sommer, eller rettere för beretningen om drabet af de to skjalde, Vetrliði og Þorvaldr veili, som Þangbrandr og Guðleifr Arason dræbte på denne rejse, indskyder Kristni s. en bemærkning om, at disse skjalde havde digtet nidviser om Þangbrandr, og anfører den sidstes vers til Úlfr Uggason og dennes undvigende svar. Olafssagaen har derimod alt i den naturlige orden, først Vetrliðis drab i anledning af »níð ok guðlastan«, derpå de omtalte vers og endelig i umiddelbar fortsættelse deraf Þorvalds drab. Kristni s. har åbenbart tænkt sig spotteversene digtede för rejsen og derfor stillet dem foran [3]. Ligeledes beretter Kristni s. om Þangbrands fredløshedserklæring blandt den anden sommers begivenheder, medens Olafssagaen kun lejlighedsvis har en notits derom i den beretning om resultatet af missionen, som Þangbrandr giver kongen ved sin hjemkomst til Norge. Af denne notits fremgår, at Olafssagaen ligesom Kristni s. henfører denne begivenhed til Þangbrands anden sommer, men denne er i følge Olafssagaen Þangbrands sidste sommer i landet, i følge Kristni saga derimod hans næstsidste, da

---

[1] Her og i det følgende regnes den sommer, i hvilken han først ankom til landet, ikke med til hans ophold.

[2] Kristni s. k. 7, s. 12. Fms. II, s. 207. Flat. I, s. 427.

[3] Kristni s. k. 8, s. 12—14. Fms. II, s. 202—204. Flat. I, s. 424—425.

denne lader ham opholde sig tre år på Island, Olafssagaen derimod kun to. Her kommer vi ind på den vigtigste kronologiske uoverensstemmelse mellem de to sagaer, en uoverensstemmelse, som også har en videre rækkende betydning, nemlig for tidsregningen i Olaf Tryggvasons regeringshistorie. At Kristni s. med urette har udstrakt Þangbrands ophold på Island til 3 år, er sikkert. Den står her alene overfor alle de andre kilder. Den pålideligste af disse, Are, lader opholdet kun vare »1 eller 2 år«[1], Oddr Havn., som afskriver Are, ligeså[2], Njála kun 1 år[3], Hkr., den store Olafs saga og Theodorich 2[4]. Men hvilke grunde har bevæget Kristni s. til her at afvige fra den af Are fastslåede og sikkert af Kristni sagas kilde (Gunnlaugr) antagne tidsregning? Svaret ligger lige ved hånden. I Gunnlaugs værk har den fundet en fra Oddr[5] stammende notits, som gik ud på, at kong Olaf havde hersket 5 år over Norge[6]. Disse 5 år måtte naturligvis regnes tilbage fra Olafs »forsvinden« ved Svoldr i september måned år 1000[7]. Men da sagaen udtrykkelig bemærker, at Olaf kom til Norge i begyndelsen af goe-måned[8], kunde den ikke få fulde 5 år til facit uden ved at henføre Olafs ankomst til goemåned 995. Indenfor den således vundne kronologiske ramme søger så forfatteren at ordne begivenhederne. Stefnir rejser til Island i Olafs første sommer, altså 995, og kommer tilbage næste år 996 sent om sommeren. Samme efterår

---

[1] Íslbk. k. VII, 3 (Golther).
[2] Havn. k. 37.
[3] Njála k. 100—103.
[4] Hkr. ÓT. k. 80—91. Fms. II, s. 197—206. Flat. I, s. 421—426. Theodorich k. 12.
[5] Havn. k. 59 (jfr. k. 58 og Holm. k. 49).
[6] Kristni s. k. 12, s. 25: „*þá hafði hann* (ɔ: Olaf) *verit konungr at Noregi v vetr*“.
[7] Kristni s. l. c.
[8] S. st. k. 6 s. 9.

afgår Þangbrandr til Island. Hans tilbagekomst til Norge kunde imidlertid ikke falde för efteråret 999, fordi den er så nöje knyttet til Islændernes ophold i Nidaros i dette efterår og Hjaltes og Gizurs påfølgende mission, som endte med kristendommens antagelse på altinget år 1000. Ud fra disse forudsætninger måtte Kristni s. nødvendigvis komme til det resultat, at Þangbrandr havde opholdt sig 3 år på Island (996—999). Og ser vi nærmere på sagaens fremstilling af Þangbrands æventyr på Island, opdager vi, at et af de tre år fyldes med begivenheder, som ingen anden kilde end Kristni saga ved noget om, og som åbenbart er berettede efter en mundtlig kilde. Alle disse begivenheder foregår i egnen omkring Hítará på grænsen af Mýra- og Hnappadals syster, og beretningen om dem grunder sig öjensynlig på lokalsagn fra denne egn, hvor Kristni sagas forfatter må have været godt kendt, hvilket fremgår af de specielle stedbestemmelser, til dels med tilföjet artikel (*á fitinni* 3 gange), og navnlig af bemærkningen »*ok sér þar enn gerla kumlin*«[1]. Alt tyder således på, at vi i denne episode har en selvstændig tilföjelse af Kristni sagas forfatter, optegnet efter mundtlig tradition[2]. Disse begivenheder måtte naturligvis indordnes i det kronologiske skema, og det lå da nær at benytte dem til at udfylde det år, som Kristni s. i følge det ovenfor udviklede så sig nødt til at föje til Þangbrands ophold på Island. Dette har den også gjort, idet den henfører disse begivenheder til det mellemste af de tre år, som Þangbrands mission i følge sagaen spænder over. Hvorfor den netop valgte det mellemste år, bliver klart, når vi sammenligner den med den store Olafs saga, som her sikkert temmelig nöje følger Gunnlaugr. Den første sommers begivenheder fortæller bægge sagaer væsentlig på samme måde, indtil Þangbrandr vender tilbage

[1] Kristni s. k. 8, s. 14—15.
[2] Jfr. O. Brenner, Über die Kristni s. 22 og 87.

til Síðu-Hallr fra sin anden rejse til det vestlige Sydland, efter at have dræbt Vetrliði og Þorvaldr veili. Men her skilles de ad. Olafssagaen lader Þangbrandr straks efter ankomsten til Hallr ruste sit skib til hjemrejsen og derpå stikke i søen. Men skibet bliver af en storm forslået til det vestlige Island og må søge havn i Borgarfjorden i nærheden af gården Höfn. Da Gizurr hvíti erfarer dette, indbyder han Þangbrandr til sig, og denne overvintrer derpå hos ham. Kristni sagas forfatter måtte naturligvis i henhold til det ham bekendte lokalsagn forkaste Gunnlaugs beretning om, at Þangbrands skib, da det drev tilbage, søgte land ved Höfn. Man påviste jo ikke blot et Þangbrandshróf, men også hans *festarsteinn* ved Hítará. Her måtte han altså lande [1]. Men dermed var også den plads bestemt, som de begivenheder, der grupperer sig om Hítará, måtte indtage i fortællingen. De måtte falde efter landingen. Den forlegenhed, som Þangbrandr kom i ved befolkningens fjendtlige sindelag, navnlig efter Skeggbjörns drab, dannede da en naturlig overgang til Gizurs indbydelse, og det er slet ikke usandsynligt, at lokalsagnet har vidst at fortælle om, at det var Gizurr, som reddede Þangbrandr ud af kniben. Således var begivenhedernes indbyrdes rækkefølge fastslået. Episoden ved Hítará, der skulde fylde det ledige år, som Kristni s. föjede til Þangbrands ophold, måtte altså falde mellem ankomsten til Síðu-Hallr ved slutningen af den første sommer og Gizurs indbydelse. Derfor lader Kristni s. i modsætning til alle andre kilder Þangbrandr opholde sig den anden vinter hos Síðu-Hallr og først næste sommer göre det mislykkede forsøg pä at komme til Norge. Landingen i

---

[1] For imidlertid ikke ganske at forbigå Höfn, og vel navnlig for ikke at udelade forklaringen af stedsnavnet Járnmeisshöfði, lader sagaen Þangbrandr næste år anløbe Höfn inden sin endelige afrejse fra landet. Dette viser, at Kristni saga har haft for sig en kilde, der ligesom Olafssagaen har ladet Þangbrandr lande i Höfn (Gunnlaugr).

Hítará og de påfølgende begivenheder falder da efter altinget samme sommer, idet sagaen umiddelbart forud for dem omtaler Þangbrands fredløshed, hvorved den tillige stiltiende motiverer befolkningens fjendtlige optræden [1]. Kristni sagas egen fremstilling sammenlignet med den store Olafs saga bærer altså tydelige spor af, at den vilkårlig har indskudt det mellemste af de 3 år, som Þangbrands ophold varer. Når vi sletter dette år med de dertil henlagte begivenheder, for så vidt som de ses at bero på selvstændige tilföjelser af Kristni sagas forfatter (opholdet hos Hallr den anden vinter og begivenhederne ved Hítará), får vi Olafssagaens fremstilling. Den mislykkede rejse til Norge og landingen i Faksebugten falder da ganske naturlig umiddelbart efter Þangbrands ankomst til Síðu-Hallr ved slutningen af den første sommer, hvorpå Þangbrandr efterkommer Gizurs indbydelse sent om efteråret det samme år. Her mødes sagaerne igen, og fra nu af følges de væsentlig ad. Dog er beretningen om Þangbrands uheld med skibet og dets reparation, som i Olafssagaen fortælles samlet, i Kristni s. adskilt i to stykker, af hvilke det sidste, der handler om skibets reparation, stilles efter Þangbrands rejse til Vestlandet. Her er dog ikke tale om nogen virkelig uoverensstemmelse mellem de to sagaer i kronologisk henseende, men kun om en af Kristni sagas sædvanlige omordninger af stoffet,

---

[1] Sagaen fortæller, at egnens beboere på et møde blev enige om at forbyde Þangbrandr og hans folk al handel. Dette forbud er åbenbart begrundet ved Þangbrands fredløshed. At handle med en fredløs var lovstridigt og henregnedes til de såkaldte *skógarmanns bjargir* (se Finsens register til Grág. Kbhvn. 1883 s. 590 under *björg*). Her havde Kristni s. endnu en grund til at henlægge episoden ved Hítará ikke til det første, men til det andet år, idet de drab, hvorfor Þangbrandr i følge sagaen blev erklæret for fredløs, efter dens egen tidsregning falder efter altinget den første sommer, og derfor først på altinget det næste år kunde blive genstand for retslig forfølgelse.

foranlediget ved, at dens forfatter mente, at reparationen var foregået umiddelbart för afrejsen, altså efter Vestlandsrejsen, hvilket heller ikke strider imod Olafssagaen.

Efter afsnittet om Þangbrandr følger i Kristni s. beretningen om Hjaltes *kviðlingr* og deraf følgende landsforvisning, samt om Gizurs og Hjaltes rejse til Nidaros [1]. Olafssagaen indfletter disse begivenheder i afsnittet om Islænderne i Nidaros, hvor den altså kaster et blik tilbage i tiden [2]. Rimeligvis har Gunnlaugr haft den samme orden som Olafssagaen og Kristni s. forandret den for ikke at afvige fra tidsfølgen. Dog bör det bemærkes, at omgivelserne i Olafssagaen er lånte fra Hkr., idet kompilatoren har indskudt dette fra Gunnlaugs Kristni þáttr lånte stykke i Hkr.'s beretning om Islænderne i Nidaros og knyttet det til Snorres bemærkning om Gizurs og Hjaltes ankomst til Norge; ordenen kunde altså i Olafssagaen være påvirket af Hkr., men dog forstår man ikke, hvad der kunde have bevæget kompilatoren til at afvige fra Gunnlaugs anordning, hvis vi forudsætter, at denne har haft Kristni sagas disposition — i det umiddelbart foregående afsnit om Þangbrandr afskriver han jo Gunnlaugr og ikke Hkr. Hvorfor skulde han, som også stræber efter at ordne kronologisk, have afveget fra tidsfølgen for at følge Snorre, hvis han hos Gunnlaugr havde forefundet alt i den rigtige kronologiske rækkefølge?

Jeg kommer da til afsnittet om Islænderne i Nidaros. Olafssagaens kompilator har her haft en vanskelig opgave. Han har haft for sig Hkr.'s, Gunnlaugs, Hallfredar sagas og Laxdølas indbyrdes afvigende og tildels hinanden modsigende beretninger og skulde nu sammenarbejde dem til et hele. Jeg har allerede i en tidligere afhandling påvist, hvorledes

---

[1] Kristni s. k. 9, s. 16—18.
[2] Fms. I, s. 207—208. Flat. I, s. 426—427.

han løste denne opgave [1], og skal derfor her kun fremhæve hovedresultatet af denne undersøgelse, for så vidt som det vedkommer det foreliggende spörsmål, samt tilföje, hvad der senere er blevet mig klarere. I sine hovedkilder, Hkr. og Gunnlaugs Olafs saga, fandt kompilatoren en beretning om, at flere hedenske Islændere fra forskellige egne af landet, deriblandt Kjartan Ólafsson og Hallfreðr Óttarsson, samtidig havde opholdt sig i Nidaros ved den tid, da Þangbrandr ankom fra Island, altså i efteråret 999, samt at alle disse mænd tilsidst af Olaf lod sig bevæge til at antage kristendommen [2]. Dette kunde han ikke forlige med Hallfr. sagas og Laxd.'s beretning, i følge hvilken hverken Hallfreðr eller Kjartan eller de andre samtidig med denne ankomne Islændere vidste noget om tronskiftet, da de kom til Norge. Han mente derfor, at der her forelå en fejl hos Snorri og Gunnlaugr, og at de med urette havde forlagt de i Hallfr. s. og Laxd. omtalte personers ankomst til Olafs næstsidste i stedet for til hans første regeringsår. Derfor lader han Olaf efter det første mislykkede tog til Hálogaland — som han af hensyn til Laxd. og Hallfr. s. rykker op til sommeren 996 — drage ind til Trondhjem for at mødes med Islænderne, og indfletter her de pågældende partier af Hallfr. s. og Laxd. Alligevel kan han ikke på grund af begivenhedernes sammenhæng udelade afsnittet om Islændernes ankomst til Nidaros i efteråret 999, og den måde, hvorpå han her benytter sine kilder, er særdeles betegnende for hele hans kritiske metode. I den første del af afsnittet følger han Heimskringla, men udelader naturligvis af dennes fortegnelse over Islænderne

---

[1] »Kronologiske bemærkninger om Olaf Tryggvasons regeringshistorie« i Årb. f. nord. oldk. og hist. 1878 s. 44 fgg.

[2] At Gunnlaugr i denne henseende har stemt overens med Snorri, ses af sammenligning dels med Oddr, som sikkert lå til grund for Gunnlaugs beretning, dels med Kristni s., som i det mindste til dels støtter sig til Gunnlaugr. Men herom mere senere.

alle de personer, som tidligere var omtalte i de fra Hallfr. s. og Laxd. optagne partier, og alt hvad der angår dem [1]. I dette fra Hkr. hentede stykke indfletter han det ovenfor omtalte afsnit om Hjaltes landsforvisning og hans og Gizurs Norgesrejse, som er lånt fra Gunnlaugs Kristni þáttr, og indskyder på et par steder i de forekommende samtaler bemærkninger, som ikke findes i Hkr. og derfor rimeligvis også stammer fra Gunnlaugr [2]. I den sidste del af afsnittet stemmer den store Olafs saga derimod med Kristni saga, som kun har en lidt forkortet tekst, og bægge må derfor her have øst af deres sædvanlige fælles kilde, Gunnlaugr [3].

Vi ser altså, at det her til en forandring er den store Olafs saga, som, i den første del af afsnittet, har forandret begivenhedernes tidsfølge og omordnet dem, samt at den i dette stykke — bortset fra den indflettede episode — er en af Hkr., Hallfr. s. og Laxd. afledet kilde, som ikke har den ringeste betydning for spörsmålet om Kristni sagas kilde, og derfor helt må lades ude af betragtning [4]. I den sidste del af afsnittet har den derimod gjort god tjæneste ved at vise,

---

[1] Fms. II, s. 206—209 [27], Flat. I, s. 426—428 [5]; jfr. Hkr. ÓT. k. 88—91. Af de Islændere, som Hkr. opregner, er tre tidligere omtalte i den store saga (Kjartan, Hallfreðr, Brandr enn örvi). Når man udelader dem af Hkr.'s liste, stemmer denne fuldstændig med Olafssagaens.

[2] Dertil regner jeg Þangbrands bemærkning til kongen om sin egen fredløshed (se ovenfor) samt et indskud i Hjaltes og Gizurs tale til kongen, Fms. II, s. 209 [17]—209 [21], Flat. I, s. 427 [35]—428 [1] (*en þat hæfir . . . ímót*).

[3] Fms. I, s. 209 [27]—211 [25], Flat. I, s. 428 [5]—429 [4]. Kristni s. k. 10, s. 19 [12] til kapitlets slutning. At Kristni s. her forkorter, fremgår af, at den udelader Hjaltes forbön for gidslerne, som dog er en nødvendig forudsætning for det følgende replikskifte. Her er altså Kristni sagas tekst kun forståelig, når man tager Olafssagaen til hjælp.

[4] Dog har Olafssagaen, som jeg senere skal vise, også i dette afsnit opbevaret en enkelt notits, som den har hentet fra Gunnlaugs værk og indlemmet i sit uddrag af Laxd.

at Kristni s. her støtter sig til Gunnlaugr.[1] At dennes værk også i den første del ligger til grund for Kristni sagas fremstilling, må anses for sikkert, men hvorvidt den til dette stykke foruden Gunnlaugr har benyttet andre kilder, er et andet spörsmål, som jeg senere vil vende tilbage til, når jeg først har afsluttet sammenligningen af Kristni sagas og den store Olafs sagas disposition.

I det følgende afsnit, der handler om Hjaltes og Gizurs mission og kristendommens antagelse i året 1000, følges vore to sagaer væsentlig ad, og begivenhederne fortælles gennemgående i den samme orden. Men efter dette afsnit har Kristni s. i k. 12 beretningen om Stefnis møde med Þorvaldr Koðránsson og bægges fælles rejser, som den forlægger til tiden efter kong Olafs »forsvinden« ved Svoldr, samt om Þorvalds død og Stefnis sammenstød med Sigvalde jarl og deraf følgende drab. Den store Olafs saga sætter Þorvalds og Stefnis rejser i tiden mellem den første og anden mission. Om Þorvaldr hedder det her, at han besøgte Jerusalem, Syrien, Grækenland, men dog især de østlige lande *(Austrvegr, Rúzland, Garðaríki)*, om Stefnir derimod, at han rejste med Þorvaldr vide omkring i verden for at besøge hellige steder, uden at disse i øvrigt nærmere angives, samt at han derpå vendte tilbage til Norden og traf Olaf i de vestlige lande (Storbritannien). I Kristni s. stemmer Þorvalds og Stefnis fælles rejserute væsentlig med den rute, som i Olafssagaen tillægges Þorvaldr alene *(Jórsalaheimr, Mikligarðr, Kænugarðr hit eystra eptir Nepr)*. Naturligvis indfletter Olafssagaen disse begivenheder på den plads, der tilkommer dem efter tidsfølgen, og her beretter den også om Þorvalds død. Efter Svolderslaget lader den Stefnir göre en pilegrimsrejse til Rom, denne gang alene, og derpå fortæller den væsentlig overensstemmende med Kristni s. om Stefnis tilbagekomst til Danmark, sammenstød med Sigvalde jarl og endelig om hans

drab[1]. Jeg har allerede i det foregående fremhævet grunde, der taler for, at bægge sagaers fælles kilde, Gunnlaugr, har vidst at fortælle om Þorvalds møde med Stefnir i tiden mellem den første og den anden mission, og for så vidt er Olafssagaen mere oprindelig end Kristni s. Men når Olafssagaen lader Stefnir göre den lange omvej fra Rusland eller dog fra de sydlige lande til Storbritannien for at træffe sammen med kong Olaf og følge ham til Norge, så er dette en nødvendig følge af, at sagaen med Snorre lader Olaf komme fra de vestlige lande, og kan ikke være lånt fra Gunnlaugr, der, som vi ovenfor har set, var enig med Oddr i at lade Olaf komme fra Rusland. Kristni s. har her bedre bevaret det oprindelige, idet den udtrykkelig bemærker, at Stefnir var i kong Olafs følge, da han kom til Norge fra Rusland i begyndelsen af goe-måned[2]. Hvorledes det gik til, at Islænderen traf sammen med kongen så langt borte fra sit hjem, giver sagaen ikke den ringeste oplysning om. Men netop dette bekræfter, at dens kilde ligesom den store Olafs saga har vidst at fortælle om Stefnis tidligere rejser sammen med Þorvaldr i de østlige lande og ladet ham på hjemrejsen træffe sammen med Olaf. Endelig bör det fremhæves, at Flat., som ofte har bevaret mere af Gunnlaugs værk end Fms., i anledning af Þorvalds rejser omtaler et møde mellem Þorvaldr og kong Olaf og lader dem holde lange taler til hinanden, som fuldstændig ligner Gunnlaugr og sikkert må være oversatte efter en latinsk original[3]. Hvis denne beretning, som jeg tror, er taget fra

---

[1] Kristni s. k. 12, s. 25—26. Fms. I, s. 274—276. Flat. I, s. 272—273 og 285—286. Fms. III, s. 19—20. Flat. I, s. 500.

[2] Kristni s. k. 6, s. 9—10.

[3] Af latinismer fremhæves Flat. I, s. 272[16]: *kuæikir margra manna hiortu til astar vid hann*, og hele Þorvalds replik, som begynder med *med þui at ek skil* o. s. v., med participialkonstruktionen *uæntande*. Flat. I, s. 272[20]—272[23].

Gunnlaugr, har vi i den et bevis for, at han ikke som Kristni saga har henført Þorvalds rejser i Rusland til tiden efter Svolderslaget, men som den store Olafs saga til tiden för Olafs tronbestigelse, ligesom det også er sandsynligt, at beretningen om disse rejser hos ham ligesom i den store Olafs saga har haft sin plads i slutningen af Þorvalds þáttr. Den store sagas kompilator synes ikke at have medtaget dette møde mellem Þorvaldr og kongen, fordi han fandt det usandsynligt, og fordi det ikke rigtig stemte med den senere af ham optagne beretning, i følge hvilken kongen hos Stefnir søger oplysninger om Þorvaldr, som om han slet ikke havde kendt ham[1]. Af lignende grunde har vel også Kristni sagas forfatter fundet hele beretningen om Þorvalds rejser og møde med kongen og Stefnir inden dennes mission mistænkelig, men dog ikke villet helt forkaste sagnet om de to missionærers fælles rejser, og da han hos Gunnlaugr fandt en til Fms. III, s. 19 Flat. I, s. 500 svarende beretning om, at Stefnir efter Svolderslaget havde foretaget en pilegrimsrejse til Rom og på tilbagerejsen var bleven dræbt på Sigvaldes foranstaltning, mente han, at også de ældre pilegrimsrejser, som Gunnlaugr omtalte, burde henføres til samme tid. Jeg må altså fastholde, at det her er Kristni s., som har forandret begivenhedernes tidsfølge og med den naturligvis anordningen.

Det har således vist sig, at de to sagaers kronologiske tvistepunkter let lader sig forklare ud fra deres respektive kronologiske system, samt at de vigtigste afvigelser i anordningen af stoffet er begrundede i bægges stræben efter at ordne efter tidsfølgen. I de fleste tilfælde er det Kristni s., som har afveget fra den fælles original. Dette kronologiske ordensprincip forklarer også et ganske mærkeligt tilfælde, hvor bægge sagaer synes at have fjærnet sig fra Gunnlaugr. Bægge lader de Stefnir i anledning af hans fredløshed udtale

[2] Fms. I, s. 284. Flat. I, s. 286.

til sine frænder, Úsvífrs sönner, som havde sagsøgt ham, at fredløsheden ikke vilde volde ham selv nogen skade, men at de derimod på grund af deres optræden om nogle få år vilde blive ramte af en stor ulykke[1]. Forudsigelser af denne art plejer ellers altid i vore sagaer at gå i opfyldelse, og virkelig finder vi i Olafssagaen i det sidste stykke Laxd., som den indfletter efter Kristni þáttr, en bemærkning om, at den fredløshedsstraf, som Úsvífrssönnerne pådrog sig ved drabet af Kjartan Ólafsson, må betragtes som en fuldbyrdelse af Stefnis spådom[2]. Laxd. indeholder på det tilsvarende sted[3] ikke nogen sådan bemærkning, og Olafssagaen må derfor have lånt den fra Gunnlaugr. Men i Kristni saga søger vi forgæves efter opfyldelsen af Stefnis profetiske ord. Hvorledes skal dette forklares? Åbenbart har Gunnlaugr haft det hele samlet på et sted. Opfyldelsen har hos ham sluttet sig til spådommen i umiddelbar følge. Dette var imidlertid efter de senere bearbejderes mening at foregribe begivenhedernes gang. Kjartans drab og Úsvífrssönnernes fredløshed måtte jo falde flere år efter Stefnis, ja endogså efter Þangbrands mission og kristendommens antagelse. Bægge bearbejdere opsatte derfor at medtage den pågældende notits for senere ved given lejlighed at anbringe den i den rigtige kronologiske orden. Dette har også Olafssagaen virkelig gjort. Men for Kristni s. frembød der sig ikke senere nogen lejlighed til at omtale Kjartans drab, og den glemte derfor at optage den på det tidligere sted udeladte bemærkning.

Endnu skal jeg omtale en afvigelse i de to sagaers anordning, som ikke synes at være begrundet i kronologiske hensyn. I Þorvalds þáttr skildrer Olafssagaen i få ord missionens fremgang. »Det findes ikke omtalt«, hedder det,

---

1 Kristni s. k. 6 s. 11. Fms. I, s. 286, Flat. I, s. 287.
2 Fms. II, s. 257—258. Flat. I, s. 455.
3 Laxd. k. 51, Kålunds udg. s. 196.

»at nogen mænd i den vestlige fjærding ved deres (ɔ: biskoppens og Þorvalds) ord lod sig bevæge til at antage kristendommen, men i Nordlændingefjærdingen antog nogle fornemme mænd den rette tro.« Blandt dem, som fuldstændig lod sig omvende, opregner sagaen derpå tre hövdinger, Önundr i Reykjadal, Hlenni fra Saurbær i Øfjorden og den skagfjordske hövding Þorvarðr Spakböðvarsson. »Men mange«, hedder det videre, »troede på Kristus, selv om de foreløbig ikke lod sig døbe, opgav afgudsdyrkelse og al hedensk skik og vilde ikke betale hovtold.« Denne bemærkning slutter sig i Olafssagaen til fortællingen om missionærernes rejse til Vestlandet og sammenstød med Friðgerðr og hendes sön Skeggi. Kristni s. har på det samme sted en omtrent enslydende bemærkning, dog med udeladelse af fortegnelsen over de kristnede hövdinger, som hos den har sin plads tidligere, efter beretningen om missionærernes ankomst til Island. Fortegnelsen stemmer i øvrigt med Olafssagaen, kun tilföjer Kristni saga, at Eyjólfr Valgerðarson lod sig primsigne. Lige i forvejen har sagaen opregnet de mægtigste hövdinger, som fandtes på Island ved missionærernes ankomst. Det er ikke usandsynligt, at denne fortegnelse har udøvet en tiltrækning på fortegnelsen over de hövdinger, som antog kristendommen, tilmed da to af hövdingerne er fælles for bægge lister (Þorvarðr og Eyjólfr) [1].

Ved den ovenfor anstillede undersøgelse er de fleste og vigtigste uoverensstemmelser mellem Kristni s. og den store Olafs s. allerede forklarede. Det har vist sig, at Olafssagaen i regelen med störst troskab gengiver bægges fælles kilde, Gunnlaugs Kristni þáttr, samt at Kristni sagas afvigelser for det meste ikke er andet end bevidste, i bearbejderens personlighed og historiske principer begrundede

---

[1] Fms. I, s. 267—268. Flat. I, s. 270. Kristni s. k. 1 s. 4—5, k. 2 s. 6.

forandringer, gennemførte med stor konsekvens efter en forud lagt og omhyggelig gennemtænkt plan.

De få afvigelser, som endnu står uforklarede, beror vistnok for störste delen på benyttelse af andre kilder ved siden af Gunnlaugr. Jeg har allerede i det foregående påpeget Kristni sagas slægtskab med Vatnsdøla i afsnittet om bersærkernes drab på Haukagil, samt at den med hensyn til begivenhederne ved Hítará har støttet sig til mundtlige lokalsagn. Den ovenfor omtalte fortegnelse over de fornemste hövdinger på Island ved år 981 er sikkert også udarbejdet efter andre kilder end Gunnlaugr. I det mindste indeholder Olafssagaen ikke noget tilsvarende. Desuden finder vi en lignende fortegnelse over hövdingerne ved år 1118 henimod sagaens slutning i dens sidste hovedafsnit, hvor den ikke kan have benyttet Gunnlaugr [1]. Disse fortegnelser ligner i höj grad tilsvarende fortegnelser i Landn., og det er ikke umuligt, at de, som findes i Kristni s., først er udarbejdede og tilföjede af Haukr Erlendsson, og at den ovenfor omtalte omstilling af fortegnelsen over de døbte hövdinger, som bringer forvirring ind i sagaens ellers så klare tidsregning [2], også stammer fra ham. Den uoverensstemmelse, som finder sted mellem Kristni saga og Olafssagaen i Þorvaldr Koðránsson's genealogi, er naturligvis også begrundet i benyttelse af forskellige kilder, men i øvrigt skal jeg lade det henstå uafgjort, om det her er Kristni s. eller Olafssagaen, som afviger fra Gunnlaugr — den første stemmer med Njála, den sidste med Landn. [3]. Om Ormr

---

[1] Kristni s. k. 1 s. 4, jfr. k. 14 s. 30—31.

[2] Det ser nemlig ud, som om alle de nævnte hövdinger var kristnede straks efter missionærernes ankomst allerede i deres förste sommer. Men dette er dog sikkert ikke meningen og ligger heller ikke i sagaens ord, når de forstås rigtig.

[3] Fms. I, s. 255, Flat. I, s. 268. Kristni s. k. 1 s. 3, Njála k. 113[21], Landn. III, p. 6. k. s. 187. Fms. har en skrivfejl: *Bárðarsonar jarls* i stedet for *Bárðarsonar í ál*, som

Koðránssons giftermål og familieforbindelser giver Kristni s. oplysninger, som savnes i Olafssagaen [1], og ligeledes er den første udførligere end den sidste i beretningen om Vetrliðis drab [2]. I bægge disse tilfælde må vi antage, at Kristni saga har benyttet andre kilder end Gunnlaugr, og det samme gælder om tilföjelsen af kongernes navne (Dagr, Tryggvi) i Þorgeirs tale på altinget år 1000 [3].

Jeg har allerede ovenfor udpeget de steder i Kristni s., som i ordlyd har en vis lighed med Íslbk., og deraf sluttet, at den har benyttet Íslbk. ved udarbejdelsen af det afsnit, hvor disse paralleler findes (Hjaltes og Gizurs mission). Af sammenligning med Olafssagaen ser vi nu, at Kristni sagas forfatter selv i dette afsnit aldrig har tabt sin hovedkilde, Gunnlaugr, af syne, idet nemlig Olafssagaen på de tilsvarende steder overalt stemmer overens med Íslbk. og Kristni s. i det faktiske. Dette viser, at Kristni sagas og Olafssagaens fælles kilde for dette afsnit må have benyttet Are. I ordlyd fjærner Olafssagaen sig i regelen mere end Kristni s. fra Íslbk., men dog finder man også eksempler på det modsatte [4], som synes at vise, at også Olafssagaens kompilator eller den mand, hvem vi skylder den oversættelse af Gunnlaugs værk, som kompilatoren rimeligvis har benyttet (Bergr), har læst Are, og at hans tekst, nærmest ved en reminiscens, har haft indflydelse på sagaens

---

mærkelig nok også har indsneget sig i nogle af Njálas håndskrifter og i Melabogen.

[1] Kristni s. k. 2 s. 5, jfr. k. 11 s. 24. På det første sted er Yngvildr vistnok en skrivfejl for Gunnhildr. Den store Olafs s. nævner også Gunnhildr, men gör hende (efter Gunnlaugr?) til Orms søster i stedet for til hans datter (Fms. II, s. 240, Flat. I, s. 445).

[2] Kristni s. k. 8 s. 14. Fms. II, s. 202. Flat. I, s. 424.

[3] Kristni s. k. 11 s. 24. Fms. II, s. 241. Flat. I, s. 445.

[4] F. eks. Fms. II, s. 234[26], Flat. I, s. 442[25]: *verja þeim vígi þingvöllinn.* = Íslbk., Golthers udg. k. VII, 8. Kristni s. k. 11 s. 21[9] udelader *vígi.*

udtryksmåde. Notitsen om Hallr i Haukadal's dåb, som Kristni s. har lånt fra Íslbk., findes ikke i Olafssagaen og har derfor vistnok ikke ståèt hos Gunnlaugr. Angående Stefnis nidvise om Sigvalde jarl og den førstnævntes drab påberåber Kristni s. sig udtrykkelig Ares vidnesbyrd. Men også Olafssagaen har den samme beretning som Kristni s. om denne begivenhed, hvilket viser, at Gunnlaugr også må have haft den [1]. Rimeligvis er da ligeledes henvisningen til Are i Kristni s. lånt fra Gunnlaugr, men udeladt i Olafssagaen. Gunnlaugr søger jo også ellers at hæve sin fremstillings troværdighed ved at henvise til Are. Hvor denne har handlet om Stefnis drab, er usikkert — måske i den særskilte kongesaga (jfr. ovenfor).

Både Kristni s. og Olafssagaen fortæller væsentlig overensstemmende om Digr-Ketils sagsanlæg mod Þorleifr fra Krossavík. Denne beretning må derfor være taget fra Gunnlaugr. Olafssagaens henvisning til Vápnfirðinga saga findes ikke i Kristni s. og må derfor være tilföjet af kompilatoren; fra Gunnlaugr kan den ikke stamme, da Vápnfirðinga saga sikkert først er forfattet efter hans død. Det bör også bemærkes, at der såvel i Kristni sagas som i Olafssagaens fremstilling findes en uoverensstemmelse med Vápnfirðinga saga, idet nemlig de første lader Digr-Ketill sagsøge Þorleifr for udøvelse af den kristelige religion (Fms. og Flat.: »*kristnihald*«, Kristni s.: »*kristni*«), den sidste derimod for at have undladt at betale hovtold. Dette bekræfter, at hverken Kristni s. eller Olafssagaen her støtter sig til Vápnfirðinga saga, skönt Olafssagaen henviser til den [2].

Har Kristni s. benyttet andre kilder end Gunnlaugr ved udarbejdelsen af afsnittet om Islænderne i Nidaros? Dette afsnit falder i to, ved Þangbrands ankomst fra Island

---

[1] Dette bekræftes også af Oddr Holm. k. 53, Havn. k. 61.
[2] Kristni s. k. 11 s. 24. Fms. II, s. 239. Flat. I, s. 444. Vápnf. s. Kbhvn. 1848 s. 10.

adskilte, omtrent lige store stykker. Jeg har allerede påvist, at störste delen af det sidste stykke, som stemmer med Olafssagaen, er lånt fra Gunnlaugr, og rimeligvis har han også været Kristni sagas kilde for begyndelsen af dette stykke, hvor Olafssagaen nærmere slutter sig til Hkr., tilmed da denne her i alt det faktiske stemmer med Kristni saga. Större vanskeligheder frembyder spörsmålets løsning for det første stykkes vedkommende, fordi Olafssagaen her lader os i stikken, og fordi så mange kilder her må tages i betragtning. Jeg smigrer mig ikke med at kunne give et endeligt svar på dette indviklede spörsmål, men skal kun tillade mig at fremsætte min mening om kildernes gensidige forhold.

Den ældste af vore kilder er Ares Íslbk. Han kender til Islændernes ophold i kongens umiddelbare nærhed ved Þangbrands ankomst til Norge fra Island, og beretter, at kongen i sin vrede over den mislykkede mission vilde lade dem mishandle eller dræbe. Men dermed er også de oplysninger, han giver om de begivenheder, der gik forud for Þangbrands ankomst, udtömte, og vi søger derfor hos ham forgæves en forklaring af de andre kilders detaillerede angivelser. Dog bör det fremhæves, at Are udtrykkelig sætter Þangbrands ankomst fra Island til sommeren 999[1].

Af de andre kilder gör Oddr Holm. det mest primitive indtryk, og repræsenterer derfor vistnok Odds oprindelige tekst. Tre islandske skibe er et efterår tilstede i Nidaros, det ene af dem ejes af Kjartan og Bolli, det andet af Hallfreðr og Þórarinn Nefjólfsson, det tredje af Brandr enn ǫrvi og Þorkell, Víga-Styrs brodersönner. Tre gange gör de forgæves forsøg på at komme bort, åbenbart af frygt for kongen, skönt det ikke fremhæves. Kjartans kapsvömning med kongen skildres i få ord. Kjartan indlader sig derpå af ren kappelyst, uden at nogen opfordrer ham dertil. To

[1] Íslbk., Golthers udg. k. VII, 4—6.

gange dukker de under vandet, den første gang er det Kjartan, som er den angribende part, den sidste gang kongen, og denne beholder overtaget. Kongen indleder derpå en samtale med Kjartan, som svarer beskedent, men ikke afvisende og tilsidst modtager en kappe af kongen. Ved tilbagekomsten til sit skib får han skænd — navnlig af Hallfreðr — for at have modtaget kappen og svömmet omkaps med kongen. Der indtræder dårligt vejr, som hedningerne giver de kristne skylden for. Juleaften er Islænderne tilstede ved de kristnes gudstjæneste, og ved tilbagekomsten fra den udtaler Kjartan for sine landsmænd sin beundring for kongen. Denne får gennem sine spejdere kundskab om det indtryk han havde gjort på Kjartan og sender bud efter ham den næste dag og overtaler ham og alle hans folk til at antage kristendommen. Også Hallfreðr og de andre Islændere lader sig døbe, den første dog kun på den betingelse, at kongen står fadder til ham. Så kommer Þangbrandr fra Island. Det følgende vedkommer os ikke her; kun bör det fremhæves, at kongen i følge Holm. tilbageholder 4 Islændere som gidsler, nemlig foruden Kjartan: »Runólfr Svertings sonr«, Halldórr Guðmundarson og »Kolbeinn sonr breno Flosa«. I denne fortegnelse findes to fejl, idet nemlig »*Runólfr Svertings sonr*« bör rettes til *Svertingr Runólfs sonr* og *sonr* til *bróðir*, men om fejlen stammer fra Oddr selv, eller fra en afskriver, lader sig ikke afgöre. Sikkert er det, at Oddr har tænkt sig de 3 sidstnævnte Islændere som tilstedeværende i Nidaros ved Þangbrands ankomst. De må altså være tidligere ankomne, men dog næppe samtidig med de andre Islændere, da de ikke omtales sammen med dem, snarere efter dem, altså mellem dem og Þangbrandr [1].

Nær beslægtet med Holm er Havn. Den nævner de samme Islændere som Holm. Kun omtales Bolli ikke,

[1] Holm. k. 30.

rimeligvis fordi han tænkes som et slags appendiks til Kjartan. Denne ejer her et skib i fællesskab med Þórarinn Nefjúlfsson, medens Hallfreðr, som i Holm. er Þórarins medejer, optræder selvstændig som eneste ejer af et skib. Den mand, som i Havn. kaldes Þorkell, hedder her Þorleifr Brandsson. Þorkell i Holm. er vistnok kun en skrivfejl, og hvis den rettes, stemmer bægge redaktioner. I øvrigt synes denne persons virkelige navn at have været *þorleikr* (Hkr. ÓT. k. 80, Landn. II. p. 11. k. s. 96, Eyrb. k. 56 s. 103), skönt han også ellers en enkelt gang kaldes Þorleifr (Landn. I. p. k. 15 noten under teksten). Han og Brandr enn ǫrvi var fættere og hørte til Kjalleklingeslægten. Deres fædre, henholdsvis Brandr og Vermundr, var brødre, sönner af Þorgrímr Kjallaksson. Den tredje broder, Víga-Styrr, er bekendt nok. Betegnelsen »*bróðursynir Víga-Styrs*« i Holm. og »*bræðrungar*« i Havn. er altså kun to udtryk for det samme slægtskabsforhold. Ligesom Holm. omtaler Havn. 4 gidsler, og på samme sted som den. Men den nævner kun 2 af dem, Kjartan og Svertingr Runólfsson (uden fejl). Kronologien er i hovedsagen den samme, kun i Havn. mere bestemt. Islænderne ankommer om efteråret, døbes ved juletid, og straks efter kommer Þangbrandr fra Island. Kapsvömningen indledes her med en samtale mellem Hallfreðr og Kjartan, idet denne opfordrer den førstnævnte til at måle sig med kongen, og først, da han undslår sig, selv beslutter at træde i skranken. Selve kapsvömningen skildres med större udførlighed, Kjartan tager fat på kongens ben for at trække ham ned, de dukker tre gange under. I samtalen med kongen viser Kjartan sig her mindre beskeden (»*miök eru aðrar þar eptir*«) og mere afvisende (»*ec ætla mek öngu skipta, hverr þú ert*«) end i Holm. Alle disse afvigelser gör indtryk af at være senere tilföjelser eller udsmykninger. Den måde, hvorpå Hallfreðr her stilles i forgrunden som eneste ejer af et skib og i samtalen med Kjartan, tyder på, at bearbejderen støtter sig til sagn fra Hallfreds fødeegn,

Hunavatnssyssel, hvilket stemmer med den ovenfor fremsatte antagelse, at Havn. stammer fra Gunnlaugr. I Laxd., som nærmest må antages at repræsentere de bredfjordske sagn, indtager Bolli Hallfreðs plads i samtalen med Kjartan. At Gunnlaugr også i sin senere, i en mere fremrykket alder skrevne, udførlige Olafs saga virkelig har ladet Hallfreðr spille den samme rolle, som han spiller i Havn., bekræftes uformodet fra en anden side. Den store Olafs saga, som ellers er uden værd for undersøgelsen af dette afsnit, fordi den afvekslende følger Hallfr. s., Laxd. og Hkr., giver os her en uventet håndsrækning. I sin beretning om Kjartans ankomst til Norge og om kapsvömningen afskriver den Laxd. Kun lader den Kjartan, förend han selv indlader sig på kapsvömningen, først opfordre Hallfreðr og derpå Bolli til at prøve kræfter med kongen. Åbenbart har vi her en af kompilatorens sædvanlige kombinationer[1]. Når han i sine kilder finder to modstridende beretninger, plejer han at klare sig ved at optage dem bægge og stille dem ved siden af hinanden, som om de gjaldt to forskellige tildragelser. Således også her. Notitsen om Hallfreds deltagelse i samtalen har han naturligvis lånt fra sin sædvanlige kilde Gunnlaugs Olafs saga, som altså i det mindste i dette punkt har stemt med hans tidligere bearbejdelse, der for os er repræsenteret ved Havn.

Et trin længere nede end Havn. i kildernes række står Hkr. og Kristni saga. Den sidstes fremstilling er mere udførlig, Hkr.'s åbenbart kun et udtog — den udelader således kapsvömningen[2] — men, bortset fra denne forskel, har de to sagaer mange berøringspunkter med hinanden.

---

[1] Fms. II, s. 27. Flat. I, s. 310.

[2] Cod. Frisianus afviger her fra de andre håndskrifter, idet den giver en udførlig skildring af kapsvömningen, som i alt væsentligt stemmer med Havn. og derfor enten må være lånt fra denne eller fra Gunnlaugs Olafs saga (se ovenfor).

Bægge sætter Islænderness ankomst til Nidaros i efteråret 999, umiddelbart efter Olafs tilbagekomst fra det sidste sejrrige tog til Hálogaland. Bægge indfører de allerede i begyndelsen af afsnittet de 3 gidsler, som i Holm. og Havn. først omtales, efter at Þangbrands ankomst fra Island er berettet. Den kirkefest, ved hvilken hedningerne modtager så dybt et indtryk af den kristelige ritus, at de bagefter lader sig døbe, er hos bægge Mikkelsdag og ikke Jul som i Holm. og Havn. Disse og flere ligheder, som en opmærksom læser let vil opdage ved at læse de to sagaers fremstilling, kan kun forklares på to måder: Enten har den ene forfatter benyttet den anden, eller også har de bægge øst af en fælles kilde. På den anden side findes der også uligheder. Fortegnelsen over Islænderne stemmer ikke, idet Kristni s. ikke omtaler de to fættere Brandr og Þorleikr, som findes på Hkr.'s liste, medens denne forbigår Kálfr Ásgeirsson, som nævnes i Kristni s. Hkr. står her på et ældre standpunkt end Kristni s., idet dens fortegnelse fuldstændig stemmer med Holm. og Havn., når gidslerne hos disse regnes med. Derfor er det i höj grad usandsynligt, at Hkr. skulde have benyttet Kristni s. Men har da omvendt Kristni s. benyttet Hkr.? Dette spörsmål bör efter min mening også besvares med nej. Hvis Kristni sagas forfatter virkelig havde kendt og benyttet Hkr., vilde denne utvivlsomt have udøvet en gennemgribende indflydelse på hans fremstilling, som vi nu — bortset fra det omhandlede sted — ikke mærker noget til. I Hkr. vilde forfatteren have fundet en ordnet tidsregning, som sikkert vilde have tiltalt ham og efterladt sig spor i hans værk, hvis han havde kendt den. Ligeledes vilde han da sikkert have omtalt Hkr.'s fra Gunnlaugr (og Oddr) afvigende beretning om, at Olaf kom fra England til Norge. Kristni s. omtaler kun en Olafs saga, og denne er, som ovenfor fremhævet, ikke Hkr.'s, men Gunnlaugs Olafs saga. Vi har således kun det ene alternativ tilbage: Hkr. og Kristni s. må have øst af en fælles ældre kilde. Denne

må have indeholdt alt, hvad der er fælles for Kristni s. og Hkr., altså sat Islændernes ankomst i forbindelse med toget til Hálogaland 999, optaget gidslerne i fortegnelsen over Islænderne, og ladet Kjartans og de andre Islænderes dåb foregå umiddelbart efter Mikkelsdag o. s. v. Sammenligner man nu denne tabte kildes tidsangivelser med de tilsvarende i Havn. og Holm., udmærker de første sig ved större historisk sandsynlighed, men netop derfor gör de også indtryk af at være yngre og mindre oprindelige end de sidste. Holm.'s tidsangivelser er så ubestemte, at man ikke ved hjælp af dem kan afgöre, i hvilket år forfatteren (Oddr) har sat Islændernes ankomst. Dette stemmer fuldstændig med Odds mangel på interesse for det kronologiske og er sikkert oprindeligt. Havn. gör et skridt henimod den tidsregning, som vi finder i Hkr. og Kristni s., for så vidt som den synes at sætte Islændernes ankomst til efteråret 999, Gizurs og Hjaltes til »den samme sommer« (999) [1], deres afrejse til Island og kristendommens antagelse på altinget til sommeren 1000. Men også den lader Þangbrandr komme fra Island umiddelbart efter eller samtidig med Islændernes dåb, som falder ved juletid, og har derved bragt forvirring ind i sin tidsregning, som den har lånt fra Islændingebogen. Havn.'s fremstilling er altså kun et kejtet forsøg på at sammensmelte Odds og Ares modsigende beretninger. Der behovedes imidlertid ikke stor skarpsindighed til at se, at Þangbrandr ikke godt kunde komme fra Island midt om

---

[1] Havn. k. 37, s. 297[27]. Notitsen står umiddelbart efter beretningen om Þangbrands ankomst, så at det for en overfladisk betragtning ser ud, som om G. og H. var ankomne efter denne, altså et år senere end de andre Islændere, hvis ankomst da vilde rykkes tilbage til efteråret 998. Men af sammenligning med Íslbk. Golthers udg. k. VII, 5, som Havn. har benyttet, ser man, at meningen er at sige, at G. og H. kom om sommeren det samme år som de øvrige tidligere opregnede Islændere, altså 999.

vinteren. I rigtig erkendelse heraf og sikkert også under påvirkning af Íslbk. henlagde derfor forfatteren til Hkr.'s og Kristni sagas fælles kilde Þangbrands ankomst til efteråret 999. Men følgen heraf var, at Islændernes dåb, som i følge Oddr (Holm. og Havn) faldt omtrent samtidig med eller dog snarere lidt för end Þangbrands tilbagekomst fra Island, også måtte rykkes op til efteråret. Den kirkefest, som foranledigede eller dog påskyndede dåben, kunde altså ikke være julefesten, men måtte være en fest, der faldt om efteråret eller sent om sommeren, og da kunde næppe nogen anden fest end Mikkelsdag komme i betragtning. Vi ser altså her en sukcessiv udvikling. Allerede Havn. søger at omarbejde Odds værk for at bringe det i overensstemmelse med Islændingebogens fremstilling, men den gör sig derved skyldig i modsigelser. Den tabte kilde, som må antages at ligge til grund for Hkr. og Kristni s., fjærner disse modsigelser ved yderligere omarbejdelse, og tilvejebringer ved passende ændringer fuldstændig overensstemmelse med Are. Heraf følger, at denne kilde må have været yngre end Havn., men ældre end Kristni s. og Hkr.

Er det muligt nærmere at identificere denne kilde? Efter min mening er den identisk med Gunnlaugs udførlige Olafs saga. Denne er jo netop Kristni sagas hovedkilde i hele det første hovedafsnit (indtil år 1000), og vi har ovenfor set eksempler på, at også Hkr. lejlighedsvis har benyttet Gunnlaugs værk. Ligeledes har jeg ovenfor påvist, at Gunnlaugr har skrevet sit udførlige arbejde senere end den bearbejdelse, der foreligger i Havn. Alle data passer således fuldstændig på Gunnlaugs Olafssaga, og dertil kommer, at vi ikke kender noget andet sagaværk, hvorpå de passer. Den rolle, som Mikkelsdag spiller i fortællingen om Islændernes dåb, er ganske den samme, som den samme fest spiller i fortællingen om Síðu-Halls dåb, som Kristni s. og den store Olafs saga har lånt fra Gunnlaugs Kristni þáttr. Dette moment peger også i samme retning. Vel havde

Gunnlaugr ikke sin styrke i det kronologiske, men så megen sund fornuft tör vi dog tiltro ham, at han ved nærmere eftertanke har kunnet indse og rette de modsigelser, som han ved den tidligere bearbejdelse (Havn.) havde gjort sig skyldig i, tilmed da Are, som han kendte og benyttede, allerede havde lagt begivenhederne til rette for ham.

Kristni sagas beretning støtter sig altså, for så vidt som den stemmer med Hkr., til Gunnlaugs udførlige Olafs saga. Med hensyn til de punkter, i hvilke Hkr. og Kristni s. afviger fra hinanden, må det antages, at den kilde, som nærmer sig mest til de ældre kilder, Holm. og Havn., med störst troskab gengiver Gunnlaugs værk. Af denne grund må Hkr.'s fortegnelse over de i Nidaros tilstedeværende Islændere anses for mere oprindelig end Kristni sagas, idet denne har tilföjet Kálfr Ásgeirsson, som ikke findes i de ældre kilder, og udeladt Brandr enn ǫrvi og Þorleikr (Þorleifr?) Brandsson, fordi de ikke spiller nogen rolle i det følgende. På den anden side har Hkr. udeladt Gunnlaugs beretning om kapsvömningen, som Havn. har bevaret. I sin skildring af selve kapsvömningen og dens følger stemmer Kristni s. væsentlig med Havn. — dog optræder Kjartan her mindre anmassende end i Havn. —, men i den samtale, som også i Kristni s. indleder kampen, finder vi ved siden af slående ligheder[1] også ejendommelige afvigelser. I Kristni s. indtager Bolli Hallfreðs plads, og rollerne er her ombyttede. Det er Bolli, som først opfordrer Kjartan til at måle sig med kongen, men han afslår dette og giver først efter, da han ser, at Bolli har afklædt sig for at optage kampen. Denne beretning ser nærmest ud som en uklar reminiscens fra Laxdola, som også lader Bolli indtage Hallfreðs plads i samtalen, men i øvrigt stemmer med

---

[1] Havn.: „*þar er sá maðr, er ek man ekki keppaz við*". „*Hvar kömr þá kapp þitt*". Kristni s.: . . „*ekki vil ek við hann þreyta*". „*Hvar kom kapp þitt þá*".

Havn. Kristni s. har også et andet berøringspunkt med Laxd., idet nemlig disse to kilder er de eneste, som ved noget om, at Kálfr Ásgeirsson var medejer af Kjartans skib. Enten støtter Kristni s. sig her til selvstændige, til dels fra Laxd. afvigende bredfjordske lokalsagn, eller også er de med Laxd. beslægtede træk tilföjede af en senere afskriver, som havde læst Laxd. og uklart erindrede dens fremstilling, og gengav den efter hukommelsen (Haukr Erlendsson?). Det sidste alternativ synes at være det sandsynligste i betragtning af, at Kristni sagas beretning gör et mindre oprindeligt indtryk end Laxd.'s, når man sammenligner bægge med Havn.

Laxd. er i øvrigt i dette afsnit en underlig blanding af gammelt og nyt. Den slutter sig i forskellige punkter nærmere til Havn. end Kristni s. og Hkr., og står for så vidt på et ældre standpunkt end disse kilder. Ligesom Havn. lader den Islændernes dåb foregå ved juletid, og indfører gidslerne — med undtagelse af Kjartan — først senere, efter Þangbrands ankomst fra Island. Det er dog navnlig i beretningen om kapsvömningen, at man møder så slående ligheder — selv i ordlyd — med Havn., at man nødes til at antage, at Laxd. har haft for sig en med Havn. ligelydende fremstilling. Men på den anden side er fortællingen i Laxd. åbenbart udstyret med forskellige senere træk — f. eks. substitutionen af Bolli i stedet for Hallfreðr (se ovenfor), beretningen om tinget på Øre, om Kjartans forslag at brænde kongen inde, om kongens tolerance, som så lidet stemmer med hans karakter, således som den skildres i andre kilder o. s. v. —, hvoraf fremgår, at forfatteren må have benyttet forholdsvis sene, rimeligvis mundtlige kilder. Sagaens fortegnelse over Islænderne stemmer med Oddr (Holm. og Havn.), undtagen for så vidt som den sætter brødrene Bjarni og Þórhallr, sönner af Breiðár-Skeggi, i stedet for de to fættere, Brandr og Þorleifr (Þorleikr?).

Denne afvigelse grunder sig vistnok på selvstændige (bredfjordske?) sagn [1].

Fjærnt fra alle de hidtil behandlede kilder ligger Hallfreðar s. Den beretter om Hallfreds ankomst til Nidaros, om hans møde med kong Olaf og omvendelse til kristendommen. Men den kender ikke noget til de andre Islændere, og støtter sig åbenbart til selvstændige, rimeligvis mundtlige sagn (fra Hunavatns syssel?) [2]. Den er altså uafhængig af de andre kilder, og det er derfor forgæves i den at søge oplysninger om disses slægtskabsforhold.

I sin Kristni þáttr — som i sin helhed åbenbart er en kompilation af Ares Íslbk. og det tilsvarende afsnit hos Gunnlaugr og selvstændige, for största delen sydlandske sagn — omtaler Njála Islændernes ophold i Nidaros kun antydningsvis, idet den beretter, at kong Olaf, i sin vrede over Þangbrands mislykkede mission, lod alle islandske mænd kaste i fængsel og vilde lade dem dræbe, samt at de først blev losladte på Gizurs og Hjaltes forbön. Men den nævner ingen af dem ved navn og forbigår alle detailler. Sætningen: »*þá varð Ólafr konungr svá reiðr, at hann lét taka alla íslenzka menn, ok setja í myrkvastofu ok ætlaði þá til dráps*« minder stærkt om Kristni sagas: »*þá varð konungr svá reiðr, at hann lét taka marga íslenzka menn ok setja í járn, hét sumum drápi*«. Denne overensstemmelse kan ikke være tilfældig, men må være begrundet i benyttelsen af en fælles original. At denne har været latinsk, synes at fremgå af den forskellige udtryksmåde. Det latinske in carcerem conjicere synes at ligge til grund såvel for Njálas *setja í myrkvastofu* som for Kristni sagas *setja í járn*. Denne latinske original kan imidlertid ikke være nogen anden end

---

[1] Laxd. k. 40—41, Kålunds udg. s. 143—155.

[2] Forns. Leipz. 1860 s. 91 fgg. Konr. Gislason: Prøver s. 15 fgg. (Hallfr. s. 5. k.).

Gunnlaugs Kristni þáttr, Kristni sagas hovedkilde. Også her fører altså sporene tilbage til Gunnlaugr[1].

Den foregående undersøgelse har vist, at Kristni saga unægtelig på enkelte steder har benyttet andre skriftlige eller mundtlige kilder ved siden af Gunnlaugs Kristni þáttr. Men dette rokker ikke i mindste måde ved det ovenfor vundne resultat, at Gunnlaugr har været sagaens fornemste kilde for dens første hovedafsnit indtil år 1000, idet nemlig de enkeltheder, som kan føres tilbage til andre kilder, er forsvindende i sammenligning med fremstillingen i dens helhed, som støtter sig til Gunnlaugr[2].

Af den måde, hvorpå Kristni saga hist og her indfletter notitser, som den åbenbart har hentet fra en Olafs saga, ser vi, at den Kristni þáttr, som sagaen benyttede, endnu ikke var udskilt fra sin forbindelse med Olafssagaen, og der er i virkeligheden ikke noget, der tyder på, at Gunnlaugr selv har foretaget denne udskillelse eller overhovedet behandlet Islands kristendomshistorie anderledes end i forbindelse med Olafssagaen. Tværtimod taler de omtalte i Kristni saga indstrøede notitser bestemt for, at det er denne sagas forfatter, som først har omdannet Olafssagaens Kristni þáttr til en selvstændig Kristni saga.

---

1 Nj. k. 104.

2 Af den kendsgærning, at Gunnlaugs ejendommelige tidsregning, som står 7 år tilbage for den almindelige, ikke bruges i Kristni saga, har man villet slutte, at sagaen ikke kan have noget med ham at göre (O. Brenner, Über die Kristni s. s. 127 og 157), og dette kan være meget rigtigt, når man kun har sagaen i dens overleverede skikkelse for öje. Men når man har indset, at den er en selvstændig bearbejdelse af en ældre original, taber den omtalte kendsgærning al beviskraft, da der er stor sandsynlighed for, at den senere bearbejder, hvem vi skylder Kristni saga, og som netop viser megen interesse for det kronologiske, har indsat den almindelig antagne tidsregning i stedet for Gunnlaugs afvigende.

At den selvstændige Kristni saga er ældre end Hauksbogen, er allerede bevist af Guðbr. Vigfússon[1]. Dens alder kan tilnærmelsesvis bestemmes ved hjælp af den ovenfor omtalte notits om kirken i Ás, at den stod endnu i biskop Bótólfs tid (1238—1246). Denne notits må være skreven enten i den nævnte biskops embedstid eller måske snarere lidt senere (jfr. *var at Hólum*), ved midten af det 13. århundrede. Hauksbogens opfattelse fjærner sig for meget i tid fra biskop Bótólfr, til at man med nogen sandsynlighed kan antage, at notitsen er tilföjet af Haukr. Rimeligvis stammer den fra bearbejderen af Gunnlaugs værk, eller, hvad der er det samme, fra forfatteren til den selvstændige Kristni s. Sagaens sprog og hele fremstilling stemmer også godt med den antagelse, at den er forfattet ved midten af det 13. århundrede. At forfatteren ikke synes at have kendt Hkr., kan ikke undre os, når vi tager hensyn til de daværende literære forhold. Det var naturligvis kun enkelte rigmænd, som havde råd til at anskaffe sig et værk af Hkr.'s omfang, og selv indenfor denne snævrere kreds måtte udbredelsen af så store værker foregå temmelig langsomt. Alle forsøg på at identificere forfatteren må naturligvis ende i løse gætninger. At det er Styrmir frode, er af flere grunde usandsynligt. For det første døde Styrmir 1245, altså för sagaens sandsynlige affattelsestid. Kristni sagas rationalistiske stilling til mirakuløse legender stemmer heller ikke med, hvad vi ved om Styrmes personlighed. Den omstændighed, at Kristni s. ikke synes at have kendt Hkr., taler også bestemt imod Styrmes forfatterskab, da denne stod i et nært forhold til Snorri Sturluson og sikkert må have kendt hans værk.

At den selvstændige Kristni saga oprindelig har haft samme omfang som Gunnlaugs Kristni þáttr, at den med andre ord, för end den gik over til den første mission, har

[1] Bisk. I, s. XIX fg.

forudskikket en beretning om landets første kristne befolkning (Irerne) og om landets opdagelse ved Nordmændene, samt en oversigt over de kristne landnamsmænd, tör anses for sikkert. Dette fremgår for det første af sagaens forhold til Gunnlaugs værk, og for det andet giver det os nöglen til forståelsen af Kristni sagas tilknytning til Landnáma. Som jeg ovenfor har fremhævet, er Kristni s. kun overleveret i Hauksbogen som et slags fortsættelse af dennes Landnáma. Vore kilder afgiver ikke den ringeste støtte for den antagelse, at forbindelsen mellem de to værker er ældre end Hauksbogen. Tværtimod taler de andre Landnámahåndskrifter, som ikke indeholder Kristni s., bestemt derimod. Men forudsætter vi altså, at Haukr er den første, som har tilvejebragt forbindelsen mellem de to værker, hvorfra har han da fået ideen til denne forbindelse? Svaret ligger lige ved hånden. Den Kristni s., som han havde for sig, begyndte med en lille Landnáma, en oversigt over landets »kristelige landnamshistorie«, hvis det er tilladt at benytte sig af dette udtryk, og fra dette stof, som den altså havde til fælles med Landn., gik den over til den påfølgende kristendomshistorie. Forbindelsen mellem det landnamshistoriske og det kirkehistoriske stof var altså allerede tilstede i den selvstændige Kristni saga, som Haukr benyttede, og denne havde ikke andet at göre end at indsætte den udførlige, alle landnamsmænd uden trosforskel omfattende Landn. i stedet for Kristni sagas specielt kristelige landnamshistorie. Dette er grunden til at Kristni s. i Hauksbogen kom til at begynde med den første mission og ikke, som oprindelig, med landets første bebyggelse. Alt det foregående stof, som fandtes i den af Haukr benyttede Kristni s., var jo allerede optaget i hans Landn. og måtte derfor nødvendigvis udelades. Nu kan vi først give et i alle henseender tilfredsstillende svar på det af Maurer rejste spörsmål, hvorfor Kristni s. — det vil sige den i Hauksbogen overleverede Kristni s. — ikke med et ord omtaler

landets første kristelige befolkning og de kristne landnamsmænd. Disse æmner var virkelig genstand for en udførlig behandling i den oprindelige Kristni sagas første afsnit, som Haukr måtte udelade, fordi stoffet allerede var behandlet i hans Landnáma.

Efter beretningen om kristendommens antagelse begynder Kristni sagas andet hovedafsnit, som omfatter årene 1000—1120. Her er Islændingebogen — og, som det synes, dens yngste (opbevarede) og ikke den ældste (tabte) bearbejdelse — forfatterens hovedkilde, således som jeg tidligere har fremhævet. Dette forhold til Islændingebogen forklarer tilfulde den af Maurer og Brenner fremhævede lakune, som her findes i Kristni sagas fremstilling, idet den så godt som ingen oplysninger giver om de kirkelige forhold i den første tid efter det mindeværdige år 1000, indtil Ísleifr blev biskop i året 1056. Dette er simpelthen begrundet i, at Kristni sagas kilde Islændingebogen kun omtaler ganske få begivenheder fra dette tidsrum, som den udfylder med navnene på de udenlandske biskopper og listen over lovsigemændene. Kristni saga udelader lovsigemandslisten, som ikke interesserede den, og omtaler flygtig de udenlandske biskopper uden at opregne deres navne, hvilket også er ganske naturligt, da sagaens kilde Islændingebogen indskrænker sig til at give en tör fortegnelse over dem uden nogen nærmere oplysninger om deres virksomhed.

V.

Af den foregående undersøgelse vil det være klart, hvorfor jeg endnu bestandig, trods de af Maurer fremsatte indvendinger, må holde på, at Are har skrevet en særskilt Landnámabók. Jeg går da over til at behandle spörsmålet om dette værks disposition. Jeg har allerede i min afhandling i Tímarit X, s. 235 fg. påvist grunde, der taler

for, at Ares værk har været inddelt i fire dele, hver omfattende en landsfjærding. Maurer har i sin sidste afhandling om Are udtalt sig imod denne antagelse, men hans grunde har ikke overbevist mig. Min opfattelse har en støtte i Melabók, som netop har den orden, som af mig antoges for at være den oprindelige. Men alligevel vilde jeg ikke have vovet at sætte Melabogens avtoritet i dette punkt over de andre håndskrifters, hvis jeg ikke også i disse havde opdaget antydninger af, at Melabogens orden var den oprindelige. Dertil regner jeg for det første notitsen om Kolskeggr i Landn. IV. p. 4. k. s. 249, hvor det hedder væsentlig overensstemmende i alle håndskrifter: »*Nú hefir Kolskeggr fyrir sagt héðan frá um landnám*«[1]. Meningen med disse ord er åbenbart at sige, at Kolskeggr har været forfatterens mundtlige kilde for det efterfølgende indtil slutningen af Austfirðinga fjórðungr, hvilket også Maurer har indrömmet, og denne rigtige begrænsning får notitsen også af sig selv i Melabogen, som slutter med Austfirðingafjórðungr. I Sturlubók og Hauksbók, som efter Austfirðingafjórðungr fortsætter med den østlige del af Sunnlendingafjórðungr, venter man derimod ved slutningen af Austfirðingafjórðungr en til notitsen i IV. p. 4. k. svarende terminus ad quem (»*Hingat til hefir Kolskeggr fyrir sagt um landnám*« eller lignende). Men en sådan notits finder man ikke i bemeldte håndskrifter, og det får således i dem udseende af, at Kolskeggr har været kilden, ikke blot for den sidste del af Austfirðingafjórðungr, men også for den efterfølgende østlige del af Sunnlendingafjórðungr, hvilket ikke kan være rigtigt. Dette tyder unægtelig på, at Melabogen her har den oprindelige orden. Endvidere kan den kendsgærning ikke bortforklares, at både Sturlubók og Hauksbók i V. p. k. 12, s. 316, hvor de går over til at omtale de af Ingólfr okkuperede egne, indfletter følgende

---

[1] *héðan frá* udelader Hauksb.

notits: »*Nú er komit at landnámi Ingólfs, en þeir menn, er nú eru taldir, hafa bygt í hans landnámi*«, og dog ikke, som man i følge ordene skulde vænte, i det følgende opregner alle de mænd, som bosatte sig indenfor det af Ingólfr okkuperede gebet, men kun dem, som tog land øst for ham, medens de andre, som bosatte sig vest for ham, allerede er opregnede i I. p. k. 10—14. Denne unöjagtighed taler for, at dispositionen i Hauksb. og Sturlub. ikke er oprindelig, samt at beretningen om de mænd, der tog land indenfor Ingólfs gebet, fra først af har været samlet på et sted ligesom i Melabogen.

Endelig skal jeg fremhæve den tidligere ikke bemærkede kendsgærning, at den til Sunnlendingafjórðungr hørende specielle overskrift i Hauksb. og Sturlub. ikke findes foran Landn. I. p., som dog omhandler den vestlige del af denne fjærding, men foran V. p., samt at denne overskrift begynder med ordene: *Hér hefjast*[1] *upp landnám í Sunnlendinga fjórðungi,* som om der i det foregående slet ikke havde været tale om sydfjærdingen. I den ældste Melabog — ligesom også i den yngste — findes en aldeles tilsvarende overskrift foran sydfjærdingen[2], men her har den en god mening, eftersom dette håndskrift har haft hele sydfjærdingen samlet på et sted i begyndelsen af værket. Den modsigelse, som Hauksb. og Sturlub. her gör sig skyldige i, viser tydelig nok, at disse håndskrifters disposition ikke er oprindelig.

Det er altså ikke blot Melabogen, som vidner for inddelingen efter fjærdinger, men vi møder også i de to andre hovedhåndskrifter på ikke mindre end tre steder antydninger af, at dette virkelig har været den oprindelige inddeling. Den synes også allerede at være anteciperet i de bagved Islændingebogen opbevarede biskopsgenealogier — jfr. også det deraf afledede stykke i begyndelsen af Islændingebogens

---

[1] Hauksb. har: *hefr.*
[2] Landn. Viðb. III, s. 341.

2. k.[1] —, her føres nemlig biskoppernes stamtavler tilbage til fire landnamsmænd, nemlig Ketilbjörn, bosat i den sydlige (»*suþr*«), Hrollaugr, bosat i den østlige (»*austr*«), Ǫþr, bosat i den vestlige (»*vestr*«) og Helge enn magre, bosat i den nordlige fjærding (»*norþr*«). Fjærdingsinddelingen er også den simpleste og naturligste inddeling, og det simpleste og naturligste er tillige som oftest det oprindeligste. Den sandsynlige grund til, at de senere bearbejdere afveg fra den oprindelige orden, har jeg allerede påvist i Tímarit. Hvis vi tör stole på, at Sturlubók er en nogenlunde tro gengivelse af Sturlas Landnámatekst, er det sandsynligst, at omstillingen først stammer fra hans redaktion og fra denne er gået over i Hauksbogen. Men når Hauksbogens tekst med hensyn til dette punkt støtter sig til Sturlub. (eller rettere til dennes original), så står her i virkeligheden kun to selvstændige vidnesbyrd overfor hinanden, nemlig Melabogens og Sturlubogens, og den sidstes disposition kan da ikke göre fordring på större avtoritet end den førstes.

---

[1] Golthers udg. k. II, 1—4.

Anm. S. 250, l. 2 f. n. og s. 271, l. 6 læs for 78—82 og 98 henholdsvis 235—37 og 243.

HVAD VIDES DER OM DRONNING BERENGARIAS KARAKTER?

AF

KR. ERSLEV.

I den vidtløftige Undersøgelse angaaende Dronning Berengaria, som Hr. Overbibliothekar, Justitsraad Bruun nylig har offentliggjort i Aarbøgerne, naar han, hvad denne Dronnings Karakter angaar, til et Resultat, der er meget overraskende. Skønt Forfatteren udtrykker sig med den ham ejendommelige Forsigtighed, vil dog ingen Læser være i Tvivl om, at han mener, at man hidtil har gjort Berengaria blodig Uret. Man har skildret hendes Karakter med de mørkeste Farver, idet man har stolet paa Folkevisernes Skildring af hende; men man har derved forvekslet Historie og Poesi, og historisk maa det siges, at Bengerdsvisen »indeholder ren og pur Fabel«. I Modsætning dertil fremhæves, hvad Bruun kalder den ubekendte Vilhelms Ord fra det fjortende Aarhundrede: »Berengaria var overordentlig smuk, og hun var en Dannekvinde«, og heri ligger da det positive Supplement til Forkastelsen af Visernes Karakteristik af Dronningen.

Dette Resultat bør sikkert ikke henstaa uimodsagt. Saaledes som det fremtræder i Bruuns Afhandling, er det vel skikket til at gøre Indtryk i vide Kredse; jeg tvivler ikke om, at dette Slagord: Berengaria var en Dannekvinde, snart vil finde Vej til historiske Lærebøger, og det vil staa i Række med saa mange andre Berigtigelser af den traditionelle Hi-

23*

storie, der skyldes den moderne Kritiks Anvendelse paa vor Middelalder. Dette saa jeg dog nødig; thi det er saa langt fra, at dette Resultat er Frugten af Nutidens historiske Undersøgelsesmethode, at Justitsraad Bruun kun er naaet til det, fordi han ved at omhandle Dronning Berengaria har indladt sig paa et Omraade, der ligger hans almindelige Studier meget fjærnt. Hvor omhyggelig Forf. end har indsamlet sit Materiale, hvor indgaaende han end drøfter det, føler man dog, at han ikke er hjemme i denne Tidsalder og savner Blik for de Kilders ejendommelige Natur, som her maa øses af. Naar han i stærke Ord udtaler sin Mistillid til Bengerdsvisen, har man Grund til at protestere mod en saa fuldstændig Underkendelse af en Middelaldersvises Vægt som historisk Vidnesbyrd, og endnu mere afgørende bør man modsætte sig, at »den ubekendte Vilhelms« Ord fremdrages og stilles op som noget, der virkelig har Værdi.

Jeg skal tage det sidste først. De af Bruun fremdragne Ord om Berengarias Karakter findes hos Historieskriveren **Herman Korner**, der levede i Lübeck i den første Halvdel af det femtende Aarhundrede; han citerer imidlertid som Kilde for sin Notits om Berengaria en vis Vilhelm, og det bliver da denne, der anses som Ophavsmand til hine Ord. Rigtignok har Bruun ved at efterse de nyere Forskere, der har studeret Herman Korners Troværdighed, fundet, at de har en meget daarlig Mening om ham, ja endogsaa paastaar, at hans Kildecitater ofte er helt falske; men Bruun hælder dog til at mene, at man har været for streng imod Korner, taler om, at hans Omhyggelighed for at angive sine Kilder gør et troværdigt Indtryk, og mener, at han dog næppe kan have grebet »disse mærkelige Ord om Dronning Berengaria« i Luften. Paa det Sted i sin Afhandling, hvor han omtaler dette nærmere, naar Forf. dog ikke til andet Udslag end et: »Herom er det for Tiden ikke muligt at sige noget sikkert«; men siden vender han to Gange tilbage til den ubekendte Vilhelms Ord og tillægger dem derved en stor Vægt.

Jeg forstaar saa godt, at den, der første Gang faar fat i Herman Korner, vil komme til at staa overfor ham omtrent som Bruun i de her kort gengivne Betragtninger; med den, der atter og atter har haft Lejlighed til at studere denne Historiker, gaar det anderledes. Jeg, der kritisk har prøvet hver eneste af de Efterretninger, Korner giver til Danmarks Historie, og som har haft Lejlighed til at gennemgaa ikke blot den ene Udgave af hans Verdenskrønike, der foreligger trykt, men ogsaa de forskellige Udarbejdelser af dette Værk, som endnu kun er tilgængelige i Haandskrift, kan forsikre, at den nedsættende Dom, som Lappenberg og Waitz har fældet over denne Forfatter, snarere er for mild end for haard, og at man, uden at gaa Korner for nær, kan erklære ham for en af de største Historiefordærvere, der nogensinde har existeret. En saadan praktisk Kendskab til Korners Værdi som Kilde har nu Bruuns Studier ikke givet ham; men jeg synes nok, at naar han endelig vilde fremdrage den Kornerske Berengariaefterretning og gøre den til Slutningseffekten i sin omstændelige Undersøgelse, saa kunde han i det mindste have søgt at belyse dens Værd ved at se paa, hvad Korner ellers veed om denne Dronning og hendes Tidsalder i Danmark. Dette skal jeg gøre her; intet vil bedre sætte enhver i Stand til at faa en god Forstaaelse af, hvad en Notits hos Korner om en Person, der lever 200 Aar før hans Tid, egentlig har at betyde.

Jeg kan endda nøjes med nærmere at analysere den allerførste Efterretning, som Korner giver om Valdemar Sejr, og som lyder saaledes:

> *I Aaret 1208 ægtede Danernes Konge Valdemar — efter Danekrøniken — Margrethe, Kong Johan af Bøhmens Datter; fra Brylluppet drog Kongen med Hær hen og indtog Borgen Erthneburg, som han nedbrød af Hensyn til sin Borg Lauenburg, for hvilken den syntes skadelig.*

Det vilde være forgæves at søge efter den danske Krønike, som her anføres som Kilde; men i en anden Udgave af sin

Verdenskrønike angiver Korner ogsaa for ordret den samme Efterretning en helt anden Kilde, »Helynandus«, og Sagen er da den, at vi her straks har et Exempel paa de falske Kildecitater, som Korners tyske Kritikere har bebrejdet ham. I Virkeligheden har han hentet denne Efterretning ligesom i øvrigt næsten alt, hvad han veed om Danmarks Historie, fra Detmar, en anden Lübecker, der skrev sin Krønike en Menneskealder før Korner; hos ham finder vi netop alt det, der er rigtigt i Korners anførte Notits, Kongens Bryllup med den bøhmiske Kongedatter Margrethe og hans Krigstog til Artlenburg, og Detmar maa være Kilden; thi han har netop disse to Efterretninger under samme Aar, skønt Brylluppet i Virkeligheden foregik 1205 og Toget først Aaret efter.

Korner har imidlertid lagt adskilligt til, men alt dette stammer kun fra hans egen Fantasi. Aarstallet, der allerede var lidt galt hos Detmar (1204), er blevet til det aldeles umulige 1208. Mellem de to Tildragelser, der hos Detmar staar jævnsides, har Korner lavet en Forbindelse, idet han lader Kongen fra Brylluppet drage i Krigen, en løs Gætning, saa meget uheldigere, som de to Tildragelser jo endda ikke foregik i samme Aar. Dagmars kongelige Fader kalder han Johan, et ganske umuligt Navn, da der hverken i det 12. eller 13. Aarhundrede har været nogen bøhmisk Konge, der hed saaledes. Endelig lader Korner, som om han veed Grunden til, at Kong Valdemar ødelagde Artlenburg, atter en Gætning, bygget paa, at han vidste, at Artlenburg og Lauenburg laa omtrent ligeoverfor hinanden ved Elben.

I denne ene Efterretning har vi hele Korner med alle hans Hovedejendommeligheder. Vi ser, at det er en Forfatter, der i Modsætning til den brudstykkeagtige Fremstilling i Aarbøgerne gerne vil skrive sammenhængende og forbinde de forskellige Tildragelser med hinanden, ligesom han ogsaa gerne vil forklare dem, paavise Motivet til Handlingen. Men han kan kun gøre det ved Hjælp af Gætninger og det af den dristigste Art; naar han læser om to Tildragelser fra

samme Aar, er det ham nok til at knytte dem umiddelbart sammen; naar han ser nævnt en Konge af Bøhmen, giver han ham straks et Navn; naar han hører om en Borgs Ødelæggelse, gætter han straks, at Grunden har været Hensynet til en Naboborg. Denne Letsindighed viser sig ogsaa i hans Aarstal og i hans Kildecitater, der begge er ganske urigtige. Det sidste hænger nu særlig sammen med, at Korner atter og atter omskrev sin yndede Verdenskrønike, og jo oftere han gjorde det, des letfærdigere blev han. I de ældre Udgaver er Aarstallene endnu oftest rigtige, i de sidste er de næsten altid gale, og som det gik med Aarene, gik det ogsaa med Kildehenvisningerne; i de senere Udgaver nævner Korner den første den bedste Kilde, der falder ham ind, og for netop den samme Efterretning i een Udgave een Kilde, i en anden en anden.

Alt dette fremgaar af det nu undersøgte Sted; det staar blot tilbage at vise, at dette ikke er en Undtagelse, men Regelen. Naar vi holder os til Korners nordiske Efterretninger fra Berengarias Tid, træder de samme Træk frem overalt. Der er ved alle disse hans danske Efterretninger fra den følgende Snes Aar ikke eet rigtigt Aarstal; 1209 skal være 1206, 1211 1210; under 1223 har han baade Berengarias Død, der tilhører 1221, og den unge Valdemars Kroning, der skete 1218. Der er ikke eet rigtigt Kildecitat; naar Korner i broget Afveksling citerer Danekrøniken, Slavekrønikens Fortsætter, Sachserkrøniken, Henrik af Herford, saa er den virkelige Kilde overalt Detmar. Der er den ene Fordrejelse ved Siden af den anden: Korner lader Bisp Valdemar være Bisp i Bremen allerede, da Dagmar udvirker hans Frigivelse fra Fangenskabet; han lader Berengaria være Moder til tre Sønner, Erik, Abel og Valdemar (!), og da han omtaler denne Valdemars Kroning, nævner han ham udtrykkelig som Kongens yngste Søn. Jævnsides staar de løseste Gætninger. Naar Korner i sin Kilde læste, at Bisp Valdemar som Ærkebisp af Bremen 1212

efterfulgtes af Gerhard, bliver dette hos ham til, at Valdemar dør i dette Aar; da Hamburgerne 1225 rejser sig imod det danske Herredømme, forklarer Korner dette ved, at deres Lensherre Albert af Orlamünde da lige var død, hvorved han blot har forvekslet Valdemars tro Mand med hans ivrigste Modstander, Grev Adolf af Schauenburg.

Vi har nu lært den Baggrund at kende, paa hvilken Korners Efterretning om Berengaria skal læses og værdsættes, og tilbørlig forberedte hører vi:

> *I Aaret 1216 tog Danernes Konge — efter Vilhelm —, efter at Margrethe, Kongen af Bøhmens Datter, var død, til Hustru Grev Ferdinand af Flanderns Søster, en Kvinde af stor Skønhed og gode Sæder (»mulierem valde pulcram et moratam«).*

Af alt hvad der staar i disse Linier, lægger Bruun mest Vægt paa Kildecitatet: efter Vilhelm; det bliver ikke Korner, der bringer denne Efterretning, men »den ubekendte Vilhelm«, hvis Levetid Bruun sætter til det 14. Aarhundrede, fordi Korner sidste Gang citerer ham ved 1349. Det er nu ganske rigtigt, at det endnu ikke er lykkedes nogen at paavise, hvem egentlig den af Korner citerede »Vilhelm« er; efter det foregaaende vil man dog let fatte Grunden dertil. Sagen er simpelt hen den, at i alt Fald i den ene Udgave af Korner, der er trykt, er Kildecitaterne til »Vilhelm« alle falske; de Efterretninger, som staar under dette Mærke, har Korner taget fra andre velkendte Kilder. Han anfører saaledes i den første Fjerdedel af det 13. Aarhundrede »Vilhelm« godt en halv Snes Gange; den virkelige Kilde er een Gang Vincent af Beauvais, tre Gange Detmar, syv Gange Henrik af Herfords Verdenskrønike. Ved »Vilhelm« fremtræder da ogsaa stadig det, der saa afgørende viser det falske i Kildehenvisningen, nemlig at Korner i andre af sine Udgaver bytter Vilhelm om med en anden Kilde; jeg skal blot nævne, at for den Efterretning, der følger lige efter Berengarianotitsen,

citerer Korner i een Udgave »Vincentius», i en anden »Vilhelmus«, og for den følgende Efterretning med skønsom Afveksling i den første Udgave »Vilhelmus«, i den anden »Vincentius«. Naar man da om »Vilhelm« i Berengarianotitsen blot siger, at dette Navn er kommet i Korners Tanker, fordi han saa Ordet: Flandern, — thi han citerer med Forkærlighed »Vilhelm« ved vestevropæiske Efterretninger, — saa turde dermed Vilhelm kunne glide ud af Berengarias Historie.

Korners virkelige Kilde behøver vi ikke at søge efter; det er naturligvis Detmar, hos hvem der under 1214 læses:

I dette Aar tog Kong Valdemar sin anden Hustru, Grev Ferdinands Søster af Flandern.

Man vil straks se, at vi her har alt det positive, der staar hos Korner, og at Detmar netop er Kilden, ligger ikke blot i, at dette er det gennemgaaende Forhold ved Korners danske Efterretninger; det ses ogsaa af det i sig selv saa ejendommelige, at Bruden hverken nævnes ved Navn eller som Datter af Kongen af Portugal, derimod som Søster til Greven af Flandern, en Udtryksmaade, som Detmar atter har faaet fra sin Kilde, den danske Rydaarbog.

Detmars rigtige Efterretning er imidlertid hos Korner undergaaet Ændringer af ganske samme Art, som vi ovenfor saa ved Notitsen under 1208 og som findes overalt hos denne Forfatter. Aarstallet er blevet fordrejet til 1216; i Stedet for at tale om Kongens andet Giftermaal, siger Korner, at Brylluppet fandt Sted, efter at Kongens første Hustru var død, og endelig tilføjer han et Par kønne Ord om Brudens Udseende og Karakter. Efter alt, hvad jeg i det foregaaende har oplyst om Korners Forfattermaner, tror jeg ikke, at nogen vil være i Tvivl om, at dette »valde pulcram et moratam«, kun er et, i ovrigt meget uskyldigt Udslag af Korners Lyst til at motivere; det har syntes ham lidt underligt, at den mægtige Danekonge ægtede en simpel Greves Søster fra et fjærnt Land, og han har da naturlig nok

maattet tillægge hende personlige Fuldkommenheder, der kunde forklare Valget[1].

Hvad Kildekritiken lærer om Korners Berengarianotits, er da det ganske utvivlsomme, at den er fuldstændig værdiløs; Korner har ikke vidst mere om Berengaria end, hvad han har læst sig til hos Detmar, og det let henkastede morata er kun hans egen løse Gætning. Det er overhovedet en mislig Sag at søge efter værdifulde Efterretninger om danske Forhold og Personer i Valdemar Sejrs Tid hos en fremmed Historiker, der lever to Hundrede Aar senere; men det er ganske umuligt at finde saadanne hos en Forfatter som

---

[1] Bruun har (S. 84) henledet Opmærksomheden paa, at Berengarias Skønhed ogsaa nævnes i et Haandskrift, hvori Udgiveren, Koppmann, ser den ældste Redaktion af Detmars Kronike. Koppmann har nu sikkert Ret i, at dette er fremkommet ved en Forveksling med Dagmar, hvis »præcipua pulchritudo« nævnes i Rydaarbogen, som Detmar har gjort udstrakt Brug af; men jeg er derimod i megen Tvivl om hvorvidt hans hele Rekonstruktion af denne ældre Detmarrecension er rigtig, og den her foreliggende Forveksling er et af de Punkter, der indgyder mig stor Betænkelighed. En Forveksling af de to Dronninger synes mig underlig for den i det hele meget paalidelige Detmar; derimod vilde den ligge meget nær for en Forfatter som Korner, der f. Ex. uden videre fordobler Dronning Dagmar, idet han ikke blot omtaler hende som Valdemar Sejrs første Hustru, men tillige som Valdemar den stores anden Dronning (!). Jeg hælder derfor til at tro, at det er Korner, der har overført Skønheden fra Dagmar til Berengaria, og at den af den tyske Udgiver opstillede Detmarredaktion i Virkeligheden er yngre end Korner. Dette maa dog staa hen, indtil Koppmann faar fuldendt sin Detmarudgave og derved ogsaa forelagt den endnu manglende Redegorelse for sin hele Opfattelse. — Jeg benytter Lejligheden til at gøre opmærksom paa, at det er et underligt Fejlsyn, naar Bruun (S. 83 f.) jævnsides anfører tre Notitser om Berengarias Udseende, nemlig Hamsforts, Krantz's og Korners. I Virkeligheden er her naturligvis kun een Kilde, idet Hamsfort har sin Oplysning fra Krantz, denne atter sin fra Korner.

Korner, for hvis Kilder til Datidens Historie vi ganske kan gøre Rede. Hos ham finder vi intet nyt, der er godt; det nye er kun gale Aarstal, fordrejede Oplysninger og større eller mindre Udpyntninger. Blandt disse sidste er Ordet morata en af de mindste og mest uskyldige; men det beror paa en fuldstændig Miskendelse af, hvad Vægt Korner og hans enkelte Ord har, naar Bruun gør dette morata til et Hovedvidnesbyrd om Berengarias Karakter, og han giver dette Ord et ganske urigtigt Eftertryk ved at gengive det med det fuldttonende: en Dannekvinde. Naar Bruun kalder Korners Ord »mærkelige«, saa er de naturligvis kun dette for en dansk Forfatter, der veed, at de staar i stærk Modsætning til Folkevisernes Karakteristik af Berengaria; Korner har selvfølgelig ikke haft nogen Anelse om, at han sagde nogetsomhelst mærkeligt, da han brugte Ordet morata, saa vist som der aldrig hos ham er Spor til anden Kundskab om danske Forhold end, hvad han har kunnet læse sig til i nogle Kroniker og Aarbøger.

Den Værdsættelse af Korners Ord, som jeg her har begrundet i al Korthed, skal jeg endnu støtte ved en Udtalelse af en Mand, der kender Korner som ingen anden. Denne Mand er Dr. I. Schwalm i Göttingen, der flere Aar igennem har arbejdet paa en ny Kornerudgave, støttet paa en udtømmende Benyttelse af alle de foreliggende Haandskrifter; Udgaven er nu under Trykning og vil fremkomme i Kvartrækken af *Monumenta Germaniæ historica.* Jeg har forelagt denne Forsker Spørgsmaalet, og han skriver derom saaledes:

»Die Stelle über die Heirat mit der Berengaria findet »sich nur in der spätesten erhaltenen Fassung, die ja bei »Eccard gedruckt ist. Sie beruht auf der Nachricht Detmars »zu 1214 und ist nur erweitert durch die völlig willkürliche »Angabe der Quelle, auf die nicht das geringste Gewicht »gelegt werden darf, da Korner in ganz unerhörter Weise »in seinen späteren Fassungen jeder Nachricht eine beliebige »Quelle zufügt und zwar derselben Nachricht in verschiedenen

»Fassungen fast immer verschiedene Quellen. Ferner er»weitert durch die sehr begreifliche Notiz: ,Margareta filia »regis Bohemie defuncta', und endlich durch den Zusatz: »,mulierem valde pulcram et moratam', auf dem Ihr be»sonderes Interesse ruht. Dieser Zusatz ist sicher ein Einfall, »der dem Korner erst beim Dictat dieser spätesten Fassung »in den Sinn kam, denn in den fünf Worten finden sich zwei »Versehen des Schreibers: ,vade' für ,valde', ,moratam' kor»rigirt aus ,morietatam'. Jedenfalls entbehrt dieser Zusatz »jeglicher Bedeutung und ist historisch völlig wertlos«.

Man vil se, at Dr. Schwalm med sin paa dette Punkt enestaaende Autoritet dømmer om Korners Værd netop som jeg, og at min Formodning om, hvor let henkastede disse sidste Ord om Berengaria er, endog stadfæstes af Haandskriftet og Skriverens Fejl. Skulde da mine Udtalelser ikke forslaa dertil, saa tør jeg vel haabe, at Dr. Schwalms Dom i det mindste vil være nok til, at Ordet morata igen overgives til den Glemsel, hvoraf det sikkert aldrig burde være draget frem.

Maa Korner og »Vilhelm« da ubetinget slettes blandt de Kilder, der kan give Oplysning om Berengarias Karakter, bliver kun **Folkeviserne** tilbage. Vi har den særskilte Vise om Berengaria, der fortæller om alle de mod Folket saare ondsindede Ønsker, som hun forebragte Kongen ved sit Bryllup, og om hendes Død; dertil nævnes hun i den ene af Dagmarviserne, hvori den milde Dronning paa sit Dødsleje advarer Kongen mod Bengerd, der »er saa bedsk en Blomme«. Hvor ulige Meninger forskellige Forskere har ytret om disse Visers Værd, vil man se af Bruuns Afhandling, og i Virkeligheden har vi jo her historiske Kilder af en meget ejendommelig Natur, som det er yderst vanskeligt at værdsætte. Naar vi da vil prøve paa at vurdere, hvad de kan oplyse om Berengarias Karakter, maa vi gaa meget forsigtig frem, og vi maa paa Forhaand stille os klart, at

der umulig kan være Tale om at vinde historisk Vished ad denne Vej. Viser, der handler om Personer i det 13. Aarhundrede og som selv først optegnedes i det 16. Aarhundrede, kan aldrig tillade os at drage sikre historiske Slutninger; en vis Sandsynlighed er det højeste, vi kan vente at opnaa. Deri maa vi finde os, og for Resten, skulde Historikeren nøjes med at fortælle det utvivlsomt sikre, vilde flere af Historiens Blade, end de fleste aner, komme til at staa ganske blanke.

Først da et Ord om, hvorledes den særskilte Berengariavise er bevaret for os. Saavel Bruun som før ham Steenstrup betoner stærkt, at Bengerdsvisen kun foreligger i en meget daarlig Overlevering; den Mand, der i det 16. Aarhundrede har optegnet den, har paa flere Steder, i Stedet for at medtage Versene fuldstændig, nøjedes med at gengive deres Mening i al Korthed, oven i Købet til Dels paa Latin. Dette er rigtigt nok; naar man imidlertid af de to Forfatteres Udtryksmaade let kan faa det Indtryk, at denne Omstændighed maa svække Tilliden til Visens Paalidelighed, saa vil jeg gerne skarpt udtale, at derom kan der jo slet ikke være Tale. Om Optegneren af en Vise har været en Mand med Sans for Folkepoesi, der saa har opskrevet alt, hvad han har hørt, eller om han har været en prosaisk Historieforsker, der kun har interesseret sig for Visens positive Indhold, det kan dog hverken gøre selve Visen bedre eller daarligere. Det kan være kedeligt for os, at vi ikke har Adgang til en fuldstændig Opskrift af Visen; dennes eget Værd berøres ikke deraf.

Om de fleste af vore Folkeviser kan det ad ydre Vej kun konstateres, at de existerede i sidste Halvdel af 16. Aarhundrede, paa hvilken Tid de nedskreves; ved Bengerdsvisen kan man komme et lille Skridt længer tilbage. Allerede den allerførste danske Historiker, der overhovedet har benyttet Viserne i historisk Øjemed, Kristjern Pedersen, har nemlig kendt denne Vise, og naar han, der skrev i det andet

Aarti af det 16. Aarhundrede, har opfattet Visen som værdifuld, ligger der deri et Bevis for, at den da umulig kan have været helt ny; et Par Aartier tilbage i det 15. Aarhundrede maa vi i det mindste føre Visen[1].

Denne Aldersgrænse, saa lidt den i sig selv siger om Visens Paalidelighed, er dog af en vis Betydning; den tillader ubetinget at afvise en Hypothese, som Bruuns Foredrag om Berengaria har ført Prof. Valdemar Schmidt til at opstille i et Brev, som Bruun har indflettet i sin Afhandling. Prof. Schmidt formoder, at Sagnet om den onde Bengerd hænger sammen med Videnskabernes Genfødelse — Renaissancen — og det vaagnende Studium af Danmarks Historie, og dette udføres da videre: man skal have reflekteret over de daarlige Egenskaber hos Berengarias Sønner, og da disse jo ikke kunde gøres til Arv efter Faderen, Valdemar Sejr, blev de udlagte som en Mødrenearv, og »saaledes blev da Berengaria en ond Kvinde«. Denne Hypothese er nu ganske vist mere dristig end sandsynlig. Skønt jeg for min Part vistnok gaar videre end nogen anden i min Overbevisning om, hvor fantastiske de danske Historikere i det 16. Aarhundrede var i deres historiske Kombinationer, saa vilde jeg dog ikke vove at tillægge dem en Slutning af den Art, som Prof. Schmidt her formoder, og endnu vanskeligere kan jeg tro paa, at en saadan Slutningsrække atter skulde kunne have affødt en Vise af rent folkelig Karakter. Imidlertid falder Formodningen bort af sig selv, naar man fastholder den ovenfor givne Aldersbestemmelse; vi kommer derved tilbage til en Tid, da hverken Humanismen eller Renaissancen endnu var naaet til Danmark.

---

[1] At Povl Helgesen, som Bruun mener, næppe har kendt Bengerdsvisen, kan ikke sluttes af, at han ikke nævner den i sit historiske Ungdomsværk; han omtaler overhovedet intetsteds nogen Vise, men bygger ene paa Aarbøger og Krøniker.

Med Sikkerhed tor vi da sige om Bengerdsvisen, at den i ydre Henseende paa intet Punkt skiller sig ud fra Hovedmassen af vore øvrige Folkeviser om historiske Personer. Det er en utvivlsom Folkevise, Frugten af en naiv Digtning, ikke af litterære Studier eller overlegne Reflexioner. Saavidt kan vi naa, men dermed hører ogsaa Sikkerheden op. Hvad dens Oprindelse angaar, kan man opstille to Hovedmuligheder: Enten kan Visen være digtet i en Tid, der laa Berengarias Tid saa nær, at der endnu i Folket var et levende Minde om hende; eller: Visen kan have sin Rod i Folkedigtningen selv; den kan være fremkommet som det mørke Modbillede til den saa ofte besungne Dagmar, til Valdemars første milde og folkekære Dronning. Andre Muligheder er der næppe; thi at en folkelig Digter skulde have skabt Billedet af Berengaria ganske frit, naar han kun vidste det om hende, der stod at læse i de danske Aarbøger, de tørre Notitser om hendes Giftermaal og Død, det turde være saa utroligt, at det kan betegnes som umuligt.

Er der da kun de to Hovedmuligheder, som jeg nævnte, saa maa det uheldigvis tilføjes, at mellem dem kan Valget ikke træffes med Vished. Prof. Steenstrup synes vel ikke at være i Tvivl om, hvad der skal vælges; han siger skarpt: »Denne Vise er skrevet som et Modstykke til Dagmarvisen«. En saa apodiktisk Dom staar dog i et underligt Misforhold til de Beviser, der anføres for den. Steenstrup henviser alene til det, at naar Dronning Dagmar beder Kongen:

I lade alle Plovpenninge til
og alle Fanger af Jern,

saa hedder det i Bengerdvisen:

Kære Herre, I lade det saa gaa;
I lade vore Lande i Jern slaa.

Ligheden er her jo ikke synderlig slaaende, og selv om den var dette, vilde jo deraf kun med Sikkerhed kunne sluttes, at de to Viser har paavirket hinanden, hvad der

saa vist ikke er noget underligt i, som de jo faktisk har levet jævnsides hinanden i Folkemunde Aarhundreder igennem. Andre Beviser er der ikke, og ingen kan da nægte, at Formodningen om, at Dagmarviserne har affødt Bengerdvisen kun finder meget ringe Støtte i selve Visens Ord. Se til Sammenligning paa Visen om Erik Menveds Giftermaal. Den følger Dagmars Bryllupsvise helt igennem, Meningen er overalt den samme, de samme Udtryk kommer atter og atter igen; — her kan man med Sikkerhed sige: den er digtet som Sidestykke til Dagmarvisen. Ved Bengerdsvisen er der af den Art kun hvad der ovenfor er anført, og det er jo overmaade lidt.

Kan man da ikke ud fra selve Visens Enkeltheder føre et virkeligt Bevis for, at den er fremstaaet under Paavirkning af Dagmarskikkelsen, saa skal det ingenlunde nægtes, at Muligheden dertil virkelig er til Stede. Man maatte da vel tænke sig det saaledes, at først har Berengaria faaet Plads i Visen om Dronning Dagmars Endeligt; man har ladet den døende Dronning føle Ængstelse over, hvorledes det efter hendes Død vilde gaa med hendes Søn og Ægtefælle, og hun er derved kommet til at tale om sin Efterfølgerske som Modsætning til sig selv; Berengaria er blevet »den bedske Blomme«. Siden er Bengerd blevet Genstand for en særskilt Skildring, hvori man da atter har ladet Dronning Dagmar optræde; det er jo hende, der aabenbarer sig for Kong Valdemar og formaar ham til at tage Berengaria med i den Orlog, hvor hun finder sin Død.

Jeg rører her ved et Træk, der for mange vil synes et afgørende Bevis for, at Bengerdsvisen umulig kan stamme fra en samtidig. Visen lader jo Bengerd blive dræbt i en Krig:

Den første Pil i Leding var skudt,
hun var i Bengerds Hjerte brudt.

Dette er i Strid med Virkeligheden; mælder de danske Aarbøger end kun, at Dronningen døde, saa kan man dog

allerede af deres Tavshed slutte, at hun ikke er død paa en for en Dronning højst usædvanlig Vis, og i Virkeligheden siger en samtidig, omend fremmed Historiker ogsaa, at Berengaria døde i Barselseng. Er det da tænkeligt, at en samtidig Vise kunde lade Dronningen dø paa en helt anden Maade?

En udtømmende Besvarelse af dette Spørgsmaal vilde kun kunne gives ved at medinddrage ogsaa vore andre Folkeviser om historiske Personer, og derpaa kan jeg her ikke indlade mig. Jeg maa nøjes med at sige, at efter min Opfattelse har Visedigterne fra første Færd behandlet deres Emner med en vidtgaaende digtersk Frihed; de har overhovedet ikke villet fortælle Historie, men kun give et levende Billede af den Tildragelse eller Person, de har sunget om; — jeg kan her slutte mig til den Opfattelse, som Rigsarkivar A. D. Jørgensen ved forskellige Lejligheder har yttret, ja gaar i denne Retning endnu videre end han, medens jeg fjærner mig ganske fra den Tankegang, som Prof. Steenstrup herved følger. Der er da for mig intetsomhelst utroligt i, at Bengerdsvisens Digter, hvad han saa har vidst om Berengarias Dødsmaade, har fundet det rigtigst i Visen at lade hende faa dette dramatiske Endeligt og derigennem Straffen for sine onde Tanker imod Folket; hun, der vilde plage Bonden med Skatter og Afgifter, hun ligger nu

i sorten Jord;
end haver Bonden baade Okse og Ko.

Saa lidt som jeg, selv Visens Samtidighed forudsat, tillægger de enkelte Ønsker, som Digteren lader Berengaria komme frem med, nogen Art af historisk Troværdighed, saa lidt betyder det for mig, at han har ladet den hævnende Retfærdighed ramme hende i Ledingen. Det ene som det andet er Digterens Tanker, er ikke og skal ikke forestille historiske Oplysninger. — Foretrækker man imidlertid den Mening, at en samtidig Digter umulig kunde have frem-

stillet Berengarias Død paa en mod Virkeligheden saa stridende Maade, saa ligger der endda heri ikke noget sikkert Bevis for, at hele Visen er yngre. Visens Slutning om Berengarias Død staar ingenlunde i en saa nøje Forbindelse med dens Hoveddel, Dronningens Ønsker paa hendes Bryllupsmorgen, at der er noget til Hinder for at tro, at Slutningen er en senere Tildigtning.

Jeg maa da hævde, at der ikke er afgørende Grunde, der kan fastslaa Valget mellem de to Hovedmuligheder, jeg ovenfor opstillede om Berengariavisens Oprindelse eller, som vi ogsaa kan udtrykke det, om Maaden og Tiden for Berengariaskikkelsens Fremtræden i Folkedigtningen. Jeg hælder til at tro, at den gaar tilbage til selve Datiden; dog indrømmer jeg gerne andre Ret til at anse den anden Mulighed for ligesaa eller mere sandsynlig. Spørges der da om Troværdigheden af Visernes Skildring af Berengaria, saa maa jeg ogsaa give et dobbelt Svar.

Hvis den første Mulighed er den rette, er Visen altsaa digtet, mens Mindet om Berengaria endnu var levende. I saa Fald kan der vel næppe være Strid om, at Visen udtaler den Mening om hende, der faktisk var den almindelige i Folket; en Digter fra en forfinet og reflekterende Tidsalder kan falde paa at skildre en kendt Skikkelse paa en Maade, der er den gængse ganske modsat, men for en naiv Folkedigter ligger saadant ganske fjærnt. Han vil give sin egen og sine Tilhøreres Opfattelse et levende Udtryk; han vil tillægge Personen Handlinger, der stemmer med dens Karakter, og han vil lade den lide en Skæbne, der tilfredsstiller Kravet om Løn for de gode og Straf for de onde. Han gør Bengerd levende for sine Tilhørere ved at fremstille hendes Samtale med Valdemar, hendes onde Ønsker, der afvises af den retsindige Konge; han tilfredsstiller Retfærdighedens Krav ved at vise, hvorledes Straffen kommer over hende, og han giver sin Fremstilling en ny Interesse ved at lade det være Dagmar, der bringer Undergang over den

»bedske Blomme«, der havde afløst hende paa Danmarks Trone. Ingen af disse Enkeltheder tillægger jeg, som allerede sagt, historisk Værd; men selve Karakterskildringen, der bærer og frembringer Digtet, den maa, naar Digtet er fra Samtiden, ogsaa være et fuldgyldigt Vidnesbyrd om Folkets Opfattelse af Berengaria.

Skulde derimod den anden Mulighed være den rette, saa synes Karakterskildringen af Berengaria at maatte miste al Krav paa Troværdighed; Visen skulde jo saa kun være digtet som Modstykke til Dagmarvisen, og den onde Berengaria kun være frembragt ved Kontrastvirkning af den gode Dagmar. Fuldt givet er dette Udslag dog ikke. Det er dog et stort Spørgsmaal, om man med nogen Grad af Sandsynlighed kan tænke sig Berengaria saaledes fremdraget af en Digter, der ene og alene vidste om hende det tørre Faktum, at hun var Valdemar Sejrs anden Hustru; langt mere forstaaeligt vil det hele dog blive, om man forestiller sig, at Digteren vel i Dagmarfiguren havde det ene Moment, men at der jævnsides var en folkelig Tradition om, at Berengaria i mange Maader virkelig havde været en Personlighed af en helt anden Karakter end hendes Forgængerske. Existerede der en saadan Tradition, ja saa var det alt andet end underligt, at deraf som Modstykke til Dagmarviserne udvoksede en Bengerdsvise; uden en saadan skulde det synes ret utroligt, at Berengariaskikkelsen kunde være kommet saa skarpt frem i Folkedigtningen og have faaet Plads baade i en særskilt Vise og i den ene af Dagmarviserne. Vil man da vælge den anden Mulighed, saa synes der ogsaa her Grund til at finde et Vidnesbyrd om Folkets Mening om Berengaria, omend ganske vist et Vidnesbyrd, der langtfra har den Vægt, Visen vilde have under den første Forudsætning.

Naar man saaledes overvejer de forskellige Muligheder, der er til at forklare Berengariaskikkelsen i Folkevisen, saa synes det mig unægtelig mest rimeligt, at Karakterskildringen

paa den ene eller anden Vis har sin Rod i en Opfattelse af hende, der tilhører hendes egen Tid. At Modsætningen til Dagmar baade straks har fæstnet denne Opfattelse og under Digtningens lange Liv i Folkemunde yderligere har skærpet den, det er højst sandsynligt; at derimod hele Modsætningen mellem de to Dronninger ene skulde være Frugten af fri digtersk Fantasi, det synes meget lidt rimeligt.

Selv om Viserne imidlertid giver os et Vidnesbyrd om Folkets Opfattelse af Valdemar Sejrs anden Dronning, bliver det naturligvis et stort Spørgsmaal, om denne Opfattelse er rigtig. Prof. Steenstrup har ligesom allerede Suhm antydet, at det »ikke taler til Ugunst for Berengaria«, at man flere Aar efter hendes Død valgte hendes Broderdatter til den unge Valdemars Brud; og selv om dette kan forklares paa mange Maader, saa er der for mig intet underligt i, om Kongen og hans Omgivelser har set paa Berengaria helt anderledes end Folkets lavere Lag. Thi naar Bruun mener, at »det kan ikke nok fremhæves, at de stolteste Aar i Valdemar Sejrs Regeringstid netop er de, i hvilke han havde Dronning Berengaria ved sin Side«, saa maa det heller ikke glemmes, at Sejrkongens Bedrifter sikkert nok har kostet hans Undersaatter store Ofre, at disse Aar efter Aar gentagne Ledingsfærd til fjærne Lande har været en trykkende Byrde for hele Folket. Har Berengaria da, som man har gisset, siddet hjemme som Rigets Styrerinde, medens Valdemar gjorde sit Korstog til Estland, saa fatter man vel, at hun i Folkets Øjne let har kunnet faa Skylden for meget, der i Virkeligheden medførtes af hendes Ægtefælles storslaaede Politik; det har ligget den naive Folkeopinion nær at lade den fremmede Dronning blive Ophavet til alle de Hæropbud og Skattepaalæg, hvorunder Folket sukkede[1].

---

[1] Jeg antyder dette, ogsaa fordi man herigennem synes at skimte, hvorledes Visens sidste Del kan være blevet til: Folket har klaget over Dronningens haarde Styrelse, mens Kongen var

Naar jeg her har søgt at gøre Rede for, hvad der kan vides om Dronning Berengarias Karakter, og derved er kommet til et helt andet Udslag end det, Justitsraad Bruun naaede til, saa ligger dette, som man vil se, i, at vi værdsætter det Par Kilder, der her kan komme i Betragtning, paa en diametralt forskellig Maade. Bruun tager med blød Haand paa Korners Berengarianotits, derimod haardt og skarpt paa Folkeviserne; dette er dog ganske i Strid med disse Kilders hele Natur. Om en Efterretning som Korners kan man domme med fuldstændig Skarphed; vi kender nøje baade de Kilder, han har øst af, og hans egen Forfatterpersonlighed. Ved Folkeviserne derimod staar vi overfor en mundtlig Tradition, der kan rumme baade sandt og opdigtet, baade gammelt og nyt; her maa man regne med Sandsynligheder og Muligheder; skarpe Afgørelser er her ikke paa deres Plads.

Derfor er det, at jeg ubetinget kræver, at man skal forkaste Korners Ord om Berengaria, der kun kan være en Frugt af hans egne løse Gætninger; Folkevisens Karakteristik derimod har ingen Ret til helt at kaste Vrag paa, men ganske vist kan heller ingen med Sikkerhed paastaa, at den er fuldt sand.

---

i Krigen, og deraf er da født Visens Skildring af Dagmar, der opfordrer Valdemar til at tage Bengerd med i Leding, fordi hendes Forbliven hjemme vilde volde Folket Ulykke.

NOGLE MEDDELELSER OM DRONNING BENGERD.

AF

A. FABRICIUS.

I sin afhandling om Valdemar Sejrs dronning Berengaria i disse Årbøger har hr. overbibliothekar Chr. Bruun med stor omhu og flid søgt at tilvejebringe og samle alt, hvad man på nogen måde kan få at vide om denne dronning. Man forundres over det ringe resultat, over hvor lidt man i grunden ved om hende, ja at man ikke engang kender hendes fødselsår eller dødsår med sikkerhed. Men er dette jo dog ikke tilfældet med så godt som alle prinsesser og dronninger fra ældre tider? Hvad ved man med vished om Valdemar den stores moder Ingeborg og hans dronning Sofia, Knud den sjettes dronning Gertrud, om Erik Plovpennings og Abels dronninger? Og selv fra nyere tider er der sjælden meget at fortælle om en ung prinsesses opdragelse og senere Liv, selv om hun bliver dronning.

Imidlertid gives der dog noget mere at fremdrage til at illustrere Berengarias ungdom frem for andre prinsessers, end forfatteren giver. Den rette forståelse af de anførte portugisiske tekster hos Brandaõ og Duarte Nunez do Liaõ (S. 90. Liam, skal uden tvivl begge steder hedde Leão ɔ: Leon) vilde have vist vejen. At hun blev begraven i Lorvão (udt. Lorvan) »com el Rei seu pãe« betyder: med, hos sin fader, ikke: ligesom, der ikke hedder com (latinsk: cum)

men como. Hendes fader Sanchos tilnavn er s. 53 givet med den spanske artikel el i stedet for det portugisiske *o;* portugisisk o lavrador, o poveador, spansk el labrador, el poplador. Vigtigst er imidlertid den rette forståelse af criou, som ikke betyder »optog«, men »opdrog«, og »se criou«, ikke »gik« (i kloster) men »opdroges« (i klostret). Meningen er altså, at hun »opdroges, opfostredes« i klostret Lorvan af sin ældre søster Theresa, og da Duarte Nunez i sin »genealogia verdadera de los Reyes de Portugal 1590« lægger til: »desde su niñez«, »fra sin barndom af , har hun altså tilbragt sin barndom og ungdom i Lorvan, måske indtil lige henimod hendes afrejse til Norden. Den samme forfatter anføres af Molbech, historiske Årbøger I s. 57: »a pueritia« efter hans værk på latin (Censuræ in libellum de regum Portugalliæ origine, 1584).

Forfatteren erklærer s. 50 det, der fortælles i de portugisiske kilder om Berengaria, for ganske urigtigt, men fordi de fejle i at lade hende dø ugift i klostret, er dog beretningen om hendes mangeårige ophold og opdragelse i klostret Lorvan, som forfatteren forbigår og altså synes at forkaste, ganske rigtig.

Vi få da her to faktorer af betydning for Berengarias ungdomshistorie, klostret Lorvan og hendes langt ældre søster og opdragerinde Theresa.

Hvad klostret Lorvan angår, da var det et af de anseligste og rigeste klostre, ikke blot i Portugal, men i hele kristenheden. Det ligger 12 kilometre øst for Coimbra ved en lille bæk, der mod syd løber ud i Mondegofloden og driver en mængde vandmøller. Mod nordvest omkranses det af skov, og vejrlaget anses i Portugal for noget køligt og regnfuldt, men omegnen er meget frugtbar. Lorvan er et af de ældste klostre i vesterlandet, da det skal nå op til Benedikt af Nursias tid og være grundlagt omtrent 561 af Lucencius, der selv blev dets første abbed og siden blev biskop i Coimbra.

Det var i dette kloster, at Berengarias ældste søster Theresa tillige med flere andre fornemme damer indtrådte, da hendes ægteskab med kong Alfons 9. af Leon var blevet opløst i slutningen af 1195 eller begyndelsen af 1196. Hun kan ikke være født før omtrent 1175, da hendes fader kong Sancho 1. af Portugal ægtede hendes moder Dulce 1174. Theresas bryllup stod i Guimaraens, Portugals oprindelige hovedstad, i foråret 1191. Skønt ægteskabet egentlig var politisk, blev det dog meget lykkeligt, og ægtefællernes kærlighed overlevede skilsmissen. Denne havde altså langt fra den sædvanlige grund i hine tider, nemlig at fyrsten blev ked af sin gemalinde, t. eks. Philip August. Alfons 9. gjorde modstand i fire år, men måtte tilsidst give efter, da pave Coelestin 3. var ubøjelig, lagde interdikt over Leon og satte begge konger i Leon og Portugal i ban. Ægtefællerne vare nemlig for nær beslægtede som søskendebørn, en utilgivelig brøde i kirkens øjne. Theresa drog sig nu tilbage til Lorvan, og Alfons, med hvem hun havde tre børn, ægtede to år senere i slutningen af 1197 i Valladolid Berengaria, en datter af kong Alfons 8. af Kastilien, der skal have bidraget alt sit til at få skilsmissen i stand.

Lorvan indeholdt dengang både munke og nonner. Men da Benediktinermunkene levede tøjlesløst og vare hengivne til vellevnet, fik Theresa ved sin fader kong Sanchos hjælp brødrene henviste til klostret Pedroso, og nonneklostret, som det nu alene blev, efter sit ønske forvandlet til Bernhardinerkloster 24. december 1200.

Den forargelige strid med broderen kong Alfons 2. i årene 1211 til 1216 om de af faderen til døtrene testamenterede ejendomme — til Theresa Montemor og Esqueira, til Sancha Alemquer — blev til en borgerkrig, da Theresas tilhængere flygtede til Leon og med en leonesisk hær gjorde indfald i Portugal. Pavens, den mægtigste af alle pavers, Innocens 3.s mellemkomst var tilsidst nødvendig for at ende striden.

Theresa levede over et halvhundrede år i Lorvan. Hun døde den 18. juli 1250, omtrent 75 år gammel, og roses af gejstligheden for alle kristelige dyder, ja fremstilles som et mønster på disse. Hun bar en yderst grov klædedragt og en særk af sejldug efter ordenens regel, og hvad der efter legendens sædvanlige fremstilling især sætter kronen på værket — da hun efter sin død blev bisat i kirken, udbredte hendes lig den yndigste duft, der længe holdt sig i den, og der skete mange helbredelser ved hendes grav.

Også hendes søster Sancha, der stedse svarede moderen dronning Dulce, når hun foreslog hende ægteskab, at hun var gift med Gud, der havde valgt hende før hun blev født, og derfor afslog den berømte kastilianske konge Ferdinand 3. den helliges hånd, gik i kloster, nemlig i Cistercienserklostret Cellas tæt ved Coimbra, som hun selv havde stiftet. Da hun døde 29. mars 1229, blev hendes lig ført af Theresa til Lorvan og begravet i samme kapel som Theresas senere.

Den sværmerske, bigotte kong Sebastian havde tænkt på at få begge søstre erklærede for hellige, men hans fald i slaget ved Alcazar i Marokko 1578 hindrede ham i at udføre sit forsæt. Det var først Clemens 11., der ved bullen af 13. sept. 1704 erklærede dem for beatæ og kanoniserede dem ved bullen af 23. dcbr. 1705. I året 1710 bleve deres ben hensatte på højaltret i koret i den anselige klosterkirke, hvor de endnu findes i to kister, der ere prydede med skønt reliefarbejde og indlagte ædle stene af forskellige farver.

Det gamle kloster fra Berengarias tid blev 1630 afløst af ny og prægtigere bygninger, men glansen og rigdommen er forlængst forbi. Ved klostergodsets inddragelse for et halvhundrede år siden fik nonnerne lov til at blive boende i Lorvan, så længe de levede. Da den ansete historieskriver Alexandro Herculano 1855 besøgte klostret, fandt han dem i en så stor nød og fattigdom, at han anråbte regeringen om hjælp. Denne henvendelse var imidlertid forgæves, og han udstedte da et almindeligt opråb i de mest »hjærte-

skærende« udtryk — bedre kan man vel ikke gengive det portugisiske »enternecedoras« — og satte en indsamling (esmola) i gang for at lindre deres elendighed. Sic transit gloria mundi! Nu er den sidste nonne død, og regeringen vil vel sagtens komme i forlegenhed med, hvortil den skal anvende de anselige, temmelig forfaldne klosterbygninger, således som den har været det med det prægtige Belem, Mafra og Alcobaza.

Her på dette sted, borte fra verdens uro og larm, tilbragte Berengaria vistnok henved 15 barndoms og ungdomsår. Efter moderen dronning Dulces død 1. sept. 1198 kom hun, der dengang kun var et umyndigt barn på fire til fem år, til den næsten tyve år ældre søster, der var hende i moders sted og opdrog hende som datter (como filha). Det har jo altid i de katholske lande været skik at opdrage døtre i klostre under kirkens værn, især i urolige tider. Man kan nu let forstå, at de ældre portugisiske historikere, der kendte hendes længere ophold i Lorvan, men ikke hendes senere ægteskab med kong Valdemar, ere komne til at antage, at hun er bleven som nonne i klostret til sin død ligesom sin søster.

Når hun i modnere alder har forladt Lorvan, vides ikke, da vi nu savne al efterretning om hende før hendes ankomst til Danmark. I de portugisiske arkiver findes intet aktstykke over forhandlinger om hendes giftermål eller hendes ægteskabskontrakt, medens sådanne dokumenter om flere samtidige fyrster og prinsesser findes hos Santarem i hans »Portugals politiske og diplomatiske forhold« (relacões). Dette synes at antyde, at ægteskabet er kommet i stand under usædvanlige forhold. Valdemar Sejrs og Berengarias bryllup i pinseugen 18—24 maj 1214 falder netop midt under den hæftige strid mellem kong Alfons 2. og hans søstre, og der er slet ingen spor af Alfons medvirken i denne ægteskabssag. Har Theresa fjærnet Berengaria fra Lorvan på grund af disse krigsuroligheder, under hvilke hendes borge bleve belejrede og hun selv næppe har været uden for fare, er det

meget sandsynligt, at Berengaria er kommen til Paris og Flandern. Hendes fader kong Sanchos søster og Alfons Erobrerens datter, enkegrevinde Theresa eller Mathilde af Flandern, opholdt sig dengang i Paris, hvorhen Berengarias broder Ferdinand straks efter faderens død 1211 havde begivet sig, og hvor han i slutningen af 1211 eller begyndelsen af 1212 havde ægtet Philip Augusts myndling, grevinde Johanne af Flandern, nærmest ved sin kloge og energiske fasters indflydelse hos Philip August. Ved dette giftermål blev Ferdinand regerende greve af Flandern. Vi få således her tre personer, der i det næste år kunne have været mellemled i Berengarias ægteskab, nemlig hendes faster grevinde Theresa af Flandern, hendes broder grev Ferdinand og endelig Valdemar Sejrs søster Ingeborg, der netop 1213 igen indtog sin hæderfulde stilling som Philip Augusts og Frankrigs dronning.

Den personlighed, der må antages at have øvet størst indflydelse på Berengarias karakter og udvikling, er selvfølgelig hendes opdragerinde og ældre søster Theresa. Hvad vide vi da om hende? At hun besad hele slægtens voldsomhed og stridbarhed, viser sig, når vi nærmere trænge gennem hellighedens nimbus og legendeforherligelsen. Herculano siger, at den tilbageholdne, noget frygtsomme, fromme Mafalda langt mere fortjente helgennavnet end søstrene Theresa og Sancha. Hun blev nemlig 1215 tagen ud af klostret for at ægte kong Henrik af Kastilien, men 1217 forskudt af ham, også på grund af for nært slægtskab, og døde først 1. maj 1256. Herculano tænker vel på, at Theresa ikke blot begyndte den blodige borgerkrig om godserne med sin broder Alfons 2., men også på sine gamle dage hjalp broderen Pedro og de oprørske prælater i kampen mod sin brodersøn Sancho 2. omtrent 1245 (Herculano II, s. 419).

Igennem hele denne æventyrlige slægt lige fra stamfaderen Henrik af Burgund, Berengarias oldefader, går der som et hovedtræk hårdhed og hensynsløshed. Hendes bedstefader

Alfons 1. Erobreren skabte Portugal som rige, antog kongenavnet efter sejren over Mavrerne ved Ourique 25. juli 1139 og befæstede sin egen magt og Portugals uafhængighed, men hans umættelige havesyge og ærgærrighed kendte ingen hensyn eller grænser. Han begyndte med at fordrive sin egen moder — også en Theresa —, der døde 1. novbr. 1130 i landflygtighed, viste en oprørende grusomhed mod Mavrerne, brød troløst overenskomster og traktater, overfaldt uventet og lumsk sine modstandere, således sin egen svigersøn, den ædle kong Ferdinand 2. af Leon, der samlede gloende kul på hans hoved ved uden nogen afståelse fra hans side at sætte ham i frihed, da han på flugten ud af Badajoz 1169 havde brækket sit ben i porten og var falden i Ferdinands magt. Hendes fader Sancho 1. var voldsom og opfarende, vellystig og havesyg, plyndrede ubarmhjærtig Mavrerne og lagde tunge skatter på folket. Hendes broder Alfons 2. forholdt sine søstre deres arv og betænkte sig ikke på at erklære sin fader for at have været sindssvag, da han affattede testamentet. Alfons døde som spedalsk og i kirkens ban kun 27 år gammel, og Herculano anvender på ham skriftens ord, at fædrenes synder hjemsøges på børnene. Berengarias broder Ferdinand af Flandern var en ærgærrig og urolig, voldsom og brutal herre, der endog bankede sin hustru, hvem han skyldte sin høje stilling (Herculano II s. 149). Man har bebrejdet Johanne, at han efter slaget ved Bouvines 1214 måtte forblive 13 år i fangenskabet i Frankrig, inden hun skaffede løsesummen for ham; men dels var den uhyre sum, $2\frac{1}{2}$ millioner livres, umådelig vanskelig at skaffe til veje, dels synes hun jo heller ikke efter den lidte behandling at have havt særlig grund til at haste med at få ham tilbage. Alt dette er i fuldstændig overensstemmelse med den ypperlige Herculano, hvis sandhedskærlighed viser sig lige så stor i at drage sandheden frem for lyset uden nogensomhelst læmpelse efter nationalfølelse eller andre hensyn som hans skarpsindighed og kritik i at udfinde den.

Herefter holder næppe Chr. Bruuns mening stik (foran s. 56) at »den unge prinsesse må have havt gode og smukke erindringer at føre med sig fra sin faders hus«.

Den Berengaria i sagnet tillagte karakter stemmer således med familiepræget, og hendes søsters opdragelse i Lorvan har næppe ledet den i anden retning. Vi må da i en anden mening end forfatteren s. 51 hylde ordsproget, at »æblet falder ikke langt fra stammen«. Det er under indtrykket heraf, at Herculano ikke gør det mindste forsøg på at rokke ved den almindelige anskuelse om hendes hovmod og gærrighed, men siger (II s. 181): »Berengarias karakter var den samme som hendes faders og broders: hun elskede med hæftighed guldet, og folket tillagde hende de ny skatter, der tyngede på det« og p. 300: »hun blev kaldt hovmodig i folkesangen«. Den tradition, der har været så stærk som næsten ingen anden gennem århundreder, afkræftes ikke, fordi der ikke findes skriftlige optegnelser derom fra en tid, da der skreves så lidt eller næsten intet!

Navnet Berengaria har overbibliothekar Bruun ofret 8 sider, idet han har samlet alle former og forklaringer. Mere frugtbar synes navnets betydning og historie. Mandsnavnet Beringar var især almindeligt hos Sakserne, men findes hos de fleste germanske folk, er vandret med Frankerne til Frankrig, Longobarderne til Italien og Vestgoterne til Spanien i mange former: Berengar, Berenger, Berngar, Bernger, Berringer, Berrenger, Perengar, Perngar o. s. v. Graff, althochdeutscher sprachschatz III s. 214 udleder det af glty.: bero, berin, bjørn og ger, gar, oldn.: geirr, spyd; altså oldnordisk: Bjørngeirr (bjørnejæger?) ligesom Alfgeirr, Asgeirr, Arngeirr, Hallgeirr, Hroðgeirr, Jolgeirr, Oddgeirr, Vegeirr, Vilgeirr og det meget hyppige Þorgeirr, der findes 56 gange i Landnáma. Navnet Bjørngeirr findes dog ikke i vore oldnordiske sagaer, hvorimod Beringar findes 30 gange hos Førstemann, altdeutsches namenbuch p. 223 fg. I Italien findes to Karolinger af dette navn, som vilde tilrive sig

kongedømmet: Berengar 1. af Friaul, søn af Ludvig den frommes datter Gisela, konge 888 uden at komme i rolig besiddelse af landet, død 924, og hans sønnesøn Berengar 2. af Ivrea, konge af Italien 950, der 964 faldt i den tyske kejser Otto den stores fangenskab og døde som hans fange i Bamberg 966[1]. Den sjældnere hunkønsform Bernegaria, siden Berengaria, forekommer både i Kataloniens, Kastiliens og Leons fyrstehuse. Således i Kastilien Alfons 7.s dronning, gift 1128, død i februar 1149, og Alfons 8.s datter, der ægtede Alfons 9. af Leon og blev moder til den navnkundige Ferdinand den hellige. I Portugals kongehus forekommer det kun denne ene gang.

Berenguella er kun den i Spanien og Portugal så almindelige diminutivform (endelserne ello — ella, hankøn og hunkøn), der bruges som kærlig eller kælen tiltale. Man må ikke blande Berengar og Berengaria med Beringard, der indeholder en ganske anden endelse (sammenlign Hildegard) og bruges både som mands- og kvindenavn. Af Bernegaria og Berengaria kunde let i den danske udtale dannes Berngerd, Bengerd. Hvorledes A. D. Jørgensen har kunnet falde på at bringe navnet i forbindelse med noget om »ben« og »død«, er ikke let at forstå, om man end kan beundre den fantasi, der heri har givet sig udtryk.

Folkevisen om Bengerd er selvfølgelig ikke noget historisk bevis, men kun vidnesbyrd om en gammel tradition, der rimeligvis stammer fra Bengerds samtid, om folkeopfattelsen af denne dronning, en særlig dybtgående tradition, der ytrer sin virksomhed lige til mishandlingen af hendes skelet i graven. Med hensyn til dens historiske sandhed kan det jo være temmelig ligegyldigt, om den er fremtrådt samtidig,

---

[1] I Normandiet forekommer navnet ikke sjældent, således 6 gange hos Orderik Vital, deriblandt Berengar, greve af Bayeux, fader til Rolfs hustru Popa. I Frankrig den bekendte skolastiker Berengar af Tours.

eller bagefter, enten før eller senere, i en folkevise, hvis alder det jo er umuligt at bestemme med sikkerhed. Selv om det kunde godtgøres, at denne var samtidig, vilde den jo let blive mistænkelig som en nidvise af hendes fjender. At den ikke godt kunde komme frem for lyset under hendes sønner og nærmeste efterkommere, er jo let forståeligt. Netop derved, at traditionen først træder frem århundreder senere, synes den selv at antyde, at den har holdt sig meget længe og har været vel grundet. Historisk vished kan nu ikke gives, men til at vise den ud af historien hører der noget mere end blotte tvivl, formodninger eller hypotheser.

Hvad der særlig må lægges mærke til er, at ingen af hendes tre sønner opkaldte nogen af deres døtre efter hende, skønt de alle tre havde sådanne, Erik Plovpenning endog fem. Denne forunderlige omstændighed styrker i høj grad folkevisens og folkesagnets opfattelse.

Hendes navn kom til Danmark med hende og forsvandt med hende.

En nylig udkommen afhandling af Luciano Cordeiro, sekretær ved det geografiske selskab i Lissabon: »Berengella e Leonor, rainhas da Dinamarca«, ledsaget af oplysninger af hr. overbibliothekar C. Bruun, er først kommen mig i hænde, efter at ovenstående oplysninger vare skrevne. Den bringer imidlertid ikke noget væsentlig nyt, men bekræfter det af mig anførte om Berengarias opdragelse hos den ældre søster Theresa i Lorvan efter moderens død: side 24: »Intet var mere naturligt og rimeligt, end at det var den sørgende Theresa, hvem moderen måtte sætte i sit sted; hun blev virkelig en moder for sin yngste søster, Dona Berengella, der efter al sandsynlighed(?) endnu lå i vuggen«. Cordeiro begrunder dette også ved at henvise til Sanchos hyppige elskovsforbindelser og fortsætter: »Således opdroges den lille infantinde af Dona Theresa i Lorvan under et strængt og stille liv,

som for resten ikke bøjede Theresas, den tilkommende helgenindes hovmod og kærlighed til verdens storhed, således som begivenhederne snart skulde vise .... Det vil ikke være meget dristigt at forestille sig, at den ældre søsters interessante personlighed bidrog betydeligt til dannelsen af den forældreløse infantindes hoved og hjærte. Dona Theresa frembød for kritikens uærbødige blik træk nok af en rig og stærkt bevæget natur: stolt indtil ubevidst hårdhed, en middelalderlig slotsfoged, ætling af kongelige æventyrere, af ulykken ført til ydmyghed og fromhed, af race- og storheds-hovmod dreven til voldsomhed og til oprør«. Han dadler hende fremdeles s. 25, fordi hun egenkærlig på grund af testamentet greb til våben mod sin broder kongen og opfordrede sin fraskilte gemal til at falde ind i fædrelandet og hærge det.

Han er også enig med mig i, at ægteskabet ikke blev forhandlet og afgjort i Portugal (s. 34), men i Flandern, hvor Bengerd opholdt sig hos sin broder grev Ferdinand og sin tante Mathilde. Ligeledes indrømmer han s. 45, at Bengerds fader og tante vare bekendte for deres udpresninger: »det er klart, at der i sagnet (om Bengerd) er en sikker og tydelig overensstemmelse med hendes familietraditioner og opdragelse«. Det lader altså til, at man i Portugal har lettere ved at gå ind på den gamle danske opfattelse af Bengerd end i Danmark selv!
